

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ”

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія “Філологічна”

Випуск 13

**Міжкультурна комунікація:
мова — культура — особистість**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

22-23 квітня 2010 року

Острог — 2010

УДК: 81.161.2+
81.111
ББК: 81.2 Укр.+
81.2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету “Острозька академія”
(протокол № 8 від 25 березня 2010 року).*

*Збірник затверджено постановою ВАК України
від 8 вересня 1999 року №01-05/9*

Редакційна колегія:

Гнатюк М.І., доктор філологічних наук, проф.
Грещук В.В., доктор філологічних наук, проф.
Єрмоленко С.Я., доктор філологічних наук, проф.
Левицький А.Е., доктор філологічних наук, проф.
Поліщук Я.О., доктор філологічних наук, проф.
Тищенко О.В., доктор філологічних наук, проф.
Удалов В.Л., доктор філологічних наук, проф.
Шульжук К.Ф., доктор філологічних наук, проф.
Яворська Г.М., доктор філологічних наук, проф.

Укладачі:

Ковальчук І.В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л.М., кандидат філологічних наук, доцент.
Крайчинська Г.В., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С.В., кандидат психологічних наук, доцент.

Наукові записки. Серія “Філологічна”. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22-23 квітня 2010 року “Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 13. – 2010. – 584 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам германського, романського, слов'янського мовознавств, порівняльного мовознавства та літературознавства. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет “Острозька академія”,
факультет романо-германських мов*

ISBN 966-7631-70-2

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2010

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СЕМАНТИЧНІЙ, СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

УДК 811.111'37

Ananieva O. S.,

Bukovyna State Finance Academy, Chernivtsi

VERBALIZING QUANTITY

Процес квантифікації представлений не лише у математиці, але й у мові. Наше дослідження ґрунтується на вивченні лексеми 'quantity'. Ми формуємо концептосферу 'quantity', будуємо лексико-семантичне поле даної лексеми та виділяємо шляхи її вираження.

Ключові слова: квантифікація, підрахування, число, означеність, неозначеність, кількість, концепт, значення, компонент значення, лексема, лексико-семантичне поле, концептосфера, дефініційний аналіз, визначення слова.

The process of quantification is represented not only in mathematics, but also in language. Our research is based on the study of lexeme 'quantity'. We model the conceptual system of 'quantity', build lexico-semantic field of lexeme 'quantity' and define the ways of its verbalization.

Key words: Quantification, counting, number, definiteness, indefiniteness, quantity, concept, meaning, meaning component, lexeme, lexico-semantic field, conceptual system, definitional analysis, word definition.

The process of quantification has two different meanings. In mathematics it refers to human acts, known as counting and measuring that help mapping human sense observations and experiences into members of some set of numbers [1]. The study of quantification has been widely investigated by Barwise and Cooper (1981), Higginbotham and May (1981), and Keenan and Stavi (1986), J. Channel (1990), K. Bach (2000), L. Matthewson (2001), M. Coop Glanzberg (2004). In the course of time the investigation of quantification process glides from the sphere of mathematics into the sphere of language.

Quantification in natural language has been investigated by philosophers, logicians, and linguists: J. Channel (1990), K. Bach (2000), L. Matthewson (2001), M. Coop Glanzberg (2004), N. Artyunova (2005), V. Levytskyj (2004), B. Tshovytych (2005), L. Hruzhak (2008). In linguistics, quantification refers to binding a variable ranging over a domain of discourse [1]. The variable thereby becomes bound by an operator called a quantifier [1].

The topicality of the investigation lies in the study of quantification process in natural language.

The objective of the paper is to model the conceptual system of quantity and to define the ways of its verbalization in language competence.

Quantification is a complex process referring to human acts, such as counting and measuring that cover human observations and experiences into a set of numbers. In language, quantification is a process that specifies quantity of individuals of the domain of discourse that refers to an open formula. The variable becomes bound by a word called quantifier. The resulting expression is a quantified expression, and we say that we have quantified over the predicate or function expression whose free variable is bound by the quantifier. The investigation of the categories related to quantification process: number and definiteness (indefiniteness) is essential. A number is a mathematical object used in counting and measuring. A notational symbol which represents a number is called a numeral, but in common usage the word number is used for both the abstract object and the symbol, as well as for the word denoting number. In linguistics the ways of expression quantity are somewhat different, than in mathematics or logics. We define quantity of a group of given subjects in two ways: accurately naming the exact number of objects or doing it approximately, not using numerals, but quantifiers. In the English language there are not only numerals to inform us about quantity of things, but also quantifiers. Quantifiers that do not inform us about the precise quantity or number of objects (substance or subjects) are called vague. Vagueness quantifiers do not emphasize the precise number of objects or value of substance they describe. In English the examples of quantifiers can be represented by: for all, for some, many, few, a lot, no etc; e. g.:

1. *It was just six o'clock and there was supper in **every** hurrying pedestrian's face* [4].

2. *One might see, now, **some** of the chief characteristics by contrast* [4].

3. *Ten thousand dollars. I heard he sent **most** of it back afterwards, though* [4].

4. *He troubled over **many** little details and talked perfunctorily to **everybody*** [4].

5. *Made **a lot of** money in his time, though, hasn't he?* [4]

All known human languages make use of quantification [3, c. 131]. Quantification is used in both formal languages and natural languages. In formal languages, quantification is a formula constructor that produces new formulae from old ones. The language semantics specifies how the constructor is interpreted in terms of validity. Quantification is an example of a variable-binding operation.

Talking about the process of quantification in language we are to investigate the conceptual sphere of quantification. We do that by modelling and classifying the lexical meanings of the word under study. The concept of quantification in language includes the following notions: quantify, quantity, measure, gradation, graduation, measurement, measuring, measure, mensuration, restriction, limitation, calculus [9].

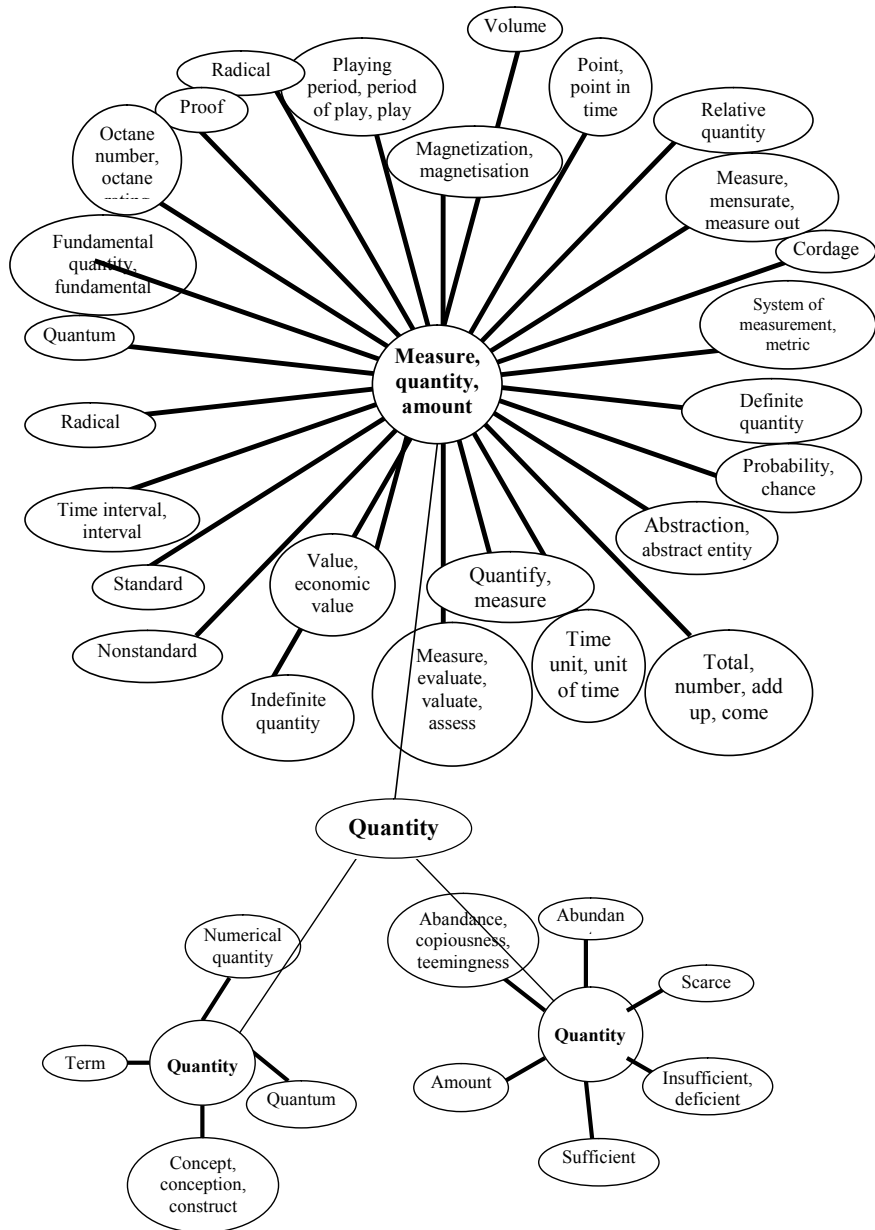
The concept of quantification includes the notion ‘quantity’. But what concept does this lexeme have? Quantification process deals with amount and number of objects and subjects. That is why the notion of ‘quantity’ itself should be connected with number and amount of things.

The concept of ‘quantity’ is connected with the following notions: measure, amount, volume, probability, chance, relative quantity, abstraction, time interval, proof, point, indefinite quantity, metric, definite quantity, mathematical product, abundance etc [9]. Graphically the concept of ‘quantity’ is represented in Graph 1, where each circle stands for a word that is a part of concept quantity. Graph 1 contains nouns, verbs and adjectives. All of the words are connected with one another being synonyms, derivatives or opposites of the meaning components of ‘quantity’. The widest variety of components is formed by the concepts of ‘measure’, ‘quantity’ and ‘amount’. This conceptual system leads our research to investigation of the lexical meanings of lexeme ‘quantity’ in order to build its lexico-semantic field.

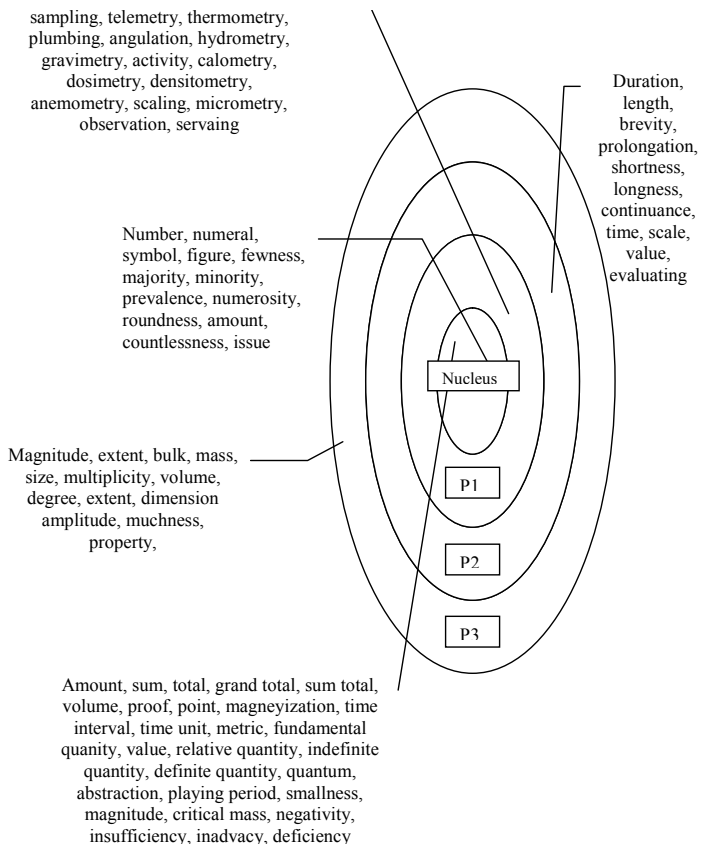
We have classified the lexical meanings of the word ‘quantity’ and presented them in the Table 1. We have chosen the most popular explanatory dictionaries to show the use of componential meanings of the lexeme ‘quantity’ in the English language.

Table 1
Definitional Analysis of Meanings of Lexeme “Quantity”

	The meaning of the lexeme	Oxford Advanced Learner’s Dictionary	Encarta Dictio- nary	Collins Dictio- nary	Webster Dictio- nary
1	An amount or number of smth.	+	+	+	+
2	The measurement of smth.	+	+	–	+
3	A large amount or number of smth.	+	+	–	+
4	Things that are produced or available in quantity	–	–	+	–
5	You can use quantity to refer to the amount of smth., that can be contrasted with the quality	–	–	+	–
6	When someone/smth. is an unknown quality, it means that not much is known about what they are like or how they will behave	–	+	+	–
7	(phonetics) duration of speech sound	–	+	–	+
8	(logic) universal or particular nature of proposition	–	+	–	+
9	(math) entity with numerical value	–	+	–	+

Graph 1. Conceptual System of 'Quantity'

Graph 2. Lexico-semantic Field of Lexeme ‘Quantity’

Definitional analysis is applied to the study of the concept of ‘quantity’ in order to build its semantic field. Definitional analysis comprises the act of defining a word in a number of different dictionaries and it shows the most frequent lexical component of meaning that occurs in each dictionary under study. Definition is the act of defining a word, phrase, etc [6].

The results of the definitional analysis represented in Table 1 indicate that the most frequent in use is the component ‘an amount or number of something’, which appears in each dictionary under study. So this component is the dominant meaning-component of lexeme ‘quantity’. The least frequent are components, such as ‘things that are produced or available in quantity’, ‘you can use quantity to refer to amount of something that can be contrasted with the quality’, ‘particular magnitude of something’. The components of

meaning that occur in three out of four dictionaries are 'the measurement of something', 'a large amount or number of something'. The components, which occurred only twice, are 'when someone/something is an unknown quality, it means that not much is known about what they are like or how they will behave', 'duration of speech sound', 'universal or particular nature of proposition', 'entity with numerical value'.

The definitional analysis represented above outlines the frequency of dictionary components' use of lexeme 'quantity' in English. On the basis of our definitional analysis we have built a lexico-semantic field of the following lexeme (see Graph 2).

Lexico-semantic field of lexeme 'quantity' is represented by the nuclear components of word meaning (Nucleus), the most frequently occurring components of the meaning in the investigated dictionaries that form the centre of our lexico-semantic field; and periphery (P1, P2, P3), the less frequent components of meaning. Therefore the component of meaning, which occurs in the dictionaries the least number of times, forms periphery, P3, situated on the largest distance from the nucleus of the field. The similarity of the parts of speech that are presented in Graph 2 shows that the field is lexico-semantic.

We have represented the concept of quantification and exemplified the use of its components of meanings in the language competence. We have also built up a conceptual lexico-semantic field of the lexeme 'quantity' to emphasize its relation to the process of quantification as a process of determination of amount and number of something. Our future impetus is to build up a functional semantic field of the lexeme 'quantity'.

Literature:

1. Аргюнова Н. Д. Проблема числа: Сб. Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка / Аргюнова Н. Д. – М.: Индрик, 2005. – С. 5-21.
2. Грижак Л. Детермінація та індикація в системі англійської мови / Грижак Л., Николаєва Т. // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес: Матеріали Міжнародної наукової конференції (24-25 листопада 2004). – Чернівці: Рута, 2004. – С. 64 – 66.
3. Wiese H. Numbers, language, and the human mind / Wiese H. – Cambridge: CUP, 2003. – 239 p.
4. Dreiser T. Sister Carrie / Dreiser Theodore. – Dover Publications, 2004. – 368 p.
5. Collins English Dictionary [Електронний ресурс] – 8th Edition first published in 2006 HarperCollins Publishers.
6. Encarta Dictionary 2009 [Електронний ресурс] – 1993-2008 Microsoft Corporation.
7. New Webster's Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/group>.
8. Oxford Dictionary (En-En) (для АБВУД Lingvo x3) [Електронний ресурс] – Oxford Dictionary of English, Revised Edition. Oxford University Press 2005.
9. Visuwords, online graphical dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://www.visuwords.com/?word=quantification>.

Ананьян Е. Л.,

Слов'янський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ВИКОРИСТАННЯ АТРИБУТИВНОГО СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ЯКОСТІ СКЛАДОВОЇ ОДИНИЦІ АНГЛОМОВНОЇ ДРУКОВАНОЇ РЕКЛАМИ

У статті розкрито сутність англійського атрибутивного словосполучення, проаналізовано особливості використання даної синтаксичної конструкції в межах друкованого рекламного тексту.

Ключові слова: атрибутивне словосполучення, синтаксична конструкція, медіатекст, реклама.

In the article the essence of English attributive word combination is revealed, the peculiarities of the use of this syntactic construction within the framework of the printed advertisement are analysed.

Key words: attributive word combination, syntactic construction, media text, advertisement.

Постановка проблеми. Для другої половини ХХ – початку ХХІ ст. характерні, з одного боку, динамічний розвиток традиційних засобів масової інформації (преси, телебачення, радіо), а з іншого – поява нових медіаресурсів, що без обмеження входять у життя сучасної людини та досить комфортно співіснують з нею. У ситуації, що склалася, будь-яка галузь науки має запропонувати свій так званий внесок у вивчення й гармонійну організацію інформативного середовища, медіаландшафта, на якому зростає Людина ХХІ ст. Мовознавство в цьому плані не є виключенням. Вивчаючи динаміку мовних змін, лінгвісти приділяють пильну увагу розгляду широкого спектра різнопланових питань, безпосередньо пов'язаних з мовним забезпеченням масових комунікативних процесів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасна російська дослідниця Т. Добросклонська підкреслює: “Основний обсяг мовокоористання припадає сьогодні саме на сферу масової комунікації. Тексти масової інформації, або медіатексти, є однією з найбільш розповсюджених форм сучасного існування мови, а їхня сукупна довжина набагато перевищує загальний обсяг мовлення в інших сферах людської діяльності” [2, с. 5]. Серед усієї різноманітності медіатекстів більш детально зупинимось на вивченні особливостей англійської друкованої реклами. Різні аспекти створення й функціонування рекламного тексту, визначення комунікативних, прагматичних, лексико-семантичних особливостей побудови рекламного тексту, шляхи й умови створення експресії в рекламному тексті та її вплив на адресата певної вікової аудиторії розглянуті у працях А. Белля, С. Борсукової, А. Годдар, Т. Добросклонської, К. Ко-

рабльової, О. Ксензенко, О. Мальцевої, Д. Рі, М. Рібакової, Ю. Сулягіна, Ю. Шатіна та ін.

Зауважимо, що запорука успіху сучасної реклами, теле-, радіо- або друкованої (газетної, журнальної), яка є сьогодні невід’ємною частиною громадської, культурно-політичної, розважальної та інформаційної сторін життя сучасного суспільства, полягає в правильному та гармонійному підборі всіх її складових одиниць. Одним з таких компонентів на синтагматичному та метасеміотичному рівнях побудови тексту є атрибутивне словосполучення, яке відіграє важливу роль у процесі розумової діяльності індивіда: “за допомогою визначення, що фіксує певну характеристику об’єкта, відбувається об’єднання окремих об’єктів у єдиний клас (процес категоризації), а з іншого боку, відбувається розділення безлічі однорідних об’єктів на менші кількості (процес класифікації)” [8, с. 19].

Мета статті – розглянути атрибутивне словосполучення, представлене різними за семантикою та структурою конструкціями, як експресивний синтаксичний засіб для створення ціннісного з точки зору інформаційності, концептуальності, когнітивності, ідеологічності та культурної специфічності англійського друкованого рекламного тексту.

Виклад основного матеріалу. Аналізу значимості атрибутивного словосполучення в межах рекламного тексту має передувати певний екскурс до основ синтаксичної синтагматики сучасної англійської мови. У результаті проведеної роботи видається можливим розширити наукове знання про словосполучення в цілому, проаналізувати ступінь наукового вивчення словосполучення як номінативної одиниці синтаксису, виявити рівень розробленості методів дослідження словосполучень, а також установити системи категорій і параметрів, що визначили евристику словосполучення.

Назване коло питань привертало й продовжує привертати особливу увагу вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Так, відомі лінгвісти першої половини ХХ ст. О. Потебня та Ф. Буслаєв у своїй концепції вказували на логічність і доцільність розгляду синтаксису як теорії речення. Інша група дослідників, М. Петерсен, І. Ріс, Ф. Фортунатов, навпаки, закріпили за реченням статус словосполучення, відповідно до чого “функціональна відмінність між синтаксичними категоріями словосполучення та речення стиралась, унаслідок чого останнє отримувало визначення “закінчене словосполучення”” [7, с. 47]. На початку ХХ ст. такі мовознавці, як О. Шахматов і О. Пешковський, намагались вибудувати нову теорію синтаксису через комплексне вивчення теорії речення та теорії словосполучення, тобто через об’єднання двох даних учень, що, власне, було спробою вивести речення із синтагми [7, с. 47].

Однак наукові пошуки дослідників по суті не стосувалися дослідження специфічних особливостей словосполучення, які могли б пояснити

його проміжне положення між словом і реченням; необхідність розмежовувати та розрізняти предикативні синтаксичні відношення, що мають місце тільки у складі речення, та відношення непередикативного плану, характерні для словосполучення; вникнути у природу словосполучення та речення як понять “різних семантичних рядів”, “різних стилістичних площин”; проаналізувати наявність словосполучення у складі речення як невід’ємну умову входження першого до системи комунікативних категорій мовлення, у систему спілкування; розглянути словосполучення як “номінативний” засіб мови, тобто будівельний матеріал, що використовується у процесі мовного спілкування. За таких умов мовознавство відчувало потребу в пошуку абсолютно нових шляхів у вивченні як словосполучення, так і речення. Автором таких підходів став відомий вітчизняний мовознавець ХХ ст. В. Виноградов.

Учений-лінгвіст вважав, що “словосполучення і речення... відповідають різним формам мислення. Речення зовсім не є різновидом словосполучення, оскільки існують слова-речення. Але воно й за внутрішньою своєю сутністю, за конструктивними ознаками безпосередньо не може бути виведене із словосполучення... Словосполучення тільки у складі речення і через речення входить до системи комунікативних категорій мовлення, засобів спілкування. Але воно відноситься, так само, як і слово, до області “номінативних” засобів мови, засобів позначення. Воно, як і слово, є будівельним матеріалом, що використовується в процесі мовного спілкування. Речення ж – утворення із цього матеріалу, що містить повідомлення про дійсність. Словосполучення... якщо воно не являє собою фразеологічного зрощення або фразеологічної єдності, тобто семантичного утворення, яке неможливо розкласти, вільно дробиться на слова та є продуктом семантичного поширення слова. Воно складається із “частин мови”, але реалізує всю різноманітність своїх змістовних можливостей у реченні” [7, с. 48-49]. Таким чином, В. Виноградов у своєму вченні про словосполучення вказував на очевидну різницю між двома поняттями: реченням, що функціонує як одиниця комунікації, і словосполученням, що не є цілісною одиницею мовного спілкування та має розглядатися лінгвістами як складна назва, що виконує поряд зі словом “творчу” функцію, тобто служить матеріалом для речення.

У сучасному мовознавстві вивчення словосполучення продовжує будуватися на співставленні його зі словом і реченням та аргументується тим, що “слово є основою для утворення словосполучення. Словосполучення мають ознаки, що зближують їх з окремим словом... Однак, незважаючи на очевидну близькість до слова, словосполучення відрізняється від нього тим, що є сукупністю граматично організованих компонентів. Ця граматична організованість виникає в результаті появи в слова семантичного поширювача, що залежно від своїх лексико-граматичних

можливостей пристосовується до слова, яке поширює” [8, с. 14-15].

Зупинимось безпосередньо на розгляді англійського атрибутивного словосполучення, його ролі та статусу в межах друкованого рекламного (журнального, газетного) тексту. Зарубіжні дослідники (А. Белл, А. Годдар, Дж. Дайер, Д. Пі) простежують залежність між ефективністю рекламного тексту та правильним поєднанням усіх його складових (компонентів): зображення, звуку, образу, словесного тексту. Однак серед перерахованих компонентів найбільшу значимість порівняно з візуальним аспектом має саме текстова частина реклами. Вербальній частині рекламного тексту притаманна своя внутрішня структура: заголовок, що містить рекламне звертання та головний рекламний аргумент; основний рекламний текст, зорієнтований на “подання” та “розкрутку” головного рекламного аргументу; “фраза-відлуння” (“tag-line), яка надає рекламному тексту логічну завершеність, а багаторазове повторення головного рекламного аргументу або рекламного слогану в даній частині рекламного тексту свідчить про її функціональне навантаження [9; 10]. Так, Дж. Дайер, досліджуючи сучасну англійську рекламу, вказує на характерні особливості мови реклами: “Мова реклами гранично наповнена прийомами експресивної стилістики... Автори рекламного тексту майстерно використовують усі можливості словотворчості, знаходячи переваги і у вишуканому експресивному стилі, і в ясному простому викладенні. Можливо, основне завдання мови реклами полягає в тому, щоб привернути увагу до певного товару або послуги. Це досягається за допомогою найрізноманітніших експресивно-стилістичних засобів: конотативної лексики, яскравих метафор, фраз, що запам’ятовуються, ритмічно організованих речень, римованих слоганів і безкінечних повторень” [9, с. 140].

Беручи до уваги праці вітчизняних і зарубіжних учених, які розглядають текстологічні та лінгвостилістичні особливості різних видів мовленевої комунікації, теоретичні дослідження в галузі теоретичної граматики сучасної англійської мови, положення стилістики англійської мови та культури мовлення, а також наукові знання із психології та маркетингу, можна детермінувати певні складові грамотно організованого рекламного тексту. Тож, незаперечним є той факт, що серед усього лексико-граматичного, морфолого-синтаксичного, метасемантичного багатства засобів “важливу роль у синтагматичному малюнку рекламних текстів відіграють атрибутивні словосполучення” [2, с. 148].

Вітчизняні та зарубіжні англісти (І. Алексєєва, І. Бойцова, Н. Варламова, Ю. Євтушевський, Дж. Леві, М. Марченко, Л. Остапенко, М. Рідер, О. Труєвцева, Д. Ханаху, П. Шанін та ін.), досліджуючи статус атрибутивного словосполучення в сучасній англійській мові, вказують на його належність до особливого типу словосполучень, які можуть бути представлені найрізноманітнішими структурами, що й вказує на неоднорід-

ність їхнього складу. Однак у ролі головного компонента англійського атрибутивного словосполучення незмінно виступає іменник, а залежний компонент може бути представлений різними частинами мови: прикметником, займенником, числівником, дієприкметником, іменником, що в підсумку наповнює “процес передачі повідомлень” масою різноманітних конструкцій.

Російська дослідниця Д. Ханаху, керуючись розумінням словосполучення як граматично організованої групи, у якій достатньо повно виявляється “комбінаторика класів і підкласів слів, їхніх форм, а також розміщення відносно один одного”, зазначає, що “відмітною рисою даного типу словосполучень є тісний зв’язок між його складовими, які виражають єдине, хоча й розчленоване поняття або уявлення” [8, с. 19]. На думку науковця, формальна організація атрибутивного словосполучення, тобто “виявлення відношення між категоріями субстанції та ознаки” в сучасній англійській мові може базуватись на наступних умовах: 1) іменник або інша субстантивована частина мови виступає у ролі та займає позицію головного компонента, тоді як прикметник, порядковий числівник, дієприкметник виступають у ролі залежного компонента; 2) лінійне розташування складових словосполучення, при якому ознака виступає у препозиції відносно свого носія; 3) постпозиція ознаки; 4) узгодження як один з видів зв’язку; 5) ускладнення атрибутивного зв’язку, що передбачає “нанизування” атрибутів, виражених рядом іменників, які утворюють ланцюжок, а іноді й ціле речення, легко сполучаються з наступним “опорним” іменником і “виконують відносно нього функцію препозитивного означення” [8, с. 20]. Атрибутивні відношення, побудовані на так званих правилах організації, представлених вище, підкреслюють тісний взаємозв’язок значення предмета й ознаки, указують на те, що “як предмет визначається через атрибут, так і властивості, атрибути детермінуються через вказівку на їхнього носія, тобто на предмет” [8, с. 19].

Таким чином, “позаяк одним з найважливіших компонентів рекламного тексту є опис товару або послуги, що рекламується, атрибутивні сполучення, до складу яких входять прислівники та прикметники, несуть велике функціональне навантаження. Деякі дослідники навіть називають прислівники та прикметники ключовими словами рекламного тексту, вважаючи, що саме вони запускають механізми уяви, апелюючи до органів чуттів і виділяючи в товарі, який рекламується, найбільш привабливі сторони та якості... саме прикметники і прислівники допомагають створити ту неповторну тональність рекламного звертання, яка дозволяє передати якості й достоїнства предмета, що рекламується” [2, с. 148-149]. Зазначимо, що прикметники та прислівники, що використовуються в англійській друкованій рекламі для опису найрізноманітніших якостей продукту або послуги, зводяться науковцями до рівня лексич-

них одиниць, що найчастіше використовуються в атрибутивному словосполучення. Так, до прикметників, які найчастіше використовуються в англomовній друкованій рекламі, були віднесені: *good, better, best, beautiful, wonderful, natural, noticeable, golden, unique, healthy, delicious, simple, right, fine, bright, free, fresh, full, real, great, powerful, special, swift, active, extra, original, new* та ін.

Наприклад,
“*Atkins*

Sweet, healthy, indulgent snacks you eat from day one. They help supercharge fat burning – and they’re so good, you lose pound after pound without giving up taste. Get wonderful results. Starting today – starting now. You can lose up to 15 pounds in two weeks – it helps to be active. And that’s just the beginning. No wonder Atkins is a lifestyle for millions. Our science is backed by over 50 studies. You eat lean protein, leafy greens, vegetables and sweet Atkins snacks. Then, add variety – nuts, fruit, whole grains and keep losing until you’re at your goal. The best results you get by following the program, and the science that makes Atkins such a powerful way to lose weight” – підкреслено нами, Е. А.

(“*People*” July 28, 2008 – P. 17)

У працях, присвячених аналізу англomовної друкованої реклами, підкреслюється, що сьогодні вибір засобів виразності для опису рекламного образу товару або послуги стає все більш регламентованим. Усе рідше увага адресата (читача) зупиняється на прикметниках з найвищими оцінними конотаціями (наприклад, *fabulous, mysterious, magic, incredible, miraculous*). Найбільш коректним і правильним є використання простих, але в той же час оригінальних описових засобів виразності, які іноді виникають зі словотворчості, вдало вплітаються в загальну канву рекламного тексту і не намагаються ввести в оману аудиторію стосовно реальної якості товару або послуги, що пропонуються.

Висновки. Аналіз матеріалу довів, що рекламні тексти, на відміну від будь-якого іншого медіатексту (аналітики, публіцистики, теле-, радіоновин), найближче знаходяться до полюса впливу на адресата, при цьому не на одного конкретного індивіда або малу групу реципієнтів, а навпаки, на чисельну аудиторію. За таких умов результативність англійського рекламного друкованого тексту прямо залежить від правильної з точки зору експресивності й емоційності побудови атрибутивного словосполучення, а також від його динамічного використання на рівні рекламного повідомлення.

Література:

1. Будагов Р. А. Язык – Реальность – Язык / Рубен Александрович Будагов. – М.: Наука, 1983. – 258 с.

2. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ / Т. Г. Добросклонская. – М., 2008. – 203 с.
3. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз: [учбово-методичний посібник] / Л. П. Єфімов, О. А. Ясінецька. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 240 с.
4. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 308 с.
5. Кораблева Е. А. Экспрессивные синтаксические средства создания рекламного текста на английском языке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. А. Кораблева. – М., 2008. – 24 с.
6. Марченко М. В. Структура синтаксичних категорій / М. В. Марченко. – Луцьк: Волинський державний ун-т ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с.
7. Тер-Минасова С. Г. Синтагматика речи: онтология и эвристика / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М., Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 200 с.
8. Ханаху Д. Р. Атрибутивные словосочетания в русском и английском языках (сопоставительно-типологический анализ): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык”, 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Д. Р. Ханаху. – Майкоп, 2007. – 30 с.
9. Dyer G. Advertising as Communication / G. Dyer. – London, 1995. – 345 p.
10. Goddard A. The Language of Advertising / A. Goddard. – London: Routledge, 1998. – 256 p.

Антонюк С. А.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ТВОРІ ЛУКРЕЦІЯ “ПРО ПРИРОДУ РЕЧЕЙ”

Проаналізовано лексико-семантичні особливості прикметників дотику у поемі “Про природу речей” Лукреція. Виявлено, що тактильні ад’єктиви у синтагмі з іменниками конкретної та абстрактної семантики реалізують прямі, конотативні та переносні значення, а також служать джерелом для синестетичного переходу до ЛСП прикметників зору, слуху, нюху смаку.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, синтагматичні зв’язки, семантика, синестезія, оцінний компонент дотикових ад’єктивів.

The article deals with the analysis of the lexico-semantic peculiarities of the adjectives with meaning of touch in Lucretius’ poem “On the Nature of Things”. It was revealed that touch-related adjectives in connection with concrete and abstract nouns acquire denotative, connotative and metaphorical meanings, and also serve as a source for the synesthetic transition to the lexico-semantic field of the adjectives denoting sight, sound, smell and taste.

Key words: lexico-semantic field, lexico-semantic group, syntagmatic relationships, semantics, synaesthesia, estimative component of the touch-related adjectives.

Ще з античних часів питання дотику у всіх його аспектах було та досі є предметом дослідження багатьох вчених. Невипадково, що саме у древній Греції, країні, яка подарувала світу велику кількість видатних філософів та науковців, сенсорні відчуття не залишилися поза увагою.

Ранні філософи-природознавці, зокрема Демокрит, дотримувалися думки, що всі відчуття діють через контакт тіла з атомами, частинками об’єкта, який сприймається людиною. Демокрит вважав всі види відчуття різновидами відчуття дотику [12, с. 2, b3r]. Критерію локалізації також дотримувався давньогрецький філософ Платон [15, с. 61A-65C], вважаючи, що відчуття холодного та гарячого, мокрого та сухого, важкого та легкого, твердого та м’якого, жорсткого та гладкого сприймаються усім тілом. В той же час його учень Арістотель [11, с. 1. 403 a-b] органом тактильного відчуття вважав ділянку серця, розглядаючи дотикове та смакове відчуття як контактні, а зір та слух як неконтактні.

Лукрецій, автор філософської поеми і водночас цінного художнього твору “Про природу речей”, аналізуючи відчуття, дотримувався таких же поглядів як і давньогрецькі філософи Демокрит та Епікур. Цікаво заува-

жити, що більшість роздумів автора про відчуття містить четверта книга досліджуваного твору, метою її, як зазначає дослідник Лукреція Р. Д. Браун [13, с. 20], є пояснити причини такого явища як відчуття, а також відстояти догму філософа Епікура про те, що відчуття дають точну інформацію про світ і є основою правди та знання.

У поемі “Про природу речей” Лукрецій виділяє такі чотири види відчуття як: дотик, смак, зір та слух. Автор вважає, що немає такого відчуття, яке домінує над іншими, оскільки кожне з них має свої межі. Підтвердженням цього є такі рядки з поеми Лукреція:

*... Nam sorsum cuique potestas
Divisast, sua vis cuiquest, ideoque necessest
Et quod molle sit et gelidum fevensve seorsum
Et sorsum varios rerum sentire colores,
et quaecumque coloribu' sint coniuncta videre.
Sorsum item sapor oris habet vim, sorsus odors
nascuntur, sorsum sonitus. [IV, с. 489-495]*

*Бо окремо кожному приділена влада,
і своя у кожного можливість і тому необхідно,
щоб те, що м'яке, і холодне, і гаряче були окремо
І окремо різні кольори речей відчувалися,
І все, що з кольорами пов'язане бачилося.
Так само смак рота має окрему силу, окремо запахи
Виникають, окремо звуки.*

Роздумуючи про дотик, римський філософ говорить, що дотикове відчуття є неможливим без якогось тіла [III, с. 165-166]. Цікаво зазначити, що російський психолог В. А. Барабанщиков, як і Лукрецій, вважає, що явища перцепції не існують самі-по-собі, а завжди належать комусь, або чомусь [1, с. 91]. Беручи до уваги те, що людина може на дотик в п'ятімі визначити, що за предмет у неї в руках, письменник робить висновок, що тактильне та зорове сприйняття виникають на спільній основі. У поемі “Про природу речей” читаємо:

*Praeterea quoniam manibus tractata figura
in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae
cernitur in luce et claro candore, necessest
consimili causa tactum visumque moveri. [IV, с. 230-233]*

*Крім цього, тому що обмацану руками в темноті якусь фігуру
пізнають як таку саму, яку бачать при світлі і при яскравому блиску,
необхідно щоб дотик та зір викликала однакова причина.*

Лукрецій вважає, що органи відчуття самі породили свою власну при-

датність [IV, с. 834-835]. Іншими словами, мова йде про послідовність, згідно якої спочатку з’явилося тіло, згодом органи і аж потім виникла потреба у відчуттях. Це твердження є правильним, оскільки зір, мова чи звуки не могли з’явитися раніше ніж очі, язик чи вуха.

Хоча сенсорна лексика цікавила багатьох науковців, починаючи з античності, тактильні прикметники стали предметом зацікавлення лише нечисленних лінгвістів. Семантику тактильних прикметників на матеріалі англійської мови VIII-XX ст. досліджувала Л. П. Кудреватих [7], семантику сенсорних прикметників і зокрема дотику досліджувала в російській мові О. С. Федотова [10], синестезію тактильних прикметників французької мови займалася А. А. Капанова [4], розвиток лексико-семантичних груп (далі ЛСГ) іменників на позначення сенсорних якостей в латинській мові III ст. до н. е. – II ст. н. е. вивчала лінгвіст Т. П. Корихалова [5], дотикове сприйняття, до певної міри, було предметом зацікавлення Н. О. Тимейчук [9] питання дотику у поемах Гомера та у грецькій трагедії розглядала польська дослідниця Б. Сперальська [16]. Однак тактильні прикметники ще не були предметом спеціального дослідження на матеріалі латинської мови.

Прикметники дотику у творі “*De rerum natura*” римського письменника класичного періоду Лукреція утворюють якісно і кількісно розвинене лексико-семантичне поле (ЛСП), у складі якого виділяємо 6 мікрополів: мікрополе “фактури” (13 тактильних прикметників), “термічності” (12), “міцності” (10), “гостроти” (5), “вологості” (5) та “ваги” (4).

Системність у понятійному аспекті ЛСП “дотику” не вичерпується виділенням мікрополів. Кожне мікрополе являє собою макросистему у якій виділяємо певні ЛСГ. Так, на основі ад’єктивів із дотиковим значенням, що входять до мікрополя “фактури” вдалося виявити 7 ЛСГ зі значенням: ніжний, м’який, гладкий, жорсткий, шорсткий, тонкий і гнучкий, а у мікрополі прикметників “міцності” 3 ЛСГ: твердий, міцний та крихкий.

Треба зазначити, що тактильні прикметники у досліджуваному творі можуть реалізувати своє номінативне значення у складі декількох ЛСГ, підкреслюючи різні відтінки дотикового значення. Наприклад, тактильний прикметник *umidus* входить до складу ЛСГ “вологий” та “мокрый”, *calidus* до ЛСГ “гарячий” та “теплый”, *tener* та *mollis* до ЛСГ “ніжний” та “м’який”, *concretus* до ЛСГ “тугий” та “цупкий”, *validus* до ЛСГ “твердий” та “міцний”. Наведемо контексти, у яких ад’єктив *validus* вживається у двох різних значеннях:

*nec validi possunt pontes venientis aquae
vim subitam tolerare...* [I, с. 285-286]

міцні мости не можуть витримати раптову силу води, яка надходить... .

А про первоначатки речей автор пише:

At contra si mollia sint primordia rerum, unde queant validi silices ferrumque creari... [I, с. 570-571]

І навпаки, якщо первоначатки речей є м'якими звідти можуть утворитися тверді камені і залізо...

Часто виникають труднощі при зарахуванні дотикового ад'єктива до тієї чи іншої ЛСГ, оскільки важко провести чітку межу між ЛСГ “мокрій” та “вологий”, “гарячий” та “теплий”, “ніжний” та “м'який”, “тугий” та “цупкий”, “твердий” та “міцний”. Враховуючи це, вирішальним чинником віднесення прикметника до тієї чи іншої ЛСГ є контекст в якому, як зазначає науковець В. С. Ващенко, значення слів по-різному самовизначаються та по-різному залежать від нього [3, с. 16]. Наведемо приклади в яких значення прикметника *umidus* чітко визначається контекстом:

*... putorem cum sibi nacta est
intempestivis ex imbris umida tellus. [II, с. 872]*

коли мокра від надмірних дощів земля стає смердючою.

та

*ubi levia sunt manantis corpora suci,
suaviter attingunt et suaviter omnia tractant
umida linguae circum sudantia templa; [IV, с. 622]*

*коли тільки спливаючого соку є гладкі,
вони приємно торкаються і з приємністю відчують всю
вологу поверхню язика, яка [волога] виділяється навколо.*

Характерною ознакою тактильних прикметників твору “Про природу речей” є те, що вони можуть входити не лише до різних ЛСГ, але й до різних мікрополів. Так, ад'єктив асег належить до мікрополя “термічності” та “гостроти”, оскільки зустрічається у творі Лукреція з такими трьома дотиковими значеннями як: “гострий”, “гарячий” та “холодний”, прикметник *durus* до мікрополя “фактури”, “термічності” та “міцності”, оскільки характеризується значеннями “жорсткий”, “дуже холодний”, “твердий” та “міцний”, прикметник *asper* можна віднести до мікрополя “фактури” та “гостроти”, бо він розвиває значення “шорсткий” та “гострий”. Отже, наведемо приклади, у яких прикметник асег виступає в поемі Лукреція у різних значеннях:

а) “гострий”:

sed acri percussit thyrsos laudis spes magna meum cor... [I, с. 922-923]
велика надія на похвалу прийняла моє серце гострим жалом...

b) “холодний, пронизливий”:

ventus enim quoque paulatim cum verberat et cum acre fluit frigus... [IV, с. 260]

бо коли також вітер помалу итовхає, і коли шириться пронизливий холод...

c) “гарячий”:

acrior ardor enim conductis partibus esset [I, с. 650].

вогонь буде гарячішим коли будуть стягнуті (цільніше) [його] частинки.

В основі ЛСП на позначення дотику лежать тактильні прикметники у їх прямому значенні. Сполучаючись з різними тематичними групами іменників (ТГ) вони виступають детермінантами істот та неістот. У творі Лукреція тактильні прикметники сполучаються з такими ТГ іменників як: “Людина та частини її тіла”, “Тварини, риби та рептилії”, “Явища природи”, “Небесні тіла”, “Одяг”, “Рослини”, “Предмети побуту”, “Їжа”, “Рідкі речовини”, “Фізичні та молекулярні утворення” та “Абстрактні іменники”. Аналіз семантичної структури прикметника *calidus* з мікрополя “термічності” показав, що цей ад’єктив реалізує своє номінативне значення “гарячий” здебільшого у сполученні з іменниками конкретної семантики (ТГ “Предмети побуту”, “Рідкі речовини” та “Фізичні утворення”, дотиковий прикметник *teres* з мікрополя “фактури” реалізує своє номінативне значення “гладкий” у синтагмі з іменниками ТГ “Людина та частини її тіла” та з іменниками ТГ “Одяг”, прикметник *gelidus* (мікрополе “термічності”) реалізує номінативне значення “холодний” найчастіше сполучаючись з іменниками ТГ “Людина та частини її тіла”, “Предмети побуту” та “Явища природи”. Так Лукрецій пише про щойно виготовлене залізо:

ut calidis candens ferrum e fornacibus olim stridit, ubi in gelidum propter demersimus imbrem [VI, с. 148-149].
так і залізо, яке стало білим від дуже гарячих печей, інколи тріщить, коли ми занурюємо [його] у холодну воду.

А про бога війни Марса читаємо:

... suspiciens tereti cervice reposta ... in te, dea [I, с. 35-36].
він дивиться на тебе, богине, повернувши гладку шию.

Та про супутницю духу і душевної сили автор пише:

sed comes ... discedit in auras et gelidos artus in leti frigore linquit [III, с. 400].
але супутниця зникає в повітрі і замерзле тіло залишає у холоді смерті.

Той факт, що порівняно нечисленна кількість тактильних ад’єктивів вступає у синтагматичні зв’язки з доволі великою кількістю ТГ іменників можна пояснити важливістю цих прикметників у житті людини та усвідомленням цього автором поеми.

Тактильні прикметники у творі “Про природу речей” можуть також отримувати переносне значення, або ж нове значення, яке, як зауважив лінгвіст М. П. Кочерган [6, с. 195], є завжди похідним від первинного та мотивованим через пряме значення.

Так, коло предметів, які детермінувалися лексемами *mollis, tener, hebes, acer, calidus* чи *durus*, поступово розширилося. Можна повністю погодитися із думкою дослідниці прикметників розміру у старогрецькій мові М. Й. Петришин про те, що таке розширення значень було зумовлене розвитком суспільства та удосконаленням мисленнєвої діяльності людини [8, с. 5]. Отже ад’єктив *mollis*, номінативне значення якого “м’який”, характеризуючи абстрактні поняття, отримує переносне значення “ніжний”, що нам демонструє такий приклад:

nec molles opū sunt motus uxoribus hilum [IV, с. 1268].
ніжні рухи жінкам зовсім не слід [робити].

Прикметник же *tener*, з первинним значенням “ніжний”, сполучаючись з іменником ТГ “Рослини” реалізує похідне значення “м’який”. Наведемо приклад, у якому автор говорить про ягнят:

...nova proles artubus infirmis teneras lasciva per herbas ludit... [I, с. 257-261]
...веселий молодняк слабкими ніжками [суглобами] викрає на м’яких травах...

А тактильний ад’єктив *hebes*, з первісним значенням “тупий”, з мікрополя “гостроти” у синтагмі з іменником ТГ “Людина” отримує переносне значення “нерозумний”. У Лукреція читаємо:

id licet hinc quavis hebeti cognoscere corde... [IV, с. 53]
звідси це неважко досягнути навіть нерозумному [тупому]...

Крім переносних значень досліджувані прикметники у Лукреція можуть отримувати додаткове конотативне значення, яке виражає позитивну чи негативну оцінку. Так прикметник *validus* (міцний/ сильний) у синтагмі з іменником *lex* (закон) набуває додаткового конотативного значення “непорушній” та характеризується позитивною оцінкою. Наведемо такий приклад з твору “Про природу речей”:

nec validas ... aevi rescindere leges [V, с. 58].
і віки непорушні закони не знищать.

Саме такі значення творять багатство, ясність, точність та красу мовного процесу, а також на них, на що вказує В. С. Ващенко, базується велика культура мовлення [3, с. 15].

Багато подразників сприймаються різними відчуттями, оскільки людина відчуває не розрізнені відчуття, а цілий їх комплекс. Дослідження прикметників дотику у творі Лукреція показало, що значна кількість ад’єктивів переходить на основі явища синестезії до ЛСП “зору, слуху,

ноху та смаку”. Таке перенесення з однієї сфери відчуття до іншої відбувається на основі наявності в їх семантичній структурі таких семантичних елементів як позитивна чи негативна оцінка. Наприклад, прикметник дотику асер з мікрополя “гостроти” поєднуючись із іменником абстрактної семантики і на основі негативної оцінки зазнає синестетичного переходу до ЛСП ольфактивних прикметників. Так письменник пише про рослини, які мають сильний запах:

*...quaecumque suo de corpore odorem
exspirant acrem... [IV, с. 124]
... [ті], які з тіла свого видихають гострий запах...*

При сполученні ж тактильного ад’єктива асер з мікрополя “гостроти” з іменником ТГ “їжа” сема “дотик” відходить на другий план і на основі негативної оцінки цей прикметник зазнає синестетичного переходу до ЛСП прикметників, які позначають смакові сприйняття. У творі Лукреція про їжу читаємо:

*at contra quae amara atque aspera cumque videntur,
haec magis hamatis [elementis] inter se nexa... [II, с. 405]
і навпаки: що гірким і жорстким здається
те [утворено] з більш гачкуватих (елементів) зв’язаних між собою...*

Так само прикметник *aridus* (мікрополе “вологості”) поєднується з іменником абстрактної семантики і на основі негативної оцінки зазнає синестетичного переходу до ЛСП аудіальних прикметників. У творі “Про природу речей” про звук, який виникає при стиканні двох хмар, читаємо:

*...aridus unde auris terget sonus ille diuque [VI, с. 119]
...і звідти той скрипучий звук довго вуха роздирає (вражає)*

А ад’єктив *acer*, сполучаючись з іменником абстрактної семантики, втрачає своє дотикове значення і на основі негативної оцінки зазнає синестетичного переходу до ЛСП візуальних ад’єктивів. Наприклад:

*Praeterea splendor qui cumque est acer adurit
saepe oculos ideo quod semina possidet ignis [IV, с. 330].
Крім того будь-який гострий блиск часто обпікає очі,
через те, що містить насіння вогню.*

Цікаво зауважити, що у сполученні з іменниками найчастіше конкретної та абстрактної семантики такі прикметники як *acer*, *lubricus*, *mollis*, *tener*, *tenuis*, *teres* та *umidus* можуть сприйматися не тільки на дотик, але й візуально, що свідчить не тільки про явище синестетичного переходу тактильних прикметників до ЛСП “зір”, але й про синкретизм цих двох відчуттів. Те, що *saxum* (гора) є *umidum* (волога) можна відчутти не лише

доторкнувшись до неї, але й глянувши на неї. У творі Лукреція читаємо:

...lubrica proluvie larga lavere umida saxa, umida saxa [V, с. 950].
...скелі вологі, скелі вологі омивалися потоком швидким і рясним.

Як показало дослідження найбільше розширення семантики на інші ЛСП сенсорної лексики виявляє первісно дотикова номінація асег (нюх, слух, зір та смак).

Виявлено також, що тактильні прикметники у досліджуваному творі здатні переносити їх значення зі сфери дотикових відчуттів у психічну. Прикладом такого переносу може служити вживання лексем *flagrans* (гарячий) – мікрополя “термічності”, *asper* (гострий) та *hebes* (тупий) – мікрополя “гостроти” для характеристики вдачі чи інтелектуальних здібностей людини. Лукрецій про жінок пише так:

Balba loqui non quit, ... muta pudens est;
at flagrans... Lampadium fit [IV, с. 1165].
[жінка], яка заїкається не може говорити, ... німа ж є сором'язливою;
а запальна (гарячкувата) [жінка] ...схожа на вогник.

Важливо зауважити, що тактильні прикметники у більшості випадків служать джерелом синестетичних переходів до інших груп сенсорної лексики, отже їх синестетичні зв'язки є переважно односторонніми. Однак у творі Лукреція “Про природу речей” зустрічаються поодинокі приклади поповнення тактильної лексики за рахунок синестетичних переходів прикметників з інших ЛСП. Це видно з таких словосполучень як *suaves flores* (ніжні квіти), *agmen dulce* (ніжний згин), *nomen dulce* (ніжне ім'я), *aeriae auras* (легкі подуви) та *dentata pruina* (колюча зима) де лексеми *suavis* та *dulcis*, втративши своє первинне значення “солодкий”, перейшли зі сфери густативної у дотикову, реалізуючи значення “ніжний”, а також прикметники *aerius* і *dentatus*, втративши первинні значення “високий” та “зубчастий”, перейшли з візуальної сфери до тактильної сфери зі значеннями “легкий” та “колючий”. Отже, у творі Лукреція читаємо:

nam si abest quod ames, praesto simulacra tamen sunt
illius et nomen dulce obversatur ad auris [IV, с. 1062].
бо хоч відсутнє те, що любиш, однак тут є подоби
його і ніжне ім'я долітає до вух (торкається слуху).
 і
corpus et aérias auras roremque liquoris,
nil in concilio naturam ut mutet eorum [I, с. 771].
тіло і легкі подуви, і роса вологи зблизились так,
що природа жодне з них не змінює.

З наведеного вище словосполучення *nomen dulce* видно, що густатив-

на лексема *dulcis* потрапивши до групи тактильної лексики, стає джерелом подальшого переходу з тактильної сфери в аудіальну.

Найвищою частотністю вживання у творі Лукреція відзначаються тактильні прикметники *tenuis* – 20 слововживань (мікрополе “фактури”), *mollis* – 14 (мікрополе “фактури”), *validus* – 14 (мікрополе “міцності”), *acer* – 14 (мікрополе “гостроти”) та *gelidus* – 13 (мікрополе “термічності”).

Незважаючи на те, що ЛСП дотику представлене невеликою кількістю тактильних прикметників, однак не можна заперечити величезну вагу та цінність їх значення у досліджуваному творі. Як показав аналіз твору “Про природу речей” прикметники дотику виступають означеннями більшості об’єктів, які оточували тогочасного римлянина. Тактильні прикметники у сполучі з іменниками конкретної та абстрактної семантики реалізують номінативні, конотативні та переносні значення. А також служать джерелом для синестетичного переходу до ЛСП прикметників зору, слуху, нюху та смаку. Дослідження тактильної лексики твору Лукреція є беззаперечно дуже важливим, оскільки не хто інший як саме автор поеми “Про природу речей” звертав чималу увагу на природу дотикового відчуття.

Дослідження тактильних прикметників у творі “Про природу речей” Лукреція дало достатньо цікавий матеріал. Перспективним уявляється дослідження їх на інших часових зрізах та у інших латинських авторів.

Література:

1. Барабанщиков В. А. Системность. Восприятие. Общение / В. А. Барабанщиков. – М.: Ин-т психологии РАН, 2004. – 480 с.
2. Браницька Я. В. Гастроніми в сучасній французькій мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” / Я. В. Браницька. – Київ, 2009. – 20, [13] с.
3. Ващенко В. С. Українська семасіологія. Типологія лексичних значень: посібник [для студентів-філологів] / В. С. Ващенко. – Д.: ДДУ, 1981. – 68 с.
4. Капанова А. А. Особенности синестетического использования имен прилагательных во французском языке / А. А. Капанова // МГПИИЯ им. М. Тореза: сб. науч. труд. – 1982. – Вып. 194. – С. 44-62.
5. Корыхалова Т. П. Развитие лексико-семантической группы имен существительных со значением сенсорных качеств в латинском языке III в. до н. э. – II в. н. э.: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 678 “классические языки – греческий и латинский” / Т. П. Корыхалова. – Л., 1968. – 15 с.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: навч. посібник / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 368 с.
7. Кудреватих Л. П. Диахронические сдвиги в семантике английских прилагательных (на материале истории семантического поля тактильных прилагательных с VIII по XX вв.): автореф. дисс. на соискание учен. степе-

ни канд. філол. наук: спец. 10.02.04. “Германские языки” / Л. П. Кудреватих. – Москва, 1987. – 16 с.

8. Петришин М. Й. Семантичне поле прикметників розміру у старогрецькій мові (на матеріалі гомерівського епосу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.14 “Класичні мови, окремі індоєвропейські мови” / М. Й. Петришин. – Львів, 2005. – 20, [5] с.

9. Тимейчук Н. О. Прикметники смаку у творах Плавта, Горация та Петронія (лексико-семантичний аспект): дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.14 / Тимейчук Надія Орестівна. – Л., 2007. – 215 с.

10. Федотова О. С. Дериваційний потенціал прикметників зі значенням чуттєвого сприйняття в сучасній російській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 “російська мова” / О. С. Федотова. – Київ, 1998. – 19 с.

11. Aristotele. De anima / Aristotele // Opere [trad. di A. Russo e R. Laurenti] – Bari, Laterza, 1987. – Ed. 4. – 330 p.

12. Aristotle. De sensu et sensibili [Electronic resource] – Available from: <http://etext.virginia.edu/etcbin/toccer-new?id=AriSens.xml&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&part=2&division=div2>

13. Brown R. D. Lucretius on love and sex / R. D. Brown. – New-York: E. J. Brill, 1987. – 392 p.

14. Lucrece. De la nature: T. 2 / texte etabli et tradut. par A. Ernout. – Paris: Les belles-lettres, 1924. – 326 p.

15. Plato. Τυματος / Plato // Platonis Dialogi secundum Thrasylli Tetralogias Dispositi. – Lipsiae, 1856. – Vol. IV. – S. 319-406.

16. Spieralska B. Dotyk w poematach Homera I tragedii greckiej. Analiza srodkow leksykalnych i znaczenia kulturowego: praca doktorska “wydzial polonistyki” / Spieralska Beata. – W.: Instytut Filologii Klasycznej, 2004. – 352 s.

Байсан Д. В.,

Національний університет "Острозька академія"

МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛ. *JUSTICE*)

Стаття присвячена аналізу деяких способів метафоричної концептуалізації ПРАВОСУДДЯ в англійській мові. Зокрема, подано визначення концептуальної метафори та виявлено набір і зміст концептуальних метафор, пов'язаних із словом justice.

Ключові слова: концептуалізація, концептуальна метафора, концептосфера, метафоризація, сфера-джерело, сфера-ціль, фрейм, когнітивна модель.

In the article the ways of metaphorical conceptualization of JUSTICE in English language are analyzed. In particular, the definition of conceptual metaphor is given, and the set and content of conceptual metaphors connected with the word justice are presented.

Key words: conceptualization, conceptual metaphor, conceptual sphere, metaphorization, source domain, target domain, frame, cognitive model.

Одним із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики є дослідження в руслі когнітивної парадигми. Зокрема, особлива увага приділяється дослідженню концептуальної метафори як когнітивного процесу, який відображає і формує нові поняття і без якого неможливе одержання нового знання [3, с. 21]. У когнітивній лінгвістиці метафора трактується як перенесення когнітивної структури, прототипно пов'язаної з певним мовним втіленням, з однієї ділянки, до якої вона належить, на іншу. Процес такого перенесення залучає дві сфери: сферу-джерело (source domain), представлену певними поняттями, що відображають взаємодію людини з дійсністю, і сферу-ціль (target domain), що, як правило, складається із понять, не доступних у безпосередньому фізичному спостереженні [4, с. 389].

Структурування одного концепту в термінах іншого в межах когнітивної лінгвістики розглядається як процес метафоризації. Метафоризація – один з найпродуктивніших способів вторинної номінації на основі схожості сутностей за їхніми ознаками, властивостями, функціями. В основі метафоричного (асоціативного) мислення – аналогове осмислення людиною картини світу [1, с. 13]. Концептуальна метафора – модель мислення носіїв культури [9, с. 29], яка викриває стан речей у реальності, оскільки встановлений розумовий зв'язок між концептами відбиває перш за все спільність / розбіжність ознак, які творчо осмислюються. Вона продукує нові, нестандартні смислові зв'язки, оскільки джерело і ціль належать до різних концептосфер [8, с. 321; 7, с. 118]. Унаслідок

процесу метафоричного переносу змінюються межі концепту [9, с. 125] й референтність одиниці, що його вербалізує. Уподібнення сутностей, які логічно не збігаються й онтологічно не схожі, у концептуальній метафорі зумовлені повним модусом фіктивності [6, с. 143]. Метафора дозволяє структурувати абстрактну царину за зразками більш конкретних сфер життєдіяльності людини, висвітлюючи ту ознаку або набір ознак явища, які вважаються істотними для розуміння [5, с. 8]. Механізм концептуальної метафори вивчали Ч. Філлмор, П. Кей, Е. Каві, Дж. Лакофф, М. Джонсон, Р. Джекендофф, А. М. Баранов, В. Манакін та інші.

Метою статті є аналіз деяких способів метафоричної концептуалізації ПРАВОСУДДЯ в англійській мові, представлених у текстових реалізаціях лексеми *justice*. Для цього необхідно виявити набір і зміст концептуальних метафор, пов'язаних з цим словом. Аналіз базується на описі семантики стійких сполучень з лексемою *justice*. Особливу увагу приділено сполученням іменника *justice* з дієсловами руху та деякими лексемами з інших семантичних класів.

Матеріалом слугували дані словників Oxford Dictionary of Current English (OED), АБВУД Lingvo 13 та Британського національного корпусу (BNC).

В англійській мові правосуддя позначається лексемою *justice*. Перше вживання *iustise* належить до пізнього давньоанглійського періоду і датовано 1140 роком. Слово походить з латинського *justitia* 'справедливість' (від прикметника *justus*), запозиченого за посередництвом старофранцузького *justise*, яке мало широкий спектр значень: 'справедливість; захист прав; суд справедливості; суддя'. В англійській мові це слово з 1200 року почало вживатися на позначення особи, яка представляла судову владу. Значення 'чинення правосуддя, забезпечення правопорядку' фіксується з 1300 р., а з 1320 року ним називали мирового суддю [Online Etymology Dictionary].

На сучасному етапі лексема *justice* вживається у кількох значеннях [OED]:

1. 'справедливе ставлення до людей'. *They are demanding equal rights and justice.* 'Вони вимагають рівноправ'я та справедливості.'
2. 'виправданість, обґрунтованість, законність'. *The justice of the case* 'винесення справедливого, законного рішення по справі'.
3. 'суд, судочинство, правосуддя, суддя'. *He was brought to justice.* 'Він постав перед судом.' *Supreme Court Justice Sandra O'Connor* 'суддя Верховного суду Сандра О'Конор'.

Отже, *justice* входить до трьох, пов'язаних між собою, лексико-семантичних груп:

- 1) 'справедливість, чесність'
- 2) 'достовірність, обґрунтованість, законність'
- 3) 'система правосуддя'

Аналіз лексеми *justice* в межах вищезазначених ЛСГ показав, що найбільшу кількість концептуальних метафор породжує вживання *justice* у значенні ‘система правосуддя’, яке базується на концепті ПРАВОСУДДЯ.

Внаслідок проведеного аналізу вживань з лексемою *justice* нам вдалося встановити, що концепт ПРАВОСУДДЯ в англійській мові втілюється за допомогою таких концептуальних метафор.

ПРАВОСУДДЯ-МЕХАНІЗМ

Концептуалізація системи правосуддя як механізму становить різновид механістичної метафори, широко вживаної у мові для репрезентації природних, соціальних та психічних явищ. Механістична метафора, в свою чергу, становить підвид однієї з базових метафоричних моделей, що, за теорією концептуальної метафори Лакоффа – Джонсона, формулюється як ОБ’ЄКТ (ПРЕДМЕТ). У межах цієї моделі явища різноманітної природи репрезентуються у вигляді конкретних фізичних об’єктів, у нашому випадку, у вигляді механізму. Найбільш експліцитно ця метафора реалізується у сталому звороті *machinery of justice* – ‘механізм здійснення правосуддя’. Лексема *machinery* є збірним поняттям, її пряме значення – це сукупність машин, їх частин, устаткування, тобто правосуддя розглядається як система, яка складається з певних механічних підсистем.

The writ of habeas corpus deals with the machinery of justice, and is essentially a procedural writ, the object of which is to enforce a legal right. [BNC]

‘Хабеас Корпус Акт (наказ про доправлення до суду) пов’язаний із системою (букв. механізмом) правосуддя. Це процесуальний документ, метою якого є забезпечити виконання та дотримання закону.’

На базі цієї ж метафори функціонує вислів *wheels of justice* – ‘правосуддя’ (досл. ‘колеса правосуддя’). У даному випадку правосуддя розглядається як спеціальний різновид механізму – транспортний засіб, тобто механізм з колесами, який перебуває у постійному русі.

Key testimony has been broadcast live on television and radio to help keep the city fully abreast of the proceedings and to show the wheels of justice turning. [BNC]

‘Покази головних свідків транслювалися наживо по радіо та телебаченню, щоб місто мало змогу слідкувати за перебігом судового процесу та впевнитися, що правосуддя вершиться.’ (досл. ‘крутяться колеса правосуддя’).

Розглянемо деякі метафоричні наслідки реалізації цієї метафори. Рух механізму чи машини можна прискорити. Аналогічно прискорюється й перебіг правосуддя.

Extending the jurisdiction of the County Courts has helped speed up justice. [BNC]

‘Розширення юрисдикції окружних судів допомогло прискорити перебіг правосуддя.’

Поєднання лексеми *justice* з дієсловами, які належать до тематичної групи ‘уникати’ (*to escape, to evade, etc.*) теж дозволяє розглядати правосуддя як машину, рухомий механізм, від якого треба втікати, щоб не бути роздавленим. Відповідно, ‘бути роздавленим колесами правосуддя’ означає, що правосуддя здійснилося, і злочинець отримав по заслугах.

So far Veillon has eluded deputies, but he can't escape the wheels of justice. [BNC]

‘Отже, Вейон обійшов депутатів, проте він не зможе уникнути правосуддя.’ (досл. ‘втекти від коліс правосуддя’).

The notorious Nick Smirnow is still trying to evade the wheels of justice by hiding in the Philippines to avoid his and his wife's arrest in the USA and Canada. [BNC]

‘Сумнозвісний Нік Смірнов ще досі намагається уникнути правосуддя, переховуючись із дружиною на Філіппінах, щоб не бути заарештованими в США та Канаді.’ (досл. ‘намагається не потрапити під колеса’).

Словосполучення *course of justice* (відправлення правосуддя) також метафоризує правосуддя як транспортний засіб [7, с. 82], адже пряме значення лексеми *course* – ‘курс, напрям літака, корабля і т.д.’ Оскільки можна створити перепони на шляху руху транспортного засобу, завадити йому рухатися правильним курсом, тобто змусити його відхилитися від першопочаткової траєкторії слідування, аналогічно можна й заважати чи перешкоджати відправленню правосуддя. Це яскраво ілюструють дієслова із тематичної групи ‘перешкоджати’ (*to obstruct, to pervert, to deflect, to interfere, etc.*), які регулярно трапляються у відповідних контекстах:

He was convicted of conspiracy to obstruct the course of justice. [BNC]

‘Його звинуватили у злочинній змові перешкодити відправленню правосуддя.’ (досл. ‘створювати перешкоди на шляху, загороджувати або захарашувати прохід’).

Can you imagine poor old Tony and me conspiring to deflect the course of justice? [BNC]

‘Чи можеш ти уявити, що бідний старий Тоні та я змовилися завадити нормальному перебігу судового розгляду?’ (досл. ‘відхилитися від курсу правосуддя’)

He was immediately arrested and charged with intending to pervert the course of justice, which he denies. [BNC]

‘Його відразу заарештували та звинуватили у спробі завадити відправленню правосуддя, що він заперечує.’ (досл. ‘змінити курс правосуддя’)

They could be guilty of contempt of court if their publication interfered with the course of justice. [BNC]

‘Якби їхня публікація завадила нормальному перебігу судового процесу, їх могли б звинуватити у неповазі до суду.’ (досл. ‘втручатися, заважати курсу слідування правосуддя’).

Концептуалізація ПРАВОСУДДЯ в англійській мові не обмежується механістичною метафорою. Цей концепт трапляється у дослідженому матеріалі також у межах когнітивного фрейму ЗМАГАННЯ/БОРОТЬБА [2, с. 403]. Відповідна концептуалізація є цілком очікуваною, адже відомо, що судова практика з найдавніших часів будується у вигляді ритуалізованої словесної боротьби за встановлення істини і здійснення правосуддя. Однак концептуалізація ПРАВОСУДДЯ у межах згаданого фрейму є досить нетривіальною.

У фреймі ЗМАГАННЯ/БОРОТЬБА правосуддя (justice) може концептуалізуватися як приз/трофей, противник та переможець. Отже, маємо наступні концептуальні метафори.

ПРАВОСУДДЯ-ПРИЗ/ТРОФЕЙ

Ця метафора належить до того ж самого загального класу, що й метафора механізму, оскільки правосуддя в даному випадку також концептуалізується у вигляді об'єкту. Проте логіка розгортання метафори тут є цілком відмінною. У межах даного фрейму правосуддя не уникають, його виборюють і домагаються.

Families of victims of the Hove arson tragedy take their fight for justice to the High Court next week. [BNC]

‘Наступного тижня сім’ї жертв пожежі у місті Гоув звернуться по допомогу до Верховного Суду’. (досл. ‘розгорнуть боротьбу за справедливе рішення у Верховному Суді’)

Prosecutor's crusade for justice [BNC]

‘намагання прокурора добитися винесення справедливого рішення суду’ (досл. ‘хрестовий похід за правосуддям’)

The rationale for such an approach is the desire to attain justice in the case. [BNC]

Розумне пояснення такого підходу полягає у бажанні домогтися справедливого судового рішення у справі.’

Дієслово *to attain* має значення ‘добитися, домогтися чогось, докладаючи певних зусиль’, отже правосуддя концептуалізується як нагорода за докладені зусилля у вирішенні певного завдання.

He has failed to gain justice and has been treated like a criminal. [BNC]

‘Він не зміг добитися справедливого рішення, а тому вважався злочинцем.’

Одним із значень дієслова *to gain* є ‘добитися чогось, виграти щось у змаганнях, тощо’. Отже, в даному випадку правосуддя метафоризується як приз, який одержить переможець у залі судових засідань (позивач або відповідач).

У деяких випадках ситуація боротьби за правосуддя концептуалізується таким чином, що правосуддя постає як об'єкт нападу:

His "wholly unexpected attack on justice" was much "discussed and criticized". [BNC]

Його несподівану атаку на систему правосуддя палко обговорювали та критикували.

У протилежних випадках можливість агресивної поведінки припускається з боку самого правосуддя, на цьому базується порада “дотримуватися миру” у взаємодії з правосуддям, як в наступному прикладі:

The indigenous media need more than ever to promote peace with justice. [BNC]

‘Місцеві засоби масової інформації повинні більше, ніж будь-коли, діяти злагоджено із системою правосуддя.’ (досл. ‘підтримувати мир’).

Останній приклад становить проміжний випадок між двома загальними когнітивними моделями – ПРАВОСУДДЯМ як ОБ’ЄКТОМ, і ПРАВОСУДДЯМ як ОСОБОЮ (у межах метафори персоніфікації)

ПРАВОСУДДЯ-ПЕРЕМОЖЕЦЬ

In his efforts to surrender to justice Jim, 46, had phoned the police to tell them where he was. [BNC]

‘Щоб віддатися до рук правосуддя, 46-річний Джим зателефонував до поліції та повідомив про своє місцезнаходження.’

У прямому значенні дієслово *to surrender* відповідає українському ‘здаватися ворогові, капітулювати’, тому у словосполученні *to surrender to justice*, правосуддя виступає як особа, яка перемогла у битві/змаганні.

ПРАВОСУДДЯ– ЖИВА ІСТОТА

Підґрунтям цієї метафори є той факт, що з давніх-давен уособленням правосуддя та справедливості була жінка-богиня. Так, у Стародавній Греції правосуддя вершила Феміда, у Римі – Юстиція, у Єгипті – Пахт, тощо. І греки, і римляни зображали цю богиню із зав’язаними очима, одягнуеною в мантию, з мечем та терезами в руках.

In the eighteenth century the scales of justice could be tilted in favour of a relative or friend. [BNC]

‘У XVIII ст. терези правосуддя могли переважити на користь родича чи друга.’

У межах цієї метафори правосуддя представлене у вигляді особи, діяльність якої прирівнюється до діяльності найвищого правителя, про це свідчить дієслово *reign* у наведеному нижче крилатому виразі:

Let justice reign even though the heavens fall! [BNC]

‘Хай править правосуддя, навіть якщо впадуть небеса!!!’

У деяких випадках правосуддя наділяється такими ознаками людської істоти як обличчя (*the face of justice*) та душа:

However, this is but the reverse side of the face of justice, for in their eyes it happens more often that criminals are released or are not put in prison for long enough. [BNC]

‘Проте, це не що інше, як зворотній бік правосуддя, тому що на їхню думку, частіше трапляється так, що злочинців звільняють із в’язниці або ув’язнюють лише на короткий термін.’ (досл. ‘інша сторона обличчя правосуддя’).

Publicity is the very soul of justice. [BNC]

‘Публічність – основна засада правосуддя.’ (досл. ‘душа правосуддя’)

Підсумовуючи сказане, відзначимо, що концептуальні метафори допомагають структурувати наше сприйняття, мислення та розуміння дійсності. Вони впорядковують повсякденну діяльність людини і формують уявлення про ті чи інші поняття. Аналіз концептуальних метафор ПРАВОСУДДЯ показав, що поняття правосуддя в англійській мові має декілька втілень. Найчастіше його розглядають як рухомий механізм, який складається із багатьох підсистем. Рух цього механізму порівнюється із чиненням правосуддя. Крім цього, його можна ототожнювати із сферою змагання чи боротьби, де правосуддя може перетворюватися на приз чи трофей, противника чи конкурента, переможця чи призера. І нарешті, уявлення про правосуддя, які дійшли до людей ще із стародавнього світу, дають змогу наділяти його рисами живої істоти, яка править світом.

Література:

1. Белехова Л. І. Глосарій з когнітивної поетики: Науково-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2004. – 124 с.
2. Брицин В. М., Зимовец Г. В., Яворская Г. М. Концепт БОЛЬ (когнитивные и культурно-антропологические аспекты) // Брицин В. М., Зимовец Г. В., Яворская Г. М. (ред.) Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. – К: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2009. – С. 393-412.
3. Красных В. В. Картина мира vs. языковая картина мира // Красных В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: Гнозис, 2003. – С. 17-21.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-414.
5. Потапова О. Т. Когнітивно-семантичні аспекти метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій неправди та обману в сучасній англійській мові: Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський націон. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
7. Яворська Г. М., Богомоллов О. В. Непевний об’єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі: Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2010. – 136 с.
8. Gibbs R. W. The poetics of mind. Figurative thought, language and understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. – 239 p.
10. ABBYY Lingvo 13
11. BNC – British National Corpus
12. OED – Oxford English Dictionary / ed. by James A.H. Murray, Henry Bradley, W. A. Craigie, C. T. Onions. – Oxford: Oxford University Press, 1970. – V. I-XII.

Бехта Н. І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

СТАНДАРТНА ОПОВІДЬ ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ: ВИЗНАЧЕННЯ, ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА КОНТЕКСТ ВИКОРИСТАННЯ

У цій статті зроблено спробу розгляду референційних особливостей оповідача / наратора у стандартній оповіді від першої особи на прикладі сучасної британської прози. Авторка статті торкається проблеми реінтерпретації наявної дефініції оповіді через граматичні форми і робить припущення про зміни в організації оповіді від першої особи, як вияв своєрідного перевтілення і навіть дефрагментації суб'єкта оповіді.

Ключові слова: *оповідь від першої особи, наратор, актор, ауктор, оповідь, нарація.*

The article deals with the referential characteristics of the narrator in the standard 'first-person narrative' in contemporary British fiction. The author points out the need of reinterpretation of the existing definition of narrative through grammatical persons and suggests that the organisation of the first-person narrative is changing in order to depict the transformation and even defragmentation of the narrative subject.

Key words: *first-person narrative, narrator, actor, auktor, narrative.*

Характерною рисою художньої оповіді / нарації (і оповідача / наратора водночас) є граматичний показник особи, від якої ведеться виклад. У лінгвістичній поетиці, наративній поетиці а також в лінгвістиці тексту розрізняють три види оповіді, названі від першої, другої та третьої особи, з огляду на їхнє граматичне оформлення (див. праці І. А. Бехта, Н. Д. Тамарченко, В. Шмід, М. Bal, М. Fludernik, G. Genette, М. F. Hopkins, L. Perkins, М. Jahn, G. Prince). Утім варто відразу зазначити, що ця класифікація – умовна. Адже використання граматичної особи для характеристики манери оповіді створює багато неточностей, оскільки особові займенники, присутні в нарації, можуть стосуватися як і акторів рівня оповіді, так і рівня сюжету.

Мета статті – розглянути особливості “оповіді від першої особи” в сучасній британській прозі, а також звернути увагу на потребу оновлення існуючої термінології. Формат статті не дозволяє запропонувати варіанти перевизначення / реінтерпретації термінів. Проте такі дискусії ведуться в міждисциплінарній площині вже певний час [5; 8; 9]. Не можна їх оминати та не зробити декілька попередніх зауваг стосовно “особи” наратора та оповіді у дискурсному просторі сучасного англомовного художнього тексту.

Виокремлення оповідача / наратора як самостійного суб’єкта оповідування висуває питання про текстові маркери наратора, які дозволяють реконструювати його свідомість у дискурсному просторі художнього тексту. Заслужують на увагу класифікації таких маркерів, які експлікують особистісне сприйняття “я-наратора”: а) через інструментальний підхід В. Шміда, в рамках якого відстежуються особливості мовленнєвої діяльності наратора [5]; б) через комунікативний підхід М. Джана, в рамках кореляції текстових маркерів наратора з триадою “суб’єкт – об’єкт – адресат” [10]; в) через функціональний підхід Н.Д. Тамарченка, як схема аналізу функціонального диференціювання “я”-нараторів [3].

Визначаючи манеру оповіді / нарації, зважаємо на те, що особові займенники стосуються радше протагоністів оповіді, ніж нараторів / оповідачів. Наратор, при потребі описати його займенником, номінується “І”, навіть коли маємо справу з романом у третій особі чи you-нарацією. “Грамматична форма не повинна лежати в основі типології наратора, оскільки будь-яка розповідь ведеться, власне кажучи, від першої особи, навіть якщо граматична особа в тексті не виражена експліцитно” [5, с. 84].

“Особа” нарації, не стосуючись граматичної категорії “особи”, постулює себе саме на граматичному рівні: тоді як наративна “особа” оперує на рівні структури оповіді, граматична “особа” діє на рівні тексту окремого висловлення, стосуючись мовного розрізнення трьох можливих учасників висловлювання – першої, другої та третьої особи. Висловлювання обов’язково включає “першу особу”, яка веде мову, а також “другу особу”, до якої говориться, та “третю особу” (також предмет, явище тощо), про яку може йти мова. До слова, “особа” – граматичне поняття, не мається на увазі “жива особа”, оскільки і наратор, і наратор, і об’єкт оповіді в художньому творі може бути твариною чи предметом. “Власне референт наративної “особи”, ... як зазначає Дж. Дженетт, не є наратором, а “особою”, про яку наратор говорить, і “першоособовий наратор” не робить нічого іншого, крім як говорить про себе” [14].

Отже, коли наратор оповідає власну історію, називаючи себе займенником “І”, маємо справу з “first-person narrative” – “оповіддю від першої особи” / “першоособовим наративом” [4, с. 99]. З іншого боку, “оповідь від першої особи – це оповідь / нарація, наратор якої є персонажем у ситуаціях та подіях, про які розповідається (а також, будучи персонажем, позначається займенником “І”)” [13, с. 31]. Особовий займенник першої особи однини стосується і наратора (“оповідуване я” / **narrating I** або **narrating self**), і персонажа розповіді (“переживаюче я” / “**experiencing I**”).

До атрибутівних рис “я-нарації” відносять “ліміт людських можливостей” [11, с. 161] суб’єкта оповідування і його участі в історії в якості протагоніста або свідка: вони не можуть бути одночасно в двох місцях, вони не можуть передбачити, що станеться в майбутньому, вони не можуть (за

нормальних обставин) оповідати історію власної смерті, а також вони ніколи не можуть з певністю описати думки та почуття інших персонажів (the “other minds” problem). Тут треба відзначити об’єктивізацію “я-оповідача” у художній прозі з різною мірою деталізації і варіювання його функціонального потенціалу (повноважень). Тут наратори-Я (переклад запропоновано О. Ткачуком у [4, с. 85]) “оповіді від першої особи” кардинально відрізняються від нараторів-Я “аукторіального типу оповіді”: останні, також будучи дезигнованими займенником “I”, володіють рисами “всевідання” (omniscience), “всюдисущності” (omnipresence) та ін.

Для прикладу, Крістофер, наратор-протагоніст з роману “The Curious Incident of The Dog in The Night-Time” М. Геддона, відверто говорить про те, що він не розуміє причин, того, що відбувається: “*And I don’t know why Mr Shears left Mrs Shears because nobody told me*” [19, с. 55]. Таке “людське невідання” наратора-протагоніста якнайкраще підходить для “The Curious Incident of The Dog in The Night-Time” – роману з елементами детективу. Утім зовнішньому нараторові (external narrator) аукторіальної оповіді роману “The Five People You Meet in Heaven” М. Елбома легко не тільки знати, що і чому трапилося, але й передбачити майбутнє героя своєї оповіді: “*With 19 minutes left on earth, Eddie sat for the last time, in an old aluminium beach chair*” [17, с. 9].

Інша конвенційна манера оповіді – оповідь від третьої особи / аукторіальна оповідна ситуація – також має (зовнішнього) наратора, дезигнованого “I”, який може з’являтися в процесі оповіді, чи бути безслідно імпліцитним. Тобто, речення “Eddie sat for the last time, in an old aluminium beach chair.” можна переписати (I say:) “Eddie sat for the last time, in an old aluminium beach chair” без жодної зміни його змісту. Утім різниця між першоособовим та третьоособовим наративом, яка полягає в тому, що у першому випадку наратор-персонаж розповідає (правдиві) факти власної історії, а в другому – подає (правдиву) історію інших, означає різні *наративні інтенції* [7, с. 122], а відтак впливає на всі структурні й прагматичні аспекти оповіді. Тому потрібно чітко розмежовувати дві манери оповіді, чії терміни є досить дезорієнтуючими.

Традиційна класифікація наративів за типами нараторів, розроблена Дж. Дженеттом у руслі французької структуралістської наративної поетики [9], оминає такі “займенникові” труднощі: оповідь, в якій наратор виступає персонажем, становить гомодієгетичний тип оповіді, на противагу she-, he-, they-оповідам, які класифікуються як гетеродієгетичні. Проте, як влучно зазначає М. Флюдернік, представниці німецької постструктуралістської школи наративного аналізу, така бінарна позиція не охоплює весь комплекс особливостей гетеродієгетичних she-, he-, they-, you-нاراتивів та гомодієгетичних I-, we-нاراتивів [8, с. 32].

З огляду на ці аргументи, доцільнішою видається традиційна класифі-

кація типів оповіді Ф. К. Штанцеля [15], який пропонує три основні типи оповіді, що відповідають а) першоособовому та б) третьоособовому наративу, й які, з застереженням В. Шміда щодо змішання категорій у такій класифікації (First-person narrative situation, яка визначається присутністю наратора в розповіді, не варто протиставляти authorial і personal narrative situation, які відрізняються точкою зору [5, с. 88]), беремо за основу в цій статті, а відтак – у подальшому аналізі:

а) оповідь від першої особи / first-person narrative

б) акторальна наративна ситуація / personal narrative situation/ (нім. personale Erzählsituationen)

в) ауторіальна наративна ситуація/ authorial narrative situation (нім. auktoriale Erzählsituationen).

Наголосимо ще раз на тому, що займенник “I” може з’являтися в оповіді від третьої особи (third-person narrative) / authorial narrative situation і стосуватися особи наратора, проте різниця між першоособовим і третьоособовим наративами полягає в тому, що наратор першого типу оповіді розповідає історію власного досвіду, а наратор другого типу – досвід інших персонажів. Адаптуючи модель М. Баль [7, с. 138] до потреб нашого подальшого дослідження, можемо виокремити такі формальні ознаки нарації, які допомагають визначити тип оповіді (табл. 1):

*Таблиця 1.
Мовні ознаки оповіді*

Граматичний показник оповіді	“оповідь від першої та другої особи”	“оповідь від третьої особи”
особові займенники	I/you	she/he
час	певні обмеження щодо минулих часових форм	всі часові форми можливі
дейкис: вказівні займенники, прислівники місця та часу	this, these here, there today, tomorrow	that, those in that place that day, the day after
емотивні слова	Oh!	немає
конативні слова	please	немає
модальні дієслова та прислівники, що вказують на непевність	perhaps	немає

Отже, дискурсні особливості оповіді від першої особи можна розбити на дві групи: наратор, у стандартній, конвенційній оповіді від першої особи, перебуває у часовій дистанції (хай навіть незначній) з тим, про що оповідається. Час історії / розповіді та час оповіді / нарації не співпадають. Таким чином, оповідь про історію – де наратор виступає прота-

гоністом – вестиметься у минулому (перша особа однини, минулий час, пряма мова) і, зазвичай, оформлюється як журнал, щоденник, автобіографія, звертання до когось (“сказ”, драматичний монолог) чи писання до когось (епістолярний роман). Такі уривки тексту контрастують з часом, в якому перебуває наратор як оповідач і який може описувати теперішні свої думки, почуття, подавати аналіз, коментарі тощо. Репрезентація теперішньої свідомості наратора може набирати форми “внутрішнього монологу” (перша особа, теперішній час), розмови з собою чи “фіксації свідомості” [16, с. 140]. Так, Кейтлін Маккен з роману Кевіна Брукса “Lucas” записує історію (оповідь оформлена як автобіографічний роман-сповідь), яка трапилася з нею минулого літа (часова дистанція – один рік), їй всього шістнадцять, але ті події настільки змінили її триб життя, що вона відчуває себе зовсім іншою, старшою (зазвичай, теперішній оповідач – мудріший, старший за себе як героя власної оповіді). Вона намагається зрозуміти і проаналізувати те, що сталося минулого літа:

“I’ve never really understood what happened at the regatta that day (маркер минулого часу – “тоді”, відповідно оповідач знаходиться “тепер”). It was (тоді) such a strange mixture of things that I tend (зараз) to remember it as a bad dream... I can remember everything that happened quite clearly, sometimes too clearly. ... We set off at about ten-thirty in the morning (далі – оповідь про регату)” [18, с. 103].

Першоособовий наратор має доступ тільки до своїх думок та почуттів, про інше вона може здогадуватися, намагатися збагнути. Це виключає можливості, якими наділені наратори в акторальному на ауторіальному наративах, – всезнання (omniscience) та всюдисущність (omnipresence) – проте дозволяє авторові художнього твору випрацювати персонажа з більшою правдоподібністю і, відповідно, “природністю”. Повернення до “я-наративу” не є відтворенням класичних характеристик наративної організації; навпаки, продовжуються їхні трансформації. Найактивніше відбувається усунення функціональних відмінностей (а відповідно й ієрархії) між “я”-наратором і героями, а також між різновидами “я”-наратора – оповідачем і розповідачем.

Наведені у цій статті приклади були взяті з сучасних британських романів, які можна означити як “автобіографічний твір”, де наратор виступає протагоністом. Жанр *вигаданої автобіографії* є однією з типових моделей сюжету першоособової наративної ситуації, поряд з *епістолярним романом, сказом* [5, с. 179; 16, с. 140], *романом ініціації* [12]. Наратор першоособової манери оповіді може функціонувати як протагоніст (“Я як протагоніст” / I-as-protagonist) або як свідок (“Я як свідок” / I-as-witness) [4, с. 158; 13, с. 41]. Іншими підтипами нараторів є: “Я як спів протагоніст” / I-as-co-protagonist, “Я як другорядний персонаж” / I-as-minor-character, “Я як свідок-протагоніст” / I-as-witness protagonist,

“Я як незадіяний самовидець” / I-as-uninvolved-eyewitness [10]. Частковий аналіз сучасної британської прози дає змогу зробити припущення про радикальні зміни в організації оповіді від першої особи, де спостерігається дефрагментація (своєрідне перевтілення) суб’єкта оповіді: із виокремлених маркерів персональності виявляється неможливим зібрати цілісний образ наратора. На протигагу стандартній оповіді від першої особи, розглянутій у статті, більшість сучасних “я-наративів” організовує свою оповідь складніше, використовуючи зокрема багатоступеневе обрамлення / наративне фреймування (narrative framing)/. “Я” вироджується у граматичну категорію, за якою – референційна пустота. Таким чином, можемо стверджувати, що оповідь від першої особи в сучасній прозі заслуговує на подальший аналіз.

Література:

1. Бехта І. А. Дискурс постмодернізму: особливості наративних стратегій / І. А. Бехта // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – № 1 (12). – С. 213-223.
2. Поэтика: слов. актуал. терминов и понятий / гл. науч. ред. Н. Д. Тмарченко. – М.: Издательство Кулагинной; Intrada, 2008. – 358 с.
3. Тмарченко Н. Д. Теория литературы: учебное пособие: В 2 т. – Т. 1: Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика / Н. Д. Тмарченко, В. И. Тюпа, С. Н. Бройтман; под ред. Н. Д. Тмарченко. – М.: Академия, 2004. – С. 238-242.
4. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.
5. Шмид В. Нарратология. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
6. Шуников В. Л. “Я”-повествование в современной отечественной прозе: принципы организации и коммуникативные стратеги: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: Специальность 10.01.08 – “Теория литературы. Текстология” // В. Л. Шуников. – Москва. – 2006. – 26 с.
7. Bal M. Narratology: Introduction to the Theory of Narrative. [Trans. by C. van Boheemen. 2nd ed]. – Toronto & Buffalo: University of Toronto Press. – 1997. – 254 p.
8. Fludernik M. An Introduction To Narratology. [Trans. from German by P. Häusler & Greenfield and M. Fludernik]. – L., & NY: Routledge. – 2009. – 190 p.
9. Genette G. Narrative discourse revisited. [Trans. by Jane E. Lewin]. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988. – 175 p.
10. Jahn M. Narratology: A Guide to the Theory of Narrative. – [Retrieved May 4, 2008] from <http://www.uni-koeln.de/~ame02/pppn.htm>.
11. Lanser S. The Narrative Act: Point of View in Prose Fiction. – Princeton: Princeton UP, 1981. – 156 p.
12. Mordecai M. What is an Initiation Story? // Short Story Theories. [ed. Charles May]. – Ohio: Ohio University Press, 1976. – P. 189-201.

13. Prince G. A Dictionary of Narratology. – Aldershot: Gower Publishing Company Ltd., 1988. – 120 p.
14. Schofield D. The Second Person: A Point of View? – [Retrieved on May 7, 2008] from <http://members.westnet.com.au/emmas/2p/thesis/0a.htm>.
15. Stanzel K. F. A Theory of Narrative. [Trans. Charlotte Goedsche from *Theorie des Erzählens*]. – Cambridge: CUP, 1984. – 293 p.
16. Wallace M. Recent Theories of Narrative. – Ithaca & L.: Cornell University Press, 1991. – 242 p.

Художня література:

17. Albom, Mitch. The Five People You Meet in Heaven. – London: Time Warner Books, 2005. – 232 p.
18. Brooks, Kevin. Lucas. – Somerset: The Chicken House, 2003 – 361 p.
19. Haddon, Mark. The Curious Incident of the Dog in the Night-Time. – London: Vintage, 2004. – 272 p.

Близнюк Л. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ НЕІМ ЯК ЕЛЕМЕНТА НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

В статті йдеться про етимологію концепту НЕІМ в німецькій мові. Особлива увага приділяється способам вербалізації даного концепту в сучасній німецькій мові. Подаються характеристики концепту за словотвірними можливостями його імені.

Ключові слова: *концепт, етимологія, понятійний / образний / оціночний аспекти, композити, вільне / стале словосполучення.*

This article deals with the etymology of the concept HEIM in the German language. The special attention is paid to the means of the verbalization of this concept in Modern German. The characteristic features of the concept according to its wordbuilding abilities are given.

Key words: *concept, etymology, concept / image / evaluation aspects, compound words, free wordcombination, set expression.*

На рубежі двох тисячоліть в мові проходить зміна наукових парадигм. В центрі уваги мовознавців виступає людина, яка є представником тієї чи іншої культури. В рамках цієї наукової парадигми формуються та розвиваються когнітивна лінгвістика та лінгвокультурологія [2; 5; 6; 7]. Саме в цей період чітко диференціюються такі терміни як “концепт” та “поняття”. Ю. С. Степанов називає концепт “згустком культури” у вигляді якого вона проникає у ментальний світ людини. З іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить в культуру та в окремих випадках навіть може впливати на неї [7, с. 40]. А. Вежбицька трактує концепт як об’єкт зі світу “Ідеальне”, який має і відображає певні культурно-обумовлені уявлення людини про світ “Дійсність” [1, с. 23]. У дослідженнях концепту виділяється щонайменше три основні складові (аспекти / виміри): понятійний, образний, оціночний [1; 2; 5; 6; 7]. За визначенням А. М. Приходько концепт є складно структурованим феноменом, поняттєве начало якого, проходячи через сито перцептивнообразних асоціацій, органічно сполучується з ціннісною рефлексією” [4, с. 64]. У структурі концепту виділяються 3 аспекти: понятійний, образний та оціночний. Вважається, що найбільш типовим іменем концепту виступає іменник.

Метою статті є виявити засоби вербалізації змістовного наповнення концепту НЕІМ в німецькій мові. **Об’єктом** є мовні одиниці для позначення концепту НЕІМ. **Предметом** дослідження є здатність вилучених мовних одиниць вербалізувати концептуальні ознаки зазначеного концепту.
© Близнюк Л. М., 2010

цепту. **Завдання** дослідження полягають в з'ясуванні етимології концепту HEIM та виявленні засобів вербалізації досліджуваного концепту. **Матеріалом** дослідження слугували лексикографічні джерела, твори сучасної німецької літератури та публіцистики.

Концепт HEIM є універсальним концептом, тому що він представлений якщо не у всіх, то у більшості культур, характеризується широкою конфігуративною спроможністю, вербалізується різними засобами та є тісно пов'язаний з такими концептами як HEIMAT, HEIMWEH, HAUS, WÄRME, GEBORGENHEIT, FAMILIE, VATERLAND, MUTTERLAND. Понятійна сторона концепту HEIM є по суті його дефініційною ознакою, що фіксується лексикографічними джерелами у вигляді наступних значень [8; 10; 11]:

1. *Haus od. die Wohnung, in dem/ der j-d lebt* (u. sich wohl füllt)/ будинок чи квартира, в якому хтось проживає (і добре в ньому почувається. (тут і далі переклад наш – Близнюк Л. М.), напр.: *Sie richtete sich ihr Heim. geschmackvoll ein.*

2. *Ein eigenes Haus; das Haus, das einem selbst gehört/* власний дім/ будинок, що комусь належить), з.В. *Der Wunsch nach e-m eigenen Heim.*

3. *Ein Haus, in dem Personen od. Tiere, die Hilfe brauchen, leben und betreut werden* (будинок, в якому перебувають люди чи тварини, що потребують допомоги і за якими доглядають (притулок, інтернат), напр.: *Das Kind ist im Heim.*

4. *Ein Haus, in dem sich die Mitglieder e-s Klubs od. Vereins treffen/* заклад, де збираються члени клубу або спілки, напр.: *Alle Mitglieder haben geholfen, das neue Heim zu bauen.*

Чималу роль в розумінні змістовного наповнення того ж концепту відіграє етимологія імені концепту, його внутрішня форма, що зазвичай неусвідомлювана, відображена в зовнішній, словесній формі. В рамках етимології можна відтворити найбільш давню словотвірну структуру слова і елементи його значення, тобто “образи, символи або зв'язки з предметами матеріальної культури, на основі яких виникло дане значення і які з розвитком мови виявилися втраченими, порушеними або контамінованими в результаті різних внутрішньомовних культурно-соціальних, міжмовних та територіально-часових процесів“ [7, с. 47].

В рамках даного дослідження звернемось до етимологічного аналізу лексеми *Heim*. Значення, які подаються у вищенаведених словниках закріпились за лексемою в процесі розвитку мови. В етимологічному словнику німецької мови зазначається, що номінативні витоки лексеми *Heim* в готській мові *haim* пов'язувались з словом *Dorf/цело*, а в давньнімецькій та середньнімецькій *heim* – *Haus/Будинок, Wohnort/ Місце проживання, Heimat/Батьківщина*. Дана лексема співвідноситься з індогерманським коренем *kei-* “*liegen* і означала первинно *Ort, wo*

man sich niederlässt, Lager, Wohnsitz/ місце, де зупинялися, табір, місце проживання. До цього корення належать слова *Heirat* (ursprünglich ‘Hausbesorgung’), *geheuer* (ursprünglich ‘zur Hausgemeinschaft gehörig, vertraut’). Вже в цей час відповідно вживаються в мові і прислівники *heim* (в давньонімецькій та середньонімецькій *heim* ”nach Hause/ до дому“) і *daheim* (в давньонімецькій *heime* та в середньонімецькій *dā heime* “zu Hause/ вдома“). Наведені вище прислівники знаходяться у мові в постійному вжитку натомість як сам іменник *Heim* починаючи з XVI століття в літературній мові не вживається. Але під впливом англійського *home* вже в середині XVIIIст. вживання іменника відновлюється чи то, можливо, субстантивується прислівник *heim* [8, с. 525]. З часом понятійна сторона концепту HEIM значно розширилась та розгалузилась і слово *Heim* набуло чимало нових значень, які придали змістовному наповненню концепту нових відтінків.

Перцептивно-образні складові концепту HEIM утворюють своєрідний наочно-зоровий код, що спирається на лексеми *das Haus, die Wohnung, das Zuhause, die Einrichtung, das Gebäude, das Vaterhaus, die Behausung, vier Wände, die Familie, das Obdach, die Zuflucht*, які вказують на зв’язок людини з домівкою, фіксують форму домівки її облаштованість, вказують на інших мешканців та характеризують місце, де людина почуває себе захищеною спочатку від стихійних проявів природи, тощо. Складові концепту HEIM чітко проявляються в словосполученнях, у яких зазвичай реалізується його ім’я, у прикметникових (*ein behagliches Heim, ein gemütliches Heim, ein trautes Heim, ein schmackvoll eingerichtetes Heim, ein eigenes Heim*), у дієслівних (*im Heim aufwachsen, unterbracht sein, ein Heim bauen, schmücken, einrichten, besitzen, in ein Heim einziehen, verschickt werden, eingewiesen werden, kommen, aus einem Heim entlassen werden*), які репрезентують домівку як: а) благоустрій, упорядкованість та той спосіб життя, який людина творить сама; б) особистий простір людини, де панує її право впустити інших в цей простір чи ні; в) “чужий” простір, де людина перебуває примусово, не з власного бажання; г) простір, в якому людина вимушена перебувати певний час через обставини, які склалися.

Об’єктивіація концепту HEIM спирається на два основні частинно-мовні способи своєї вербалізації – іменник *das Heim*, прислівник *heim* та похідні слова, які у якості імен закріпились за похідними концептами **HEIMWEN, HEIMAT**. Лексема *heim* має надзвичайно багатий словотвірний потенціал, *heimlich, heimgehen, heimsuchen, heimgeigen, heimleuchten, heimzahlen, Heimlichkeit, heimwärts*. Особливо численними в німецькій мові є іменникові композиції (*Kinderheim, Altenheim, Blindenheim, Obdachlosenheim, Tierheim, Erholungsheim, Ferienheim, Pflegeheim, Wohnheim, Klubheim, Vereinsheim, Heimgang, Heimstätte, Heimsuchung, Heimtücke, Heimweg, Heimzahlung, Heimarbeit*), за рахунок

чого концепт НЕІМ може об'єктивуватися в безкінечній кількості мовленнєвих ситуацій, де профілізуються його різні концептуальні ознаки: а) місце постійного проживання; б) місце тимчасового проживання; в) місце, до якого веде особлива дорога; г) дорога додому.

Цікавими є дієслівні словосполучення, які раніше надавали позитивно-оціночного атрибуту концепту НЕІМ, але згодом в лінгвокультурній свідомості німців вони перейшли в ряд негативно-оціночних атрибутів. Так, наприклад, вираз *einen(m) heimgeigen (j-n nach Hause begleiten)*/ *когось супроводжувати музикою додому*. Раніше дозволяли собі поважні та авторитетні люди, щоб їх супроводжували додому танцюючі музиканти. Таким чином вони хотіли показати своє багатство. У Баварії ми знайомимось із звичаєм сільських парубків, які з музикою та танцями поверталися додому. Відомо, що в Німеччині святкують свято урожаю. До XVII ст. по закінченню цього свята останні гості, передусім поміщики поверталися додому в супроводі музики. Подібним був звичай проводити подружню пару додому музикою, танцями та співом [12, с. 691]. Проте пізніше, починаючи з XVII ст. цей вираз набуває негативно-го значення *j-n heimgeigen (j-n unfreundlich abweisen, schelten, verprügeln)*/ *когось грубо спровадити, здихатися*, тому що для того, хто плачевно йшов звучала також для насмішки музика, напр.: *Der braucht bloß noch mal zu kommen und wegen Geld zu fragen. Den werden wir heimgeigen. So, frech ist er auch noch geworden? Na, den, werd' ich mal heimgeigen.*

Коли Валенштейн окупував Нюрнберг, тріумфували, виспівували та насміхалися нюрнбержці такими словами:

*Du kannst den Göcker (Hahn) nit krähen hören,
Und willst der Nürnberger Stadt verstören?
Geh, lass dich geigen heim!*

Подібним є вживання виразу *einem heimleuchten/ освічувати когось дорогою*. Раніше з пізнім гостем відправлявся для супроводу додому слуга з ліхтарем, так як вулиці не освітлювалися. Це значення не є більше актуальним, а на нього наклалося негативне, іронічне, злісне, насмішливе *einem heimleuchten (j-m eine derbe Abfuhr geben)/ відкидати когось, принизливо відштовхувати, бити*. З XVI ст. цей вираз залишається насмішкою та іронією, напр.: *Tom hat gestern einen erwischt, wie er ihm die Luft aus dem Rad ließ. Dem hat er aber heimgeleuchtet.* Вираз *einem etw. heimzahlen(einen geliehenen Betrag zurückzahlen)* вживався спочатку в значенні *повертати борг*, але потім змінюється на негативне значення *-rächend vergelten/ когось відплачувати(мстити)*. *Heimfallen/переходити у власність до попереднього власника. Heimgehen/повертатися додому та в переносному значенні помирати*.

У словниках синонімів наводяться такі синоніми слова **Heim**: *Bleibe, Haus, Wohnung, Unterschlupf, Zuhause, Zuflucht; (geh.): Behausung;*

(*bildungsspr.*): *Refugium*; (*bildungsspr., oft scherzh.*): *Domizil*; (*ugs.*): *die [eigenen] vier Wände*; (*bes. südd., österr., schweiz.*): *Daheim*; *Alumnat*, *Anstalt*, *Asyl*, *Gästehaus*, *Internat*, *Hort*, *Krippe*, *Sanatorium*, *Hospiz*; (*veraltend*): *Pensionat*; *Herberge*, *Quartier*, *Unterkunft*; (*Amtsspr., sonst veraltet*): *Obdach*; *Klubhaus*, *Vereinshaus*. Наведені приклади свідчать про спосіб організації життя людини. Тут чітко помітний зв'язок з побутом, теплом родинних стосунків, захищеністю, родом занять, тощо. Даний синонімічний ряд дозволяє виділити концептуальні ознаки концепту HEIM за соціальною диференціацією[9, с. 321]:

1) **Heim für Fremde**: *Hospiz*, *Herberge*, *Fremdenheim*; 2) **Heim für Alte**: *Altersheim*, *Altenheim*, *Altenwohnheim*, *Pflegeheim*, *Altersasyl* (*schweiz.*), *Feierabendheim*, *Seniorenheim*, *Pfrundhaus* (*schweiz.*); 3) **Heim für Frauen**: a) *die von ihren Männern mißhandelt werden*: *Fauenhaus*; b) *die unverheiratet sind*: *Damenstift*, *Schraubensilo* (*scherzh.*), *Drachenburg* (*scherzh.*), *Ledigenheim*; 4) **Heim für Obdachlose**: *Asyl*, *Obdachlosenasyll*; 5) **Heim für Kinder**: *Kinderheim*, *Kinderhort*, *Hort*, *Säuglingsheim*; 6) **Heim für Waisen**: *Waisenhaus*, *Findelhaus*; 7) **Heim für Schüler**: *Schülerheim*, *Heimschule*, *Kostschule*, *Internat*, *Landerziehungsheim*, *Pensionat*, *Alumnat*, *Konvikt* (*österr.*), *Juvenat*; 8) **Heim für Studenten**: *Studentenheim*, *Studentenwohnheim*; 9) **Heim für Jugendliche**: *Jugendheim*, *Jugendfreizeitheim*, *Heim für offenen Tür*; 10) **Heim für mehrwöchigen Aufenthalt von Schulklassen** (*in ländlicher Gegend*): *Schullandheim*, *Landschulheim*; 11) **Heim für ausländische Arbeitnehmer**: *Gastarbeiterheim*, *Fremdarbeiterheim*.

Хоча концепт HEIM вербалізується в німецькій мові через розгалужену сітку похідних слів проте в пареміологічному фонді знаходимо лише декілька прислів'їв, що виражають палке бажання відвідати рідну домівку (*In der Heimat ist es schön. Wo kann es schöner sein als an der Heimat Herd! / Кожному мила своя сторона! Ost und West, daheim am best. / Всюди добре, а вдома найкраще. Das Heim geht über die Fremde – в гостях добре, а вдома краще.*) Дані паремії означають, що рідна домівка асоціюється з затишком, любов'ю, ріднею. Такі похідні слова як **Heimat**/*Батьківщина* та **Heimweh**/*Туга за Батьківщиною* несуть в собі відбиток затишку рідної домівки та теплоти домашнього вогнища, бажання повернутися сюди. Оскільки менталітет є тим орієнтиром та надбанням, що створюється людьми у процесі соціалізації з урахуванням особливостей культурно-історичної епохи, то й концепт HEIMWEN у ході поступального розвитку суспільства набуває різного соціокультурного осмислення.

Отже, складний концепт HEIM об'єктивується у різних лексичних одиницях: іменні концепту – лексема *Heim*, її синонімах, похідних, вільних та сталих словосполученнях, пареміях. Всі ці мовні одиниці відображають різні виміри зазначеного концепту: понятійний, образ-

ний, оцінний, зокрема такі концептуальні ознаки: [Wohnsitz], [Heimat], [Elternhaus], [Weg nach Hause], [Heimat], [kurzfristiger Aufenthalt in einem Gebäude], [Zwangsaufenthalt in einem Gebäude], тощо.

Перспективою подальшого аналізу буде етнічна специфіка концепту НЕІМ та його дискурсивні конфігурації.

Література:

1. Вежицкая А. Лексикография и концептуальный анализ / Вежицкая А. – М.: Анн Арбор, 1985. – С. 123.
2. Карасик В. И. Языковой круг. Личность, концепт, дискурс / Карасик В. И. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
3. Левицкий В. В. Этимологические и семасиологические исследования в области германских языков / Левицкий В. В. – Черновцы: Рута, 1997. – 276 с.
4. Маковский М. М. Удивительный мир слов и значений. Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике: учеб. пособ. / Маковский М. М. – М.: Высш. шк., 1989. – 205 с.
5. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / Маслова В. А. – М.: Наука ; Флинта, 2007. – 296 с.
6. Приходько А. М. Концепти та концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Степанов Ю. С. Константы: слов. рус. культуры: [изд. 3-е испр. и допол.] / Степанов Ю. С. – М.: Академич. проект, 2004. – 992 с.
8. Duden. Band 7. Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. 3 Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2001. – 960 s.
9. Duden. Band 8. Die Sinn- und sachverwandten Wörter 2. Aufl.– Mannheim ; Wien ; Zürich: Bibliographisches Institut, 1986. – 800 s.
10. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. 2. Aufl. – Berlin: Akademie Verlag GmbH, 1993. – 1664 s.
11. Langenscheidt 2008: Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. – Berlin ; München: Langenscheidt KG, 2008. –1309 s.
12. Röhrig L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3. Aufl / Röhrig L. – Freiburg ; Basel ; Wien: Verlag Herder, 1994. – 1910 s.

Бондар О. О.,

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, м. Вінниця

ВИЯВ ЛІНГВАЛЬНОЇ ПРИРОДИ СИНТЕТИЗМУ В СФЕРІ ПРИСУДКОВИХ СТРУКТУР

Статтю присвячено аналізу основних поглядів на лінгвістичну природу й функціональні особливості простих присудків, подана їхня типологія за структурою залежно від способу їх морфологічного вираження.

Ключові слова: *присудок, простий присудок, синтетизм, лінгвістична природа.*

The article is devoted to the analysis of the main points of view on the linguistic nature and functional peculiarities of the simple predicate. The article gives their typology by the structure depending on their morphological expression.

Key word: *predicate, the simple predicate, syntetizm, the linguistic nature.*

Речення загалом, і його формально-граматичні компоненти зокрема, посідають центральне місце в синтаксичній системі української мови. Традиційне визначення членів речення ґрунтується на одночасному врахуванні їхніх формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак. Актуальність дослідження зумовлене тим, що сучасна граматична теорія потребує ретельного аналізу синтаксичних одиниць із урахуванням їхніх формальних, семантичних і функціональних ознак.

М. В. Ломоносов, О. Х. Востоков, Ф. І. Буслаєв, О. О. Потєбня, О. О. Шахматов та інші розробили граматичну теорію простого присудка. Вже у другій половині XIX ст. на початку XX ст. були сформульовані традиційні поняття і терміни, що лежать в основі сучасних інтерпретацій простих присудків. Сучасне тлумачення синтаксичного синтетизму присудкових сполук знайшло відображення у теорії простих присудків і "виявляється у вираженні члена речення однією словоформою, тобто за відсутності в ньому службових або напівслужбових слів" [13, с. 551]. До диференційних формальних ознак присудка належать його морфологічна природа і спосіб вираження модально-часових значень [15, с. 74]. Більшість сучасних науковців залежно від способу вираження (І. Р. Вихованець, К. М. Плисько, М. Т. Чемерисов, Н. Ф. Венжинович) поділяють присудки на прості, подвійні і складені. Ф. І. Буслаєв, В. А. Белашапкова, І. П. Распопов, С. В. Шевчук не виділяють подвійні присудкової сполуки [12, с. 420], [8, с. 208], [14, с. 619]. О. О. Шахматов під терміном "подвійні присудки" розумів такі присудки, які ми тепер виокремлюємо як складені. В. В. Бабайцева, Ф. К. Гужва виділяють також складні присудкові структури, які деякі синтаксисти (Н. Л. Іваницька, К. Ф. Шульжук) кваліфікують, як трьохелементні (трикомпонентні) [1, с. 79], [15, с. 73].

© Бондар О. О., 2010

М. У. Каранська поділяє присудки на дієслівні (прості дієслівні, складені дієслівні, фразеологічні дієслівні, парні дієслівні, нульові буттєві й присудки у формі сталого дієслівного словосполучення) та іменні складені (іменникові, прикметникові, займенникові, числівникові та дієприкметникові) [6, с. 24]. Ми аналізуємо прості присудки залежно від вираження їхньої модально-часової категорійності [3, с. 68], і поділяємо думку І. Р. Вихованця, виокремлюючи серед розмаїття присудкових структур прості, складені і подвійні (складні) присудки.

Мета статті полягає у з'ясуванні лінгвальної природи синтетизму в сфері присудкових структур залежно від способу їх морфологічного вираження. **Об'єктом** дослідження є просте двоскладне речення з простим присудком. Основним **джерелом** фактичного матеріалу стали художні твори В. Нестайка, І. Нечуя-Левицького, П. Загребельного, Л. Глібова, С. Васильченка, О. Кобилянської, М. Старицького, М. Стельмаха, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Кочерги та ін., статті з газет "Голос України", "Молода Україна", "Літературна Україна" та книги В. М. Галузку, О. Білецького та Л. Большова (усього проаналізовано близько 1000 присудкових сполук).

Прості присудки є типовими формами простого двоскладного речення і складаються з одного елемента: відмінюваної форми дієслова або її замітника (інфінітива, вигукової усіченої незмінної форми дієслова, звуконаслідувального вигуку, спонукальної частки-вигука) [6, с. 28]. У залежності від морфологічного вираження прості присудки поділяються на прості дієслівні присудки, вигуково-дієслівні, інфінітивні [10, с. 155], [12, с. 420].

Дієслівний простий присудок – найбільш типова форма присудка двоскладного речення – виражається формами теперішнього, минулого чи майбутнього часу в дійсному та у формах наказового й умовного способів [13, с. 494]: *Оминувши міст через річку, Богдан повертає не на свою, а на Яринину вулицю* (М. Стельмах); *А на краю хутора, од степу, спочивав у снігах своєї хати старий дід* (С. Васильченко); *Він уже не вернеться до вас!* (О. Кобилянська); *Ми б радо прийняли таких воїнів!* (П. Загребельний). Вигуково-дієслівний присудок компонується вигуково-дієслівні форма типу *хан, скік, стук*, які в тексті передають значення минулого часу доконаного виду з відтінком інтенсивності дії [2, с. 123] *А чоловік з митлою все шарк, шарк!* (Літературна Україна, 24.12.05). *Аж двері рип у хату із сіней* (Л. Глібов).

Аналізуючи двоскладне речення з присудком у формі наказового способу, варто звернути уваги на те, що в українському мовознавстві панує думка, згідно з якою кличний відмінок не може бути членом речення. Проте І. Р. Вихованець обґрунтовує необхідність класифікації іменника у кличній формі як підмета, зважаючи на двобічний предикатив-

ний зв'язок із присудком та "поширене вузьке його розуміння як елемента з семантико-синтаксичною функцією суб'єкта" [3, с. 66] Тому речення типу *Мамо, не ховай свої вушка! Ти ж хочеш бути молодію!* (Голос України, 06.07.05); *Тепер, Федоре-небоже, укрій собі гріночку хліба, але тоненьку, панську* (В. Стефаник) кваліфікуємо як двоскладні. Присудок, виражений дієсловом у формі наказового способу, – зазвичай присудок, який має значення пом'якшеного прохання, поради, повчання і вимовляється часто з інтонацією прохання, особливо, коли у реченні присутнє звертання: *Господи, змилосердися над ним!* (О. Кобилянська); *Скажи ж мені це, крамарю турецький!* (І. Кочерга); *Візьми, Мелашко, паляницю батькові і дітям гостинці!* (І. Нечуй-Левицький).

Досліджуваний матеріал засвідчує, що найбільшу регулярність уживання виявляє простий дієслівний присудок, засобом вираження якого слугує дієслово у формі минулого часу на позначення: а) однократної дії, що відбулася до моменту мовлення: *Залізо палуби вогнем опекло їй босі ноги* (О. Гончар); *І, відіткнувши свою порохівницю, він випустив на стіл перед паном сентатором суботівського цвіркунчика нещасного* (П. Загребельний);

б) багатократної регулярної дії (за наявності суфікса -ав): *Завжди стомлений, голодний герой помалу прибував у призначене місце в основному під вечір* (Літературна Україна, 29.12.05); *Та й він, правду кажучи, частенько попивав* (Літературна Україна, 17.12.05.);

г) дії, яка була почата, але припинена або не дала бажаного результату. Такий присудок компонує дієслово у формі минулого часу та частка було: *Було заспіває мій Микола в церкві...* (І. Нечуй-Левицький); *Дідусь було обізветься, але так тихо, так журно!* (Літературна Україна, 29.12.05); *Я було йому і слово дала...А тепер мені його тільки жалко* (М. Старицький);

д) тривалої дії в минулому: *Собака мовчки бігла своєю дорогою* (С. Васильченко); *За селом неждано із витків метелиці до Ярини долітала безжурна музика* (М. Старицький);

У текстах художнього стилю дія в минулому може виражатися у формі давноминулого часу (з часткою бути, узгодженою з підметом-іменником та підметом-займенником, або деформованою часткою було) на позначення відтінку нерегулярності: *Я навіть на одчитування мерців ходила була з татом* (М. Старицький); *Було тужить та в'ється в яру дівочий спів* (С. Васильченко).

Часто вживаним є присудок, виражений дієсловом у формі теперішнього часу, що позначає:

а) дію, яка збігається з моментом мовлення: *Я тут і сам собі перечу!* (Літературна Україна, 20.06.05); *Багато з квартир Луганська і зараз залишаються без води* (Голос України, 20.06.05); *Смутний і невеселий, надувшись, як той індик перед індичками, хваброї Конотопської сотні пан*

сотник, Микита Уласович Забрюха, іде до козотопського ставка (Г. Квітка-Основяненко);

б) постійну властивість предмета: *Досить часто навчальні завдання формулюються педагогами в дуже загальному вигляді* (В.М. Галузяк та ін.); *І це його бажання звучить як заповіт* (Літературна Україна, 10.11.05); *Через усе село тяглася широка вулиця трохи не до самого Акермана* (І. Нечуй-Левицький).

Присудок також виражається дієсловом у формі майбутнього часу (простого або складного): *З вітрильцем ми швидко до нього добіжимо!* (О. Гончар); *Захищене рідне слово віддячить Україні й усім нам сторичею!* (Літературна Україна, 22.12.05); *Росію і Україну вони будуть розглядати як стратегічних партнерів* (Голос України, 10.11.05). Характерним для наукового і художнього стилів є часові заміни (дієслово у формі одного часу вживається на позначення іншого часу):

а) дія, що запланована і відбудеться в найближчому майбутньому, передається формою дієслова теперішнього часу: *Ще один такий ми стрибок очікуємо вже завтра* (Україна молода, 05.01.10). *Уже менше ніж за три доби, в ніч із 12 на 13 лютого за київським часом, у Ванкувері починається церемонія відкриття XXI зимових Олімпійських ігор* (Україна молода, 10.02.10);

б) дія, що відбулася в минулому, але є актуальною і в наш час: *До того ж у 1847 році Шевченко критично переоцінює своє ставлення до українських класиків* (О. Білецький);

в) дія, що відбулася несподівано в минулому, а передається дієслівною формою майбутнього часу в поєднанні з підсилювальною часткою як (як не) *А Пташка як пустить прямо мені в обличчя холодний струмінь води!* (Голос України, 06.07.05); *А вона як защебече коло мене!* (Голос України, 06.07.05).

Присудок, виражений дієсловом у формі умовного способу, має умовне значення або ж означає бажану дію: *Та я оддав би за ті очі всі розкоши, всі утіхи на світі!* (М. Старицький); *Це зробив би на моєму місці кожен дослідник* (Л. Большаков); *Та й депутати принаймні стільки всього б не заковтнули!* (Літературна Україна, 22.12.05). Часто такі присудки виражають пораду або прохання, наприклад: *А ви б про людей частіше думали!* (Голос України, 06.07.05).

Суперечною можна вважати синтаксичну природу дієслів умовного, наказового і дійсного способів, які можуть набувати непрямих, “транспонованих” значень [10, с. 155]. Наприклад, умовний спосіб може вживатися у значенні негативного побажання або мати відтінок суму від дії, яка не відбулася в минулому. Присудкова сполука утворюється за допомогою часток *хай, нехай, бодай* вжитих із дієсловами у формі минулого часу: *Нехай би доїжджачого свого він женив він хоч і на своїй сестрі!* (І.

Карпенко-Карий); *Хай би пан Хмельницький не чіпав королівської корогви!* (П. Загребельний); *Як в буцегарні темно! Бодай би там осліпнув, княже тьми!* (І. Кочерга). Можливе вживання одних часових форм на позначення інших (теперішнього і майбутнього замість минулого часу), що увиразнює повідомлюване, додає йому відтінку напруженості: *Уже й Віталій, і Тоня не зводять з судна очей* (О. Гончар); *Вона витирає очі краєчком своєї хустини* (М. Стельмах); *Він ще довго ходитиме навколо своєї хати, не наважуючись зайти* (Україна молода, 10.02.09).

Часто простий присудок, виражений дієсловом наказового способу ускладнюють частками *хай* (*нехай*), *да*. Частки *хай*, *нехай* слугують засобом вираження побажання, прохання: *Тож побажаємо талановитій дівчині успіху! Нехай Майя обов'язково підкорить зоряний небокрай!* (Голос України, 12.07.05). Частка *да* частіше вживається в урочистих закликах, наприклад: *Да славиться ім'я його!* (Голос України, 11.10.05).

Простий присудок, виражений інфінітивом, може передавати значення:

а) тривалої дії, яка раптово почалась у минулому. Такий присудок синонімічний із присудком зі значенням початку дії. Його значення нерідко підсилюють частки *ну*, *давай*: *А він давай репетувать на всю вулицю!* (Голос України, 06.11.05.); *Тільки що Мотря замахнулась віхтем, за вербами заторохтів кінський візок. Мотря ну прибирає глиняники!* (І. Нечуй-Левицький);

б) дії, не обмеженої рамками часу: *І підтверджувати це – створювати нескінченні списки імен найталановитіших українців* (Літературна Україна, 08.12.05); *Жити майбутнім – жити авансом* (Літературна Україна, 08.12.05).

Прості дієслівні присудки можуть бути ускладнені різними частками, як-от: *взьмеш та й, знай (знай собі), геть*, які надають присудку різні модальні та експресивні відтінки та увиразнюють значення дії, виконуваної у своїх інтересах: *Ну, коли та сліпить, то що ж казати! Наша панна геть і очі вийме!* (М. Старицький); *Я візьму цього віхтя та й обмажу тобі голову!* (І. Нечуй-Левицький); *А наші тато знай собі оре свій клаптик поля* (Літературна Україна, 29.12.06). Ті ж відтінки можуть надавати і повторювані дієслова-присудки або синонімічні присудкові сполуки, за допомогою чого створюється враження динамічності й напруги, забезпечується яскрава емоційність: *Подивись, мій голубе, подивись на мене!* (Т. Шевченко); *Реє, свище завірюха у лісі у тому* (Т. Шевченко).

Отже, прості дієслівні присудки можуть ускладнюватися частками *взьмеш та й, знай (знай собі), геть, ну, давай, хай (нехай), да, бодай як (як не), було, бути* (узгодженою з підметом-іменником чи підметом-займенником), надаючи реченню нових стилістичних значень або відтінків значень.

До ускладнених простих дієслівних присудків належать стійкі дієслівно-іменні сполуки (фразеологізми) типу *точити зуби, нагріти руки* та ін. [7, с. 208], [1, с. 82], [11, с. 290], [7, с. 37]: *Він у хату і носа не показував* (Г. Квітка-Оснoв'яненко); *А Пахрім все дрижаки їсть по холодній зорі, не маючи у віщо і одягтися* (Г. Квітка-Оснoв'яненко); *Михайле, ти і в думку собі такого не клади!* (М. Старицький); *Отут, на кладці, йому й спало на думку зібрати пісні цього села і навколишніх хуторів* (М. Стельмах). М.У. Каранська вважає, що присудки у формах фразеологізму і сталого дієслівного словосполучення не можна вважати становлять окремих вид присудка, що “відрізняється від простого і складеного дієслівного присудка” [6, с. 31]. Ми не поділяємо такої думки. Як відомо, проста, синтетична форма в граматиці – це форма, що виражає граматичне значення в межах одного речення [5, с. 26]. У нашому випадку *брати участь, точити зуби* та ін. є синтетичними формами присудка, бо їм притаманні стійкість (ступінь семантичної злитності і нерозкладності компонентів [11, с. 49]), відтворюваності (“відтворюються з постійним складом компонентів, як правило, позиційно закріплених у певній послідовності” [9, с. 170]) та семантична цілісність значень (“значення не може бути витлумачене, інтерпретоване на основі безпосереднього” [9, с. 170]) як фразеологізмам. Якщо спробувати розкласти подібні сполуки на окремі компоненти, вони втрачають семантичне значення. Хибність поділу фразеологізмів на окремі члени речення підтверджує можливість трансформувати їх у відповідне за значенням дієслово-присудок: *дрижаки їсть – мерзне, носа не показував – не з'являвся, в думку не клади – не думай, спало на думку – подумав*. Стійкі дієслівно-іменникові сполуки не можна відносити і до складених присудкових сполук, так як вони не мають ознак, притаманних аналітичним присудкам [13, с. 493].

Вигуково-дієслівні присудки мають значення раптової миттєвої дії в минулому, що виражена формою вигукового дієслова, проте варто зауважити, що такі форми надзвичайно рідко вживаються у досліджуваних текстах: *З першим променем сонячний зайчик скік на землю!* (В. Нестайко); *А дошки мали необережність вислизнути з-під нетривких ніг урядовця. От він і гуп до ями* (Голос України, 22.07.05);

Отже, синтетичні присудкові сполуки мають різне морфологічне вираження (виражаються формами дієслів у теперішньому, минулому і майбутньому часах, у формах дійсного, умовного і наказового способів, можуть ускладнюватися частками, синонімічними повторами або являти собою стійкі дієслівно-іменні сполуки), вживається з різною стилістичною метою і мають складну і не до кінця вивчену будову.

Література:

1. Бабайцева В. В. Современный русский язык: Синтаксис. Пунктуация: в 3 ч. / В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. – [2-е изд.]. – М.: Просвещение, 1987. – 256 с. – Ч. 3: Синтаксис. Пунктуация. – М., 1987. – 256 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис / Іван Романович Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець / АН України. Ін-т української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – 224 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови: [навчальний посібник] / Петро Семенович Дудик. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2005. – 368 с.
5. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу: [Навч.-метод. посібник] / Ніна Лаврентіївна Іваницька. – К.: Вища шк. Головне вид-во, 1989. – 63 с.
6. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови: [навчальний посібник] / Марія Устимівна Каранська. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
7. Кулик Б. М. Синтаксис: [підручник] / Борис Миколайович Кулик. – Видавництво “Радянська школа”, 1965. – 284 с.
8. Распопов И. П. Основы русской грамматики: Морфология и синтаксис / И. П. Распопов, А. М. Ломов. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 1984. – 351 с.
9. Сучасна українська літературна мова: Підручник / [Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін.]; за ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1993. – 366 с.
10. Сучасна українська мова: Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – 512 с.
11. Синтаксис простого предложения в современном русском языке: Учебник / [Лекант П. А., Гольцева Н. Г., Жуков В. П. та ін.]; под ред. П. А. Леканта. – М.: Высш. шк., 1988. – 416 с. – Ч. 2. – 1965. – 284 с.
12. Современный русский язык: [учебник] / [Белошапкова В. А., Земская Е. А., Милославский И. Г. и др]; под ред. В. А. Белошапковой. – М.: Высш. шк., 1981. – 560 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К.: “Українська енциклопедія”, 2000. – 732 с.
14. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: [модульний курс] / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К.: Вища школа, 2007. – 823 с.
15. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К.: “Академія”, 2004. – 408 с.

Божеску М. Г.,

Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНГРЕСІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються лексичні засоби вираження інгресії у сучасній англійській мові. Дослідження словникових дефініцій дозволило виявити, описати та проаналізувати семантичні групи лексичних одиниць інгресії – інгресивних дієслів, інгресивних фразових дієслів та інгресивних ідіоматичних виразів.

Ключові слова: *фазове значення, інгресія, зачинність.*

The present article focuses on the lexical means of expressing ingression in Modern English. The word definition study allowed us to single out, describe and analyze the semantic groups of lexical units of ingression – ingressive verbs, ingressive phrasal verbs and ingressive idioms.

Key words: *phase meaning, ingression, beginning.*

Фазове значення та зарахування тих чи інших семантичних груп дієслів до зачинної фази залишається дискусійним питанням. Про це свідчать роботи таких видатних лінгвістів, як Ю. С. Маслов (1978), Д. Р. Дауті (1977), З. Вендлер (1967), О. В. Бондарко (2002), В. С. Храковский (1987), В. П. Недялков (2003). Актуальність роботи зумовлена відсутністю сучасного дослідження семантики зачинної фазової лексики в англійській мові.

Фазова детермінація є одним з компонентів якісної аспектуальності. “Ця детермінація є виділенням однієї з фаз спливання дії або стану – зачинної, медіальної або кінцевої. Виділення зачинної фази дії або стану утворює самостійне аспектуальне значення – інгресивне, яке широко представлено у різних мовах” [2, с. 18].

Ми використовуємо термін “інгресія” для позначення підгрупи фазових неграниць зачинних дієслів і конструкцій, які характеризуються нееволютивним зачинним значенням (пор.: В. П. Недялков [3, с. 130]).

Зачинна фазова лексика це складне сплетіння дериватів різних частин мови, розгалужена система лексем та фразеологічних словосполучень, що мають не лише спільну концептуальну базу, але й пов’язаних у більшості випадків дериваційними відношеннями. Метою нашого дослідження є визначення та аналіз лексичних засобів вираження інгресії зареєстрованих у лексикографічних джерелах. Для досягнення поставленої мети ми проаналізуємо інгресивні дієслова, фразові інгресивні дієслова та ідіоматичні інгресивні вирази. Лексичні одиниці інгресії (66 інгресивних дієслова), 100 фразових інгресивних дієслів та 84 ідіоматичні інгресивні вирази були виявлені методом суцільної вибірки за п’ятьма словниками (Oxford Advanced

Learner's Dictionary of Current English (OALDCE), Oxford Dictionary of Phrasal Verbs (ODPV), Oxford Dictionary of English Idioms (ODEI), Collins Cobuild English Language Dictionary (CCELD) та New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language (NWDTEL)) та верифіковані у художніх творах сучасних американських і британських письменників обсягом 30.000 сторінок шляхом комп'ютерної вибірки.

Суцільна вибірка за трьома словниками (OALDCE, NWDTEL та CCELD) виявила **66 інгресивних дієслів**. Інгресивні дієслова складають центр функціонально-семантичного поля зачинності у сучасній англійській мові. Незважаючи на різноманітність семантики інгресивних дієслів, видається можливим розподілити їх на такі семантичні групи:

1) (Абстрактний) початок: *to begin, to commence, to inchoate, to initiate, to introduce, to start:*

– *The committee went on to say that unless some taxpayer chose to initiate proceedings for the prosecution of those concerned, the committee itself would be called upon to do so (S. Fitzgerald "This Side of Paradise");*

2) Початок існування або перша поява: *to appear, to arise, to emerge, to materialize:*

– *Weekes was overwhelmed by the broiling waves, but emerging above the surface, looked round for his companions (I. Washinton "Astoria");*

3) Започаткування уподобань, цілих епох або поштовх до створення певних закладів тощо: *to establish, to form, to found, to inaugurate, to institute, to launch, to open:*

– *The engineers of Japan deepened the intricate system of canals, built factories and foundries, netted the empire with telegraphs and telephones, and inaugurated the era of railroad-building (J. London "Strength of the Strong").*

4) Початок роботи або приведення в дію певних механізмів, приладів, машин тощо: *to activate, to actuate, to jum-start, to kick-start, to set;*

– *The light with which they shone was produced by an atomic "motor" within their base, similar to that which activated the merely illuminating globes (Abraham Merritt "The Moon Pool").*

5) Початок певних ворожих дій, насильства, стихійного лиха: *to engage, to erupt, to flare, to wage;*

– *His eyes narrowed. Sudden hatred flared in them to wither the expression of glad friendliness that had lighted them but an instant before (E. R. Burroughs "The Son of Tarzan").*

6) Повторний початок + уточнюючі семи: *to reassert, to recommence, to relaunch, to renew, to reopen, to restart, to resume, to revive;*

– *And he would recommence paddling with tired arms to seek another opening, to find another deception (J. Conrad "An Outcast of the Islands").*

7) Початок розгляду або розв'язання певного (складного) питання чи проблеми: *to approach, to broach;*

– *He hasn't broached the question sooner because their return was uncertain--seemed in fact for the present impossible (H. James "The Ambassadors")*.

Зауважимо, що значення всіх інгресивних дієслів пояснюються за допомогою тільки двох дієслів – *to begin* і *to start* як ядерних компонентів. Компонентний аналіз дефініцій лексем *begin* та *start* за тлумачними словниками (AHDEL), (CCELD), (COD), (NWDTEL), (OALDCE) доводить, що саме навколо цих лексем групуються всі інші члени цієї групи.

На нашу думку, є декілька причин виділення лексеми *begin*:

1. Значення початку процесу (дії або стану) єдине у семантичній структурі лексеми *begin*. Ми проаналізували семантичну структуру дієслова *begin* за тлумачними словниками і з'ясували, що кількість значень лексеми *begin* коливається від двох до п'яти, але значення *to start doing, acting, going* завжди займає перше місце як у перехідних, так і неперехідних дієсловах;

2. Лексема *begin* стилістично й емоційно нейтральна;

3. Лексема *begin* продуктивна.

To start особливо часто вживається для позначення першої стадії певного процесу, першого кроку (*the work started slowly*). Значення лексеми *start* не є стилістично або емоційно забарвленим. До того ж дієслово *to start* утворює фразові сполучення із зачинним значенням:

– *With what fair prospects did I start in life! (W. Collins "Little Novels")*;

– *I take a lastlook at the page as I give it into her hand, and start off aloud at a racing pace while I have got it fresh (C. Dickens "David Copperfiled")*;

– *Now I felt I might start out upon my search with some assurance of finding my way back again to the prospector (E.R. Burroughs "Pellucidar")*.

Дієслова *begin* та *start* прості за своєю морфологічною структурою, мають германське походження – *begin* (< с-а *biginnen*, < д-а *beginnan*); *start* (< с-а *sterten*, рухатися або стрибати раптово, < д-а *styrtan*) [8]. Завдяки подібності своєї семантичної структури, їх часто можна замінити одне одним.

Зазначимо, що навіть такі типово процесуальні дієслова, як *to continue* та *to develop* також мають інгресивні значення:

to continue:

1) *to start or start sth again after stopping for a time*;

2) *to start speaking again after stopping*;

to develop:

1) *to begin to have sth such as a disease/ problem; to start to affect sb/sth*

2) *to start to happen and then become more serious and important*;

3) *to start to have a skill, ability, quality, etc. that becomes better and stronger; to become better and stronger* [9].

Це, по-перше, ще раз доводить нерозривний зв'язок між зачинною та медіальною фазами та, по-друге, вказує на органічну присутність зачинного значення у лексемах різної семантики.

Варто також звернути увагу на дієслова *to get*, *to go*, *to grow* та *to turn*, які, крім копулятивного значення, також мають інгресивне значення:

to get – *to start doing sth*;

to go – *to start an activity*;

to grow – 1) *to begin to have a particular quality over a period of time*;

2) *to gradually begin to do sth* [9].

Аналіз словникових дефініцій за словниками Oxford Dictionary of Phrasal Verbs, New Webster's Dictionary and Thesaurus та Collins Cobuild English Language Dictionary виявив **100 інгресивних фразових дієслів**. Інгресивні фразові дієслова в деяких випадках походять від відповідних інгресивних дієслів (*to enter into*, *to set off*, *to set to*, *to embark on/upon*), але переважно похідне дієслово не є інгресивним (*to blow up*, *to come on*, *to creep up on smb.*, *to knuckle down to smth.*, *to sit up* тощо). Інгресивні фразові дієслова порівняно з власне інгресивними дієсловами, з одного боку, урізноманітнюють способи та сфери зачинності, а з іншого – деталізують значення початку, наприклад:

to strike up – (*of a band, orchestra, etc.*) *to begin to play a piece of music*;

to settle down – *to start to have a quieter way of life, living in one place*;

to jump in – *to start to do sth very quickly without spending a long time thinking first* [6].

Водночас, є низка фразеологізмів, семантика яких відносно нейтральна: *to lead off*, *to start in*, *to tee off (informal)*, *to kick off (informal)*.

Незважаючи на багатство та розмаїття сфер діяльності людини та сил природи, які передають ці фразеологізми, можна виокремити такі основні семантичні групи інгресивних фразових дієслів:

1) Енергійний початок вияву почуттів: *to break into*, *to burst into*, *to crack up*, *to crease up*:

– *I should have broken down altogether and burst into a violent fit of crying, if my tears had not been all burnt up in the heat of my anger* (W. Collins "The Woman in White").

2) Початок розмови або обговорення нової теми: *to come on to*, *to drag in/into*, *to enter into*, *to fire away*, *to get on to sth*, *to pipe up (with sb)*:

– *Bernard had been surprised at what he would have called Miss Vivian's approachableness – at the frequency with which he encountered opportunities for sitting near her and entering into conversation* (H. James "Confidence").

3) Повторний початок: *to go back to*, *to grow back*, *to start over*:

– *"I kind of feel life is going to be different, now that we're getting a good rest and can go back and start over again."* (S. Lewis "Babbitt").

4) Енергійний початок певної діяльності: *to blow up*, *to fling oneself into*, *to pitch into sth*, *to tear into sth*, *to throw oneself into*, *to launch into*:

– *Stephen ... said he did not sing it but launched out into praises of Shakespeare's songs* (S. Maugham "The Moon and Sixpence");

5) Початок подорожі або руху: *to go into, to move off, to pull away, to set forth, to set off, to start off:*

– Strickland set off at once, and that was the last Captain Nichols saw of him (S. Maugham “The Moon and Sixpence”).

6) Початок кар’єри або професійного росту: *to branch out, to get into sth, to set (oneself) up; to start out, to take sth up, to turn around:*

– But having friends down south, and hearing of an opening, he got into business at Southampton (W. Collins “The Woman in White”).

Результати суцільної вибірки за словниками Oxford Dictionary of English Idioms, Collins Cobuild English Language Dictionary та New Webster’s Dictionary and Thesaurus виявили 84 **інгресивні ідіоматичні одиниці**. Звертає на себе увагу абстрактний характер деяких виразів та відсутність будь-яких указівок на семантичний контекст: *first up, for a start, from the very first, for opening, from the word go* тощо. Семантично переважають ідіоми, що стосуються діяльності людини, її стану, роботи. Поширеними є ідіоми, які передають спосіб початку (обережність, повільність, інтенсивність тощо):

to dip a toe in/into sth – (informal) to start doing sth very carefully to see if it will be successful or not;

to buck down to sth – (informal) to start to do sth seriously;

by/in fits and starts – frequently starting and stopping again;

to get stuck in/into sth – (BrE, informal) to start doing sth in an enthusiastic way [7].

При всьому розмаїтті сфер застосування інгресивних ідіоматичних одиниць можна виокремити такі семантичні групи:

1) Початок розгляду чи вирішення певних питань, справ: *to get down to brass tacks, to get down to business:*

– Barney lost no time in getting down to business. He asked no questions (Edgar Rice Burroughs “The Mad King”).

2) Початок нового стилю життя: *to go to the bad, to clean up one’s act, to draw/pull one’s horns in, to kick over the traces, to go off the rails:*

– He’s only in love with books and things, but I’ve got a real live woman in my arms that’s loving me all the time she’s kicking over the traces (J. London “Burning Daylight”);

3) Початок роботи: *to get into gear, to go into overdrive, to put one’s shoulder to the wheel, to go/set about one’s work:*

– If you live here you must put your shoulder to the wheel, at least till I get the business started!” (T. Hardy “Jude The Obscure”)

Отже, суцільна вибірка за 5-ма тлумачними словниками виявила 66 інгресивних дієслів, 100 інгресивних фразових дієслів та 84 ідіоматичні інгресивні вирази. Аналіз словникових дефініцій виявив широку семантичну гаму застосування лексичних одиниць вираження інгресії. Пе-

реважають, однак, лексичні одиниці, пов'язані зі сферою діяльності людини, її почуттів, кар'єри, роботи тощо. Також привертає увагу тенденція до деталізації у напрямку від інгресивних дієслів до ідіоматичних виразів: відносно абстрактний характер інгресивних дієслів ® конкретизація інгресивних фразових дієслів і ® високий ступінь деталізації сфери та способу вираження початку за допомогою інгресивних ідіоматичних одиниць. Перспективним напрямом наукових пошуків у майбутньому може стати аналіз сполучуваності та функціонування одиниць інгресивної лексики у тексті.

Література:

1. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики. – Москва: Наука, 2002. – 768 с.
2. Маслов Ю. С. К основаниям сопоставительной аспектологии // Вопросы сопоставительной аспектологии. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1978. – С. 4-44.
3. Недялков В. П. Начинательность и средства ее выражения в языках разных типов // Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 180 – 195.
4. Храковский В. С. Кратность. Фазовость // Теория функциональной грамматики. – Л.: Наука, ЛО, 1987. – С. 127-180.
5. Collins Cobuild English Language Dictionary. – Collins London and Glasgow, 1992. – 1703 p.
6. Cowie A.P. & Mackin R. Oxford Dictionary of Phrasal Verbs. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 518 p.
7. Cowie A.P., Mackin R. & McCaig I.R. Oxford Dictionary of English Idioms. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 685 p.
8. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, Inc. Danbury, Ct, 1993. – 1248 p.
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 1539 p.

Боштан А. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АТРИБУТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

У статті розглядаються особливості функціонування атрибутів у публіцистичному стилі сучасної німецької мови. Особлива увага приділяється характеристиці кожного виду атрибуту. Аналіз здійснено на матеріалі 3558 атрибутивних сполучень.

Ключові слова: атрибут, публіцистичний стиль, частота вживання, вид атрибуту.

The article deals with the peculiarities of the use of various types of attributes in the modern German press. The paper focuses on the characteristic of each type of attributes. The investigation was conducted on the basis of 3558 attributive combinations.

Key words: attribute, journalistic style, usage frequency, type of attribute.

Сучасний етап розвитку науки про мову характеризується зростаючим інтересом до ролі функціонального підходу у вивченні мовних явищ. При функціональному підході вихідним пунктом дослідження визначається певне загальне значення, спільна семантична функція, а після цього встановлюються мовні засоби вираження цього значення, що відносяться до різних рівнів мови. Атрибутивні відношення будуються на основі зв'язку прикметника або інших слів, що позначають якусь ознаку, з іменником. Для атрибута характерним є позначення ознаки, при цьому з усієї різноманітності ознак і властивостей, що притаманні особі чи предмету, він виражає ті, які є важливими для мовця в даний момент комунікації [11, с. 62].

Традиційно мовні явища досліджуються на матеріалі художньої літератури, адже саме цей стиль являє собою складний сплав, у якому відображається все багатство національної мови. Але й публіцистичний стиль, на нашу думку, заслуговує детальнішого розгляду, насамперед тому, що саме тут є можливість вивчати найновіші тенденції розвитку мови. Визначальною рисою публіцистичного стилю є поєднання логічної побудови викладу з емоційно-експресивним забарвленням.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей вживання атрибутів різного виду в текстах публіцистичного стилю.

Матеріалом для дослідження послужила вибірка атрибутивних сполучень з текстів публіцистичного стилю, загальна кількість яких склала 3558 сполучень. На основі вибірки ми розробили власну класифікацію атрибутів (детальніше про принципи класифікації атрибутів див. [1]). Результати класифікації наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Кількість атрибутів різного виду в текстах публіцистичного стилю

Вид атрибута		Кількість атрибутів
Препозитивні атрибути	Атрибут із родовим відмінком	76
	Атрибут, виражений прикметником	1318
	Атрибут, виражений дієприкметником	236
	Атрибут як частина складного слова	936
Σ		2566
Постпозитивні атрибути	Атрибут із родовим відмінком	429
	Прийменниковий атрибут	248
	Атрибутивні інфінітивні конструкції	23
	Підрядне означальне речення	192
	Прикладка	79
	Прислівниковий атрибут	3
	Сполучникове підрядне речення в ролі атрибуту	18
Σ		992
Σ		3558

Результати підрахунків показали, що частота вживання препозитивних атрибутів (2566 прикладів) в німецькій мові перевищує частоту вживання атрибутів постпозитивної групи (992 приклади). Такий результат видається нам закономірним, тому що основним видом препозитивних атрибутів є прикметниковий атрибут, основною функцією якого і є атрибутизація. Група постпозитивних атрибутів є менш кількісною. Причиною цього є, на нашу думку, те, що атрибутизація для більшості слів, що виступають у ролі постпозитивного атрибута, є вторинною функцією.

Як видно з таблиці 1, найчастотнішим видом атрибуту у публіцистичному стилі сучасної німецької мови є прикметниковий атрибут (1318 прикладів). Морфологічно прикметник характеризується своїм відмінюванням та здатністю змінюватися за ступенями порівняння, проте прикметники не здатні самостійно ідентифікувати предмет. Таку здатність вони отримують через процес атрибутизації [10, с. 555]. Наведемо приклади прикметникового атрибуту з нашої вибірки: *die legitimen Rechte* [1, с. 86], *das wirksame Mittel* [5, с. 17], *eine weiß-blaue Fahne* [2, с. 100], *der administrative Apparat* [4, с. 113].

Варто зазначити, що атрибут, виражений прикметником, часто містить розширення, яке розміщується завжди зліва від прикметника, наприклад: *der wirklich böse Bube* [2, с. 95], *die etwas ungewöhnliche Kleiderordnung* [2, с. 160], *die vermeintlich sicheren Anlagen* [3, с. 104]. У наведених нами прикладах бачимо, що розширення безпосередньо не

пов'язане з іменником-ядром, воно має зв'язок з ним лише через прикметник.

Атрибутизація за допомогою дієприкметника є цікавим явищем, насамперед тому що дієприкметники походять з дієслівної категорії. При атрибутизації вербальної категорії стає можливо виражати процеси та події. Дієприкметник I описує процеси та події як незавершені або такі, що тривають. Дієприкметник II означає наслідок процесу чи події або те, що вони вже завершилися. У нашій вибірці було зафіксовано 236 прикладів дієприкметникового атрибуту, як-от: *erlittene Beulen* [1, с. 41], *steigende Aktienwerte* [5, с. 15], *versteckte Kosten* [2, с. 85], *das gesetzlich garantierte Wechselrecht* [4, с. 103], *sterbende Menschen* [3, с. 99].

Ще одним видом препозитивних атрибутів є атрибут з родовим відмінком. Цей атрибут вживається, як правило, з власними назвами, наприклад: *Kagos Schloss* [2, с. 90], *Rößles Kollegen* [5, с. 6], *Europas Boulevards* [5, с. 8], *Israels Soldaten* [1, с. 86], *Stauffenbergs Kaltblütigkeit* [3, с. 34].

Далі розглянемо іменники-складні слова як один з видів атрибутизації. З точки зору функціональної граматики категорія атрибутивності може виражатися не лише на граматичному рівні через звичайні атрибути, а й на рівні лексичному. Типовим прикладом такого вираження є іменник-складне слово [11, с. 94]. Варто зазначити, що частота вживання цього виду атрибуту є досить високою (936 прикладів). Наведемо приклади з нашої вибірки: *Studentenwohnung* [1, с. 96], *Milliardenschulden* [3, с. 104], *Großinvestor* [5, с. 28], *Schleifgeräusch* [4, с. 73], *Inselgefängnis* [2, с. 130].

Постпозитивні атрибути у нашому дослідженні ми поділили на п'ять підвидів: атрибут із родовим відмінком, прийменниковий атрибут, атрибутивні інфінітивні конструкції, підрядне означальне речення, прикладка, прислівниковий атрибут та сполучникові підрядні речення в ролі атрибуту. Постпозитивні атрибути в німецькій мові є явищем менш дослідженим, ніж препозитивні. Їхня послідовність вживання у номінальній фразі, критерії розмежування та з'єднання з ядром атрибутивного сполучення ще досі залишаються проблемою, невирішеною до кінця [9, с. 3].

Найчастотнішим підвидом постпозитивних атрибутів у публіцистичному стилі сучасної німецької мови є атрибут із родовим відмінком. В результаті цього виду атрибутизації поєднуються два іменники, при цьому один із них – атрибут підпорядковується іншому – ядру атрибутивного сполучення через узгодження з ним у родовому відмінку: *das Ausmalen der Situationen* [1, с. 126], *die Farbe unserer Couch* [5, с. 15], *Qualifikationen der Manager* [2, с. 80], *die Chefin einer Werbeagentur* [4, с. 73], *das Vermögen der Anleger* [3, с. 104].

Досить високу частоту вживання (248 прикладів) було зафіксовано для прийменникового атрибуту, хоча атрибутизація і не є первинною

функцією прийменникової фрази. Прийменниковий атрибут служить як утворенню понять, так і допомагає їх ідентифікувати. Певною мірою за допомогою прийменникового атрибута можна уникнути двозначності у розумінні, як це іноді буває при атрибутизації з родовим відмінком [10, с. 560]. Прийменниковий атрибут є, на нашу думку, виразнішим тому, що прийменники мають лексичну специфікацію, на відміну від родового відмінка. З нашої вибірки можна навести такі приклади прийменникового атрибута: *Kampf um die Geschichte* [1, с. 26], *eine Welt ohne Barrieren* [5, с. 11], *ein Kachelwerk bei Regensburg* [2, с. 90], *Fehler im Management* [4, с. 113], *Wettstreit mit Konkurrenten* [3, с. 124].

Підрядні означальні речення є типовим прикладом атрибутизації за допомогою речень. Підрядні означальні речення виконують функцію ідентифікації предмета, яка їм властива більше, ніж звичайним прикметникам [5]. Наведемо приклади: *die Magie, von der man nicht weiß, woher sie kommt* [5, с. 16], *das Lied, das sie schon vor der letzten Wahl gespielt haben* [2, с. 100], *der Wandel, an den wir glauben sollen* [4, с. 118], *die Arbeiter, denen sie mit der Website eine Stimme geben will* [3, с. 119].

Підрядні речення з іншими сполучниками теж можуть вживатися у ролі атрибута. Очевидним є те, що частота їх вживання не є високою (18 прикладів): *Zweifel, ob der Geldsegen sinnvoll ausgegeben werden kann* [3, с. 19], *die Erkenntnis, dass ein gut laufendes Unternehmen seine Facharbeit braucht* [5, с. 25], *die Auffassung, dass ein Signal gegen die Neuverschuldung notwendig sei* [2, с. 15], *die Frage, ob die Nazca Mitglieder ihrer eigenen Familie rituell opferten* [1, с. 111].

Атрибутивні інфінітивні конструкції є дієслівним атрибутом, оскільки центром цієї атрибутивної конструкції виступає дієслово. Низька частота цього виду атрибута пояснюється тим, що лише невелика кількість іменників (переважно абстрактні) можуть приєднувати до себе інфінітивну групу в якості атрибута. У нашому дослідженні зустрічаються 23 випадки вживання інфінітивної групи у ролі атрибута, як-от: *Die Last, auch unschuldige töten zu müssen* [3, с. 34], *das Risiko, an Herzleiden zu erkranken* [5, с. 22], *die Drohung, illegal auf den Inseln lebende Personen zu deportieren* [4, с. 53], *eine Erleichterung, mich mal nicht um meine Frisur sorgen zu müssen* [2, с. 145], *das Bewusstsein, sein Leben über eigene Anstrengung zu organisieren* [1, с. 36].

Цікавим підвидом атрибута є прикладка. Вона разом із атрибутом у формі родового відмінка належить до іменникового атрибута. Прикладка узгоджується з ядром атрибутивного сполучення та ідентифікує його. Наприклад: *Jochen Pfeiler, Schulleiter* [3, с. 19], *Erik Pasche, der Leiter des Zentrums* [5, с. 31], *Launhardt, ein älterer Herr* [1, с. 46], *die Partei Die Linke* [2, с. 15], *Plaza Espana, eine große Straßenkreuzung in Managua* [2, с. 110].

Найменш частотним підвидом постпозитивних атрибутів виявився

прислівниковий атрибут. Такий результат видається нам досить закономірним, оскільки основною функцією прислівників є функція предикації і лише невелика кількість класу прислівника може атрибутизуватися. У нашій вибірці зафіксовано три випадки вживання прислівникового атрибуту: *der Pirat von heute* [1, с. 131], *im Jahr danach* [2, с. 55], *die Stille dazwischen* [2, с. 20]. З тієї причини, що можливості до атрибутизації у прислівників дуже обмежені, що прислівників, здатних атрибутизуватися існує лише невелика кількість, прислівникові атрибути розглядаються, швидше, як винятки.

В результаті дослідження текстів публіцистичного стилю сучасної німецької мови нами було зафіксовано найбільшу частоту вживання прикметникового атрибуту. Це підтвердило висунуту нами на початку дослідження атрибутів гіпотезу про те, що саме прикметниковий атрибут повинен виявитися найчастотнішим, оскільки саме прикметник своєю першою функцією має функцію вираження ознаки предмета. Найменшою частотою вживання у творах всіх авторів характеризується прислівниковий атрибут.

Перспективним для визначення закономірностей вживання атрибутів у публіцистичному стилі вважаємо застосування статистичних методів, а також проведення аналізу вживання атрибутів різного виду в текстах наукового стилю.

Література:

1. Боштан А. В. Види атрибутів у німецькій мові (на матеріалі твору Г. Гра-са “Бляшаний барабан”) / Боштан А. В. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 32. – Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2007. – С. 163-168.
2. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
3. Поломошних Г. М. О некоторых семантико-синтаксических особенностях определения как члена предложения / Поломошних Г. М. // Вопросы лингвистической семантики. – Тула, 1976. – С. 15-21.
4. Рословец Я. И. О второстепенных членах предложения и их синтаксических функциях / Рословец Я. И. // Вопросы языкознания. – 1976. – № 3. – С. 74-88.
5. Суворина Е. В. Сложноподчиненные предложения с придаточным определительным в функционально-прагматическом поле атрибутивности (на материале современных немецких газет): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. – Самара, 2006. – 23 с.
6. Эйхбаум Г. Н. Обособленные инфинитивные и причастные обороты / Эйхбаум Г. Н. // Структура предложения в немецком языке. – Л.: Изд. Ленингр. Университета, 1973. – С. 106-113.
7. Эйхбаум Г. Н. Текстовые функции атрибутов / Эйхбаум Г. Н. // Вопросы функциональной грамматики немецкого языка. – Л., 1986. – С. 11-22.

8. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache / Engel U. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2009. – 309 s.
9. Gausland K. Zum postnuklearen Attribut bei Nomen im Deutschen / Gausland K. – Bergen: Universitätsverlag Bergen, 1977. – 274 s.
10. Sommerfeldt K-E. Form und Bedeutung der Attribute beim Substantiv in der deutschen Sprache der Gegenwart / Sommerfeldt K-E. // Fremdsprachen. – 1970. – Nr. 23. – S. 554-572.
11. Son S. Die Attribuierung im Deutschen und im Koreanischen / Son S. – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1998. – 264 s.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Der Spiegel. – №3, 12.01.2009. – 142 s.
2. Der Spiegel. – №6, 2.02.2009. – 162 s.
3. FOKUS. Das moderne Nachrichtenmagazin. – №4, 19. 01. 2009. – 130 s.
4. FOKUS. Das moderne Nachrichtenmagazin. – №7, 9. 02. 2009. – 130 s.
5. Die Zeit. Wochenzeitung für Politik, Wirtschaft, Wissen und Kultur. – № 50. – 26. 06. 2008. – 90 s.

Брацкі А.З.,

Гданський університет (Польща)

НАЦІОНАЛЬНА ФІЛОЛОГІЯ І СЛАВІСТИКА – СПІВІСНУВАННЯ ЧИ СУПЕРНИЦТВО?

У статті розглядається питання взаємодії національної філології і славістики на рівні мовознавчих досліджень і сучасного опису окремих мов.

Ключові слова: *полоністика, славістика, україністика, мовознавство.*

In the article the question of co-operation of national philology and slavic studies is examined at the level of linguistic researches and modern description of different languages.

Keywords: *polonian studies, slavonic studies, ukrainian studies, linguistics.*

Ця стаття присвячується питанню взаємин між національною філологією і славістикою як науковими спеціальностями, напрямками досліджень та навчання в умовах слов'янських країн, тобто ситуацій, коли національна філологія фактично є частиною простору, що його охоплює славістика. **Завдання** цих пошуків – визначення й загальна характеристика проблематичних місць перетину наукової думки національної філології і славістики, особливо в мовознавчій площині. **Мета** пропонуваного аналізу – це визначення реального обсягу спільних і окремих обшарів досліджень для національної філології та славістики.

Об'єктом аналізу є мовна ситуація та її дослідження в Польщі й Україні з перспективи національної філології та славістики. Реалізація запланованих пошуків здійснюватиметься шляхом розгляду окремих питань у вибраних трьох площинах: методології досліджень, специфіці мовної ситуації та стану досліджень в окремих випадках, а також спільних і доповнюючих завдань національної філології і славістики у мовленнєвій сфері.

Оскільки слов'янський світ займає велику територію, є диференційованим за мовними ознаками, як між сучасними слов'янськими державами, так і в середині деяких країн, пропонувана проблематика розглядається на прикладі Польщі й України. Мова – багатовимірний об'єкт аналізу; з уваги на це стаття носить характер попередніх досліджень, тож розглядатимуться в ній лише деякі аспекти, які слід вважати найбільш характерними для даного мовного ареалу. Слід прийняти, що аналізовані тут питання можна буде пізніше розглянути у порівняльних студіях з іншими слов'янськими мовними просторами; остаточною метою цих заходів може стати створення окремої монографії або збірника праць, присвячених описаним вище питанням.

Перед тим, як розпочати фактичний аналіз, визначення вимагає низ-

ка вжитих у статті наукових термінів з уваги на те, що вони вживаються в окремих наукових дослідженнях у дещо різних значеннях.

Термін “національна філологія” для специфіки Польщі й України означатиме синоніми до, відповідно, “полоністика” й “україністика”, але тут він має підкреслювати, що йдеться про філологію, яка вивчає мову – етнічну і державну водночас, що має вагоме значення для простеження її опису українсько-російських та польсько-кашубських взаємин.

Під терміном “славістика” у цій роботі розуміємо сукупність усіх філологічних напрямків, які займаються вивченням порівняльних аспектів у площині слов’янського простору з національними філологіями включно, окрім, звичайно, тих інститутів і кафедр, які створені для праці над окремими мовами (наприклад, відділи прикладної лінгвістики чи глоттодидактики, тобто практичної науки конкретної мови). Інакше кажучи, цей термін охоплює як загальну славістику чи інститути західної, південної та східної філології, так і кожен окрему філологію, яка вивчає дану слов’янську мову у порівнянні з іншими мовами слов’янського ареалу.

Наступний термін – “регіональна мова” – визначається в цій статті за підпунктом а) 1 статті “Європейської хартії регіональних або міноритарних мов”¹ [3] та пунктом 2, статті 19, розділу 4 польського “Закону від 6 січня 2005 року про національні й етнічні меншини та регіональну мову” [15], як мова, що традиційно вживається на території держави групою, кількісно меншою від решти громадян, відмінна від офіційної державної мови, а також така, що не є ані діалектом офіційної мови цієї держави, ані мовою мігрантів.

Згідно згаданим вище законам, терміни “національна меншина” та “етнічна меншина” відрізняє факт, що національна меншина відносить себе до держави, що існувала або існує в наш час, а етнічна меншина – до етносу [15, стаття 2], тобто групи, яка не створила своєї окремої держави.

Останні потрібні нам для аналізу два терміни – це “мовна стійкість” і “мовна стабільність”, які, за Ларисою Масенко, вживаємо відповідно у значеннях: “збереження колективної вірності своїй мові” [5, с. 143] та “становище, в якому перебуває мова” [5, с. 143].

1. Методологія мовних досліджень.

У цьому аспекті найголовнішими залишаються ймовірні місця перетину фахової термінології зі специфікою конкретної слов’янської мови, особливо різниці в терміносистемі, що називає мовні явища, типові для даної мови.

¹ Дослідниця наголошує, що російські енциклопедичні видання також не дають точної дефініції цього поняття. Для прикладу, Ольга Ахманова визначає його як “слова, вирази, звороти, форми словозмін, що не входять до норми літературного мовлення” [1, 239].

Проблематичним у такому контексті є термін “просторіччя” для позначення типу чи різновиду української мови. Дуже детальну розвідку з цього питання представила Лариса Масенко [5, 83-114], висловлюючи сумнів щодо можливості створення в українському мовному просторі просторіччя у такому форматі, який пропонує російська наука, оскільки на заваді стоїть велетенський прошарок російської лексики і речених конструкцій, що їх засвоює частка українського населення, аналогічна частці росіян, яка вживає російське просторіччя¹. Згадана дослідниця для підтвердження своїх міркувань звернула також увагу на опис вказаного явища російськими соціолінгвістами, які відносять це поняття до типу специфічного мовлення, що існує тільки в російській мові [5, с. 53]. Певною мірою твердженням російських учених та сумнівам української соціолінгвістки протиставляється стаття Олександра Тараненка, в якій просторіччя – це “один зі структурно-функціональних некодифікованих різновидів загальнонародної мови, який, не маючи територіальних або вузькосоціальних обмежень, разом з діалектами та жаргонами протистоїть літературній мові, її розмовному стилю. Основна форма функціонування просторіччя – усно-розмовна мова осіб, не знайомих у потрібному обсязі з літературними нормами внаслідок недостатньої освіченості” [8, с. 536-537].

Варто тут замислитися над сферою завдань національної філології та славістики у вирішенні цього питання. Можна, по перше, поставити запитання українцям, чи вони взяли до уваги досвід інших країн у побудові терміносистеми, пов’язаної з різновидами мови? Для польського мовознавства, наприклад, цей термін (польськ. “język polskoty”) не має особливого значення, оскільки називає лише своєрідну манеру мовлення з ужитком експресивних і вульгарних форм та з помилками, властивими для людей, що мають низький рівень освіти. Звичайно, польська специфіка не має бути вирішальною для справи, однак вона показує, що терміносистема не руйнується від браку даного поняття в іншому слов’янському мовознавчому просторі, отже, можливо, і в українському немає потреби виділяти окремий термін.

Слід поглянути на цю справу з точки зору національної філології та славістики. У першому випадку можна розглядати просторіччя в Україні як загрозу мовній стабільності та стійкості, особливо прислухавшись до голосу Юрія Шевельова, який казав про вмирання власного аргю і майже автоматичне запозичення до українського сленгу з російської мови, називаючи оба різновиди мови “грунтом, звідки приходять живучі соки до даної мови, грунтом, де безперешкодно точиться її життя” [5, с. 96; 12, с. 11]. З цієї точки зору, а також спираючись на зміст згаданої статті Олек-

¹ Згаданих мігрантів називають “чефури”, а мешкають вони переважно в одній громаді у старому кварталі словенської столиці.

сандра Тараненка про просторіччя в енциклопедії “Українська мова” [8, с. 536-537], де наведені приклади даного явища – це фактично стихійно недоасимільовані русизми в українській мовній “обгортці”, можна, без сумніву, наголосити на потребі глибшого вивчення цього питання на рівні української філології.

Юрій Шевельов у цитованій вище статті закінчує свої міркування такими словами: “Загальновідомо, що і сучасні романські мови постали з “вulgарної”, а не нормативної латини” [5, с. 96; 12, с. 11]. Це твердження має посередній стосунок до славістики, оскільки вона охоплює всі слов’янські, так само як романістика, всі романські мови. У цьому контексті по відношенню до ймовірного існування окремої категорії – українського просторіччя – можна реалізувати порівняльні студії українського мовного простору з іншими слов’янськими територіями, хоча б для того, щоб з’ясувати, чи фактично просторіччя – це природний результат існування розвиненої слов’янської мови, чи радше слід казати за Володимиром Беліковим та Леонідом Крисінім про просторіччя, як явище типове і характерне лише для російської мови.

У цьому випадку неможливо обійти стороною іншу, ширшу справу – аналіз небажаних наслідків міжмовної інтерференції, який в Україні сьогодні вкрай необхідний. Звичайно, є вагомі праці Лариси Масенко [4; 5; 6], Ярослава Радевича-Винницького [7], Лесі Ставицької [9; 10; 11] та багатьох інших дослідників, однак важко не спостерігти, що досі не з’явилася в Україні монографія, яка б давала повний опис суржику. Можливо, що елементи, зараховані Олександром Тараненком до українського просторіччя, можна віднести до суржику, однак спочатку треба завершити опис цього явища, впровадити остаточно це слово до терміносистеми та однозначно його дефініювати.

Можна, однак, подивитися на природу суржику, як українсько-російської мовної інтерференції, очима славістики. Складається враження, що на території, де російська – неприродна мова, проте дуже поширена і така, що вживається у повсякденному спілкуванні, перебуваючи при тому у середовищі спорідненої мови, за таких обставин запускаються специфічні механізми інтерференції. Ефектом є міжмовні варіації, які можна оцінювати не тільки як небажану інтерференцію, спричинену вимушеним (отже, поверховим і стихійним) засвоєнням російської, але також недостатністю бази останньої, яка, парафразуючи згадані вище слова Юрія Шевельова про живучі соки аргю і сленгу, не може підкріплюватися своїми соками на чужій території, тому і входить у різноманітні зв’язки з територіальними і соціальними різновидами української мови. Суржикова фраза ніколи не будується шляхом схрещення літературної російської й української мов. Це завжди фузія територіального і соціального різновиду української з елементами російської мови. Тут немає по-

треби і мотивації будувати нову мову – є потреба швидкої комунікації, де мішанина різних компонентів дає своєрідну комунікативну “дорогу на впростець”. Здається, тому суржик ніколи не стане окремою мовою; мабуть, тому Юрій Шевельов визнав його різновидом української мови, поширеним на українській території, що ним користуються українці в селах і містах.

Отже, славістика може допомогти у вирішенні цього питання через порівняльні студії: мається на увазі не тільки споріднена з суржи́ком білорусько-російська трасянка, але також індустріальна манера мовлення у великих містах колишньої Югославії, яку називають “шатровачкі” говір, мова мігрантів колишньої Югославії, які опинилися у Словенії¹, – “фужінський” говір, або штучні заходи, що мають на меті поєднання слов’янської з неслов’янською мовою, наприклад, для запису літературних текстів так, як у випадку латвійсько-російської “лакріци”. Тільки таким шляхом можна дати відповідь на запитання про природу суржика – у своїй окремішності він все ж таки може розглядатися як невиняткове явище у слов’янському світі.

2. Специфіка мовної ситуації та якість досліджень в окремих випадках.

Сьогодні найгостріше постає питання мовної ситуації в Україні, а точніше – чи двомовність в Україні – це фактично двомовність? По перше, треба звернутися до дефініції понять “регіональна мова”, “етнічна меншина” і “національна меншина”. Російська фактично не може бути регіональною мовою на Півдні і Сході України, тому що не існує різновид українського варіанту російської мови та і складно казати тут про традицію, побудовану на іншій, ніж пов’язаній з заробітчанською міграцією доби колишньої царської і радянської імперії. Подібно нащадки українських або польських емігрантів у США могли б вимагати визнання їхньої мови як регіональної. Більш того, виявляється, що Хартія не передбачила такої специфічної регіональної ситуації, яка склалася на Півдні і Сході України, адже там мова ніби-регіональна не є мовою меншоритарною, а мажоритарною. Отже, за кількісним показником, про який говорить Хартія, більш доречно було б визнати там українську як регіональну мову та взяти її під спеціальний захист.

Дискусійним є також статус місцевої громади – етнічною меншиною її назвати не можна, оскільки поруч існує Російська Федерація з російською культурою та мовою; складно також назвати всіх російськомовних громадян у вказаних регіонах або на території всієї України як російську нацменшину, оскільки далеко не всі серед них це росіяни за по-

¹ Згаданих мігрантів називають “чефури”, а мешкають вони переважно в одній громаді у старому кварталі словенської столиці.

ходженням. Особливу увагу тут привертають російськомовні українці, можливо, їхню мову можна б визнати регіональною, але самі росіяни вже за ознакою вживання українцями [г] фарингального замість [г] вибухового стверджують, що “це позбавляє дослідника можливості вважати таких людей однорідними в мовному відношенні з особами, для яких російська мова є рідною” [2, с. 44]. Інакше кажучи, російськомовні українці не користуються українським варіантом російської мови; тут можна говорити лише про відхили від російського літературного нормативу.

Виходить, що в Україні мовна меншина не має ані спільного родоводу, ані окремої культури, звичайно, якщо не враховувати фактичну російську меншину, якій, однак, ніщо не заважає користуватися правами, гарантованими згаданою Хартією.

Дещо іншою є ситуація в Польщі, що ззовні здається бути мовно-культурним монолітом, фактично ж охоплює не менш, ніж дві різні етнічні культури – польську та кашубську, а, можливо, ще і третю – сілезьку. Наскільки важливими є дослідження кашубської культури і мови, як різні аспекти вони можуть охоплювати, показує невелика частина публікацій відомого польського мовознавця Ядвігі Зенюк [16; 17; 18; 19; 20]. Наша стаття стосується дещо іншої теми, тому з цього приводу варто лише додати, що величезний обсяг знань про кашубів та Кашубію зібрав у своїй праці Єжи Тредер [14].

Кашубська ідеально вписується в названий Хартією статус регіональної мови і власне такий має. Вона існує на обмеженій території, має там свою традицію, а також людей, які називають її рідною, однак важко навіть собі уявити – як це відбувається з російською мовою в Україні – що кашубська могла б розпочати експансію на решту території Польщі. Аналогічною є ситуація з мовно-культурною спадщиною Сілезії, вона не претендує на панування у всій країні – залишається чисто регіональним явищем.

Як видно, знову ж таки порівняльні славістичні студії навіть на вузькому просторі можуть дати цікаві ефекти і спонукати до іншого розуміння справи.

Звичайно, на перший план в українсько-російських і польсько-кашубських мовних взаєминах виходить питання про загрозу для мовної стійкості та стабільності офіційної мови, що постає внаслідок існування різних форм регіональних мов. Що стосується кашубської мови у Польщі, така загроза не існує, більш того, вживається низка заходів задля збереження кашубської культури і мови. Торік у Гданському університеті при Інституті полоністики було відкрито кашубістику – яскравий знак гармонійного співіснування мажоритару з міноритаром; кілька останніх років вчителям кашубської, які погодяться працювати в регіоні, нараховуються спеціальні додатки до заробітної платні тощо.

З російською мовою в Україні справа зовсім інша. Російська носить експансивний характер – вона не залишається в одному регіоні країни, а здійснює своєрідний похід наче завойовник. Проте, крім південних і східних регіонів України, ця місія виявляється марною. Як наслідок – розлад місцевих мовленнєвих структур, заповнення спустошених ланок чужомовним матеріалом, створення умов, які викликають суржикову поведінку носіїв.

Тут також пошуки на славістичному порівняльному ґрунті можуть принести відповідь на питання про доцільність підтримки ситуації, яка є руйнівною для домінуючої мови і не приносить жодних позитивних ефектів.

3. Спільні та доповнюючі завдання національної філології і славістики.

Серед найважливіших завдань слід вказати на недостатній рівень опрацювання явищ на перетині слов'янських міжмовних контактів. У цій сфері для досягнення вагомих результатів необхідна співпраця окремої філології і славістики, адже тут так само важливі аналізи внутрішньої природи даного явища, як і його кореляції з зовнішнім світом.

Ідентичних зусиль вимагає опис явищ на перетині міжмовних контактів окремих слов'янських мовних просторів і неслов'янських мовних культур.

Останнє з найважливіших завдань – це створення єдиного опису мовних терміносистем, особливо відносно територіальних та соціальних різновидів мов. Тут, окрім зазначеної в тексті справи з терміном “просторіччя” можна вказати хоча б на розрізнення понять “говір” і “говірка” – прийняте в українській і незрозуміле в західнослов'янській діалектології.

Вказані в статті проблеми лише сигналізують існування незаповнених ланок знань, які заважають повному розумінню мовних процесів, що нині відбуваються у слов'янському мовленнєвому просторі. Поява пострадянських країн, розпад Югославії, відокремлення Чехії і Словаччини та побудова в них громадянських суспільств супроводжуються бурхливими процесами у мовній сфері. Це об'єктивне явище, адже кожне покоління хоче залишити по собі своєрідний слід – інакше говорили наші дідуся та бабусі, батьки, інакше говоримо ми, інакше говоритимуть наші діти, а ще інакше – онуки. Головне, щоб ці процеси відбувалися за логічними і визнаними правилами, щоб давали бажані й корисні ефекти. Мовленнєва сфера є віддзеркаленням душі людини і душі тієї громади, з якою вона себе отожднює. Тож надзвичайно важливо берегти цю спадщину і плекати її для себе та оточуючих.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1969.
2. Беликов В., Крысин Л. Социолингвистика. – Москва, 2001.
3. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин [http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf].
4. Масенко Л. Т. Мова і політика. – Київ, 2004.
5. Масенко Л. Т. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. – Київ, 2004.
6. Масенко Л. Т. (У)мовна (У)країна. – Київ, 2007.
7. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. – Дрогобич, 1997.
8. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (ред.) Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2004.
9. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. – Київ, 2005.
10. Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник. – Київ, 2005.
11. Ставицька Л. О. (ред.) Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти. – Київ, 2007.
12. Шевельов Ю. Двомовність і вульгаризми (дисиміляція плінних в українській літературній мові) // Видатний філолог сучасності (Наукові виклади на честь 85-ліття Юрія Шевельова). – Харків, 1996. – С. 7-14.
13. Treder J. Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny. – Gdańsk, 2006.
14. Wrocławski K. Folklor jako instrument polityki na pograniczach etnicznych // Między kulturą "niską" a "wysoką". Zjawiska językowe, literackie, kulturowe. – Łódź, 2001. – S. 127-131.
15. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Dziennik Ustaw 2005 nr 17 poz. 141 [<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050170141>].
16. Zieniukowa J. Kaszubskość i polskość w komunikacji językowej i świadomości Kaszubów // Wielokulturowość: postulat i praktyka, pod red. L. Dronga i W. Kalagi. – Katowice, 2005.
17. Zieniukowa J. Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny // Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Kaszubszczyzna, pod red. E. Brezy. – Opole, 2001.
18. Zieniukowa J. Kaszubszczyzna // Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski, pod red. S. Gajdy. – Opole, 2001.
19. Zieniukowa J. On the Languages of Small Multilingual Ethnic Groups – The Case of Sorbian and Cashubian // Language Minorities and Minority Languages in the Changing Europe, eds. B. Synak, T. Wicherkiewicz. – Gdańsk, 1997.
20. Zieniukowa J. Socjolingwistyczne problemy multilingualnego Pomorza w XIX w. // Studia slavistica et humanistica in honorem Nullo Minissi, red. I. Opacki, A. Wilkoń, J. Żurawska. – Katowice, 1997.

Булатецька Л. І., Лещук Ю. В.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТАФОРИЗОВАНИХ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ НОМІНАЦІЙ КАТЕГОРІЇ ОБМАНУ ВІДПОВІДНО ДО КОМПОНЕНТІВ ФРЕЙМУ ОБМАНУ

Дана стаття присвячена дослідженню метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій концепту ОБМАН у рамках когнітивної лінгвістики. Розглядається фреймова структура концепту ОБМАН та відповідно до складових фрейму, таких як агенс, пацієнс та інструмент пропонується класифікація номінацій концепту, що досліджується.

Ключові слова: обман, фрейм, концепт, агенс, пацієнс, бенефіціант, інструмент, ціль, динамічний термінал, статичний термінал.

This article is devoted to research of metaphorized lexico-phraseological nominations of the concept LIE within the framework of cognitive science. The frame structure of the given concept has been analysed. According to components of the frame structure, such as agent, patient and instrument the classification of the nominations of the concept LIE has been proposed.

Key words: lie, frame, concept, agent, patient, beneficiary, instrument, intention, dynamic terminal, static terminal.

Обман представляє собою таку ж поширену форму існування комунікативної системи, як і правда, тому сучасна лінгвістика не може витіснити з кола власних досліджень дане поняття. На думку В. І. Свінцева, “інформативність хибних, неправдивих суджень є безсумнівна, тобто дезінформація інформативна” [10, с. 32-41].

Дослідження лінгвістичних аспектів обману ведеться сьогодні в руслі структурного, формально-логічного та когнітивного підходів. При *структурному підході* обман не належить до об'єктів дослідження лінгвістики, оскільки стан речей в світі, як і думки та наміри адресанта, на думку структуралістів, не релевантні для лінгвістичного аналізу [6, с. 43]. Висловлювання, в якому адресант свідомо маніпулює дійсним станом речей, не має формальних маркерів, інакше обман, умовою успішності якого є нерозкриті істинні смисли, перетворився б в парадокс.

Відповідно до *формально-логічного* підходу істинною пропозицією є така, яка відповідає певному реальному об'єкту в фізичному світі, або реальному відношенню між двома (чи більше) об'єктами. Значення в формальній логіці ототожнюється з поза мовленнєвою функцією, яку слово позначає (значення=денотація) [6, с. 44]. При такому підході за рамками лінгвістичного дослідження залишаються всі комунікативні феномени, що відхиляються від ідеального зразка – увага дослідників, що слідує формально-логічному напрямку, фокусується лише на прототипно-

му обманові [8], а такі його різновиди, як соціальний та білий обман, замовчення та ухильність не отримують пояснення.

На відміну від двох попередніх підходів, які ототожнюють значення обману з позамовною сутністю, *когнітивний підхід* розглядає у вивченні даного явища третій елемент – поняття. Поняття – це зміст явища об’єктивної дійсності, який суб’єкт – носій когніції – оснащує власним досвідом.

Наше дослідження орієнтується на моделювання вербалізованих знань, об’єктивованих у лексико-фразеологічній підсистемі мови, що представлена номінаціями обману.

Ми ставимо за **мету** дослідити фреймову семантику номінацій обману у рамках когнітивної лінгвістики, виділення основних груп метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій обману відповідно до складових фрейму комунікативної події обману.

Для досягнення цієї мети ми вирішуємо наступні **завдання**:

- Характеризуємо лексичні засоби об’єктивації категорії обману;
- Виділяємо основні типи метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій обману на основі аналізу фреймової категоріальної семантики;
- Визначаємо основні класи номінацій категорії, що вивчається, відповідно до компонентів фрейму комунікативної події обману.

Концептуальний комплекс обману одержує вербальну об’єктивацію у різнорівневих мовленнєвих формах. Ними виступають частиномовні, словотвірні, лексичні, дискурсивні та фреймові когнітивно-семантичні характеристики метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій обману.

Фреймова структура дескрипції концепту ОБМАН представляє собою систему взаємопов’язаних компонентів, яка об’єднує, за словами Чарльза Філлмора, семантичні ролі, що є базовими складовими фрейму. Основними актантами дієслова lie є агенс, пацієнс, бенефіціант, інструмент, ціль, локатив і темпоратив. Активна роль у комунікативній події належить агенсу – джерелу енергії, продуценту висловлення, в якому свідомо викривлюється дійсний стан речей. Агенс в інтересах бенефіціанта – як правило, самого себе, але, можливо, і пацієнса або третьої особи – продукує мовленнєву дію, породжуючи неправдиве висловлення, за допомогою якого він намагається змінити уявлення пацієнса відносно певного стану речей.

Дану фреймову дескрипцію комунікативної події обману можна пояснити наступним прикладом:

Many people tell us peace-keeping lies; lies designed to avoid irritation or argument; lies designed to shelter the liar from possible blame or pain; lies [...] designed to keep trouble at bay without hurting anyone [Judith Viorst 2004, с. 284].

Агенс (“Many people...”) обманює (...tell lies...) за допомогою інструмента (...peace-keeping lies...) на користь бенефіціанта (себе) (...the liar...), здійснюючи при цьому певну інтенцію (...to shelter from possible blame or pain”).

Характеризуючи основні складові фрейму за Ч. Філлмором, в даному випадку фрейму обману, маємо можливість виділити основні групи метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій категорії обману в сучасній англійській мові:

I. Номінації обману відповідно до агенса є:

1) такі, що вербалізують предметного агенса:

bullshit artist, con man, sea lawyer, shark, fox, mocking-bird, paper tiger, apple-polisher, slicker, twister, wolf in sheep's clothing, whited/painted sepulchre, jockey, doctor, etc [11];

До цієї групи відносяться також номінації, значення яких передається метафорою на основі метонімії:

Big-mouth, brown-nose, double-tongued, forked-tongued, etc [11];

Агенси є лише предметні: явища, події не можуть бути агенсами комунікативної події обману, оскільки вони не можуть мати внутрішньої інтенції, мети власної користі – за відсутності цієї головної умови (умови інтенції) обман у даній ситуації відсутній, натомість має місце помилка, ухиляння і т.д.

II. Номінації обману відповідно до пацієнса є:

1) такі, що вербалізують пацієнса (об'єкта):

easy mark, fall guy, patsy, walkover, eat up, get a raw deal, swallow hook, line and sinker, be born yesterday, to be covered up, to get a Trojan horse, to buy/get a pig in a poke, to be easy target, to be flattered, to be caught out, Birthday girl, Family member, etc [12];

2) такі, що вербалізують пацієнса, який виступає одночасно агенсом, тобто є виконавцем дії, при цьому маючи на меті ввести себе (пацієнса) в оману заради себе (бенефіціанта) – маємо справу з самообманом:

to look through pink glasses, to enjoy placebo effect, to believe/swear black is white, wishful thinking, ad hoc hypothesis, etc [12].

III. Номінації обману відповідно до інструмента дії є багаточисельними. На відміну від двох попередніх груп метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій, група номінацій відповідно до інструмента дії включає:

1) статичні інструменти (теорія фреймів Мінського називає такі нединамічні складові “статичними терміналами”) фрейму комунікативної події обману: *butter, banana oil, crocodile tears, flannel, smoke and mirrors, goldbrick, fisherman's yarn, soft soap, traveller's tale, big talk, hot air, tall tale, Melon Drop, snake oil, Rip deal, applesauce, tall story/tale, pig-in-a-poke, Trojan horse, selective facts, jazz, red herring, backhanded compliment,*

double-barreled, hokey, not straight, snow, placebo, soft sawder, double edged, jiggery-pockery, psychological warfare, Alibi Ike, bedtime story, cock-and-bull story, fish story/tale, double-deal, etc [11].

2) процесуальні інструменти – в даному випадку комунікативну подію обману реалізують не структуровані сутності (предмети, люди, описані за допомогою метафори), стали явища, а дія, процес (динамічні термінали фрейму комунікативної події обману – за Мінським):

act/play a/the part of, play to the public, crawl, deal from the bottom of the deck, draw the long bow, embroider, jockey, weasel, talk sweet, soft-soap, goldbrick, cover-up, bluff, brown-nose, give (a) false colour to, give (some plausible) colour to the matter, move the goal posts, pull a fast one, salt a mine, blow up, hoke up, hype up, talk big, run round the Horn, put a brave face/front on, play possum, swear that black is white, brazen out, lie in one's teeth, take in, come over one, come Yorkshire over one, put sb on, snow, put up a smoke screen, give colour to, dress up, salt a mine, gild the pill, play the hypocrite, shoot among the doves, jockey, have sb on, cover up, handle the truth roughly, pull a fast one, pay/give lip service, get a raw deal, catch out, jive, put on the dog, trim, whitewash, bait and switch, chouse out, blow smoke, sugar the pill, blow one's (own) trumpet, lie like a rug/flatfish/trooper, spin a (long) yarn, pitch/tell a yarn/a story, pull one's leg, lie all the way to the grave, etc [11];

3) описові інструменти – характеризують, описують процес або засіб реалізації комунікативної події обману:

hokey, inoperative, less than honest, not straight, in borrowed plumes, under colour of, under the guise of etc [11];

Номінації обману, що характеризують бенефіціанта комунікативної події обману, в окрему групу не виділяємо, оскільки мета ("для чого?"), інтенція дії агенса у мовленні не вербалізується, а є внутрішньою, імпліцитною.

Отже, в даній статті концепт ОБМАН розглядається крізь призму фреймової структури даного концепту, яка включає 7 основних компонентів, як АГЕНС, ПАЦІЄНС, ІНСТРУМЕНТ, БЕНЕФІЦІАНТ, ЦІЛЬ, ЛОКАТИВ, ТЕМПОРАТИВ. На основі таких складових фрейму комунікативної події обману, як АГЕНС, ПАЦІЄНС та ІНСТРУМЕНТ ми виділили основні групи метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій концепту, що вивчається. Інші компоненти фрейму комунікативної події обману є предметом наших подальших наукових пошуків.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Истина : фон и коннотация // Логический анализ языка: Культурные концепты: Сб. науч. ст. / Под ред. Н. Д. Арутюновой. – М.: Наука, 1991. – С. 21–30.

2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: ВЦ Академія, 2004. – 344 с.
3. Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая: Пер. с англ. // Язык и моделирование социального взаимодействия / Сост.: В. М. Сергеева и П. Б. Паршина; Общ. ред. В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1987. – С. 23–43.
4. Вайнрих Г. Лингвистика лжи: Пер. с нем. // Язык и моделирование социального взаимодействия: Переводы / Сост.: В. М. Сергеева и П. Б. Паршина; Общ. ред. В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1987. – С. 44–87.
5. Залевская А. А. Время перемен в теориях лексической семантики // Прямая и непрямая коммуникация: Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. В. Деметьев. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ Колледж, 2003. – С. 120–135.
6. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект: Монография. – Х.: Экограф, 2005. – С. 6–137.
7. Морозова Е. И. “Lie”: К проблеме определения прототипического значения концепта // Вісн. ХДУ. – 1999. – № 424. – С. 110–113.
8. Павлов С. А. Метапредикат истинности и логика ложности // Логические исследования. – М., 1999. – Вып. 6. – С. 170–185.
9. Потапова О. І. Когнітивно-семантичні аспекта метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій неправди/обману в сучасній англійській мові: Дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Харьк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – 219 с.
10. Свинцов В. И. Истина и коммуникация // Филос. науки. – 1990. – № 12. – С. 32–41.
11. FDTE – Free Dictionary, Thesaurus and Encyclopedia. – Access: www.idioms-dictionary.on-line.com.
12. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman Dictionaries, 2001. – 1668 p.

Бялик В. Д.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ДЕКОДУВАННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НЕОЛОГІЗМУ У ВИСЛОВЛЕННІ

В статті розглядаються особливості передачі прагматичної інформації, яка міститься в неологізмі та реалізується в прагматичному контексті висловлення. На прикладі англійських неологізмів простежується алгоритм декодування їх прагматичної інформації, котра тісно взаємопов'язана з семантичними характеристиками лексичних інновацій. Лексичні одиниці висловлення виступають контекстуальними декодувальними сигналами прагматичного потенціалу неологізму.

Ключові слова: *неологізм, прагматика, висловлення, прагматичний контекст, декодування прагматичної інформації.*

The article considers the peculiarities of rendering of pragmatic information of neologisms in a pragmatic context of utterance. The algorithm of pragmatic information decoding closely associated with the semantic characteristics of English neologisms has been revealed. Lexical units of an utterance serve as contextual decoding signals of the pragmatic potential of neologisms.

Key words: *neologism, pragmatics, utterance, pragmatic context, pragmatic information decoding.*

Прагматичний аспект вивчення мовних явищ, доповнений комунікативною орієнтацією теорії мовленнєвих актів, яка склалася в межах лінгвістичної філософії під впливом неопозитивізму Л. Вітгенштейна, Дж. Мура, Б. Рассела, Дж. Остіна, Дж. Р. Серля та ін., лежить в основі багатьох лінгвістичних досліджень (див. Азнаурова Е. С., Арутюнова Н. Д., Жаботинська С. А., Колшанський Г. В., Шевченко І. С. та ін.). При цьому основна увага приділяється “систематизації прагматично заряджених мовних одиниць різних рівнів, вивчення їхньої взаємодії із семантикою й синтактикою” [7, с. 484], де на перший план виступає поділ на пропозицію та прагматичну рамку. Пропозиція, зазвичай, розуміється як структура репрезентації знань про певну ситуацію (подію), котра характеризується істинністю та несуперечністю [7, с. 501]. Водночас прагматична рамка виступає як власне прагматична ситуація, в якій реалізуються правила виведення непрямих і прихованих (латентних) смислів із прямого значення висловлення. В цих правилах враховується контекст, прагматична ситуація, пресупозиція [5]. В прагмалінгвістиці побутує думка, що прагматичне значення появляється тільки в мовленні, в момент вживання конкретної мовленевої чи мовної одиниці в конкретному комунікативному акті, в конкретному ситуативному контексті. Отже, для декодування прагматичних компонентів значення англійського неологізму в тексті необхідний

© Бялик В. Д., 2010

прагматичний контекст. У лінгвістиці проблеми контексту в аспекті прагмалінгвістики розроблялися у працях багатьох лінгвістів (Г. В. Колшанський, Е. С. Азнаурова, Дж. Лайонз, Т. Виноград та ін.).

Поняття прагматичного контексту, який у мовному плані можна трактувати як відрізок мовного ланцюга, котрий містить достатні вербальні сигнали для виявлення прагматичного смислу слова [1, с. 10]. Контекстуалізованими сигналами в цьому контексті є лінгвістичні характеристики контексту [8]. Саме в межах прагматичного контексту відбувається перехід у вживанні і сприйнятті слова з рівня значення на рівень концепту, реалізації прагматичного потенціалу слова. Поняття ж концепту відповідає уявленню про ті смисли, якими оперує людина в процесах мислення і які відображають зміст досвіду й знання, зміст результатів всієї людської діяльності й процесів пізнання світу у вигляді певних “квантів” знання. Усвідомлення цього смислу адресатом кваліфікується як розуміння висловлення [6]. Т. Виноград у своїх працях дає розгорнуту характеристику процесу розуміння висловлення, зазначаючи, що в процесі розуміння висловлення слухач не просто “декодує” мовні структури мовця, але здійснює більш широкий процес аналізу й виведення (інференції) інформації, що має загальні (спільні) елементи із процесом, котрий використовується при осмисленні та інших сприйняттях[3].

Мовні форми виступають як початкова точка процесу аналізу, у ході якого вибудовується низка концептуальних сутностей на різних рівнях. Результати цього аналізу включають: 1) встановлення точок дотику моделей світу адресанта й адресата за допомогою пошуку або створення концептуальних сутностей, які, приблизно, відповідають сутностям, наявним у розпорядженні адресанта; 2) здійснення висновків, до яких адресант хотів би підвести адресата; 3) здійснення висновків, що ґрунтуються на змісті висловлення й непередбачених спеціально адресантом. Це містить у собі пошук моделей більш широкого плану, котрі узгоджуються з деталізованим пропозиціональним змістом; 4) здійснення висновків, щодо стану адресанта на даному етапі, включаючи мету висловлення, фокус його уваги, стан його знання про адресата.

Водночас, з боку адресата механізм аналізу прагматичного значення охоплює такі елементи:

- 1) об'єднаний продукт висловлення (включаючи такі аспекти як інтонація й тон голосу);
- 2) знання, якими володіє адресат, включаючи його модель релевантного “світу” і модель, що описує адресант;
- 3) стан слухача в цей момент, включаючи безпосередній фокус уваги й модель розмови, яка передує даному висловленню;
- 4) обмежену здатність слухача до обробки інформації, включаючи межі наявних можливостей обробки висловлення [3].

Дані положення свідчать про те, що сигнали для виявлення прагматики слова можуть виходити за рамки вербальної репрезентації. У цьому випадку прагматичний контекст включає всі види опосередкованого декодування повідомлення на основі загальної когнітивної бази, яка включає енциклопедичні, спеціальні, фонові знання, умовиводи [2].

Очевидно, існує певна кореляція між типом прагматичної інформації в слові та типом контекстуальних сигналів, котрі декодують цю інформацію. Для декодування пресупозицій соціального або професійного статусу, як правило, достатньо вербальних сигналів прагматичного контексту. Для реалізації нової емоційної (оцінної) прагматики, що кодує тональність ситуації в прагматичному контексті необхідна наявність традиційної конвенціональної, розмовної лексики. Особливу складність представляє декодування імплікатури, тобто імплікаційної прагматики слова. Сигнали для виявлення прагматики слова співвідносяться з основними значеннями. Мова йде про так звані “обстановочний”, “фоновий” або “культурний” контекст [2].

Вищенаведені міркування можна ілюструвати численними прикладами, відібраними, в першу чергу, із англомовної преси чи лексикографічних джерел [4], які містять лексичні інновації. Порівняйте:

What's so unpopular about charging more for a service during a period of peak demand? We accept such pricing by airlines, resorts, movie theaters and phone companies. But the concept offends much of the driving public, who resent “Lexus lanes” for the rich. (Forbes, May 13, 2002).

Як контекстуальний декодувальний сигнал виступає, насамперед, слово *driving*, а також такі вербальні сигнали як *to charge, to price, service, the rich*. Нове слово *Lexus lane* має значення: “спеціально відведена смуга на автомагістралі для фешенебельних автомобілів (за додаткову плату)” [4, с. 212]. Модель дорогого автомобіля у цьому висловленні позиціонується із заможністю, статками і, врешті-решт, соціальною нерівністю, а інші комунікативні сигнали виступають у комплементарній та уточнюючій функції до інновації і спрямовані на якомога повніше виявлення всіх характерних ознак номінованого поняття, втіленого в лексичній інновації. Таким чином, ці комунікативні сигнали сприяють успішному декодуванню прагматичної інформації, котра міститься в неологізмі.

“Take, for instance, the Penny Arcade Web comic that, with its hard-core gamer and science-fiction references, brought hundreds of thousands of socially challenged and electronically gifted netizens together online in the late 1990s” (The Washington Post, July 15, 2007).

На основі вербальних контекстуальних сигналів, можна визначити, що мова йде про людей, котрі якимось чином пов’язані з комп’ютерною технікою чи комп’ютерними технологіями. Свідченням цього можуть слугувати лексичні одиниці *web, hard-core, electronically gifted, online*.

Условнику нових слів [9] читаємо: *netizen* Also written *Netizen* – a person belonging to the community of network users, particularly those connected to the Internet. A blend of *NET* in its computer networking sense with *citizen*, perhaps indicating someone who spends a good deal of time on the network [9, с. 208]. Елемент новизни у цьому висловленні вноситься часовим маркером, який позначений конкретним часовим відрізком *in the late 1990s*.

Наступне висловлення із новим словом є прикладом, коли в ролі контекстуальних сигналів виступає традиційна конвенціональна лексика, висловлення побудоване адресантом у вигляді словникової дефініції. Проте тут також необхідні додаткові фонові знання для адекватного декодування інформації.

Cinematheapy is a relatively new therapeutic approach being used by many psychotherapists and counselors. It is an extension of bibliotherapy, a technique developed by psychiatrist Carl Menninger, who assigned fiction and non-fiction books to his patients to help them develop insight and coping strategies. (Cox News Service, July 3, 2001).

...*nymbycile* is an individual who may approve social or environmental advances in theory, but who stubbornly refuses to even consider having them implemented in their own "turf". (USA Today, June 25, 2002).

Ми спробували розглянути проблему того, яким чином зміни в семантиці слова пов'язані із прагматичним потенціалом нового слова, з його зовнішньою прагматикою, як ці зміни впливають на процес декодування концепту нового слова. Саме в прагматичному контексті відбувається декодування нового слова адресатом, прагматичний контекст остаточно формує значення новотвору, котре повинне бути відображене в словнику.

Прагматика нового слова відрізняється від прагматики традиційної лексичної одиниці тим, що в прагматичному значенні інновації відображається слід часу, тобто в прагматичному значенні нового слова втримується часова конотація новизни. На рівні мовних і когнітивних категорій новизна співвідноситься з актуальністю, читабельністю тексту. На рівні діяльнісних категорій новизна співвідноситься із цінністю тексту. Текст, що не несе нової інформації, цінним бути не може. Інформація, почерпнута з тексту, що містить нові слова, дозволяє адресатові змінити свій тезаурус особистості. Нове слово свідчить про зміну картини світу, яка неминуче спричиняє зміни в мовній картині світу. За новими словами стоять зовсім нові набори понять (а значить і фрагменти ментального коду). Система репрезентацій у голові людини еволюціонує, якісно змінюється, ці зміни викликаються одним – її мінливим досвідом, новим розумінням світу. Відбувається розширення тезауруса особистості за рахунок або включення нових елементів у деякі фрейми й сценарії, або більш-менш значного їхнього переструктурування.

Література:

1. Азнаурова Э. С. Социальные коммуникативно-ситуативные классификации норм реализации/актуализации // Нормы реализации: варьирование языковых средств. – Горький: Изд-во ГПИИЯ, 1984. – С. 8-14.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр.– М.: Языки русской культуры, 1999 – 896 с.
3. Виноград Т. К процессуальному пониманию семантики // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XII. – М.: Прогресс, 1983. – С. 123 – 170.
4. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови на початку ХХІ століття: англо-український словник: Словник. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
5. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. – 149 с.
6. Лайонз Джон. Введение в теоретическую лингвистику / Пер. с англ., под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева / Джон Лайонз. – М.: Прогресс, 1978 – 543 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – Л, 2006. – 716 с.
8. Lyons J. Semantics. – London etc.: Cambridge University Press, 1978. – 897 p.
9. Oxford Dictionary of New Words. Ed.by Elizabeth Knowles with Julia Elliot. – Oxford New York: Oxford University Press, 1998. – 357 p.

Вакуленко В. Ф.,

Луганський державний інститут культури і мистецтв, м. Луганськ

ДАВНЬОГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЗНАКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Дослідження спрямоване на виявлення ролі слів іншомовного походження в мовній картині світу українців, простежено динаміку семантики давнозапозичених слів. Встановлено внутрішню форму слів-імен концептів, для чого здійснено етимологічні розвідки із залученням різних джерел. Розкрито процеси концептуалізації із залученням даних фразеології як ілюстративного матеріалу.

Ключові слова: лексична парадигма, концепт, сема, символ-антонім, символ-синонім, макроконцепт, мікроконцепт.

The research is directed on discovering the role of the borrowed words and their place in the language world image of Ukrainians. The changes in semantics of the ancient borrowings are studied. The inner form of the concept names is found out by using etymological data of different resources. The processes of becoming a concept are also studied by taking into account the idiomatic material, which was used as illustration.

Key words: lexical paradigm, concept, sem, symbol-antonym, symbol-synonym, macroconcept, microconcept.

Завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб виявити лексичну парадигму символізму слів давньогрецького походження на матеріалі українських замовлянь, а відтак установити їхнє місце у мовній і концептуальній картинах світу українців. В українській лінгвістиці поняття “картина світу” тлумачать як таке, що “виражає систему понять про сукупність реалій довкілля, це концептуальне утворення, складниками якого виступають концепти” [11, с. 5]. О. В. Барабаш-Ревак говорить про те, що “концептуальна картина – знання про світ – лежить в основі пізнання...” [1, с. 6]. Мовна картина світу – вияв концептуальної картини світу, бо “слово, зорієнтоване на концептуальний простір реальності, стає мовленнєвим виявом певної її [концептуальної картини] фрагмента, актуалізує думку. Мовна картина світу – це сукупність збережених у мовній формі знань про світ, де знакове відображення знаходить система соціальних відносин, оцінок. Усі особливості життя народу вплетені в структуру мови...” [1, с. 6]. Схожого висновку доходить І. І. Рогальська: “відбитком концептуальної картини світу в мові виступає мовна картина світу, якій притаманні лінгвістичні засоби вираження концептів: лексико-семантичні значення, граматичні властивості, словотвірні ознаки, стилістичні характеристики тощо” [11, с. 5]. О. О. Яцкевич пробує найбільш вичерпно визначити поняття “мовна картина світу”: це

“ідеально-матеріальне динамічне утворення, що функціонує в ментальності соціуму й відбиває систему орієнтирів і відношень людини у світі й до світу, мотиви, оцінки, спрямування на пошуки зразка, стереотипу, еталона (аксіологічна функція), сприяє здобуванню й упорядкуванню знань про світ – слугує “місточком” між домовною й концептуальною картинами світу (когнітивна і гносеологічна функції); акумулює в мовних одиницях досвід індивіда й нації (кумулятивна функція); слугує середовищем для комунікації, умовою для створення дискурсу (комунікативна функція); є джерелом збагачення знань про світ” [15, с. 5]. Одиницею чи складником концептуальної картини світу й відповідно мовної картини світу є концепт. Концепт визначають “як сукупність смислів, інтегрованих вихідною ідеєю, закладеною у внутрішній формі слова; редуковане відбиття ракурсів осмислення й переживання цієї ідеї етносвідомістю” [15, с. 5-6]. Таким чином, концепти можна сприймати як певні мовно-психічні утворення, які “акумулюють знання про певний фрагмент дійсності, формуються й містяться у свідомості людини, часто, хоч і не завжди, мають вербальне вираження в мовній картині світу, виступають комплексом культурно-детермінованих уявлень про об’єкти реальності...” [11, с. 5]. Відповідно до двоїстої природи концепту, “представники психолінгвістичного вектора розмежують психічний і мовний аспекти [у концепті] у такий спосіб: у психіці – це об’єкт ідеальної природи, образ, що втілює певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ і водночас є прообразом, прототипом, “ідеєю” групи похідних понять, у мові концепт має певне ім’я, оскільки реальність відображається не безпосередньо, а саме через мову” [8, с. 5]. Концепт виступає основним об’єктом дослідження етнолінгвістики й лінгвокультурології, де його розглядають “як опредметнену в мові, усвідомлену мовцем одиницю, ... детерміновану національною культурою. У когнітивній лінгвістиці концепт розглядають у контексті співвідношення поняття і значення” [9, с. 6]. Згідно з таким розумінням, концепт має таке функційне призначення: він “є тією ланкою, що замикає коло когнітивних понять, пронизує всі мисленнєво-мовленнєві рівні й пов’язує їх між собою” [10, с. 5]. Для подальшого дослідження відзначимо такі важливі ознаки концепту: а) зв’язок із внутрішньою формою слова; б) багаторівність смислів чи навіть дискурсів, представлених у культурі й відбитих у мові; в) символічна природа, пов’язаність з символом; г) зв’язок з семантичними полями. Отже, концепт є багаторівневим, комплексним структурованим утворенням. Мовознавці виділяють такі складники будови концепту: “ядро (когнітивно-пропозиційна структура...), створене з іменникових репрезентантів, які втілюють у собі основні значення, не містять додаткових конотативних значень і не викликають візуальних асоціацій; приядерна зона (іменникові репрезентанти-синоніми, що уви-

разнюють додаткові відтінки значення, звужують і уточнюють загальні значення когнітивних дефініцій); периферія (іменникові репрезентанти, що актуалізують асоціативно-образне значення)” [10, с. 6]. Подібну, але не тотожну, структуру під час концептуального аналізу виділяє й Ж.В. Краснобаєва-Чорна, подаючи його алгоритм так: “1) окреслення ядра концепту на основі словникових дефініцій однойменної лексики різних історичних періодів; 2) встановлення периферії концепту за допомогою асоціативного експерименту...”; й 3) “окреслення асоціативно-образного комплексу компонентів” [10, с. 6-7]. Такий підхід до аналізу структури концепту зумовлений субстанціональним розумінням лексичного значення. Адже лексичне значення “можна розчленувати на складники й описати як сукупність ознак”, бо воно “...як форма узагальненого відображення дійсності конкретизується в окремих мовленнєвих актах і є комплексним поєднанням предметної та поняттєвої співвіднесеності слова” [12, с. 5]. Відповідно до мовленнєвих актів і ситуацій спілкування (мовленнєвих жанрів) актуалізують той чи той складник лексичного значення, у чому виявляється сполучуваність лексики з іншими (понятійна відповідність), її конотація. Розуміючи концепт таким чином, аналіз здійснюють, спираючись на схему “семантичних валентностей (агент, об’єкт, статор, адресант тощо). Логічну послідовність аналізу творять парадигматичні (гіпо-гіпероніми, синоніми, антоніми) і синтагматичні зв’язки різних ступенів: I – мовні засоби вираження атрибутів і кількісних характеристик; II – лексико-синтаксична реалізація часопросторових характеристик і семантичних валентностей...; III – текстові єдності номенів на позначення поняття” [1, с. 7]. О. О. Яцкевич виділяє “трикомпонентну когнітивну модель” смислу концепту: “пропозиційний елемент, інтерпретаційне поле та асоціативно-термінальна зона”. Науковець зазначає: “пропозиція містить істинне знання (диктум) та його оцінку суб’єктом (модус). В інтерпретаційному полі базові ідеї переосмислюються крізь призму різних світоглядних позицій, ідеологічних настанов і культурних стереотипів... Асоціативно-термінальна зона є периферійною. Вона забезпечує зовнішній зв’язок з іншими концептами та містить переінтерпретації ядерних ідей у термінах інших понять (образні асоціації, метафори)” [15, с. 6]. Спільним є, таким чином, для всіх дослідників виділення принаймні двох компонентів у структурі концепту: ядра (когнітивно-пропозиційної структури, диктуму й модусу); периферії (асоціативно-термінальної зони, асоціативно-образний комплекс компонентів). Іноді дослідники виокремлюють складники: а) приядерна зона, б) інтерпретаційне поле, які не є тотожними. Якщо поняття приядерна зона – мовознавче, то інтерпретаційне поле – культурологічне (лінгвокультурологічне), семіотичне. Важливим також є виділення парадигматично-синтагматичних зв’язків, у які вступає концепт. Отже,

складники структури концепту (ядро, приядерна зона та периферія) зумовлюють набір семантичних валентностей – відношень, у які вступає концепт, чи ролі, в яких він виступає в культурі.

Для того, щоб з’ясувати роль слів давньогрецького походження в лексичній парадигмі символізму українських замовлянь, слід: 1) виявити регулярні семантичні відношення, в які вступають означені слова; 2) встановити комплекс вербалізаторів цих слів, що означає показати основне лексичне значення, подане у словнику, а також усі складники конотації (синоніми, антоніми, гіпо-гіперонімічні відношення, фраземне значення й етимологію); 3) дослідити, які з запозичених слів концептуалізувалися, якою мірою, які з них є макроконцептами, а які мікроконцептами; 4) вивчити сполучуваність з іншими лексемами, а також простежити, які лексико-семантичні поля вони зачіпають.

Одразу ж зазначимо, що запозичень давньогрецького походження в текстах українських замовлянь небагато: *кит, океан, ангел, архангел, васильок, канат, планетник*. Простежимо, як вони діють у межах цієї фольклорної системи.

Цікавим є концепт КИТ [13, с. 73] у тексті замовлянь. Етимологічні дані говорять тільки про мову-джерело: “...запозичення з середньогрецької мови, сгр. κητος “кит”; етимологічно неясне” [5, Т 2, с. 438]. ВТССУМ подає такі тлумачення слова: “1. Найбільший морський ссавець, схожий на рибу. 2. перен. розм. Про особу, що відіграє дуже важливу роль у якій-небудь галузі, діяльності” [2, с. 538]. Слово КИТ має 10 похідників: *китобій, китобійно-промисловий, китобоєць, китовий, китолов, китоловний, китоловство, китоподібний, китоподібні, китоподібність*. Виділимо семи його значення: 1. “тварина (ссавець)”; 2. “морська істота”; 3. “схожий на рибу”; 4. “важлива особа”. Для міфологічної свідомості, судячи з фольклорних текстів, важливим був периферійний компонент цього концепту – “схожий на рибу”. Це можна підтвердити, проаналізувавши відношення, в які вступає це слово. Лексема КИТ не має епітетів, символу-антоніма. Вживають його разом з постійним локусом – *в океані*. Відзначимо, що слово КИТ має символи-синоніми: *щука, риба*. Саме слово КИТ може виступати з прикладкою *риба: кит-риба*. Таким чином, на українському ґрунті слово КИТ актуалізує периферію семантичного ядра концепту – “схожий на рибу”, що є метафорою, прикладом донаукової, міфологічної картини світу. Так само концепт КИТ пов’язаний з макроконцептами ВОДА, ТВАРИНА, РИБА (тільки у фольклорі), ЛЮДИНА.

Слово ОКЕАН (окіян) [13, с. 98-99] походить з “давньогрецького ὠκεανός – річка, що обтікає землю” [5, Т 4, с. 169]. ВТССУМ так тлумачить це слово: “1. У грецькій міфології: а) бог моря і всієї водної стихії; б) величезна ріка, яка оточує Землю і дає початок усім річкам, джере-

лам. 2. 1. Водний простір, що вкриває більшу частину земної кулі й поділяє суходіл на материки та острови. // Одн. і мн. Одна з чотирьох основних складових частин водного простору, земної кулі, що розділяє материки. 2. чого, який, перен. Про щось безмежне, неосяжне” [2, с. 836]. Слово ОКЕАН має 11 похідників: *океанавт, океанарій, океанаріум, океаніди, океанічний, океанограф, океанографічний, океанографія, океанонім, океанотехніка, океанський*. Символами-синонімами до слова ОКЕАН виступають: *море, ріка, ріка Ордань*. Символом-антонімом є *камінь* чи то *острів Буян*. Так само синонімом до слова *океан* може бути слово *вода* й відповідно антонімом – *земля*. На підставі цього протиставлення висновуємо, що ОКЕАН уживають в текстах замовлянь зі значенням “вода взагалі” й ніколи не вживають у множині. ОКЕАН – це символ ВОДИ, іноді узагальнювальний, збірний, чільний. ОКЕАН не є ані суб’єктом, ані об’єктом, лише іноді подибуємо стійку форму місцевого відмінка однини, яка підкреслює й увиразнює роль цього слова-символа – бути виключно локусом, місцем для *дванадцяти дубів, двох братів, дуба золотокорого, дуба дубнястого*. ОКЕАН вступає в опозиційні відношення з концептом ЗЕМЛЯ, зачіпаючи прилеглі до останнього семантичні поля концепту ДЕРЕВО, корелюючи зі складним концептом ДУБ.

Наявне в текстах замовлянь і похідне від слова *планета* – ПЛАНІТНИК [13, с. 108]. Слово *планета* “через церковнослов’янське посередництво запозичене з грецької мови, пізніше через польське посередництво з латинської, пізніше латинське *planetae* “планета” через латинське *planetae* “планети”, *planetes* “тс” виводиться від грецького *πλανητης* “бродячий, мандрівник...” [5, Т. 4, с. 424.]. Лексичне значення слова: “1. Астроном. 2. Той, хто вгадує майбутнє на підставі розташування й руху зірок, астролог” [2, с. 979]. У народній творчості актуалізовано саме друге значення цього слова, з семою “астролог”. У замовляннях слово ПЛАНІТНИК уживають у множині з постійним священним числом *два* й символічною парою – ПЛАНІТНИЦЯ. Символами-синонімами виступають слова *пристрітник, пристрітниця*, підсилюючи негативну конотацію. Не виявлено постійного епітета до слова ПЛАНІТНИК (ПЛАНІТНИЦЯ). У текстах замовлянь вони вступають у суб’єктні відношення. Зокрема звертаються до них, вони говорять: *ідемо до хрещеного..., вступимо в голову, в зуби, в сімдесят сугавів, костів*. Очевидно, слово ПЛАНІТНИК буде належати до периферії концепту-дискурсу ЗЛО.

Слова АНГЕЛ й АРХАНГЕЛ [13, с. 115, 144] виступають синонімами в текстах замовлянь, походять і запозичені з давньогрецької мови. ВТССУМ так подає значення цих слів: АНГЕЛ – “1. Надприродна істота, посланець, вісник Бога, зображується у вигляді юнака з крилами. 2. чий, перен. Захисник або заступник; охоронець. 3. перен., заст. Про людину (переважно жінку), що відзначається красою чи добрістю, лагідністю або

зробила чи робить кому-небудь щось гарне, приємне” [2, с. 29]. Лексема має 5 похідників: *ангелочок, ангельський, ангеля, ангелятко, ангеляточко*. У текстах замовлянь актуалізовано декілька сем: “надприродна істота”; “охоронець”. АРХАНГЕЛ словник пояснює як верховного ангела і фіксує один похідник від нього: *архангельський* [2, с. 41]. Характерною особливістю цих концептів є те, що їхні слова-імена вживають у множині (хоча слово АРХАНГЕЛ уживають і в однині з іменем: *Михайл, Гавриїл, Уриїл*), без означення, без синонімів й антонімів (але у фольклорі спостерігаємо протиставлення ангелів чортам, нечистій силі). Тому в українських текстах означені слова розглядаємо як мікроконцепти, які є складниками концепту-дискурсу БОГ в українській культурі.

Етимологія слова-імені концепту ВАСИЛЬОК указує на те, що це запозичення з грецької мови: “βαδύλιχον” [6, Т 1, с. 105]. За ВТССУМ: “1) Кущова трав’яниста рослина з запашними квітками. 2) Квітка цієї рослини” [2, с. 113]. Зафіксовано один похідник від слова ВАСИЛЬОК: *васильковий*. У текстах замовлянь ВАСИЛЬОК є вербалізатором і символом макроконцепту ЛІТО [14, с. 172]. Слово-ім’я ВАСИЛЬОК має символи-синоніми: *житечко, барвіночок* (це слово є запозиченням з латинської мови через германську мову, див. Жайворонок [3, с. 176]) і не має символів-антонімів, уживане у зменшено-пестливій формі однини, виступає об’єктом без чітко вказаного локусу й призначення, яке визначає, очевидно, його символіка і віднесеність до семантичного поля ЛІТО. Для народної свідомості важливим було, імовірно, саме те, що ця квітка – літня, що й зумовило вживання імені концепту в текстах замовлянь і мотивувало символічне значення.

Маловживаним є слово КАНАТ [13, с. 146] у текстах замовлянь. Це включно локус *царя Хана* й *цариці Ханиці*, уживаний у множині з числом із магічним складником сім – *сімсот*. Відзначимо, що КАНАТ (КАНАТИ) є кінцевим локусом, що завершує собою ряд слів-номенів місця: *верба, під вербою сімсот коренів, на вербі сімсот канатів*. ВТССУМ подає одне значення цього слова: “Дуже міцний грубий мотузок із волокна або дроту; лива, кодола” [2, с. 519]. Від цього слова зафіксовано багато похідників: *канатик, канатний, канатник, канатниця, канатовий, канатокрутильник, канатопрядильний, канатопрядильник, канатопрядіння, канатоходець*. Слово є грецьким за походженням: “очевидно, запозичення з новогрецької мови; новогрецьке *канаті* “мотузка” через середньогрецьке *канвата* “тс”. Походить, очевидно, з грецького *канва* – “очерет” [5, Т.2, с. 362.]. Гадаємо, що в замовляннях актуалізовано було саме сему “міцність”, яка й лягла в основу його символізації. Отже, слово КАНАТ (КАНАТИ) входить до семантичного поля концепту-дискурсу МІЦЬ (СИЛА) й концепту-дискурсу МІСЦЕ, заціпаючи також семантичне поле концепту ЦАР.

Невелику кількість фразеологізмів фіксуємо зі словом АНГЕЛ. Біль-

шість ідіомів із цим словом засвідчують розвиток периферійної семи “добра людина” і віддалення від архісеми “охоронець”, яку спостерігали в замовляннях: 1) *ангел на крилах* (невинна людина); 2) *ангел небесний* (про добру людину) [14, с. 26]. Іноді слово АНГЕЛ виступає складником евфемізму: *ангел на крилах спустив* (про народження дитини) [14, с. 26]. Також актуалізовано нову сему – “тиша, спокій”: *ангели літають* [14, с. 26]. Водночас ядерне значення “надприродна істота” спричинює перетинання з концептом-дискурсом СМЕРТЬ: 1) *відправитися до ангелів* (померти); 2) *ангели прилетіли по нього* (помер хто-небудь) [14, с. 26].

Зі словом ВАСИЛЬОК подибуємо лише один фразеологізм: *вже васильками тхне від когось* (хтось скоро помре), який засвідчує цілий обряд, пов’язаний з похованням: “у труну покійникові клали сухі васильки” [14, с. 55].

Не виявлено фразеологізмів зі словами КИТ, ОКЕАН, АРХАНГЕЛ, КАНАТ.

Зіставивши дані, отримані внаслідок аналізу текстів замовлянь, і дані словників різних типів, висновуємо:

1. Слово АНГЕЛ в етнокulturі українців зазнає більшої концептуалізації, ніж його символічна пара АРХАНГЕЛ, яка виявляє себе концептуально непродуктивною, не виходячи за межі символічної системи замовлянь і, припускаємо, суто церковного вжитку. Концепт АНГЕЛ обов’язково входить до концепту-дискурсу БОГ, перетинаючись з семантичним полем концепту-дискурсу СМЕРТЬ.

2. Обмеженим з погляду символізму в межах замовлянь виступає концепт ВАСИЛЬОК. Проте в етнокulturі, як свідчить матеріал фразеології, він є складником багатьох обрядодій, щоразу актуалізуючи нове символічне значення. Концепт ВАСИЛЬОК, входячи до концепту-дискурсу РОСЛИНА, перетинає асоціативне поле концепту-дискурсу СМЕРТЬ.

3. Концепт ОКЕАН не виходить за межі замовлянь, досягаючи в межах саме цього жанру максимуму символізму. Він виступає узагальнювальним символом води й водночас входить до складу концепту-дискурсу ВОДА, вступаючи в опозиційні відношення з концептом-дискурсом ЗЕМЛЯ. Символіка слова-імені ОКЕАН зумовлена його призначенням у текстах замовлянь: місце для ДУБА. Таким чином, концепт ОКЕАН зачіпає й асоціативне поле концепту-дискурсу ДЕРЕВО.

4. Концепт КИТ виявляє свій символізм тільки в межах жанру замовлянь, бо на фразеологічному рівні не дає жодного утворення. Проте в ньому відбито роботу міфологічної свідомості, яка відносить концепт КИТ до концепту-дискурсу РИБА, а не, як це притаманно науковій картині світу, неміфічний, до концепту-дискурсу ТВАРИНА.

5. Не виходить за межі замовлянь і слово ПЛАНЕТНИК, реалізуючи лише в них всі свої символічні можливості, що зумовлено периферійніс-

тю цього вербалізатора концепту-дискурсу ЗЛО.

6. На підставі аналізу слів-імен виділяємо такі концепти: 1) складні концепти – АНГЕЛ, ВАСИЛЬОК; 2) мікроконцепти (слова-символи) ОКЕАН, КИТ, ПЛАНЕТНИК, АРХАНГЕЛ.

Література:

1. Барабаш-Ревак О. В. Мовний образ парубка в українських фольклорних і етнографічних текстах: автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 / Ольга Василівна Барабаш-Ревак. – Львів, 2009. – 20 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.

3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси. / В. Жайворонок. – К.: “Довіра”, 2007. – 261 с.

4. Знаки української етнокультури: словник-довідник / [авт.-уклад. Жайворонок В. В.]. – К.: “Довіра”, 2006. – 703 с.

5. Етимологічний словник української мови: У 7-ми томах. – К., 2003.

6. Этимологический словарь русского языка: В 2-х томах / [авт.-уклад. Преображенский А. Г.]. – М, 1959. – 1284 с.

7. Іванова І. Б. Фразеосемантичне поле “ЖИТТЯ/СМЕРТЬ”: національні стереотипи та їх кореляції: автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 / Ірина Борисівна Іванова. – К., 2008. – 19 с.

8. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концепт “ЖИТТЯ” в українській фраземіці: автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 / Жанна Володимирівна Краснобаєва-Чорна. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

9. Мацьків П. В. Концептосфера *БОГ* в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси: автореферат дисертації ... доктора філологічних наук: 10.02.01 / Петро Васильович Мацьків. – К., 2008. – 36 с.

10. Монахова Т. В. Мова Валерія Шевчука: ключові концепти, корпус, тезаурус: автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 / Тетяна Василівна Монахова. – К., 2008. – 20 с.

11. Рогальська І. І. Флористичні концепти української мовно-художньої картини світу (на матеріалі поетичного мовлення ХХ ст.): автореферат ... кандидата філологічних наук: 10.02.01. / Інна Іванівна Рогальська. – Одеса, 2009. – 18 с.

12. Семашко Т. В. Особливості семантики та функціонування слвіколативів в українській фразеології: автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 / Тетяна Федорівна Семашко. – К., 2008. – 19 с.

13. Українські замовляння / упоряд. М. Н. Москаленко, передм. і комент. М. О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.: іл.

14. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / [Ужченко В., Ужченко Д.]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ.: Альма-матер, 2005. – 348 с.

15. Яцкевич О. О. Концепт “ВОЛЯ” в українській мовній картині світу: автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 / Ольга Олександрівна Яцкевич. – Харків, 2009. – 19 с.

Василенко Д. В.,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

МОВНІ ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ МІФОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню семантики англомовної військової лексики. У статті розглядаються питання творення та функціонування військових термінів і сленгізмів, побудованих на основі метафор, що створюють міфологічні образи війни.

Ключові слова: метафора, міфологічний образ, джерела метафоризації.

The article is devoted to the study of war metaphors in the sphere of English military vocabulary. The role of metaphors in the building of mythological images of war is revealed.

Key words: metaphor, metaphoric meaning, mythology.

Війна, організована збройна боротьба між державами, націями (народами), соціальними групами, є невід'ємною складовою історії людства. За минулі 5,5 тисяч років відбулося приблизно 14,5 тисяч великих та малих війн [1, с. 219]. XX – початок XXI століття позначилися змінами світового рівня у сферах науки і техніки. Проте цивілізаційні досягнення не сприяли зменшенню кількості збройних конфліктів, які продовжують привертати увагу багатьох науковців, зокрема, філософів, соціологів, лінгвістів [3; 6; 9].

Розуміння війни як одного з феноменів буття залежить від сприйняття людиною дійсності, змін її світоглядних уявлень на різних етапах історичного розвитку. Джерелами дискурсивного простору війни є положення, розвинуті такими відомими дослідниками природи війни, як В. Ф. Маліновський (“війна – зло”), М. Ревоне (“війна – духовна і священна справа”) і К. Клаузевиць (“війна – неминучість”) [4; 7; 8]. Філософські і соціологічні розвідки, проведені сучасними науковцями, підтверджують наявність механізмів міфологізації образів війни [6; 9], відбиття яких знаходимо і на лінгвальному рівні.

Наше дослідження присвячено вивченню мовних засобів передачі міфологічних образів війни, що досягається вирішенням таких завдань: проведенням лінгвістичного аналізу англомовних військових метафор, їх семантичних особливостей і мовних реалізацій. *Об'єктом дослідження* є військові лексичні та фразеологічні одиниці, побудовані на основі метафори. *Предмет аналізу* – семантичні процеси у сфері англомовної військової лексики. *Матеріалом дослідження* слугують військові терміни та сленгізми, зафіксовані лексикографічними джерелами – словниками військових термінів, сленгізмів, тлумачними словниками [10; 11; 13; 14].

© Василенко Д. В., 2010

У сучасній лінгвістиці метафора розглядається як засіб номінації, вербалізований спосіб мислення та спосіб створення мовної картини світу. Мовознавці акцентують увагу на розумінні метафори як форми наукової думки. У дослідженнях механізму метафоризації виокремлюються різні концепції, але всі лінгвісти відзначають той факт, що в основі метафоричного переносу є схожість екстралінгвальних понять про об’єкти дійсності. У когнітивному аспекті метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої [5; 6].

Новітні лінгвістичні дослідження [2; 3; 5] дозволили розкрити різні сторони метафори, зокрема, було доведено, що існує певна специфіка використання метафори в професійній лексиці, слензі. Семантичний аналіз метафор свідчить про те, що вони функціонують як когнітивні процеси, завдяки яким людина поглиблює своє уявлення про світ і створює нові гіпотези.

У військовій підмові виокремлюються метафори, пов’язані з різними соціально-символічними вимірами дискурсу війни. Вони стають засобами міфологізації образу війни та реалій, пов’язаних з нею. Дослідники сучасного міфу зазначають, що “новий міф ... створюється як конкретно-історична форма існування явища в новому часі. Міф – це те, у що людина має повірити безумовно і беззастережно, ототожнюючи себе з тим, у що вірить” [9, с. 4]. Міф формує спрямованість людської поведінки. Він виконує такі функції, як афективна (тобто впливає на почуття людини), когнітивна (дає можливість орієнтуватися у світі та жити в ньому), регулятивна (регулює поведінку в суспільстві) [9]. Характерною рисою міфологічної свідомості є приховування істини за символічними образами.

З гуманістичних позицій [7] війна ототожнюється з кровопролиттям, абсолютним злом, певною мірою, апокаліпсисом, що відбивають метафори на позначення: 1) військових дій: *dogfight* – “повітряний бій”, *bloodbath* (sl) – “різанина”, *mort themselves out* (sl) – “завдавати вогонь по своїм позиціям”, *take a dose of hot lead* (sl) – “загинути”, *suicide* (sl) – “важке, ризиковане завдання”; 2) військовослужбовців: *bullet-stopper* (sl) – “військовий, моряк”, військового супротивника: *Gangster nations* (Німеччина, Італія і Японія, – вислів, популяризований президентом Франкліном Д. Рузвельтом), *Saddam Insane* – *Саддам Хуссейн*; 3) військової техніки: *bandit* (sl) – “ворожий літак”, *suicide fleet* (sl) – “невеликі човни американського патруля в європейських водах”; 4) поранення *clicked it* (sl), *laid out* (sl), або загибелі солдат *bumped off* (sl), *hang on the wire* (sl), *knocked off* (sl), *sewed in a blanket* (sl), *used up* (sl). Такі переосмислені слова та словосполучення почали виконувати не лише функцію номінації, а й функцію експресивно-оцінної пейоративної характеристики. Дані метафоричні вирази відтворюють міфологічне бачення війни, як “лиха”, “кровопролиття”, “відчаю, ужасу, хвороби і смерті” [7].

З іншої точки зору, війна – духовна і священна справа [8]. Прибічники даної теорії вважають її необхідною складовою людської діяльності, що має своє певне значення. Героїчний образ війни створюють такі метафори, як: *lionheart = hero = warrior* – “хоробрий, безстрашний”, *brave = soldier* – “воjak”, *shield = armour* – “захист, броня”, *arena / theatre of war = battlefield* – “арена / театр військових дій / поле бою”, *die in a blaze of glory = die fighting bravely* – “загинути смертю хоробрих”, *the great unknown = death* – “смерть”, *do one’s bit = serve in the military in time of war* – “виконувати свій обов’язок під час військових дій”.

Існує також тенденція порівнювати війну з ризикованою справою, яка корелює з: 1) авантюрою, пригодою: *adventure* (sl) – “війна”, *big show* (sl) – “війна”, *show* (sl) – “бій”; 2) суперечкою, змаганням: *pull rank* (sl) – “зловживати службовим становищем”, *all the way* (sl) – “мета офіцера зробити кар’єру”, *stripe-happy* (sl) – “намагання військового зробити кар’єру”; 3) спортом: *golfball* (sl) – “куля”, *war is the sport of kings* – “війна – спорт королів”, *ping-pong war* (sl) – “війна із змінним успіхом”; 4) полюванням: *cowboy-and-Indian tactics* (sl) – “близький бій”; *go out on the war-path* (sl) – “розпочинати війну”, *hunter-killer* – “субмарина, що вистежує і знищує ворожі підводні човни”, *hunter-killer satellite* – “супутник, що вистежує і знищує ворожі супутники”, *Cowboys and Cossacks* (sl) – “гра у кішки-миші” між американськими та радянськими субмаринами (вистежування та переслідування)”.

Завдяки таким метафоричним конструкціям у масову свідомість впроваджується думка про припустимість і навіть позитивність такої події, як війна. Створюється міфологічний образ війни, як захоплюючої пригоди. Невипадково у періоди активних бойових дій виникає велика кількість метафоричних евфемізмів, мета яких полягає у приховуванні та маскуванні непривабливої реальності війни. У солдатському слензі евфемізми виконують функції мітгації, пом’ягшення, спрямовані на відволікання уваги від смерті та ушкоджень. Метафоричні евфемізми позначають: 1) людські втрати: *hurtin’* (sl) – “вбитий”, *glad bag* (sl) – “мішок для перевезення тіл загиблих солдат”; 2) помилки військових: *friendly fire* – “дружній вогонь”; 3) міць зброї масового ураження: *big boy* (sl) – “важкий снаряд”, *incoming mail* (sl) – “ворожий артилерійський вогонь”; 4) агресивні військові дії: *sanitize* – “нідкорювати”.

Евфемізми відображають табуйовані теми. У зв’язку з цим виникло поняття евфемічної мови, притаманної військовому керівництву та політикам, яка під час війни у Перській затоці (1991 рік) отримала назву *gulfspeak*, і до якої належать такі лексичні одиниці, як *adventure* (war), *incident* (*explosion / terrorist attack*); *incidents* (*military disturbances*), *conflict* (*armed struggle, clash, war*), *asymmetric conflict* (*war on terrorism*).

Слід зазначити, що наприкінці ХХ – початку ХХІ століття спостерігаєть-

ся нова тенденція у висвітленні військових подій і їх учасників, назвах військових операцій, найменуванні зразків сучасної військової зброї і техніки, а саме, тенденція надавати їм нейтральні або позитивні назви, наприклад, *coalition of the willing*, *Operation Iraqi Freedom*, ракетна система *Patriot*, ракета *Peacekeeper*, авіаносці *Constellation*, *Enterprise*, літак *Standard*.

Евфемічний ефект може створюватися за допомогою оксюморона – комбінації семантично несумісних слів: *surgical strike* – “точний удар”. Об’єкт, що описується (*strike* – “удар”) набуває протилежних характеристик, меліоративний прагматичний ефект виникає завдяки позитивним асоціаціям, пов’язаним зі словом *surgical* – “хірургічний”. Подібним чином побудовані такі військові терміни, як *precision-guided bombs*, *smart bombs* / *weapon*, *arms with thread-the-needle accuracy*. Ключові лексеми *precision*, *smart*, *accuracy* впливають на сприйняття військових дій як таких, що знаходяться під контролем і не несуть безпосередньої загрози. Метафоричні лексичні та фразеологічні одиниці виникають у військовій підмові на позначення військової стратегії, новітніх видів космічної, авіаційної, ядерної, нетрадиційної зброї і техніки, різновидів війни, таких як війни машин, роботів, інформаційної війни: “*swimming islands*” – “плавучі острови” (транспортні платформи), *Global Hawk* – безпілотний літальний апарат, *air-breathing (sl) – the Tomahawk missile*, *Cadillac (sl) = fast-mover (sl) – the M-1 Abrams tank*. Таким чином, створюється новий міфологічний образ війни, як війни швидкоплинної, ефективної, безкровної, інтелектуальної.

Отже, поняття *війна* має своє вербальне втілення. Метафори є одним із способів розкриття його змісту. Вони передають уявлення про війну за допомогою певних образів. Метафори структурують реальний досвід людини, допомагають краще зрозуміти події, що відбуваються у військовій сфері. Джерелами метафоризації, що створює міфологічний образ війни, стають такі лексичні одиниці, як: 1) “*fight*”, “*suicide*”; 2) “*brevity*”, “*glory*”; 3) “*sport*”; 4) “*adventure*”; 5) “*show*”; 6) “*hunt*”. Дані лексеми мають такі загальні асоціативні семи, як “небезпека, загроза”, “хоробрість”, “слава, велич”, “пригода” та “змагання”.

Метафори виникають у межах загальноприйнятої системи цінностей та спираються на традиційні для певного суспільства поняття. Зокрема, ставлення представників англomовного соціуму до війни як до спорту, змагання, прагнення будь-що перемогти у цьому змаганні, склалось під впливом історичного досвіду боротьби за домінування у світі.

Сила метафор полягає у їх постійному використанні. Вони надовго залишаються у людській свідомості і виявляють особливості сприйняття світу людиною. Важливу роль у процесі розуміння і вибору тієї чи іншої метафори відіграє культурна модель, що існує у суспільстві і поділяється усіма його членами. Вона визначає особливості та частотність використання метафоричних висловлювань. Високий ступінь конвенціоналіза-

ції окремих метафор полягає у тому, що такі метафори містять адекватні проєкції на вже існуючі культурні моделі: проєкція відбувається при високому ступені подібності між елементами і їх відносинами із сфери мети та елементами і зв'язками у культурній моделі. Метафора сприяє більш повному засвоєнню суті культурної моделі і приводить до появи складних висновків [5, с. 3].

Результати дослідження метафор у сфері англомовної військової лексики свідчать про те, що метафоричний образ війни не є однорідним. У процесі осмислення війни концептуальні структури, необхідні для розуміння її різних аспектів, беруться з цілої низки джерел.

Подальше дослідження має на меті зіставний аналіз метафор війни в англійській і українській мовах.

Література:

1. Большая энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия; СПб: Норинт, 1998. – 1456 с.
2. Бучина Г. А. Роль метафоры в структурировании лексики ограниченного употребления (на материале военной лексики в русском и английском языках): Дис ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Саратов. гос. ун-т. – Саратов, 2003. – 280 с.
3. Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови ХХ – початку ХХІ століття: Монографія. – Горлівка: Вид-во ГДПШМ, 2009. – 220 с.
4. Клаузевиц К. О войне. – М.; СПб., 2003.
5. Коннова М. Н. Концептуальные метафоры времени в современном английском языке: Дис ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2007. – 25 с.
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – М.: Наука, 1990. – С. 387-415.
7. Малиновский В. Ф. Рассуждения о войне и мире // Малиновский В. Ф. Избранные общественно-политические сочинения. – М.-Л., 1958. – 111 с.
8. Ревон М. Философия войны. – СПб., 1897. – www.gumer.info/bibliotek_Buks/Histry/Eras/43.php.
9. Усов Д. В. Міфологізація свідомості в сучасному суспільстві: Автореф. дис ... канд. філос. наук: 09. 00. 03 / Інст-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – 20 с.
10. Bowyer R. Dictionary of Military Terms. – Bloomsbury, Macmillan, 2004. – 262 p.
11. Dickson P. War Slang. American Fighting Words and Phrases from the Civil War to the Gulf War. – New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, Pocket Books, 1994. – 403 p.
12. Goaty A. The Language of Metaphors. – London: Routledge, 1997. – 360 p.
13. Holder R. W. Oxford Dictionary of Euphemisms. – Oxford University Press, 2003. – 501 p.
14. Random House Webster's Unabridged Dictionary. – New York, Random House. – 2001. – 2229 p.

Вовк С. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ВАРІЮВАННЯ НОМІНАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ Р. КІПЛІНГА

Стаття присвячена дослідженню варіювання власних імен персонажів в авторському дискурсі Р.Кіплінга. Встановлено коефіцієнт варіювання антропонімів в авторському дискурсі Р.Кіплінга та проведено зіставний аналіз варіювання власних назв у збірках оповідань "Short Stories" та "Just So Stories".

Ключові слова: процес номінації, мотивація, номінація, антропонім, андронім, гінеконім, патронім, авторський дискурс, смислове навантаження, колорит.

The given article is focused on the investigation of verification of characters' nomination in the discourse of R. Kipling. Verification coefficient of proper names in the author's discourse of R. Kipling is established. The comparative analysis of proper names verification in such short stories as "Short Stories" and "Just So Stories" is performed.

Key words: process of nomination, motivation, nomination, antroponym, andronym, gineconym, patronym, author's discourse, the plot power, text colour.

Проблема номінації – одна з найскладніших і найцікавіших у теоретичному і практичному планах проблем, яка зосереджує на собі пильну увагу лінгвістів. У їх дослідженнях ретельно аналізуються гносеологічні, психологічні, соціальні корені та лінгвістичні передумови процесу номінації. Але у зв'язку зі складністю вивчення в ономасіологічному аспекті мовних одиниць ряд проблем до кінця не розв'язано. Тому практичне дослідження варіювання одиниць номінації в авторському дискурсі видається актуальним і покликаним зробити певний внесок у розв'язання загальних і часткових проблем мовознавства, зокрема мотивації і номінації.

Антропонім визначається як будь-яке власне ім'я людини (або групи людей), у тому числі ім'я, по-батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім (таємне, зашифроване ім'я), андронім (найменування дружини прізвищем чоловіка), гінеконім (найменування чоловіка прізвищем матері, дружини) патронім (найменування людини від імені чи прізвиська батька або предків). Розмежовують індивідуальні та групові антропоніми: перші властиві конкретній особі, другі – роду, родині [4, с. 32].

В мовній картині світу антропоніми посідають особливе місце. На думку Р. О. Якобсона – це одні з перших слів, які людина засвоює, та останні, які вона втрачає при афотичних розладах мовлення. На ранніх етапах розвитку суспільства ім'я було невід'ємним компонентом особистості, його другим "я", його душею. Ономастикою кожної мови утворює

замкнуту систему і має свої правила функціонування. Визнаючи зв'язок між системою власних імен твору та його змістом, більшість дослідників зосереджують свою увагу на іменах персонажів. Та в першу чергу, на “іменах, що промовляють”. Це є природним, так як саме людина знаходиться в центрі уваги як автора, так і читача або дослідника [3, с. 78].

У нашому дослідженні ми пропонуємо розвідку особливостей варіювання власного імені в авторському дискурсі Р. Кіплінга. У процесі дослідження фактичного матеріалу виявлено, що часто один і той самий персонаж називається Р. Кіплінгом не одним антропонімом впродовж усього тексту, а має різні варіанти іменування, що є особливо характерним для головних героїв його творів. Цікаво, що варіація власних назв у його творах також різниться.

Ми виділяємо два типи варіювання: часткове та абсолютне. Під частковим варіюванням маємо на увазі ситуацію, коли один з антропонімів утворюється від іншого словотворчими засобами (афіксацією) або коли антропонім представляє собою групу слів, утворену шляхом додавання або редукції її складових елементів (при багатокомпонентній формулі антропоніма). Абсолютним варіюванням буде вважатися ситуація, коли антропоніми пов'язані з одним і тим самим образом, стосуються одного й того самого героя, але утворені із різних лексем і не відповідають ознакам, за якими могли б класифікуватися як часткові варіанти одного й того самого імені.

Коефіцієнт варіювання власних імен в авторському дискурсі визначаємо за формулою $k = n / m$, де k – коефіцієнт варіювання, n – кількість антропонімів, m – кількість діючих та згаданих у тексті осіб. Дослідивши фактичний матеріал ми встановили, що коефіцієнт варіювання для “*Selected Stories*” становить 1.3, а для “*Just So Stories*” – 2.2. Отже, варіювання у “*Just So Stories*” майже на порядок вище, ніж варіювання антропонімів у “*Selected Stories*”. Поняття коефіцієнту варіювання доводиться вводити у зв'язку з кількісною нерівнозначністю матеріалу, яку, в свою чергу, можна пояснити різними масштабами збірок (у “*Selected Stories*” близько 64 000 слів, у “*Just So Stories*” – близько 39 000, тобто “*Selected Stories*” перевищують за цим показником більш ніж у півтора рази).

Відповідно, у “*Just So Stories*” Р. Кіплінг схильний називати одного й того ж героя більшою кількістю імен (максимальна кількість іменувань одного персонажа в “*Just So Stories*” – 7, у “*Selected Stories*” – 3).

Варіація власних імен персонажів дозволяє автору впродовж перебігу подій в оповіданні розкривати героя з різних боків, урізноманітнити текст за рахунок таких синонімів (які несуть при цьому різні конотації). Часто це робиться за рахунок “нагромадження” складних описово-характеризуючих конструкцій (наприклад, *Balkis the Most Beautiful Queen – Suleiman-bin-Daoud's – Very Best Beloved-Queen that was of Sheba*

and Sabie and the Rivers of the Gold of the South-from the Desert of Zinn to the Towers of Zimbabwe), які, тим не менш, доводиться розглядати як окремі антропоніми, виходячи із двосторонньої природи знака і написання їх автором з великої букви – тобто виділення в тексті, яке вказує на прирівнювання їх до власних назв – це в певній мірі виправдано відвертою казковістю “*Just So Stories*”, створює відповідний східний колорит, однак у “*Selected Stories*”, яка має інше звучання, це ж саме було би не виправданим.

В “*Selected Stories*” багато антропонімів не мають синонімічної пари (*Suddhoo* залишається *Suddhoo* 43 рази впродовж всього оповідання “*In the House of Suddhoo*”). В “*Selected Stories*” багато імен та осіб (діючих і лише згадуваних у тексті героїв), які з’являються лише 1 раз (37% від назв усіх персонажів – в “*Just So Stories*” – лише 26%).

Увага Р. Кіплінга до імені більша в “*Just so Stories*”, в порівнянні із “*Selected Stories*”, кількість пояснень імен збільшується, наявність мотивацій, обговорення імені у авторській мові та в мові героїв:

...*the Parsee’s name was Pestonjee Bomonjee, and the Rhinoceros was called Strorks, because he breathed through his mouth instead of his nose* [5, с. 53].

Розглянемо приклади варіювання імені одного персонажу:

- *There was nobody in the world so big as Pou-Amma – for he was the King Crab of all Crabs. Not a common Crab, but a King Crab* [5, с. 27].

- *His name was Tegumai Bopsulai, and that means, ‘Man-who-does-not-put-his-foot-forward-in-a-hurry’; but we, O Best Beloved, will call him Tegumai, for short. And his wife’s name was Teshumai Tewindrow, and that means, ‘Lady-who-asks-a-very-many-questions’; but we, O Best Beloved, will call her Teshumai, for short. And this little girl-daughter’s name was Taffimai-Mefallumai, and that means, ‘Small-person-without-any-manners-who-ought-to-be-spanned’; but I’m going to call her Taffy* [5, с. 32].

У “*Selected Stories*” таких випадків вказівки автором на іменування героя менше, мотивування в них як правило, приховані в самому імені:

- *There was no harm about Golightly – not at once. He knew a horse when he saw one, and could ride more than little. He played a very fair game at billiards, and was a sound man at the whist-table. Everyone liked him; ... He prided himself on looking neat when he was riding post* [6, с. 127].

Отже, робота автора над власними іменами являє собою важкий та трудомісткий процес, варіювання прізвищ, імен має бути стилістично вірним та чітким, відповідати всьому духу, цілям, ідей твору, привносити характерний колорит, а деколи й особливий підтекст. Кожне ім’я, назване у творі вже є позначенням, що грає усіма барвами, на які воно тільки спроможне. Все це дозволяє припустити, що власні імена є невід’ємним текстовим елементом художнього твору, а їх варіювання, одним із за-

собів, що створюють художній образ, має яскраво виражене смислове навантаження, володіє прихованим асоціативним фоном, передає місцевий та національний колорит, відображає історичну епоху. Співставлення цих двох груп оповідань – на рівні їх антропонімічних систем – свідчить про творчий розвиток Р. Кіплінга – номінатора.

Література:

1. Горбаневский М. В. Ономастика в художественной литературе: Филологические этюды. – М.: Изд-во УДН, 1988. – 88 с.
2. Микитюк І. М. Художній текст як особлива форма комунікації // Матеріали 1-ї всеукраїнської науково-практичної конференції “Україна наукова 2001”: Філологія. Педагогіка. Філософія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2001. – Том. 7. – С. 18-19.
3. Михайлов В. Н. Специфика собственных имен в художественном тексте. // Научные доклады высшей школы. – Филологические науки. – Мю: Изд-во МГУ, 1987. – №6. – С. 78-82.
4. Селіванова О. Сучасні лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Rudyard Kipling. Just So Stories. – London: Penguin Books, 1994. – 158 p.
6. Rudyard Kipling. Poems. Short Stories. – Moscow: Raduga Publishers, 1983. – 457 p.

Волкова Л. М.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF DISCOURSE MARKERS

До дискурсивних маркерів належать мовні одиниці, які є носіями особливої, "ущербної" семантики, яка проявляється лише при співвіднесенні висловлення, у якому знаходиться один із дискурсивних маркерів, з іншим фрагментом інформації, яка іноді присутня в дискурсі імпліцитно. У статті пропонується функціональна класифікація дискурсивних маркерів, що заснована на функціях, які вони виявляють на рівні дискурсу.

Ключові слова: дискурсивний маркер, імпліцитна пропозиція, дискурсивні конектори, дискурсивні корелятори, дискурсивні лінкери.

Discourse markers possess a special, "defective" semantics that is revealed only in discourse by means of correlating the utterance with a discourse marker with another (explicit or implicit) discourse fragment. The article offers a functional classification of discourse markers based on their discourse functions.

Key words: discourse marker, implicit proposition, discourse connectors, discourse correlatives, discourse linkers.

In addition to deciding what to say, speakers must decide how to say it. There are a lot of devices language users produce to make their speech product coherent, that is, to connect the utterances within discourse logically, semantically and grammatically. Interpreting discourse, and thus establishing coherence, is a matter of speakers using their linguistic knowledge to relate the discourse world to people, objects and state of affairs beyond discourse itself.

Quite often students of English find it hard to produce a coherent speech product and their utterances look isolated, though from the semantic point of view, their speech is correct. We suggest that this should be explained by the fact that Ukrainian students subconsciously avoid using some language units (or, if they do, they misuse them!), especially those items that have no direct fully corresponding equivalents in the Ukrainian language, like *anyway*, *in fact*, *after all*. The interpretation of such units depends on the context and sometimes a dictionary will not help. At the same time, language units of this type are regularly used by native speakers in verbal interaction. And how can the students use them if they do not know their meaning and their function in the text? The answer to this question lies in the fact that these lexical items are devoid of nominative power, their meaning is by no means referential. The semantic meaning they possess is defective as it is revealed only when correlating discourse fragments. It is really hard to teach a student how and when he should use these words as they lack referential meaning, and their scope of inherent semantic meaning and pragmatic specifications for

usage are extremely difficult to define. It follows that we will never be able to understand how they work if we do not try to find their common features and functional characteristics in order to produce their classification. Besides, their meaning is embedded in their functions. In other words, our point is that the units traditionally belonging to different classes of words should be classified as belonging to the same functional class – **discourse markers** on the basis of their discursive characteristics.

The notion of discourse markers was first introduced by D. Schiffrin. She defined discourse markers as sequentially dependent elements that bracket units of talk and considered them as a set of linguistic expressions that comprised of members of word classes as varied as conjunctions (*because, and, but, or*), interjections (*oh*), adverbs (*now, then*), and lexicalized phrases (*y'know, I mean*). Her main conclusion was that these markers could work at different levels of discourse to connect utterances across different planes [3, p. 312; 4, p. 54-75]. A decade later D. Blakemore classified as discourse markers some utterance initial units like *so, well, still, after all* defining the role these expressions play as marking, signaling or indicating how one unit of discourse is connected to another [1, p. 113]. B. Frazer sees discourse markers as serving an integrative function in discourse, contributing to discourse coherence, he defines them as 'discourse glue' and provides their pragmatic classification; his list of discourse markers comprises about 30 lexical items belonging to different classes of words [3, p. 1-16]

We suggest making the group even broader by including to the list of discourse markers all those units of language whose function is to build bridges in discourse by serving in different ways as connective devices which help the listener a) to understand discourse as a single whole; b) to correlate discourse segments in the right and clear way; c) to make conclusions the speaker wants the listener to make. The whole set includes about 50 language units (*however, furthermore, besides, on the other hand, already, still, as a matter of fact, so far, nevertheless, etc.*). At the discourse level these units reveal similar functions – they serve as discourse markers and, in fact, create discourse. They traditionally belong to different parts of speech. We will try to prove that these different terms must belong to single class of items on the basis of functional criteria. The lexical items mentioned above are to be analyzed and treated together because at the discourse level they function as specific means of discourse cohesion and interpretation. It is necessary to stress the following classification of is possible only when it is based on the functions these words reveal at the discourse level – this is their principal function, while their functions within the sentence are considered to be secondary. For example, *Even Bill is here* – the function of *even* in the utterance is to intensify the word *Bill*, while the function of *even* in discourse is to render the idea of addition (everybody + Bill). To the class of **discourse connectors** belong: a) function

words traditionally defined as particles (*even, only, again, at least, especially, just, already, so far*, etc.) and b) function words of different groups (*however, therefore, in addition to, so, but, and, besides, nevertheless, thus*, etc.). The authors of English grammars define most of these units as coordinating adverbs, additive adverbs, adverbial conjunctions or simply adverbs. We suppose it would be reasonable to give up the idea of defining these units as adverbs on the ground that they have nothing to do with a class of adverbs: the meaning they possess is by no means referential, in contrast to the meaning of real adverbs. It follows that all these words belong to functional parts of speech.

Discourse connectors are classified in this article into two groups: discourse correlatives and discourse linkers.

- The main function of the units of the first group defined as **discourse correlatives** is to fit the sentence they belong to into a discourse context by means of correlation. For example, the utterance *He is here **already*** is opposed to the implicit proposition *He was not here before* at the discourse level. Therefore the unit *already* correlates two types of discourse information; the second message is usually not revealed formally but is expressed implicitly. When we say *I saw **only** John*, by means of *only* we want to correlate this utterance with the proposition *I didn't see anyone else*. To sum it up, the words of this group practically always convey some implicit information, which becomes clear only within discourse. At the same time they connect two types of information, explicit and implicit, by means of correlation.

- The second group defined as **discourse linkers** include the units which have a more evident connective function: they usually link two explicit messages within the same discourse. Let us consider the following example: *The house is small for a family of four. **Furthermore** it is in a bad location*. The two sentences are linked together by means of the unit *furthermore*.

And now we wish to return to the connectors of the first group defined as correlatives. The information they convey by correlating two propositions may be of two kinds: additive and contrastive. **Additive** correlatives add some new information to the discourse. Let us consider the following example: *She is sick **again***. By means of the word *again* the new information is **added** to the old one (usually implicit): *She was sick before*. Similarly, if the sentence by means of a correlator is **opposed** to something previously said or thought, this correlator may be defined as **contrasting**: *I met **only** Bill – I didn't meet anyone but Bill; I understand this rule **already** – I didn't understand this rule before*.

Discourse markers of the second group, **linkers**, can be of five types: additive, contrasting, parallel, summarizing and sequencing. **Additive** linkers signal additive relations to the text, for example: *I don't want to go; **besides**, I'm too tired*. **Contrasting** linkers convey the idea of contrast and concession.

Thus by saying: *I know this job of mine isn't well paid. Anyway, I enjoy it*, we oppose the second message to the first one by means of *anyway*. **Parallel** linkers (e.g. *correspondingly, equally, similarly, likewise, analogously*), **summarizing** linkers (e.g. *thus, so, in general, on balance, in summary*) and **sequencing** linkers (e.g. *first, to begin with, next, lastly, finally*) demonstrate similar qualities at the discourse level: depending on their functional type they introduce information as similar, summing up or relating the order of events thus providing cohesive ties with previous discourse segments.

Research on functional characteristics of discourse markers reveals not only that they are important for the construction of coherent discourse but also that they are responsible for the organization of communicative competence.

References:

1. Blakemore D. Discourse and Relevance Theory / D. Blakemore // The Handbook of Discourse Analysis / [eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton]. – Malden: Blackwell Publishing, 2003. – P. 100–118.
2. Frazer B. Discourse Markers Across Language / B. Frazer // Pragmatics and Language Learning: Monograph Series – University of Illinois. – 1993. – Vol. 4. – P. 1–16.
3. Schiffrin D. Discourse Markers / D. Schiffrin. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 364 p.
4. Schiffrin D. Discourse Markers: Language, Meaning and Context / D. Schiffrin // The Handbook of Discourse Analysis / [eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton]. – Malden: Blackwell Publishing, 2003. – P. 54-75.

Галаган В. Я.,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ІМЕННИКІВ-ПЕЙОРАТИВІВ ТА ПРИКМЕТНИКІВ-ПЕЙОРАТИВІВ

Аналіз досліджуваного лексико-семантичного поля емотивів-пейоративів засвідчує розмаїття арсеналу мовних засобів, які слугують позначенню та використанню емоцій і емотивного змісту німецьких іменників та прикметників. Структурно-семантичні властивості досліджуваних іменників-пейоративів та прикметників-пейоративів розглядаються нами з урахуванням лінгвального аспекту, який, на нашу думку, є ключовим серед екстралінгвального, паралінгвального та лінгвостилістичного аспектів.

Ключові слова: емотиви, пейоративи, семантика, структура.

Analysis of the researched lexico-semantic field of emotives-peurotives shows the variety of language means that serve for definition of emotions and emotive content of German nouns and adjectives. Structural-semantic properties of the researched nouns-peurotives and adjectives-peurotives are investigated taking into account linguistic aspect which is, in our opinion, the most important one among extralingual, paralingual and linguastilistical aspects.

Key words: emotives, peurotives, semantic, structure.

Лінгвальний аспект передбачає перш за все, експлікацію конотативів-пейоративів (конотативний та емотивний аспекти), їх утворення (номінацію), які характеризуються номінативною функцією, тобто які слугують для називання та вичленення фрагментів оточуючої дійсності та формування відповідних понять про них. Інакше кажучи, це вивчення та інтерпретація загальних закономірностей утворення мовних одиниць (емотивів-пейоративів), взаємодії мислення, мови та дійсності в цих процесах, ролі людського чинника (прагматичного) у виборі ознак, які покладено в основу номінації. Аналіз емотивів-пейоративів досліджуваного лексико-семантичного поля засвідчує розмаїття арсеналу мовних засобів, які слугують позначенню та використанню емоцій і емотивного змісту німецьких іменників та прикметників: наявність словотвірних дериватів з афіксами (суфіксами, префіксами, напівпрефіксами) емотивно-суб'єктивної оцінки, семантичні та словотвірні деривати різних типів: конверсиви, сленгова лексика, жаргонна та арготична лексика, емоційно-оцінні прикметники, емоційно-підсилювальні прислівники, архаїзми, історизми, діалектизми і т. п. Ці засоби є імпліцитними та експліцитними засобами представленого емотивного змісту німецьких іменників.

І. Прості іменники-пейоративи та прості прикметники-пейоративи:

Flegel, Aas, Depp, Hure, Trottel, Arsch, Idiot, Scheiße, blöder Hund, blöde Hans, dämmliches Huhn, Wurm, Aas, Balg, Bär, Bock, Bulle;

falsch, alt, arm, blöd, stur, doof, dumm, pervers, fies, wild, mies

• “Du läufst ja nicht mehr rund, du Dusset!“ [Brinkmann, c. 160]

• “Hau bloß ab, du Schneppe!“ [Brinkmann, c. 160]

• “Du blodes, langes Stück!“ [Beseler, c. 60]

• “Ich rede so blöd’ daher wie eine Kuh“ [Schnitzler, c. 60]

• “Wer so mit Kollegen umspringt – ’nee Sense“ [Brinkmann, c. 189]

• “Und neben ihm eine verdammte Biene!“ [Apitz, c. 187]

• “Er verhält sich wie ein dummer Junge“ [Lewycka, c. 69]

• “Armer, närrischer alter Mann“ [Lewycka, c. 278]

• “Sei nicht albern, Nadja. Schau ihn nur doch an! [Lewycka, c. 296]

• “Blinder Tölpel“, murmelte der Borghese“ [Dempff, c. 22]

II. Структурно-похідна пейоративна лексика

Словоскладання є одним з найпродуктивніших засобів словотворення в загальнолітературній німецькій мові. Продуктивність словоскладання пов’язана, в першу чергу з таким екстралінгвальним чинником, як здатність німецькомовного індивіда мислити та сприймати дійсність шляхом поєднання декількох основних асоціативних характеристик одного концепта та вираження його в межах складної лексичної одиниці. Складання кількох основ в одну семантично цілісну мовну одиницю дозволяє характеризувати денотати одночасно за кількома ознаками.

Складні слова класифікуються з точки зору відношення між компонентами на детермінативні (атрибутивні), кумулятивні стягнення та складно-похідні.

У досліджуваному структурно-семантичному полі емотивів найбільшою чисельністю та продуктивністю характеризуються детермінативні складні емотиви-пейоративи, що пояснюється бажанням носіїв німецької мови відобразити також і основні визначальні характеристики, які доповнюють та уточнюють базову ознаку.

Виявлено такі структурні моделі:

1. S+S – найбільш продуктивними компонентами в словоскладанні емотивів-пейоративів є іменникові основи:

Angstarsch (дрепло); *Hausdrache* (чума (зла, сварлива дружина));

Büromensch (канцелярський щур); *Fischweib* (зім баба, кобила)

2. V+S – ця модель поширена менше, але є досить продуктивною:

Spielverderber (кайфолом); *Amüsiermatratze* (підстилка, повія); *Brummbär* (суч)

3. A+S – ця модель відзначається меншою продуктивністю, що можна пояснити можливістю вираження певного значення як складного слова, так і словосполучення:

Dummbabbler (дурноляп); *Dummbeutel* (дурбило, дурило); *Fettbauch* (кендюх); *Fettsau* (зруба льоха)

4. Adv + S

Herumtreiber (волоцюга); *Oberarschloch* (мудацюра); *Oberschwätzer* (трінло)

Під час дослідження виявлено також моделі складних слів – прикметників з опорним компонентом прикметником або ад'єктивним дієприкметником, які слугують для вираження якісної характеристики людини

1. S + A:

blutigierig (кровожерний); charakterschwach (безхарактерний); feindselig (ворожий)

2. A + A:

altmodisch (старомодний); kleinkariert (обивательський); krummbeinig (кривоногий)

3. V + A:

glotzügig (вібалушений); kratzbürstig (дратівливий, сварливий); speichelleckerisch (лизоблюдний)

Композитні структури: атрибутивні, копулятивні, стягнення, складно-похідні іменники-пейоративи та прикметники-пейоративи: *Aasgeier, Aasbande, Amüsiermatratze, Angstarsch, Arschflicker, Arschlecker, Bauerntölpel, Bettmieze, Büromensch, Dreckhammel i m.n.*

• "Vater und Mutter passten auf sie wie Schießhunde, vor allem der Vater, und das aus gutem Grund" [Plenzdorf, c. 11]

• "Sie sitzen nicht am Steuer, um Maulaffen feilzuhalten" [Beseler, c. 64]

• "Und dann dieser Reifenfritze. Was soll das sein? Der Mann könnte dein Vater sein. Dein Opa!" [Plenzdorf, c. 81]

• "Du bist ein altes Quatschmaul, Eisermann!" [Beseler, c. 25]

• "Hast du nichts am Wagen zu tun? Salzknabe!" [Beseler, c. 74]

• "Soll der alte Schwachkopf sehen, wo er bleibt" [Lewycka, c. 45]

• "Ludmila hielt ihn für einen unerträglichen Besserwisser" [Lewycka, c. 81]

• "Wo ist der Dreckskerl?" [Dempff, c. 57]

• "Ist sowieso Luderleben, was wir führen" [Selber, c. 32]

Словотворення складних прикметників-пейоративів ґрунтовно не відрізняється від словотвору іменників, де домінує словоскладання та суфіксальна деривація. Друга безпосередньо складова складних прикметників представлена прикметником, перша може бути іменником, прикметником, дієслівною основою. Ад'єктивними композитами є також словотвірні конструкції з дієприкметником як другою безпосередньо складовою, а також експліцитні деривати з суфіксом – *d*. Тут, як і у іменників, виокремлюються: *детермінативні (атрибутивні) та копулятивні композити-прикметники: charakterschwach, nervenschwach, schadenfroh,*

gehirnamputiert, gottverdammt, gottverflucht, karrieregeil, käseweis, klapperdünn, komplexbeladen, neidvoll, kotzengrob, fuchsteufelswild *моцо*.

• “*Stiesel, saublöder“, knurrte Eiserman ...*“ [Beseler, c. 95]

• “*Stell dir bloß vor, wie entsetzt“ – er weiß, dass ich “fuchsteufelswild“ meine – sie“ dann sein würde*“ [Lewycka, c. 210]

• “*Sie sind stockbetrunken, Fedwebel Knothe!*“ [Beseler, c. 148]

• “*Gottverfluchte Unzucht!*“ [Beseler, c. 178]

• “*Gottverdammte Scheiße“, was soll ich machen?*“ [Brinkmann, c. 148]

Суфіксальні деривати – пейоративи-іменники та пейоративи-прикметники

Помітну роль в емотивній номінації відіграють афікси, як засіб вираження пейоративності. Афіксальна номінація представлена в лексико-семантичному полі трьома основними словотвірними типами: *суфіксальні, префіксальні та напівафіксальні*.

Суфіксальні пейоративи-іменники: Aasgeier, Anpasser, Babbler, Betrüger, Erzgeizling, Fiesling, Naivling, Amoralist, Anarchist, Kaspar i m. n.

Суфіксальні пейоративи-прикметники:

Продуктивними прикметниковими суфіксами емотивів-пейоративів є такі: – *ig*, – *lich*, – *isch*: *abscheulich, animalisch, armselig, barbarisch, engstirnig, begriffsstutzig, bengelhaft, mürrisch*

Префіксація пейоративів-іменників та пейоративів-прикметників

Префіксація як засіб словотворення у досліджуваному лексико-семантичному полі емотивів характеризується, порівняно з суфіксальною номінацією, незначною продуктивністю. Виходячи з характеру основи, до якої приєднується префікс, розрізняють іменні префікси та дієслівні, серед яких виокремлюються такі іменні префікси: *un-*, *miß-*, *erz-*, *ge-*, *anti-*, *neo-*, *ur-*. Аналіз префіксальних дериватів у досліджуваному лексико-семантичному полі емотивів засвідчує продуктивність таких префіксів: *un-*, *miß-*, *erz-*.

Доведено [1; 2], що префіксація іменників у німецькій мові розвинена значно слабше, ніж композитоутворення. Число префіксів значно менше ніж число суфіксів і їх семантика значно бідніша. У лексико-семантичному полі емотивів було виявлено такі префікси, за допомогою яких утворюються іменники-пейоративи: *un-* (який дуже продуктивний у сфері прикметників), *miß-*, *erz-* (поєднуючись з іменником виражає негативну оцінку: *Erzfeind, Erzrevanchist*);

У ролі префіксів можуть виступати префіксальні елементи (*an-*, *auf-*, *aus-*, *mit-*, *nach-*, *neben-*, *um-*, *wider-*, *zu-*, *zwischen-*), які є мало продуктивними серед іменників-пейоративів: *Angeber, Aufschneider, Ausbeuter, Widerling, mozo*.

Префіксальна деривація в лексико-семантичному полі емотивів-прикметників характеризується тими ж відношеннями, які характер-

ні і в сфері іменників-пейоративів, але в німецькій мові префіксальні прикметники менше розвинені, а префікси іменників вживаються не лише при утворенні прикметників у загальнолітературній мові, але також і при утворенні прикметників-пейоративів, серед яких найпродуктивнішими є – *un-*, *erz-*, *ver-*, *be-*: *besessen*, *besoffen*, *erzfaul*, *erzfrech*, *unanständig*, *unberechenbar*, *unfair*, *ungezügelt*, *unmoralisch*, *unsittlich*, *unsozial*, *verkatert*, *verkracht* тощо.

Словотвірні деривати іменників-пейоративів з напівпрефіксами

Особливе місце в зазначених вище композитних структурах посідають власні назви (антропоніми). У словотворі німецької мови явища переосмислення одного із компонентів складних слів та трансформації їх у словотвірний засіб є надзвичайно продуктивними. Поряд із такими іменниками як – *werk*, – *geist*, – *frau*, – *bruder*, – *zeug*, – *heim*, – *kreis*, – *kind*, – *lokal*, – *mittel*, – *mann*, – *tante*, – *schwester* (*Schlappmann*, *Blödmann*, *Mannemann* тощо) та ін. виступають і власні імена (антропоніми), які набувають значень суфіксів і які отримали назву “напівсуфікси” – вторинні компоненти складних слів, які виступають як засіб словотвору, а саме – *liese*, – *hans*, – *peter*, – *richel*, – *philip* та інші, які є також продуктивними і в досліджуваному лексико-семантичному полі емотивів-пейоративів: *Babbelliese*, *Dreckliese*, *Faselliese*, *Heulliese*, *Klatschliese*, *Meckerliese*, *Faselhans*, *Lügenpeter*, *Plapperhans*, *Prahlhans*, *Heulpeter*, *Heulmichel*, *Provinzheini*, *Zappelphilip* та ін.

• “*Vorüber, ach vorüber, geh wilder Knochenmann*“ [Flutwelle, 68]

• “*Sie ist eine kultivierte Frau, keine Quasseltante vom Land*“ [Lewycka, 9]

Напівсуфікси прикметників-пейоративів – *los*, – *frei*, – *leer*, – *feind*, – *wert*, – *fein*, – *bleich*, – *dumm*, – *arm*, – *reich*, – *voll* та ін: *ausdruckslos*, *bedeutungslos*, *bejammernswert*, *bettelarm*, *geisterarm*, *grauenvoll*, *hirnlos*, *scheißfein*, *vaterlandslos*, *verabscheuungswert*, *spinnefeind*, *geisternbleich*, *scheißfein* та ін.

• “*der scheißfeine Laden da – das gepflegte Blabler und der Geschäftsführer persönlich*“ [Apitz, 216]

• “*So einsam, geisterbleich stand Susi da.*“ [Apitz, 117]

• “*Ein boshafter, spindeldürrer, dunkellila Typ mit großen Puffärmeln ...*“ [Apitz, 111]

• “*... Wie schön du bist und wie saudumm ich.*“ [Apitz, 173]

• “*... ich hab, doch gemerkt, wie dir das heute gefallen hat – das scheißfeine Leben da*“ [Apitz, 216]

• “*Ach meinst du, es wäre unpassend, eine zügellose Blondine aus der Torte springen zu lassen?*“ [Möller, 209]

• “*Wie ich sehe, sind Sie fertig mit Ihren konfusen hirnlosen Frauenfantasien.*“ [Möller, 80]

В лексико-семантичному полі емотивів є значна кількість напівпрефіксів, які виступають першим компонентом іменників-пейоративів у ролі визначального слова: *Dreck-, Laus-, Scheiß-, Mist-, Rotz-, Sau-, Hund-* : *Dreckarsch, Dreckbär, Dreckfink, Lausbub, Lausehund, Lausejunge, Lausekerl, Lausekrot, Lausmensch, Mistbiene, Mistbock, Misthund, Mistweib, Scheißhaufen, Scheißmann, Rotznase, Saubande, Saubengel, Sauhund, Sauweib, Hundesohn, Hundeseele* та ін.

• “*Ich bin siebenundvierzig und Dozentin an der Universität, aber der Tonfall meiner Schwester macht mich augenblicklich wieder zu einer vierjährigen Rotznase*“ [Lewycka, 15]

• “*Ihr Rotzknochen, ihr vergammelten!*“ [Brinkmann, 38]

• “*Ich will auch nicht, dass du als das liebe Kind dastehst, während ich die Dreckarbeit mache ...*“ [Lewycka, 119]

• “*Du – Dreckskerl! – ich m-mach d-dich – fertig!*“ [Scherfling, 132]

• “*Dass sich keiner einfallen lässt, dieses Miststück zu warten!*“ [Kaufmann, 97]

• “*Wenn auch dieses Miststück Jäger nichts mehr bei uns zu suchen hat ...*“ [Kaufmann, 174]

• “*Du elende Mistsau!*“ [Kaufmann, 101]

• “*Nikali, Nikolai! Was soll das? Nikolai, du dreckig alter Mistkerl!*“ [Lewycka, 219]

• “*Was nennst du mich Hurenbock? Mich?*“ [Dempff, 59]

Сучасні зарубіжні та вітчизняні дослідники [1; 2], зауважують, що загальноновживаним є наявність “перехідної зони” між словоскладанням та афіксацією, що особливо притаманно німецькій мові, в якій існують певні передумови – продуктивність словоскладання та відносно обмежена афіксація. Інакше кажучи, ми маємо тут справу з відкритою системою, елементи якої перебувають у постійному русі, у стані переходу від однієї якості до іншої.

Конверсиви-емотиви

Емотивна номінація здійснюється в лексико-семантичному полі емотивів засобом конверсії, яка є особливим засобом імплікації деривації. Перехід слова з одного лексико-граматичного класу в інший здійснюється в загальній літературній мові шляхом субстантивації, ад’єктивації, вербалізації та адвербіалізації. В основі конверсії є інфінітивні форми, а також префіксальні форми, композити, словосполучення та речення.

У порівнянні зі словоскладанням та афіксальними способами, конверсія характеризується меншою продуктивністю в лексико-семантичному полі емотивів.

Продуктивним в межах досліджуваних мовних одиниць є субстантивація прикметників, дієприкметників: *Alte (der), Alte (die), Bekloppte (der), Bekloppte (die), Daherlaufende (der), Daherlaufende (die), Hergelaufene, Übergescheite, Gottlose* та інші.

Сьогодні не можливо уявити жодного художнього твору, де б не використовувалась емотивно-пейоративна лексика, яка подає тексту більшої виразності та яскравості. Дослідження структури та семантики емоційно-пейоративної лексики видається нам актуальним та цікавим.

Література:

1. Степанова М. Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке / Степанова М. Д., Флейшер В. – М.: Вища школа, 1984. – 264 с.
2. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997. – 299 s.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Aritz B. (1958) Nackt unter Wölfen – Halle-Leipzig: Mitteldeutscher Verlag.
2. Beseler H. (1979) Im Garten der Königin. – Berlin: Neues Leben.
3. Brinkmann J. (1982) Der Pe-Wi kommt durch die Welt. – Berlin: Neues Leben.
4. Danella U. (1999) Flutwelle. – München: Wilhelm Heyne Verlag.
5. Dempf P. (2004) Das Vermächtnis des Caravaggio. – Frankfurt am Main: Taschenbuchausgabe Copyright Eichborn AG.
6. Kaufmann W. (1977) Stimmen im Sturm. – Berlin: Verlag der Nation.
7. Lewycka M. (2007) Kurze Geschichte des Traktors auf Ukrainisch. (Aus dem englischen von Elfi Hartenstein) – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 4. Auflage.
8. Möller M. (2006) Champagner will ich. – Bremen: Bastei Lübbe Taschenbücher in der Verlagsgruppe Lübbe.
9. Plenzdorf U. (1981) Legende vom Glück ohne Ende. – Rostok: VEB Hinstorff Verlag.
10. Scherfling G. (1983) Der goldene Schuss. – Halle Leipzig: Mitteldeutscher Verlag.
11. Selber M. (1955) Und das Eis bleibt stumm. – Berlin – Das Neue Berlin.

Гандзюк О. М.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ СИНТАКСЕМ В УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ

У статті йдеться про функціонування адвербіальних синтаксем в українських прислів'ях і приказках. Аналізується категоріальна специфіка адвербіальних синтаксем. Називаються їх найуживаніші частиномовні вияви.

Ключові слова: адвербіальні синтаксеми, морфологічне вираження адвербіальних синтаксем, просте ускладнене речення

The article deals with adverbial syntactical units in Ukrainian sayings and proverbs. The specification of adverbial syntactical units as parts of speech is considered. The most typical representation of syntactical units is analysed.

Key words: adverbial syntactic units, morphological expressions adverbial syntactic units, simple-complicated sentence.

Вторинні предикатні синтаксеми з обставинною семантикою належать до адвербіальних синтаксем. Вони є найпоказовішим розрядом вторинних предикатних синтаксем [3, с. 271]. Вживаючись у простому ускладненому реченні, вони поділяються на темпоральні, причинові, умовні, допустові та цільові синтаксеми.

Вивченню адвербіальних синтаксем займається І. Р. Вихованець. Учений проаналізував їх найзагальніший морфологічний вияв.

Адвербіальні синтаксеми по-різному функціонують в різних мовних стилях. Вони широко використовуються у прислів'ях і приказках. Оскільки функціонування в них адвербіальних синтаксем не було предметом лінгвістичного дослідження, вважаємо, що тема статті є актуальною.

Метою дослідження є комплексний аналіз функціонування адвербіальних синтаксем в українських прислів'ях і приказках.

Завдання роботи: 1) проаналізувати специфіку адвербіальних синтаксем, виражених прийменниково-відмінковими формами, дісприслівниками, інфінітивом.

В основному адвербіальні синтаксеми складаються з двох елементів: "трансформованого в морфологічній іменник вихідного предикатного слова з семантикою дії, процесу, стану, якості тощо і аналітичної синтаксичної морфеми-прийменика, що вказує на семантико-синтаксичні відношення між двома елементарними простими реченнями" [3, с. 269]. Можливо, тому переважна їх більшість становить собою саме прийменниково-відмінкові форми. Серед них найбільший кількісний вияв мають темпоральні синтаксеми. У функціонуванні темпоральних

синтаксем беруть участь 38 прийменників української мови [1, с. 218].

Найзагальнішим протиставленням у системі темпоральних конструкцій є, звичайно, одночасність і різночасність. Значно розширеніша значеннева класифікацію часових конструкцій наявна у працях З. І. Іваненко [5]. Вона аналізує конструкції із значенням моменту дії, часу, часової наступності, тривалості часу, одночасності, передчасну, меж завершення дії, часової близькості і под.

В українських прислів'ях і приказках темпоральні конструкції відтворюються в таких сполуках:

“за + о.в.”: *Година за годиною – та й так вік зійде;*

“з + о.в.”: *З віком розум приходить;*

“в(у) + м.в.”: *Розпнутне життя в молодості приносить хворобу на старості; У піст їли гріх, а у м'ясиці – кислиці;*

“по + м.в.”: *В убогого все по обіді;*

“після + р.в.”: *Хвали коняку після дороги, а пана, як витягне ноги;*

“від+р.в.”: *Від неділі до неділі все в одному ділі;*

“на+м.в.”: *Трапляється на віку варить борщ і в глеку;*

“до+ р.в.”: *До Благовіщення зими не лай, а саней не ховай.*

Відмінкові форми найповніше реалізуються через знахідний відмінок: *Молодий місяць не всю ніч світить; Цілий вік з торбою не сварився; Зачепилася за пень, простояла цілий день; Говорила три дні, а все про злидні; Жито два тижні зеленіє, два тижні колоситься, два тижні відцвітає, два тижні наливає та два тижні поклони б'є, жати себе просить: “Поспішай, – каже, – бо зерно спливе!”*. Рідше вони вживаються в орудному відмінку: *Часом лютий змидується, що людина роздягнеться, але часом такий гострий, що замерзнеш аж до костей.*

Найчастіше обставинні цільові відношення виражаються різноманітними прийменниково-відмінковими формами. Їх семантичні ряди утворюються навколо таких різновидів: значення власне мети і призначення; значення присвяти, зацікавленості, значення мети руху [4, с. 149]. *Одежу бережи для холоду, а гроші – для голоду; Виник задля сміття виник. Вола кличуть у гості не мед пити, а воду возити; Тягли ведмедя до меду, та урвали вуха, тягли ведмедя від меду, та урвали хвіст; Виробив свою силу на дідьчу маму; Пошли дурака по бика, а він телицю приведе; Минув Спас – держи кожух про запас; Пішов глечик за водою, та й пропав з головою; На чорта ворота, як нема ні хати, ні плота.*

Прийменниково-відмінкові форми мають також значення умови:

Пліт без стовпів не стоїть; Від одного удару дерево не падає; Батька в наймах не вжалуєш; На відробок гіркий заробок; Про такі заробітки будуть босі жінка й дітки; За спанням і лежанням сорочки не будеш мати; З попелу галушки не вдаються до юшки; Осла пізнати по вухах, вола по рогах, а дурня по словах; При добрій годині і дурень човном пра-

вистиме; По прямій дорозі і дурний піде; Під добрим кущем трава зеленіє, за добрим чоловіком жінка молодіє.

У порівняно незначних кількісно приєднаних-відмінкових різновидах у прислів'ях і приказках вживаються причинові синтаксеми: “від+р.в.”: *Ситий від крупи, п'яний від води;*

“з+р.в.”: *Аж скриня тріщить з наготи;*

“за+з.в.”: *За свій труд попав у хомут;*

“по+м.в.”: *По привычці їздить пан у бричці, а мужик на возі.*

Тільки у кількох прислів'ях і приказках виражена допустова семантика: *За гроші честі не купиш, Із нехочу з 'їв три тарілки борщу.*

Більшість використаних дієприслівників мають семантику умови, тобто служать вказівкою на чинник, який становить умову реалізації певного задуму, напр.: *Коли маєм, не шануєм, а згубивши, плачем; Не зазнавши горя, не знатимеш і радості; Послухавши жука, завжди в гною будеш; Приробивши хлібця – їмо, а ні, то очима лупаємо; До роботи плачучи, а до танців скачучи.*

Серед морфологічних варіантів темпоральних синтаксем особливе місце у прислів'ях і приказках посідають дієприслівники [2, с. 144]. Прикладом темпоральної трансформації дієприслівникового значення можуть бути сентенції: *Ївши гріється, а робивши мерзне; Шкода перемішувати тісто, вийнявши з печі, Не каркала ворона, догори летючи, а наділ і поготів не буде; Така хата тепла, що спотієш дрижачи.* Деяко завуальоване значення спостерігається у прислів'ї *З'ївши калач, берися знов до хліба.*

Трапляються й дієприслівникові форми, в яких реалізується синкретизм функцій. У прислів'ї *Лежачи хліба не добудеш* виявляємо такі значення: часу – **коли лежиш, хліба не добудеш** (тобто у процесі лежання); умови – **якщо лежиш, хліба не добудеш** і способу дії – **не добудеш хліба як? яким способом?** – лежачи.

Деяко завуальоване значення спостерігається у прислів'ї *З'ївши калач, берися знов до хліба.* У ньому можна спостерігати переважання темпоральної семантики, хоча не можна й заперечувати відтінок умови: *Якщо з'їв калач, берися знов до хліба.*

У поодиноких випадках дієприслівник може мати й значення допустовості, напр.: *І не ївши, і не пивши, скачи, дурню, ошалівши; Жила – не люблячи, і живу – терплячи; Весна не за горами, вона приходить, не давши телеграми.*

Прислівники у прислів'ях і приказках переважно вказують на час, і місце, напр.: *Сьогодні з мішком, а завтра з торбиною; Поїмо, подякуємо, а як ще, то й завтра прийдемо; Не пізно до свого дому й опівночі; Завжди є їдець на готовий хлібець; Бідному все вітер в очі, як удень, так і вночі; Я як устану досвіта, то годину стогну, годину чухаюся, годину*

взуваюся, а три години до роботи стаю; Не було добра змалку, не буде й до останку; Бережи честь змолоду, а здоров'я під старість; Назад тільки раки лазять. Тим рак страшний, що ззаду очі.

Тут вживаються темпоральні займенникові прислівники і займенникові прислівники місця: *Здоровому здається, що ніколи не захворіє; Тоді нажив хліба, коли зубів не стало; Іноді густо, та пусто, а іноді рідко, та мітко; Нині густо, а завтра пусто; Був колись хазаїн, а тепер бовкунном ходить.*

Там ліниво працюється, де пожитку не чується; Зимою днина така: сюди тень, туди тень, та й минув день.

У прислів'ях і приказках рідко вживаними є цільові і допустові прислівники: *Навіщо м'яко слати, коли нема з ким спати?; Нащо вороні великі розговори, коли вона знає своє “кра”?* – цільові прислівники; *Невзначай моя рука в вашу кишеню попала; Поневолі заєць біжить, як літати нема чим* – допустові прислівники.

Не часто трапляються й форми інфінітива. Зі всіх видів синтаксем інфінітив має здатність бути тільки обставиною мети при дієсловах, які означають рух у певному напрямку:

Пішов зігнати ворону з плоту; Пішли наші їсти кваші; Пішов за сім верст киселю їсти.

Адвербіальні синтаксеми складаються з таких видів синтаксем, як темпоральні, причинові, умовні, цільові, допустові. Найприйнятнішою формою їх вираження є прийменниково-відмінкові конструкції і дієприслівникові форми (дієприслівникові звороти). Рідше вини знаходять свою реалізацію через прислівники, ще рідше – через відмінкові форми іменника. Тільки як цільові синтаксеми виступають у формі інфінітива. Адвербіальні синтаксеми потребують вивчення і в інших видах усної народної творчості.

Література:

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
4. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні відношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.
5. Іваненко З. І. Прийменникові конструкції часу в сучасній українській мові / З. І. Іваненко. – Чернівці, Чернівецький держ. ун-т, 1967-1969. – Ч. І. – 61 с.

Гнатковська О. М.,

Чернівецький національний університет, м. Чернівці

КОМУНІКАТИВНІ ІНТЕНЦІЇ ЕКСПРЕСИВНИХ “Я-ВИСЛОВЛЕНЬ” У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу засобів вербалізації комунікативних інтенцій експресивних “Я-висловлень” у сучасному англомовному дискурсі.

Ключові слова: дієслово, дискурс, інтенція, експресив, Я-висловлення.

The article deals with the analysis of the verbalization means of the communicative intentions of the expressive “I-utterances” in modern English discourse.

Key words: expressive, discourse, intention, I-utterance, verb.

Комунікативній інтенції, яка полягає не просто в намірі мовця виразити щось, але і в прагненні передати це щось тим або іншим чином, відповідно до свого розуміння і своїх цілей, належить домінуюче місце у висловленні [4]. Різним аспектам цього феномену присвячені праці з літературознавства (М. М. Бахтін та ін.), прагматики (Г. П. Грайс, Дж. Сьорль, Дж. Алєн, Дж. Перо, П. Ф. Стросон, Д. Спербер, Д. Вілсон, В. З. Дем'янков, І. М. Кобозєва, Л. Р. Безугла, Л. В. Солощук та ін.), комунікативної граматики (О. В. Бондарко, О. Г. Почепцов та ін.), психолінгвістики (О. Н. Леонтєв, О. М. Шахнаровичта ін.). Різні типи інтенцій досліджувались у роботах О. Г. Почепцова, Н. І. Формановської, А. В. Антонової, Л. П. Бурмістрової, С. О. Горяєва, І. Г. Д'ячкової, Й. Кубінової, Т. К. Соловійової, Н. М. Хабірової, Е. Р. Шакірової та ін.

Комунікативна інтенція охоплює відбір фактів, які адресант бажає повідомити, та форм для їх репрезентації [4]. У випадку “Я-висловлень” у нашій роботі ці форми включають прагматичний компонент – тип мовленнєвого акту, семантичний компонент – дієслово, що імпліцитно (у контексті) або експліцитно (своїм значенням) вказує на перформативну формулу в основі висловлення, та граматичний компонент – часову форму дієслова, залежно від якої одне дієслово може актуалізувати різні інтенції. Такий інтегральний підхід до вивчення специфіки проявів та особливостей функціонування інтенцій в різних типах дискурсів становить актуальність нашого дослідження.

Метою статті є виявити засоби актуалізації інтенцій експресивних “Я-висловлень” у сучасному англомовному дискурсі. Об'єктом дослідження є сполучення “I + Verb” (Я+дієслово) як засіб реалізації інтенцій експресивних “Я-висловлень” у дискурсі, а предметом – семантичні, граматичні та прагматичні особливості цього сполучення, яке ми роз-

глядаємо як комунікативно-семантичну групу (КСГ) – термін Н. І. Формановської – системне смислове утворення тематично або синонімічно пов’язаних комунікативних одиниць мови, що може концентрувати та закріплювати той комунікативно значущий зміст, який відображає мовленнєві інтенції адресанта [5, с. 22].

Матеріалом дослідження слугують 323 експресивних “Я-висловлення”, ілюстрацією яких є висловити подяку, співчуття, вибачитись тощо [2, с. 121; 3, с. 175], у трьох жанрово-стилістичних різновидах дискурсу – художньому, газетному та науковому, з них 283 – у художньому [6; 7; 10; 14; 15; 18; 19; 22], 16 – у газетному [8; 16; 20], 24 – у науковому [9; 11; 12; 13; 17; 21]. Критерієм для виділення досліджуваних висловлень стала присутність особового займенника першої особи однини в називному відмінку у сполученні з дієсловом.

До інтенцій експресивів відносимо інтенції подяки (перформативна формула “Я дякую”, наприклад, “*I thank him for his appearances over the past few weeks,*” he said [15]) та вибачення (перформативна формула “Я прошу пробачення”, наприклад, “*I’m sorry. I’m sorry,*” Maribel Rodriguez told ABC’s “*Good Morning America*” when asked what she would say to the victims’ families [8]).

У всіх проаналізованих типах дискурсів інтенція подяки в експресивних “Я-висловленнях” репрезентується конструкцією з теперішнім часом дієслова стану *to be* + *grateful / indebted*, наприклад: *If there is a God I would like to humbly ask Him – whilst making it clear that I am deeply grateful for His suddenly turning Daniel inexplicably into a regular feature...* [6, с. 359]; *Detective Chief Superintendent Stewart Gull, leading the inquiry, said: “I am grateful for the support from the News of the World”* [20]; *I am indebted to B. Hayes and K. Zuraw for suggesting this parallel* [11, с. 143]. У художньому та газетному дискурсах вербалізація інтенції подяки відбувається також за допомогою дієслова ставлення *to appreciate*, наприклад: *I appreciate your hard work and cleverness* [22, с. 68]; *I am encouraged by, and I appreciate the spirit of flexibility of the U.S. delegation and other key delegations,*” he told *The Associated Press* [8]. Крім того, у художньому та науковому дискурсах використовується дієслово мовлення *to thank* (експліцитна перформативна актуалізація), наприклад: *“I thank you for your concern, Paul. Now let’s talk about Percy Wetmore!”* [18, с. 243]; *I thank a reviewer for bringing this to my attention* [9, с. 115]; та дієслова вольової дії *to want, to wish, would like* і дієслово здатності *can* у поєднанні з дієсловом мовлення *to thank*; наприклад: *For that, Constant Reader, I want to thank you* [18, с. 530]; *I would like to thank Thomas Lintner and his Federal Aviation Administration colleagues, and Ian Parker of National Air Traffic Services Ltd, for discussions about current thinking on safety indicators* [17, с. 136]; *“Great. This is just great. Jeffy, I can’t thank you*

enough. It's all amazing!" [14, с. 321]. Варто зазначити, що для експресивних "Я-висловлень" наукового дискурсу характерна лише інтенція подяки, як усталений етикетний компонент англо-американського наукового дискурсу [1, с. 10], а в газетному дискурсі ця інтенція зустрічається винятково у цитованому мовленні.

Інтенція вибачення у художньому та газетному дискурсах актуалізується за допомогою конструкції з теперішнім часом дієслова стану *to be + sorry*, наприклад: *Alex, I'm so sorry I didn't call you at three-thirty* [14, с. 141]; *"I began to cry, saying over and over to the girl, 'I'm sorry. I'm so sorry. I'm so sorry'"* [15]. У "Я-висловленнях" художнього дискурсу зустрічається фраза *I beg your pardon*, а у газетному перформативна вербалізація цієї інтенції з дієсловом мовлення *to apologize*, наприклад: *For those at home watching the webcast, I do apologize but you won't see it* [15].

У таблиці 1 представлені кількісні характеристики основних лексичних класів дієслів, які вербалізують інтенції експресивних "Я-висловлень" у трьох дискурсах:

Таблиця 1
Лексичні класи дієслів, що актуалізують комунікативні інтенції експресивних "Я-висловлень" сучасного англомовного дискурсу

Інтенція Лексичний клас дієслова	Подяки			Вибачення			Разом
	Худ. дискурс	Газетн. дискурс	Наук. дискурс	Худ. дискурс	Газетн. дискурс	Наук. дискурс	
Вольової дії	23	–	3	–	–	–	26
Ставлення	2	2	–	–	–	–	4
Мовлення	15	–	1	4	4	–	24
Здатності	3	–	–	–	–	–	3
Стану	2	2	8	234	8	–	254
Відчуття	–	–	12	–	–	–	12
Разом	45	4	24	238	12	0	323

З таблиці 1 видно, що в експресивних "Я-висловленнях" найвища частота інтенції вибачення (250 висловлень), особливо у художньому дискурсі. Інтенції експресивів актуалізуються в основному дієсловами стану (254 слововживання), що свідчить про мету адресанта виразити вплив якогось факту або події на його стан. Однак дієслова стану переважають у вербалізації лише інтенції вибачення у художньому та газетному дискурсах та інтенції подяки у науковому дискурсі. Серед засобів вираження інтенції подяки домінують дієслова вольової дії та мовлення, тобто ця інтенція зумовлена бажанням адресанта висловити свою вдячність.

Крім того, лексичні засоби актуалізації інтенції подяки більш різноманітні, ніж засоби актуалізації інтенції вибачення.

КСГ “I + V_{non-past}” є основою структури експресивних висловлень, в яких адресант виражає подяку і вибачення. Вживання вищенаведених дієслівних форм у минулих часах вербалізує переважно наративну інтенцію, наприклад: [...] *and I was sorry to see that the cunning little bow on that side of his head was now nothing but a blackened lump* [18, с. 367] – адресант розповідає про свої враження.

Отже, основні лексичні та граматичні засоби вираження кожної інтенції та домінуючі типи інтенцій, встановлені у трьох проаналізованих дискурсах, демонструють своєрідність інтенціональної структури експресивних висловлень у цих дискурсах. Збіг форм вербалізації інтенцій у різних дискурсах свідчить про типізованість її реалізації, відмінність – про її особливість. Перспективою дослідження вважаємо порівняльний аналіз інтенцій інших мовленнєвих актів, представлених “Я-висловленнями”, у сучасному англомовному дискурсі.

Література:

1. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец.: 10.02.04 “Германські мови” / О. М. Ільченко. – К., 2002. – 37 с.
2. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике: сб. ст. / Дж. Остин. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 22-131.
3. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике: сб. ст. / Джон Серль. – М.: Прогресс, 1986а. – Вып. 17: Теория речевых актов. – С. 170-194.
4. Сусов И. П. Интенциональная структура высказывания / И. П. Сусов // Введение в теоретическое языкознание. Модуль 5. Основы общего синтаксиса. – Режим доступа: http://homepages.tversu.ru/~ips/5_05.htm.
5. Формановская Н. И. О коммуникативно-семантических группах и интенциональной семантике их единиц / Н. И. Формановская // Языковое общение и его единицы: межвуз. сб. науч. тр. – Калинин: КГУ, 1986. – С. 18-27.
6. Amis M. Money: A Suicide Note / Martin Amis. – L.: J. Cape, 1984. – 368 p.
7. Banks I. Walking on Glass / Ian Banks. – L.: Macmillan, 1988. – 352 p.
8. Boston Herald, 2007. – Режим доступа: <http://www.bostonherald.com>.
9. British Journal of Political Science / [eds. S. Birch, D. Sanders, H. Ward, A. Weale]. – 2007. – Vol. 37, № 1. – 192 p.
10. Bujold L. M. A Civil Campaign: A Comedy of Biology and Manners / Lois McMaster Bujold. – Riverdale, NY.: Baen, 1999. – 405 p.
11. English Language and Linguistics / [eds. B. Darts, D. Denison, A. McMahon]. – 2007. – Vol. 11, № 1. – 254 p.
12. European Journal of Applied Mathematics / [eds. S. D. Howison, A. A. Lacey, M. J. Ward]. – 2007. – Vol. 18, № 1. – 128 p.

13. *European Review of Economic History* / [eds. J. Reis, A. Ritschl, H.-J. Voth, C. O'Grada]. – 2007. – Vol. 11, № 1. – 153 p.
14. Fielding H. *Bridget Jones's Diary* / Helen Fielding. – L.: Picador, 1997. – 157 p.
15. Grisham J. *A Painted House* / John Grisham. – NY.: Doubleday, 2001. – 388 p.
16. *Guardian*, 2005. – Режим доступа: <http://www.guardian.co.uk>.
17. *Journal of Health Services Research and Policy* / [eds. N. Black, N. Mays]. – 2006. – Vol. 11, № 4. – P. 193-256.
18. King S. *The Green Mile* / Stephen King. – NY.: Scribner, 2000. – 399 p.
19. Rowling J.K. *Harry Potter and the Goblet of Fire* / J. K. Rowling. – L.: Bloomsbury, 2004. – 734 p.
20. *The Independent*, 2006. – Режим доступа: <http://www.independent.co.uk>.
21. *The Journal of Navigation* / [ed. N. Hughs]. – 2007. – Vol. 60, № 1. – 170 p.
22. Weisberger L. *The Devil Wears Prada* / Lauren Weisberger. – NY: Doubleday. – 2003. – 360 p.

Гоголенко О. П.,
ОНМУ, м. Одеса

ФОНОВІ ОНІМИ У ПРОЗОВОМУ ДИСКУРСІ ПАНАСА МИРНОГО

У статті розглянуто онімну систему творів Панаса Мирного. Схарактеризовано структурно-семантичні моделі, визначено особливості функціонування та з'ясовано стилістичну роль фонових онімів.

Ключові слова: онімна система, Панас Мирний, структурно-семантичні моделі.

In this article deals with the onimi system in the works by Panasa Mirny. The author describes their structure and semantics, carries out the comparison their functioning in the system of the work of art onimi.

Key words: onimi system, Panas Mirny, describes their structure and semantics.

Як відомо, онімічний простір художнього твору складається з різних онімічних полів. Їх розташування у межах простору залежить від ідейно-тематичної концепції, жанрових особливостей твору, індивідуального стилю, різних текстотворюючих факторів. Як зазначає Т. Б. Гриценко, "аналіз ономастико ну художнього твору як одного із засобів текстотворення та індикатора індивідуального стилю письменника вимагає уваги до репертуару власних назв усіх типів ономаоб'єктів" [1, с. 97]. У структурі онімічного простору художнього твору виділяються ієрархічні впорядкування ономастичних класів: статус провідних онімів набувають антропоніми та топоніми, а інші "ономастичні класи мають властивості створювати фон оповіді, увиразнюючи окремі деталі життя персонажів, процесу їх мислення, практичної роботи, захопленнь, звичок, спостережень тощо" [4, с. 113]. В ономастиконі творів Панаса Мирного до фонових онімів відносимо назви релігійної, ідеологічної та прагматичної сфери людської діяльності. Досліджуваний матеріал визначив можливість об'єднати згадані класи в одну парадигматичну групу і назвати їх фоновими, в основі такого об'єднання лежить ознака антропоцентричності художнього тексту, а фонові оніми виявляють себе у тексті на рівні оточуючих персонажа об'єктів.

Найчастотнішими серед розглядуваних онімних розрядів у творах Панаса Мирного є космоніми, теоніми та геортоніми. **Метою** представленої розвідки є аналіз функціонування зазначених онімічних розрядів оповіданні "Казка про Правду та Кривду" Панаса Мирного.

Зазначимо, що поза увагою дослідників художнього дискурсу Панаса Мирного залишилося найобразніше лексико-семантичне поле мовлен-

ня митця – “небесні тіла”, тобто космонімічна лексика. Цей шар лексики завжди вважався асоціативним і цікавим для досліджень. Проте існують певні лексико-семантичні групи слів, що лишаються невичерпним джерелом поетизації мови в усі часи. До них належать, зокрема, власні та загальні назви небесної сфери.

Аналізуючи онімний простір оповідання “Казка про Правду та Кривду”, ми спостерігаємо таку картину: назви реалій зоряного неба зустрічаються 50 разів. Аналізуючи зафіксовану космонімічну лексику, ми розділили цей шар на дві групи: власне космоніми і назви-апелятиви небесної сфери.

Кожен досліджуваний матеріал повинен бути належним чином аналізований і опрацьований, а оскільки космоніми в художньому тексті можна доліджувати з різних боків, то спочатку ми вирішили покласифікувати їх за частотністю вживання, оскільки класифікація частотності вживання лексем, на нашу думку, є дуже важливим показником в текстах письменника. Наводимо наші результати:

Ясне сонечко – 5 разів вживається в казці: “*Аж ось одного разу Ясне сонечко , натомившись світити за цілий день , пливло до спокою*” [3, с. 220].

Місяченько – 1 раз вжито: “*Не йде – летить Місяченько та прямо до Вечірньої зорі*” [3, с. 218].

Вечірня Зірка – 1 раз зустрічаємо в творі Панаса Мирного: “– *Ану , сестриці ! Де ви забарились? – гукнула Вечірня Зірка , вискакуючи перша на край неба*” [3, с. 223].

Вечірня Зоря – вживається 5 разів: “*Вечірня Зоря вдарила в долошки й округнулася , її сестриці , побравившись у боки , пішли кругом неї*” [3, с. 228].

Місяць – 13 разів вживається у казці: “*Достанеться тепер бідному Місяцеві!*” [3, с. 231].

Сонце – 24 рази зустрічаємо у творі: “*Нехай Сонце спить – дримає*” [3, с. 232].

При розподілі космонімів за значенням, в якому вони вживані, ми побачили, що в прямому значенні онім **Сонце** вживається лише 11 разів. Переважну більшість конструкцій, в яких вживається цей онім в прямому значенні, становлять дієслівні словосполучення.

Переносне вживання оніма **Сонце** характеризується, в основному, метафоричним типом.

Аналіз функціонування у межах контексту дозволяє виділити найбільш характерні текстові комбінації, що роблять можливою метафоризацію оніма.

В іменникових (або субстантивних) словосполученнях особливості семантичної орієнтації іменника та закріплена за його внутрішньою

структурою оцінність зумовлюють метафоризацію оніма **Сонце**. Ми виділили такі основні типи його трансформацій:

1. Антропоморфне переосмислення, яке взагалі наближає світило до людини, створює ілюзію дружнього спілкування з ним. Але в нашому прикладі таке надання **Сонцю** антропоморфних ознак дещо негативно забарвлене. Метафоричне значення в цьому випадку продукується не онімом, а сполучуваням з ним іменником.

2. Предметні переосмислення, утворення яких зумовлене здебільшого усталеністю зорових зближень, пов'язаних з якісними ознаками денотата.

Отже, підсумуємо: при нетрадиційному вживанні астроніма **Сонце** емотивно-оцінна позначеність і семантична орієнтація метафоричного варіанту оніма у випадках субстантивних сполучень залежить від іменника. Іменники у таких словосполученнях можуть продукувати: антропоморфне переосмислення (тобто наділення оніма рисами людини); предметні переосмислення за формою і спектральними ознаками **Сонця**; деякі інші, ототожнюючи **Сонце** з майбутнім, з життям, з найвищим законом, з найвищою цінністю людини.

Метафоричне вживання астроніма **Сонце** в дієслівних конструкціях, а точніше, його емотивна оцінність і варіювання семантики залежать від дієслова (переважно функціонують дієслова з позитивною оцінністю). У подібних сполуках дієслова продукують: антропоморфне переосмислення; образи, пов'язані з контекстуальним переосмисленням оніма на основі колірних асоціацій; зоонімних переосмислень; акваморфних зближень і флористичних зближень (сприйняття **Сонця** як квітки). Окрім того, до дієслівних конструкцій з онімом ми віднесли також сполучення **Сонце** + дієприкметник (оскільки дієприкметник є формою дієслова) на позначення спектральних ознак.

У деяких сполуках колірна характеристика базується на обігруванні червоного кольору, а **Сонце** спочатку сприймається як скривавлене, а вже потім як червоне, що надає усьому сполученню взагалі дещо негативною оцінності.

Персоніфікація відбувається шляхом виділення оніма як звертання і означає сприйняття **Сонця** як живої істоти.

Отже, онім **Сонце** сприймається як щось прекрасне, яскраве, позитивне, щире. У подібних прикладах ці ознаки мають виключно позитивний характер, а онім сам продукує те чи інше переносне значення для слів, з якими сполучається.

Підсумовуючи все вище сказане, ми можемо зробити такі висновки щодо функціонування астроніма **Сонце** в прозі Панаса Мирного:

1. Онім **Сонце** – найчастіше уживаний з усіх космонімів.

2. Лише невелику кількість разів (11) онім вживається в прямому зна-

ченні. Переважну більшість конструкцій, в яких *Сонце* функціонує традиційно, становлять дієслівні словосполучення, поряд з якими зустрічаються також атрибутивні і субстантивні; вказують вони на просторові показники і характер руху, на часові й кольорові ознаки.

3. Найчастіше астронім *Сонце* вживаний у переносному значенні (нетрадиційно) в іменникових, дієслівних, атрибутивних та деяких інших словосполученнях.

4. Окрему групу становлять випадки персоніфікації цього астроніма, які означають сприйняття *Сонця* як живої істоти і являють максимальний ступінь олюднення (антропоморфізації) з позитивною оцінністю.

Порівняння з *Сонцем* може відбуватись за спектральними характеристиками, за загальним сприйняттям *Сонця* як чогось прекрасного, за яскравістю, загальною позитивністю, щирістю, природністю. При такому вживанні онім сам продукує те чи інше переносне значення для слів, з якими він сполучається. Наявне також зворотне порівняння, коли *Сонце* порівнюється з чимось, а не навпаки (як в усіх інших порівняльних зворотах).

Поява астроніма *Місяць* пов'язана з діалектною формою “месик” (рос. луна) і фіксує видимі зміни форми *Місяця* – зміни, що дозволили людям вимірювати час і розділити рік на дванадцять частин. В ідіолекті Панаса Мирного за частотністю вживання цей онім посідає друге місце, що, звичайно, свідчить про його популярність.

Випадки традиційного вживання оніма *Місяць* фіксуються на рівні мікроконтекстів у дієслівних, атрибутивних, субстантивних та деяких інших конструкціях. Так, з одинадцяти прикладів вживання, тільки в трьох випадках він ужитий в традиційному значенні. Це свідчить про пов'язаність його сприйняття із переважно міфологічним, “чаклунським” значенням.

Отже, ми можемо зробити висновки щодо функціонування астроніма *Місяць* в художньому мовленні автора: в переносному вживанні астронім вживається в іменникових, дієслівних і прикметникових словосполученнях. В субстантивних сполуках з астронімом основне місце посідає метафоризація, пов'язана з якісними перевтіленнями *Місяця*.

До другого виду фонових онімів, зафіксованих у творах Панаса Мирного, насамперед відносимо теологічні найменування вищого порядку.

У кожному творі (особливо в кінцівках) вживається ім'я Бога, що має ряд варіативних найменувань: *Христом-богом* – вживається 3 рази., *Господь* – 20 разів, *Христос* – зустрічаємо 12 разів.

Також спостерігаються у якості фонових онімів геортоніми (назви християнських свят) : *Великдень, Різдво, Василя, Петра* тощо.

Геортоніми в текстах творів виконують щонайменше три функції: найперше, як одиниці, що служать для називання свят, як мовні озна-

ки, які засвідчують любов до своєї християнської віри і всього того, що пов’язане з цією вірою, і, як елементи художнього тексту – що також не мало важливо – акумулюють у собі цілі узагальнено-символічні картини. Наприклад, свята *Пилип*, *Варвара*, *Сава*, *Микола* – вживаються в аналізованій прозі Панаса Мирного по одному разу.

Вживання назв свят *Петра* (12 липня за новим стилем) та *Різдва* (7 січня за новим стилем), свято *Петра* співвідноситься з літнім часом, а *Різдво* – із зимовим; отже, протиставляються, з одного боку, літо (тепло) – зима (холод), іншими словами – любов, потяг до рідної душі (теплота почуттів) – відмова (холод почуттів). Це протиставлення на зовнішньому рівні. На внутрішньому – інша опозиція: шляхом поєднання, зіставлення несумісних понять: свята *Різдва* з замерзанням рік-озер та свята *Петра* з зацвітанням калини в лузі. Ці два рівні художніх протиставлень зовнішнього і внутрішнього – взаємодіють між собою, утворюючи, що очевидно, складний комплекс чуттєво-почуттєвих (емоційно-експресивних) та ідейно-змістових вражень, покликаних образно, сильно і переконливо передати сутність висловленої думки.

В іншому випадку геортонім концентрує не менший спектр емоційно-змістових вражень, проте їх розгортання відбувається в іншому ключі.

Варто зазначити функціональність ономастичних одиниць (космонімів, теонімів, геортонімів та інших), що підпорядковуються в цілому ідейно-художньому задумові, всій сюжетно-композиційній структурі творів. Отже, ономастичний простір, представлений в добутках Панаса Мирного – широкий і своєрідний.

Література:

1. Гриценко Т. Б. Ономастикон художнього тексту як об’єкт цілісного аналізу // Щорічні записки з українського мовознавства. – Одеса: ОДУ, 1999. – Вип. 6.
2. Лукаш Г. П. Структурно-семантична організація онімної лексики художнього тексту // Питання сучасної ономастики. – Дніпропетровськ, 1997.
3. Мирний П. Зібр.тв.: У 7-ми т. – К., 1968 – 1971.

Голоюх Л. В.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕПІТЕТИ З НАЦІОНАЛЬНОЮ КОНОТАЦІЄЮ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ Р. ІВАНИЧУКА

У статті висвітлено стилістичні та текстотворчі функції національно конотованих епітетів, що функціонують в історичній прозі Р. Іваничука.

Ключові слова: епітет, національна конотація, стилістична функція, текстотворча функція, ідіостиль.

This article shows stylistic and textual functions of epithets with national connotation which function in a historical prose of Roman Ivanychuk.

Keywords: epithet, national connotation, stylistic function, textual function, idiosyle.

Постановка наукової проблеми та її значення. Епітет належить до найуживаніших засобів стилістичного увиразнення мовлення. О. Веселовський зазначав: “Історія епітета є історією поетичного стилю у скороченому вигляді. За деяким нейтральним епітетом приховується далека історико-психологічна перспектива, сукупність метафор, порівнянь...” [1, с. 59]. На думку В. Жирмунського, “епітет виділяє у певному понятті “суттєву” ознаку, а вибір “суттєвої ознаки серед “несуттєвих” в свою чергу характеризує поетичне уявлення епохи та письменника” [2, с. 355].

У сучасному мовознавстві лінгвістичне тлумачення епітета зосереджується на двох основних функціях цієї мовної одиниці: обмежувальній та описово-поширювальній. Обмежувальна функція епітета полягає в тому, що він, вирізняючи певний предмет з ряду однорідних предметів, індивідуалізує його. Описово-поширювальна функція закладена в основі епітета як образного засобу: епітет дає додаткову, оцінну, образну характеристику.

Аналіз дослідження із проблеми. У XIX ст. лінгвістичну та естетичну природу епітета з’ясовували О. Потебня, О. Веселовський та інші учені. Питанням лексичної семантики, формальної структури, стилістичного функціонування епітетів присвячені праці таких сучасних лінгвістів: В. С. Ващенко, С. Я. Єрмоленко, Н. Г. Сидяченко, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, Л. О. Пустовіт, Л. І. Шутова та ін.

Хоча епітет був об’єктом багатьох праць із лінгвостилістики, проте на кожному етапі наукового пізнання епітета з’являються нові аспекти. Так, спостереження над мовою історичних романів Р. Іваничука виявило різні формально-граматичні структури, оновлений образно-художній зміст і текстові функції епітетів.

Актуальність статті полягає в потребі вивчення мовностилістичної структури історичних романів Р. Іваничука, зокрема епітета як важливого текстотворчого і стилетворчого компонента ідіостилю письменника.

Об’єктом дослідження є епітет як компонент художнього тексту і одиниця ідіостилю Р. Іваничука, що репрезентує національне мовомислення письменника, жанрові ознаки історичної прози тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Романи Р. Іваничука “Мальви” та “Орда” фіксують епітети, марковані національною стилістичною семантикою, які об’єднуються у дві основні групи:

– епітети з українською конотацією: *українська земля, миргородський полковник, гуцульський візерунок, мазепинські козаки, гетьманська столиця, козацький ватажок* та ін.;

– епітети з неукраїнською конотацією: *московське військо, чужинецька мова, турецька шаль, татарські послы, магометанський бог, монгольська навала, циганські хати, кримський плющ, європейська витонченість* та ін.

Епітети з українською конотацією поділяються на такі мікрогрупи:

1) епітети з прямим називанням національної ознаки: *українська земля, український народ, українські мальви* та ін.;

2) епітети, пов’язані з українською військово-політичною ієрархією: *козацький ватажок, гетьманська столиця* та ін.;

3) епітети-деривати, утворені від топонімів: *глухівський шлях, київські гори, миргородський полковник, батуринські козаки* та ін.,

4) деривати, утворені від антропонімів: *Мазепин палац, мазепинські козаки* та ін.,

Тема України – наскрізна в історичних романах Р. Іваничука. Історія України, складна доля народу, проблема історичної пам’яті, повернення до духовних цінностей – ці теми вербалізуються в художніх одиницях, серед яких ключовим є епітет *український*, що поєднується в різних контекстах з лексемами *земля, народ, Природа, звичаї, святиня, Великдень*.

Епітетне словосполучення *діти української землі* втілює ідею єдності, неподільності України, наприклад: “...всім треба вкратити у свідомість, відбити, вирізьбити в ній образ благословенного Дніпра, до якого збіглись обидві половини великого простору України, вчепилися за його береги, а діти української землі прокладають через нього мости і кладки і тягнуться зобачі, щоб за руки взятись і триматись цупко-назавжди в Будучині” [3, с. 174].

Монологи-роздуми письменника, присвячені проблемам формування української нації, активізують теми християнської віри (*Закон Божий, Христос, Слово Боже, Месія*), духовного відродження (*правда, Храм душі, справедливість, страждання, дух, Слово*), історичну пам’ять (*Кон-*

ституція гетьмана Орлика, прадавні звичаї, записи, літописи, пісні, досвід попередніх поколінь). Стрижневим поняттям у цих монологах виступає епітет *український*, який поєднується насамперед з лексемою *народ*, наприклад: “Будуть це слова про єднання земного й Божого у новітній святині про воскресіння прадавніх звичаїв під знаменням єдиного Христа, про вічність *українського народу* на придніпровській землі та про єдність закону, створеного народом, з вічним Законом Божим. Це буде розповідь про земне влаштування *українського народу* на підставі Конституції гетьмана Орлика і християнських правд віри” [4, с. 143].

В ідіостилі Р. Іваничука тема українського народу – це роздуми про його майбутнє, яке має ґрунтуватися на традиціях минулого, наприклад: “Україна понесла в своєму лоні Месію, який мученицькою смертю розвалить Третій Рим. Це буде не воїн, а співець, який з наших слів, з наших записів, літописів, пісень візьме досвід попередніх поколінь і створить Книгу буття *українського народу*. А та книга виховає політиків і вождів” [4, с. 143].

Епітет *український* перебуває в опозиції до епітета *московський* як мовного знака негативної семантики, наприклад: “У *московській* церкві, яка нині панує на Україні, нема релігії – є тільки засоби поневолення і нищення *українських* звичаїв та мови” [4, с. 142].

Засобом локальної стилізації в історичних романах Р.Іваничук виступають епітетні словосполучення *глухівський шлях, кийвські гори, чернігівські соснові бори* та ін. Окреслюючи місце подій, ці словосполучення надають контексту національного колориту, наприклад: “Єпіфанія вивели з церкви й погнали вулицею на *глухівський шлях*” [4, с. 14]; “Єпіфаній ішов *глухівською дорогою* навмання, він хотів ридати від горя й образи” [4, с. 14]; “*Чернігівські соснові бори* помолодилися лепкими від живиці пучками чатиння” [4, с. 136]; “На *кийвських горах*, ліворуч – ніби корабель на якорі, ...стоїть Академія” [4, с. 175].

Значну частину епітетів, що вживаються в досліджуваних романах, становлять деривати, утворені від назв людей за військовою ієрархією *козак, гетьман*. Так, епітет *козацький* виступає ознакою таких лексем: *ватажок, люд, діти, військо, село* та ін. Як правило, епітетні словосполучення з компонентом *козацький* мають виразну позитивну конотацію, наприклад: “Ой сини, синочки! Чиї руки розчісують вам кучері, яка мати вас у постелі укриває? Де ви тепер, *козацькі діти*?” [3, с. 15].

Епітет *гетьманський* семантично пов’язаний з іменем І. Мазепи. Сполучаючись із словами *світлиця, столиця, двір, могила*, він виступає засобом правдивого відтворення історичних подій, наприклад: “Ніби болотний чорторий, вибурхувала з-під землі брудною мовою орда і заливала майдан *гетьманського двору* на Гочарівці, що за півверстви від Батурина” [4, с. 3].

У мовній тканині історичного роману “Орда” активно функціонує епітет *московський*, який має виразну негативну конотацію, що підсилюється компонентами *ярмо*, *орда*, *рабство*.

Опис історичних подій у романі супроводжується їх глибоким осмисленням, що зумовлює появу індивідуально-авторських метафоричних образів, наприклад: “Наше козацтво, яке стоїть на турецькому боці, піде з оманським військом і дасть останній бій *московській* орді” [4, с. 149]; “Унія – то протест проти духовного *московського* рабства” [4, с. 183]; “...добрі молодці забули присягу свою – послідньої крові не жалувати, поки не будете до своїх первобитних прав і вольностей повернуті і од незносного *ярма московського* освобождені” [4, с. 181].

Стилістично виразним виступає також епітетне словосполучення *московський цар* [4, с. 14], контекстуальними синонімами якого є сполучки *північний властитель* [4, с. 144], *двометровий гевал* [4, с. 15].

Тематика історичних романів Р. Іваничука зумовлює активізацію епітетів з “неукраїнською” семантикою: *турецький*, *татарський*, *монгольський*, *вірменський*, *циганський*, *мусульманський*, *магометанський*, *басурманський*, *кримський* та ін. Епітет *турецький* виступає художнім означенням побутових понять (*турецька шаль*). У романі “Мальви” активно функціонує епітет *татарський*, який є засобом створення драматичної тональності оповіді. Семантичним еквівалентом лексеми *чужа* виступає оказіональний епітет *чужинецька*, наприклад: “Прислухалась, як дитина береться розмовляти по-татарськи, і сама розмовляла з нею *чужинецькою* мовою, щоб не дивились на них скоса господарі” [3, с. 11]. Яскравим художнім образом є епітетне словосполучення з компонентами, що споріднені етимологічно і семантично, – *чужинецька чужина* [3, с. 57].

Серед назв ознак абстрактних понять найчастотнішим у романах Р. Іваничука є епітет *духовний*, який реалізується у взаємодії зі словами *чума*, *покруч*, *потвори*, *істота*, *неміч* та ін. Ці образи виступають емоційно-змістовими центрами авторської оповіді і мови персонажів, у яких знаходимо роздуми про внутрішній світ людини, духовність окремої людини і цілої нації, наприклад: “Ні, *духовна потвора* не може кохати від самого лише усвідомлення, що вона кохання не варта” [4, с. 35].

Тему колонізації України в романі “Орда” вербалізує епітетний образ *духовна чума* з естетичними модифікаціями *орда духа*, *московська орда*, *руйнівна сила* та ін., наприклад: “Мусить з’явитися Месія в Третьюму Римі – інакше *духовна чума* витрують Божий образ із людських облич, і стане народ навіки безликим, перестане бути народом” [4, с. 61].

Ідіостиль Р. Іваничука засвідчує різні модифікації деяких епітетів. Так, епітет *високий*, перебуваючи в різному контекстуальному оточенні, змінює свою семантику і стилістичне навантаження. Конкретно-чуттєва семантика властива сполучкам *високий пагорб* [4, с. 46], *високий мур* [4,

с. 3], тоді як сполуки *високе благородство* [3, с. 6], *високі словеса* [4, с. 49] увиразнюють абстраговану ознаку, наприклад: “Спіфаній проникливо зазирнув у вічі гетьманові, дошукуючись у них впевненості, рівноцінної *високим словесам*” [4, с. 49].

Епітет *білий*, маркований українською конотацією, формується не лише об’єктивністю сприймання, а й залежить від суб’єктивних уподобань автора, від індивідуального осмислення. Так, семантичним еквівалентом кольору *білий* є лексема *молочний*, яка виступає засобом естетизації картин природи, а також елементом лірично-інтимної тональності мікроконтексту, наприклад: “Журилась Україна, бо йшли ляхи на три шляхи, а татари на чотири, і плакало небо над *молочним* степом і над людьми, що нижче трав падали, плакало” [4, с. 14].

У взаємодії з іншими художніми засобами епітет *білий* містить у своєму значенні не лише ознаку кольорового спектру. Частіше цей епітет реалізується в образі, побудованому на перехресті асоціацій, – *білі лебеді* і *пречисті лебеді*.

Епітет *сивий* метафоризується і створює традиційний народнопоетичний образ *сива давнина*, наприклад: “Чи ж то наша вина що в *сиву давнину* відмовилися предкі наші від корони, визнавши зверхність візантійського патріарха?” [4, с. 39].

Висновки. В історичних романах Р. Іваничука функціонують епітети різної семантики: кольороназви, епітети з національною конотацією, абстрактні і конкретні ознаки, ознаки внутрішнього світу людини та її зовнішнього портрета ті ін. Епітети з національною конотацією виконують важливу стилетворчу і текстотворчу функції: вони виступають не лише засобами художньої номінації, а й лексичними чинниками стилізації мови роману.

Література:

1. Веселовский А. Н. Из истории эпитета / А. Н. Веселовский // Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989. – С. 59-67.
2. Жирмунский В. М. К вопросу об эпитете / В. М. Жирмунский // Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л.: Наука, 1977. – С. 355-361.
3. Іваничук Роман. Мальви. Роман / Р. Іваничук. – К.: Радянський письменник, 1969. – 237 с.
4. Іваничук Роман. Орда: Іст. роман / Р. Іваничук. – К.: Укр. центр духов. культури, 1994. – 192 с.

Гонгало В. С.,

Національний університет “Острозька академія”

РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ ПОНЯТІЙНОГО ПОЛЯ “ПОДРУЖЖЯ ТА ПОДРУЖНЄ ЖИТТЯ”

Статтю присвячено регулятивній функції гендерно маркованих англійських прислів'їв понятійної сфери “подружжя та подружнє життя”. Класифіковано і описано паремійні одиниці з огляду на специфіку їхньої регулятивної функції.

Ключові слова: *прислів'я, регулятивна функція, стереотип, гендерна асиметрія.*

The article deals with regulatory function of gender marked English proverbs of notion area ‘married couple and marriage’. The proverbs are classified and described according to peculiarity of their regulatory function.

Key words: *proverb, regulatory function, stereotype, gender asymmetry.*

В останні десятиліття в зарубіжній, а пізніше і у вітчизняній науці важливе місце почали займати дослідження гендерної проблематики, яка порушує питання не стільки біологічних характеристик людини, скільки соціально психологічних, обумовлених соціальними і лінгвокультурними факторами, адже під гендером розуміється сукупність соціальних та культурних норм, які суспільство приписує людині залежно від її біологічної статі. Гендер є соціальною статтю, що синтезує культурне й біологічне в людині. У центрі уваги гендерних досліджень – культурні, соціальні, а також мовні чинники, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв'язку з належністю до певної статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості – все те, що проектує проблематику статі із галузі біології до сфери соціального життя і культури [3]. У 70-х роках ХХ століття британські та американські науковці, такі як С. Беннет, А. Годдард, Л. Паттерсон, Дж. Міллс, Д. Спендер, Дж. Уїлліамс та ін., трансформували гендерні дослідження в лінгвістику, започаткувавши тим самим новий лінгвістичний напрям – гендерну лінгвістику. Протягом останніх п'ятнадцяти років гендерна проблематика активно досліджується у вітчизняному (О. Л. Бессонова, Г. Ю. Богданович, Л. М. Сінельнікова, О. М. Холод, А. Г. Шиліна та ін.) і російському (Г. М. Абреїмова, О. І. Горошко, А. В. Кириліна, І. Г. Олшанський та ін.) мовознавстві.

Активізація фемінізму в кінці 60-х років ХХ століття спричинила появу нового напрямку у мовознавстві – феміністської критики мови, або феміністської лінгвістики, представниками якої є С. Тремель-Плетц,

Л. Пуш, О. А. Земська, М. В. Китайгородська, Н. Н. Розанова. Цей напрям піддавав критиці мову за її андроцентризм, тобто орієнтованість не на людину взагалі, а на чоловіка. Феміністська лінгвістика виділяє п'ять ознак андроцентризму, останньою з яких є те припущення, що “фемінінність і маскуліність розмежовані різко – як полюси – і протиставлені один одному в якісному (позитивна і негативна оцінка) і в кількісному (домінування чоловічого як загальнолюдського) відношенні, що спричиняє утворення гендерних асиметрій” [4, с. 41]. Таким чином, існує нерівномірна репрезентація в мові осіб різної статі, зокрема мовна дискримінація жінок. В основі цього твердження лежить один з головних постулатів феміністської лінгвістики: мова фіксує картину світу з чоловічої точки зору, тому вона не лише антропоцентрична (орієнтована на людину), але й андроцентрична (орієнтована на чоловіка) [5]. У ній переважають чоловічі форми мови, вторинність і об'єктність жінок. Такі міркування базуються на гіпотезі лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа: мова структурує і направляє мислення, тому свідомість людини значною мірою визначається особливостями мови [6]. Таким чином, мова створює картину світу, що спирається на чоловічу точку зору, від особи чоловічого суб'єкта, з погляду чоловічої перспективи, де чоловік визначається знаком “плюс”, а жінка знаком “мінус”, постаючи головним чином у ролі об'єкта, у ролі “іншого”, “чужого” чи взагалі ігнорується. Представники феміністської лінгвістики стверджують, що мова нав'язує її носіям спосіб пізнання світу, відповідно, і мовні стереотипи нав'язуються суспільній свідомості.

Проте інші дослідники наполягають на тому, що гендерна асиметрія безпідставно абсолютується, оскільки мовне вираження гендерних стереотипів чоловічості та жіночості виконує передусім регулятивну функцію [2]. У повідомленнях, зосереджених на адресата, на перший план виходить функція регуляції його поведінки (шляхом спонукання до дії, до відповіді на питання, шляхом заборони дії, шляхом повідомлення інформації з метою змінити наміри адресата здійснити певну дію). У Р. О. Якобсона ця функція називається по-різному: конативна (англ. *conation* – здатність до вольового руху) чи апеллятивна (лат. *appellare* – звертатись, закликати, схилити до дії); інколи її називають заклично-спонукальна чи волюнтативна (лат. *voluntas* – воля, бажання) функція [8]. Виконуючи регулятивну функцію, мова негативно чи позитивно оцінює те, що визнається як негативне чи позитивне суспільною свідомістю. Термін “регуляція” позначає досить широкий спектр впливу на свідомість слухача/читача, метою якого є “нормалізація” свідомості слухача/читача згідно з уявленнями суб'єкта мовлення про “належне і бажане” [7, с. 56]. Регулятивна функція мови пов'язується не стільки з її інтенціональним використанням для регуляції людської поведінки, скільки з ре-

гулятивною природою власне мовного знака, який, за Л. С. Виготським, є "засобом оволодіння поведінкою – чужою чи власною". Сутність регулятивної функції мовного знака полягає в тому, що, репрезентуючи категоризацію дійсності на підґрунті аксіологічних орієнтирів певної лінгвокультурної спільноти, він набуває прескриптивного потенціалу і стає здатним чинити нормативно-регулятивний вплив на індивіда шляхом актуальної презентації соціально санкціонованих потреб [7, с. 3].

Ця функція виконує роль плану поведінки, вчинків суб'єкта: текстовий чи мисленневий проект його майбутніх дій, проект моральних стосунків тощо [9]. Вона лише відбиває суспільну свідомість і регулює поведінку людини, зокрема й гендерну.

Регулятивна – одна з ключових функцій для прислів'їв, яка дозволяє контролювати поведінку. З регулятивною функцією мови можна співвіднести дві функції паремій: прогностичну і функцію моделювання. Паремії, які виконують функцію моделювання, подають словесну модель (схему) тієї чи іншої життєвої ситуації. Основна суть прогностичної функції – передбачення майбутнього. Нерідко саме повчання будується на моделі прогнозу. В ситуаціях, де обговорюються майбутні події чи розвиток теперішніх, адресант часто приписує за допомогою прислів'я тип поведінки, який приводить до бажаного результату [11, с. 157].

Питання регулятивної функції мови порушували й досліджували А. П. Мартинюк ("Регулятивна функція гендерно-маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу)", Ю. В. Абрамова ("Регулятивний потенціал британських прислів'їв як засобів мовного втілення концептів ЧОЛОВІК та ЖІНКА").

Актуальність статті обумовлена її антропоцентричною, зокрема гендерною, спрямованістю, що відповідає загальній тенденції сучасного мовознавства до вивчення мовлення як складника людської діяльності; дане дослідження доповнює вчення про регулятивний потенціал одиниць мови, зокрема британських паремійних одиниць понятійної сфери "подружжя та подружнє життя".

Метою запропонованої статті є аналіз британських прислів'їв та приказок як продукту колективної уснопоетичної творчості, що не має часової визначеності, з погляду того, як гендерно маркована мова здатна чинити нормативно-регулятивний вплив на індивіда та його соціальну (зокрема, гендерну) поведінку шляхом актуальної презентації стереотипів маскулінності та фемінності.

У статті маємо намір здійснити аналіз британських прислів'їв та приказок понятійної сфери "подружжя та подружнє життя"; встановити гендерно-специфічні поведінкові настанови, що містяться в досліджуваних прислів'ях; класифікувати прислів'я-висловлювання, з огляду на специфіку їхньої регулятивної функції із використанням таких лексико-

графічних джерел: The Facts on File Dictionary of Proverbs, The Concise Oxford Dictionary of Proverbs, Thesaurus of Traditional English Metaphors.

У колективній свідомості носіїв будь-якої мови присутні гендерні стереотипи – спрощені і загострені уявлення про властивості і якості осіб тієї чи іншої статі [6]. О. С. Александрова наголошує, що гендерні стереотипи обумовлені соціальними ролями чоловіка та жінки і впливають на гендерне самовизначення особистості у відповідності з соціокультурними настановами, нормами і правилами даного суспільства [1]. Як правило, соціальні ролі регламентуються, а пізніше ця регламентація стереотипізується, і вже потім функціонує в колективній свідомості за схемою “правильне/неправильне”. А. В. Кириліна тлумачить гендерні стереотипи як культурні і соціально обумовлені погляди і пресуппозиції про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей і їх відображення в мові. Гендерна стереотипізація фіксується в мові на всіх її рівнях і тісно пов’язана також з формами вираження оцінки [4, с. 98]. Як матеріал для вивчення мисленневих стереотипів активно використовуються паремійні одиниці, у яких відображаються зокрема стереотипи подружжя та подружнього життя.

У понятійному полі “подружжя та подружнє життя” виокремлюються три основних вектори “регулятивності” англійських паремій: чоловік у подружжі, жінка у подружжі та стосунки у подружжі.

У світовій культурі існують стійкі уявлення про маскулінне та фемінінне. Так, чоловіку приписуються такі світоглядні константи, як верх – активне – раціональне – духовне – небесне – божественне – культура, в той час як жіноче начало – це низ – пасивне – чуттєве – тілесне – земне – природа [2, с. 21]. Англійська лінгвокультура виявляє чотири стереотипні ідеали, за допомогою яких відбувається соціалізація чоловіка: стоїцизм, удавана хоробрість, потреба в досягненні високого статусу і влади, стриманість почуттів та емоцій [4, с. 47]. Таким чином, національно-лінгвокультурна свідомість британців рекомендує особі чоловічої статі бути витривалим, наполегливим, не ділитись своїм болем, не виказувати своїх емоцій; рухатись вперед за владою та впливовістю; брати гору і завойовувати. Відповідно, такі ж характеристики та уявлення приписуються і чоловіку як члену подружжя. Крім цього, у андроцентрично зорієнтованих патріархальних суспільствах чоловік є головою родини. Якщо цю чоловічу роль на себе перебирає жінка, це оцінюється негативно: *The cunning wife makes her husband her apron* (букв. *Хитра жінка робить свого чоловіка фартухом*) [14, с. 314].

Народна мудрість англійців говорить, що чоловік повинен тримати гаманець, тобто йому слід контролювати фінансовий стан сім’ї і розпоряджатися заощадженнями: *If you sell your purse to your wife, give your breeks into the bargain* (букв. *Якщо ти передаєш свій гаманець дружині, віддавай на додачу свої штани*) [14, с. 95].

Чоловік, який ставиться до своєї сім’ї з повагою та виконує родинні обов’язки, творить ту норму, якої дотримуватиметься і дружина, тому він повинен шанувати дружину та дітей: *A good husband makes a good wife* (букв. *Хороший чоловік створює хорошу жінку*) / *A good Jack makes a good Jill* (букв. *Хороший Джек творить хорошу Джілл*) [12, с. 107]. І навпаки, неповага до дружини та родини з боку чоловіка породжує відповідне ставлення з боку жінки: *A bad husband makes a bad wife* (букв. *Поганий чоловік створює погану жінку*) [12, с. 107].

Інше прислів’я слід розуміти як пересторогу чоловікові, який зібрався одружуватись: *The married man must turn his staff into a stake* (букв. *Одружений чоловік повинен замінити свій ціпок на кілок*) [14, с. 202]. Подружнє життя накладає на чоловіка певні обов’язки, зокрема він має споважніти і взяти на себе відповідальність за дружину та сім’ю.

Носії англійської мови вважають, що хорошими дружинами не народжуються, а стають в процесі життя у шлюбі: *A good wife must be bespoke, for there’s none ready made* (букв. *Хорошу жінку потрібно замовляти, бо готових не існує*) [14, с. 22]. Таким чином, чоловікові необхідно виховувати, плекати, наставляти свою дружину, аби вона була чудовою матір’ю та вправною господинею.

Британці говорять: *Behind every great man is a great woman* (букв. *За кожним великим чоловіком стоїть велика жінка*) [12, с. 19], маючи на увазі, що чоловік повинен цінувати дружину і пам’ятати: його успіх і статус підтримується жінкою, яка стає чоловікові надійною опорою. Тому він мав би прихильно ставитися до недоліків дружини: *If you would have a hen lay you must bear with her cackling* (букв. *Якщо ти хочеш, щоб курка неслася, ти мусиш терпіти її кудкудакання*) [14, с. 148].

Коли йдеться про чоловіка несамостійного у родинному житті, англійці часто використовують таку паремійну одиницю, як *Like a butcher’s dog – that lies by the beef without touching it* (букв. *Як собака м’ясника, яка лежить біля яловичини, не торкаючись її*) [14, с. 151]. У цьому прислів’ї формулюється такі бажані риси чоловіка, як сміливість та рішучість.

Як ми вже зазначали вище, світоглядні уявлення про жінку протиставляються уявленням про чоловіка, утворюючи, таким чином, бінарні опозиції “верх” – “низ”, “своє” – “чуже”, “пряме” – “криве” тощо. Ідеал жіночого характеру, поведінки та життя і взагалі усього нарису її душі – ніжність, м’якість, податливість, поступливість [2, с. 21]. Жінка у подружжі також набуває певних стереотипних уявлень, які знаходимо у англійських паремійних одиницях. Передусім, жінка – це мати, яка не лише народжує, вигодовує дитину, а й виховує її. І від того, як вона виховуватиме її, залежить доля майбутнього її покоління, оскільки саме від матері дитина вчиться виявляти милосердя, доброту, співчуття до немічних, хворих, налагоджувати стосунки із людьми на основі приязні, това-

риськості, взаємодопомоги.: *The hand that rocks the cradle rules the world* (букв. *Рука, яка гойдає колиску, керує світом*) [13, с. 68].

Жінці належить надзвичайно важлива роль берегині дому, хранительки домашнього вогнища, адже від жінки значною мірою залежить щаслива, міцна родина, сердечна атмосфера стосунків між членами сім'ї, затишок, належна організація побуту: *The wife is the key of the house* (букв. *Жінка – ключ від будинку*) [14, с. 330]. Британці також говорять: *Men make houses, women make homes* (букв. *Чоловік будує будинок, жінка – дім*) [12, с. 186]. Справді, чоловік може побудувати будинок чи купити житло, та для того, щоб перетворити будинок на дім, чоловікові потрібна жінка.

Головою родини національно-культурна свідомість всіх постпатріархальних суспільств визначає чоловіка. Якщо ж він втрачає керівну роль у родині і виконання головної його функції переходить до дружини, то це оцінюється негативно і навіть засуджується: *It's a sad house where the hen crows louder than the cock* (букв. *Сумний той будинок, у якому курка кричить голосніше за півня*) [12, с. 147]. Про такий розподіл соціальних ролей у подружжі йдеться і в наступній одиниці: *A whistling woman and a crowing hen are neither fit for God nor men* (букв. *Жінка, яка свистить і курка, яка кукурікає не достойна ні Бога, ні чоловіка*) [12, с. 300] – особи жіночої статі не повинні займатись справами, які традиційно асоціюються з маскуліним, адже чоловікам властиво свистіти, а півням (на відміну від курки) – кукурікати.

Про домашні обов'язки дружини – прибирання, приготування їжі, прання тощо, які здаються нескінченими, у національно-культурному мисленні англійців існує думка: *A woman's work is never done* (букв. *Роботу жінки неможливо всю переробити*) [12, с. 305]. Саме жінці, а не чоловікові відводиться суспільною свідомістю обов'язок виконувати важку і кропітку хатню роботу.

Жінка має бути вірною дружиною. На цьому британці наголошують у прислів'ї: *It is a bad hen that cackles in your house and lays in another's* (букв. *Погана та курка, яка кудкудакає у своєму домі, а яйця несе в іншому*) [14, с. 148]. Проте до чоловічої зради лінгвокультурна свідомість носіїв англійської мови ставиться більш толерантно: *Better a dog that roams than one that sits down* (букв. *Краще собака, що мандрує, ніж той, який сидить без діла*) [14, с. 286]. Обираючи з двох чоловіків, один з яких є лінивим, а інший – невірним, британські жінки нададуть перевагу останньому, адже для чоловіка важливою функцією є інструментальна, а головним у його діях має бути активність, ініціатива, виконання обов'язків.

У подружжі дружина без чоловіка не є самодостатньою, оскільки сама вона неспроможна продовжувати рід. Отож, жінці рекомендує-

ся: *Better my hog dirty home than no hog at all* (букв. *Краще мати вдома брудного кабана, ніж не мати його взагалі*). Аналогічна ідея простежується у іншій паремійній одиниці: *Better sup with a cutty than want a spoon* (букв. *Краще сьорбати маленькою ложечкою, ніж великою ложкою*) [14, с. 356]: краще мати чоловіка, який є далеко неідеальним, ніж не мати ніякого.

Така негативна характеристика дружини, як постійне невдоволення чимось, докори й нарікання, об’єктивується і в наступній паремійній одиниці: *It is a good horse that never stumbles – and a good wife that never grumbles!* (букв. *Хороший той кінь, який ніколи не спотикається, і хороша та дружина, яка ніколи не бурчить*) [14, с. 119].

Третім вектором регулятивного потенціалу паремійної англійської мови у понятійній сфері “подружжя та подружнє життя” є родинні стосунки. Бажана модель поведінки у шлюбі чітко формулюється у цілому ряді британських прислів’їв та приказок. Однією з основних настанов є: чоловік і дружина повинні бути толерантними – поблажливими і терплячими до поглядів, думок, звичок один одного: *If you would have a hen lay you must bear with her cackling* (букв. *Якщо ти хочеш, щоб курка неслася, ти мусиш терпіти її кудкудакання*) [14, 148]. У прислів’ї *A deaf husband and a blind wife are always a happy couple* (букв. *Глухий чоловік та сліпа жінка – завжди щаслива пара*) [12, с. 52] британці діляться рецептом успішного шлюбу, за яким чоловік повинен пропускати повз вуха постійне бурчання і балаканину дружини, а дружина, в свою чергу, змушена заплющувати очі на вади свого судженого.

Без взаєморозуміння і згоди неможливий щасливий шлюб: *Fair is the weather when cup and cover hold together* (букв. *Погода ясна там, де кружка і кришка тримаються разом*) [14, с. 335]. Адже коли хоча б хтось один у подружжі непоступливий, миру і спокою у такій сім’ї не буде ніколи: *When the husband is fire and the wife tow, the devil easily sets all in a flame* [14, с. 434] (букв. *Коли чоловік – вогонь, а жінка – клоччя, диявол легко все підпалює*).

Шлюб повинен будуватись на взаємоповазі і бажанні прислуховуватись до порад, зауважень чоловіка/дружини: *In vain does the mill clack if the miller is deaf* (букв. *Даремно млин клацає, якщо мірошник глухий*) [14, с. 163], що можна трактувати як “даремно дружина намагається достукатись до чоловіка, коли він не хоче її почути”.

Таким чином, аналіз гендерно-маркованих паремійних одиниць англійської мови понятійної сфери “подружжя і подружнє життя” виявив тримірну систему стереотипних уявлень про чоловіка, дружину та їх стосунки у сім’ї. Щодо чоловіка виокремлено такі стереотипні уявлення: він може досягти успіху та влади лише за підтримки його дружини; він має бути *чоловіком* у повному сенсі цього слова: головою родини,

відповідальним, терплячим, рішучим, вміти вибачати недовіки дружини. Дружина ж змальовується балакучою, буркотливою, з одного боку, і матір'ю, берегинею дому, порадицею – з іншого. Жінка створює дім як родинне гніздо і саме вона творить хорошого чоловіка. У англійських одиницях паремійного типу, як свідчить аналіз, виражені гендерні стереотипи, що є концептами орієнтувальної поведінки чоловіка та дружини. Усі прислів'я, виявлені нами у цій понятійній сфері, є культурно-національними настановами, які зорієнтовані на певну гендерну норму та анти норму: вони формулюють бажану модель поведінки обох членів подружжя. Їхня провідна функція – регулятивна, оскільки у них фіксується словесний шаблон бажаної закономірності: вимоги до чоловіка і дружини та до їх поведінки у шлюбі. Прислів'я, що стосуються стосунків у подружжі регулюють самі ці стосунки шляхом зафіксованих, однією з яких є вказівка на необхідність дотримуватись взаємоповаги та толерантності.

Дослідження регулятивної функції мови, зокрема регулятивного потенціалу гендерно-маркованих її одиниць, є, на нашу думку, достатньо перспективним і може слугувати основою для подальших досліджень у царині складних взаємодій *людина↔соціум↔культура↔мова*.

Література:

1. Александрова Е. С. Гендерная маркированность англоязычного новостного текста: на материале современной британской прессы: Автореф. дис. ...канд.филол.наук: 10.02.04 / Волгогр.гос.ун-т. – Волгоград, 2007. – 19 с.
2. Архангельська А. М. Чоловік у слов'янських мовах: Монографія / А. М. Архангельська. – Рівне, РІС КСУ, 2007. – 448 с.
3. Бондаренко О. С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу: Автореф. дис. ...канд.філол.наук: 10.02.17 / Донец. нац.ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.
4. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М. : Изд-во “Институт социологии РАН”, 1999. – 180 с.
5. Кирилина А. В. Гендерная асимметрия в языке / А. В. Кирилина [Електронний ресурс] // Жінщина Плюс. – Режим доступу до статті: http://www.owl.ru/win/womplus/2003/01_05.htm.
6. Кирилина А. В. Лингвистические гендерные исследования / А. В. Кирилина, М. В. Томская [Електронний ресурс] // Журнальний зал. – Режим доступу до статті: http://magazines.russ.ru/oz/2005/2/2005_2_7.html.
7. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно-маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу): Автореф. дис. ...док.філол.наук: 10.02.04 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2006. – 25 с.
8. Мечковская Н. Б. Регулятивная функция языка и теория речевых актов / Н. Б. Мечковская [Електронний ресурс] // Электронная библиоте-

ка социологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова. – Режим доступу до статті: <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00---001ucheb--00-0-0-0-prompt-10---4-----0-01--1-ru-50---20-about---00031-001-1-0windowsZz-1251-00&a=d&c=01ucheb&cl=CL1&d=HASH010a3b07ac3e27a72e85a358.2.6>.

9. Норман Б. Ю. Основы языкознания. Функции языка / Б. Ю. Норман [Электронный ресурс] // Русский язык. – Режим доступу до статті: <http://rus.1september.ru/articlef.php?ID=200104508>.

10. Сингаївська А. В. Функція, функціональність і функціональний клас: функціональний підхід до вивчення ідіоматики / А. В. Сингаївська, О. М. Мосейчук // Вісник Житомирського державного університету імені І. Я. Франка. – 2006. – № 27. – С. 55–59.

11. Шагиахметова Л. И. Функции паремиологических единиц // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 10. – С. 156–158.

12. Manser M. H. The facts on file dictionary of proverbs / M. H. Manser. – An imprint of Infobase Publishing, New York, 2007. – 499 p.

13. The concise Oxford dictionary of proverbs [edited by J. Simpson, J. Speake]. – Oxford University Press, 2003. – 363 p.

14. Wilkinson P. R. Thesaurus of traditional English metaphors / P. R. Wilkinson. – 11 New Fetter Lane, London, 1993. – 486 p.

Гончарук С. В.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОСТОРОВИХ ІМЕННИКІВ-АНТОНІМІВ

Стаття присвячена дослідженню частоти просторових іменників-антонімів. Автор аналізує абсолютні частоти членів антонімічних пар за допомогою статистичних методів.

Ключові слова: кількісні характеристики, абсолютна частота, хі-квадрат.

The article is devoted to the investigation of frequent characteristics of spatial nouns-antonyms. The author analyses absolute frequencies of the members of antonymous pairs with the help of statistical methods.

Key words: quantitative characteristics, absolute frequency, chi-square.

У сучасному мовознавстві важко знайти лінгвістичну роботу, в якій взагалі не було б елементарних підрахунків, адже кількісні методи допомагають правильно організувати лінгвістичні спостереження, забезпечити достовірність висновків у науці про мову [2; 4; 5; 6]. Значний інтерес до квантитативних досліджень можна пояснити широким проникненням методів кількісного аналізу в практику лінгвістичних досліджень. Це зумовлено тим, що мова – це ймовірна, а не жорстоко детермінована система, і для її пізнання квантитативні методи, пов'язані з дослідженням частотних, імовірних, градуальних та інших характеристик, не лише бажані, але й необхідні [3].

Застосування кількісного критерію в мовознавчих дослідженнях відоме давно. Такі лінгвістичні поняття як фонетичний закон, продуктивність морфем, критерій спорідненості мов тощо, ґрунтувались певною мірою на кількісних характеристиках, адже мовознавець відчуває, що лише за допомогою кількісного підходу можна одержати нові дані або перевірити набуті знання про лінгвістичний об'єкт. Нагромадження наукових публікацій з квантитативної лінгвістики поставило й перед нами завдання описати іменники-антоніми у кількісних показниках.

Об'єктом даного дослідження обрані антонімічні пари просторових іменників *bottom-top, north-south, east-west*.

Предметом дослідження є кількісні характеристики просторових іменників-антонімів.

Метою нашої статті є дослідження особливостей функціонування просторових іменників-антонімів у англomовних текстах художньої прози за допомогою елементів кількісних підрахунків.

Для вирішення поставленої мети нами була висунута нульова гіпотеза: частота членів антонімічних пар просторових іменників з “активною”, “сильною”, “позитивною” у психологічному плані характеристикою в переважній більшості не перевищує частоту членів антонімічних пар з “пасивною”, “слабкою”, “негативною” характеристикою в текстах художньої прози.

Для підтвердження чи спростування гіпотези нами була зроблена вибірка просторових іменників-антонімів з текстів художньої прози сучасних англійських та американських письменників. Ми аналізували 6 іменників, які увійшли до першої тисячі найчастотніших слів сучасної англійської мови, адже серед лексичних одиниць, які виражають просторово-часові параметри у тексті, вагоме місце займають іменники. І це пояснюється тим, що іменники відносяться до основних, ведучих частин мови, легше й повніше сприймаються свідомістю, ніж інші частини мови [1, с. 371]. Іменники найповніше фокусують особливості слова як двосторонньої одиниці з її номінативною і сигніфікативною функціями і можуть багато дати для вивчення системної організації лексики.

До найбільш елементарних інструментів спостережень за дією статистичних законів, за їх імовірністю, належить частота явищ мовної системи. Частота – головний критерій при класифікації різних мовних явищ, показник спільних чи відмінних ознак при порівнянні одиниць, що досліджуються. Виходячи із частотних характеристик слова, ми можемо судити про його структурні, семантичні, стилістичні та етимологічні особливості. На початку дослідження проаналізуємо абсолютну частоту (кількість уживань тієї чи іншої мовної одиниці в певній вибірці). У загальному масиві зафіксовано 2321 слововживання до яких входять аналізовані іменники антоніми.

Таблиця 1
Абсолютні частоти досліджуваних антонімів

Іменник	Абсолютна частота
top	787
bottom	472
north	350
south	280
east	271
west	161
Всього	2321

Проаналізуємо показники абсолютної частоти кожного досліджуваного іменника, встановивши попередньо зони за частотою.

Крок порогів зон був виділений шляхом поділу на кількість зон (5) різниці між найвищою та найнижчою частотою. Для просторових імен-

ників цей крок становить $125 (787-161)/5$. За виділеними зонами розподілимо досліджувані іменники.

Таблиця 2
Розподіл досліджуваних іменників за зонами по частоті

Зона частоти	Пороги	Прислівники
висока	787-662	top
вище середньої	661-536	–
середня	535-410	bottom
нижче середньої	409-284	north, south
низька	283-158	east, west

Члени антонімічних пар south-north, east-west входять до однієї зони, і лише антоніми top-bottom різняться зонами частотності.

Статистичне дослідження частот можна провести також за допомогою критерію χ^2 (хі-квадрат), який дасть змогу порівняти частоти усіх досліджуваних членів антонімічних пар. За допомогою критерію хі-квадрат можна встановити наявність чи відсутність зв'язку між ознаками, а не її міру. Для визначення останньої доцільно використати коефіцієнт спряженості, у формулу якого входить χ^2 . Показники ступеня розходження і його характер для досліджуваних пар прислівників-антонімів відображені в таблиці 3.

Таблиця 3
Показники критерію χ^2 для досліджуваних іменників

	Іменники	χ^2	Коефіцієнт спряженості
1	top-bottom	4,36	-0,016
2	south-north	115,55	-0,085
3	east-west	49,34	-0,055

Спираючись на отримані результати слід зазначити, що показники критерію хі-квадрат для досліджуваних просторових іменників-антонімів є досить високими (емпіричні величини набагато більші за теоретично очікувані) і вказують на істотне розходження між частотами членів досліджуваних антонімічних пар. Проте показники характеру цього розходження порівняно невеликі й коливаються в межах від 0,016 до 0,085.

Отже, квантитативне дослідження англомовних художніх текстів дало змогу підтвердити факт, що частота є важливим параметром розмежування антонімів. Частота членів антонімічних пар просторових іменників з “активною”, “позитивною”, “сильною” у психологічному плані характеристикою перевищує в переважній більшості частоту еле-

мента пари, що має “пасивну”, “негативну”, “слабку” характеристику.

Проте, деякі антонімічні пари порушують цю закономірність: частота іменника north значно перевищує частоту протилежного йому за семантикою south. Цей факт можна пояснити специфікою текстів художнього стилю: художня проза описує події, які вже відбулися, звідси й більша частота просторових слів більш віддалених від мовця.

Дослідження кількісної інформації про функціонування одиниць в тексті має перспективний характер для подальших досліджень у курсі лінгвостатистики. Кількісні методи підвищують об’єктивність та достовірність висновків, доповнюють методи якісного аналізу мовлення, яке, якщо не проаналізувати кількісно, не може бути адекватно пізнаним.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли; [пер. з французької]. – М.: Иностранная литература, 1961. – 394 с.
2. Головин Б. Н. Язык и статистика / Б. Н. Головин. – М.: Просвещение, 1971. – 191 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2006. – С. 394.
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Вінниця: Нова кига, 2007. – 264 с.
5. Перебийніс В. С. Статистичні методи для лінгвістів / В. С. Перебийніс. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 169 с.
6. Punch K. F. Introduction to Social Research Quantitative and Qualitative Approaches / K. F. Punch. – London: Sage, 1999.

Гоца Н. М.,

Львівський національний університет, м. Львів

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ У РОМАНАХ ТОНІ MORRISON

У статті розглядається емотивний аспект мовлення в романах Тоні Моррісон. Визначаються основні групи емотивної лексики у творах, а саме звертання та емфатичні словосполучення.

Ключові слова: емоційно-конотативний аспект мовлення, емотивність, звертання, емфатична конструкція.

Emotive aspect of Toni Morrison novels is analyzed in the article. Main groups of emotive lexicon are determined.

Key words: emotive-connnotative speech aspect, emotiveness, appeals, emphatic construction.

Мовлення жінок заслуговує на те, щоб зайняти окрему ланку в лінгвістиці. Адже жінки створюють свій власний мовленнєвий стиль, використовуючи безліч особливостей, притаманних саме їм. Однією із рис, що характеризує жіноче мовлення, є емотивна лексика. Аналіз жіночого мовлення у романах Т. Моррісон вкаже на її особливий стиль та вміння вербально передавати емоції жінок.

Вчені підтверджують лексичне вираження основних емоцій ще на ранніх етапах розвитку суспільства і мови. Слово має емоціональне та експресивне значення, за допомогою якого людина здатна виражати свої почуття та емоції.

У художньому тексті емотивність реалізується за допомогою сукупності текстових складових – показників емотивності, тобто використаних автором емотивно навантажених слів, фраз, речень тощо. Такі лексичні одиниці можуть прямо або опосередковано визначати характер авторських емоційних задумів, експліцитно виражених або імпліцитно окреслених у тексті, впливати на можливу емоційну реакцію читача на текстову дійсність та/або втілювати фрагменти знань про світ, що є чи стають емоціогенними.

Такі текстові компоненти відрізняються особливою знаковістю. Характерними рисами показники емотивності є – симптоматичність (здатність вказувати на відхилення від мовної та мовленнєвої норми, а одже стимулювати емоційні реакції читача; – символічність (іконічність, картинність).

Вивченням емотивності мовлення займалися Г. М. Кузенко [4; 5], В. І. Жельвіс [3], В. І. Шаховський [8], Е. А. Нушикян [7], Є. М. Вольф [2].

Актуальність даного повідомлення зумовлена зростаючим інтересом до категорії емотивності та виявлення способів її реалізації у художньому прозовому творі, зокрема романі.

Отож **метою** нашої роботи є виділити основні прояви емотивності у романах Тоні Моррісон “Найблакитніші очі” (The Bluest Eye), “Пісня Соломона” (Song of Solomon), “Сула” (Sula), “Смоляне опудало” (Tar Baby), “Рай” (Paradise) та “Любов” (Love), а саме звертання та емпатичні словосполучення та визначити їх значення для твору взагалі.

Завдання полягає у тому, щоб визначити основні групи емотивної лексики у творах даної письменниці.

Якщо говорити про семантичне призначення такого типу лексики, то воно полягає у номінації денотата, вираженні емоційного ставлення мовця до денотата та мовленнєвої ситуації [4, с. 79].

Явище емотивності розглядається різними дослідниками як семантична інтерпретація емоцій, як прояв емоціональності [1], наслідок емоційно-оцінної енантісемії [6]. Семантичне призначення такого типу лексики полягає у номінації денотата, вираженні емоційного ставлення мовця до денотата та мовленнєвої ситуації [4].

Емотивність лексики є досить різностороннім явищем. Згідно деяких авторів, емотивність полягає “в семантичній інтерпретації емоцій” [1, с. 142]. Відомо, що втілювані в емотивному дискурсі комунікативні наміри, є різноманітними. Вони різняться залежно від обставин та характеру дискурсу. Слід зазначити, що у своїй комунікації мовцям притаманно використовувати певну невелику кількість емотивної лексики, адаптованої для втілення різних задумів [6, с. 1-2]. Як наголошує Мац І. І., “повторюваність комплексу емоцій, що переживає людина, зумовлюється прототиповими ситуаціями їх виникнення” [6, с. 1]. Це, в свою чергу, впливає на вибір мовцем емотивних мовних засобів.

Кузенко Г. М. у своїй статті “Емотивність на різних мовних рівнях” говорить про здатність слова мати емоціональне та експресивне значення, за допомогою якого людина здатна виражати свої почуття та емоції. Як стверджує даний автор, “здатність людини керувати словесним вираженням емоцій”, а саме “пропускати їх через ситуативні, соціальні та інші фільтри свідомості, залежно від яких одні й ті самі емоції можуть знаходити різні лексично-семантичні вираження, вказує на інтелектуальність комунікативної емотивності” [4, с. 79].

Виділяють три статуси емотивної семантики: 1. *Емотивне значення*. У цьому випадку емотивність виступає “єдиним семантичним компонентом слова, яке функціонує для вираження сильних емоцій”, а також іноді розглядається як денотативне (*honey, terrific*) [1, с. 143].

2. *Емотивна конотація*, коли емотивність є логічною складовою лексичного значення та означає певну емоцію. Слова, що відносяться до

цієї категорії, завжди мають подвійну семантичну структуру та свої нейтральні синоніми.

3. *Емотивний потенціал*, що, внаслідок вираження певних емоцій мовця, здійснює поширення данного слова, а також “виявлення нових (емотивних) валентностей” [1, с. 143].

Відомо, що втілювані в емотивному дискурсі комунікативні наміри, є різноманітними. Вони різняться залежно від обставин та характеру дискурсу. Слід зазначити, що у своїй комунікації мовцям притаманно використовувати певну невелику кількість емотивної лексики, адаптованої для втілення різних задумів [6].

У художньому тексті емотивність реалізується за допомогою сукупності текстових складових – показників емотивності, тобто використаних автором емотивно навантажених слів, фраз, речень тощо. Такі лексичні одиниці можуть прямо або опосередковано визначати характер авторських емоційних задумів, експліцитно виражених або імпліцитно окреслених у тексті, впливати на можливу емоційну реакцію читача на текстову дійсність та/або втілювати фрагменти знань про світ, що є чи стають емоціогенними.

Такі текстові компоненти відрізняються особливою знаковістю. Характерними рисами емотивності є – симптоматичність (здатність вказувати на відхилення від мовної та мовленнєвої норми, а одже стимулювати емоційні реакції читача; – символічність (іконічність, картинність).

Мова у романах Т. Моррісон є надзвичайно експресивною. Велику роль у досягненні такого ефекту відіграють звертання та вигуки, які є характерною рисою розмовного стилю мовлення. Особливо цікавим є використання розмовного стилю у художній літературі, так як він є засобом досягнення ефекту реалістичності. З його допомогою автор вказує на спосіб життя своїх персонажів, їх інтереси, робить наголос на походженні, рівні культури, поведінки, соціальному статусі, а також і на гендерних відмінностях в мовленні.

Звертання часто супроводжуються різними емоціями, які надають певного лексичного забарвлення висловлюванню в цілому. Такими емоціями можуть бути гнів, зневага, іронія, жаль, співчуття, захоплення, любов тощо.

Звертання також може слугувати засобом характеристики адресата, якщо вважати мовлення адресанта (персонажа, чи автора) об’єктивним.

Проаналізувавши вищезгадані романи, ми виявили, що письменниця найчастіше використовує такі типи звертань:

1. Що виражають позитивне ставлення до адресата – *honey, baby, dear, sweetheart*.

Наприклад: “*Oh, honey, you’ve missed half your life*” [12, с. 42].

“*That, baby, is the very fast thing in pea-time*” [13, с. 13].

"*Oh, dear,*" said Heed, and batted her lashes as if someone had spilled red wine on pale velvet [...] [9, с. 25].

"*Lord, girl. Sweetheart. What happened?*" [10, с. 130].

2. Що виражають негативне ставлення до адресата. До цієї групи відноситься розмовна груба лексика *bitch* та *motherfucker*, а також лексичні одиниці, що мають подібне значення до "дурень" – *idiot, stupid, fool, freak, moron, dumbbell, dummy*.

Наприклад: "*Too late, bitch – too late you discover how wonderful he really was*" [14, с. 112].

"*You, motherfucker, do not and you, motherfucker, are leaving as soon as I tell Valerian what you did to me [...]*" [14, с. 125].

"*Fool! She'll wipe the floor with you!*" [9, с. 176].

"*You crazy white freak*" [14, с. 208].

"*Bury them, moron*" [12, с. 21].

"*Pilate like in the Bible, dummy*" [13, с. 284].

Функцією звертання може бути звичайне найменування адресата, яке не викликає супутнього уявлення про нього. Проте, звертанням може бути і таке слово чи словосполучення, яке характеризує ставлення мовця до співрозмовника.

Іншими проявами емотивності у романах Т. Моррісон можна назвати емфатичні слова та словосполучення, а саме **вигуки** та **вставні підсилювальні слова**. Так як семантика більшості вигуків виявляється в процесі комунікації, то варто наголосити на їх безпосередньому зв'язку з прагматичною інформацією. Це означає, що їх комунікативний аспект відіграє провідну роль.

Вигуки нерозривно пов'язані з емоційною стороною життя людини, тому і належать до емотивної лексики. Їхнє конкретне значення виявляється у висловленні й безпосередньо пов'язане з задумом мовця, відображають дійсність у цілісних уявленнях і поєднують емоційне й раціональне.

Особливе місце займають вигуки та вставні підсилювальні слова, що виражаються повнозначними словами, або словосполученнями. Найуживанішими з них є:

1. Слова та вирази, пов'язані із різними назвами бога: *God – Oh, God; good God; my God; in God's name; thank God, God helps); Lord – Oh, Lord; my Lord; Jesus – great Jesus; My та Have mercy*.

Усі ці емфатичні слова та словосполучення використовуються мовцями-жінками для вираження здивування, роздратування, збентеження, переляку.

Наприклад: "*Oh God,*" she moaned. "*Oh, good God, I think you better throw me out of the window [...]*" [14, с. 121].

"*Lord, I've never been so glad to see this place*" [11, с. 27].

"*Great Jesus. Get on in that bad*" [12, с. 6].

“Godhavemercy, I couldn’t birth him twice” [11, с. 71].

“My, you used to be so cute” [9, с. 93].

Цікавим є те, що мовці-чоловіки надають перевагу вживанню таких вигуків як *Christ (For Christ’s sake), Oh dear, Oh man, Save me*, що не використовуються у мовленні жіночих персонажів взагалі.

Наприклад: *“Oh, Christ, he thought, that was fifty years ago”* [9, с. 147].

“Oh dear. You’ve let them in, and I’m out of thalomid” [14, с. 147].

“Man,” said Son. “Oh, man” [14, с. 155].

“Save me, you got back” [14, с. 247].

2. Емфатичні слова та вирази, що належать до грубої або нецензурної лексики: *damn, fuck, shoot, shit (Oh, horseshit; bullshit)*. Такий тип емфатичної лексики вживається для позначення роздратування, огиди, злості.

Наприклад: *“Junior lowers her eyes, thinking what the fuck is the matter with her [...]”* [9, с. 175].

“What do you want with me, goddamn it” [14, с. 258].

“Oh shoot.” Vida tossed her spoon into the sherbet glass hard enough to get the clink she wanted” [9, с. 18].

“Oh, horseshit!” she said aloud” [14, с. 127].

Мовленнєвий акт і його природне звукове вираження тісно пов’язані з особою мовця. Тому, завдяки вживанню емфатичних слів та словосполучень у мовленні, ми можемо спостерігати прояв як логіко-пізнавальної сутності мовця, так і його емоційний, психічний стан, рівень культури та освіченості.

Отож, емотивність у романах Т. Моррісон є одним із засобів творення їх стилістично-лінгвістичного аспекту. На прикладах із творів даної авторки ми довели, що звертання, як і емфатичні вислови, за своїм “характером” та значенням поділяються на дві групи – із позитивною та негативною конотацією.

Ми побачили, що вибір тої чи іншої емотивної фрази (вигуку, звертання) у мовленні зумовлений емоціями мовця, що привалюють в момент мовлення, а також його соціальним статусом, рівнем освіченості, ставленням до адресата та, безперечно, гендером.

Перспектива подальших досліджень даного питання полягає у тому, що аналізуючи явище емотивності та способи її реалізації у творах даної письменниці, ми робимо внесок у вивчення лінгвістично-стилістичних характеристик в цілому.

Література:

1. Бреник І. В. Емотивна семантика та виділення ЛСП прикметників позитивної оцінки в англійській мові. // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 11. – 2009. – С. 140-145.

2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 260 с.
3. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи: психолингвистическая интерпретация речевого воздействия: Учебное пособие. – Ярославль: Изд-во Ярославск. гос. ун-та, 1990. – 81 с.
4. Кузенко Г. М. Емотивність на різних мовних рівнях // Наукові записки. Том 18, Філологічні науки / Національний університет "Києво-Могилянська академія". – Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 2000. – С. 76-82.
5. Кузенко Г. М. Емоціональні висловлювання як об'єкт наукових досліджень // Стан та перспективи розвитку новітніх науково-освітніх комп'ютерних технологій: Матеріали науково-практичної конференції. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. – С. 110-118.
6. Мац І. І. Прагмалінгвістичні особливості емотивного дискурсу // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2004. – № 19. – С. 1-3.
7. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. – Киев-Одесса: – Вища школа, 1986. – 160 с.
8. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 190 с.
Ілюстративний матеріал:
9. Morrison, Toni. Love. – New York: Vintage International, 2003. – 202 p.
10. Morrison, Toni. Paradise. – New York: Alfred A. Knopf, 1998. – 318 p.
11. Morrison, Toni. Sula. – New York: A Plume Book, 1982. – 174 p.
12. Morrison, Toni. The Bluest Eye. – New York: HOLT, RINEHART AND WINSTON, 1970. – 173 p.
13. Morrison, Toni. Song of Solomon. – Triad / Panther Books Frogmore, St Albans, Herts AL2 2NF, 1980. – 336 p.
14. Morrison, Toni. Tar Baby. – New York: Alfred A. Knopf, 1996. – 306 p.

Грижак Л. М.,

Чернівецький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЗНАЧЕНИХ ІМЕННИХ ГРУП У РІЗНИХ ТИПАХ ДИСКУРСУ

У статті здійснено порівняльно-статистичний аналіз особливостей функціонування означених іменних груп у трьох типах дискурсу – художньому, публіцистичному, науковому.

Ключові слова: *якісна означеність, кількісна означеність, іменна група, дискурс.*

The author analyses the functioning of definite noun groups in different types of discourses – fiction, news, academic.

Key words: *qualitative definiteness, quantitative definiteness, noun group, discourse.*

Специфіка використання означених/неозначених іменних груп у різних типах дискурсів і пов'язане з цим питання стилістичної значущості категорії означеності/неозначеності, тобто впливу детермінативів на формування стильових відмінностей дискурсів, не були предметом ґрунтовного вивчення у сучасній англійській мові. Так, автори комунікативної граматики англійської мови “Longman Grammar of Spoken and Written English” [5] простежили дистрибуцію різних мовних одиниць, зокрема і детермінативів, у чотирьох функціональних стилях – усному мовленні, художніх, публіцистичних і наукових текстах, не торкнувшись питання стилетвірного потенціалу детермінативів.

З іншого боку, досліджуючи функціонування артиклів англійської мови та виділяючи їх текстові функції, учені не висвітлюють ролі інших детермінативів у формуванні стильової специфіки дискурсу [3; 4].

Метою роботи є дослідити особливості використання означених іменних груп у дискурсах різного комунікативного спрямування та їх ролі у створенні функціонально-сміслових і стилістичних ознак цих дискурсів. Матеріалом дослідження обрано тексти художнього, наукового та публіцистичного дискурсів, приблизно по 123800 слововживання кожний [2; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Статистична обробка текстів проводилася методом суцільної вибірки.

Головною передумовою розуміння детермінувальних властивостей різних мовних одиниць як і засобом їхнього розрізнення та класифікації, на наше переконання, повинен бути принцип запропонований російським мовознавцем В. Г. Гак, який розрізняє кількісну та якісну детермінацію мовних одиниць, де остання “показує ступінь знання предмета співрозмовником”, а перша відображає “кількісну характеристику пої-

менованих об’єктів (одиночність, множинність, частковість, тотальність і под.)” [1, с. 99-100].

Згідно цьому показники означеності номінативних одиниць можна класифікувати як:

– якісно означені: означений артикль (*the*), демонстративи (*this/that, these/those*), посесиви (*my/your/his/her/its/our/their*);

– кількісно означені: квантифікатори (*one/the first, all the, both, the few etc.*).

Проте, стверджуючи, що ознаки якості та кількості є основою розуміння детермінувальних властивостей присубстантивних одиниць означеності, ми, однак, вважаємо, що необхідно говорити тільки про їхню домінантність у семантиці того чи іншого детермінатива. Наприклад, окрім домінантного значення вказівки на ідентифікований, означений предмет мовлення, детермінатив *these* в іменній групі *these weeks* виражає значення множини, тобто кількісної означеності. Для правильного визначення характеру детермінації необхідно брати до уваги функціонально-сміслові особливості використання означених детермінативів у дискурсі у кожному конкретному випадку.

Аналізуючи означені іменні групи стосовно їх ролі у створенні функціонально-сміслових і стилістичних ознак дискурсів, ми розглядаємо іменні групи, детерміновані показниками означеності як базові одиниці цього категорійного значення. Доцільність саме такого підходу до висвітлення означеності або неозначеності іменних груп зумовлено тим, що ці категорійні значення не є властивістю виключно детермінативів, а детермінованих за їх допомогою іменників. Тобто, саме іменна група з її контекстуально обумовленим значенням, а не окремих детермінатив, є основою дослідження категорійних значень означеності.

Таблиця 1

Використання означених іменних груп у трьох типах дискурсу

тип дискурсу	художній дискурс	публіцистичний дискурс	науковий дискурс
іменні групи			
означений артикль + іменник	4667	7124	7178
демонстратив + іменник	346	520	1047
посесив + іменник	3009	1896	638
квантифікатор + іменник	677	901	911
Усього	8699	10441	9774

Значення конкретизації та індивідуалізації, притаманні означеним детермінативам, дозволяють читачеві безпомилково ідентифікувати дискурсні референти номінативних груп. За їх допомогою груп автор літературного твору, журналіст чи науковець реалізує у тексті відношення

достовірності поданої ним інформації, безпосередньо впливаючи на читача через зображення подій, осіб, фактів тощо, як чогось відомого, реального, чітко визначеного. У результаті читач немов стає співучасником конкретних подій у конкретних умовах їх перебігу.

Саме прагненням досягнути художньо-образної конкретності літературного твору пояснюється використання такої великої кількості означених іменних груп у художньому дискурсі [2]. А наближеність публіцистичного дискурсу (далі – ПД) до художнього (далі – ХД) виявляється у практично однотипних випадках застосування означеного артикля з номінативами, які позначають:

– узагальненні поняття та суспільно-політичні терміни: ХД – *the persistence, the excellence, the community*; ПД – *the wealth, the election, the bureaucracy*;

– назви народностей та націй: ХД – *the French, the Germans, the Indians*; ПД – *the Saudis, the Romans, the Kosovars*;

– назви установ, організацій тощо: ХД – *the American Express, the Armours and the Swifts, the Vatican*; ПД – *the UAE, the World Bank, the Immigration and Customs Enforcement agency*;

– географічні назви: ХД – *the Holy Land, the Philippines, the Himalayas*; ПД – *the Gulf, the Palestinian territories, the Elysée, the Atlantic* тощо.

І хоча у відсотковому відношенні означених іменних груп в публіцистичному стилі дещо менше (44 %), ніж у художньому тексті (52 %), відносно всіх слововживань, ця різниця компенсується значно більшою кількістю вищеназваних іменних груп і власних назв, які є “безумовно-означеними”: *China, India, Brazil, Asia, Mr. Sarkozy, Obama* та ін. Крім того, у досліджуваних статтях досить часто зустрічаються іменники, детерміновані власними назвами в присвійному відмінкові, наприклад: *Clinton’s victories, Bush’s formidable friend*.

Означені іменні групи та власні назви разом формують метатекстову основу конкретизації та індивідуалізації публіцистичного повідомлення і, відповідно, стають маркерами достовірності поданої інформації, актуалізуючи комунікативні інтенції автора-журналіста та передбачаючи комунікативні очікування читача.

Проведені підрахунки показали порівняно невелику кількість означених іменних груп у науковому тексті (36 %), відносно всіх слововживань. Пояснення цьому ми знаходимо у специфіці лексичного складу наукового дискурсу (далі – НД), а саме у наявності великої кількості іменників абстрактного значення та номінативів, ужитих у родовій співвіднесеності, які виражають найзагальніші властивості досліджуваних предметів та явищ дійсності.

Відмітними ознаками категорійного значення означеності у цьому типі дискурсу є: а) поширене використання означених детермінативів з

назвами наукових теорій та численними термінологічними поняттями: *the Derivational Theory of Complexity*, *this Argument Structure Hypothesis*, *the Trace Reactivation Hypothesis*, *the Unification Model*, *the entropy*, *the dendrogram*, *the plosive*, *the phenotypic variance*, *the DANN*, *the insula*, *these ASL categories*; б) велика кількість пре- та постпозитивно означених іменних груп, що реалізується за допомогою прикладки чи підрядно-означального речення. Наприклад:

They assumed that the setting of a syllable boundary after the encoding of the first syllable's segment delays the initiation of assignment of phonemes to the following syllable [11, с. 253].

This is simply due to the fact that more precise accounting of observed measures, such as reading times, will be dominated by the specific mechanisms that implement the theory... [11, с. 377].

Спільною ознакою вираження значення означеності у трьох дискурсах є переважне використання якісно-означених іменних груп, які у декілька разів перевищують частотність появи кількісно-означених. Крім того, частка означеного артикля є набагато більшою в якісно-означеній детермінації іменних груп, що підтверджує статус означеного артикля як основного засобу вираження категорійного значення означеності.

У цілому, аналізуючи особливості функціонування означених іменних груп у порівнюваних дискурсах, необхідно підкреслити таке:

- у досліджуваних дискурсах спостерігається зростання вживань означеного артикля у напрямку від художнього до наукового дискурсу відносно інших детермінативів якісного означення номінативів;

- частотне використання детермінативів з дейктичною вказівкою на предмет мовлення у науковому дискурсі (1047 одиниць), порівняно з публіцистичним (520) та художнім (346);

- поширене використання присвійних детермінативів у художньому дискурсі та послідовне зменшення їх кількості в інших дискурсах. Порів.: ХД – 3009 одиниць; ПД – 1896 одиниць; НД – 638 одиниць;

- значне переважання числівникової детермінації іменників у кількісній означеності іменників у трьох типах дискурсу. Так, згідно з нашими підрахунками, означені іменні групи з числівниками в якості самостійних детермінувальних маркерів номінативів та у сполученні з іншими означеними детермінативами становлять 514 одиниць у художньому дискурсі, відповідно, 719 – у публіцистичному і 698 – у науковому;

- часте використання квантифікатора *all* у сполученні з означеним артиклем, присвійними та вказівними детермінативами у художньому дискурсі порівняно з низькою частотністю їх появи в інших дискурсах. Порів.: ХД – 102; ПД – 46; НД – 22;

- іменні групи з квантифікатором *all* та номінативи, детерміновані числівниками, становлять практично весь об'єм кількісно-означених

іменних груп у художньому дискурсі, однак в інших – їх кількість стає дещо меншою. Порів.: ХД – 91%; ПД – 85%; НД – 78 %;

– поступове зростання вживань квантифікатора *such* (ХД – 9 одиниць; ПД – 49 одиниць; НД – 96 одиниць) і квантифікатора *both* (ХД – 11; ПД – 28; НД – 50) у функції кількісного маркера означеності;

– у публіцистичному дискурсі у порівнянні з іншими дискурсами частіше використовується квантифікатор *whose* (ХД – 6; ПД – 35; НД – 8), який поєднує значення належності зі значенням двох названих або відомих референтів.

Отже, порівняльно-статистичний аналіз означених іменних груп дозволив виявити певні закономірності їх дистрибуції у досліджуваних дискурсах. Тобто кожний стиль дискурсу має свою систему вживання означених номінативів, яка у кількісному та якісному відношеннях відрізняє його від інших стилів. Отримані результати дають змогу констатувати, що мовленнєва специфіка й частотність використання маркерів означеності/неозначеності можуть слугувати характерною ознакою кожного окремого дискурсу.

Література:

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Г. Гак. – М.: Высш. школа, 1979. – 304 с.
2. Моэм У. С. Острие бритвы = Razor's Edge: книга для чтения на англ. яз. / У. С. Моэм: коммент. М. В. Дьячкова. – М.: Изд-во Менеджер, 2004. – 320 с.
3. Раевская Н. Н. Очерки по стилистической грамматике современного английского языка / Н. Н. Раевская. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1973. – 144 с.
4. Рейман Е. А. Английский артикль. Коммуникативная функция / Е. А. Рейман. – Л.: Наука, 1988. – 114, [2] с.
5. Longman Grammar of Spoken and Written English / [D. Biber, S. Johansson and others]. – London: Pearson Education, 2007. – 1204 p.
6. The Economist [Electronic source]. – 2008. – April 26. – Mode of access: <http://www.economist.com/printedition/index.cfm?d=20080426>.
7. The Economist [Electronic source]. – 2008. – May 3. – Mode of access: <http://www.economist.com/printedition/index.cfm?d=20080503>.
8. Time [Electronic source]. – 2008. – Vol. 171, № 11. – Mode of access: <http://www.time.com/time/magazine/0,9263,7601080317,00.html>.
9. Time [Electronic source]. – 2008. – Vol. 171, № 12. – Mode of access: <http://www.time.com/time/magazine/0,9263,7601080324,00.html>.
10. Time [Electronic source]. – 2008. – Vol. 171, № 16. – Mode of access: <http://www.time.com/time/magazine/0,9263,7601080421,00.html>.
11. Twenty-First Century Psycholinguistics: Four Cornerstones / ed. by A. Cutler. – Mahwah, New Jersey: London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, 2005. – 412 p.

Гуз О. П.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ У МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу вербальної агресії у контексті масмедійного дискурсу. Розглядаються лінгвістичні механізми вербальної агресії у друкованих ЗМІ. Досліджується феномен інвективи як мінімальної одиниці вербальної агресії.

Ключові слова: вербальна агресія, масмедійний дискурс, інвективні тактики, мовленнєві стратегії, пейоративна лексика.

This article deals with the analysis of verbal aggression in the context of verbal discourse. The linguistic mechanisms of verbal aggression are examined in printed mass media. The phenomenon of inventive is investigated as minimum unit of verbal aggression at the mass media discourse.

Key words: verbal aggression, mass media discourse, inventive tactics, speech strategies, pejorative vocabulary.

Для сучасної лінгвістики, комунікативній за своєю суттю, надзвичайно актуальною залишається категорія мовленнєвого спілкування, а саме негативне поле комунікації є об'єктом наукової розвідки як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. У реаліях сьогоденного світу категорія агресії є, безумовно, однією з найважливіших та найпріоритетніших. Способи й засоби реалізації активного прояву агресії досліджуються та аналізуються представниками цілої низки дисциплін: мовознавства, соціології, психо-лінгвістики, культурної антропології, когнітивної та соціальної психології, прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики й типології мов та інших. Залишаючись однією із фундаментальних властивостей людської поведінки, агресія знаходить різноманітне відображення у мові.

Одним із видів агресії, яка має на меті нанесення шкоди опоненту, є вербальна (мовленнєва, комунікативна, словесна, мовна) агресія, тобто конфліктогенна мовленнєва поведінка, в основі якої лежить установка на суб'єктно-об'єктний тип спілкування й негативізуючий вплив на адресата. Мовленнєва агресія може проявлятися як у різних типах спілкування (міжособистісного, групового, масового), так і у будь-якому дискурсі незалежно від його часових та національних факторів. Мовленнєві та мовні параметри даного типу мовленнєвої поведінки визначаються дискурсивними умовами. Як зазначає Б. Я. Шарифуллін: "З еколінгвістичних позицій мовна агресія й мовне насилля (а також мовне маніпулювання, мовна демагогія тощо) розглядаються як форми мовленнєвої поведінки, які негативно впливають на комунікативну взаємодію людей, оскільки вони

завжди направлені на мінімізацію й навіть деструкцію мовної особистості адресата, на його підкорення, маніпулювання ним в інтересах автора висловлювання” [10, с. 125].

Теоретико-лінгвістичним підґрунтям нашого дослідження стали наукові праці вчених, які розробляють поняття “дискурс”, “мова засобів масової інформації”, “комунікативні стратегії й тактики”, “мовленнєва агресія” та “інвективність” (Н. Д. Арутюнова, О. Н. Бикова, М. Д. Голєв, М. В. Гречихін, О. В. Демидов, В. І. Жельвіс, Г. В. Завражина, Н. Н. Кошкарєва, А. В. Курьянович, А. В. Олянич, Б. Я. Шарифуллін та інші).

Актуальність нашого дослідження зумовлене недостатнім вивченням причин виникнення, механізмів мовленнєвої агресії та наслідків цього комунікативного явища у масмедійному дискурсі.

Мета дослідження полягає у виявленні своєрідності вираження мовних засобів вербальної агресії у друківаних засобах масової інформації.

Сучасна людина занурена не лише в інформаційну, але й і в емоційну сферу, яка досить часто формується засобами масової інформації (ЗМІ). Наш настрій у значній мірі визначається як тематикою, так і стилістикою газетних, журнальних, теле– й радіо– матеріалів, адже уявлення про сучасний світ здебільшого формується ЗМІ. Політична чи економічна подія тільки тоді має для нас певне значення, коли про неї розповідають ЗМІ. Сьогодні у будь-якій країні жодна суспільна структура не може повноцінно існувати без комунікативної підтримки. ЗМІ здійснюють суттєвий вплив на суспільство, його стан та розвиток. Це медіатор між тими, хто управляє і тими, хто є об’єктом управління. Як вважає А. В. Олянич, масово-інформаційне спілкування є сьогодні провідним типом дискурсу, який проникає практично в усі типи інституційного і навіть щоденного спілкування [8, с. 310].

Зазначимо, що останнім часом у масмедійному дискурсі спостерігається помітне зростання інформації, насиченої семантикою агресії. Практично у всіх типах медіа текстів присутні негативні емоції, почуття, наміри. Мовленнєва агресія у сучасній пресі – явище поширене, яке володіє особливими різноманітними засобами й способами свого втілення. На нашу думку, вербальна агресія ЗМІ представляє не меншу небезпеку, ніж фізична, оскільки у слові, у його переносному значенні може проявитися прихована ворожість. На жаль, мовленнєва агресія активізується й адаптується дуже швидкими темпами в інформаційному просторі, тим самим, витісняє з нього мовленнєву толерантність. Вербальна агресія у ЗМІ виступає засобом прояву влади й мовного насилля по відношенню до читачів. Постійне використання пейоративної лексики призводить у кінцевому рахунку до лексико-семантичної трансформації медіа текстів, присутність негативу стає їхньою невід’ємною частиною [3, с. 73]. З метою привернути увагу більшості читачів, вплинути на їхні думки, по-

чуття й навіть вчинки ЗМІ використовують різноманітні мовні засоби, синтаксичні конструкції і прийоми. Журналісти намагаються розробити нові форми спілкування, нові засоби вираження, застосовуючи при цьому досить часто мовні одиниці із семантикою агресії. У масмедійних текстах досить популярними є тактики, які відносяться до прямої або непрямой агресії. До активної прямої агресії відносимо погрозу, образу, звинувачення, прокляття, створення негативного образу, висловлювання, які знижують статус політичного опонента, нагнітання деталей, дискредитують твердження. Активна непряма агресія включає в себе тактики намішки, іронії, докору, обурення, ущипливі слова і таке інше.

Вербальна агресія в масмедійних текстах – це перш за все засіб маніпулювання масовою свідомістю, за допомогою якого ЗМІ можуть викликати, підтримати або підсилити негативне ставлення аудиторії до того чи іншого об’єкта, а саме: до політичного діяча або процесу, до тієї чи іншої держави, до певної нації, релігії тощо. Агресивні мовленнєві стратегії розраховані на формування у реципієнта деструктивних почуттів: ненависті, гніву, люті, помсти. А як загальновідомо, що на середнього читача грубе слово справляє набагато більше враження, ніж нейтральне. Саме через використання стилістично забарвлених слів читач найбільш яскраво і чітко уявляє позицію автора. Сучасна вітчизняна й зарубіжна журналістика переповнена сценами насилля та агресії. Представляючи собою зразок інтолерантної поведінки, мас-медіа шляхом мови формує новий тип тексту, головною особливістю якого виступає вербальна агресія, яка є надзвичайно потужним експресивним елементом у створенні емоційно заряджених текстів. Насамперед вживання негативно оцінної лексики (лайливі, грубі, недоброзичливі, уїдливі слова тощо) є найулюбленішими прийомами журналістів у досягненні експресії. Варто зауважити, що для масмедійного, особливо політичного, дискурсу сьогодення властива тенденція до образливих висловів на адресу опонентів, що, по суті, є порушенням етичних норм, правил пристойності та гідності. Саме поняття “опонент”, обов’язкове в рамках цивілізованої дискусії, досить часто прирівнюється до аналогу “ворог”, ось чому словесні баталії набувають запеклого, агресивного характеру. Чіткі аргументи, спокійне обговорення замінюються лайкою з використанням взаємних докорів, звинувачень, образ, різких безапеляційних оцінок.

Більшість лінгвістів (М. В. Гречихін, О. В. Демидов, Г. В. Завражина, Н. О. Остроушко, А. П. Чудінов та інші) вважають вербальну агресію одним із найважливіших засобів впливу на читача у друкованих ЗМІ. Форми й способи вираження мовленнєвої агресії насамперед залежать від етнокультурних особливостей комунікації і політичної орієнтації друкованого органу. У газетних текстах тоталітарно-авторитарних держав переважають прямі форми вербальної агресії, котрі досягаються такти-

ками образи, зневаги, обвинувачення, погрози, прокляття і тому подібне. Натомість, у друкованих ЗМІ демократичних країн вербальна агресія здебільшого виражається за допомогою форм непрямої комунікації. Н. О. Остроушко відносить до знаків вербальної агресії, які є найбільш поширеними й популярними у масмедійному дискурсі, ярлики, лайливу лексику, іронічні номінації, маркери відчуженості, спеціальні пейоративи, політичні терміни, (негативно-оцінні амбівалентні терміни, політичні пейоративи, дисфемізми), антропоніми, етноніми [9, с. 19].

Центральне місце серед засобів реалізації агресивних комунікативних намірів у масмедійному дискурсі посідають інвективи, тобто такі мовні одиниці, за допомогою яких можна образити опонента. Інвективна функція мови є однією з її природних функцій, яка тісно пов'язана з можливістю (й життєвою необхідністю) творчого використання слова [2, с. 44]. Поступово вербальна інвектива практично повністю заміняє дійсний акт агресії. У сучасному суспільстві інвектива проникає у сфери, які раніше вважалися сакральними – в інститути влади (суд, адміністрація, уряд), в армію, освіту тощо. Інвектива пронизує всі дискурси і стає зброєю досягнення особистих цілей політиків, журналістів та інших учасників комунікативного процесу. На думку В. І. Жельвіса, в основі інвективного спілкування лежить, по-перше, прагнення знизити соціальний статус адресата або рівень його самооцінки, нанести моральну шкоду. По-друге, через образу й кривду може переслідуватися практична ціль – досягнути зміни у поведінці адресата [4, с. 23]. Таким чином, інвективу можна вважати “будівельним матеріалом” вербальної агресії, її мінімальною одиницею [7, с. 199]. Г. В. Завражина вважає, що саме інвективні тактики найповніше реалізують вербальну агресію в масмедійному дискурсі. Науковець розглядає інвективні тактики як сукупність спланованих агресивних мовленнєвих дій, що здійснюється за допомогою експресивних, негативно оціночних одиниць, які створюють своєю семантикою певний соціальний “антиідеал”. Мовленнєві агресивні дії підпорядковані завданню понизити соціальний статус й, можливо, нанести психологічної шкоди об'єкту, котрий, у свою чергу, обов'язково так чи інакше присутній в інвективній ситуації [5]. Авторка зазначає, що інвективні тактики можуть реалізовуватись у таких прийомах як повтор, порівняння, гіперболізація, узагальнення, розповсюдження чуток й припущень, зривання масок і таке інше [5].

У масмедійному дискурсі інвектива як одиниця вербальної агресії використовується для досягнення більшої сенсаційності, для привернення уваги суспільства до видавництва, для зацікавленості аудиторії у самій проблемі розповсюдження ненормативної лексики як соціокультурного явища. О. В. Демидов констатує існування наступних видів інвектив: інвективних ярликів, лайливих інвектив, вердиктів, засобів дифамації, іро-

нічних інвектив, стійких виразів, метафоричних інвектив [1, с. 92]. Учений виділяє два види інвектив: 1) мимовільна, неконтрольована емоційна реакція; 2) свідомий намір скривдити супротивника з метою продемонструвати своє домінуюче положення [1, с. 93].

На сучасному етапі наукового дослідження проблеми вербальної агресії вчені-лінгвісти виділяють 8 видів інвективної лексики, які приваляють як у вітчизняних, так і зарубіжних друкованих текстах:

1. Слова й вирази, що позначають антисуспільну, соціально засуджуючу діяльність.

2. Слова з чітко вираженим негативним забарвленням.

3. Назви професій, які вживаються в переносному значенні.

4. Зоосемантичні метафори.

5. Дієслова із “засуджуючою” семантикою або навіть з прямою негативною оцінкою.

6. Слова, котрі містять у своєму значенні негативну, до того ж надто експресивну оцінку особи.

7. Евфемізми різко негативного характеру.

8. Оказіональні каламбурні утворення, метою яких є приниження або образа адресата [6, с. 110].

Використання журналістами вищезгаданої лексики, безпосередньо направленої на адресу конкретної особи, є образливим фактом, тобто автор газетної статті свідомо принижує честь і достоїнство респондента у непристойній формі.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна констатувати, що вербальна агресія – особливий тип мовленнєвої поведінки, який може здійснюватись у будь-якому типі дискурсу, у тому числі і у масмедійному. Внутрішня структура друкованих текстів ЗМІ виступає як засіб передачі інтолерантної інформації із широким використанням спеціалізованих й неспеціалізованих інвектив, котрі вважаються мовними одиницями вербальної агресії. Отже, подальше наше дослідження буде присвячене аналізу засобів вербальної агресії на матеріалах сучасної французької періодици.

Література:

1. Демидов О. В. Инвективная лексика в СМИ (на примере политического журналистского дискурса) / О. В. Демидов // Вестник Челябинского ун-та: Серия 11 Журналистика. – 2004. – № 1(1). – С. 90-94.

2. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-1: проблемы и перспективы : межвуз. сб. науч. тр. – Барнаул : Изд-во Алт. гос. ун-та, 1999. – С. 44-56.

3. Гречихин М. В. Роль языковых единиц с семантикой агрессии в организации текстов СМИ / М. В. Гречихин // Журналистика и медиаобразование.

Сборник трудов II Междунар. научно-практ. конференции. – 2007. – Т. II. – С. 72-75.

4. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи: (Психолингвистическая интеграция речевого воздействия) / В. И. Жельвис // Ярослав. гос. ун-т, 1990. – 81 с.

5. Завражина А. В. Способы реализации инвективных тактик в массмедийном политическом дискурсе / А. В. Завражина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/17.pdf>.

6. Курьянович А. В. Инвективные речевые жанры в пространстве современной межличностной коммуникации / А. В. Курьянович // Вестник ТГПУ: Серия Гуманитарные науки (Филология). – 2005. – Вып. 3 (47). – С. 106-111.

7. Муратова І. С. Мовна інвектива як одиниця вербальної агресії в політичному дискурсі / І. С. Муратова // Вісник Житомир. держ. ун-ту: Серія “Філологічні науки”. – 2009. – Вип. 48. – С. 198-201.

8. Олянич А. В. Драматургия политического и военно-политического конфликта в массово-информационном дискурсе (стратегии презентации “своих” и “чужих”) / А. В. Олянич // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации. – Екатеринбург: Урал. гос. ун-т, 2004. – С. 303-322.

9. Остроушко Н. А. Проблема речевого воздействия в рекламных текстах: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. А. Остроушко. – М., 2003. – 24 с.

10. Шарифуллин Б. Н. Языковая агрессия и языковое насилие в свете юрислингвистики: проблемы инвективы / Б. Н. Шарифуллин // Юрислингвистика-5: юридические аспекты и лингвистические аспекты права: межвуз. сб. науч. тр. – Барнаул: Изд-во Алт. гос. ун-та, 2004. – С. 120-137.

Гульчевська М. Б.,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів

МОРФОЛОГІЧНИЙ ТА ГРАМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У даній статті здійснено морфологічний та граматичний аналіз слов'янських запозичень, які поповнювали англійську мову протягом століть, визначено основні способи словотвору.

Ключові слова: слов'янські запозичення, морфологічний аналіз, граматичний аналіз, словотвір, похідні запозичення, прості запозичення, складні запозичення.

Morphological and grammatical analysis of Slavonic borrowings in English language is done in this article. Main forms of word building are depicted.

Key words: Slavonic borrowings, morphological analysis, grammatical analysis, word building, derivative borrowings, simple borrowings, compound borrowings.

Запозичення, як джерело поповнення словникового складу, посідають в англійській мові значне місце [1, с. 57]. Дуже велику роль вони відіграли в XIII і XIV ст., коли в Англії одночасно функціонували три мови: англійська мова основної маси населення, французька – мова школи, державних і законодавчих органів і латинська – мова церкви і науки. Пізніше запозичення були, головним чином, наслідком розширення політичних, економічних і культурних зв'язків Англії, а також США з іншими країнами. Саме за рахунок таких зв'язків з'явилися в англійській мові запозичення з слов'янських мов і початок їх появи припадає, в основному, на XVI століття коли встановлюються найбільш тісні зв'язки Англії та Росії.

Питання слов'янських запозичень неодноразово розглядалось як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві. Зокрема, у працях Зацно-го Ю. А., Акуленко В. В. [2, с. 4].

Метою даної статті є аналіз словотвору слов'янських запозичень, які потрапили в англійську мову, та їх класифікація з точки зору їх морфемної структури.

Залежно від структурних особливостей слов'янські запозичення можуть класифікуватись як (1) прості, (2) похідні, (3) складні слова, (4) словосполучення, (5) абрєвіатури та акроніми. Найбільш чисельними являються групи простих і похідних слов'янізмів. Прикладами простих лексичних одиниць можуть бути наступні: *arshin, artel, borsct, czar, grosz, kvass, dacha, izba, knish, knout, kvass, kulak, lev, oblast, okrug, pirog, etc.*

Apparatchik, babka, babushka, baidarka, czarevitch, bolshevik, bulgarian,

decembrist, kozachok, mazurka, maximalist, muzhik, nudnik, etc. – приклади запозичень, які є похідними (запозичення, які вважаються похідними з точки зору тієї мови, з якої вони перейшли. До похідних ми можемо віднести і ті запозичення, які були утворенні шляхом афіксації або конверсії від простих слов'янізмів).

Аналіз словоформ показав, що переважна більшість запозичень утворена суфіксальним способом. Суфіксація як словотвір значно ширша, ніж префіксація. Особливо цей спосіб словотворення характерний для слов'янських запозичень в англійській мові. В цей час, як префіксальний спосіб утворення спостерігається лише в словах *Pogrom, Podsol* суфіксальний має значно ширше використання. Суфікс – деривативний (похідний) елемент наприкінці слова (між коренем і закінченням), який є або був продуктивним елементом словотвору. Суфікс має лексико-семантичне значення, проте не вживається відокремлено, тобто не має ознак окремої частини мови. Однак, коли одне і те ж слово з різними суфіксами належить до однієї частини мови, то за допомогою суфікса розрізняють лексико-граматичні класи цих слів.

Суфіксальний словотвір розрізняється в залежності: 1) від суфікса, що походить з власної мови. У таких випадках наголос новотвору не змінюється; 2) від запозиченого суфікса, що приєднується як до власномовних, так і запозичених коренів, не змінюючи при цьому наголосу; 3) від запозиченого суфікса, що вживається з іншомовними коренями, змінюючи при цьому наголос і або голосний чи приголосний кореня.

До першого способу можемо віднести слова, утворені за допомогою суфікса *-ik*: *sputnik, nudnik, Bolshevik, muzhik*.

Прикладом другого способу словотворення можуть бути наступні іменники *Decembrist, Maximalist, Trotskyist, Sovietist, Czarist, Sovietologist, Slavist, Slavicist, Leninism, Stalinism, Moravianism, Slavicism, Shamanism, Sovietism, Soivietist, Slavophilism, Trotskyism, Sovietdom*. Як бачимо з прикладів, найбільш поширеними іменниковими суфіксами являються наступні: *-ism*, грецький суфікс, який виражає догму, соціальний лад, стан і подібне, а також *-ist*, значення якого, той, хто тримається віри, вчення, виконавець дії. Обидва з них відносяться до продуктивних суфіксів іменникового словотвору. Непродуктивним являється суфікс германського походження *-dom*, що має значення умови, стану, володіння.

Поряд з іменниками суфіксальному словотвору піддаються й прикметники. Наприклад: *Bulgarian, Kashubian, Permian, Serbian, Slovenian, Ukrainian, Siberian, Kievan, Uralian, Tolstoyan, Vlachian, Yugoslavian Serbo-Croatian*; *Slavonic, Shamanistic, Robotic, Podsolic, Cyrillic*; *Self-critical*. Отже, найбільш продуктивними суфіксами прикметників, запозичених з слов'янських мов є наступні: *-an* – суфікс романського походження, який має значення місця, системи, слова з даним суфіксом мо-

жуть вживатись в якості прикметника: *-ic* – грецький суфікс, який вказує на ознаку предмета, від якого прикметник походить; *-al* – суфікс грецького походження, який вказує на якість. Всі вони належать до продуктивних суфіксів прикметникового словотвору.

Основними дієсловами, утвореними суфіксальним способом, є наступні: *podsolize, robotize, russianize, sovietize, vernalize, russify*. Романський суфікс *-fy* вказує на приведення в стан і на перехідність дієслова. Суфікс *-ize* грецького походження вказує на наслідування і на те, що дані дієслова є неперехідними. Обидва суфікса відносяться до продуктивних дієслівних суфіксів.

Заслугове уваги принципова різниця між закінченням і суфіксом, що в англійській мові часто виражається однією морфемою. У граматиці вони інколи називаються флективними суфіксами (flectional suffixes). Слід мати на увазі, що флективні суфікси – це виразники граматичного значення, тоді як дериваційні суфікси – це носії значення лексичного і є лексичними морфемами. Граматичну форму, таким чином, складають слова з флективними суфіксами, а лексичну – з дериваційними. Звідси розрізняють і відповідні парадигми: флективною є парадигма *knout – knouted – knouting; horde – horded – hording; pistol – pistoled – pistolng*, що виражають граматичні категорії (*-ed* як дієслівне закінчення минулого часу і перфекта та *-ing* як закінчення дієприкметника теперішнього часу) дериваційною – *podsol – podsolic* (утворення прикметника шляхом додавання суфікса *-ic* до іменної основи *podsol*, яка в свою чергу являється похідною; перехід слова з однієї частини мови в іншу), *bolshevik – bolshevism – bolshevist – bolshevistic* (тут спостерігаємо теж утворення нових лексичних одиниць, суфікси, яких несуть нове семантичне забарвлення зокрема це спостерігається стосовно іменників). До дієслів, які є запозичені з слов'янських мов флективних парадигм *-ed, -ing* набувають наступні: *podsolize, polka, robotize, russianize, russify, saber, sovietize, vernalize*.

Поряд з уже розглянутими прикладами слід звернути увагу на наступні лексичні одиниці: *dacha, baba, babka, babushka, balalaika, beluga, czarevna, czaritza, kasha, kielbasa, koruna, polka, taiga, vizsla, vodka*. В російській та українській мовах вони виступають як закінчення, які характерні іменникам однини, жіночого роду, називного відмінка. В цей час як в англійській мові наявність флективного суфікса для розрізнення роду майже відсутнє, в слов'янських мовах роди іменників визначаються, в основному, за наявності таких суфіксів.

До чоловічого роду належать, за незначними винятками, іменники з чистою основою на твердий чи на м'який приголосний (напр. *borsch, calash, Cossack, czar, steppe*); до жіночого роду, крім невеликої групи чоловічого роду належать іменники із закінченням *-a, -я* (напр. *kasha,*

kielbasa, koruna); до середнього – із закінченням *-o, -e*, а також *-a, (-я)* (напр. *kolo, zemstvo*). Крім того в слов'янських мовах існують додаткові засоби розрізнення роду.

Заслуговує уваги і таке явище як наявність флективного суфікса в російськомовних та україномовних словах для розрізнення роду і одночасно його відсутність в англійській мові (напр. *Czech – чех, чешка; Russian – росіянин, росіянка; Samoyed ненець, ненка, Serb – серб, сербка; Slovene – словенець, словенка; Slovak – словак, словачка*).

Флективна парадигма характерна в слов'янських мовах не лише для розрізнення роду, але й для визначення числа іменника. Наявність такої парадигми є і в англійській мові, але вона набуває форми закінчень – *s* або *-es*. Результати досліджень показали наявність парадигм одного і другого типів в запозичених словах. Напр. *blini (blinis), droshky (droshkys), kielbasy (kielbasas), kolkhozy (kolkhozes), mensheviki (mensheviks), bolshevik (bolsheviks)*, але *groszy, dumky, miri, piroshki, gospoda*. Наявність флективних суфіксів (або закінчень) *-s; -es* у наступних словах є свідченням граматичної асиміляції слов'янізмів в англійській мові.

Як дериваційні елементи, суфікси виконують функцію афіксальної морфеми, що знаходиться між коренем та закінченням і входить до складу основи. Не вживаючись незалежно, суфікс, проте, має семантичне навантаження, яке впливає на новотвір. Це спонукало до численних класифікацій суфіксів стосовно їх походження, утворюваних за їх допомогою частин мови, продуктивності/непродуктивності, частоти вживання, загальних значень і, навіть, емоційного забарвлення.

Окремі морфеми можуть нести подвійну функцію – як граматичних засобів творення, так і суто лексичних. Морфеми *-ed, -er* можуть виражати граматичні категорії (*-ed* як дієслівне закінчення минулого часу і перфекта; *-er* – як прикметникове закінчення вищого ступеня порівняння) і, з іншого боку, утворювати лексичні деривативи, напр.: *foreigner, colored, quick-witted*. Таким чином різниця між закінченням і суфіксом полягає у тому, що перше виконує граматичну функцію, а в другому переважає лексичне значення. У нашому випадку морфеми *-ed* та *-ing* виражають граматичні категорії часу.

Наступну групу слов'янізмів становлять складні слова. Складними одиницями, згідно з Кубряковою, вважаються запозичення, утворені в результаті складання двох і більше основ. До категорії складних слов'янізмів можна віднести наступні слова: *chernozem, cominform, comintern, gosplan, samovar, samizdat, etc*. Як показує аналіз, значна їх кількість складається зі слів, які відносяться до граматичної категорії іменника та прикметника, іменника та прислівника і т.д. До складу таких запозичень можуть входити основи, які являються похідними. Наприклад: *agitpropist, Balto-Slavic, Belorussian, Serbo-Croatian*.

Наступною групою запозичень являються словосполучення, які складаються з одного і більше слів. Значну кількість словосполучень становлять кальки Russian Empire, Russian Orthodox Church, Tundra swan, White Russian, etc.

Абревіатура і акроніми становлять останню групу слов'янських запозичень: KGB, MGB, MVD, FSB, OGPU, NER.

Отже, основними способами словотвору запозичень є наступні: за допомогою суфіксів, шляхом словоскладання та абревіації.

Література:

1. Акуленко В. В. Влияние современного русского языка, в связи с развитием его словарного состава на западноевропейские языки (на материале английского языка): Дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1954.

2. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки XX століття. – К, 1999.

Гут Н. В.,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКИХ СЛІВ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Ш. БРОНТЕ)

У статті описано способи вираження авторських слів при прямій мові. На матеріалі прозових творів Ш. Бронте виокремлено бездієслівні та власне дієслівні вводи, з подальшою їх градацією на лексико-семантичні групи.

Ключові слова: *слова автора, дієслівний ввід, лексико-семантична група, засоби комунікації.*

The article deals with ways of expressing the author's words of direct speech. Nonverbal and verbal types of the author's words are stated in C. Bronte's works.

Key words: *author's words, verbal type of the author's words, lexical-semantic group, means of communication.*

Спілкування складається з процесу висловлення та процесу розуміння, ніколи не здійснюється ізольовано від реальності. Співрозмовники завжди зустрічаються у певних обставинах, у певний час, у певному настрої, з певною метою. Тематика розмови може стосуватися найрізноманітніших проблем, а результат спілкування часто важко передбачити. Істотною ознакою висловлювання є його зверненість до когось, його адресованість [2, с. 275]. Кожна репліка, зроблена мовцем, розглядається як реалізація його комунікативного наміру. У діалогічному мовленні ролі адресата та адресанта постійно змінюються, якщо цього не відбувається, варто говорити про мовленнєву взаємодію, названу монологічною [3, с. 20].

Отже, комунікативна ситуація – це конкретна ситуація спілкування, компоненти якої (адресат, адресант, намір, місце, час тощо) створюють єдине ціле, яке домінує над своїми частинами. Відображення комунікації у тексті є невід'ємним компонентом художнього твору, визначається індивідуальною майстерністю автора цього твору, адже письменник намагається приблизити мовлення персонажів до мовленнєвої реальності.

Для того, щоб зменшити розрив між усною мовою дійових осіб, зафіксованою у художніх текстах, та тією, яка існує в житті, письменник використовує авторські слова, за допомогою яких “віртуальні елементи мовної системи пов'язуються з дійсністю мовленнєвого спілкування” [1, с. 36]. Дослідженню слів автора як невід'ємного компонента конструкції із прямою мовою присвячені праці В. Вронської, І. Кучеренка, М. Милих, Д. Розенталя, О. Федорова, Н. Шумилова та інших.

Мета цієї статті – описати особливості вираження авторських слів при прямій мові у прозових творах Шарлоти Бронте “Jane Eyre”, “Villette”, “The Professor”.

Слова автора можуть передавати широкий діапазон комунікативних навичок, засоби зображення яких варіюються відповідно до задуму письменника. В одному випадку такі утворення містять просодичні особливості мовлення, в іншому – паралінгвістичні параметри, або кінетичний супровід висловлювання. Це дозволяє автору спрямувати сприйняття репліки читачем у відповідне русло, адже зміна авторських слів, здебільшого, змінює інтерпретацію репліки: “*She never did so before,*” **at last said Bessie, turning to the Abigail** [4]; “*What we tell you is for your good,*” **added Bessie, in no harsh voice** <...>[4]; “*What is all this?*” **demanded another voice peremptorily** [4]; “*Do you feel as if you should sleep, Miss?*” **asked Bessie, rather softly** [4]; “*Fetch that stool,*” **Mr. Brocklehurst was pointing to a very high one from which a monitor had just risen** [4]; “*Hardened girl!*” **exclaimed Miss Scatcherd** [4]; “*What splendid weather!*” **observed the directress cheerfully, glancing at the same time from the window** [5].

Отже, будучи проміжною ланкою між авторською та прямою мовою, слова автора пов’язують репліки різних персонажів, передаючи емоції дійової особи чи вказуючи на її конкретну дію. Здебільшого такі структури носять констатуючий характер: тут не використовуються ні питальні ні спонукальні речення.

Для слів автора характерний також частий повтор у їхній структурі певних мовних одиниць. Повтори виступають своєрідним з’єднувальним ланцюжком у діалогічних структурах текстів. Як правило, один елемент слугує відправною точкою для введення в контекст другої лексичної одиниці повтору, яка разом з усією фразою несе певну художньо-смыслову ідею. Аналізуючи слова автора при прямій мові, можна говорити переважно про лексичні повтори базового дієслова у їхній структурі.

Наприклад, загальний характер лексеми **to say** детермінує частотність та регулярність її використання як ввідного компонента на позначення різноманітних мовних актів (звертання, запитання, відповіді, докору тощо): *Presently he said to me, “Your name, little girl?”* [4]; “*What?*” **said Mrs. Reed under her breath** [4]; “*Shall I, Miss Temple?*” – “*You will,*” **said she, passing her arm round me** [4]; “*Benefactress! Benefactress!*” **said I inwardly, “they all call Mrs. Reed my benefactress; if so, a benefactress is a disagreeable thing”** [4].

Дієслівні авторські слова, характеризуючись різноманітністю та чисельністю їхнього континууму, реалізують здатність називати ситуацію говоріння, співвідносячись з її елементами. Єдність функціонування нівелике істотні відмінності у семантиці. Це зумовлює виділення в межах

групи авторських слів трьох лексико-семантичних груп дієслів: говоріння; рухів, жестів та міміки мовця; думки.

Так, процес говоріння завжди здійснюється певною мовою, має певні діалектні, професійні, жаргонні особливості, висоту, силу, тембр, темп, манеру вимови певних звуків тощо. Крім того, мовець ставить за мету силою свого голосу не лише передати певну інформацію, а й спонукати, сприяти розвиткові діалогу. Всі ці особливості відображаються дієслівними лексемами на позначення говоріння: "*Eulalie, je suis prete a pamer de rire,*" **observed one** [5]; "*Is it your intention to become a tradesman?*" **he inquired presently** [5]; "*You see I am meditating in the field at eventide,*" **continued this shade** [5]; "*Yes,*" **he began,** "*I told you that you were an aristocrat, and who but an aristocrat would laugh such a laugh as that, and look such a look?*" [5]; "*Work, work!*" **reiterated the inward voice** [5]; "*Clerk and shopman!*" **murmured I to myself** [5]; "*Better take your berth at once, ma'am,*" **counselled the waiter** [6]; "*Say good-morning to the young lady,*" **dictated Harriet** [6]; "*Dr. Bretton,*" **I broke out,** "*there is no delusion like your own <...>*" [6].

Під час вербального спілкування спостерігається включення в нього немовленнєвих елементів – жестів, міміки, пози, стану суб'єкта. Як засіб комунікації, невербальні компоненти мають ті ж характеристики, що і мовленнєва діяльність. Розглядаючи їх як особливу мову, більшість дослідників наголошують на поширенні закономірностей вербальних систем на невербальні засоби комунікації, а тому в єдності ці компоненти становлять одну комунікативну систему. Увага в таких реченнях акцентується на засобах комунікації, які супроводжують власне мовленнєвий акт, звукова мова часто "коментується" рухом, мімікою чи жестом, які поглиблюють спілкування, роблять його більш виразним. Наприклад: "*I hope so,*" **I produced writing materials with alacrity** [5]; "*Oh,*" **returned Mr. Brown,** "*professor, here in Belgium, means a teacher, that is all*" [5]; "*No.*" **I shook my head** [5]; **She nodded:** "*I speak to Mrs. Bretton, formerly of Bretton, shire?*" [6]; **I looked up in some surprise:** "*A Catholic? No! Why suggest such an idea?*" [6]; "*Are they going to interrupt?*" **he glanced at the door with an annoyed expression** [6].

Об'єктивна дійсність так чи інакше завжди впливає на психіку людини. Спілкуючись з іншими, індивід використовує мовлення як засіб емоційного впливу на співрозмовника, що може стимулювати чи уповільнювати дію одного з суб'єктів комунікації. У художньому тексті це відображається за допомогою лексичних одиниць на позначення психічної діяльності. Спільною основою функціонування для цієї групи слів є розумова активність людини в її різних виявах. Як правило, це синонімічний ряд лексем утворений навколо дієслова *to think*: "*Edward is rich,*" **thought I to myself** [5]; "*Her laughter,*" **I reflected,** "*must be the mere frenzy*

of despair" [6]; "*I shall get by very well,*" *I meditated* [4]; *I deliberated*: "*I must keep in good health, and not die*" [4].

Лексичні одиниці, які входять до складу слів автора, часто отримують додаткові відтінки значень, завдяки чому втілюються художні образи, важливі для побудови всієї системи художнього тексту. Така ситуація сприяє функціонуванню не лише лексичних та контекстуальних, а й авторських синонімів, які разом утворюють численні групи та підгрупи.

У більшості випадків у кожній лексико-семантичній групі можна виокремити ядерне слово. Виразність таких одиниць у тому, що, з одного боку, загальні та ємкі значення нейтральних за експресивним забарвленням слів дозволяють позначати широке коло явищ; з іншого боку, вони дуже рухливі у змістовому та експресивному плані. Під впливом оточення концептуальні можливості таких одиниць зростають для передачі нових граней змісту.

Характеризуючись найрізноманітнішими часо-видовими трансформаціями, дієслова різної семантики привносять у художній текст відчуття перспективи, сприяють зміщенню певних семантичних пластів тексту, актуалізують, динамізують оповідь. Дієслівні лексеми широко функціонують у супроводі інших частин мови (іменників, прислівників, дієприслівників), які модифікують значення дієслівного ядра слів автора: *He <...> said solemnly, and in a bass voice, "Her size is small: what is her age?"* [4]; *Presently she said, in the sweetest tone, "How comfortable I am! That last fit of coughing has tired me a little; I feel as if I could sleep: but don't leave me, Jane; I like to have you near me"* [4]; *"The Miss Reeds could not play as well!" said she exultingly* [4]; *"Who talks of cadeaux?" said he gruffly* [4]; *"Ladies," said he, turning to his family, "Miss Temple, teachers, and children, you all see this girl?"* [4]; *"C'est ma gouverante!" said she, pointing to me, and addressing her nurse; who answered* [4]; *"Confusion to her goblin trappings!" cried he, irreverently: "but at least she had handsome eyes bright and soft"* [6]; *"Papa, I am not hurt," said a girlish voice; "am I with papa?"* [6]; *"What do you mean to do?" pursued Hunsden coolly* [5].

Наповнення слів автора певними лексичними одиницями детерміновано необхідністю створити саме той контекст, який забезпечить повноцінне сприйняття прямої мови. Відбір лексичних одиниць, які автор використовує для побудови авторських слів, здійснюється відповідно до потенціалу цих лексем всебічно описувати комунікативну ситуацію та передавати характеристики процесу мовленнєвої взаємодії.

Для репрезентації ситуації спілкування у ролі ввідних слів можуть використовуватися й інші частини мови. Такі структури характеризуються інтонаційною та змістовою незавершеністю, потребують доповнення прямою мовою. Лише разом з реплікою вони утворюють граматичну конструкцію, яка виражає відносно завершену думку: "*Let her go,*" *was*

the only answer [4]; “*So much?*” *was the doubtful answer*; and he prolonged his scrutiny for some minutes [4]; “*I am all obedience,*” *was the response* [4]; “Here is an absurdity!” *was her morning accost* [6]; “Oh, no!” *with some animation* [5]; **The other:** “What can you do to alter it?” [5].

Отже, способи вираження авторських слів при прямій мові варіюються від використання дієслів різної семантики до функціонування у цій ролі інших частин мови. Так чи інакше, слова автора виступають одним із продуктивних лексико-граматичних засобів творення художніх структур. Взаємодіючи з конструкціями прямої мови, вони відіграють важливу смислотворчу і функціональну роль у прозових текстах Ш. Бронте.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Советская Энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
3. Долинин К. А. Интерпретация текста: (французский язык) / К. А. Долинин. – М.: Просвещение, 1985. – 288 с.
4. Brontë Charlotte. Jane Eyre / Charlotte Brontë. – London, 2007. – 407 p. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org>.
5. Brontë Charlotte. The Professor / Charlotte Brontë. – London, 2008. – 154 p. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org>.
6. Brontë Charlotte. Villette / Charlotte Brontë. – London, 2005. – 424 p. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org>.

Данильченко І. В.,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ НОМІНАЦІЇ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається залежність вживання номінативних засобів в англomовному журнальному дискурсі від статі автора. Встановлено, що особливості номінації об'єктів навколишньої дійсності у журнальних статтях різних авторів виявляються в частоті вживання одиниць різних частин мови: іменників, прикметників і займенників.

Ключові слова: гендер, дискурс, номінативні одиниці.

The article reveals dependence of the choice of nominative means in English magazine discourse on the author's gender. It is stated that the peculiarities of nomination consist in the frequency of usage of units belonging to different parts of speech: nouns, adjectives and pronouns.

Key words: gender, discourse, nominative units.

Гендерні дослідження, що виявляють залежність вживання мовних засобів від статі мовця, є однією з найважливіших складових антропоцентричної парадигми в сучасній лінгвістиці. Гендер визначається як соціальна чи соціокультурна стать, параметр мовної особистості, який формується відповідно до норм певної культури [1, с. 21]. Водночас гендер – це конструкт дискурсу [9, с. 295], що в широкому сенсі є складною єдністю мовної практики та екстралінгвальних факторів, необхідних для розуміння тексту, які створюють уявлення про учасників комунікації, їх установки та цілі, умови продукування і сприйняття повідомлень [2, с. 112].

Гендерна лінгвістика має досвід вивчення мовної репрезентації статі автора на різних мовних рівнях: фонетичному – в аспекті особливостей вимови певних звуків та інтонаційних моделей представниками обох статей [14, с. 271], лексико-граматичному – у виявленні зв'язків статі мовця з морфо-семантичним, лексико-семантичним і граматико-семантичним рівнями [3, с. 11], фразеології, де аналізувалося значення фразеологічних одиниць у вживанні чоловіками та жінками [6, с. 130], та паремій з компонентами *чоловік* і *жінка* [4, с. 105].

На сучасному етапі розвитку гендерної лінгвістики важливим є встановлення впливу статі автора на вживання номінативних одиниць. Вибір мовних засобів у залежності від гендера автора вивчався в газетному дискурсі з урахуванням динаміки гендерних стереотипів і мінливості культурної репрезентації статі на сторінках газет [6, с. 84], і роль псевдонімів чоловіків і жінок під час спілкування в Інтернет-чатах [5, с. 128]. Проте, зовсім не вивчалось відображення гендеру автора в журнально-

му дискурсі, а тому **мета** цієї статті полягає у виявленні впливу гендера на відбір номінативних одиниць у журнальних статтях. Для цього ми проаналізували 20 статей різної тематики з десяти випусків журналу *Newsweek*, десять з яких написані чоловіками, десять – жінками. Дослідження дозволило виявити вплив гендера на тематику статей і вживання номінативних одиниць.

У журнальному дискурсі гендерні варіації виявляються в першу чергу в тематиці статей. Аналіз матеріалів журналу *Newsweek* засвідчує, що чоловіки-автори частіше ніж жінки пишуть про політику (24 і 8 статей відповідно), економіку (9 та 2), бізнес (8 і 2), технології (14 і 5) та спорт (4 та 0). Жінки віддають перевагу тематиці пов'язаній з мистецтвом (11 статей у жінок і 7 – у чоловіків), торгівлею (9 і 3), туризмом (7 і 4), здоров'ям (4 і 1), навколишнім середовищем (2 і 0) та життям відомих людей (8 і 3).

Поряд із тематикою статей, гендер автора в журнальному дискурсі відображається у вживанні номінативних одиниць.

Загалом, у сучасному англомовному дискурсі немає розмежування одиниць, притаманних чоловічому і жіночому мовленню. Для вираження своїх думок мовці різної статі здебільшого послуговуються однаковими мовними засобами. Однак їх мовлення є гендерно маркованим: у подібних соціальних контекстах вони обирають різні мовні засоби.

Лексико-граматичні відмінності в статтях авторів-чоловіків і жінок виявляються у частоті вживання частин мови: іменників, прикметників і займенників.

Англомовні журнальні статті відзначаються незначним кількісним переважуванням **іменників** у матеріалах чоловіків-авторів. Варіації помітні між різними класами. У трьох статтях про політику, написаних чоловіками, і в такій же кількості матеріалів, поданих жінками, ми нарахували загалом 571 іменник у чоловіків та 519 – у жінок. При цьому гендерні риси особливо помітні у вживанні конкретних і абстрактних іменників, а також власних і загальних назв.

Конкретні іменники позначають речі, властивості, дії, об'єкти, які людина пізнає органами відчуттів [11, с. 115], напр., *a camera, a diamond, a house, a rival* тощо [Newsweek 8.09.2005, с. 22]. Кількість конкретних іменників визначається тематикою статей. Найбільше їх зустрічається у статтях про бізнес: 168 одиниць у чоловіків-авторів та 174 одиниці у жінок. Так, у статті про торгівлю *Nothing Is Forever* ("Ніщо не вічне") авторка Трейсі Макніколл аналізує ситуацію на ринку алмазів. Починаючи з XV ст. і до тепер, центром обробки та збуту цих коштовностей був Антверпен у Бельгії, але останнім часом на ринку з'являються нові конкуренти, такі як Індія, Китай та Дубай. Розглядаючи стан алмазної промисловості, авторка називає конкретні об'єкти, речі та властивості, напр.,

diamond, cutter, polisher, trader, manufacturer, capital тощо [Newsweek 8. 09.2005, с. 22].

Чоловіки віддають перевагу абстрактним іменникам, наприклад, *activity, allegation, intervention, force*. Ми нарахували 56 одиниць, що називають абстрактні поняття, у трьох статтях про політику чоловіків-авторів і 27 – у жінок. Вжиті іменники позначають процеси, напр., *negotiation, progress*, ознаки, напр., *involvement*, властивості, напр., *power, ability*, що не називають конкретних предметів і мисляться поза зв'язком із ними, які людина не може сприймати безпосередньо органами відчуттів [11, с. 115].

Гендерні варіації простежуються також у вживанні власних і загальних іменників у журнальних статтях різної тематики. Власні назви позначають індивідуальні предмети, кожен з яких має властиву тільки йому якість, загальні – низку однорідних об'єктів [11, с. 116]. Кількість власних назв у цілому переважає у чоловіків-авторів: 170 одиниць порівняно з 122 – у жінок. Найбільше їх зустрічається у статтях про політику: 77 найменувань у авторів-чоловіків і 53 – у жінок.

Серед різних класів власних іменників автори-чоловіки найчастіше вживають, по-перше, антропоніми (24 найменування у чоловіків і 17 – у жінок), напр., *George Bush, Segolene Royal, Nicolas Sarkozy, Tony Blair, Eliot Spitzer, Angela Merkel, Arnold Schwarzenegger, the German Council on Foreign Relations*, по-друге, топоніми (21 і 15), напр., *the U.S., Germany, Afganistan, Congo, Iowa, Ohio*, по-третє, ергоніми, що включають величезну кількість найменувань – від партій, товариств, підприємств, вузів до кінотеатрів, кооперативів, магазинів, тощо (17 і 12), напр., *the White House, NATO, the Elysee Palace, the U.N. Security Council, the European Union, the American Jewish Committee, Harvard*, а також хрононіми (11 і 7), напр., *World War II*.

Журнальні статті свідчать, що існують певні варіації у вживанні чоловіками та жінками **прикметників**, які звичайно виражають непроцесуальну ознаку та якість предмета [11, с. 135]. Окрім свого прямого значення, в журнальному дискурсі вони можуть вказувати на суб'єктивну точку зору автора. Якщо більшість прикметників є гендерно нейтральними, тобто чоловіки та жінки застосовують їх однаково часто і в однакових контекстах, то існують також гендерно марковані прикметники, характерні для мовців однієї статі.

До прикметників, які вживаються переважно жінками, входять оцінні одиниці, що виражають захоплення, симпатію та особисте ставлення авторки, напр., *admirable, charming, sweet, lovely, divine*. У проаналізованих статтях ми не знайшли жодного випадку застосування зазначених прикметників чоловіками і шість випадків їх вживання жінками. У статтях різної тематики (політика, бізнес, туризм, навколишнє середовище, життя відомих людей) їх розподіл приблизно однаковий, тобто жін-

ка може виражати своє захоплення або невдоволення щодо інформації будь-якого змісту.

Описуючи об'єкти навколишньої дійсності, чоловіки та жінки фокусують увагу читача на різних їх особливостях: авторки зосереджуються на зовнішньому вигляді та враженні, автори оцінюють якість, важливість та необхідність речей.

Незалежно від тематики, чоловіки вживають так звані прикметники важливості [15, с. 184], до яких А. ван Лінден та К. Дейвідз зараховують *important, essential, crucial, significant, necessary, valuable*, що вказують на цінність та необхідність описуваних предметів, та прикметники відповідності – *appropriate, proper* та *fitting*, які характеризують предмет як правильний, що відповідає вимогам [15, с. 184–185]. Чоловіки вживають ці одиниці для переконання читача у правильності своєї думки та важливості поданої інформації, напр., *an important Nato ally* [Newsweek 19.03.2007, с. 28].

Авторки віддають перевагу прикметникам, які описують зовнішність людини, напр., *well-heeled, starry-eyed men* [Newsweek 19.03.2007, с. 40], її діяльність, напр., *when a top-ranking Chinese general recently visited Washington, Donald Rumsfeld reportedly declined to meet him* [Newsweek 5.09.2005, с. 4], та властивості предметів навколишньої дійсності, напр., *fancy clothes, heavyweight issues* [Newsweek 15.08.2005, с. 56]. Чоловіки вживають якісні прикметники для позначення фізичних властивостей референтів, напр., *Germany plans to remake its Army into a rapid-reaction, humanitarian-intervention force*, а також психічних якостей та особливостей характеру, напр., *leaders who are smart, knowledgeable, cold-eyed and not driven by ideology* [Newsweek 13.11.2006, с. 45].

Жінки вживають удвічі більше особових займенників, ніж чоловіки. У їхніх статтях ми зафіксували 161 випадок цих займенників, у чоловіків – лише 87. Жінки віддають перевагу займенникам *you* та *we*, у такий спосіб прагнучи встановити діалог із читачем.

Займенник *I* у статтях, написаних жінками, акцентує увагу на точці зору авторки і закликає читача відреагувати на неї: підтримати або спростувати, а *we* використовується для об'єднання чи протиставлення авторки та читача. У журнальному дискурсі займенники *I* та *we* виконують інклюзивну та ексклюзивну функції [8, с. 18], удвічі переважаючи у статтях, написаних жінками. Контекст вживання інклюзивного *we*, яке в аналізованих статтях зустрілося п'ять разів у жінок і жодного разу в чоловіків, включає епізоди особистого досвіду авторки, які об'єднують її з читачем. Наприклад, у реченні *Only then will we enjoy one of the greatest privileges of the educated, which is to change our minds* [Newsweek 19.03.2007, с. 49] авторка Ліза Міллер та читач утворюють групу освічених громадян, які поділяють одну точку зору.

Ексклюзивна функція займенника *we* полягає у розмежуванні причічників і опонентів точок зору, які розкриваються у статті. Розглянемо особливості розподілу ексклюзивних *I* та *we* на прикладі статті *Beyond the Veil* ("Під чадру") Фаріни Алам [Newsweek, 27.11.2006, с. 32]: *We need to have a big discussion about what we understand about living in a diverse society [...] Many British Muslims, especially are like me, young, politicized and socially active [...]* У наведеному прикладі авторка критикує датський уряд за намір заборонити жінкам мусульманського віросповідання носити чадру в офіційних установах. Будучи мусульманкою, на що вказує ексклюзивне *me*, авторка закликає жінок, які звикли до цього одягу, не знімати його всупереч європейському законодавству. За допомогою ексклюзивного *we* вона протиставляє мусульман і християн, стверджуючи, що представники різних віросповідань не повинні втручатися у релігійні справи один одного і тим більше залучати до цього державу.

Отже, в англomовному журнальному дискурсі не існує окремих лексем, які вживаються виключно мовцями однієї статі. Для вираження своїх думок чоловіки та жінки здебільшого послуговуються однаковими мовними засобами. Гендерні особливості номінації в журнальному дискурсі виявляються у частоті вживання лексичних одиниць у конкретних контекстах. Підбір різних вербальних засобів на рівні лексичних і лексико-граматичних засобів мовцями чоловічої та жіночої статі зумовлений, по-перше, тематикою статей, яка пов'язана зі спрямованістю діяльності авторів, оскільки розкриття певної теми вимагає вживання конкретних мовних засобів, які відрізняються залежно від змісту статті, а по-друге, фокусуванням уваги на різних особливостях подій і явищ. Перспективи дослідження вбачаються у подальшому аналізі втілення в журнальному дискурсі точок зору чоловіків і жінок, тобто у вираженні цілей і потреб авторів обох статей.

Література:

1. Гендерний розвиток у суспільстві / [упоряд. К. М. Лемківський]. – К.: Фоліант, 2005. – 351 с.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Дудолодова О. В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04 / Харківськ. нац. ун-т ім. В. Каразіна. – Харків, 2003. – 20 с.
4. Залялеева А. Р. Сопоставительный анализ английских и русских пословиц и поговорок с компонентами мужчина и женщина / А. Р. Залялеева // Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика: Междунар. науч. конф. (Казань, 11-13 дек. 2001 г.): Труды и материалы: В 2 т. / Под

общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. – Т. 2. – С. 105–107.

5. Захарова Т. Н. Псевдонимы и их роль в процессе коммуникации в Интернет-чатах / Т. Н. Захарова // Гендер: Язык, Культура, Коммуникация: Доклады Второй Международной конференции. – М.: МГЛУ, 2002. – С. 128–140.

6. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 189 с.

7. Кирилина А. В. О применении понятия “гендер” в русскоязычном лингвистическом описании / А. В. Кирилина // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 18–27.

8. Лалетина А. О. Языковое конструирование гендера в журналах об образе жизни: Автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Нижегородский гос. лингвист. ун-т им Н. А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2007. – 24 с.

9. Мартинюк А. П. Гендер як конструктор дискурсу / А. П. Мартинюк // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків: Константа, 2005. – С. 295–318.

10. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти / С. І. Потапенко [монографія] – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 391 с.

11. Сучасна українська мова [за ред. О. Д. Пономарева]. – К.: Либідь, 1997. – 400 с.

12. Gender in Interaction: Perspectives of Femininity and Masculinity in Ethnography and Discourse / [Ed. by B. Baron, H. Kotthoff] – Konstanz: University of Konstanz Publishers, 2002. – 357 p.

13. Goroshko O. Differentiation in Male and Female Speech Styles / O. Goroshko. – Budapest: Open Society Institute, 1999. – 108 p.

14. Labov W. The Social Stratification of English in New York City / W. Labov. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 498 p.

15. Linden A. van. The clausal complementation of deontic-evaluative adjectives in extraposition constructions: a synchronic-diachronic approach / A. van Linden, K. Davidse // Folia linguistica. – 2009. – Vol. 1, № 1. – P. 171–211.

Derkacz-Padiasek T. I.,
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

POLYSEMY AS A MEANS TO ENRICH THE LANGUAGE OF NEWSPAPERS

Метою цієї статті є представити поняття полісемії, як одне з найважливіших явищ лексичної семантики, вивчення якого необхідне, щоб відповісти на ряд істотних запитань в лінгвістиці (Рімер [15], Тейлор [17]). Ми розглянемо приклади із газетних статей, узятих головним чином з однієї з найбільших загальнонаціональних щоденних газет в Польщі, тобто "Газети Виборчої".

Ключові слова: полісемія, невизначеність, багатофункціональність, лексичні одиниці, основні і периферійні почуття, когнітивні схеми і т. ін.

The aim of this article is to present the concept of polysemy as one of the central phenomenon of lexical semantics, the study of which is necessary to answer a number of crucial questions in linguistics (Riemer [15], Taylor [17]). We shall consider data from the newspaper articles taken mainly from one of the largest nationwide daily newspapers in Poland, i.e. Gazeta Wyborcza.

Key words: polysemy, monosemy, vagueness, multifunctionality, a lexical unit, core and peripheral senses, cognitive schema, etc.

1. Introduction

Polysemy, cross-linguistically, has attracted considerable attention in the recent linguistic literature (Goddard [1], Riemer [15], Knowles and Moon [8], Kreidler [10], Davis and Gillon [2], Lakoff [11], Taylor [17], [18], Vanhove [5]). The advocates of the Natural Semantic Metalanguage (NSM) also attempt to analyse this phenomenon within a principled set of 'universal semantic primitives' [16]. In fact, they make an effort to compare descriptive meanings instead of denotational ranges; and their aim is to provide precise meaning definitions on the base of reductive paraphrases (see Goddard [6] for further discussion). Polysemy is still a challenge for computational linguistics, i.e. sense identification in natural language processing still causes problems. Hubert Cuyckens and Britta Zawada [14] stress the prominent role of the study of polysemy in the field of linguistic semantics, cognitive psychology, psycholinguistics, artificial intelligence as well as computational linguistics.

The aim of this article is to analyse the phenomenon under consideration presenting data from the newspapers articles. The evidence used throughout this study is taken mainly from one of the largest nationwide daily newspapers in Poland, i.e. Gazeta Wyborcza (internet edition) published from January 1, 2006 till February 21, 2010.

2. Analysis

Polysemy is universal; some linguistic patterns can be determined only by means of cross-linguistic comparison. However, cross-linguistic patterns of polysemy is not our concern in this study (see Koptjevskaja-Tamm [9] for a broader perspective of this phenomenon). It should be added that one can find evidence for polysemy in the lexicon, morphology and syntax (cf. Evans and Greek [4]). In this study we shall pay close attention to polysemy at the level of lexical organization. Therefore, the principal aim of this article is to discuss polysemy phenomenon in brief as well as to present the phenomenon in question as a means to enrich the language of newspapers.

Polysemy of lexical units is sometimes considered as practical case in point against monosemy principle. Polysemy is “as much in conformity with the ‘one meaning, one form’ tendency as opposed to it, since similarity/difference in meaning can obviously be stipulated as pertaining to different levels of categorization” [13, p. 93]. Important reference here is Riemer [15], who provides a detailed analysis of these two contradictory phenomena.

As Paul Deane [3, p. 243] notes, “polysemy is a relationship between two independent schemas, related by inference and reanalysis.” For instance, in Polish, the core sense of *głowa* ‘head’ (part of the body in humans and in most animals, containing the brain, ears, eyes, nose, mouth, etc.) is one cognitive schema; however, it is attested with other schemas like [12]:

a) the person who is in charge, chief, leader, director, etc. as in the following example:

– Jako głowa państwa jestem gwarantem dotrzymania konstytucji, tak by druga tura była demokratyczna i zgodna z prawem – powiedział¹.

“As the head of state I guarantee the observance of the Constitution in the way that a second round of elections would be democratic and according to the law,” – he said.;

b) a part of the plant the shape of which reminds man’s head, for instance:

Przygotowanie: ok. 35 min, 6 porcji; 1 główka kapusty białej lub włoskiej; 1/2 szkl. bulionu drobiowego [...].²

“Directions: about 35 minutes, 6 portions; 1 head of white or savoy cabbage; 1/2 cup of chicken bouillon [...].”;

c) the foremost or uppermost part of an object. Consider the following sentence:

Idą po chodnikach gorętszych niż główka zapałki³.

“Walking on the sidewalk, hotter than a match head.”;

¹ Imielski, Roman. 2010.01.21. ‘Wiktor Juszczenko nie odejdzie z polityki.’ *Gazeta Wyborcza*. Teksty.

² Geissler, Marta. 2009.07.12. ‘Łosoś w liściu.’ *Gazeta Wyborcza*. Teksty.

³ Mann, Wojciech. 2010.01.08. ‘Piosenki na... przekór.’ *Gazeta Wyborcza*. Duży format.

d) a part of the body (human or animal) which is a seat of memory, reason, intelligence; mind, for example:

Boli go głowa, ma problemy z koncentracją i pamięcią¹.

"He has a headache, problems with concentration and memory.";

e) hair, haircut, hairstyle, which can be illustrated by the following sentence:

Głowa może nam się pokryć białym pyłem także wskutek wielu innych czynników: podrażnienia nowym kosmetykiem lub przez zanieczyszczone powietrze, przez noszenie czapki lub jej brak na mrozie czy też po infekcji².

"Our head can be covered with white powder as a result of many different factors like irritation from a new cosmetic or air pollution, by wearing a hat or without it in freezing temperatures or after infection.";

f) a person or individual, for instance:

Miernikiem zamożności jest tu produkt krajowy brutto (PKB) na głowę mieszkańca, z uwzględnieniem siły nabywczej waluty³.

"Gross National Product (GNP) per capita is a wealth measurement regarding purchasing power of currency.";

g) aptitude or mental ability of a person, for example:

"[...] celnie oddając istotę PO: "Puste gesty, puste słowa, puste serca, pusta mowa, puste, choć zacięte usta, pusty głos i głowa pusta, pusty program i projekty, do cna pustych stek inwektyw⁴".

"accurately showing Civic Platform's essence: "Empty gestures, empty words, empty hearts, empty speech, empty, though obstinate mouths, empty voice and empty head, empty programme and projects, completely empty set of invectives."

We can visualize this process presenting polysemy phenomenon by means of Figure 1. The double-headed arrows refer to a lexical unit (LU); we predict that the lexical form {*głowa*} contains all the inflectional forms (c.f. [9]).

Thus, we can agree with Haspelmath [7, p. 232], who notes that "polysemy networks are organized around a prototypical sense that is surrounded by more peripheral senses."

Lakoff [11] stresses that polysemy is not so regular phenomenon and it is possible to predict it by rule. The author's aim is to answer the question – how many meanings the word can possess. In order to find out the solution to this question he analyses the word 'window', which one might use to refer to different categories of objects. If we throw a stone and break a window, the broken part of it is probably a glass panel, whereas if we paint a window, we should paint the wooden structure encasing the glass panels. Clean the

¹ Kossobudzka, Margit. 2010.01.20. 'Wszystko, tylko nie chrap!' *Gazeta Wyborcza*. Nauka.

² Kossobudzki, Piotr. 2010.01.16. 'Pokonać łupież.' *Gazeta Wyborcza*. Nauka.

³ Gadomski, Witold. 2010.01.02. 'W dobrobycie nieufny Polak goni Europę.' *Gazeta Wyborcza*. Teksty.

⁴ Anderman, Janusz. 2007.10.23. 'Maska spadła z kukiełki.' *Gazeta Wyborcza*. Opinie.

window, decorate the window, deliver the window, open the window, sit in the window, etc. are concerned with different kind of entity. According to Lakoff [11], the presented data illustrate that the word ‘window’ is polysemous, i.e. it has different though closely related meanings. Nevertheless, this approach can be problematic regarding the fact that the number of different meanings, which one might assign to lexical items like ‘window’, can be rather considerable. If we assume that words like ‘window’ are many-ways polysemous, the question arises about the storage capacity of people as language users. Hubert Cuyckens and Britta Zawada [14, xvii] mention that “psycholinguistic experimentation cannot readily answer the question whether the semantic representation of lexical items should be stored in the mental lexicon as separate, fine-grained units, Tuggy (1999) argues that it is definitely worthwhile looking for linguistic evidence for polysemy and, in particular, the extent to which lexical semantic structures are stored separately in the mind”.

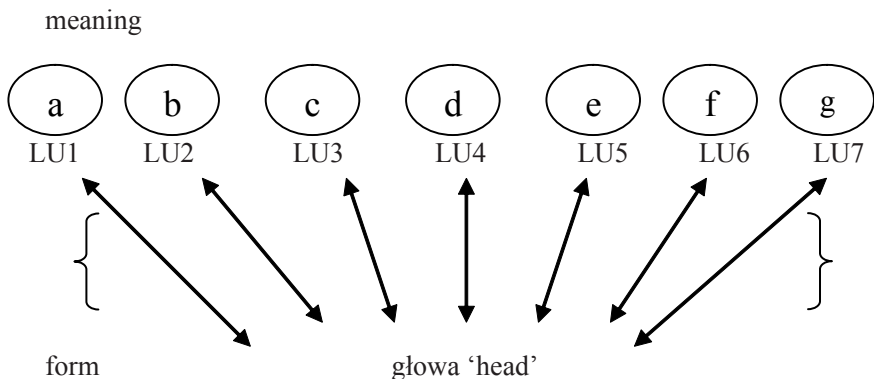

Figure 1. Representing polysemy in the case of ‘glowa’

It should be pointed out that some researches like Martin Haspelmath [7] avoid using the terms ‘sense’ and ‘polysemy’ and prefer the more general terms such as ‘functions’ and ‘multifunctionality’. Haspelmath [7] points out that in contemporary linguistic analysis it exists a problem of the multiple senses’ existence of a lexical item. What is more, one of the fundamental semantic dilemmas is to make a distinction between vagueness (or monosemy) and ambiguity (or polysemy / homonymy). From a semantic viewpoint, polysemy and homonymy are related or analogous phenomena regarding the fact that both involve diverse senses. The author is primarily interested in function words and affixes, which he groups as ‘grammatical morphemes’, rather than in content words, which is the aim of our study.

An intriguing question to discuss is how polysemy is motivated or how it is possible that a lexical item possesses distinct yet related meanings. Lakoff

[11] suggests that we should regard lexical units like words as conceptual categories which are organised respecting an idealized cognitive model (ICM) or prototype. In accordance with this suggestion, the reason for polysemy rise lies in the fact that lexical items are related to a complex system of lexical concepts but not to a single concept. Generally, there is attested one central or typical meaning that links the others. Radial category is proposed by Lakoff as one of the conceptual categories to refer to the range of concepts which are organised corresponding to a central or prototypical concept. It leads to the suggestion that lexical conceptual categories possess their own structure: more typical senses are 'closer' to the central meaning, whereas less typical senses are not so close to the prototype (cf. Evans and Greek [4]). The author also stresses that metaphor is a crucial factor that motivates meaning extension and as a result the existence of polysemy.

In order to provide some illustration of the above analysis, let us consider the following sentences from 'Gazeta Wyborcza':

(1) Według ministra rolnictwa płody rolne tanieją nawet o połowę, a jedzenie w sklepach i tak drożeje¹.

'According to the Minister of Agriculture, the agricultural foetuses become cheap even at half the price, and the food becomes more expensive in shops.'

(2) Na wszystkie argumenty ma jedną odpowiedź: płód ludzki jest człowiekiem².

'There is one answer on all arguments: human foetus is a human being.'

The sentences in (1) and (2) bring to light two senses of the word *płód* 'foetus', i.e. agricultural foetus and human foetus. Generally speaking, we deal here with the single lexical item which consist of two related, although different, senses that are stored in memory. One might claim that these senses have separate or distinct lexical entries for each of the different meanings. Nevertheless, some researchers propose that in these cases we should analyse one lexical item which possesses different meanings, i.e. meaning₁, meaning₂, etc.

We shall continue our discussion analysing the phenomenon of polysemy on the base of the word *gra* 'game' in Polish. Study the following sentences from 'Gazeta Wyborcza':

(3) Projekt wprowadza zmiany do ustawy z listopada 2009 r. o grach hazardowych³.

'The bill introduces the changes to the legislative act passed in November 2009 r. regarding gambling games.'

¹ Miączyński, Piotr and Leszek Kostrzewski. 2009.08.22. 'Cenne oko ministra.' *Gazeta Wyborcza*. Biznes Ludzie Pieniądze. Wiadomości.

² Pacewicz, Piotr 2008.01.31. 'No to zróbmy to referendum.' *Gazeta Wyborcza*. Teksty.

³ PAP. 2010.01.19. 'Rząd przyjął projekt nowelizacji ustawy o grach hazardowych.' *Gazeta Wyborcza*. Gospodarka.

(4) Często rozmawiają o moim tenisie, analizują moją grę, a ostatnio ciągle mi powtarza, że mogę wygrać wszystko¹.

‘They often have a talk about my tennis, analyse my game and recently she repeats constantly that I can win at anything.’

(5) Czy rzeczywiście jednak gra toczy się tylko o wizerunek i zasady?²

‘Do they really still play the game about image and principles?’

(6) Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy gra w Łodzi w niedzielę na ziemi i pod wodą³.

‘The Great Orchestra of Christmas Charity plays in Łódź on Sunday on the ground and under water.’

As may be seen, there are attested various senses of the lexical item in question. In (3) the author of the article discusses the changes of one of the legislative acts concerning gambling games. Significantly, in (4) we deal with another sense of the word ‘game’ that is tennis game. In (5) Tomasz Gryniewicz wonders whether for Google this is a game with Chinese regime about image and principles. In (6) the journalist informs that the Great Orchestra of Christmas Charity plays or makes a performance in Łódź on Sunday. Thus, the data in (3-6) demonstrate distinct polysemous senses associated with the lexical item *gra* in context.

Now we shall concentrate on the selected characteristic senses of the word *gorączka* ‘fever’. Consider the following sentences:

(7) Obecnie, gdy opadła już polityczna gorączka, można z większym dystansem dyskutować nad tezą o kryzysie państwa⁴.

‘At present, when the political fever has already stopped, it is possible to discuss the thesis of state crisis from another perspective.’

(8) Zdaniem specjalistów na tym rynku może czekać nas kolejna gorączka internetowa⁵.

‘According to experts’ opinion, next internet fever can wait for us in the market.’

(9) Gorączka złota wybuchła w 1942 roku⁶.

‘The gold rush exploded in the year 1942.’

¹ PAP. 2010.01.21. ‘Australian Open – Dawidienko: żona nie pozwala myśleć o dzieciach.’ *Gazeta Wyborcza*. Depesze.

² Gryniewicz, Tomasz. 2010.01.14. ‘Google gra w chińczyka. Ale o co?’ *Gazeta Wyborcza*. Gospodarka.

³ PAP. 2010.01.10. ‘WOŚP w Łodzi gra na ziemi i pod wodą.’ *Gazeta Wyborcza*. Wiadomości.

⁴ Hall, Aleksander. 2009.11.13. ‘Państwo czai się na obywatela.’ *Gazeta Wyborcza*. Opinie.

⁵ Domaszewicz, Zbigniew. 2007.06.18. ‘Gorączka internetowa w komórkach.’ *Gazeta Wyborcza*.

⁶ Głuchowski, Piotr and Marcin Kowalski. 2008.01.08. ‘Gorączka złota w Treblince.’ *Gazeta Wyborcza*. Duży format.

(10) Na pewnym etapie białej gorączki może pojawić się strach¹.

'At the certain stage of delirium tremens fear can appear.'

(11) Naftowa gorączka na ulicy Krokodyli².

'Oil fever on Krokodyli's street.'

The sentences in (7-11) illustrate various senses of the word 'gorączka'. As a matter of fact, each sense is distinct; nevertheless, they are closely related to one another, i.e. these senses are derived from the central meaning of this word. This shows that 'gorączka' exhibits the phenomenon of polysemy. In newspapers, we can also find out the following senses of the word in question: *święteczna gorączka* 'holiday fever', *podróżna gorączka* 'travel fever', *przedślubna gorączka* 'pre-wedding fever', *telewizyjna gorączka* 'TV fever', *wyborcza gorączka* 'electoral fever', *gorączka reformatorska* 'reform fever', *przetargowa gorączka* 'auction fever', etc.

In order to continue our analysis of polysemy phenomenon, we shall concentrate on the word *rekordzista* 'record holder' in Polish. The following sentences may illustrate the phenomenon in question:

(12) 28-letni zawodnik został rekordzistą w tej kategorii – wcześniej musiał dzielić pierwsze miejsce ze słynnym Hristo Stoiczkowem, który wygrywał plebiscyt pięć razy w latach 1989-1994³.

'A 28-year-old competitor became a record holder in this category – before he had to share the first place with the famous Hristo Stoiczkow, who won a plebiscite five times in the years 1989-1994.'

(13) Austriacki stolarz Herbert Weber został wpisany do księgi rekordów Guinnessa jako światowy rekordzista w produkcji trumien⁴.

'Herbert Weber, Austrian carpenter, was written in a Guinness Book of Records as a world record holder in production of coffins.'

(14) Ze szpitala im. Jordana wyszedł właśnie pacjent rekordzista. Na chirurgii był przez dwa lata⁵.

'A patient-record holder just left Jordan hospital. He spent two years in a department of surgery.'

(15) Doktor rekordzista pracuje w 25 miejscach⁶.

¹ Hugo-Bader, Jacek. 2009.01.04. 'Szamanka od pijaków.' *Gazeta Wyborcza*. Wysokie obcasy.

² Kalicki, Włodzimierz. 2009.11.03. 'Naftowa gorączka na ulicy Krokodyli.' *Gazeta Wyborcza*. Kultura.

³ 'Berbatow po raz szósty piłkarzem roku w Bułgarii.' 2010.01.14. *Gazeta Wyborcza*. Depesze.

⁴ 'Austriacki stolarz rekordzista zrobił ponad 700 tys. trumien.' 2009.05.05. *Gazeta Wyborcza*. Teksty.

⁵ Czerwiński, Adam. 2006.01.20. 'Pacjenci miesiącami mieszkają w łódzkich szpitalach.' *Gazeta Wyborcza*. Wiadomości.

⁶ Cichocka, Elżbieta. 2009.11.17. 'Pacjenci zawsze będą narzekać. Rozmowa z minister zdrowia Ewą Kopacz.' *Gazeta Wyborcza*. Opinie.

‘Doctor-record holder works in 25 places.’

(16) Rekordzista wśród celników odpowiadających w tym procesie miał wziąć niemal 340 tys. zł łapówek¹.

‘The record holder among customs officers which is sued in the proceedings had to accept a bribe of 340,000 zlotas.’

A close examination of the sentences in (12-16) reveals that we can find various senses of the word ‘rekordzista’ in *Gazeta Wyborcza*. Generally, the word under consideration indicates a person who wins first place in a competition (see 12) or is superior over contestants or rivals (see 13). Accordingly, this lexical item should evoke positive feelings. Nevertheless, there are also attested sentences in which ‘rekordzista’ induces rather negative feelings, i.e. in (14) Elżbieta Cichocka stresses a ridiculous situation that doctors as record holders work simultaneously in a lot of places, and because of it their work can not be really fruitful. In (15), Adam Czerwiński uses the word in question to indicate an absurd state of affairs in hospitals that the patient-record holder was staying there for two years. In (16) the author of the article criticises one of the customs officers who accepted almost 340,000 zlotas of bribes.

3. Conclusion

To sum up, according to cognitive linguistics, polysemy is one of the fundamental features of human languages and is not restricted to word meaning. To be precise, it permits the increased number of senses of a lexical item; however, one problem still remains regarding the distinction between polysemy and vagueness. Tuggy argues that for some purposes, particular groupings of senses might be treated as instances of vagueness, on the other hand, for other purposes, they might be considered as instances of polysemy [14, xvi].

References:

1. Cross-Linguistic Semantics / Edited by Cliff Goddard. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. – 356 p.
2. Davis S. Semantics. A reader / Steven Davis, Brendan S. Gillon. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 921 p.
3. Deane P.D. Multimodal spatial representation: on the semantic unity of over // Beate Hampe (ed.). From perception to meaning. Image schemas in cognitive linguistics. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2005.
4. Evans V. Cognitive linguistics: an introduction / Vyvyan Evans, Melanie Greek. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
5. From polysemy to semantic change. Towards a typology of lexical semantic associations / Edited by Martine Vanhove. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. – 408 p.
6. Goddard C. Lexico-semantic universals: A critical overview / Cliff Goddard // *Linguistic Typology*. – 2001. – № 5. – P. 1-65.

¹ ‘Łódź. Odroczono proces celników oskarżonych o korupcję.’ 2010.01.1. *Gazeta Wyborcza*. Wiadomości.

7. Haspelmath M. The geometry of grammatical meaning: semantic maps and cross-linguistic comparison // Michael Tomasello (ed.). The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure. – 1998. – Vol. 2. – P. 211-242.
8. Knowles M. Introducing metaphor / Murray Knowles, Rosamund Moon. – London and New York: Routledge, 2006. – 142 p.
9. Koptjevskaja-Tamm M. Approaching lexical typology // Martine Vanhove (ed.). 2008. – 3-52.
10. Kreidler C.W. Introducing English semantics / Charles W. Kreidler. – New York: Routledge, 1998. – 332 p.
11. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind / George Lakoff. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
12. Nauka o języku dla polonistów / Edited by Stanisław Dubisz. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1999. – 623 p.
13. Östman Jan-Ola. Theme, comment, and newness as figures in information structuring // Karen van Hoek, Andrej A. Kibrik, Leo Noordman (eds.). Discourse studies in Cognitive Linguistics. Selected papers from the fifth International Cognitive Linguistics Conference. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 91-110.
14. Polysemy in cognitive linguistics: Selected papers from the International Cognitive Linguistics Conference / Edited by Hubert Cuyckens, Britta Zawada. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2001. – 296 p.
15. Riemer N. The semantics of polysemy: reading meaning in English and Warlpiri / Nick Riemer. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2005. – 487 p.
16. Semantic and Lexical Universals / C. Goddard, A. Wierzbicka. – Amsterdam: John Benjamins, 1994. – 510 p.
17. Taylor J. R. Cognitive models of polysemy // Brigitte Nerlich (ed.). Polysemy: flexible patterns of meaning in mind and language. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2003. – P. 31-47.
18. Taylor J. R. Polysemy and the lexicon // Gitte Kristiansen (ed.), et al. Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2006. – P. 51-80.

Долгополова Л. А.,

Київський національний лінгвістичний університет

ІНФІНІТИВ У ФУНКЦІЇ ПРЕДИКАТА

У статті розглянуто особливості функціонування інфінітива в ролі предиката в сучасній німецькій мові; визначено специфіку морфо синтаксичних ознак складного присудка; взаємовідношень інфінітива з суб'єктом його дії.

Ключові слова: інфінітив, предикат, предикатно-аргументна структура.

The article deals with specific functioning of infinitive as the predicate in Modern German; the peculiarity of the morphological and syntactical signs of the complex predicate and correlations between the infinitive and its subject are considered.

Keys words: infinitive, predicate-argument structure, predicate.

Питання синтаксичних ролей певної граматичної форми у сучасній лінгвістиці набуває особливого інтересу в межах генеративної граматики, яка досліджує синтаксичну організацію мовлення під кутом зору універсальних принципів і параметрів природних мов, моделей глибинних синтаксичних структур, правил трансформації їх у поверхневі структури.

Об'єктом даного дослідження є інфінітив у сучасній німецькій мові. Орієнтованість аналізу на його предикатну функцію дозволяє зосередитися на характеристиках інфінітива як частини складного присудка та його взаємовідношень з комплементами.

Метою дослідження є визначення морфосинтаксичних ознак елементів складного дієслівного присудка за участю інфінітива і зв'язку останнього з іншими членами речення; **актуальність** статті обумовлена поширеним інтересом сучасних синтаксичних студій до вивчення організації глибинної і поверхневої структур окремих мов.

Відомо, що інфінітив належить до одиниць, здатних виконувати різноманітні функції в реченні, в тому числі й предиката. Предикат відносять до центрального компонента речення, який виражає зміст події як процес, відношення, ознаку, притаманні певному суб'єктові [1, с. 487]. У німецькій мові він позначається дієсловом у фінітній формі або конструкторією, елементами якою є фінітне дієслово. Інфінітив складає другу частину складного дієслівного присудку. Розглянемо приклад:

(i) *Ich möchte Bulgarien kennen lernen.*

• Я хотів би ознайомитися з Болгарією.

Речення містить зовнішній аргумент *ich* та предикат, у складі якого модальне дієслово *möchte* є допоміжним (ауксиліярним) (Aux), а інфінітив *kennen lernen* – основне повнозначне дієслово. Елемент речення

“*Bulgarien*” функціонує як внутрішній аргумент у семантичній ролі пацієнса. Якщо допоміжне дієслово має маркери необхідних граматичних значень (особа, число, час, стан, спосіб) і виражає модальність (у нашому випадку – бажання), то інфінітив несе основне смислове навантаження і має зовнішній аргумент *Bulgarien*.

Предикатно-аргументна структура речення має такий вигляд:

[S *ich* [Vaux *mögen* [S inf [O *Bulgarien*] V inf *kennen lernen*]]

Набір ауксиліарних дієслів у сучасній німецькій мові досить великий. До нього належать не тільки модальні дієслова, копулятивні дієслова *werden*, *sein*, *haben*, а також напівмодальні. У поєднанні з ними інфінітив здатний функціонувати як частина складного дієслівного присудка.

Інфінітив у таких реченнях займає переважно фінальну позицію, але у разі певних комунікативних потреб може міститися у початковій позиції: *ich will lesen* – *Lesen will ich*.

Характерною ознакою присудка є його граматична координація і семантичне узгодження з підметом речення. У випадку зі складним дієслівним присудком обидві ознаки виявляють неоднозначний характер. Речення такого типу характеризуються одно– або різноsubj'єктністю. Причина такого оформлення лежить у семантиці ауксиліарних дієслів. Так, за допомогою модальних дієслів мовець може не тільки продемонструвати тип модального відношення між subj'єктом і дією інфінітива (можливість, необхідність та ін.), а й оцінити реальність дії як припущення або чуже твердження. У першому випадку мова йде про *об'єктивну модальність*, у другому – *суб'єктивну*. Цей факт впливає на взаємовідношення subj'єкта, з одного боку, й інфінітива / фінітного дієслова – з другого боку [3, с. 131]:

- об'єктивна модальність subj'єктивна модальність
- subj'єкт інфінітив мод. дієслово subj'єкт інфінітив мод. дієслово

При трансформації речення із суб'єктивною модальністю виявляються еквівалентними підрядному реченню зі сполучником *dass*:

(ii) *Er will vor dem Vorfall nichts bemerkt haben.*

– *Er behauptet, dass er von dem Vorfall nichts bemerkt habe.*

Він твердить, що він перед пригодою нічого не помітив.

(iii) *Er muss krank sein.*

– *Er ist vermutlich krank.*

– *Ich vermute, dass er krank ist.*

Він, мабуть, хворий (Я припускаю, що він хворий).

Subj'єкт головного речення може збігатися із subj'єктом інфінітивної дії (ii) або вони можуть різнитися (iii). В останньому прикладі subj'єкт інфінітивної дії (*ich*) виявляється латентним. Це мовець, якому належить оцінка події (припущення).

Суб'єктивна модальність притаманна модальним дієсловом *dürfen*, *mögen*, *können* зі значенням припущення, а також *wollen*, *sollen* зі значенням чужого твердження; модально-темпоральній конструкції *Futur I* і *II* зі значенням припущення; інфінітивній конструкції *sein* + *zu* + *Infinitiv* зі значенням необхідності, наказу:

(iv) *Die Arbeit ist unbedingt in einer Woche zu erledigen.*

– *Die Arbeit muss unbedingt in einer Woche erledigt werden.*

– *Man fordert (sagt), man erledigt die Arbeit in einer Woche.*

– Роботу необхідно виконати за тиждень.

Уживання модальних дієслів та інфінітивів при суб'єктивній модальності пов'язане з морфосинтаксичними обмеженнями. За спостереженнями Г. Хельбіга і І. Буші, модальні дієслова виступають виключно у часових формах *Präsens* і *Präteritum*; при цьому дієслова *mögen*, *sollen*, *wollen* уживаються в активному стані, а *dürfen* – у пасивному. Обмеження для повнозначних дієслів у формі інфінітива стосуються лексичного значення і форми: можливе вживання тільки дуративних дієслів та дієслова *sein*, причому частіше вони мають форму *Infinitiv II* [3, с. 136].

Значення об'єктивної модальності передають модальні дієслова сучасної німецької мови *dürfen*, *können*, *mögen*, *müssen*, *sollen*, *wollen*, відрізняючись одне від другого різними відтінками модальності. У ролі допоміжних дієслів, які формально й семантично утворюють з інфінітивом один предикативний комплекс, функціонують дієслова, відомі у лінгвістиці як *напівмодальні*, або *модифіковані* [2, с. 92]: *bleiben*, *brauchen*, *scheinen*, *bekommen*, *belieben*, *drohen*, *gedenken*, *kommen*, *pflügen*, *suchen*, *verstehen*, *wissen*, напр.:

(v) *Er versteht sich zu benehmen.*

– *Er kann sich benehmen.*

– Він може поводитись (добре).

Як конкурентна форма модальних дієслів зі значенням необхідності вживається інфінітивна конструкція *haben* + *zu* + *Infinitiv*, де інфінітив також є частиною предиката:

(vi) *Ich habe mit dir zu reden.*

– *Ich muss mit dir reden.*

– Мені необхідно поговорити з тобою.

У реченнях з аналітичними конструкціями *Futur I* і *II* зі значенням модального майбутнього, кондиціоналіса I і II інфінітив також виконує функцію предиката. При трансформації аналітична конструкція еквівалентна простому фінітному дієслову у відповідній граматичній формі:

(vii) *Er würde kommen.*

– *Er käme.*

– Він би пришов.

Таким чином, ми можемо окреслити коло фінітних дієслів, що утворюють з інфінітивом одне предикатне ціле:

- Модальні дієслова з об'єктивною й суб'єктивною модальністю: *sollen, wollen, können, müssen, dürfen, mögen*;

- Дієслова, які отримують у певній ситуації модальне значення (напів-модальні, модифіковані): *bleiben, brauchen, scheinen, bekommen, belieben, drohen, gedenken, kommen, pflegen, suchen, verstehen, wissen*;

- Інфінітивна конструкція з модальним значенням необхідності *haben + zu + Infinitiv*;

- Аналітичні конструкції *Futur I і II* та кондиціоналіса I і II.

Інфінітив у ролі предиката зберігає аргументне оточення (*mit dir reden*) (v), яке розміщується між фінітним дієсловом та інфінітивом.

Предикатна функція інфінітива свідчить насамперед про тісний зв'язок із фінітним дієсловом. Обидві форми утворюють рамкову конструкцію, де фінітна форма міститься на початку, а інфінітивна – у фінальній позиції. Їм притаманні спільні дієслівні ознаки, такі як збереження валентності, певні граматичні значення, наявність зв'язку із суб'єктом дії. Остання ознака виражається у формі неоднаково: фінітна форма потребує узгодження в особі та числі: інфінітиву ці властивості непритаманні. Суб'єкт інфінітива частіше має латентний характер. Обидві форми як елементи складного предиката зазнають певних семантико-морфологічних обмежень.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні особливостей інших синтаксичних функцій інфінітива, їх порівнянні й встановленні специфіки.

Література:

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

2. DUDEN: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Hrsg. von der Dudenredaktion. Bearb. von P. Eisenberg... – 6., neu bearb. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1998. – 912 s.

3. Helbig G., Buscha, J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. – 19. Aufl. – Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, Verl. Enzyklopädie, 1999. – 736 s.

ПЕРЕЛІК СИМВОЛІВ

O – додаток

S – речення

S inf – інфінітивна клауза

Vaux – допоміжне дієслово

V inf – інфінітив

Дочу А. Р.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ОРНІТОНІМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ

У статті розглянуто формування системи орнітонімів англійської мови в історичному аспекті та приділено особливу увагу іншомовному впливу, проаналізовано зміни, що відбулися внаслідок запозичення орнітонімів, досліджено співвідношення запозичених назв птахів із власне англійською лексикою.

Ключові слова: орнітонім, запозичення, калька, гібридні назви, асиміляція запозичень.

The system of ornithonims of the English language in historical perspective is investigated in this paper. Much attention is paid to the foreign influence and changes under the influence of loan-words are also analyzed. Moreover the interrelation between borrowed names of birds and specifically English names is studied.

Key words: ornithonim, loan-words, loan-translation, hybrids, assimilation of loan-words.

Проблема мовних контактів в лінгвістиці посідає одне із важливих місць. Свідченням цього є вивчення даної проблеми багатьма мовознавцями, серед яких можна назвати А. Мартіне, І. Бодуена де Куртене, Е. Хаугена, У. Вайнрайха, В. Розенцвейга, Ю. Жлуктенка, Т. Ільяшенка та інших.

За визначенням У. Вайнрайха, “дві або декілька мов знаходяться в контакті, якщо ними поперемінно користується одна й та ж особа” [3, с. 22]. В. Розенцвейг під мовним контактом розуміє “мовне спілкування між двома мовними колективами” [10, с. 3]. Ю. Жлуктенко зазначає, що “для того щоб дві або більше мов почали взаємодіяти, вони повинні до такої міри локально наблизитись одна до одної, щоб між ними встановилися певні міжмовні, або інтерлінгвістичні зв’язки, які прийнято називати мовними контактами” [6, с. 6]. Т. Ільяшенко наголошує, що мовний контакт є процесом соціального плану, що характеризує мовні відносини, засновані на єдності постійно-індивідуальних та постійно-соціальних мовних фактів [7, с. 13].

Внаслідок інтенсивності впливу того чи іншого контакту у мові можуть з’явитися й результати цього контакту у вигляді різноманітних мовних явищ, серед яких може спостерігатися і запозичення іншомовних елементів (фонем, морфем, лексем).

Не зважаючи на те, що назви птахів належать до найдавніших питомих пластів будь-якої мови, інтенсивні прямі та культурні контакти англійської мови з багатьма іншими мовами протягом тривалого часу її розвитку суттєво вплинули на формування її мікросистеми орнітонімів.

Дослідженням орнітонімів займалося багато лінгвістів. Серед досліджень в індоєвропейських мовах, присвячених назвам птахів, можна назвати праці відомого українського мовознавця Л. А. Булаховського. Л. А. Булаховський вважав, що серед семантичних категорій, які взагалі заслуговують ретельного та детального вивчення, велике значення мають назви птахів [2, с. 34]. Особливо Л. А. Булаховський наголошував, що “значний інтерес становить питання про характер запозичення (можливого поширення) подібних назв однією мовою з іншої...” [2, с. 34].

Серед дисертаційних досліджень, присвячених вивченню орнітонімів, можна назвати дисертацію Л. Ф. Мойсеєвої [9], Л. В. Дробахи [5], І. О. Сокола [12].

Орнітонімна лексика германської групи індоєвропейських мов, зокрема англійської, у вітчизняному мовознавстві також не залишилась без уваги. Серед дисертаційних досліджень можна, зокрема, назвати праці Е. П. Рукіної [11], А. Л. Алексеєвої [1], М. М. Гінатуліна [4].

Як бачимо, шар орнітонімної лексики потребує багатоаспектного дослідження.

Метою нашої роботи є синхронно-діахронне дослідження іншомовних впливів на формування мікросистеми орнітонімів англійської мови на різних етапах її розвитку.

Джерелами дослідження орнітонімів послужили тлумачні (14; 15; 17; 19) та етимологічні (16; 18) словники.

Давньоанглійський період

Вивчення словникового складу давньоанглійської мови показало, що семантична група назв птахів налічувала 139 одиниць, запозичень серед них всього 6. Отже питома орнітонімна лексика набагато перевищувала запозичену й складала 95,7 % від загальної кількості орнітонімів.

Серед запозичень назв птахів в цей період виділяємо грецькі та латинські запозичення: *пелікан*: д.-англ. *pellicane*, що запозичене з грецької *πελεκάν*, від *πέλεκυς* ‘сокира’, яке потрапило в англійську мову через посередництво лат. *pelicānus* [16, с. (2) 1149]. У Великому Оксфордському словнику зазначено, що назва запозичена приблизно у 10 ст. [19, с. (7) 623]. Першопочаткове значення назви у грецькій мові було ‘сокира’. У словнику [14] знаходимо, що назва *πελεκάν* в грецькій мові вживалася на позначення дієслова ‘рубати сокирою’ як натяк на дію дзьоба цього птаха. Слід зазначити, що у давньоанглійській мові функціонували й інші назви на позначення птаха пелікана до появи цього запозичення. Це д.-англ. назва *dūfedoppa*, що буквально означала ‘пірнати у воду’ [15, с.

90] та д.-англ. *wanfōta* [15, с. 397], які згодом були витіснені запозиченням з грецької. Можливо, витісненню власних англійських назв цього виду птаха сприяла непрозорість внутрішньої форми запозиченої назви. Сема 'пірнати у воду' була замінена на сему 'сокира' або 'рубати сокирою'; *павич*: д.-англ. *pāwa*, запозичена з лат. *pavo* [15, с. 272]. У цей же час існувала й синонімічна д.-англ. назва *pēa* у значенні 'павич'. У середньоанглійський період вже ця назва входить до складу таких гібридних назв, як: *pakok, pesok, pokok* [17].

Таким чином, важливо звернути увагу на те, що визначальним у цей період було те, що пласт орнітонімів давньоанглійської мови поповнювався не стільки за рахунок запозичень, скільки завдяки власним ресурсам мови. Свідченням цього є незначна кількість запозиченої орнітонімної лексики, що складає 4,3 %, у порівнянні із питомою лексикою, на долю якої припадає 95,7 %. Найбільше запозичень у нашому дослідженні виявлено з грецької мови. Всі вони є непрямими, а потрапили в англійську мову через посередництво латинської. Також виявлені прямі запозичення з латинської.

Конкурентна боротьба між запозиченими та питомо англійськими орнітонімними назвами у давньоанглійський період завершувалася (а) як витісненням питомо англійських назв, (б) так і виходом із вжитку орнітонімів-запозичень. Іноді назва птаха потрапляла до англійської мови через різні мови-посередники, а тому мала різні форми. Згодом одна з цих форм не витримувала конкуренції (що й сталося з назвою птаха страус: латинська форма *stryta* була витіснена французькою формою *ostruce* > сучасне *ostrich* 'Struthio camelus' 'страус звичайний').

Середньоанглійський період

Традиційно початком середньоанглійського періоду вважається 1066 р., пов'язаний з нормандським завоюванням Великобританії. Нормани, як відомо, були вихідцями із Скандинавії, що заснували на території Франції своє володіння – Нормандію. Вони змішалися з французьким населенням, прийняли французьку мову та, незважаючи на скандинавське походження, були носіями французької феодальної культури та французької мови.

Нормандське завоювання суттєво вплинуло на англійську мову. Зазнала змін і лексична система англійської мови. Вона збагатилася словами французького походження, завдяки притаманній тільки даному періоду ситуації білінгвізму, яка була однією з важливих причин проникнення іншомовних слів в англійську мову. Найвний безпосередній контакт із носіями французької мови сприяв більш швидкому пристосуванню та асиміляції слів іншомовного походження в лексиці англійської мови.

Значною кількістю запозичень поповнилася також тематична група назв птахів. У цей час назви птахів запозичувалися з романських (фран-

пузької, латинської), кельтських та германських мов. Кількість запозичених у середньоанглійському періоді орнітонімів становить 51 одиницю, що складає 41,46 % від загальної кількості назв птахів середньоанглійського періоду.

Походження орнітонімів-запозичень середньоанглійського періоду:

Кельтські запозичені назви (*goule, gullys*, суч. *gull* 'чайка' < уельськ. *gwylan*, корнуол. *guilan*: – від д.-кельт. **voilenno* 'плакати, кричати' [19, с. (4) 502]); грецькі запозичення (*ibices*, суч. *ibis* 'ібіс' < грецьк. *ίβις*, лат. *ibis* [19, с. (5) 4]); романські запозичення: а) латинські (*peregryn*, суч. *peregrine* 'сокіл звичайний або сапсан' < лат. *peregrīnus*, що дослівно означає 'той, хто приходить здалеку, іноземець' [19, с. (7) 679]. Назва десь до 16 ст. вживається лише у складі *faucou peregryn*, суч. *peregrine falcon*. Можливо, птах отримав таку назву у зв'язку з тим, що циклічно мігрував з однієї країни в іншу); б) французькі (*curlue*, суч. *curlew* 'кроншнеп' < д.-франц. *courlieu*, назви звуконаслідувального походження [18, с. 236]); германські запозичення: а) скандинавські (*soland*, суч. *solan* 'олуша' < д.-сканд. *súla*, також ісл. *hafsúla*, норв. *havsula* 'баклан'; другий компонент, можливо, від д.-сканд. *ond, and* (норв., швед., дан. *and*) 'качка' [19, с. (9) 380]); б) німецькі (*kingfisher* 'зимородок' < нім. *Königfischer* [18, с. 506]); арабські запозичення (*saker* 'сакер, священний сокіл або балобан' < араб. *sagr*, через італ. *sagro*, португ., іспан. *sacro*, через посередництво французької *sacre* [19, с. (9) 45]).

Таким чином, від загальної кількості назв птахів середньоанглійського періоду французькі запозичені орнітоніми становлять 13,82 %, латинські – 11,38 %, кельтські – 0,81 %, скандинавські – 2,44 %, німецькі – 0,81 %, грецькі – 6,51 %, арабські – 0,81 %.

Згідно з класифікацією, запропонованою Хаугеном, запозичені назви птахів середньоанглійського періоду поділяємо на власне запозичені слова, кальки та гібридні запозичення [13, с. 354].

1. Власне запозичені слова: *corbie* 'ворон' < давньофранцузьке *corb* (часткове перенесення фонетичної оболонки іншомовного слова) [19, с. (2) 985]; *faucou* 'сокіл', суч. *falcon* < лат. *falcōnem*, через давньофранцузьку *faucou* [19, с. (4) 35]. Такі запозичені назви у середньоанглійському періоді становлять більшість (35,77 %);

2. гібриди, тобто ті, що частково складаються з іноземних елементів. У таких словах, за висловом Хаугена, "представлено перенесення складного слова та підстановка однієї з його морфем" [13, с. 352]. У середньоанглійський період гібридні назви становлять 4,88 %. Наприклад, *turtle-dove* 'горлиця' – утворене від *turtle*, від латинської *turtur* та с.-англ. *doue*, суч. *dove*, звуконаслідувального походження [16, с. (2) 1666];

3. кальки: *kingfisher* 'зимородок' < нім. *Königfischer* [18, с. 506]. Як зазначає Хауген "тут переноситься тільки загальна будова складного або

похідного слова, звісно, разом із його значенням, але на місце всіх іншомовних морфем підставляються морфеми рідної мови” [13, с. 353]. Кальки у цей період утворюють 0,81 % від загальної кількості орнітонімів.

Отже, для середньоанглійського періоду характерні різні типи запозичень. Власне запозичення в даний період є суттєвими й становлять 35,77 % від загальної кількості запозичених назв птахів середньоанглійського періоду, гібридні назви та явище калькування спостерігається в незначній кількості.

За ступенем асиміляції запозичені назви можна поділити на повністю асимільовані та частково асимільовані.

Серед повністю асимільованих виокремлюємо, наприклад, орнітонім *busard*, суч. *buzzard* ‘канюк’ < лат. *būteōnem*, згідно з *būteō* ‘вид сокола або яструба’, через посередництво д.-франц. *busard* [16, с. (1) 214]. Як бачимо, назва повністю асимілюється. Спочатку вживається у тій самій формі, що й у французькій *busard*, згодом адаптується до англійської мови за звуковим складом, а також лексично (оскільки запозичення витісняє відповідний д.-англ. орнітонім *tysca* [15, с. 354]. Серед частково асимільованих виділяємо назву птаха *ibices*, суч. *ibis* ‘ібіс’ < грецька ‘египетський птах’, через посередництво лат. *ibis* [19, с. (5) 4]. Як бачимо, тут грецька назва була запозичена латинською мовою без змін й у такому вигляді проникла до англійської.

Досить важливим питанням при характеристиці ступеня асимільованості назв птахів постає явище синонімії запозичених назв птахів у середньоанглійський період та їх співвідношення з власне англійською лексикою. І тому розрізняємо дві групи: I група запозичених орнітонімів, де відбувається повне витіснення відповідних давньоанглійських назв птахів; II група запозичених орнітонімів, для якої властиве співіснування запозичених та власне англійських назв.

Витіснення питомих англійських назв птахів

Як зазначав У. Вайнрайх, що “не враховуючи запозичення, які мають зовсім новий зміст, перенесення одиниць або відтворення іншомовних слів повинно впливати на існуючий словник, одним із трьох способів: 1) утворюючи змішування змісту нового та старого слова; 2) призводячи до зникнення старого слова; 3) зберігаючи і нове, і старе слова, але спеціалізуючи їх значення” [3, с. 92].

Так, у давньоанглійський період існували наступні назви на позначення “морського птаха, чайки”: *brimfulgol* [15, с. 57] у значенні ‘морський птах, чайка’, *māw* [15, с. 228] на позначення ‘чайки’ та назва *seǣfulgol* на позначення ‘морського птаха’. У с.-англ. період у XIV ст. назва *brimfulgol* повністю витісняється орнітонімом кельтського походження *goule*, *gullys*, суч. *gull* ‘чайка’ < уельськ. *gŷylan*, корнуол. *guilan*: – від д.-кельт. **voilenno* ‘плакати, кричати’ [19, с. (4) 502]. Як бачимо, тут мо-

тивуюча ознака за місцем поширення птаха [море] замінюється мотивуючою ознакою за криком птаха. Назви *máw* та *sæfugol* вживаються й на сучасному етапі, але відрізняються тим, що назва *sæfugol*, суч. *seafowl* використовується взагалі на позначення будь-якого морського птаха, а назва *máw*, суч. *mew* вживається на позначення звичайної чайки. Назви *gull* та *máw* вживаються на позначення птахів, що належать до однієї родини *Laridae Larinae Larini*, але перша назва більш загальна, ніж друга.

Давньоанглійська назва *heoruswealwe* [15, с. 179] у значенні 'сокіл, яструб' витісняється синонімічними назвами, одна з яких *faucion*, суч. *falcon* з'явилася у XIII ст. < лат. *falcōnem* у значенні 'сокіл', через посередництво д.-франц. *faucion*, *falcun* [18, с. 343], а у XIV ст. був запозичений орнітонім *lanere*, суч. *lanner* < д.-франц. *lanier* 'боязкий'. Ці назви функціонують й зараз, але друга має дещо інший відтінок значення, а саме 'середземноморський сокіл або ланер', вживається на позначення іншого виду сокола.

Давньоанглійські назви *ultur* [15, с. 369], *gīw* [15, с. 156], *earnġeat* [15, с. 97], *nēfugol* [15, с. 247] у значенні 'гриф' витісняються у XIV ст. назвою *vulture*, суч. *vulture* < лат. *voltur*, *vultur* у буквальному значенні 'птах, що розриває', через д.-франц. *voltour* [16, с. (2) 1724]. Орнітоніми *ultur* та *vulture*, на наш погляд, спільного походження, але відомо, що середньоанглійська назва *vulture* запозичується набагато пізніше у XIV ст. [19, с. (12) 330] в порівнянні із давньоанглійським орнітонімом *ultur*. Можливо, у середньоанглійський період латинська назва перезапозичується й потрапляє в англійську мову через посередництво французької.

Розмежування значень орнітонімів-синонімів

Так, наприклад, давньоанглійський орнітонім *culfer* 'голуб' існує поряд із власне англійською назвою, яка з'явилася у XII ст. *duue*, *duve*, суч. *dove* 'голуб' (споріднено з д.-сакс. *dūba*, сканд. *dufa*, шв. *duva*, дат. *due*, с.-н.-н., с.-нідерл. *dūve*, нідерл. *duif*, д.-в.-н. *tūba*, с.-в.-н. *tūbe*, нім. *Taube* 'голуб'), першопочаткове значення 'птах темного кольору'. У давньоанглійський період назва виступала тільки компонентом складних назв. Згодом у XIV ст. запозичується синонім з латинської мови *pīriōnem*, 'птах, що шебече', звуконаслідувального походження, через посередництво франц. *pījon*, *pigeon*, суч. *pigeon* [19, с. (7) 845]. Отже, спочатку назва *dove* вживалася у ширшому значенні 'птах темного кольору', а згодом набуває вужчого значення 'голуб'. Згодом запозичується ще й синонімічний орнітонім *pigeon* у значенні 'голуб'. Розрізняються між собою назви *pigeon* та *dove* тим, що перша назва вживається більше на позначення великих видів птахів родини голубиних (*Columbidae*), тоді як на маленькі види птахів цієї родини поширюється назва *dove*. д.-англ. назва *culfer*, суч. *culver* переходить у розряд локалізмів зі значенням 'дикий голуб'.

Загальна кількість запозичених назв птахів середньоанглійського періоду становить 51 одиницю (41,46 %), а питомих середньоанглійських орнітонімів – 72 одиниці (58,54 %).

Запозичені назви, зокрема й назви птахів, помітно вплинули на лексику середньоанглійського періоду. У зазначений період відбуваються такі зміни в орнітонімній лексиці:

1) запозичується велика кількість назв птахів, зокрема із французької мови, адже цьому сприяє ситуація білінгвізму;

2) з'являються запозичені орнітоніми на позначення нових видів птахів (*bustard* 'дрохва' [19, с. (1) 1208], *dunnock* 'тинівка' [19, с. (7) 51], *egret* 'біла чапля' [19, с. (3) 61], *lanner* 'ланер' [19, с. (6) 61], *peregrine* 'сапсан' [19, с. (7) 679] та ін.);

3) внаслідок входження запозичених назв птахів витісняється значна кількість давньоанглійської орнітонімної лексики;

4) поява запозичень впливає на розвиток синонімії назв птахів, між якими йде боротьба, в результаті якої: 1) боротьба між власне англійським та запозиченим словом закінчується перемогою останнього, у зв'язку з тим, що запозичена назва виявляється більш точною, ніж питома назва; 2) виграє запозичена назва навіть і тоді, коли обидві назви є синонімічними, внаслідок чого зникає давньоанглійська назва; 3) у мові зберігаються і запозичена назва, і питома англійська, але при цьому відбувається розмежування значень;

5) під впливом запозичень виникають гібридні назви, які набувають значного поширення у новоанглійський період;

6) відбувається асиміляція запозичених орнітонімів (цьому також сприяла ситуація білінгвізму).

Новоанглійський період

У новоанглійській період у зв'язку із територіальною експансією та зв'язкам з іншими країнами, зростанням світової торгівлі й активною участю у ній Британії, збільшується словниковий склад англійської мови внаслідок запозичення великої кількості слів. Запозичення новоанглійського періоду відрізняються за своїм характером від запозичень середньоанглійського періоду тим, що у новоанглійський період в основному більшість запозичень приходили через посередництво багатьох інших мов, до того ж необов'язково був присутній прямий контакт із мовами. Більшість запозичень були неповністю асимільовані, на відміну від середньоанглійського періоду, де ситуація білінгвізму сприяла більшому засвоєнню та повній асиміляції запозичень, адже у середньоанглійський період були лише три основні мови-донори – французька, скандинавські та латинська і контакти між англійською та двома першими мовами були безпосередніми, люди розуміли обидві контактуючі мови.

Кількість запозичень у новоанглійському періоді становить 556 одиниць (60,37 %) від загальної кількості назв птахів, а кількість власне новоанглійських орнітонімів складає 365 одиниць (39,63 %).

Кількісний аналіз запозичених орнітонімів показав, що найбільше запозичень надійшло із романських мов (з французької – 3,2 %, латинської – 3,6 %, іспанської – 2,61 %), грецької – 3,3 %, індійських мов – 2,72 % та із новозеландської мови маорі – 2,5 %).

Запозичені назви птахів новоанглійського періоду розпадаються за на власне запозичені слова, кальки та гібридні запозичення.

1) власне запозичені назви (становлять 29,21 % від загальної кількості запозичень новоанглійського періоду): *motmot* 'момот' '*Momotus*' (XVII ст.) < лат. *motmot*, крик птаха [19: (6) 699];

2) гібриди, тобто ті, що частково складаються з іншомовних елементів. У новоанглійський період гібридні назви складають 30,29 %. Наприклад: *goosander* 'крохаль' '*Mergus merganser*' (XVII ст.) [19, с. (4) 298] – назва утворена шляхом телескопії, від скороченої англійської основи *goose* 'гуска' та основи *ander* < д.-сканд. *andar* 'качка' [18, с. 406]; Отже, гібридні назви у новоанглійському періоді становлять більшість. Як бачимо, гібридні назви птахів у цей період були утворені різними способами словотвору. Найбільш продуктивними способами словотвору виступають словоскладання (продуктивні моделі – N + N, A + N), поєднання афіксації та словоскладання (або складено-похідні назви) та афіксація.

З кальки (поділяються на кальки-розширення та кальки-створення). У нашому матеріалі спостерігаємо кальки-створення, які, за висловлюванням Т.Г. Линник, являють собою поморфемну передачу (переклад) значень мови-джерела засобами мови, що сприймає [8, с. 82]. Кальки у цей період утворюють 0,87 % від загальної кількості орнітонімів. Наприклад: *cock of the rock* '*Cotingidae*' (XIX ст.) 'півник, когутик' < франц. *coc-des-roches* [14]. Тут присутній поморфемний переклад, тобто точно відтворена структура запозиченої з французької мови назви.

Наше дослідження показало, що майже всі назви птахів у новоанглійському періоді є фонетично неасимільованими, але адаптовані морфологічно та лексично. Серед фонетичних ознак неасимільованості спостерігається незвичне сполучення звуків та максимальне наближення до етимона, хоча наголос у більшості випадків все ж падає на перший склад. Але назви залишаються чужими за своєю вимовою. Є також випадки графічного та фонетичного варіювання назв. Морфологічними ознаками адаптованості орнітонімів виступають граматичні показники числа. Лексичними ознаками асимільованості назв птахів є їх входження до складу фразеологічних одиниць, участь у процесах вторинної номінації, словотвірна активність, а також входження назви у синонімічні взаємовідношення. Крім того, важливою рисою лексичної асиміляції назви виступає

ло її спрощення, тобто коли межі колись складного слова в англійській мові зникали й воно сприймалося як одне. Наведемо приклад із назвою *elder* 'гага' (XVIII ст.), що є частково асимільованою – ісланд. *æðdar*, д.-швед. *elder* (швед. *ejder*), нідерл. *elder*, нім. *Eider* [16, с. (1) 503]. Тут назва неповністю асимільована фонетично, хоча наголос й падає на перший склад, а також в англійській мові сканд. *ð* переходило в *d*, що й бачимо у цьому слові, але назва асимільована лексично та граматично, адже слово бере участь у словотворі, а також назва використовується у тому ж значенні, що і в ісландській мові. Про граматичну адаптацію слова говорити те, що закінчення *-ar* переходить в англійській мові в *-er* на позначення істоти в однині, тобто вже морфологічні ознаки слова не свідчать про іншомовне походження, а цілком підпорядковані граматичній системі англійської мови.

Таким чином, новоанглійський період відзначається значним поповненням словникового складу англійської лексики запозиченнями та активною участю асимільованих запозичень у словотворі. Система орнітонімів новоанглійського періоду складає 921 одиницю. З них на запозичену лексику припадає 60,37 %, на питому – 39,63 %. Більшу частину складають гібридні назви (30,29 %) та запозичення (29,21 %). Кальок порівняно небагато, всього лише 0,87 %. Спостерігаються словотвірні кальки, в-основному, кальки-створення. Серед гібридних назв найбільш продуктивними способами словотвору виступали словоскладання (продуктивні моделі – N + N (60,9 %), A + N (12,2 %), поєднання афіксації та словоскладання (або складено-похідні назви 16,9 %) та афіксація (7,9 %). У нашому дослідженні були виявлені запозичення із найрізноманітніших мов світу, навіть віддалених. Більшість запозичень були непрямыми, тобто потрапили в англійську мову через посередництво інших мов. Найбільше запозичень було виявлено із романських мов (з латинської – 3,6 %, французької – 3,2 %, іспанської – 2,61 %), грецької (3,3 %), індійських мов (2,72 %) та із новозеландської мови маорі (2,5 %). У новоанглійський період спостерігаємо найбільше запозичених назв птахів з латинської, адже латина в той час була мовою науки. Запозиченню латинських слів сприяли також друковані твори та переклади, адже у ранньому новоанглійському періоді вперше вводиться книгодрукування, що було сприятливою умовою для входження латинських слів в англійську. Як відомо, в той час наукові твори писалися латинською.

В даний період звертає на себе увагу таке явище як вторинна номінація в запозиченнях, тобто використання в акті номінації уже існуючого в мові запозичення як імені для нового означуваного. Основою таких випадків вторинної номінації могли бути асоціації за подібністю (метафора) та за суміжністю (метонімія). Наприклад: *burgomaster* 'бургомістр' (XVII ст.) < нідерл. *burgemeester*, запозичення адаптоване до сис-

теми англ. мови [19, с. (1) 1187]. За поясненням Мензбіра (Птахи Росії, I, с. 117) ця назва була перенесена на птаха “за звичай віднімати здобич та взагалі владно поводитися зі своїми побратимами”. Отже, тут манера поведінки птаха порівнюється із рисою, притаманною бургомістрам – наглядати, спостерігати (метафоричний асоціативний перенос за подібністю). Запозичення із вторинною номінацією, в результаті якої з’явилися нові орнітонімні назви, у нашому дослідженні у новоанглійському періоді складають 4,7 %. Розглядаючи вторинну номінацію в назвах птахів, ми можемо дослідити історико-культурний аспект формування орнітонімів та отримати етимологічні відомості про ту чи іншу назву.

Отже, словниковий склад англійської орнітонімної лексики у різні хронологічні періоди був неоднорідним. Протягом давньоанглійського періоду він поповнювався власними ресурсами – за допомогою морфологічного та семантичного словотвору, тоді як запозичена орнітонімна лексика була досить бідною й в основному надходила з грецької мови, через посередництво латинської. У середньоанглійський період ситуація суттєво змінилася внаслідок нормандського завоювання. Мова переможців витісняє англійську з усіх сфер й тому перевага стала надаватися іншомовній лексиці. Цей період вирізнявся ситуацією білінгвізму, що склалася на той час і сприяла активному входженню запозиченої лексики до словникового фонду англійської мови. Саме безпосередній контакт із носіями французької мови вплинув на інтенсивний приплив запозичень. Але ці запозичення у більшості випадків не були найменуваннями нових понять, але саме вони значно вплинули на лексику, викликавши процеси семантичного або стилістичного розмежування значень між запозиченими та питома англійськими назвами птахів. Новоанглійський період, у свою чергу, також характеризується значною кількістю запозиченої орнітонімної лексики, але ці слова не дуже впливають на англійську мову, адже несуть в собі поняття інших культур та народів, не викликаючи семантичних процесів у мові, оскільки ці запозичення були викликані культурними потребами, внаслідок торгівельних відносин Англії з іншими державами, а також територіальної експансії, тобто запозичення цього періоду переважно носили культурний характер.

Література:

1. Алексеева А. Л. Вариативность терминосистемы (на материале англо-канадской терминологии орнитофауны): дис. ...канд. филолог. наук: 10.02.04 / Алексеева Альвина Леонтьевна. – Киев, 1986. – 239 с.
2. Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Мовознавство. – 1948. – Т. 6. – С. 34-66.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / Вайнрайх У. – К.: Вища школа, 1979. – С. 263.

4. Гинатулин М. М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц): автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 / М. М. Гинатулин. – Алма-Ата, 1973. – 27 с.
5. Дробаха Л. В. Національно-культурна специфіка назв птахів в українській та німецькій мовах: автореф. дис... канд. філолог. наук: 10.02.17 / Л. В. Дробаха. – Кіровоград, 2003. – 20 с.
6. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Жлуктенко Ю. О. – К.: Видавництво Київського університету, 1966. – 124 с.
7. Ильяшенко Т. П. Языковые контакты (на материале славяно-молдавских отношений) / Ильяшенко Т. П. – М.: Наука, 1970. – 205 с.
8. Линник Т. Г. Проблемы языкового заимствования / Т. Г. Линник // Языковые ситуации и взаимодействие языков. – Киев: Наукова думка, 1989. – С.76-133.
9. Моисеева Л. Ф. Названия птиц в русском языке: дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Моисеева Лилия Федоровна – Киев, 1974. – 220 с.
10. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты / Розенцвейг В. Ю. – Л: Наука, 1972. – 80 с.
11. Рукина Э. П. Структурно-семантические особенности наименований австралийской орнитофауны: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Э. П. Рукина. – Киев, 1976. – 34 с.
12. Сокол И. О. История формирования украинской орнитологической номенклатуры: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / И. О. Сокол – Киев, 1992. – 17 с.
13. Хауген Эйнар. Процесс заимствования / Эйнар Хауген // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. VI. Языковые контакты. – С. 344-380.
14. Dictionary of Bird Names and their synonyms for Birds of the World [<http://weisblumlab.pharmacology.wisc.edu/Bird%20Dictionary%20.htm>].
15. Hall J. R. C. A concise Anglo-Saxon Dictionary / John R. Clark Hall. – 4-th ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1975. – 452 p.
16. Klein E. A. A comprehensive Etymological Dictionary of the English Language: in 2 vol. / E. A. Klein. – Amsterdam, London, New York: Elsevier publishing company, 1967. – 1776 p.
17. Mayhew A. L. A Concise Dictionary of Middle English / A. L. Mayhew, W. W. Skeat. – Oxford: Clarendon Press, 2004. – 539 p.
18. Oxford Dictionary of the English Etymology [ed. by C.T. Onions]. – Oxford: Clarendon Press, 1967. – 1024 p.
19. Oxford English Dictionary on Historical Principles: in 12 volumes. – Oxford: Clarendon Press, 1970.

Дубчук М. Я.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

КРИЛАТІ ВИСЛОВИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ КОНЦЕПТУ “ЩАСТЯ” В КРИЛАТИХ ОДИНИЦЯХ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена крилатим висловам латинської мови як одним з найцікавіших засобів виразності. Автором показано, що крилаті вислови латинської мови мали значний вплив на фразеологічний фонд багатьох мов світу, тому що були запозичені різними мовами як у перекладній формі, так і у вигляді прямих запозичень. Також у цій статті розглядаються особливості трактування концепту “щастя” в латинських крилатих висловах. Незважаючи на численні дослідження і різні підходи до вивчення даних фразеологізмів, тема є актуальною і потребує поглибленого і детального опрацювання.

Ключові слова: крилатий вислів, крилате слово, фразеологічна одиниця, концепт.

The article is devoted to the Latin phrases as one of most interesting means of expressiveness of any language. The author showed that the Latin phrases had a considerable influence on the phraseological fund of many world languages, because they entered as in the interpretation form and as the direct borrowings. The article also deals with the interpretation peculiarities of the concept of “happiness” in the Latin phrases. Despite of numerous researches and different approaches of studying of these phraseological units this theme is actual and needs deep and detailed investigation.

Key words: phrase, phrase word, concept, phraseological unit.

На сьогоднішній день є актуальним питання дослідження концепту, як ключового терміну когнітивістики та лінгвокультурології. Уданій статті ми хочемо звернутися до латинських крилатих висловів, в яких вербалізувався концепт “щастя”. Метою є аналіз фразеологічних одиниць в яких відбулася вербалізація даного концепту, виявлення специфічних рис вербалізації даного концепту у латинських крилатих висловах.

Фразеологічний фонд латинської мови містить численні крилаті вислови, що увійшли до складу багатьох мов світу не тільки у перекладній формі, а й як прями запозичення із збереженням графіки та орфографії властивих мові – джерелу. Ці влучні й дотепні вислови не рідко образно узагальнюють багатовіковий суспільно-історичний досвід народу, його культурну і мовну самобутність. Латинські сентенції – це і своєрідні слухні поради і філософські міркування та судження щодо людського буття. Вони виразно і лаконічно відображають основи світогляду народу, його моральні та етичні приписи. Вплив системи культурних і ду-

ховних цінностей Стародавнього Риму на світову культуру очевидний навіть в наші дні, а латинська мова є відображенням цієї системи. І саме у крилатих висловах відбилися, неначе в дзеркалі, історія народу, його душа, світобачення, характер, звичаї, мораль тощо.

Крилатий вислів – це різноаспектний лінгвістичний феномен, оскільки за своєю природою є складним об'єктом, який у різних своїх виявах може мати різні ознаки. Дослідження його природи й особливостей функціонування стало одним із головних завдань сучасної лінгвістики. Такий підвищений інтерес зумовлений тим, що ці конструкції є творчою базою всього лінгвокультурного процесу.

На сучасному етапі розвитку мовознавства можна виділити два лінгвістичних напрямки: у першому увага зосереджена на семантико-стилістичних параметрах крилатих одиниць, в іншому – на стилістично-жанровій характеристиці тексту (або групи текстів) сформованій за допомогою крилатих одиниць.

Як відомо, автором звороту “крилате слово” вважають давньогрецького поета Гомера. В його поемах цей зворот ми зустрічаємо багато разів: “Між собою обмінювалися словами крилатими тихо”, “Він крилате слово промовив” (“Іліада”).

Вперше зворот “крилате слово” як філологічний термін ввів німецький вчений Георг Бюхман (1822-1884). У 1864 році вийшла у світ його відома книга “Geflügelte Worte” (“Крилате слово”). У книзі Бюхмана розглядається три критерії, завдяки яким слово або вираз стає крилатим: по-перше, літературне джерело або автор вислову мають бути доведеними; по-друге, слово або вислів повинні бути не лише загальновідомими – вони повинні водночас перейти в активний словник даної мови, хоча б іншою мовою; по-третє, вживання вислову має бути не тимчасовим, а доволі тривалим.

Дослідники “античної мудрості” Н. Корж і Ф. Луцька наголошують, що для того, щоб вислів став крилатим, він “має бути не тільки вдало скомпонованим, лаконічним, влучним, а й повинен відзначитися великою смисловою місткістю, насиченістю, типовістю, що забезпечило б можливість його застосування в цілому ряді близьких, подібних ситуацій. Адже основними й необхідними ознаками крилатих слів є їх постійна відтворюваність, реактуалізація їхнього змісту стосовно нових історичних умов, іншої ідеології та способів мислення, конкретного контексту” [2, с. 19].

Слід відзначити, що процес формування термінологічної системи стосовно мовних утворень під назвою “крилаті слова” на сьогоднішній день не завершений. Лінгвісти користуються різними науковими термінами на позначення досліджуваних крилатих висловів: крилата цитата, крилате слово, крилатий вислів, влучний вислів. Актуальним у цьому відношенні

є дослідження Л. Дядечко, яка створила цілу систему термінологічних визначень для слів та висловів. Для загального найменування всіх типів крилатих висловів дослідниця пропонує термін “ептонім” (від грецької *eptaonta* – крилаті слова і опута – назва). До системи термінів запропонованої Л. Дядечко, входять наступні терміни ептонімія (явище збереження “печати авторства” у семантичній структурі вислова), ептонімічний (крилатий), ептонімічність (властивість слова бути крилатим), ептоніміка (скупність ептонімів будь-якої мови), ептонімізація (процес перетворення вислову у крилатий), деептонімізація (процес втрати словом крилатості), ептологія (дисципліна, яка вивчає ептоніми), ептографія (наука, яка займається створенням ептонімічних словників).

Таким чином, на нашу думку, наведена вище система термінологічних визначень сприятиме їх уніфікації, а також більш чіткішій визначеності термінологічної бази, яка охоплює крилаті вислови.

У працях В. фон Гумбольта вказується на нерозривний зв'язок культури та мови. На його думку, неможливо розмежувати мову та інтелектуальну діяльність. Лосев О. Ф. говорить, що: “будь-який знак мови є актом людського мислення”.

За філософською енциклопедією, щастя – це почуття повноти буття, пов'язане з самоіснуванням. Саме слово “щастя” пояснюється як сприйняття суб'єктом об'єктивної реальності. Творцем свого буття є сам суб'єкт розглядаємо участь суб'єкта у сприйнятті обставин об'єктивного світу. І в цьому випадку концепт “щастя” вербалізується у загальнолюдському аспекті.

Наведемо приклади трактування концепту “щастя” у латинських крилатих висловах.

Albo lapillo notare diem. (Відзначати день білим камінцем). Вислів пов'язаний із звичаєм давніх римлян відзначати щасливий день білим камінцем, оскільки білий колір у Римі традиційно вважався емблемою щастя. У дещо зміненому варіанті вислів зустрічається у Персія (“Сатири”), Плінія (“Листи”).

Betaus ille, qui procul negotiis

Ut prisca gens mortalium

Paterna rura bobus exercet suis. [Нор. Епод. 1-3] (Щасливий той, хто осторонь від суєтних справ, як первісний рід людський, своїми волами обробляє дідівські лани.)

Vene qui latuit, bene vixit. [Ovid., Trist., III, 4, 25.] (Щасливо прожив життя той хто жив непомітно.) “Живи непомітно”, тобто далі від людської суєти пристрастей, чистолюбства. Це один з основних принципів Епікурової етики, який мав численні відгуки в античній і світовій літературі.

Et Arcadia ego! (і я жив колись в Аркадії). Аркадія – область Греції на

Пелопонессі, яку поети вважали країною миру і щастя. “жити в Аркадії” – значить бути щасливим, прожити щасливе життя.

Щастя поняття абстрактне. Концепт щастя не є матеріальним, він існує як продукт мисленевої діяльності. У концепті “щастя” крім позитивних закладено і негативні складники. В латинських крилатих висловах прослідковується мінливість щастя, його недовговічність.

De toga ad pallium (від тоги до плаща). Зустрічається у Тертуліана у книзі “*De pallio*”. Цей вислів вживається у значенні: несподіваний поворот долі від щастя до нещастя, від шани і багатства до ганьби і злиднів. *Toga* – одяг знатних римлян, державних діячів. *Pallium* – одяг у Давній Греції, простий і скромний. Пізніше став одягом філософів.

Fatum immutabile. (Долі не змінити). Вислів зустрічається в “Іліаді”. Гомер хоче підкреслити цими словами, що вироки богів не змінюються так швидко, як людські закони.

Fortuna seaca est. (Доля є сліпа). Фортуна – богиня долі і щастя у давніх римлян. Цицерон пише: “Фортуна не тільки сама сліпа, а й улюбленців своїх засліплює”.

Ilias malorum [Cic., Epist. Ad att., VIII, 11.] (Іліада лиха) Цей фразеологізм вживається у значенні: надмірні, численні, безперервні нещастя, оскільки назва Гомерової поеми стала вживатися метафорично для позначення чогось великого, надмірного.

Iucunda memoria est praeteritorum malorum. (Приємно згадати минулі лиха.) У римській поезії подібна думка зустрічається у Вергілія: “... forsitan et haec olim meminisse iucabit” [Verg., Aen., I, 203] – “Можливо і про це колись приємно буде згадати.”

Quilibet fortunae suae faber. (Кожен коваль своєї долі.) Цей вислів належить римському державному діячеві Аппію Клавдію Сліпому.

Vitam regit fortuna, non sapientia. [Cic., Tusc., V, 9, 25] (Життям управляє не мудрість, а талан(щастя)). Цицерон зазначає, що це була улюблена сентенція філософа Теофраста, Аристотелевого учня. У період елінізму, коли жив Теофраст, поступово втрачається віра в силу людського розуму і справедливості. Великого значення надається щасливій випадковості в житті людини.

Уявлення про щастя як про успіх і долю зафіксовані в багатьох латинських крилатих висловах. Але слід зазначити, що також в багатьох висловах щастя поєднується з бідною. Можемо сказати, що в цих висловах реалізується концепція контрасту, згідно якої щастю передують нещастя, печаль, або щастя змінюється нещастям, печалю. По суті, щастя і біда(нещастя) є дзеркальними концептами, які утворюють складний конструкт.

Malum nullum est sine aliquot bono. [Plin., Hist. nat., XXVII, 2, 9] (Немає лиха без добра.)

Nulla tempestas magna perdurat. (Велика буря довго не триває.)

Метафоричний вислів, в якому йдеться про те, що після нещастя знову приходиться щастя. Цей вислів зустрічається в Архілоха і Горация.

Як ми бачимо, самі крилаті вислови у стислій формі містять глибокий зміст, який розкривається лише після перекладу та з’ясування певних екстралінгвістичних та інтралінгвістичних факторів. До перших можна віднести історичні умови, зміни у житті народу-носія мови; до других – внутрішні мовні процеси.

У латинській мові іменник “щастя” етимологічно та лексично виражає ідею “доля” (лат. *fortuna*, ае *f* – щастя доля). До появи даних семантичних одиниць сприяла певна екстравертна спрямованість народу – носія мови.

Концепт “щастя” є важливою складовою частиною латинської мовної картини світу. Через крилаті вислови із вербалізованим концептом “щастя” розкривається культура та ментальність римського народу, його відношення до життя, сприйняття об’єктивного довкілля.

Латинська фразеологія відіграла значну роль у збагаченні виразових засобів сучасних європейських мов, але цей вплив не можна обмежити впливом латини класичного періоду. Він продовжувався протягом усього періоду існування латинської мови як мови європейської науки, літератури, релігії.

Також незважаючи на те, що крилаті вислови є предметом дослідження багатьох мовознавців, з’ясування природи та специфіки цих мовних феноменів і на сьогодні залишається одним з перспективних завдань сучасної лінгвістики.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человеческого рода // Хрестоматия по истории языкознания XIX–XX веков / Сост. В. А. Звегинцев. – М.: Учпедгиз, 1956. – С. 68–86.
2. Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. Из скарбниці античної мудрості. – К.: Вища школа, 1988. – 320 с.
3. Литвинов В. Д., Скорина Л. П. П’ятсот крилатих висловів. Тексти. Латино-український словник. – К.: Індоевропа, 1993. – 320 с.
4. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М.: Мысль, 1993. – 959 с.
5. Философская энциклопедия / Под ред. Ф. В. Константинова. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – С. 175–176.

Дьячок Н. В.,

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков,
г. Горловка

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ЛЕКСИКАЛИЗАЦИИ ВЕРБАЛЬНЫХ РЕАЛИЗАЦИЙ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ”

Статтю присвячено аналізу процесу трансформації універбів у лексичні деривати. Дається визначення поняття лексикалізації, вибирається єдиний вірний шлях його аналізу. Пропонуються функціональні схеми досліджуваного процесу. Описується роль явища лексикалізації у процесі збагачення лексичної системи мови. Робляться висновки про особливості лексикалізації універбів.

Ключові слова: номинатема, універб, лексикалізація.

The article is about analysis of univverbs' transformation process into lexical derivatives. The definition of lexicalization is given, the right way of its analysis is changed. The functional schemes of this process are proposed. Role of lexicalization in enlarging process of lexical language system is described. The conclusions about univverbs' lexicalization peculiarities are done.

Key words: nominatheatm, univverb, lexicalization.

Целью данной статьи является решение проблемы определения статуса универбов типа “словосочетание + эллиптический универб”, связанной с явлением лексикализации исследуемых единиц.

Термин **универбаты (универбы)** впервые был употреблен Т. Д. Соколовской в работе “Нормативные сокращения в современном русском языке”. Под вышеуказанным термином понимаются “однословные наименования, производные от базового атрибута при помощи наиболее употребительного суффикса **-к(а)** и сохраняющие стилистическую связь со сферой своего возникновения (то есть с речью), а также синонимическую связь с производящими составными наименованиями” (Т. Д. Соколовская, 2000).

Достаточно полный список универбов, которые включают производные варианты, содержится в работах Т. Д. Соколовской, в словаре-справочнике Л. И. Осиповой “Новые слова в русском языке” (2000 г.).

Хотя термины **универбаты, универбы** вошли в лингвистическую традицию сравнительно недавно, термин **универбация** для обозначения одного из продуктивных способов словообразования и номинации наряду с терминами субстантивация, аббревиация давно занял место в истории русского языка.

Этот термин впервые был употреблен К. Бругманном в 1904 году для обозначения звуковых единиц, что возникли на основе словосоче-

таний, которые внешне являются цельнооформленными, но не имеют смысловой изолированности.

В русской лингвистической литературе существуют и другие термины для обозначения данного явления: включение (Сиротинина, 1974), стяжение или семантическая конденсация (В. Н. Немченко, О. В. Исаченко, 1958; Л. А. Капанадзе, 1973), семантическая компрессия (В. В. Лопатин, 1977), универбация (Е. А. Земская, 1968; И. П. Глотова, 1977; Л. И. Осипова, 1994).

В широком понимании универбация является проявлением синтетизма в словообразовании, то есть выражением “одним словом (простым, производным или сложным) комплекса значений, выражаемых в аналитических конструкциях сочетаниями слов” [2, с. 451]. Такое понимание исследуемого явления дает основания включать в его границы аббревиацию, субстантивацию, суффиксацию, словосложение (В. В. Лопатин, И. П. Глотова). В узком понимании универбация – “образование слова на базе наименования, представляющего собой сочетание слов” [5, с. 74-75].

Так, исследователи традиционно относят ряд образований типа *генералка* (*генеральная репетиция*), *прогрессивка* (*прогрессивная зарплата*), *зачетка* (*зачетная книжка*), *генеральша* (*жена генерала*) к компрессивному словообразованию (Е. А. Земская, Е. С. Кубрякова, В. В. Лопатин, Н. Я. Янко-Триницкая), считают результатом вторичной номинации (А. А. Брагина), либо рассматривают их как проявление “общего закона утраты формальной и семантической расчлененности наименования” [7, с. 42], либо называют суффиксальными универбами (Л. И. Осипова), либо определяют их как один из случаев “лексической конденсации” [4, с. 121]. И. Г. Милославский, например, видит в данной ситуации процесс синтеза словосочетания в производное слово: “... в ряде случаев семантические структуры словообразовательного и синтаксического наименований при различии собственно языковых значений совпадают” [6, с. 53].

Так или иначе, все ученые, когда-либо занимавшиеся этой проблемой, едины в одном: перед нами явление деривационного характера, хотя тождественность семантики словосочетания и соответствующего ему слова дает нам право предположить, что между словосочетанием и словом реализуются отношения совсем не словообразовательные, например: *зачетная книжка* и *зачетка*, *бытовое помещение* и *бытовка*, *место для ожидания* – *ожидалка*, *жилища*, *подселенная в одной квартире к кому-то, жившему здесь раньше* – *подселенка* и т.п.

В связи с этим естественно желание дать единый терминологический эквивалент приведенным словообразовательным процессам и тем единицам, которые в результате этих процессов возникли. В. И. Теркулов, например, рассматривает такие дериваты как универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания, “то есть слово, которое воз-

никло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию” [8, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу эллиптической универбации. В целом же каждая конкретная исследуемая нами единица носит название номинатема типа “словосочетание + универб”, входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является семантически тождественной единицей, которая отождествляется на уровне словосочетания. Номинатема вообще – это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах (глоссах, вариантах), причем в данном конкретном случае вариантами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, стилистически отличающееся от эквивалентного словосочетания чертами разговорности, сленговости, например *капитальный ремонт* и *капиталка*, *коммунальная квартира* и *коммуналка*, *дочь царя* и *царевна*, *настойка валерианы* и *валерьянка*, *что-либо объемом в триста единиц* и *трехсотка*, *заметка информационного характера* и *информашка*, *карточка пополнения счета* и *пополняшка*. Предложенная В. И. Теркуловым концепция “не определяет того, какая из реально отмечаемых в речи структурных единиц является основной для языка. Она снимает противоречия в атрибуции разных структурных единиц путем выведения родовой, языковой единицы, системная значимость которой предполагает возможность любой структурной речевой реализации выразителя моделируемого тождественного значения. Такая единица и является основой номинативности – номинатемой” [8, с. 135].

Таким образом, под универбом нами понимается грамматически тождественное определенному словосочетанию слово, стилистически отличающееся от этого самого (эквивалентного) словосочетания чертами разговорности, сленговости, являющееся наряду с ним вариантом одной номинатемы.

Определенным образом категория эквивалентности относительно универбов и соответствующих им словосочетаний занимает ячейку в исследовании И. М. Думчака “Универбация в украинском языке” (1998). Автор пишет о том, что устойчивые словосочетания становятся материалом лексического запаса языка только после процесса их лексикализации, результатом которой является преобразование словосочетания в устойчивый элемент языка, который функционирует как эквивалент отдельного слова. Также исследователь считает, что “кроме изофункциональности слова, номинативным словосочетаниям свойственны семантическая целостность, устойчивость структуры, определеннный порядок компонентов, воспроизводимость в речи”, и именно поэтому

“устойчивые номинативные словосочетания – это такие расчлененные комплексные названия, семантика которых переосмысливается вследствие утраты зависимым компонентом основного номинативного значения, они часто встречаются в определенной последовательности в языковой практике общества и являются настолько активными, что о них можно говорить как о воспроизводимых, а не каждый раз образуемых в речевом потоке” [3, с. 8].

Мы считаем, что процесс лексикализации – утверждения конкретной единицы в языке – может иметь результат лишь в том случае, если этой единицей является слово или словосочетание, а не вербальная или синтаксическая реализация какой-либо исследуемой нами номинатемы, а эквивалентность отрицается при условии хотя бы минимального нарушения семантического тождества слова и словосочетания. Например, вербальный эквивалент номинатемы с доминантой словосочетанием – универб – должен пройти испытание временем перед тем, как лексикализироваться – стать словом.

Итак, любой универб возникает в речи, а со временем утверждает-ся в языке благодаря процессу лексикализации. Но достаточно ли этого процесса лексического характера для преобразования универба в простой дериват? Считаем, что недостаточно, поскольку основным признаком дифференциации универба и деривата является наличие / отсутствие семантического тождества между каждой из этих единиц и каждым соответствующим словосочетанием. Независимо от того, произошла лексикализация универба или нет, он может оставаться таковым (универбом), если семантическое тождество между ним и соответствующим ему словосочетанием существует. Но дериватом может стать универб, который, во-первых, лексикализуется, и, во-вторых, в семантике которого наблюдается нарушение тождества относительно семантики базового словосочетания. И наоборот, лексикализованный универб может правомерно не считаться дериватом до тех пор, пока не произойдет нарушение семантического тождества между ним и соответствующим ему словосочетанием. Отсюда следует, что процесс лексикализации никоим образом не влияет на статус исследуемых единиц.

Лексикализация же в данном контексте понимается как “процесс превращения некоторого элемента (морфемы, фонемы; формы слова, варианта слова) или сочетание элементов (словосочетания) в устойчивый элемент языка, функционирующий в качестве эквивалента отдельного слова” [1, с. 64], причем отношения между производящей и производной единицами не изменяются.

С этой точки зрения проследим историю возникновения и функционирования исследуемых единиц в русском языке. Они составляют три типа: 1) универбы, которые, лексикализовавшись, приобрели статус де-

риватов; 2) универбы как лексикализованные реализации соответствующих номинатем; 3) универбы как нелексикализованные реализации соответствующих номинатем.

Первый тип универбов является наиболее общим. Схема лексикализации именно этих единиц может быть представлена следующим образом:

WCom

Nom

$U \rightarrow D,$

где **Nom** – номинатема, **WCom** – ее вариант-словосочетание, **U** – ее вариант-универб, **D** – новое слово (дериват) – результат лексикализации универба. Например:

дочь царя

номинатема

(дочь царя)

царевна → царевна;

молотильная машина

номинатема

(молотильная машина)

молотилка → молотилка.

Во втором случае эта схема может трансформироваться следующим образом:

WCom

Nom

$U \rightarrow UL,$

где **Nom** – номинатема, **WCom** – ее вариант-словосочетание, **U** – ее вариант-универб, **UL** – лексикализованный универб.

Например:

укладывать асфальт

номинатема

(укладывать асфальт)

асфальтировать → асфальтировать.

Третий тип универбов может функционировать по такой схеме:

WCom

Nom

U,

где **Nom** – номинатема, **WCom** – ее вариант-словосочетание, **U** – ее вариант-универб.

Например:

карточка пополнения счета

номинатема

(карточка пополнения счета)

пополняшка.

Таким образом, можно резюмировать: 1) универбы русского языка являются ценным материалом для ономазиологического исследования; 2) они имеют особенность лексикализироваться, но лексикализация не влияет на их статус; 3) исследуемые универбы составляют три типа в зависимости от комплекса процессов их закрепления в языке.

Литература:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Наука, 1966.
2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М: Большая российская энциклопедия, 2000. – 686 с.
3. Думчак І. М. Універбація в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / І. М. Думчак. – Івано-Франківськ, 1998. – 19 с.
4. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка. – Киев: Киевский университет, 2004. – 208 с.
5. Лопатин В. В. Новое в русском языке советской эпохи // Русский язык в школе. – 1987. – № 5. – С. 79-77.
6. Милославский И. Г. Синтез словосочетания и производного слова // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 53-61.
7. Сидоренко О. М. Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 42-47.
8. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2006. – № 11 (106). – С. 127-136.

Дягілева Ж. А.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ДРУЖБА” В РОМАНІ Е. М. РЕМАРК “DREI KAMERADEN”

З’ясовано основні відмінності між поняттями “текст” і “дискурс”, розглянуто поняття “художній текст” і простежено його зв’язок із культурою через фонові знання, визначено семантичні особливості концепту “дружба” в романі Е. М. Ремарк “Drei Kameraden”.

***Ключові слова:** художній текст, вторинна моделююча система, фонові знання, концепт, пейоризація.*

The basic differences between concepts “text” and “discourse” are ascertained, the term “art text” is considered and tracked its connection with culture through background knowledge, semantic features of concept “friendship” in the novel of E. M. Remarque “Drei Kameraden”.

***Key words:** art text, secondary modeling system, background knowledge, concept, pejoration.*

Інтерес до тексту в сучасній лінгвістиці пояснюється прагненням осягнути сутність мови, зрозуміти ті закономірності, які розкриваються тільки за умов функціонування мовних одиниць у структурі більшої за речення. Інтенсивне вивчення тексту в різних аспектах означає посилення уваги до акту комунікації, до соціальної взаємодії, тобто поворот у сторону вживання мови [13].

У нашому дослідженні ставимо собі за мету довести, що текст, особливо художній, є носієм певної культурної інформації, яка транслюється лексичними засобами мови.

У науковій літературі існує безліч визначень поняття “текст”. Різноманітність підходів до тлумачення тексту зумовлена багатьма причинами, оскільки текст як явище мовної та позамовної дійсності – складний феномен, який виконує різноманітні функції: бере участь у комунікації, допомагає зберігати й передавати інформацію у просторі й часі, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури, відзеркаленням певних соціокультурних традицій [2, с. 146].

Різні визначення тексту створюють проблему взаємозв’язку й розмежування понять “текст” і “дискурс”. Ф. С. Бацевич наводить такі диференційні ознаки тексту й дискурсу:

- Текст – одиниця лінгвістичного аналізу, дискурс – комунікативного. Текст і дискурс знаходяться в таких відношеннях, як речення й висловлювання, лише на вищому рівні. Речення – звичайний елемент структури тексту. Висловлювання поєднує в собі як власне речення, так і соціаль-

ний контекст його використання. На вищому рівні ті ж відношення повторюються в тексті й дискурсі.

- Термін “дискурс”, на відміну від терміну “текст” не застосовується до давніх текстів, зв’язки яких із життям не відтворюються безпосередньо.

- Дискурс є процесом творення тексту, а матеріалізований дискурс письмово зображений у вигляді тексту [2, с. 147].

Неоднозначне розуміння тексту залежить від аспектів його дослідження.

У межах **структурно-граматичного** напрямку увага дослідників зосереджена на формальних засобах і типах зв’язності тексту, принципах побудови структури тексту, проте обмеженість цього напрямку формальною структурою не вирішує поставлених лінгвістикою тексту завдань.

Для **текстової семантики** значущим є багатозначність, різноплановість та глобальність семантичного змісту тексту, а також семантична еквівалентність як основа об’єднання речення у зв’язний текст, виходячи із значеннєвої близькості слів, семантичного повтору.

З позиції **комунікативно-прагматичного** напрямку текст розглядається як складний комунікативний механізм, посередник комунікації, що фіксує стратегічну програму адресанта, яка сприймається й інтерпретується адресатом.

Головними проблемами **семіотичного** напрямку дослідження тексту є розгляд співвідношення текстового знака, його денотата та світу дійсності, тексту й семіотичного універсуму культури.

Когнітивний напрям лінгвістики тексту має на меті аналіз змісту тексту шляхом моделювання когнітивних структур репрезентації знань, які зумовлюють породження й розуміння тексту [2, с. 147].

Лінгвокультурологічний напрям дослідження тексту, який поступово виокремлюється із семіотичного, зосереджений на проблемі відображення культури в текстах. Розглянемо докладніше цей аспект лінгвістики тексту.

Поєднання лінгвоцентричного й культурологічного підходу спрямовує аналіз, з однієї сторони, на вивчення функціонування мовних одиниць в умовах художнього тексту, в першу чергу, лексичних одиниць. З іншої сторони, середовище, в якому функціонує текст – це культура й соціум. Культура, фактично, існує у формі текстів – знакових творів духовної діяльності людини [11]. Незаперечний взаємозв’язок мови й культури дає можливість досліджувати функціонування текстів у національній мові, культурі з домінуючою роллю людини. Нова наукова парадигма з яскраво вираженою антропоцентричною орієнтацією посилила увагу до тексту не тільки як до форми комунікації, але і як до одиниць культури. Це пов’язано з тим, що текст як виключно складний і багатоаспектний

об'єкт дослідження вимагає застосування різних підходів до його інтерпретації. Текст відображає спільну діяльність автора й адресата, в яку свою специфіку вносять різні сфери спілкування, особливості ситуації.

У будь-якому випадку текст, занурений у культурний простір епохи, культурологічний тезаурус адресата відображає особливості авторської особистості, його знання, лексикон, образ світу, конкретні цілі й мотиви. Текст несе на собі, таким чином, відбиток культури певного етапу в історії суспільства, культури певного народу з його традиціями, менталітетом.

Якщо під культурною розуміти спосіб самоорганізації універсуму, правила діяльності людей і відштовхуватися від того, що безсмертя людства – це безсмертність інформації, зв'язок культури з текстом як універсальної форми комунікації, яка повинна не тільки зберігати, але й передавати інформацію наступним поколінням, стає очевидним [3].

Дотичними пунктами між двома аналізованими поняттями виділяють такі:

- антропоцентричність: людина – творець культури, її найголовніше творіння, текст також створюється людиною для людини.

- діалогічний характер: актуальним є поняття “діалог культур” (С. С. Аверинцев та ін.), як і діалогічність текстів, які існують на межі двох свідомостей, двох суб'єктів [1, с. 120].

- діяльнісна сутність: культура розглядається як “діяльнісна реакція на світ” [9, с. 19], текст також є результатом первинної комунікативної діяльності й об'єктом вторинної комунікативної діяльності. Стимулом до створення тексту є оточуюча дійсність.

- знаковість: текст і культура розглядаються як семіотичні системи, які здатні зберігати й передавати соціально значущу інформацію [7].

- символічність: культура – символічний всесвіт [7], текст, особливо художній, також має символічний характер. Символіка є всезагальною формою життєдіяльності й культури [6, с. 44].

- функціональна спільність: до функцій культури вчені відносять інформаційну, адаптивну, комунікативну, регулятивну, нормативну, оцінну, інтегративну, соціалізацій [9, с. 14], такі функції характерні й тексту.

- нормативність: культура трактується як сукупність норм і правил, які регулюють життя людей, програма способу життя [9, с. 14], текст також вибудовується з урахуванням різних норм: мовних, текстових, комунікативно-прагматичних.

- категорійна спільність: культура – цілісна, має індивідуальну своєрідність, спільну ідею та стиль. У цьому твердженні відображається кореляція та ізоморфізм із текстом. Текст, як відомо, характеризується зв'язністю й цілісністю, ідеєю, стилістичною маркованістю.

Перелік особливостей, характерних для культури й тексту, дозволяють зробити висновки, про те, що текст є невід'ємною частиною культури. Виходячи з цього твердження, Л. М. Мурзін припускає, що текст не

є найвищим рівнем мови. Якщо визнати семіотичність культури, то саме культура складає цей найвищий рівень. Оскільки рівень культури безпосередньо надбудовується над рівнем тексту, їх взаємодія стає більш очевидною. Текст стає формальною одиницею культури, культура “розкладається” на тексти, складається з текстів, хоч якісно не зводиться до них [11, с. 165]. На нашу думку, дослідник досить органічно ввів у систему мови антропоцентричну складову у вигляді рівня культури.

Текст як феномен культури поки недостатньо вивчений [пор.: 7; 11], хоч є багато робіт, присвячених зв’язку мови і культури. Мову як діяльність людського духу і як частину культури розглядали В. Гумбольдт, Х. Штейнталь, О. А. Потебня та ін. Визначення мови як “дому буття” (М. Хайдеггер) зумовило актуальність робіт присвячених моделюванню й виявленню своєрідності картини світу й особистості. Дослідники вивчають метафори, фразеологію, ключові слова, прецедентні імена, концепти, які відкривають нові можливості у вивченні народних традицій, культури народу, його образу світу, менталітет [3]. Проведення таких досліджень доцільним визнається на основі текстів.

Окреслена проблематика й обраний підхід у вивченні тексту вимагають визначення поняття тексту. З лінгвістичної точки зору, текст – це вербальний твір, побудований за допомогою елементів системи мови, який відображає реальну дійсність. У цьому визначенні текст розглядається як одиниця мови – такої точки зору дотримується П. Хартманн, В. Дресслер, Д. Фивегер. З іншої позиції, текст – одиниця комунікації, яка зберігає й передає інформацію про певну культурно-історичну епоху й відображає психічне життя індивіда. Тобто текст є одиницею мовлення [14]. Такі різнополярні визначення потребують компромісного варіанту, який був запропонований О. І. Москальською. Текст, на її думку, є не тільки одиницею мовлення, але й одиницею мови, оскільки в основі побудови текстів – спільні принципи, які не належать сфері мовлення, а системі мови або ж мовній компетенції [10]. Пропонуючи таке визначення, автор посилається на роботу В. А. Бухбіндер: текст – одиниця мовлення, яка складається з одиниць мови – речень [4, с. 35]. Таким чином, значення всіх одиниць мови реалізується в тексті, де дані одиниці набувають комунікативної значущості й обумовленості, зазнають певної систематизації. За таких умов кожна одиниця, не тільки найбільш повно проявляє свої сутнісні ознаки, але й нові, текстотвірні функції.

На думку О. І. Москальської, під текстом розуміють, з однієї сторони, будь-яке висловлювання, що складається з одного або й більше речень, які несуть у собі за задумом мовця закінчений смисл, а, з іншої сторони, такий мовленнєвий витвір як повість, роман, стаття й т. п. [10, с. 12] В якості тексту можна також розглядати й абзаци, параграфи. Не розмір твору дає можливість класифікувати його як текст, а наявність у нього

певних якостей і властивостей. Текст – це система, а будь-яка система є сукупністю однорідних елементів, організованою за певними правилами з певною метою функціонування.

Підводячи ризику під розглянутими визначеннями, висуваємо власну гіпотезу, що з позиції лінгвокультурології текст – мовленнєва одиниця культурного простору певного соціуму, яка засобами мови передає певну інформацію.

При розгляді поняття “художній текст” виникає термінологічна колізія, оскільки текст може охоплювати різні об’єкти: текст як продукт природної мови (первинна моделююча система), і текст як витвір художньої творчості (вторинна моделююча система). Природну мову називають первинною моделюючою системою, адже за допомогою мови людина пізнає оточуючий нас світ і дає назву явищам, предметам реальної дійсності. Художній текст називають вторинною моделюючою системою, оскільки в ньому поєднується відображення об’єктивного світу й авторська вигадка. Для художнього тексту природна мова є лише будівельним матеріалом. Мова художнього тексту – особлива знакова система, єдина для різних мов. Ця мова характеризується неоднозначністю семантики, безліччю інтерпретацій. Ці властивості тісно пов’язані з мовним оформленням художнього тексту, для якого характерно використання слів у їхньому вторинному кодовому значенні. Сугестивність поетичного слова, зближення далеких уявлень, породження нових асоціативних і конотативних значень зумовлюють складність вивчення поетичної мови. У художньому тексті складаються особливі відносини між трьома основними величинами – реальним світом, світом понять і світом значень [14, с. 14]. Якщо для тексту як продукту універсального мовлення характерна формула “дійсність – смисл – текст”, то в художньому тексті, на думку Г. В. Степанова, ця формула модифікується в іншу тріаду: “дійсність – образ – текст” [13, с. 40]. Ці особливості художнього тексту й породжують семантичну багатоплановість.

Текст, особливо художній, сприймається на фоні реальності й у взаємозв’язку з нею. Історичні події, реалії побуту – все це включається до твору, без яких він не може бути правильно сприйнятим. Реальність – є, так би мовити, коментарем до певного тексту, його поясненням. Будь-який художній текст – матеріальний об’єкт реального світу й у той же час містить в собі естетичне відображення реального світу художніми засобами [8]. Із цим параметром тексту пов’язані поняття “вертикальний контекст” і “фонові знання”, які необхідні для цілісного адекватного сприйняття тексту. Вертикальний контекст – це весь соціальний устрій, всі поняття, уявлення, погляди соціального прошарку, знання, які необхідні для того, щоб твір певного напрямку міг бути сприйнятим читачем різних країн і епох [5, с. 39]. Категорію глобального вертикального

контексту складають фонові знання й внутрішньотекстовий вертикальний контекст. Фонові знання – позатекстове поняття, що позначає “суккупність відомостей, які має кожен, як той, хто створює й для кого створюється текст” [5, с. 7].

Вертикальний контекст, на думку І. В. Гюббенет, – це приналежність тексту, він створюється різного роду історичними посиланнями, цитатами. Поняття вертикального контексту має на меті відобразити ще один суттєвий екстралінгвальний параметр тексту – його зв’язок із культурою, занурення в культуру [5, с. 6].

Трагічні події ХХ століття, безперечно, залишили слід не тільки в історії Німеччини, а й у людських стосунках. З однієї сторони, дружні стосунки на війні розглядалися як колективна солідарність. Тобто друзі – це ті, хто воюють на одній стороні. В такій солідарності немає нічого особистого. Людина, одягнута в такий же мундир – друг, про якого нічого не відомо. З іншої сторони, в екстремальних умовах актуалізується один з основних критеріїв дружби – довіра в найвищому її ступені – довірити іншому своє життя. Така дружба зароджується тоді, коли людям доводиться в усьому розраховувати один на одного. Якщо вони стають друзями по зброї, то між ними виникає зв’язок, який базується на взаємозалежності й довірі. Солдати стояли пліч-о-пліч, тримаючи зброю, давши клятву, воювати і не залишати товариша в біді. Взаємовиручка була необхідною умовою боєздатності війська [12, с. 222].

Молоді фронтовики повернулись додому морально і фізично скаліченими. Вони не могли знову жити нормальним життям і не довіряли нікому крім товариша:

(1) *...wir waren hart gewesen, ohne anderes Vertrauen, als das zu dem Kameraden neben uns ...* (Remarque)

Таке твердження було сутністю світосприйняття людей “втраченого покоління”. Усі ідеали були знищені невідворотними ударами долі:

(2) *...ich hatte gelernt, dass man sich auf nichts anderes verlassen konnte als auf sich selbst und höchstens noch auf einen Kameraden* (Remarque).

Навіть якщо війна закінчилась, особливі дружні відносини між людьми зберігалися. Доказом цього твердження є роман Е. М. Ремарк “Drei Kameraden”. У центрі оповіді молоді люди, які не загинули на фронті. Повернувшись додому, колишні солдати не могли здійснити довоєнні плани й мрії, часто не знаходили свого місця в звичайному житті. Раптом виявилось, що війна й перші післявоєнні роки знищили не тільки мільйони людей, але й ідеї, поняття, найпростіші уявлення про людські стосунки. Автомайстерня була для трьох товаришів оазою вірності й взаємної підтримки у ворожому світі великого міста, а четвертим товаришем і символом союзу фронткових друзів – майже одухотворений, живий, зібраний ними автомобіль “Карл”:

(2) *Autos waren Freunde, aber Karl war uns noch viel mehr gewesen. Ein Kamerad!... Wir hatten zusammengehört* (Remarque).

У романі “Drei Kameraden” лексема *Freund* зазнає пейоризації, позначаючи ставлення до предмету:

(3) *Er ist nicht einfach ein Getränk, – er ist schon mehr ein Freund. Ein Freund der alles leichter macht.*

Таким чином відбуваються зміни у шкалі цінностей соціальної групи, де товариш займає найвищу позицію, а друг (*Freund*) відображає досить невиразне ставлення до іншої людини, оскільки одразу дублюється лексемою *Kamerad*, у яку автор вкладає образ людей, які завжди зрозуміють, прийдуть на допомогу, не зрадять:

(3) *“Er ist mein Freund”, sagte ich zu dem Mädchen. “Ein Kamerad aus dem Kriege. Er ist der einzige Mensch, den ich kenne, der aus einem großen Unglück ein kleines Glück gemacht hat. Er weiß nicht mehr, was er mit seinem Leben anfangen soll, – deshalb freut er sich einfach, dass er noch lebt”* (Remarque).

Автор характеризує представників “втраченого покоління” як жорстких, рішучих, іронічних людей, які визнають тільки конкретну допомогу:

(4) *Freundschaft schließen, Vorauszahlung bekommen und zum Abendbrot eingeladen werden: das heißt verkaufen!* (Remarque)

Результатом пережитих жахів війни став стомлений і безнадійний цинізм, обмеженість і вузькість духовних інтересів. Життя було найбільшим пріоритетом. У контексті війни концепт “дружба” перетинається з концептом “життя” (приклад 5). Для людей післявоєнного часу сенсом життя були друзі, які, тримаючись разом, намагалися вижити:

(5) *Da stand Köster, mein Kamerad ... erst mussten wir sterben. Solange wir lebten, würden wir sie herausholen. So war es immer. Solange Köster lebte, konnte ich nicht sterben. Und solange wir beide lebten, konnte Pat nicht sterben* (Remarque).

Дружба молодих людей, де панувала відданість, вірність і любов, була для них єдиною умовою існування. Коли вони разом, зовнішній світ не здатен зруйнувати їх прагнення до життя.

Особливістю функціонування концепту “дружба” у семантичному просторі роману Е. М. Ремарк “Drei Kameraden” є вплив війни на формування людської свідомості. Зміна ціннісних орієнтирів “втраченого покоління” визначила його нові пріоритети: віра в справжню дружбу як результат солдатського товаришування і людяність. Таким чином, аналізований нами концепт перетинається з концептом “життя”, адже головні герої роману не уявляли свого життя без фронтових друзів. Семантичним ядром досліджуваного концепту виділяємо лексеми *Kamerad*, тоді як *Freund* зазнає пейоризації, стає периферією концептуального поля

“дружба”, позначаючи в романі невиразне ставлення до іншої людини або до предмету.

Перспективним вважаємо звернення нашого дослідження до сучасних німецьких творів із метою визначення особливостей актуалізації концепту “дружба” в художніх текстах різних історичних періодів.

Література:

1. Бахтин М. М. Человек в мире слова / М. М. Бахтин. – Российский открытый ун-т. – М., 1995. – 140 с.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста / Н. С. Болотнова. – М.: Флинта – Наука, 2007. – 520 с.
4. Бухбиндер В. А. О некоторых прикладных и теоретических аспектах лингвистики текста / В. А. Бухбиндер. – К., 1978. – С. 30-37.
5. Гюббенет И. В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста / И. В. Гюббенет. – М.: МГУ, 1991. – 205 с.
6. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. – М.: Ключ – С, 1999. – 223 с.
7. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров: Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – Тартуский ун-т. – М.: Языки рус. культуры, 1996. – 464 с.
8. Лукин В. А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа / В. А. Лукин. – М.: Ось–89, 1999. – 192 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 203 с.
10. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М.: Высш. шк., 1981. – 230 с.
11. Мурзин Л. Н. Язык, текст и культура / Л. Н. Мурзин // Человек. Текст. Культура. – Екатеринбург, 1994. – С. 160-169.
12. Ніколенко О. М. Зарубіжна література / О. М. Ніколенко, Н. В. Хоменко. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1998. – 320 с.
13. Степанов Г. В. О границах лингвистического и литературоведческого анализа художественного текста / Г. В. Степанов // Современные аспекты изучения. Теория литературных стилей. – М., 1982. – С. 27-56.
14. Тураева З. Я. Лингвистика текста: текст, структура и семантика / З. Я. Тураева. – М.: Просвещение, 1986. – 126 с.
15. Remarque E. M. Drei Kameraden: [Roman] / E. M. Remarque. – Augburg: Weltbild, 2006. – 448 s.

Єгорова О. І.,

Сумський державний університет, м. Суми

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЄДНОСТЕЙ ВИЩОГО ПОРЯДКУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

*У статті розглядаються питання кореляцій категорій кількості, інтенсивності та градуальності. Фокусується увага на функціонуванні відчислівникових субстантивів у англomовному тексті як мовних маркерів субкатегорії невизначеної кількості, осмислюються експресивні потенції “єдностей вищого порядку” – лексем *hundred, thousand, million*.*

Ключові слова: лексема, квантитативність, експресивність, інтенсивність, градуальність, контекст.

The article deals with the problems of categorial correlation of quantity, intensity and gradation. Attention is being focused on the functioning of the substantivized numerals in the English text as language markers of the category of indefinite quantity. The expressive properties of “higher units” – lexemes are under analysis.

Key words: *lexeme, quantitativness, expressiveness, intensiveness, gradation, context.*

Дослідження та аналіз онтологічної категорії кількості та низки її субкатегорій являє собою один з перспективних підходів до дослідження мовної картини світу. Вивчення лінгвістичної інтерпретації об’єктивації кількості включає в себе питання мовних екстеріоризаторів цієї категорії, питання парадигматичної та синтагматичної організації квантитативних одиниць, визначення способів і засобів позначення кількості, їх залежність від іманентної структури мови та лінгвістичних факторів [14, с. 30].

Мовна картина світу передбачає не тільки відображення об’єктів, а й вираження позиції, оцінки та відношення суб’єкта, що номінує ці об’єкти. Система оцінок, набувши соціально-типічного характеру, приймає участь у конструюванні мовної картини світу [8, с. 67]. Мовні одиниці-конституенти функціонально-семантичного поля кількості відзначаються різнорівневою стилістичною маркованістю, поєднують у своїй структурі компоненти кількісної та емоційно-оцінної семантики. Сукупність семантико-стилістичних характеристик мовних одиниць засіб суб’єктивного ставлення комуніканта до інформації/реципієнта під акту комунікації препарує експресію. **Актуальність роботи** зумовлена підвищеною увагою сучасних лінгвістів до вивчення системно-функціональної природи мовлення та його прагмалінгвістичного аспекту. Зокрема, ретельного висвітлення потребують феномен кореляції категорій кількості, якості, детермінації та інтенсивності, а також їх мате-

ріалізації на текстовому рівні. **Об’єктом** дослідження виступають “єдності вищого порядку” (термін О. Єсперсена [4, с. 223]) – англійські лексеми *hundred, thousand* та *million*, а **предметом** – виявлення їх стилістичних властивостей у мовленні.

Мова як засіб порозуміння виступає не тільки проявом думки, а й слугує одним з засобів вираження почуттів, емоцій, експресії. Лінгвістичне буття терміна “експресивність” трактується у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні під експресивністю розуміється така властивість тексту або частини тексту, що передає зміст із збільшеною інтенсивністю, виражає внутрішній стан мовця та припускає емоційне або логічне посилення, яке може бути образним [1, с. 15]. У вузькому розумінні експресивністю вважається властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловлюваного, виступати засобом передачі суб’єктивного ставлення до повідомлення/адресата [12, с. 156]. Таким чином, з одного боку, експресивність означає виразність мовлення, а з іншого, становить один з семантичних аспектів мовної одиниці.

Експресію розглядають як стилістичну категорію, що спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та лінгвістичних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення впливаючої сили висловлювання [13, с. 7]. У поглядах лінгвістів на питання співвіднесеності понять інтенсивності та експресивності простежується неоднорідність. Ряд вчених [7; 16] вважає неможливим розглядати інтенсивність як компонент експресивності і трактує інтенсивність як джерело експресивності. Інші вчені вважають інтенсивність універсальною понятійною та семантичною категорією, що маніфестує експресивність у мові. У рамках мовознавчих досліджень [2; 5; 10; 16] склалася певна традиція співвіднесення понять інтенсивності та кількості, у рамках якої категорія інтенсивності також розглядається як окремий прояв категорії кількості, що характеризується як недискретна (невизначена) кількість [16, с. 6].

На думку І. І. Туранського, категорія інтенсивності – це семантична категорія, що базується на понятті градації кількості та являє собою кількісну міру оцінки якості, міру експлікативності, показник змісту комунікації [11, с. 7]. Оскільки експресивна функція співвідноситься з прагматичною функцією мови, експресивність репрезентує якісну сторону висловлювання. Кількісним наповненням емотивного висловлювання є рівень інтенсифікації, що виражає наскільки експресивне превалює над предметно-логічним змістом висловлювання. Таким чином, категорія інтенсивності займає проміжне місце між категоріями кількості та якості.

Мовне позначення кількості – це лінгвістична техніка, що має ментальну основу. Неможливість абсолютно точного пізнання відбивається в одиницях субкатегорій апроксимативної та невизначеної кількості [14,

с. 7]. Номінації неточної кількості проявляють себе на системному (мовному) та функціональному (мовленнєвому) рівнях як функціонально-семантична категорія. Під невизначеною (індефінітною) кількістю розуміється кількість, що не підлягає числовому визначенню (підрахунку або вимірюванню) і вербалізується різнорівневими одиницями відповідної семантики.

Квантитативи зі значенням невизначеної кількості включають у себе одиниці, які здатні створювати певне стилістичне враження, нести емоційно-навантаження поза контекстом, напр. англ. *glut, zillion, multitude, profuse, petty, to team, the horn of plenty*. Лексичні засоби, наприклад числівники, що позбавлені експресивності у мові, за умови певного контекстуального оточення починають номінувати як точні, так і неточні (приблизні та невизначені) ознаки та можуть набувати експресивного маркування.

Лексеми *hundred, thousand, million* за певних умов є засобами вираження різних субкатегорій кількості. Конвенційна синтаксична модель **числівник + іменник** (за умови відсутності актуалізаторів апроксимації) номінує точну кількість за формулою:

числівник /неозначений артикль + *hundred/ thousand/ million*,

напр. англ. *the Four Hundred, one/a million question, (two) thousand-yard stare*.

Для позначення даною групою числівників апроксимативної (приблизної) кількості вживаються певні актуалізатори приблизності, що стоять у пре- та постпозиції до числівника. До таких актуалізаторів в англійській мові відносяться лексеми типу *almost, nearly, about, something like, some, over, under, more/less than, thereabout(s)* та ін., які формують наступну синтаксичну модель:

(актуалізатор) + числівник/неозначений артикль + *hundred/ thousand/ million* + (актуалізатор),

напр. англ. *The alarm clock continued its nagging, feminine clamour, which would go on for **five minutes or thereabouts** if you did not stop it* [G. Orwell, *The Clergyman's daughter*, p. 255]. *Elizabeth was left with **rather less than a hundred pounds** in the world* [G. Orwell, *Burmese Days*, p. 129].

У художньому мовленні визначилися два шляхи стилістичної адаптації нумеративів, а саме – їх вживання в інформативній та експресивній функціях. Інформативна функція передбачає точну, реальну або наближену до реальності констатацію фактів, при вираженні кількісних параметрів у тексті вживаються маркери точної або апроксимативної кількості, пор. англ. *Boxer was an enormous beast, **nearly eighteen hands high**, and as strong as any **two ordinary horses** put together* [G. Orwell, *Animal Farm*, p. 13]. *The **two girls** stood face to face, **less than six feet** apart* [G. Orwell, *Burmese Days*, p. 124].

Наряду з виконанням інформативної функції, числівники можуть слугувати інструментами багатобарвності авторової емоційності та експресивності світовідчуття. У повсякденному житті людині не так важко уявити *a hundred green-backs* і, навіть, *a thousand acres*, адже їх певним чином можна пізнати. Проте словосполучення типу *a thousand apologies*, *five million kisses*, *two hundred thousand souls* викликають в уяві рецептора не конкретну кількість одиниць у сумі або їх порядок, а відчуття великої, вкрай великої кількості, що сигніфікується шляхом експресії. Художній контекст сприяє нарощуванню змістовного потенціалу слова, нашаровуючи нові значення та змінюючи існуючі. З іншого боку контекст відсікає деякі компоненти семантичної структури слова, залишаючи лише ознаки необхідні для створення образу та реалізації прагматичної функції. Ефект інтенсифікації у цих випадках досягається шляхом гіперболізації то пов'язаним з нею процесом числівникової десемантизації. Цей процес полягає у редукуванні значення точного числа та набутті лексевою якісних характеристик – “багато”. Пор. англ. *Science is not a form of black magic. A thousand blind alleys must often be explored before a right road is found; a thousand amateurs must have their fling before a Darwin or an Einstein comes along* [L.M. Gould, A Dictionary of Quotations, p. 119]. *They had talked and argued together a hundred times, the doctor had dined at his house, he had even proposed to introduce Flory to his wife-but she, a pious Hindu, had refused with horror* [G. Orwell, Burmese Days, p. 99].

Особливо показовими у цьому відношенні є поетичні тексти, де використання автором стилістичних прийомів та фігур спричинене не лише прагматичною інтенцією акту комунікації, а й невід’ємним еталоном художньої майстерності поетів, напр. англ. *If a million days are never enough to know you, And a million words won't let you be sure,*

And a million ways of giving my love won't show you, I'll open another door, and find a million more [Kai].

У приспіві наявне віртуозне використання лексичного повтору. Широта переживань та серйозних інтенції поета виражена квантитативом *a million*, який стає своєрідним мірилом вчинків, на які він згоден піти заради кохання. Анафора (*a million days ... a million words ... a million ways*) та обрамлення (*If a million days ... a million more*) проявляють настирливість поета, яка не тільки не викликає набриданья, а, навпаки, – прихильність та захоплення.

Приюм повторення слугує важливим засобом організації тексту. У разі домінування конотативного аспекту у комунікативно-прагматичній інтенції автора, стає важливим розкриття внутрішньої духовної природи, почуттів героїв подій, а отже й перевага надається повторам, що відносяться до конотативної парадигми [16, с. 43–45]. Напр., англ.

One hundred kisses*Is all that she misses***A thousand touches***Sent you in hearts***One hundred moments***Of magic and romance**And beating of two***Loving hearts** [П. Шилько].

У поданому рефрені автором вміло використана не лише градація семантики квантитативів, що акцентує увагу на тому, скільки ж багато втрачає героїня подій, а й прийом анафоричного виділення *one hundred*, яке ненав'язливо “багато обіцяє”. Акцентуація уваги лише на двох серцях наприкінці уривку аугментує значення невизначено-великої кількості, що виражається лексемами *hundred* та *thousand*.

Семантика контактних слів та контекст у цілому детермінують реалізацію числівників на синтагматичному рівні. У сучасній англійській мові широко вживаються словосполучення типу *a hundred and one*, *a thousand and one*, *a million and one*, які на протигагу всім показникам точності (невизначений артикль, числівник *one*, відсутність актуалізатора приблизності, відсутність форманта множинності) вживаються для позначення величезної кількості. Наприклад, назва збірки арабських казок *One Thousand and One Nights* зовсім не говорить про те, що у збірці описується рівно тисяча та одна ніч, а означає, що збірка складається з великої кількості оповідань, зібраних за багато сторіч різними авторами, перекладачами і вченими багатьох країн. Фразеологічні одиниці *the hundred and one odd chances* (“великий ризик”), *a hundred and one things to do* (“безліч турбот”), *the thousand and one small worries of life* (“марнота марнот”), *a thousand and one excuses* (“безліч вибачень”) яскраво демонструють можливість лексем *hundred* та *thousand* вступати у парадигматичні зв'язки та взаємозамінюватися за певних умов. Використання гіперболи забезпечує високий рівень експресивності та посилення суб'єктивної оцінки. Таким чином, досліджувані синтагми характеризуються наявністю квантитативних форм з кваліфікативним (оцінювальним) змістом.

Поліфункціональність числівників простежується у їх нумеративному та квантитативному призначенні. Неоднорідність поглядів лінгвістів різних шкіл спостерігається у віднесенні лексем *hundred*, *thousand*, *million* до того чи іншого розряду слів. Одні [6, с. 39] вказують на двоїстий характер їх вживання (у якості числівників та омонімічних ім'єнників), інші [4, с. 224] наголошують, що лексеми цього типу належать до розряду іменників та виражають ідею збірної множинності; треті [8, с. 188] визнають, що початкові одиниці “лічильних циклів” володіють ознаками іменників, проте становлять групу “хибних, міражних іменників”.

Аналіз демонструє, що конверсиви типу *hundreds, thousands, millions* є одним із засобів позначення невизначеної кількості у англійській мові, напр. англ. *In science the authority embodied in the opinion of **thousands** is not worth a spark of reason in one man* [Galileo Galilei, A Dictionary of Quotations, p. 171]. *And in spite of the endless slaughters reported in the press and on the telescreens, the desperate battles of earlier wars, in which **hundreds of thousands or even millions of men** were often killed in a few weeks, have never been repeated* [G. Orwell, 1984, p. 857].

Феномен субстантивзації числівників становить процес надбання ними нових чинників, а саме: набуття суфіксу множинності *-s*, артиклю, а також властивості сполучуватися з прикметниками та іншими іменниковими модифікаторами. У англомовному дискурсі досить фреквентативною є синтаксична модель **конверсив + конверсив** у функції квантитатива, напр. *More than anyone else before his time or since, he bridged the past and the present to make **millions and millions** of people laugh at their dilemmas – and the nation's* [American Humour, p. 62]. *It was a dark, dirty, miserable place where hardly anybody had enough to eat and where **hundreds and thousands** of poor people had no boots on their feet and not even a roof to sleep under* [G. Orwell, 1984, p. 785]. Актуалізації кількісного змісту словосполучення сприяє повтор (*millions and millions*) та градація (*hundreds and thousands*) квантитативних елементів разом з інтенсифікацією за рахунок плюративної форми лексем.

Художні тексти та поезія рясніє прикладами кореляцій мовних категорій, зокрема категорій кількості та градації. Стилистична фігура градації посилює вплив на адресата, уточнює деталі, нюанси повідомлення. Проте, у прикладі англ. *That anecdote never saw the day that it was worth the telling; and yet I had sat under the telling of it **hundreds and thousands and millions and billions** of times, and cried and cursed all the way through* [M. Twain, A Connecticut Yankee, p. 73 <http://twain.thefreelibrary.com/Connecticut-Yankee/0-9> – Hundreds+and+Thousands] вживання низки гіперболізованих квантитативів викликане негативним, обурливим ставленням наратора до банального анекдоту, який він чув силу-силенну разів. Ніби перекреслюючи попередній елемент, кожен наступний компонент словосполучення, у силу широти свого семантичного наповнення, покликаний заявити про все наростаючу іритацію адресанта.

У лексемах типу *hundreds, thousands, millions* множинність виражена лексико-морфемним шляхом та зазвичай є гіперболічною (термін О.Потебні), тобто використовується як стилістичний прийом для викликання певних емоцій у реципієнта. Так, у реченні англ. *They looked at **hundreds of houses**; they climbed **thousands of stairs**; they inspected innumerable kitchens* [S. Maugham, The Escape, p. 194] досліджувані конверсиви, корелюючи з якісним параметром, характеризують довготривалі, майже нескінченні пошуки помешкання.

Типова синтаксична модель *Noun₁ of Noun₂* зі значенням невизначеної кількості являє собою фразеологізоване словосполучення з варіабельною сталістю. У системі фразеологічної одиниці сталий компонент виступає фразеологічною основою, а варіабельний – семантично або граматично зумовленим елементом [3, с. 10]. В залежності від лексичного наповнення моделі *Noun₁ of Noun₂*, вона модифікує експресивно-оціночну модальність, прагматичне наповнення акту комунікації. Лексичне наповнення досліджуваної моделі слугує суб'єктивним мірилом евалюації кількості референтів, напр. *'Have you done this before?'*

'Of course. Hundreds of times – well, scores of times anyway'

'With Party members?'

'Yes, always with Party members'

'With members of the Inner Party?'

'Not with those swine, no. But there's plenty that would if they got half a chance. They're not so holy as they make out'

His heart leapt. Scores of times she had done it he wished it had been hundreds-thousands [G. Orwell, 1984, p. 817].

Вживання головного квантитативного елемента синтаксичної моделі *Noun₁ of Noun₂* у формі множини сприяє інтенсифікації категоріального значення. Пліуративна форма у випадку вживання відчислівникових лексем типу *hundreds, thousands, millions* є облігаторною, оскільки вживання прийменника *of* зумовлене іменниковим статусом досліджуваних слів.

Відчислівникові конверсиви типу *hundred, thousand* та *million* як деривати вторинної номінації маніфестують значення невизначеної кількості на лексико-синтаксичному та текстовому рівнях. На думку С. А. Жаботинської, ця вербокреація зумовлена тим, що числівники, виходячи за межі своєї базової категорії числа, утворюють більш ширший – ноетичний (номінативний) простір [5, с. 260]. Людина прагне до емпіризму, а клас субстантивів представляється найбільш матеріалізованим та таким, що піддається перцепції. Це зумовлює їх найвищий показник динаміки вживаності у порівнянні з іншими частинами мови, і тому очевидно є велика комунікативна потреба вживання слів даної категорії.

Поліфункціональність лексем типу *hundred, thousand* та *million* у англомовному дискурсі проявляється у потенціях виступати маркерами точної, апроксимативної та невизначеної кількості, що зумовлюється їх числовою та номінативною природою. Перспективним напрямком подальших студій є виявлення та дослідження вторинних номінацій квантитативних одиниць крізь призму інтеракцій категорій кількості, якості та інтенсивності.

Література:

1. Арнольд И. В. Интерпретация художественного текста: Типы выдвижения и проблема экспрессивности / И. В. Арнольд // Экспрессивные средства английского языка. – Л.: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1975. – С. 11–20.
2. Балли Ш. Французская стилистика: пер. с фр. / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
3. Вовк В. Н. Фразеологизированные единицы со значением неопределенного множества в английском языке (в сопоставлении с украинским): дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / В. Н. Вовк. – К., 1976. – 167 с.
4. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. ; пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
5. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка): дис... доктора филол. наук: 10.02.19 / Жаботинская Светлана Анатольевна. – М.: Московский гос. лингвистический ун-т., 1992. – 336 с.
6. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник / Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. – М.: Высшая школа, 1981. – 285 с.
7. Кияк Т. Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць / Кияк Т. Р., Каменська О. І. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 38. – С. 77–80.
8. Лукин М. Ф. К вопросу о лексико-грамматическом статусе числительных в современном русском языке / М. Ф. Лукин // Современный русский язык: хрестоматия: В 3 ч. – Ч. 2: Словообразование. Морфология / авт.-сост.: Т. Н. Волынец, В. Л. Леонович, И. С. Ровдо. – Мн.: БГУ, 2005. – С. 184–195.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие / В. А. Маслова. – М.: Academia, 2001. – 202 с.
10. Сепир Э. Градуирование. Семантические исследования / Э. Сепир // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1985. – № 16. – С. 43–78.
11. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке: Монография / И. И. Туранский. – М.: Высшая школа, 1990. – 172 с.
12. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. та доп. – К.: Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
13. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії: Монографія / Чабаненко В. А. – К.: Вища школа, 1984. – 168 с.
14. Швачко С. О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти: Посібник / С. О. Швачко. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 128 с.
15. Швачко С. О., Кобякова І. К. // Вступ до мовознавства: Посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – С. 30–49.
16. Шейгал Е. И. Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М.Тореза. – Москва, 1981. – 26 с.
17. Щербина Т. С. Лексический повтор как основа типологии текстов /

Т. С. Щербина // Проблемы сверхфразовых единств: Семантико-синтаксическая структура. – Уфа, 1985. – С. 39–45.

Список иллюстративных джерел:

1. American Humor / [ed. Arthur Power Dudden]. – New York: Oxford UP, 1987. – 184 p.
2. Gaither, Carl C. Scientifically speaking: A Dictionary of Quotations / Gaither, Carl C., Cavazos-Gaither, Alma E. – Bristol: Institute of Physics Publishing, 2000. – 482 p.
3. Maugham W.S. Sixty-Five Short Stories / Maugham W. Somerset – London: Heinemann / Octopus: 1976, reprint 1988. – 937 p.
4. Orwell G. Animal Farm, Burmese Days, A Clergyman's Daughter, Coming Up for Air, Keep the Aspidistra Flying, Nineteen Eighty-Four: Complete & Unabridged / George Orwell. – London: Secker and Warburg: Octopus Books, 1976. – 925 p.
5. A Million More (Song Lyrics) [Электронний ресурс] / вик. Kai. – Режим доступу: <http://www.metrolyrics.com/a-million-more-lyrics-kai.html>.
6. Шилько П. 100 Kisses (Song Lyrics) [Электронний ресурс] / Павло Шилько (DJ Паша). – Режим доступу: <http://nashe.com.ua/song.htm?id=1509>.
7. Twain M. A Connecticut Yankee in King Arthur's Court / Mark Twain. – New York and London: Harper & Brothers, 1925. – 450 p.

Єрченко О. В.,

Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, м. Львів

КОМПРЕСІЯ ЯК СТИЛЬОВА РИСА КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНОТАЦІЇ

Стаття розглядає явище компресії як спосіб викладу мовного матеріалу та погляди дослідників на це явище. Компресія в контексті творення анотації є своєрідною структурно-семантичною обробкою певної інформації, що призводить до її згортання як в плані виразу, так і в плані змісту. Основне функціональне значення компресії полягає у максимально економному використанні мовних засобів для передачі наукової інформації.

Ключові слова: компресія, виклад наукового матеріалу, мовні засоби, план виразу, план змісту.

The article considers the phenomenon of compression as the way to present the language material and views of researches concerning the phenomenon. Compression, in the context of creating an abstract, is a peculiar structural-semantic presenting of certain information which leads to its shortening in expression and content. The main functional importance of compression is the maximum economical use of language means for presenting research information.

Key words: compression, presenting of research material, language means, the way of expression, the way of content.

При читанні наукової літератури привертають увагу певні стильові риси тексту, такі як послідовність, обумовленість викладу фактичного матеріалу, строгий однозначний відбір лексики термінологічного та не термінологічного характеру, прагнення до максимальної повноти опису, з одного боку, і компресія – з іншого. Сукупність цих рис визначає спосіб викладу наукового матеріалу.

Проблема мовної компресії привертала увагу багатьох дослідників як явище, яке має свої особливості не лише в плані простого скорочення об’єму тексту, як це може здатися на перший погляд. Зменшуючи об’єм тексту, ми повинні зберегти його зміст, використовуючи певну систему мовних засобів.

Досліджуючи природу поняття анотації в плані оформлення її змістової структури, необхідно враховувати компресію як стильову рису композиційної організації компонентів мегатексту. У лінгвістичній літературі немає однастайності й об’єктивності мовознавців щодо визначення даного явища. Так, Є. С. Троянська трактує компресію як “...оптимальний варіант вираження, за якого немає жодного зайвого й жодного забраклого слова” [9, с. 46]. Окрім того, саме поняття “компресії” нерідко зводиться до його часткових проявів, як, наприклад, у М. Д. Степанової та Г. Хельбіга, які

трактують компресію як здатність однієї морфеми, графічної чи словотвірної, поєднувати у собі декілька категорійних значень [8, с. 86]. Зокрема, І. М. Жилін розуміє компресію як випущення в акті комунікації загального елемента складних чи похідних слів, які виступають у функції однорідних членів [4, с. 16], а Т. Н. Мальчевська – еліipsis [5, с. 60].

Цілий ряд дослідників підходить до цього питання з суто структурної (кількісної) точки зору. Відповідно, компресія розглядається як процес скорочення обсягу, тобто фізичної протяжності окремих структур тексту із збереженням їх змісту. У цьому контексті Л. Н. Мурзін говорить, що “компресія охоплює засоби опису, мовну форму презентації даної ситуації, але не інформацію, що передається. Заміна повної структури компресованою, таким чином, не змінює принципово інформаційної сторони мови” [6, с. 37]. Згідно з О. Ф. Вакуліною, компресія – “це закономірні трансформаційні перетворення вторинного порядку, що протікають у двобазових (а можливо й більше) трансформах, які сприяють перетворенню складних розгорнутих конструкцій до менш складного (компресованого) виду. Однак, вони здатні передавати той самий обсяг інформації, що й повні синтаксичні конструкції” [1, с. 19]. Т. Н. Мальчевська відзначає, що “основне функціональне значення компресії полягає в максимально економному використанні мовних засобів для передачі найбільш повної наукової інформації” [5, с. 75]. На думку Н. А. Вінокурова, “підхід до компресії як до явища суто структурного (кількісного) можна вважати виправданим лише до певної міри й, загалом, навряд чи може бути визнаний задовільним. Адже тут явно простежується однобічне, кількісне розуміння терміну “мовна економія”. Як наслідок цього, поза полем зору залишається семантична, більш суттєва сторона компресії” [2, с. 37]. Л. Н. Мурзін зауважує, що “суть компресії не полягає у простому скороченні обсягу тексту, як це може видатись на перший погляд. Зменшивши обсяг тексту, ми повинні зберегти незмінним його зміст. Однак, при значній компресії здійснити це, по суті, неможливо” [6, с. 27]. Тут слід зазначити, що важко погодитись з думкою про відсутність впливу скорочення кількості мовних знаків окремих структур на їх інформативність. Ми погоджуємось з Г. Мозером та В. Г. Гаком, які розрізняють два типи мовної економії: кількісну (структурну) та якісну (семантичну) [9].

В. Г. Гак твердить, що “структурна економія полягає у переході від розгорнутого позначення, що складається з декількох компонентів, до одного слова... Семантичної економії [стосуються] ті випадки, коли номінацію представлено в обох співставлених висловлюваннях, але в одному з них вона має менш складний семантичний склад чи описує менш розвинуту фазу процесу” [3, с. 145-148]. Із зазначеного випливає, що обидва види мовної економії не є двома самостійними явищами, а на практиці пов’язані між собою. Як продовжує В. Г. Гак, “значення слів, що ви-

пускаються, долучаються до значення слова, яке залишається, у зв'язку з чим семантика останнього змінюється... Структурна економія нерідко супроводжується семантичною" [3, с. 145-148].

Виходячи із викладеного вище, ми вважаємо, беручи за основу визначення Н. А. Вінокурова [2, с. 40], що компресія в контексті творення анотації є своєрідною структурно-семантичною обробкою певної інформації, що призводить до її згортання, яке проявляється не окремо в плані вираження чи в плані змісту, а у спільній взаємодії обидвох планів. Такий процес розглядаємо в декількох аспектах, які включають згортання структури основного тексту, що призводить у висліді до скорочення такої структури, ущільнення (конденсація) інформаційного змісту окремих структур тексту задля збереження незмінним цього змісту або можливість його модифікації внаслідок методу ущільнення шляхом, наприклад, зниження інформативності текстових структур.

Слід додати, що при цьому основний текст (у нашому випадку статті) є своєрідним тлом, розгорнутою структурою, на основі якої здійснюється згортання, тобто процес утворення структури компресованої (у нашому випадку анотації). Тому, на нашу думку, текстуальна оформленість анотації як продукт компресії безпосередньо залежить від типу тієї розгорнутої структури, з якою вона пов'язана. Однак, тільки прагматичні приписи можуть окреслити, який ступінь та форма компресії необхідні при написанні того чи іншого виду анотації.

Таким чином, проаналізувавши загальну природу анотацій як поняття, нашим наступним кроком буде загальна характеристика анотацій, які застосовуються в американській медичній спеціалізованій періодиці.

Анотації в галузі медицини відображають загальну і спільну тенденції їх творення, що притаманні усій науковій письмовій комунікації, а саме: суплементарна (допоміжна) функція, що дає змагу адресатові дати оцінку пропонованої йому статті так, як цього прагне адресант; функція підтримки комунікації та презентаційна функція, оскільки анотація до медичної статті є важливим чинником у науковому спілкуванні, як і сама стаття, будучи її стислим представленням; інформативна функція в плані характеристики змісту статті у формі тезового звіту; функція підсумовування, коли резюмуються та абстрагуються всі основні фрагменти статті; специфікаційно-індикативна функція, позаяк сама наявність в мегатексті анотації свідчить про прагматичний напрямок і прагматичні завдання статті (іншими словами, тип статті); селективна функція, оскільки анотація служить адресатові попереднім інформатором у вирішенні питання доцільності чи недоцільності звернення до основного тексту, через наявність у ряді журналів статей з різних областей медичної науки, а також статей про різні напрямки клінічних досліджень в якійсь одній області, впливаючи, тим самим, на вибір читача.

Основне функціональне значення компресії полягає у максимально економному використанні мовних засобів для передачі повної наукової інформації.

Ми виділяємо два види компресії – структурну і семантичну. Компресія в мові – це явище двостороннє, яке не може існувати окремо, а лише у взаємодії плану виразу і плану змісту. План змісту відзначається максимальним ступенем семантичної конденсації, а план виразу – мінімумом представлених мовних засобів. Механізм компресії включає вибір синонімічних або варіативних засобів однакового змісту – в плані відбору мовних засобів, та як процес і результат процесу відбору на синтаксичному рівні певних структур, які притаманні мові науки.

Література:

1. Вакулина О. Ф. К вопросу о компрессии придаточных определительных предложений в современном английском языке // Семантико-системные отношения в грамматике германских и романских языков. – Волгоград, 1980. – С. 15-38.
2. Винокуров Н. А. Компрессия как стилевая черта немецкой научной прозы // Дисс... канд. филол. наук, Ленинград. – 1984. – 162 с.
3. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. – М.: Междунар. Отношения, 1977. – 295 с.
4. Жилин И. М. Синтаксическая компрессия в новых германских языках // Иностр. языки в школе. – № 5. – 1971. – С. 10-28.
5. Мальчевская Т. Н. Синтаксическая компрессия как ведущий признак сокращенно-описательной разновидности письменной научной речи // Стиль научной речи. – М., 1978. – С. 50-85.
6. Мурзин Л. Н. Компрессия и семантика языка // Семантика и производство лингвистических единиц. – Пермь, 1979. – С. 27-58.
7. Мурзин Л. Н. О деривационных механизмах текстообразования // Теоретические аспекты деривации. – Пермь, 1982. – С. 22-38.
8. Степанова М. Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высш. шк., 1978. – 148 с.
9. Троянская Е. С. К вопросу о технико-стилистических приемах в научной речи // Язык научной литературы. – М., 1975. – С. 45-52.
10. Moser H. Die Wirkung des Prinzips der Ökonomie bei Normwandlungen der deutschen Gegenwartssprache. Eine psycholinguistische Betrachtung. – In: Revue Roumaine de Linguistique. Bd. 18. Bucarest, # 4, 1973. – S. 295-325.

Замощина-Шеріф Н. О.,

Донецький національний університет, м. Донецьк

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ЛОКАТИВНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСОМ *-HANE* В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню структури та семантики похідних іменників із суфіксом -hane із локативним значенням у турецькій мові. У роботі запропоновано структурний і семантичний аналіз зазначених локативних іменників. У процесі вивчення встановлені особливості словотворення і семантики ЛД із суфіксом -hane в турецькій мові.

Ключові слова: похідні іменники з локативним значенням, семантична структура, семантична сполучуваність.

The article focuses on the analysis of the structure and semantics of derived locative nouns with the suffix -hane, i.e. nouns, whose meaning denotes locality in Turkish. The semantic and structural features of the units under analyses are determined.

The keys words: derived locative nouns, semantic structure, semantic combinability.

1. Вступні зауваження

1.1. Стаття присвячена вивченню структури й семантики похідних іменників із суфіксом *-hane* із локативним значенням в турецькій мові, наприклад, тур. *ipek* ‘шовк’ → *ipekhane* ‘шовкопрядильна фабрика’ [2, с. 462], тур. *süt* ‘молоко’ → *sütane* ‘молочна ферма’ [5, с. 557], тур. *balık* ‘риба’ → *balık(h)ane* ‘рибний оптовий склад’ [2, с. 93], араб. *ibadet* ‘молитва’ → тур. *ibadethane* ‘молитовня’ [5, с. 257].

1.2. Мета статті – описати словотвірні моделі та семантику суфіксальних локативних дериватів (далі ЛД) із суфіксом *-hane* в сучасній турецькій мові.

1.3. Матеріалом дослідження стали 137 ЛД турецької мови, отримані методом суцільної вибірки з тлумачних, двомовних перекладних словників, а також із граматик і спеціальних лінгвістичних розвідок.

Опис словотвірних моделей суфіксних ЛД орінтувався насамперед на роль суфікса *-hane*, який, власне, й утворює ЛД, також бралася до уваги частини мовна приналежність і походження твірної основи.

1.4. Дослідники турецької мови по-різному визначають статус персидського за походженням утворення *-hane*. О. М. Баскаков [2, с. 382], М. Єрґін [7, с. 166-167] уважають його другою частиною складних слів; згідно з А. М. Кононовим, воно ввійшло до турецької мови і рано втратило своє реальне значення, стало широко вживатися у “функції словотвірного афікса, що утворює іменники зі значенням імені місця. Перехід цього слова в афікс супроводжувався (як і завжди) фонетичними змінами: *hane* > *-ane* (після приголосних) > *-ne* (після голосних): *ticaret* (а.) ‘торгів-

ля', *ticarethane* > *ticaretane* 'торговий дім', *hasta* (п.) 'хворий', *hastahane* > *hastane* 'лікарня'" [4, с. 112]. У запропонованій статті утворення *-hane* також розглядається як суфікс.

2. Структурний аспект

2.1. У сучасній турецькій мові наявні чотири основні шари лексики:

1. питома турецька лексика; 2. арабська та персидська лексика й термінологія османської мови; 3. неологізми; 4. запозичення із західноєвропейських мов [2, с. 9]. Згідно з А. М. Кононовим, за допомогою "слова-афікса" *-hane* похідні іменники з локативним значенням утворюються як від основ питома турецьких, так і від запозичених слів [4, с. 112].

2.2. Із 137 похідних іменників із локативним значенням із суфіксом *-hane*, виявлених у процесі дослідження, найбільша кількість ЛД (46,7%) утворюється від основ іменників арабського походження: араб. *ders* 'урок' → *dershane* (*dersane*) 'клас, аудиторія' [4, с.112], *cüzam* 'лепра, проказа' → *cüzamhane* 'лепрозорій' [2, с. 162].

2.3. Від основ турецьких іменників утворюється 26,3% ЛД із суфіксом *-hane*: тур. *yemek* 'їжа' → *yemekhane* 'їдальня' [4, с. 112], *buz* 'лід' → *buzhane* 'льодовик' [5, с. 91]. Характерно, що суфікс *-hane* приднується як до непохідних основ турецьких іменників на кшталт тур. *kar* 'сніг' → *karhane* 'сховище, погріб для снігу' [2, с. 515], так і до похідних: *yatmak* 'лежати' → *yatak* 'ліжко, місце, де лежать' [8, с. 1087] → *yatakhane* 'гуртожиток' [2, с. 916].

2.4. Від основ слів персидського походження творяться ЛД (17,5%) із суфіксом *-hane* на кшталт перс. *aptes* 'ритуальне обмивання (перед молитвою)' → тур. *aptesane* 'убиральня' [2, с. 59; 6], перс. *bārūd* 'порох' → тур. *baruthane* 'пороховий завод, порохований погріб' [2, с. 96;], перс. *mihman* 'гість' → тур. *mihmanhane* 'місце, де приймають гостей' [2, с. 628].

2.5. ЛД цього типу (4,4%) утворюються від основ іменників грецького походження, наприклад: грец. *despot* 'архієпископ' → тур. *despot(h)ane* 'архієпископство' [6], грец. *marangoz* 'столяр' → тур. *marangozhane* 'столярня' [2, с. 604], грец. *patrik* 'патріарх' → тур. *patrikhane* 'резиденція патріарха' [2, с. 715], грец. *kiremit* 'черепиця' → тур. *kiremithane* 'черепичний завод, крамниця з продажу черепиці' [2, с. 552].

2.6. Були відзначені ЛД (2,9%), утворені від основ іменників італійського походження, наприклад: італ. *posta* 'пошта' → тур. *posta(ha)ne* 'поштове відділення' [6], італ. *pasta* 'торт' → тур. *pasta(ha)ne* 'кондитерська' [6], італ. *karantina* 'карантин' → тур. *karantinahane* 'карантинний шпиталь, лазарет' [2, с. 513], італ. *birra* 'пиво' → тур. *birahane* 'пивна' [6].

2.7. У процесі дослідження було відзначена також ЛД (1,5%), які утворюються від основ іменників французького походження, наприклад: фр. *telegraf* 'телеграма' → тур. *telegraphane* 'телеграфна контора' [4, с. 112], фр. *gaz* 'газ' → тур. *gazhane* 'газовий завод' [6].

2.8. Зафіксовано 1 ЛД (0,7%), при творенні якого суфікс *-hane* приєднується до складного слова, яке, у свою чергу, утворилося шляхом поєднання арабської та персидської основ іменників: араб. *nal* ‘підкова’ + перс. *band* ‘зв’язок, поєднання’ → тур. *nalbant* ‘коваль’ → тур. *nalbanthane* ‘кузня (де підковують коней)’ [2, с. 669].

3. Семантичний аспект

Опис семантики ЛД із суфіксом *-hane* ґрунтується на семантичній функції мотивуючої основи (далі МО) у формулі тлумачення цього ЛД [9, с. 19-21]. Перифраза ЛД здійснюється за допомогою семантично рівнозначної конструкції [1, с. 95]. У результаті аналізу було виділено такі основні типи: 1) суб’єкт (МО позначає “суб’єкт”), 2) об’єкт (МО – “об’єкт”), 3) предикативні ЛД (МО позначає “дію”), 4) ЛД залишкового типу (які не ввійшли до складу жодного попереднього типу і характеризуються унікальним семантичним зв’язком із МО).

4. Суб’єктні ЛД

4.1. “Місце L, у якому працює X”, де X – суб’єкт ситуації, позначений мотивуючим іменником, що позначає особу певної професії, L – місце роботи суб’єкта. у цій групі відзначено такі ЛД (8,7 %) як, наприклад: перс. *derzi* ‘кравець’ → тур. *terzihane* ‘кравецька майстерня’ [6], тур. *tabak* ‘шкіряник’ → *tabakhane* ‘шкіряний завод, чинбарня’ [2, с. 815], араб. *muvakkit* ‘служитель мечеті, який визначає час намазу’ → тур. *muvakkithane* ‘приміщення для служителя мечеті’ [2, с. 646].

4.2. “Місце L, у якому діє / керує X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, що позначає особу певного статусу, яка має певну власність, L – місце діяльності суб’єкта. Тут було виявлено ЛД (4,4%) на кшталт араб. *malik* ‘хазяїн’ → тур. *malikâne* ‘масток, садиба’ [6], араб. *mevlevi* ‘дєрвіш мєвлєві’ → тур. *mevlevihane* ‘обитель дєрвішєй мєвлєві’ [2, с. 623].

4.3. “Місце L, у якому міститься X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивованим словом, L – місце ситуації: Ця група містить ЛД (6,6 % ЛД) на кшталт тур. *bulaşık* ‘заражена людина’ → тур. *bulaşikhane* ‘шпиталь для заражених’ [6], перс. *hasta* ‘хвора людина’ → тур. *hastane* ‘лікарня’ [6].

5. Об’єктні ЛД

5.1. “Місце L, у якому X створює У”, де X – суб’єкт ситуації, У – об’єкт (продукт) ситуації, позначений мотивуючим іменником, L – місце дії X. До цієї групи належать ЛД (25,5%) на кшталт тур. *ekmek* ‘хліб’ → *ekmekhane* ‘хлібопекарня’ [2, с. 264], араб. *sabun* ‘мило’ → тур. *sabunhane* ‘миловарня’ [6].

5.2. “Місце L, у якому зберігається предмет X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, L – місце зберігання X. До цієї групи належать ЛД (3,6% ЛД) типу араб. *silâh* ‘зброя’ → тур. *silâhhane* ‘склад зброї’ [6], араб. *esvar* ‘одяг’ → тур. *esvaphane* ‘гардеробна’ [2, с. 279].

5.3. “Місце L, у якому живе / розводиться тварина X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником-назвою тварини, яка водиться в цій місцевості, L – місце/ середовище проживання. Ця група містить ЛД (1,5% ЛД) типу тур. *kuş* ‘птиця’ → *kuşhane* ‘кімната для розведення птахів’ [6], тур. *böcek* ‘комаха, шовковик’ → *böcekhane* ‘розплідник для шовковиків, приміщення для їх розведення’ [2, с. 130].

6. Предикативні ЛД

“Місце L, пов’язане з дією X, вираженою абстрактним іменником”. Ця група містить ЛД (32,8%), утворені від чисельних арабських іменників, які позначають абстрактні поняття, і при додаванні суфікса *-hane* набувають значення конкретного місця, пов’язаного з мотивуючою основою: пор. араб. *lubiyat* ‘забави’ → тур. *lubiyathane* ‘заклад для розваг’ [2, с. 591], араб. *tevkif* ‘арешт’ → тур. *tefkifhane* ‘в’язниця’ [6].

7. Залишковий тип

Тут були відзначені ЛД (16,8%), які характеризуються унікальним семантичним зв’язком із мотивуючою основою: перс. *kâr* ‘прибуток’ → тур. *kârhane* ‘дім розпусти’ [2, с. 515], тур. *batak* ‘болото’ → *batakhane* ‘кубло’ [6], перс. *çift* ‘пара’ → *çiftehane* ‘пташник’ [2, с. 191]. А. М. Кононов вважає *çift* числівником-нумеративом [4, с. 165].

8. Висновки

8.1. У процесі дослідження було встановлено, що похідні іменники із суфіксом *-hane* із локативним значенням утворюються тільки від основ іменників. ЛД, утворені від інших частин мови, за винятком однинного утворення (*çift*), не були виявлені. Досліджувані ЛД можуть бути утворені як від запозичених основ іменників, так і від основ іменників турецького походження. Найбільш продуктивними при творенні ЛД із зазначеним суфіксом є запозичені арабські основи (46,7%). Високою продуктивністю відзначаються турецькі (26,3%) і персидські запозичені основи (17,5%). Це пояснюється більш тісними відносинами і взаємодією арабської та персидської культур із культурою Туреччини на відміну від європейських мов, із яких найбільша кількість основ для творення суфікса *-hane* належить територіально близькій грецькій мові (4,4%). Запозичені основи із європейських мов не є продуктивними (репрезентовані поодинокими утвореннями).

8.2. У результаті дослідження семантики ЛД із суфіксом *-hane* було встановлено 4 семантичних типи: суб’єктний, об’єктний, предикативний і залишковий. Найбільш продуктивні предикативні ЛД (32,8%), які позначають конкретне місце, пов’язане із мотивуючою основою, вираженою абстрактним іменником. Це пояснюється тим, що суфікс *-hane* використовується переважно для уточнення місця знаходження того, що названо мотивуючою основою і позначає ‘приміщення, замкнутий простір’. Достатньо продуктивними постають також об’єктні ЛД, які позна-

чають місце, де виготовляється певний продукт, предмет (25,5%). Найменш продуктивними є ЛД зі значенням проживання / розведення тварин (1,5%), оскільки замість них більш доцільним виявляється вживання складних слів, а також похідних із продуктивним суфіксом турецького походження -lık.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка [Текст] / Ю. Д. Апресян. Избранные труды. – Т. I-II, – М.: Издательство “Восточная литература” РАН, “Языки русской культуры”, 1995. – 422 с. – Библиогр.: С. 346-36. – ISBN 5-88766-043-0, ISBN 5-02-017906-X.
2. Большой турецко-русский словарь [Текст] / Баскаков А. Н., Голубева Н. П., Кямилаева А. А. / Под ред. Э. М. Мустафаева, Л. Н. Старостова. – 3-е изд. – М.: Живой язык, 2006. – 960 с. – ISBN 5-8033-0369-0.
3. Калиущенко В. Д. Типология отыменных глаголов [Текст] / В. Д. Калиущенко: Монография. – Донецк: Издательство “Донеччина”, 1994 – 420 с. – Библиогр.: С. 273-305.
4. Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка [Текст] / А. Н. Кононов – М.-Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1956. – 569 с. – Библиогр.: С. 565-568.
5. Турецко-русский словарь [Текст] / В. А. Гордлевский (ред.) – М.: Государственное Издательство иностранных и национальных словарей, ОГИЗ, 1945. – 705 с. – Библиогр.: С. 704.
6. Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu [Електронний ресурс] on-line: <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=bar%FD&ayn=tam>
7. Ergin M. Türk Dil Bilgisi [Kitap] / Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım. – İstanbul, 2005. – 407 s. – ISBN 975-7728-06-03.
8. Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: (tarihi – yaşayan Türk lehçeleri (şiveleri/ dilleri), Anadolu ağızları ve Altay dilleri ile karşılaştırmalı): etimolojik sözlük denemesi, 2-b [Kitap]: Türk Dil Kurumu. – Ankara, 2007. – 595 s. – Bibliogr.: S. 13-34. – ISBN 978-975-16-1973-0.
9. Kaliuščenko V. Deutsche denominate Verben [Text]: Monografie / V. Kaliuščenko. – Gunter Narr Verlag. Tübingen, 1988 – 180 s. – Bibliogr.: S. 177-188. – ISBN 3-484-30419-7.

Застровська С. О.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ RISIKO У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ

У спортивному дискурсі, зокрема у сфері екстремального спорту, концепт RISIKO набуває специфічного змістового наповнення. Аналіз текстів-інтерв'ю з шанувальниками екстремального спорту дозволяє виявити низку характерних ознак даного концепту та встановити його специфічний зв'язок з концептами ENTSCHEIDUNG та WAHL.

Ключові слова: концепт, концептуальні ознаки, взаємозв'язок концептів, мотивація.

In sporting discourse, in the sphere of extreme sport, the concept RISK has got the specific rich in content fillings. The analysis of the text-interviews with fans of extreme sport permits to determine some distinctive peculiarities of this concept and his specific correlations with the concepts DECISION and CHOICE.

Key words: concept, conceptual peculiarities, correlation of concepts, motivation.

Концепт RISIKO, якому присвячено наші попередні роботи [2; 3], взаємопов'язаний з такими концептами як ENTSCHEIDUNG та WAHL. Починаючи зі свідомого віку життя людини є постійним процесом прийняття рішень. Всі рішення людей відображають їхню складну, сповнену протиріччя природу. “У рішеннях людей поєднуються інтуїція та логічне мислення, емоційні оцінки подій та холодний раціональний розрахунок, прагнення до безпеки та схильність до ризику” [4]. Згадані концепти актуалізуються практично у всіх видах дискурсу.

Метою даної статті є виявлення особливостей змістового наповнення концепту RISIKO у спортивному дискурсі через призму взаємозв'язку даного концепту з концептами ENTSCHEIDUNG та WAHL. **Об'єктом** дослідження є висловлювання, що містять мовні одиниці лексико-семантичного поля “Risiko”; **предметом** – інформативність вилучених одиниць щодо змістового наповнення концепту RISIKO у спортивному дискурсі, зокрема у сфері екстремального спорту.

Задекларований на початку статті взаємозв'язок концепту RISIKO з концептами ENTSCHEIDUNG та WAHL набуває у спортивному дискурсі специфічних особливостей, що дозволяє доповнити розуміння самого концепту RISIKO. У різних підвидах спортивного дискурсу цей концепт актуалізується неоднаково інтенсивно, та по-різному активізується його зв'язок з концептами ENTSCHEIDUNG та WAHL. Це зумовлено різними факторами: 1) особливістю екстремального спорту (великого

та масового); 2) різною мотивацією ризикових дій; 3) наявністю / відсутністю альтернатив вибору; 4) особистою свободою / несвободою у прийнятті рішення; 5) особистісними характеристиками того, хто приймає рішення тощо.

У наукових дослідженнях існує багато визначень поняття “рішення”, але основне з них: “рішення – це вибір альтернативи” [6]. До рішень, які приймаються в умовах ризику, відносяться такі, результат яких визначається за принципом ймовірності. “Ймовірність визначається від 0 до 1 і є ступінню ймовірностей події. Сума ймовірностей альтернатив дорівнює одиниці” [6].

Інакше кажучи, перед людиною стоїть проблема вибору в межах “діяти саме так або не діяти”. Це ситуації, коли людина має прийняти рішення в умовах дуже високого ступеню ризику. Невипадково у психологічних дослідженнях виникає інтерес до післядії (рефлексії). В теорії оперантної дії (Б. Скінпер), у теорії стратегії вчинкової поведінки (К. О. Абульханова-Славська) дослідницький інтерес проектується на ситуацію у цілому, мотивацію, дію та, обов’язково, післядію [1]. У прикладному плані відкриваються спеціальні консультативні центри, вводяться посади консультантів-менеджерів, завданням яких є допомогти у прийнятті правильного рішення. Див. наприклад рекламу під заголовком “Kompetent HVB Beratertugend № 1” [Der Spiegel 39/2006, S. 193], або розміщений в Інтернеті анонс програми прийняття рішень [4], а також інші програми на сайті <http://www.palverlag.de/Entscheidungen-treffen.html>. Якщо проаналізувати тексти цих анонсів, програм, проєктів, то вони засвідчують когерентне вживання лексем – імен концептів ENTSCHEIDUNG, WAHL, RISIKO (*Entscheidung, entscheiden, Wahl, wählen, Risiko, riskant, riskieren* u. a.). Наприклад:

Ständig sind Entscheidungen zu fallen. Dabei geht es nicht nur darum, aus mindestens 2 Möglichkeiten zu wählen. Die Konsequenzen verschiedener Vorgehensweisen sind vielmehr noch nicht absehbar und berechenbar. Die Entscheidung ist unter Risiko zu fallen. Dies kann rational mit Hilfe von Kriterien erfolgen oder eher emotional und mit Intuition. Auch nicht zu entscheiden, ist eine Entscheidung mit den entsprechenden Konsequenzen. In diesem Fall überlassen Sie die weitere Entwicklung dem Zufall oder Anderen die Verantwortung ab [10].

Отже, приймаючи рішення ми обираємо ту чи іншу альтернативу (робимо вибір), при цьому ризикуємо, оскільки не обрана альтернатива могла бути кращою. Ступінь ризику залежить, безперечно, від ситуації прийняття рішення. Відомий у науці “принцип плоского максимуму” означає, що більшість повсякденних рішень мають несуттєві розбіжності щодо наслідку зробленого вибору, тому ми не надто задумуємося над тим, який вибір краще зробити. Але є й стратегічні, доленосні рішення,

оскільки здатні визначати все подальше життя людини. Тривалість процесу прийняття рішення у таких ситуаціях зростає. Ще більше він зростає у ситуаціях ділових рішень, коли керівник підприємства, організації, фірми тощо бере на себе відповідальність за життя інших людей. Зростаючий рівень відповідальності вимагає ретельного прорахунку шансів та ризиків (*Chancen und Risiken*). У різних ситуаціях прийняття рішень концепт *RISIKO* актуалізує такі ознаки як [*Gefahr*] та [*Wagnis*]: небезпека загрожує, але людина зважується на ризикову дію. При цьому ризик як небезпека ніби віддалена у часі: на неї можна з острахом очікувати, прогнозувати, ігнорувати тощо.

Інша справа у ситуаціях, пов'язаних з екстремальним спортом, коли важливості набувають такі фактори, як риси характеру, інтереси, особливості темпераменту, фізична підготовка, терплячість, загартованість, сила волі людини тощо. Концепт *RISIKO* набуває іншого наповнення.

Щодо розуміння екстремального спорту, то тут думки розходяться. Лейпцігський професор спортивної медицини Г. Нойманн вважає, що такі види спорту як *Fallschirmspringen*, *Bungeejumping* чи *Paintball* не мають нічого спільного з екстремальним спортом: “*Das sind Mutproben ohne größere Trainingsvorbereitung, die einen Adrenalin-Kick hervorrufen*“ (Це випробування на мужність без особливої тренувальної підготовки, які викликають ейфорію – переклад тут і далі наш З. С. О.). Екстремальні ж види спорту, навпаки, вимагають довготривалого та дисциплінованого тренування. Вимогами до спортсменів-екстремалів є: сильні нерви, висока усвідомленість ризику, добре володіння тілом та технікою, а також висока самодисципліна [8, с. 6]. Як би там не було, але екстремальні види спорту у Німеччині поширюються (*boomen*). Необхідність ризикових дій відома з давніх часів, коли вони були необхідні, що б забезпечити здобич, виживання. Жодному пращуру не спало б на думку без причини залізти на високу стіну (*klettern*) чи стрибати зі скелі у річку [8, с. 7]. Але з часом необхідність змінилась потягом до ризику. Чисельні фортеці та замки Німеччини зберігають пам'ять про лицарські турніри. Більше того, сьогодні влаштовуються лицарські турніри на зразок середньовічних. Найбільший у Європі турнір проводиться в замку Кальтенберг біля Мюнхена. На великій арені “лицарі” влаштовують змагання як у старі часи [7, с. 8]. Звісно, це інсценовані бої, проте вони яскраво засвідчують небезпеку, яка загрозувала учасникам справжніх турнірів середньовіччя. Як пояснити все нові і нові захоплення екстремальним спортом? Відповідь на це запитання можна частково отримати, проаналізувавши наведені у пресі та інших джерелах інтерв'ю з екстремалами. Що означає екстремальний спорт, засвідчує такий лексичний матеріал: *Nervenkitzel; Spaß am vollen Risiko erleben; Waghalsige; Trend zum Abenteuer; die Spannung erleben; die Lebensgefahr fühlen; die Angst genießen; Spaß, Lust auf Extremsituation; ein*

Mittel gegen Isolation und Langeweile; Hunger nach Gefahr und Risiko in der Freizeit; der Augenblick zählt, alles andere wird völlig unwichtig; höchste Präzision und Aufmerksamkeit, Körpereinsatz; Wissen, Kontrolle und höchste Konzentration; sich eins mit sich, seinem Leben und dem Weltall fühlen u. a.

Такі незвичні трактування екстремального спорту викликають запитання: *Todesangst als letzter Kick? Ist es der verzweifelte Versuch, sich selbst zu spüren?* [9, с. 17]. Відповіді на ці запитання намагаються дати науковці. Людина не запрограмована на "сидіння в хаті" (*Stubenhocker*). Страх спонукає тіло як і душу до максимальної мобілізації сил, без чого людина не змогла б ані вижити, ані розвиватись. "По суті ми всі люди кам'яного віку" – висловлює свою думку нейролог та психолог Хоймар фон Дітрут [9, с. 17]. Аугзбургський психолог професор Ганс А. Хартманн робить висновок, що з розвитком цивілізації життя людей стає більш безпечним а тим самим нуднішим. Як наслідок людина починає шукати випробування та труднощі добровільно, щоб відчуті такі почуття як *"Angst vorher und Erleichterung nachher"* (*страх до та полегшення після*) [9, с. 7].

У одній із своїх статей, присвячених концепту RISIKO, ми висловлювали припущення, що німці якимось чином пов'яжуть домінуючий у німецькомовній картині світу концепт ORDNUNG з концептом RISIKO. Так воно і є, що засвідчує думка психологів: "У світі, який стає все складнішим, переважана людина шукає структуру і порядок (*Struktur und Ordnung*). Це вона знаходить у екстремальних ситуаціях, які вимагають найвищої точності та уваги. Тільки мить – все інше повністю неважливе. Той хто у надувних човнах бореться з дикою водною стихією, не турбується водночас про розчарування у шлюбі, професійні стреси, фінансові проблеми. Натомість на передній позиції – мобілізація тіла, знань, контроль та максимальна концентрація уваги – все це ознаки, які мають велике значення й при професійній діяльності. Саме тому успішні менеджери високо оцінюють ефект трансферу (*Transfer-Effekt*), повертаючись з екстремальних ситуацій (z. B. *von einem Survivaltraining*) на "керівні посади підприємств (*in die Chef-Etage*)" [9, с. 7].

У великому спорті спортсмен-екстремал налаштований на перемогу у змаганнях. Масові ж види екстремального спорту відрізняються тим, що важливими насамперед є переживання / відчуття та задоволення / розвага (*Erleben und Spaß*) [8, с. 7].

У екстремальних ситуаціях ризик не віддалений у часі, навпаки людина "занурюється у нього". Вона живе у цьому ризику, переживає страх, в той же час ейфорію, задоволення, коли важливо є лише мить. Концепт RISIKO має специфічний зв'язок з концептами ENTSCHEIDUNG та WAHL. У великому спорті рішення є вибором єдино правильної альтернативи (діяти саме у такій спосіб). Кожен крок ризикової дії прораховується заздалегідь та під час виснажливих тренувань доводиться до ав-

томатизму. Відхилення від запропонованих дій може мати трагічні наслідки. У цьому полягає ризик. Що стосується масового екстремального спорту, то по-перше, різні його види різняться ступеням ризику, тобто ступенем небезпечних (ймовірних) наслідків, а по-друге, тільки відчайдухи наважаться без хоча б мінімального попереднього тренування стрибати з парашутом, підніматися без під страховки на скелю, чи стрибати з неї у воду, або сідати у надувний човен та відправлятися на боротьбу з небезпечними рифами. Відчайдухи діють навмання. Ні про рішення, ні про вибір тут не йдеться.

Відношення німців до екстремального спорту є не одноставним. Tangram ZD наводить думки окремих німців з цього приводу: Herr Hörrner вважає, що екстремальний спорт для божевільних (*für Verrückte*). Frau Denninger проти екстремального спорту з тих пір, як її донька зазнала травм, займаючись *Canyoning*. Проте Frau von der Ropp, незважаючи на те, що мала нещасний випадок *beim Klettern*, залишається пристрасною спортсменкою-екстремалом. Шеф успішного підприємства *für Bungee-Springen*, вважає, що екстремальний спорт позитивно впливає на людську психіку. А шеф-менеджер одного із крупних банків посилає своїх співробітників регулярно займатись *Survivaltraining* для того, що б вони краще виконували свої професійні обов'язки [9, с. 9]. Яскравим свідченням різного ставлення німців до екстремального спорту є низка прикметників з позитивно– та негативно оцінною семантикою: *riskant, verantwortungslos, gefährlich, lebensmüde, stark, bewunderswert, faszinierend, todesmutig, idiotisch, egoistisch, großartig, verrückt, risikoreich, lebensgefährlich u.a.*

Інтерв'ю з прихильниками чи спортсменами-екстремалами засвідчує різну мотивацію у наданні переваги екстремальному спорту. Наведемо вислови окремих екстремалів:

1) “*In meinem Job habe ich null Bewegung: denken, schreiben, lesen und dabei natürlich sitzen. Deshalb muss ich in meiner Freizeit körperlich einfach an meine Grenzen gehen.*” (Йдеться про екстремальний спорт як контраст чи рівновагу до нудного повсякдення).

2) “*In 40 000 Meter Höhe ist keiner da, der mir hilft. Da haben das Wetter und der Berg das Sagen, du musst überleben.*” (Екстремальний спорт як виклик силам природи).

3) “*Ich mache das, weil ich den Nervenkitzel liebe, die Abwechslung, die Spannung. – Ein Leben ohne meinen Sport wäre mir zu langweilig.*” (Екстремальний спорт привносить у нудне життя “лоскотання нервів”, розмаїття, напругу).

4) “*Mir gefällt das, wenn mich alle für verrückt halten. Ich bin eben anders als die Leute, die am Sonntag Kaffee trinken oder brav spazieren gehen.*” (Екстремальний спорт надає можливість виділитись, діяти не так як інші).

5) *"Auf dem Wasser denk' ich an nichts. Ich schau' nur auf den Fluss direkt vor mir, konzentriere mich. Totale Anspannung. Das brauch' ich"*. (Потреба у концентрації, тотальній напрузі, підпорядкуванні власного тіла). [11, с. 111]

За такою мотивацією про взаємозв'язок концептів RISIKO, ENTSCHEIDUNG, WAHL якщо й можна говорити, то як про дуже специфічний. Рішення як вибір альтернативи обмежується рамками самої ризикової дії. Адекватний вибір здійснюється миттєво, без зайвого розмірковування.

Отже, концепт RISIKO у сфері екстремального спорту наповнюється ознаками, які виявляються метафоричним уживанням відповідних лексем: [intensives Erlebnis], [Körpertraining], [totale Anspannung], [Abgrenzung von anderen], [Kampf mit der Natur], [Kontrast zum langweiligen Alltag], [Kick], [Mutprobe], [Adrenalin-Kick], [Begegnen mit Außergewöhnlichem], [sich selbst das Mann-Sein beweisen], [totale Kontrolle über den eigenen Körper], [sich eins mit sich, seinem Leben und dem Weltall fühlen], [Flow=Rausch].

Перспективою подальшого дослідження є аналіз актуалізації концепту RISIKO у ситуаціях морального вибору.

Література:

1. Вчинок як основний пізнавальний осередок системи та історії психології // <http://referat.html> 23.10.2008.
2. Застровська С. О. Концепт RISIKO (РИЗИК) у німецькомовній картині світу // Нова філологія. Зб. наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 34. – С. 70-75.
3. Застровська С. О. Об'єктивація концепту RISIKO фразеологічними конструкціями "koste es, was es wolle", "es komme, was da wolle" // Наук. вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Філолог. науки. – № 5. – 2009. – С. 332-335.
4. Кулагин О. А. Методы принятия решений (анонс программы) // <http://irprou.ru/article.php>.
5. Окса М. М., Петручєня Г. Г. Філософський зміст проблеми прийняття рішень: Нотатки до курсу "Філософія менеджменту освіти" // http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_4_2005/14.
6. Принятие решений // <http://pilotinfo.ru>.
7. Glück D. Abenteuer Mittelalter. Von Burgen, Ritten und Turnieren // vitamin de №34/2007, S. 8.
8. Kirschnik A. Harte Männer und extreme Kerle // vitamin de № 25/2005, S. 6-7.
9. Tangram ZD: Kursbuch und Arbeitsbuch. – 2001. – München: Max Hueber Verlag. – 73 S.
10. Wie die Entscheidungen treffen // http://www.palverlag.de/Entscheidungen_treffen.html.
11. Ziel. DaF: Kursbuch. – Bnd.1. – München: Hueber Verlag, 2008. – 139 S.

Захарчук І. О.,

Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці

ДИСТРИБУЦІЯ ОПЕРАТОРА NOT У РЕЧЕННІ

У статті досліджується “концепт” заперечення, встановлюються дистрибутивні моделі заперечення із оператором NOT в авторському дискурсі та визначається частота вживання NOT на рівні речення.

Ключові слова: дистрибуція, модель, дискурс, мовна картина світу, концепт, заперечення, оператор NOT.

The present paper is focused on modeling distributional structures of NOT in modern English competence and author's discourse.

Key words: distribution, model, discourse, language worldview, concept, negation, NOT-operator.

Розвиток когнітивної парадигми у лінгвістиці (Л. Балашова, М. Болдирев, Л. Грузберг, О. Кубрякова, І. Стернін, О. Селіванова, Р. Дулі, Р. Лангакер, Л. Талмі та ін.) для свого становлення та розвитку передбачає аналіз великого об'єму фактологічного матеріалу, по-перше, у системі мови, по-друге, у структурі дискурсу, де відображається авторська картина світу. Запропонована робота є певним внеском у дослідження категоризації мовної картини світу. Конструкт “картина світу” використовується для встановлення зв'язку між мовою та навколишньою дійсністю. Отже, будь-яка мовна картина світу виникає внаслідок когнітивної діяльності людини та спрямована на пізнання об'єктивної дійсності. “Мовна картина світу – це сукупність уявлень про світ, які історично склалися в пізнанні мовного колективу і відображені в мові, певний спосіб концептуалізації дійсності” [7, с. 2]. Л. Вайсгербер, продовжуючи ідеї В. фон Гумбольдта, вважає, що мовознавство ґрунтується на світосприйнятті, а мова виступає середньою ланкою, де здійснюється синтез внутрішнього світу людини та оточуючої її зовнішньої дійсності. Категоризація картини світу відбувається за допомогою концептів, які складають концептосферу. Д. Лихачев розглядає концептосферу як сукупність концептів [5, с. 414], він кваліфікує “концепт як “алгебраїчне” вираження значення, яким ми оперуємо в своєму мовленні, тому що охопити значення у всій його складності людина просто не встигає” [5, с. 413]. В. Колесов наголошує: “Концепт – це сутність, явлена плоттю слів у своїх змістових формах: у конструктивному – в образі і символі й структурному – у понятті” [3, с. 56]. “Культурно маркований вербалізований зміст концепту” вирізняє С. Воркачов, тому що концепт, представлений мовними реалізаціями, утворює відповідну лексико-семантичну парадигму. Семи або компоненти значення “скріплюють” лексико-семантичну па-

© Захарчук І. О., 2010

радигму й будують його понятійну або прототипну основу. Семантичні ознаки пов’язані з ментальністю носіїв мови або з ментальністю національної мовної особистості” [1, с. 70-71]. Подібне трактування ми знаходимо також у В. Карасика, який підкреслює, що “одиниці лінгвокультури – це культурні концепти” [2, с. 40]. Порівняємо його визначення з тезою Ю. Степанова про те, що “концепти – це основні осередки культури в ментальному світі людини, які існують у вигляді понять, знань, асоціацій, переживань в пізнанні людини” [6, с. 41].

При категоризації картини світу, індивідум користується інструментами твердження про присутність та твердження про відсутність. Відповідно, концепт заперечення є невід’ємним фрагментом мовної картини світу. Як тільки людство почало пізнавати та вербалізувати навколишній світ за допомогою мовних одиниць, заперечення стало одним із основних засобів вираження відношення людини до інших людей та оточуючого середовища. Такі складові концептосфери заперечення, як, наприклад, відмова, незгода та неприйняття можуть виражатися вербальними і невербальними засобами.

Метою даного дослідження є встановлення дистрибутивних моделей заперечення з оператором NOT в авторському дискурсі, представленому в “A Rogue’s Life” Вільяма Уілкі Колінза (47 932 словоформи) та “Three Men In A Boat (To Say Nothing Of The Dog)” Джерома Клапка Джерома (67 445 словоформи) та визначити частоту вживання NOT на рівні речення. Загальна кількість вживання NOT – 684 (289 – “A Rogue’s Life”; 395 – “Three Men In A Boat” (To Say Nothing Of The Dog)).

Вираження категорії заперечення оператором NOT потребує розгляду висловлювання як засобу вербалізації концепту заперечення в англomовній картині світу та структурі дискурсу, що робить дану розвідку актуальною, а її результати нагальними для комунікативної, когнітивної, функціональної лінгвістики та дискурс-аналізу.

Під запереченням у мовознавстві прийнято вважати вираження за допомогою різних мовних засобів такого стану речей, коли зв’язок між елементами висловлювання мислиться як реально не існуючий або в певний момент відсутній. Заперечення – це елемент значення речення, який вказує на те, що зв’язок, який встановлюється між елементами речення, на думку мовця, реально не існує, або відповідне стверджувальне речення відхиляється мовцем, як хибне [4, с. 125]. Категорію заперечення розглядають як логіко-граматичну (О. І. Шендельс, К. В. Ламіна, В. М. Бондаренко, Е. І. Левінтова, О. Єсперсен, Г. Світ, С. А. Ференець), як модальну (О. В. Бондарко, Н. О. Слюсарєва, М. О. Таривердієва, І. А. Басарія, В. В. Михайленко). А. Д. Белова, Р. М. Фахретдинов вивчають категорію заперечення як комунікативно-прагматичну, В. Г. Гак, В. М. Бурчинський, О. М. Голованова, Н. Ю. Головченко – функціонально-семантичну.

Заперечення, як мовна універсалия, розглядається лінгвістами на різних рівнях мовної структури. В англійській мові, Р. Кверк та ін. вважають, що оператор NOT є найбільш широко вживаним заперечним оператором, який може сполучуватися з будь-яким членом речення, тим самим заперечуючи як предикативний центр, так і інші члени речення [8, с. 37].

Проведемо дефініційний аналіз оператора NOT у реченні за тлумачними словниками (Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Practical English Usage) та виділимо їхню семантику:

1. NOT+Vaux для заперечення дії:

The only one who was not struck with the suggestion was Montmorency.

Jerome K. Jerome.

2. Vaux + NOT + PREP (TAG question) для вираження очікуваної відповіді "ТАК":

"Oh! didn't you?" says Emily, coldly. Jerome K. Jerome.

3. NOT/N'T + Vaux для вираження питання-подиву:

"So I did," I answered; "why didn't you wake me?" Jerome K. Jerome.

4. Vaux+ PREP +NOT для підсилення твердження:

Even educated people in this very place shake their heads and pity my daughter there for living with an alchemical parent, within easy smelling-distance of an explosive laboratory. Excessively absurd, is it not?" W. Collins.

5. NOT/N'T +Vaux /Vmod для вираження ввічливої пропозиції:

You've made a nice mess you have; why couldn't you wind it up properly.

Jerome K. Jerome.

6. NOT/N'T+Vaux+Vnotional для відображення негативного компонента слова чи речення:

I said I didn't care a hang whether the soap was in or whether it wasn't; and I slammed the bag to and strapped it, and found that I had packed my tobacco-pouch in it, and had to re-open it. Jerome K. Jerome.

7. NOT+ALL/EVERY для вираження відношення до співрозмовника:

We could not all start together, so I said I would go down first and get out the punt, and then I could potter about and practice a bit until they came. Jerome K. Jerome.

8. NOT+Vaux для вираження дії, яка постійно заперечується:

It was simply pouring with rain outside, and had been all day; and I couldn't quite make matters out. Jerome K. Jerome.

9. NOT/NOT EVEN+A/ONE для повного заперечення згаданого факту:

Not even a sight of a bit of cracked brass let into a stone affords me what I call real happiness. Jerome K. Jerome.

10. NOT/N'T+NUMERAL/NOUN для заперечення дистанції, періоду часу або кількості:

Not five of these are offered for sale, perhaps, in the course of five years. W. Collins.

11. NOT+BECAUSE для порівняння істинного з несправжнім:

The collectors, observe, don't know anything about it--they buy Claude as they buy all the other Old Masters, because of his reputation, not because of the pleasure they get from his works. W. Collins.

12. NOT+ONLY/JUST/SIMPLY для заперечення дії чи бажання:

The miserly little wretch not only tried to conceal his greedy desire to save his own pockets by securing the allowance of pin-money left to his wife, but absolutely persisted in ignoring the plain fact that his visit to me sprang from the serious pecuniary interest which he and Annabella now had in the life and health of your humble servant. W. Collins.

13. Vnotional +NOT+AND для заперечення твердження:

It seemed an excessive punishment, I thought; but my cousin thought not, and hoped it would all soon be over. Jerome K. Jerome.

14. NOT+AT+ALL для емпатичного вираження:

Harris said: "Oh, impossible!" but the woman with the baby said, "Not at all," as she herself had taken it from the child, and thrown it down there, just before she met Harris. Jerome K. Jerome.

15. NOT+AT+ALL для вираження ввічливої відповіді на подяку:

And George said: "Not at all;" that it was his fault; and Harris said no, it was his. Jerome K. Jerome.

Отже, Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary розглядає 15 позицій оператора NOT у фразі та реченні. Порівняємо зазначену структуру із структурою, встановленою Майклом Своном:

1. Vaux+NOT для заперечення певної якості або досвіду людини:

I am rather afraid that Doctor Softly was not a clever medical man; for in spite of his great connections, he did not get a very magnificent practice as a physician. W. Collins.

2. Vaffirmative +NOT для заперечення здатності:

The Portrait of a Nobleman was politely reserved to be hung up, if the Royal Academicians could possibly find room for it. They could not. W. Collins.

3. Vnegative +SO для заперечення думки/міркування:

You won't be here tomorrow? I don't suppose so. M. Swan.

4. NOT+ONLY для заперечення декількох дій:

He said he not only felt he wanted to kill the man who caused the board to be put up, but that he should like to slaughter the whole of his family and all his friends and relations, and then burn down his house. Jerome K. Jerome.

5. IF+PRONOUN+ Vaux + NOT + FOR для заперечення факту:

If it wasn't for his wife's money, he'd never be a director. M. Swan.

6. NOT+EITHER для заперечення певної дії, характерної для двох і більше людей:

Ruth didn't turn up? And Kate didn't either. M. Swan.

7. NOT+A/ANY для вираження дії людини:

I felt that I was probably standing face to face with death, and I too said not a word. W. Collins.

8. NOT+A+BIT для вираження остаточного рішення:

Not a bit of it. Serve 'em all jolly well right, and I'd go and sing comic songs on the ruins. Jerome K. Jerome.

9. NOT+ALL+NOUN+ Vaffirmative для заперечення твердження про певну групу людей:

Not all Americans like hamburgers. M. Swan.

10. NOT+ANY+MORE для вираження факту:

Annie doesn't live here any more. M. Swan.

11. NOT+ANY+LONGER для вираження остаточного рішення:

This can't go on any longer. M. Swan.

12. NOT+VERY для вираження враження:

This was perhaps not very encouraging as a beginning, in a pecuniary point of view. W. Collins.

13. NOT+EVEN для заперечення уточнення:

Not even the sight of a bit of cracked brass let into a stone affords me what I call real happiness. Jerome K. Jerome.

14. NOT+IN+THE+LEAST для вираження найменшого сумніву:

But, in the confused and distracted state of all my faculties at that period, it seemed quite easy to execute, and not in the least doubtful as to any one of its probable results. W. Collins.

15. NOT+QUITE для вираження невпевненості:

I'm not quite sure of the details, but it was something very sad, I know. Jerome K. Jerome.

16. NOT+SO+MUCH для вираження відношення до співрозмовника.

When I was respectably settled at home, this gentleman would not so much as look at me without a frown; and now, when I was a scamp, in prison, he mercifully and fraternally came to condole with me on my misfortunes. W. Collins.

Отже, дослідивши дистрибуцію оператора NOT у реченні, подану у тлумачному словнику та у граматиці Майкла Свона, можна провести порівняльний аналіз моделей та їхніх складових у наступній таблиці:

Таблиця 1.

Частота вживання дистрибутивних моделей із NOT

Frequency Scale	Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary	Practical English Usage
1.	NOT+Vaux	Vaux+NOT
2.	Vaux+NOT+PREP (TAG question)	Vaffirmative +NOT

3.	NOT/N'T+ Vaux	Vnegative +SO
4.	Vaux+ PREP +NOT	NOT+ONLY
5.	NOT/N'T+Vaux /Vmod	IF+PRONOUN+ Vaux+NOT+FOR
6.	NOT/N'T+Vaux+Vnotional	NOT+EITHER
7.	NOT+ALL/EVERY	NOT+A/ANY
8.	NOT+Vaux	NOT+A+BIT
9.	NOT/NOT EVEN+A/ONE	NOT+ALL+NOUN+ Vaffirmative
10.	NOT/N'T+NUMERAL/NOUN	NOT+ANY+MORE
11.	NOT+BECAUSE	NOT+ANY+LONGER
12.	NOT+ONLY/JUST/SIMPLY	NOT+VERY
13.	Vnotional+NOT+AND	NOT+EVEN
14.	NOT+AT+ALL	NOT+IN+THE+LEAST
15.	NOT+AT+ALL	NOT+QUITE
16.	--	NOT+SO+MUCH

Дистрибутивні моделі розташовані за частотою використання у художніх текстах, які складають матеріал нашого дослідження.

Таким чином, проведений аналіз дистрибутивних моделей оператора NOT, зареєстрованих у системі мови та верифікованих у художньому тексті дав можливість встановити зазначені моделі (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16), характерні для сучасної англійської мови. Давайте виділимо їх спільні та відмінні риси:

1. NOT+Vaux/ Vaux+NOT – займає перше місце за частотою вживання в обох тлумачних словниках та у творах, які ми досліджували (1-1). Ця модель вживається, зазвичай, для заперечення дії чи певної якості людини.

2. NOT/NOT EVEN/ NOT+EVEN – зафіксовані в системі англійської мови та є доволі часто вживаними в авторському дискурсі, при цьому займають приблизно однакове місце в обох словниках (9-13). Вживаються для заперечення згаданого факту чи уточнення.

3. NOT+A/ONE/ NOT+A/ANY – частота вживання даної дистрибутивної моделі – середня (9-7). Вживається переважно перед іменником для повного заперечення згаданого факту чи вираження дій людини.

Проте, деякі дистрибутивні моделі (2, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16) зареєстровані лише в одному із словників. Однак, їх частота вживання в авторському дискурсі є досить високою.

Література:

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Філологічні науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
2. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: научное издание [под ред. И. А. Стернина]. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 35-80.
3. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ / В. В. Колесов // Вестник СПбГУ. Сер. 2. Вып.3 (16). – СПб., 1992. – С. 30-60.
4. Михайленко В. В. Переклад дискурс-оператора / В. В. Михайленко // Вісник Сумського державного університету. – Суми, 2007. – Т. 2. – № 1. – С. 124-128.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 712 с.
6. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов // Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – С. 40-76.
7. Фесенко И. М. Современная картина мира и ее отражение в английском языке / И. М. Фесенко // Вісник Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2001. – № 4. – С. 1-8.
8. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – Edinburgh Gate, Harlow: Longman, 2000. – 1779 p.

Зимовець Г. В.,

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАНУ

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ

Статтю присвячено розглядові структури лексичного значення власних назв, а саме обґрунтуванню наявності у них сигніфікативного компонента. Крім того, висвітлено специфіку мотивації та семіотичні особливості ергонімів.

Ключові слова: *значення, референт, сигніфікат, мотивація, ергонім*

The article deals with the structure of lexical meaning of proper names, i.e the author argues for presence of a sense component in their meaning. Typical patterns of ergonims lexical meaning are reviewed, as well as their semiotic status.

Key words: *meaning, referent, sense, motivation, ergonim.*

У загальнотеоретичному плані актуальним залишається питання семантичного або асемантичного статусу власних назв. Як відомо, власні назви є особливою лексичною категорією, специфіка якої полягає в називанні індивідуальних, зокрема унікальних об'єктів. Однак наявність у них лексичного значення має дискусійний характер, що зумовлене відсутністю загальноприйнятої концепції мовного знаку. Запропоноване Ф. де Со-ссюром визначення значення як зв'язку між акустичним образом і поняттям, на перший погляд, дає підстави поставити під сумнів віднесення власних назв до повноцінних мовних знаків з огляду на відсутність у них сигніфіката. Як відомо, значення слова містить денотативний (референтний) і сигніфікативний компоненти. Власні назви, безумовно, називають відповідний референт. Як зазначав А. А. Реформатський: "Власні назви гіпертрофовано номінативні: вони покликані називати, в цьому їхнє призначення" [5, с. 66]. Певний одиничний референт отримує індивідуальне мовне вираження, тобто мовний знак відсилає до зовнішнього по відношенню до мови об'єкта (*aliquid stat pro aliquo*), завдяки чому стає можливою комунікація. Наявність у власних назв сигніфікативного компонента значення натомість ставилася під сумнів багатьма лінгвістами, зокрема А. О. Білецьким, Ю. О. Карпенком, А. А. Реформатським, А. С. Суперанською, А. А. Уфімцевою. Щоби відповісти на питання про наявність/відсутність у структурі значення власної назви поняття, потрібно чіткіше визначити, що ми розуміємо під сигніфікатом лінгвістичного знака, тобто поняттям, яке представлене у тій або іншій мовній картині світу.

Ключ до вирішення проблеми семіотичного статусу власних назв, на нашу думку, лежить у відмові від занадто категоричного протиставлення мови та мовлення, синхронії та діахронії. Асемантичний статус власних назв обґрунтовується власне щодо рівня мови, а не мовлення, оскільки в

практичному спілкуванні пропріативи безумовно передають значення, мають здатність виражати значну кількість конотацій, свідченням чого є функціонування власних назв у художній літературі, де вони є одним із істотних виражальних засобів. У діахронічному аспекті значення власних назв також мотивується сигніфікатом або денотатом покладених в їх основу апелятивів.

На підставі наявності у носіїв мови певних асоціацій (конотацій), пов'язаних з тими або іншими власними назвами, була сформульована концепція енциклопедичного значення власних назв, тобто репрезентації ними знань, які лежать поза межами мовної системи [3, с. 333]. У зв'язку з цим ми би хотіли висловити декілька коментарів. Енциклопедичне значення передбачає віднесення референта власної назви до певного класу предметів, а також включає епістемічний компонент, тобто знання сутності певного об'єкта, його характеристик, способу функціонування. Відповідно до цього підходу поняття власної назви опосередковується самим референтом. Однак подібну ситуацію спостерігаємо також у семантиці загальних назв, оскільки, як відомо, класифікація та характеризовування є базовими, первісними ментальними процесами. Сигніфікат апелятивної лексики також є функцією досвіду та уявлення про денотат. При цьому звертає на себе увагу той факт, що за апелятивами не завжди стоїть особистий досвід мовця. Наприклад, коли йдеться про назви екзотичних фруктів або видів спорту, виробничих процесів, відсутніх у горизонті життя конкретної особи, значення апелятива відзначається умоглядними рисами, втрачаючи будь-яку чуттєву конкретику, що також має місце в разі власних назв, які перебувають поза життєвим досвідом мовця. Крім того, екстенціонал та інтенціонал назв відомих мовцю денотатів також не відзначається сталістю та постійною визначеністю. Зокрема, розуміння апелятива *комп'ютер* передбачає значний обсяг енциклопедичних знань з тенденцією до їх постійного розширення.

Як одна з підстав для позбавлення власних назв сигніфікативного компонента значення розглядається відсутність у них мотивування в межах мови. На думку А. С. Суперанської, зв'язок власних назв з поняттями апелятивів, які їх утворили, наближається до нуля, а з поняттями позначуваних предметів він має місце лише опосередковано через предмет [8, с. 136]. Однак існує й протилежний погляд на проблему, відповідно до якого за ономастичним знаком слід шукати "тіньові трикутники", тобто значення відповідного мотивуючого апелятива [10]. Відбір мотивуючої ознаки, звичайно, не має прямолінійного характеру. Серед власних назв зростає порівняно до загальних назв роль номінатора, що висуває потребу враховувати прагматичний фактор, значення якого для власних назв є істотним. "Саме існування численних мотиваційних ознак та найнесподіваніших їх комбінацій у сфері сучасного ономастикону слугують, на нашу думку, найпереконливішим свідченням на користь вагомості індивідуального компонента в природі власної назви. Адже за

творцем власної назви залишається індивідуальне право вибору піддаватися чи не піддаватися впливу певної ідеології, моди, релігії чи конфесії, а також глобалізаційних тенденцій" [1, с. 26]. Крім того, далеко не всі загальні назви мають мотив, адже деякі питомі слова їх втратили, а запозичена лексика, як правило, позбавлена внутрішньої форми.

Таким чином, енциклопедичність та відсутність мотиву самі по собі не пояснюють різниці між власними та загальними назвами. Єдина відмінність між ними полягає в одиничності та множинності позначуваних референтів. При цьому саме одиничний характер власних назв висувається як аргумент на користь твердження про відсутність у останніх сигніфікативного компонента значення [2; 8]. Проте слід відзначити, що виникають проблеми чіткого розмежування сингулярності та плюральності. До перехідної зони належать, зокрема, катайконіми, назви рослин, тварин, номенклатура тощо.

Як відомо, сигніфікативне значення формується в результаті узагальнення, що, на перший погляд суперечить індивідуальності власних назв. Повертаючись до положень лінгвосеміотики Ф. де Соссюра, знаходимо в ній пояснення терміна "поняття" через значимість, яка виникає в самій мовній системі. "У всіх цих випадках ми, відповідно, знаходимо замість заздалегідь даних понять значимості, які впливають із самої системи мови" [7, с. 149]. На наш погляд, витлумачення сигніфіката як значимості відкриває можливості для неконфліктної інтерпретації власних назв у лінгосеміотиці як повноцінних мовних знаків, оскільки їхнє значення є функцією існуючих у мові відношень. Значення власних назв виникає в сітці парадигматичних відношень лексичної системи, оскільки воно формується як похідна гіпо-гіперонімічних зв'язків. Крім того, власні назви набувають усіх категоріальних властивостей іменника та відповідних його розрядів (наприклад, істота/неістота).

Як вже зазначалося, у процесі номінації одиничних об'єктів у ряді випадків простежується наявність мовного мотиву, що включає пропріальну лексику в чисто мовну мережу значень, створюючи мовний портрет того або іншого референта. Дійсно, у разі питомих топонімів можна спостерігати мотивованість через фізичні або часові характеристики референта (річка *Бистриця*, міста *Новоград-Волинський*, *Кам'янець-Подільський*). У цьому разі має місце чіткий зв'язок з апелятивом, який виступає як уточнююча характерологічна ознака до гіпероніма. В інших випадках понятійна віднесеність власної назви має подвійний характер: з одного боку, вона дійсно опосередковується самим референтом, включаючись у відповідний гіперонімічний клас (гори, річки, люди тощо). З іншого боку, власна назва відсилає до сітки зафіксованих у мові значень або культурних смислів. Зокрема, вибір імені дитини відображає, у першу чергу, ознаку статі, а також є соціальним і хронологічним маркером його носія. Таким чином, власні назви виступають в епіс-

темічній та гносеологічній функції, фіксуючи життєвий досвід представників мовної спільноти. Крім того, вони активно входять до парамеологічного фонду мови, даючи оцінку тих або інших референтів: *язик до Києва доведе, перейти Рубікон* тощо. Непрямим доказом наявності сигніфікативного значення у власних назв є практика масового перейменування топонімів у Радянському Союзі, що мало на меті змінити сітку закріплених саме у мові смислів та асоціацій, пов'язаних з тими або іншими географічними об'єктами.

Вищезазначені аргументи, на нашу думку, свідчать про наявність у власних назв обох компонентів лексичного значення. Специфіка їхнього сигніфікативного компонента полягає в тому, що до нього в повному обсязі входить сигніфікат родового поняття, модифікований тими або іншими інтенціональними та екстенціональними елементами, які виражаються внутрішньою формою та мотивом номінації. До екстенціональних компонентів належать, зокрема, географічне розташування, прив'язка до конкретної особи, епохи тощо. Інтенціонал власних назв включає складні смисли, що сформувалися в певній культурі і відсилають до вторинних моделюючих систем. Загальномовний сигніфікативний компонент власної назви передбачає її включення до відповідного гіперонімічного класу з усіма його граматичними та семантичними характеристиками, зокрема лексичною сполучуваністю.

Отже, будучи за формою мовними знаками, власні назви фактично є прямо дотичними до складної семіотичної системи – культури. Навіть у тих випадках, коли власні назви мають прозору мотивацію характерологічного типу (назви підприємств “*Сільпо*”, “*Дніпроводгосп*”, озеро *Лисове*), вони містять інтенціональний компонент, оскільки відображають зафіксовану в мові тенденцію епохи. У радянські часи посилення аббревіації як стратегії номінації було зумовлене саме характеристиками мови революції, на сучасному етапі змінився вектор моди в напрямі інтенсифікації процесу іншомовних запозичень. Ще яскравіше зв'язок сигніфікативного значення власних назв із вторинними моделюючими системами спостерігається у символічних пропріативах, тобто у випадках, коли референт позбавлений характеристик, які притаманні первинному мотиватору. Так, надання референтам назв на кшталт колгосп *ім. ХХ з'їзду партії*, місто *Ленінабад* включало їх до відповідної системи цінностей, оскільки мотиватори взагалі не були дотичними до відповідного референта. Власні назви, утворюючись від апелятивів, переймають ті конотації, які є актуальними в культурі на момент найменування.

Унаслідок перенесення власної назви до нової культури (запозичення) може відбуватися її деєтимологізація. Однак при цьому стирається власне внутрішня форма, тобто зв'язок із мотиватором, інші компоненти сигніфікативного значення зберігаються – узагальнення уявлення про відповідний референт, його місце та роль. Тобто до сигніфікативного компонента значення власної назви входить значення загальної назви, яке супроводжу-

ється додатковими уявленнями про одиничний референт, що має на меті виокремити його з-посеред цілої низки інших однотипних референтів.

Нові власні назви є безумовно мотивованими з позиції номінатора. З позиції адресата ситуація натомість є дещо відмінною, тому виникає потреба врахування прагматичного аспекту – дихотомії між мовцем та адресатом, що знімається на рівні мови. Фактично така прагматична зумовленість власних назв перешкоджає їхній інтерпретації з позиції системи мови, що, можливо, і було однією з причин, чому ця категорія вважалася позбавленою сигніфікативного компонента. Кількість смислів, які стоять за певною власною назвою, значно варіює в мовній спільноті. Навіть типові соціологічні маркери не можуть чітко окреслити смисли, які стоять за власними назвами, тому визначення ядра їхнього значення істотно ускладнюється.

Особливо чітко проступає сигніфікативний компонент значення власних назв у ергонімів, до яких традиційно відносять назви підприємств, компаній тощо [4, с. 151]. Номінатор при цьому ставить перед собою ціль здійснення впливу, у в. т. ч. й мовного, на потенційних адресатів своєї продукції, істотним компонентом чого є створення нових смислів. Специфіка ергонімів як особливого різновиду мовних знаків полягає в тому, що вони мають не стихійний, а плановий характер (так звана штучна номінація).

Як зазначалося, істотним компонентом сигніфіката власної назви є її індивідуалізація за допомогою вказівки на істотні риси референта. За нашими даними, основними мотиваторами у разі описових характеризуючих ергонімів України виступають такі: предмет діяльності (“*Вина України*”, “*Кераміка*”, “*Абразив*”, “*Контракту-аудит*”); сфера діяльності (“*Авіа*”, “*Агро*”); адресат діяльності (“*Ласуня*”, “*Романтик*”, “*Стрілець-2000*”); адресант (“*Дантист на Подолі*”, “*Наш доктор*”); місце здійснення діяльності (“*Друкарський двір*”, “*Квіткова садиба*”); організаційна форма діяльності (“*Укрзернохолдинг*”, “*Ксероцентр*”). На нашу думку, у цьому випадку відношення між означуваним (підприємством) та означником (апелятивом) встановлюється шляхом метонімії, оскільки загальні назви, використані у функції мотиваторів, входять до фрейму (сценарію) господарської діяльності відповідного суб’єкта. Подібні номінації є прозорими з точки зору адресата, що виключає можливість їхньої двозначної інтерпретації. Проте їхня здатність створювати нові символічні смисли наближається до нуля, що зменшує ступінь персуазивного впливу на потенційного адресата. Серед метонімічних назв значний потенціал впливу спостерігаємо в імен, створених шляхом синекдохі від апелятивів, які входять до різних тематичних полів, пов’язаних із діяльністю суб’єкта (“*Автограф*”, “*Сирена*”, “*Отава*”).

Відношення між ергонімом та вихідним апелятивом може відзначатися також складнішим характером, зокрема включаючи процеси метафоризації або символізації. Під метафорою ми розуміємо такі випадки перенесення значення, коли наявне порівняння суб’єкта діяльності з іншим

поняття значимості. Такі новотвори легко піддаються об'єднанню в один клас на підставі наявності в їхньому складі елементів, що повторюються. Тому саме типові фінали й ініціали (ергономічні компоненти) сигналізують про те, що певна лексема входить до ергономікону. Присутність подібних компонентів допомагає ідентифікувати лексему як комерційну назву, полегшуючи розуміння змісту повідомлення адресантом. У цьому випадку означником ергоніма виступає морфологічна система мови.

Крім вищезазначених семіотичних особливостей ергонімів, слід вказати також на їхній подвійний статус у плані входження до різних семіотичних систем. З одного боку, вони є мовними знаками в розумінні лінгвосеміотики, вступаючи в сітку взаємовідношень у межах мовної структури, а з іншого боку, ергоніми заміщаються в деяких випадках графічним невербальним знаком – логотипом. Таким чином, ергоніми як знаки засновуються на різних семіотичних системах, що, очевидно, потрібно витлумачувати їхньою ілюкативною спрямованістю на створення у адресата (комунікантів) стійкого образу колективного суб'єкта з метою досягнення поставлених економічних цілей, що зумовлює необхідність породження максимально можливої кількості асоціативних зв'язків та нав'язування адресату позитивної оцінки відповідного референта.

Література:

1. Белей О. Трансформація українського ономастикону посттоталітарно-го періоду на загальнослов'янському тлі / О. Белей. // *Slavica Wratislaviensia*. – CXLV. – 2007. – 201 с.
2. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания / А. А. Белецкий. – К.: Изд-во КГУ, 1972. – 211 с.
3. Болотов В. И. К вопросу о значении имен собственных / В. И. Болотов // *Восточнославянская ономастика*. – М.: Наука, 1972. – С. 333-345.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
5. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
6. Соболева Т. А. Суперанская А. В. Товарные знаки / Т. А. Соболева, А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1986. – 176 с.
7. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 696 с.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
9. Уфимцева А. А. Лексическое значение: Принципы семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 240 с.
10. Morărașu N. N. Dickensian Fiction Names in Verbal and Non-verbal Signifying Systems / N. N. Morărașu. // *Semiotics beyond Limits. Proceedings of the 1st ROASS Conference*. – Moldova Bacău/Slonir, 2006. – 625-633 p.

Зербіно А. Д.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ “ЗГОДИ / НЕЗГОДИ” У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено семантику синонімічних рядів дієслів agree/disagree на основі проведення компонентного аналізу. Було сформовано 2 синонімічні ряди за даними 4 словників синонімів і тезаурусів та 6 тлумачних словників. Синонімічний ряд дієслова agree налічує 13 дієслів, а дієслова disagree – 14. Семантичний аналіз зводився до виділення мінімальних значень – сем цих слів, архісем, класем у межах даних синонімічних рядів та аналізу диференційних й інтегральних компонентів значень синонімів.

Ключові слова: компонентний аналіз, дефініційний аналіз, семантична структура, сема, архісема, класема, інтегральні та диференційні компоненти значень.

The article highlights the semantics of the synonymic groups of the verbs agree/disagree on the basis of the componential analysis. Two synonymic groups were formed according to the data of 4 thesauruses and 6 dictionaries. The synonymic group of the verb agree comprises 13 verbs and the synonymic group of the verb disagree includes 14 verbs. Semantic analysis involved reducing the meanings of the synonyms to the smallest components – semes, archesemes, classemes, differential and integral components of the meanings of the synonyms.

Key words: componential analysis, definitional analysis, semantic structure, seme, archeseme, classeme, integral and differential components of meaning.

На сьогодні компонентний аналіз є одним з найпоширеніших сучасних методів семантичного дослідження. Компонентний аналіз значень слів являє собою аналіз ієрархічно побудованої структури значення. Метою його проведення є зведення значення слова до найменших компонентів.

Метод компонентного аналізу має більш ніж 30-річну традицію. Цей метод вперше був запропонований американськими лінгвістами-антропологами Ф. Лаунсбері та У. Гуденаф. Починаючи з 60-х років його застосовують в лексичній семантиці з різною метою. Основною з його цілей є опис лексичних значень. Компонентний аналіз працює з індивідуальними значеннями. Особливо часто його застосовують для дослідження семантичної структури синонімів. У 1950-80-тих роках з'являється ціла низка лінгвістичних літературних статей та монографій присвячених вивченню компонентного аналізу. Дослідженням проведення компонентного аналізу займалися такі вчені як Дж. Фодор, Дж. Катц, Ю. Найда, Ю. Апресян, І. В. Арнольд, Р. Гінзбург, О. М. Меднікова, О. Н. Селіверстова, Й. А. Стернін, багато французьких вчених, в тому числі Б. Потье, Ж. Гримас, Рей Дебев і багатьох інших [1; 14].

Компонентний аналіз здійснюється на основі словникових тлумачень та поєднується з так званим дефініційним аналізом. Дефініційний аналіз проводиться на базі словникових визначень з метою виявлення структури значення слова (його компонентного складу) або відмінностей в значеннях деяких слів. Різні значення полісемантичних слів мають різну компонентну структуру. Завжди існує певний компонент значення, який робить один з членів синонімічного ряду відмінним від інших членів того самого синонімічного ряду. Слід зауважити, що словникові визначення в тлумачних словниках бувають небездоганні. Вони можуть містити певний алогізм, можуть бути неінформативними, неправильними, тобто неточно відображати семну структуру слова. Саме це може призвести дослідження до неправильних висновків. За для того, щоб цього уникнути дефініційний аналіз повинен завжди доповнюватись перевіркою словникових визначень шляхом співставлення даних одного тлумачного словника з іншими. Проте все ж таки не слід очікувати, що компонентний аналіз семантики завжди вдається здійснювати з однаковою чіткістю [1; 2; 3; 14].

У межах денотативного значення дієслів, що входять в синонімічний ряд лексем *agree* та *disagree*, загалом виділено наступні семантичні параметри: спосіб дії, об'єкт дії, мета дії, тривалість дії. В загальному, архісемою синонімічного ряду слів дієслова *agree* є сема “виражати, підтверджувати свою згоду, визнаючи що-небудь правильним, доречним”, а дієслова *disagree* є сема “виражати негативну відповідь на що-небудь, заперечувати що-небудь”. Ці семи інгерентно присутні у семантичному складі кожної із даних лексем та виражають їх загальне категоріальне значення. Класею обох даних груп слів є сема “дії”, яка відображає загальне категоріальне значення цього класу слів.

Усі 13 дієслів, які входять у синонімічний ряд дієслова *agree* (*accede to, accept, acquiesce, admit, allow, assent, concede, concur, comply, consent, grant, go along with, permit* [6; 9; 11; 13]) ми розглядаємо за такими двома семантичними параметрами як “спосіб дії” та “об'єкт дії”. За параметром “способу дії” у синонімічному ряді дієслова *agree* було виділено 12 різних сем (наприклад, *unwillingly, without arguing, quietly, unhappily, with sorrow, carefully, approvingly* та ін.). Саме на основі виділення цих сем можна простежити варіацію диференційних компонентів значень даних синонімів. Наприклад, за параметром “способу дії” дієслово *to acquiesce* відрізняється від усіх решти дієслів семами – *unwillingly, without arguing, quietly, yieldingly*, а дієслово *to assent* семами – *carefully, approvingly* (див. таблицю 1). В процесі проведення компонентного аналізу даних дієслів було також виділено 15 сем за параметром “об'єкт дії” і в результаті було встановлено, що переважна більшість поданих дієслів має багато спільних сем, тобто вони включають інтегральні компоненти значень.

Наприклад, дієслова *accede to, accept, admit, assent, go along with* мають такі спільні семи як *plan, idea, suggestion*, а дієслова *accede to, acquiesce, assent, concur, comply, consent, permit* – семи *demand*.

На підставі проведеного нами аналізу семантичної структури синонімічного ряду дієслова *agree* було встановлено, що за параметром “спосіб дії” переважна більшість дієслів відрізняється один від одного своїми індивідуальними семами, тобто загалом кожне зі значень дієслів включає в себе певні диференційні компоненти. Водночас за параметром “об’єкт дії” простежується значна кількість спільних сем, що власне додатково підтверджує приналежність даних дієслів до єдиного синонімічного ряду.

Синонімічний ряд дієслова *disagree* (*argue, bicker, clash, contend, contest, debate, differ, dispute, dissent, fall out, object, oppose, quarrel, wrangle* [6; 9; 11; 13]) розглядався за такими чотирма параметрами як “спосіб дії”, “об’єкт дії”, “мета дії”, “тривалість дії”. За параметром “способу дії” у синонімічному ряді дієслова *disagree* на відміну від синонімічного ряду дієслова *agree* було виділено лише 9 різних сем (наприклад, *angrily, strongly, actively, disapprovingly, peevishly, irritably* та ін.). Кожне зі значень дієслів даного синонімічного ряду включає в себе відмінні між собою семи параметру “спосіб дії”. Однак вартим уваги є те, що не всі з цих дієслів мають ці семи взагалі (наприклад, *bicker, clash, differ* див. таблицю 2). Під час проведення компонентного аналізу даних дієслів було також виділено 9 сем за параметром “об’єкт дії” і в результаті було встановлено, що дієслово *wrangle* не має жодної з сем цього параметру, а дієслова *bicker, debate, quarrel* включають в себе лише поодинокі семи параметру “об’єкт дії”. За параметром “мета дії” було виділено чотири семи (*to make a decision, to find a solution, to prevent from succeeding, to state that something is wrong / true*). Вони входять лише до трьох дієслів синонімічного ряду (*contend, debate, oppose*). За четвертим параметром “тривалість дії” було виділено лише одну сему – *for a long time*, яка входить до значення єдиного дієслова синонімічного ряду – *wrangle*.

Таким чином в процесі дослідження семантичної структури двох синонімічних рядів дієслів *agree* та *disagree* вони були проаналізовані за різною кількістю семантичних параметрів. Було встановлено, що вони включають в себе відмінні семи даних параметрів. Вартим уваги є те, що загалом значення дієслів синонімічного ряду дієслова *agree* володіють більшою кількістю інтегральних компонентів, ніж значення дієслів синонімічного ряду дієслова *disagree*, кожне з яких є індивідуальним та відмінним від інших. Проте, не слід забувати, що словникові статті не дають можливості чітко визначити усі існуючі семи тих чи інших семантичних параметрів поданих дієслів. Однак незважаючи на певну відносність та наближеність отриманих нами результатів проведене дослідження дозволяє простежити загальні тенденції розвитку розгалуження значень проаналізованих дієслів.

Таблиця 2. Семантична структура синонімічного ряду дієслів *disagree*

Synonymic group	Connotative component																						
	manner			object						purpose				duration									
argue	angrily	formally	trivially	actively	peevishly	in an unpleasant way	in an unfriendly way	disapprovingly	strongly	someone's opinion	idea	something unimportant	beliefs	subjects	official decisions	accepted opinion	plan	policy	make a decision	find a solution	prevent from succeeding	state that something is wrong / true	for a long time
bicker	+			+						+		+											
clash	+			+						+													
contend	+										+											+	
contest	+																						
debate	+																						
differ	+																						
dispute	+																						
dissent	+																						
fall out	+																						
object	+																						
oppose	+																						
quarrel	+																						
wrangle	+																						+

Література:

1. Ахманова О. С. Основы компонентного анализа / О. С. Ахманова, М. М. Глушко. – М.: изд. Московск. ун-т, 1969. – 97 с.
2. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании / М. В. Никитин. – Владимир: Влад. гос. ун-т, 1974. – 218 с.

3. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М. В. Никитин. – М.: “Высшая школа”, 1983. – 123 с.
4. Cambridge Dictionaries Online [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/>.
5. Collins English Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.collinslanguage.com/>.
6. Collins Paperback Thesaurus. HarperCollins Publishers, Great Britain, 2002. – 821.
7. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com/>.
8. Macmillan Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.macmillandictionary.com/>.
9. Macmillan Dictionary Thesaurus [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.macmillandictionary.com/thesaurus/about>.
10. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/>.
11. Merriam-Webster Thesaurus [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/thesaurus/>.
12. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English. Oxford University Press, 2000. – 1422.
13. Roget’s II: The New Thesaurus [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://thesaurus.reference.com/>.
14. Sukhorolska S. M. Methods of linguistic analysis/ S. M. Sukhorolska, O. I. Fedorenko. – Lviv: LIFNU Publishing Center, 2006. – 342.

Зубач О. А.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ЗАСАДИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню семантики колористичної фразеології сучасної німецької мови. Аналіз природи семантики колористичного компонента стійких мікротекстів у позиціях “знак” ↔ “символ” ↔ “міф” сприяє виявленню первинних засад концептуалізації картини світу у лінгвокультурному просторі. Аспектами для формування концептуальної мовної картини світу є сигніфікативний, денотативний, конотативний та метафоричний, метонімічний.

Ключові слова: колористичний компонент, фразеологічна одиниця, семантика, знак, символ, міф.

The article is devoted to the study of semantics of colouristic phraseology in Modern German. The analysis of the nature of colour component of phraseological units within the positions “sign” ↔ “symbol” ↔ “myth” promotes the marking of primary principles for conceptualization of the picture of the world within the lingual cultural space. The aspects for forming of the conceptual language picture of the world are significative, denotative, connotative and metaphorical, metonymical.

Key words: colour component, phraseological unit, semantics, sign, symbol, myth.

Лінгвospільнота синкретизує світ та гармонізує його інтерпретацію, використовуючи різні засоби концептуалізації, де фіксуються культурний, історичний та соціальний досвід, що функціонує в семіотичному просторі культури та є акцептованим у когнітивному та комунікативному планах.

Ілюстративність психологічного стану носія мови у лінгвокультурному просторі в умовах рецепції знака і дешифрування інформації висвітлюється у категоріальних ознаках репрезентантів колірного спектру у мовній картині світу, оскільки експлікація у їхній семантиці сигніфікативного аспекту охоплює відношення до позначуваного у екстралінгвальної дійсності, денотативного реалізує обсяг поняття внаслідок узагальнення ознак денотата, конотативного виражає оцінне прирощення суб'єктивного до об'єктивного.

Кольоронайменування трактувалися дослідниками із позиції етно– та психолінгвістики, семантичного, структурного й функціонального аспектів та фразеологічної номінації [3; 4; 8; 9; 10; 11]. Вивчення особливостей семантики та первинних засад концептуалізації колірного спектру у системі фразеології сучасної німецької мови залишається на сьогодні одним з актуальних напрямків лінгвістичних досліджень через відсутність комплексних наукових розвідок у зазначеній царині.

Метою даної статті є дослідження цілісності природи семантики колористичного компонента (КК) у фразеології сучасної німецької мови у позиціях “знак” ↔ “символ” ↔ “міф” та його роль у створенні концептуальної картини світу. Дане дослідження передбачає вирішення таких завдань: дослідити виникнення передумов концептуалізації колірною спектру крізь призму “триадної” специфіки семантики досліджуваних одиниць. Матеріалом дослідження слугували колористичні стійкі мікротексти (КСМ) сучасної німецької мови з національно-культурною семантикою. Методи дослідження зумовлені зазначеними вище завданнями, метою й аналізованим матеріалом, а саме: описовий метод – для визначення маркованих ознак знака, символу та міфу у семантиці КСМ; метод компонентного аналізу – для виділення диференційних ознак концептуального сприйняття кольоронайменування у системі фразеології.

Колір є продуктом психічного внутрішнього динамізму діяльності людини. Процес становлення КК знаком вимагає наявності сукупності світових хвиль та їхньої експліцитної матеріалізації у системах “мова” та “культура” для кодування специфічних національно-культурних елементів світу носія мови. Він є результатом еволюції розумової діяльності людини у міжкультурному просторі, а експліцитність його лінгвальної суті віддзеркалюється у продукуванні вторинних номінацій внаслідок процесів метафоризації та метонімізації, напр.: *blaue Schlösser machen* – “*unausführbare Pläne entwerfen, sich kühne Hoffnungen machen, die wenig Aussicht auf Erfüllung haben, sich seinen Wunschträumen und Phantasiespielen überlassen*” [13, с. 209].

У фразеологічному фонді сучасної німецької мови у складі стійких мікротекстів КК є основною ланкою у психолінгвістичній площині та комбінаторним мовним знаком, який впливає на соціальну та індивідуальну поведінку носія мови для досягнення прагматичного ефекту. Лінійність довжини цього знаку диференціює його як:

– міжкультурний знак, оскільки доступний для сприйняття всім членам мовного простору в процесі міжкультурної компетенції, напр.: *jm. die gelbe Karte zeigen* – “*ihn warnen (wenn jm. im Fußballspiel foult, zeigt ihm der Schiedsrichter mit hoch erhobener Hand)*” [13, с. 527]; *den goldenen Mittelweg gehen* – “*eine ausgleichende Lösung zu finden suchen*” [13, с. 1038];

– національно-культурний знак, оскільки експлікує національно мовну та культурну специфіку сприйняття та відображення всесвіту носіями німецької мови, напр.: *einen grauen Rock verdienen wollen* – “*sagt man von uneinigen und schwatzhaften Dienstboten und Ohrenbläsern*” [13, с. 1248]; *den gelben Abschied bekommen* – “*mit Schimpf und Schande entlassen werden*” [13, с. 527];

– національно-специфічний знак, оскільки маркує нетиповість відображення реалій присутніх лише у мовній картині світу німецького со-

ціуму, напр.: *Sagt er grün, sagt sie gelb* – “von zweien, die sich streiten und sich nicht einigen können” [13, с. 590]; *schwarzen Schnee suchen* – “sich vergeblich abmühen” [13, с. 1383].

Знакова діяльність досліджуваного компонента ґрунтується на загальнолюдських критеріях відображення глибинних пластів об’єктивної дійсності у мові, а мовленнєва є виявом відображенням людського сприйняття у взаємодії з її діяльністю, що є поштовхом до символізації об’єктів концептуального оточення. Символізм є однією з важливих ознак КК, де символ – “це образа конструкція, яка може вказувати на будь-які галузі інобуття, і в тому ж числі також на безмежні галузі... Категорія символу всюди та завжди, з одного боку, кінцева, а з іншого – безкінечна” [5, с. 443], “це результат творчого уявлення людини (злиття чуттєвого й раціонального) та його бажання визначитися в часі й просторі через конкретні образи, запозичені з навколишньої природи, ефективний засіб збереження нерозривної єдності людини і природи, посилення встановлення зв’язку видимого і невидимого світів, що в кінцевому результаті стверджує принцип єдності всього існуючого” [2, с. 373], та йому властиве те, що “він ніколи не є цілком довільним; він не є “порожнім”, у ньому є залишок природного зв’язку між позначеним і позначенням” [7, с. 90], напр.:

*Im Rosengarten
will deiner warten,
im weißen Schnee,
im grünen Klee* [13, с. 1254].

Об’єктом символізації стають ключові елементи культури, які завдяки своїй семантиці експлікують ціннісні надбання соціуму. Символ “на відміну від метафори, яка є знаковим підґрунтям виникнення символу, виражає загальну ідею подвійного характеру, тобто уособлює цілу ситуацію, не відноситься до сфери семантики, а швидше до фонових знань, до культурної, а не мовної компетенції. Смысл символу не можна розшифрувати простим зусиллям розуму, він існує в колективній свідомості певної культурної групи, зокрема, й етносу, в готову вигляді й вилучається у разі потреби” [6, с. 537].

Однак одна з основних відмінностей кольоросимволу від колористичної метафори полягає в тому, що кольоросимвол, маючи два плани вираження – візуальний і вербальний, функціонує як у мовних, так і позамовних системах, у той час як сферою існування колористичної метафори є мовлення і мова. Функція метафори – формування нового смислового змісту імені, тоді як символ перш за все замінює (заміщає) реалію [8, с. 7], напр.: *jm blaue Blümchen weismachen* – “*jm. unbegründete, phantastische Dinge als Wahrheit darstellen wollen*” [13, с. 223]; *auf einen/den grünen Zweig kommen* – “*wirtschaftlichen, finanziellen Erfolg haben*“ [12, с. 915].

Символ є знаком, який наділений всією обмеженістю міфу та невичерпною полісемантикою образу крізь призму історично сформованого типу асоціативного мислення соціуму через категоризацію колірної номінації, що розпізнається у першу чергу етнічною спільнотою. І саме метафора категоризує зв'язок між мовою і міфом. Він відрізняється від метафори та символу тим, “що всі ті образи, якими користується метафора і символ, розуміють цілком субстанційно” [5, с. 44], оскільки є мисленневою парадигмою, яка відображає національно-специфічну систему уявлень індивіда про всесвіт та продукується у знакових елементах культури та стає “аксіоматичною й образно-емоційною смисловою реальністю міфологічної свідомості, яка є ірраціональною й корелює з архетипами колективного позасвідомого” [6, с. 351], напр.: *goldene Kinderzeit* – “*die von den Erwachsenen gebraucht wird für die unbeschwerte Kindheit, in der es dem Kinde in seiner Anspruchslosigkeit allg. gut geht und die in der Erinnerung vergoldet erscheint*” [13, с. 566].

Процес формування первинних засад концептуалізації колірного спектру у системі сучасної німецької мови відбувається крізь реалізацію механізмів породження та сприйняття мовлення у проекції на психічну діяльність лінгвокультурної спільноти в її соціально-культурній взаємодії з кодовою системою мови, де вербалізується концептуально-семіотична конфігурація між матеріальною формою знака й асоційованим із нею значенням та активізація когнітивної, прагматичної та психолінгвістичної парадигм знань, які імплікують пропозиції концептуально-го оточення у системі фразеології.

У системі фразеології сучасної німецької мови присутні лише ті мовні репрезентанти колірного спектру, які в мовленні концептуалізують властиві лінгвокультурному суспільству особливості його існування, оскільки саме КК є своєрідною психологічною ознакою концептуального бачення картини світу та ціннісних орієнтацій, що виявляється в специфіці національної культури, мови й комунікативній поведінці народу крізь призму різноматіття колірного спектру, напр.: *Es ist wirklich zu bunt, wenn ein grüner Junge blauen Montag macht, dafür von seinem grauen Vater braun und blau geschlagen wird, so dass es ihm grün und gelb vor Augen wird, er sich darüber schwarz ärgert und rot vor Scham davonschleicht – und wenn das dann noch schwarz auf weiß in der Zeitung steht* [1, с. 45].

Таким чином, КК є психічним феноменом “генетично” закладеним у свідомості німецькомовної спільноти для максимального наближення до всесвіту; мовним знаком, який матеріалізує національно-культурні елементи мовної картини світу; концептом, що відображає національно-специфічні пропозиції концептуальної картини світу; символом, що є результатом апробації раціонального та чуттєвого у свідомості носія німецької мови; міфом, який прагматизує розуміння кольо-

ру як національно-культурного та національно-специфічного феномена у лінгвокультурному просторі.

Перспективним убачається дослідження когнітивних особливостей колористичного фразеологічного фонду сучасної німецької мови з метою вивчення особливостей концептуальної картини світу носія мови.

Література:

1. Девкин В. Д. Занимательная лексикология / В. Д. Девкин. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 312 с.
2. Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 495 с.
3. Жирмунская М. Л. Словообразовательные потенции прилагательных цветообозначения в современных германских языках: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / М. Л. Жирмунская. – М., 1982. – 253 с.
4. Ковбасюк Л. А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом “кольороназва” в сучасній німецькій мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Л. А. Ковбасюк. – Херсон, 2004. – 241 с.
5. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 480 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Фердінан де Соссюр. Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Соссюр; пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
8. Шеховцова О. А. Формування символічної семантики кольоропозначень: культурологічний аспект: автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.15 / О. А. Шеховцова. – Донецьк, 2003. – 18 с.
9. Этнопсихолінгвістика / [Ю. А. Сорокин та др.]; за ред. Ю. А. Сорокина. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
10. Földes C. Farbbezeichnungen als phraseologische Strukturkomponenten im Deutschen, Russischen und Ungarischen / C. Földes // EUROPHRAS. – 1991. – № 32. – S. 77-89.
11. Wagner C. Farbe und Metaphor / C. Wagner. – Berlin: Mann, 1999. – 521 s.
12. Duden 11. Redewendungen / Duden. – 2., neu bearb. u. aktual. Auflage. – Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich: Dudenverlag, 2002. – 955 s.
13. Röhrig L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / L. Röhrig. – 3. Aufl. – Freiburg. Basel. Wien: Verlag Herder, 1994. – 1910 s.

Канак Ю. М.,

*Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ*

УНІВЕРСАЛЬНЕ ТА ІДІОЕТНІЧНЕ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

Стаття написана у руслі гендерної лінгвістики і присвячена проблемі дослідження стереотипів у фразеології. Метою є опис і пояснення співвідношення універсальності та ідіоетнічності у вербалізації гендерних стереотипів на матеріалі релевантних фразеологічних одиниць німецької та української мови.

Ключові слова: *гендерний стереотип, фразеологічна одиниця (паремія), універсальність, ідіоетнічність, образний компонент, андроцентричність.*

The article is written within the scope of gender linguistics and is dedicated to the problem of the research of stereotypes in phraseology. The goal is to describe and to explain the correlation between the universality and the national-specifics in the verbalization of gender stereotypes on the basis of relevant idioms of German and Ukrainian language.

Key words: *gender stereotype, idiom (proverb), universality, national-specifics, image component, androcentrism.*

Універсальність мови як системи та засобу спілкування є незаперечним фактом у сучасному мовознавстві. Поряд з цим не викликає сумніву також специфічність процесу сприйняття, осмислення дійсності та відображення її у мові представниками окремих мовних та культурних спільнот. Фразеологія як складова лексичного рівня мови, характеризується особливою здатністю поєднання загальних (універсальних) та специфічних явищ мови.

З цієї точки зору дослідження її у світлі теорії мовних універсалій є досить актуальним, оскільки концептуальні універсалії відтворюють найбільш загальні поняттєві категорії, що зумовлено закономірностями відображувальної діяльності людей. Поряд з цим, національні та регіональні особливості, природні та кліматичні умови зумовлюють специфічну внутрішню форму фразеологічних одиниць (тут і далі ФО) різних мов, яка представлена так званими образами-символами. Оскільки ФО є знаками не первинної номінації, тобто прямої назви об'єктів, а повторно номінують дійсність, переосмислюючи її, то згадана специфічна внутрішня форма і є результатом образного переосмислення предметів і явищ об'єктивної дійсності. Звідси, образний компонент – це специфічна концептуальна структура, що є посередником між лексичною струк-

© Канак Ю. М., 2010

турою і актуальним значенням ФО та релевантним елементом її плану змісту [4, с. 5]. Таким чином саме застосування аксіологічного підходу до аналізу ФО дає можливість дослідити існуючі у свідомості народу ціннісні домінанти, визначити їх набір і відповідність з точки зору універсальності та ідіотетичності.

Очевидним залишається факт, що національна специфіка певної мовної та культурної спільноти визначається її відносинами зі світом: релігією (Богом), природою, владою та ін. Та найбільш показовою ознакою, на нашу думку, є її сприйняття людьми загалом, а також гендерна специфіка (а саме ставлення до жінки), оскільки у будь-яку епоху і у будь-якому суспільстві ставлення до жінки, відображене в мові, є однією із визначальних характеристик рівня культури нації в цілому.

В цьому плані концепт “жінка”, як і концепт “чоловік” можуть виступати як загальнолюдські категорії, оскільки вони представлені практично в усіх мовах. Однак, дані концепти “чоловік”/ “жінка” формуються в межах певної культури, а отже наділені певною національною специфікою. При цьому, стереотипізація і ціннісна шкала гендеру неоднакові в різних культурах, оскільки одним і тим же діям людини залежно від її статі надається в них різний, а подекуди навіть протилежний зміст.

При дослідженні національно-культурної специфіки гендерно релевантних ФО в рамках зіставного підходу (при якому національно-культурна специфіка однієї мови визначається відносно іншої мови) ми, опираючись на точку зору Д. О. Добровольського та Н. А. Баранова [1, с. 260] звернемося до плану змісту, оскільки план вираження у одиниць різних мов є різним за визначенням.

Зазначимо, що у нашому дослідженні ми не ставимо собі за мету протиставляти культуру українського і німецького етносів, або ж виводити особливості їх національної ментальності на базі фразеології. Нашою метою є показати спільні (універсальні для обох мов) установки у сфері гендеру, а також особливості представлення жіночих і чоловічих ролей через специфічні мисленнєві образи німецькомовного фразеологічного матеріалу у порівнянні з українським.

У нашій статті ми зосередимо увагу на окремій семантичній сфері “Шлюб” (доповненій та розширеній матеріалом німецької та української фразеології слідом за Кирилиною А. В. [3]), де зображено стосунки та ролі чоловіка і жінки у сім’ї, а також безпосередньо перед вступом у шлюб.

Матеріал дослідження у даній групі складають 53 ФО німецької мови, отриманих шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел (В. І. Гаврись, О. П. Пророченко, Німецько-український фразеологічний словник (1981); Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik (2007); Н. Beyer, A. Beyer, Sprichwörterlexikon (1989); Gabriele und Gerd Jockel, Zitate & Sprichwörter (2007); та 65 фразеологізмів української мови (В.М.

Білоноженко та ін., Словник фразеологізмів української мови (2008); Багмет А., Дашенко М., Андрущенко К. Збірка українських приказок та прислів'їв (2004); Г. Басюк, 2008 прислів'їв і приказок (2008)).

Розглядаючи ФО підгрупи укладення шлюбу зазначимо, що вони виявляють універсальні риси, спільні для обох мов, на зразок:

нім. *sich eine Frau nehmen* – укр. *взяти собі за дружину*.

нім. *die Hand der Tochter an j-n vergeben* – укр. *віддати комусь руку дочки*.

нім. *die Braut zum Altar führen* – укр. *вести під вінець*.

нім. *sich um j-s Hand erwerben* – укр. *просити чиєї-н. руки*.

Деякі ФО мають схожу семантику, хоча план вираження різний, напр.:

нім. *j-n an den Mann bringen* – укр. *віддати заміж/ віддати на сторону*.

Поряд з цим знаходимо також ФО зі специфічним образним компонентом: нім. гумор. *auf Freiersfüßen gehen* – досл. ходити на стопах “фраєра” (тут: *Freier* – той, хто хоче одружитися з дівчиною), що в укр. варіанті звучить “шукати собі наречену”.

ФО, які стосуються процесу залицяння, як напр. нім. *den Hof machen* (залицятися до кого-н.) – укр. *підбивати клинці/ смалити литки біля когось*, мають різну внутрішню форму. Специфічний образ у німецькому варіанті (досл. робити двір) пов’язаний з відсутнім в українській та іманентним у західноєвропейській культурі середньовічно-лицарським символом придворного, “куртуазного” залицяння, виразником якого є лексема “Hof – двір”. Цікавою з точки зору образної складової є нім. ФО *in die Haseln gehen* – йти на побачення (досл. йти в ліщину). Певним еквівалентом може виступити укр. *топтати стежку* (у обох наведених прикладах відображено процес ходьби: йти, топтати).

Однією з найбільш гендерно стереотипізованих у німецькій фразеології, тісно пов’язаною зі сферою “поради стосовно сімейного життя”, є підгрупа “Значущість жінки для вдалого шлюбу”. Як і в українській фразеології, німецькі ФО відображують прагматичне ставлення до жінки, коли вона виступає перш за все об’єктом дії. Значну частину одиниць даної сфери в обох мовах становлять паремії. Напр.: нім. *Eine gute Frau ist Goldes wert* (досл. хороша жінка варта золота), що в українському варіанті звучить як *Хороша жінка – кам’яна стінка / Добра жінка – щастя, а лиха – трясця*.

Велику спільність, а отже і універсальність концептуалізації знаходимо у контексті ролі жінки-домогосподарки. Напр. нім. *Das Auge der Frau hält die Stube (das Haus) rein*. – укр. *Добра жінка дім береже, а лиха рукавом рознесе / У хорошої хазяйки хата – повна чаша*. Тут зустрічаємо спільність образу “будинок” (Stube, Haus, дім, хата) та роль жінки (Frau) у ньому. Ще одним прикладом хазяйновитості є паремія нім. *Einer reinlichen Frau fehlt es nie an Wasser*. – укр. *Як сорочка біла, то і жінка мила* (хоча лексична структура ФО відрізняється, однак концептуально

вони споріднені: прання, прибирання: нім. образ *Wasser*, укр. біла сорочка, тобто чиста, попрана).

Андроцентричний погляд на роль жінки у домі підкреслюють і такі пареміологічні одиниці, як напр.: нім. *Frauen und Ofen bleiben zu Hause* (досл. жінки і печі залишаються вдома) – укр. *Жінці місто, де місять місто / Жіноча річ коло припічка*. Внутрішня форма ФО відсилає реципієнта до образу печі, в якій печуть хліб: нім. *Ofen*, укр. місце, де місять тісто/припічок).

Універсальність такого сприйняття підтверджують паремії нім. *Frau und Katze gehören ins Haus, Mann und Hund auf den Hof* та укр. *Бабі (жінці) дорога – од печі до порога*, які відводять жінці місце виключно в межах дому.

Інтерес викликають зокрема паремії, що наголошують на аксіологічній пріоритетності “харчового прагматизму” над візуальною естетикою. Напр.: паремії нім. *Schönheit kann man nicht essen* та укр. *Краси на тарілці не подаси* виявляють універсальність образної складової у даному контексті.

Важливим аспектом є розподіл ролей чоловіка і жінки у сім’ї. Так, в українських пареміях, що вербалізують верховенство жінки у сім’ї, здебільшого присутня іронія, напр.: *Як жінка верховодить, так чоловік по сусідах ходить/ Як тато скажуть, так по-маминому і буде/ Чоловік голова, а жінка – шия*. У схожих твердженнях німецькомовного матеріалу присутня як нейтральна, так і іронічна оцінка, напр.: нейтр. *Wer in seinem Hause Friede haben will, der muss tun, was die Frau will*/ ірон. *Der Mann ist das Haupt der Familie und die Frau ist der Hut darauf*.

Слід зазначити, що у даній підгрупі присутні ФО (а саме паремії), які наголошують на значущості жінки для сім’ї, дому. Напр.: нім. *Wer kein Weib hat, der hat auch kein Haus*. та укр. *Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки – хата/ Чоловік у домі – голова, а жінка – душа*. У обох мовах присутній образ *Haus* – будинок, як символ сімейного затишку.

Універсальні, спільні для обох мов ФО знаходимо і в підгрупі “Труднощі шлюбу для чоловіка”, на зразок нім. *unter dem Pantoffel stehen* – укр. *бути під каблук*. Тут німецька мова асоціює жінку з домашніми туфлями “*Pantoffel*”. Слід зазначити, що таке трактування не є однозначним, про що свідчить лексема “*Pantoffelheld*” (досл. герой домашніх туфель) – чоловік, який нічого не може вирішити без дружини. Натомість український фразеологізм вербалізує образ “каблук” як атрибут жіночого взуття, причому дана інтерпретація є більш однозначною.

Специфічною є також ФО *-d ist ein Weiberknecht* (досл. жіночий раб), що в перекладі означає “він під черевиком у своєї дружини”. В українській мові вона може мати іншу інтерпретацію, оскільки за внутрішньою формою перегукується з рос. “дамский угодник” (тобто той, що любить жінок – бабій).

Поряд з цим у обох фразеологічних системах знаходимо одиниці (хоча їх кількість незначна), у яких жінка виступає суб'єктом дії. Прикладом служить ФО нім. мови *den Pantoffel führen (schwingen)* (верховодити в домі (про жінку), та укр. *тримати під каблуком*. Хоча через відмінності у лексичній та синтаксичній структурі, а також згаданій неоднозначності інтерпретації образів “Pantoffel – каблук” дані ФО не є повними еквівалентами, однак у даному контексті вони семантично споріднені.

Цікавою для дослідження є підгрупа “Поради стосовно сімейного життя”, де основне місце займає правильний вибір дружини. У виявлених ФО обох мов присутнє застереження щодо поспіху у цій справі, напр.: нім. *Heiraten ist kein Pferdekauf.* – укр. *Сватання не катання: швидко коней не гони* (образ “кінь – Pferd“ в обох культурах) або укр. *Жениться – не галушок наварить.* (образ “галушки” є національно-маркованим).

При виборі нареченої слід зважати на працьовитість, про що свідчать такі паремії нім. *Suche dir deine Frau nicht beim Tanzen, sondern bei der Erntearbeit im Feld.* – укр. *Як жнива, так і дівка крива.* (в обох ФО номінується образ “робота в полі” (*Erntearbeit im Feld – жнива*), як перевірка працьовитості).

Ще однією рисою гендерної стереотипізації є протиставлення молоді дівчини та заміжньої жінки в обох культурах. Напр.: нім. *Nichts als gute Mädchen und überall böse Frauen.* – укр. *Дівкою – калина, жінкою – ялина.* При цьому попри різницю у образних складових, актуальне значення залишається універсальним для обох мов. Однак, серед українських паремій знаходимо і протилежне твердження: *Гарна дівчицею, гарна й молодичею.*

Цікавим фактом є пріоритетність розуму жінки над красою в українській пареміології *На красиву жінку гарно дивиться, а з розумною гарно жить*, тоді як в німецькомовному варіанті знаходимо специфічне протиставлення понять “розум” і “краса” по відношенню до жінки (і до чоловіка): нім. *Die Schönheit des Mannes liegt in seinem Verstand, der Verstand der Frau liegt in ihrer Schönheit.*

Особливим прагматичним ставленням до жінки в обох культурах відзначені паремії типу нім. *Frauen, Pferde und Uhren soll man nicht verleihen* та укр. *Жінки, рушниці й собаки на прокат не дають / Жінки та люльки нікому не позичай.* Мова йде про жінку як річ, котру не можна позичати (пор. нім. *verleihen*, укр. *дати на прокат, позичати*). Наведені приклади містять специфічний образ (нім. *Frau – Pferd, Uhr / укр. жінка – рушниця, собака, люлька*), що визначає ті предмети вжитку, які є найбільш цінними у побуті народу. Для німця – це кінь, годинник, для українця – рушниця, люлька.

Поряд з цим нами виявлено паремію *Коня у позику не давай, а жінки у приданки не пускай.* Тут фігурує образ коня як і в німецькому “*Frauen, Pferde...*”, однак замість позичання жінки йдеться про її гуляння на весіл-

лі (*приданки* – множинний іменник, істота: весільні гості з боку нареченої). Таким чином в обох культурах жінка визначається як один з найцінніших предметів вжитку для чоловіка. Універсальність, архетиповість образу “жінка – предмет домашнього вжитку” у юдеохристиянському культурному ареалі має глибоке біблійне коріння – “Не пожадай нічого в ближнього свого – ні дому, ні раба, ні віслюка, ні верблюда, ні жони його”. Послідовність пріоритетів збережена, варіюють лише аксіологічно марковані лексемні компоненти – “кінь, годинник” / “рушниця, люлька”.

Важливим постулатом даної підгрупи є засудження великої вікової різниці між чоловіком та жінкою в обох культурах. Напр. нім. *Junge Frau und alter Mann sind ein trauriges Gespann.* – укр. *Де чоловік старий, а жінка молода – там рідко згода бува.* / *Wenn ein Alter ein junges Weib nimmt, so lacht der Tod.* – укр. *Не надовго старий жениться: як не вмере, то скажуться.*

У фразеологічному фонді обох мов знаходимо застереження стосовно шлюбу, які звернені до чоловіків і відзначаються універсальним для обох мов образом “похід на війну”: нім. *Gehst du in den Krieg, so bete einmal; gehst du zur See, zweimal; gehst du aber in die Ehe – dreimal.* – укр. *Женитись і йти на війну не совітуй нікому.*

Цікавими для аналізу є також паремії-прескрипції для батьків, які мають незаміжню дочку. В обох культурах наголошується на необхідності видавати дочку заміж у молодому віці, напр.: нім. *Deinen Tisch verspeise hübsch frisch und deine Tochter verheirate fein jung.* – укр. *Женить сина не спіши, – хитайся дочку віддати / Дівка на порі – женихи на дворі* (die Tochter verheiraten – дочку віддати).

Універсальністю також відзначається і питання приданого у шлюбі. Негативну оцінку знаходимо у тих випадках, коли йдеться про багату наречену, напр.: нім. *Ist das Geld die Braut, so wird die Ehe selten gut.* та укр. *Багатую взять – буде поприкати / Жінчине добро кілком у горлі стоїть* (das Geld – добро (в значенні багатство)).

Поряд з цим німецька фразеологія засвідчує також прагматичне ставлення, а саме необхідність приданого: *Wenn die Frau nichts hat und der Mann nichts tut, wird die Ehe selten gut.* Натомість в українській пареміології мова йде про пріоритетність інших цінностей: *Жінчином багатством віку не проживеш / Не з багатством жить, а з людиною.*

Слід зазначити, що українська пареміологія містить поради у шлюбі і для жінок, напр.: *Заміж іти не на рік, а на цілий вік / Не йди заміж за старого, бо бабою будеш.*

Українська пареміологія також вербалізує значущість чоловіка для жінки у шлюбі, напр. *Чоловік, як ворона, а все ж жінці оборона.* Схожі приклади даної підгрупи у німецькомовному матеріалі нами не виявлено.

У підгрупі “Єдність чоловіка і жінки” присутні як універсальні, так і ідіоетнічні ФО, що зумовлено специфічними образами-еталонами для

зіставлення. Так, універсальністю відзначаються паремії: нім. *Mann und Weib sind ein Leib*. – укр. *Муж та жона – одна сатана/ Найкраща спілка – чоловік та жінка*. Попри відмінність у лексичній структурі (*ein Leib* – одна сатана – найкраща спілка) залишається спільним концепт “спорідненість”. Специфічним прикладом є укр. *Чоловік з жінкою, що борошно з водою*, що свідчить про роль хліба в українській культурі (борошно і вода – основні складові для випікання хліба).

Наголошується взаємна необхідність жінки та чоловіка в німецькому варіанті *Der Mann macht die Frau und die Frau den Mann*. В українській мові знаходимо схожі за внутрішньою формою паремії: *Чоловік жінці – краще рідної матері, жінка чоловікові – краще рідного батька*.

Певною специфікою відзначені паремії з антропонімами, та актуальне значення залишається універсальним для обох мов. Напр.: нім. *Hans ist seiner Grete wert*. – укр. *Який Самійло, така й Самійлиха*. (чоловік і жінка варті один одного) / нім. *Jeder Töffel findet seine Grete*. – укр. *Кожна птиця знайде свого Гриця*. (кожна жінка знайде чоловіка до пари).

На основі проведеного зіставлення очевидною стає універсальність відображення концептів “жінка” / ”чоловік” в обох мовах. Позитивно конотованими рисами жінки в обох фразеологічних фондах є хазяйновитість, приваблива зовнішність, натомість негативними – погана вдача, невиконання своїх обов’язків і таке інше. Образ сильного чоловіка як опори суспільства і голови сімейства також є спільним для української та німецької мов. Однак, специфічною рисою є більша міра андроцентричності німецької фразеології (тобто вона репрезентує, за нашими відомостями, картину світу здебільшого з чоловічої точки зору: 34 ФО (~ 61%) у німецькій та 35 ФО (~ 54%) в українській фразеології, а також менша агентивність жінки (особливо у сфері пареміології): 10 ФО (~ 19%) у німецькому та 24 ФО (~ 37%) в українському фразеологічному фонді. Вказані кількісні дані стосуються розглянутої семантичної сфери “Шлюб”.

Розглядаючи гендерно марковані ФО з точки зору універсальності та ідіоетнічності образної складової нами було виявлено та проаналізовано специфіку внутрішньої форми у ряді ФО, яка зумовлена рядом об’єктивних обставин. Разом з тим наявність семантично схожих образів-еталонів та стереотипів у досліджуваних ФО обох фразеологічних систем (попри їх різну лексичну та синтаксичну реалізацію) свідчить про значну міру універсальності сприйняття та концептуалізації об’єктивної картини світу, зокрема у сфері гендерних стереотипів.

Проведене нами дослідження базується на первинному лексикографічному етапі аналізу фразеологічного фонду німецької та української мов, який обов’язково буде доповнений та розширений текстуальним (корпусним) аналізом.

Література:

1. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии. – М.: Знак, 2008. – 656 с. – (Studia philologica).
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти. Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / О. Л. Бессонова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 39 с.: рис. – укр.
3. Кирилина А. В. Гендерные стереотипы по данным языка. – Режим доступа: http://www.a-z.ru/women_cd1/html/kirilina_b.htm.
4. Dobrovol'skij D., Piirainen E. Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives. – Elsevier Science & Technology, 2005. – 452 p.
- Довідково-лексикографічні джерела
5. Багмет А., Дашенко М., Андрущенко К. Збірка українських приказок та прислів'їв: 2-е вид., стереотип., з репринтного відтворення вид. 1929 р. – К.: Техніка, 2004. – 224 с. – (Народні джерела).
6. Німецько-український фразеологічний словник: В 2-х т. / Укл. В. І. Гавриць, О. П. Пророченко. – К.: Рад. школа, 1981. – Т. 1 – 416 с., Т. 2. – 384 с.
7. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с. – (Словники України).
8. 2008 прислів'їв і приказок / Упоряд. Г. Басюк. – Тернопіль: Яблуко, 2008. – 144 с.
9. Beyer H., Beyer A. Sprichwörterlexikon. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut // Байер Х., Байер А. Немецкие пословицы и поговорки: Сборник. – М.: Высш. шк., 1989. – 392 с.
10. Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Herausgegeben von der Dudenredaktion. – 2., neu bearb. und aktualisierte Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 2007. – 960 s.
11. Zitate & Sprichwörter / Herausgeb. von Gabriele und Gerd Jockel. – Leonberg: Garant Verlag GmbH, 2007. – 192 s.

Кажарновіч Я.,

кафедра славістики, Гданський університет (Польща)

LICZEBNIK W CERKIEWNOSŁOWIAŃSKIM APOSTOLE Z BIBLIOTEKI ŚLĄSKIEJ

У тексті йдеться про флексійні і синтаксичні процеси перетворень лексем, що позначають число, у церковно-слов'янській мові в самостійну частину мови на основі Апостола з Сілезької Бібліотеки з XVI ст.

Ключові слова: числівник, флексія, синтаксис, флексія числівника, частина мови, синтаксичні вимоги, акомодация, церковно-слов'янська мова, Апостол.

In this text is being discussed two criteria (inflected and syntactical criterion) of the developing the Numerals as a separate part of speech in text of the Church Slavonic Apostle from Silesian Library in Katowice.

Key words: The Numeral, inflexion, syntax, the inflectional of the numerals, part of speech, accommodation, The Church Slavonic language, The Apostle.

W Bibliotece Śląskiej w Katowicach pod sygnaturą R 182 III znajduje się ciekawy, cerkiewnosłowiański *Apostol*. Jak głosi napis umieszczony u dołu karty 1a, pochodzi on z XV wieku, istnieją jednak przypuszczenia, by tekst datować na wiek XVI lub później. Badacze ukraińscy widzą w nim kopię lwowskiego *Apostola* z 1574 roku¹. Nie wdając się w tym momencie w szczegóły, zauważymy tylko, że tekst pisany jest językiem cerkiewnosłowiańskim redakcji wschodniosłowiańskiej z pewnymi cechami ukraińskimi, ale nosi też dość wyraźne piętno jakiegoś południowosłowiańskiego (zapewne bułgarskiego) wzorca, co dokładniej zostało omówione we wcześniejszej mojej pracy [4]. Tam też dokładniejszy opis treściowy zabytku.

Przedmiotem opracowania są tu wyrazy oznaczające liczby i procesy ich przekształceń w samodzielłą część mowy. Omówione tu będą formy fleksyjne liczebników oraz wymagania akomodacyjne połączeń liczebnikowych w grupie imiennej i procesy świadczące o kształtowaniu się nowej części mowy.

Liczebniki nie należą do szczególnie łatwych części mowy, zarówno w sposobie odmiany, jak i ze względu na wymogi składniowe. We wczesnych okresach rozwoju języków słowiańskich pozostawały w ścisłym związku z zaimkami i rzeczownikami. Liczebniki 1-4 były zaimkami i pozostawały w związku zgody z rzeczownikiem, formy liczebników od 5 były rzeczownikami i łączyły się w grupie imiennej na zasadzie związku rządu. Charakterystyczna była dla nich kategoria liczby – leksem **ѣдинѣ** posiadał liczbę pojedynczą, leksem **дѣва** – miał liczbę

¹ W liście otrzymanym przeze mnie od dyrektora Biblioteki Śląskiej, prof. dr hab. Jana Malickiego w czerwcu 2002 roku czytamy: (...) *w świetle ostatnio przeprowadzonych przez pracowników lwowskiej Biblioteki Naukowej badań powyższy rękopis jest odpisem z Apostoła wydanej przez Fiodorowa w 1574 roku we Lwowie.*

podwójną, **триє, чєтыри** miały tylko liczbę mnogą, leksemy **пять** do **дєвать** były formalnie rzeczownikami deklinacji *-*i*-tematowej i odmieniały się w liczbie pojedynczej, wszystkie trzy liczby miał leksem **дєсать**. Ponadto liczebniki 2-4 miały kategorię rodzaju – jedną formę wspólną dla rodzaju żeńskiego i nijakiego, inną – dla rodzaju męskiego. Liczebniki od 11 były strukturalnie złożone, w sensie słowotwórczym były zestawieniami, składniowo i fleksyjnie zachowywały się jak wyrazy, z których były złożone.

We fleksji liczebnika w omawianym zabytku daje się zaobserwować kilka tendencji. Jedną z nich jest unieruchamianie leksemu liczebnikowego, zarówno w formach oznaczających jedności, jak i w składzie liczebników złożonych (nieodmienne pozostają tylko człony oznaczające jedności). Liczebnik występuje najczęściej w formie mianownika-biernika, niezależnie od wymagań narzuconych przez czasownik czy inny element formalnie nadrzędny. Pozbawiony jest kategorii rodzaju. Forma na **-и** jest wspólną formą dla wszystkich rodzajów. Powstała zapewne pod wpływem deklinacji liczebników typu **пять**, przez co przypomina trochę formę przypadka zależnego, znanego z bułgarskiego. Ze względu jednak na brak większej liczby form potwierdzających takie przypuszczenie musimy widzieć tu raczej zbliżenie formalne liczebnika **четыри** i **пять**, co wskazuje na kształtowanie się liczebników jako samodzielnej części mowy:

18b/2 Dz 10,11 **плицаница велнка о чєтыри краа привазанъ**

20b/4 Dz 11,5 **плицаница веліа ѿ чєтыри краа висаць.**

O ile pierwszy z przykładów może uchodzić za poprawną formę biernika z przyimkiem *о*, drugi powinien brzmieć już **ѿ чєтырь краи** (lub **краєвъ**). Oba fragmenty są za każdym razem inaczej realizowane w innych przekładach. *Matičin* Apostoł, odpis serbski z XIII wieku, używa przyimków *о* i *на* z biernikiem: Dz 10,11 **о чєтыри краи**, Dz 11,5 **на чєтыри оугле**. Teksty ruskie – Apostoł Fiodorowa z 1569 roku (AF) i Dzieje Apostolskie z Biblii cesarskiej Elżbiety (Елисаветинская Библия, XVIII wiek, dalej BE) używają form z przyimkiem *о* i **по** – AF 10,11 **о чєтырєхъ краєхъ привазанъ**, 11,5 **о чєтыри краа висацоу**; BE 10,11 **по чєтырєм краємъ**, 11,5 **ѿ чєтырєхъ краєвъ**. Lekcja Apostoła z 1569 roku jest najbliższa formie Apostoła Śląskiego, co wskazywać by mogło na jakieś powiązania obu tekstów. Pierwotnie czasownik **привазати** łączył się z **по** + Acc, **на** + Acc, **о** + Loc, nie było konstrukcji **о** + Acc, która pojawiła się z czasem. Niewiele w kwestii różnej interpretacji tych samych fragmentów w różnych odpisach wyjaśnia tekst grecki z formą bezprzyimkową **τєσσ αρχαίς καθιєμєν**. Ta konstrukcja grecka rzuca jednak światło na formę **чєтыри** Apostoła Śląskiego. Jest to biernik pod wpływem tej samej formy greckiej **τєσσαρσιν**. Tym należy tłumaczyć jej pojawienie się także po przyimku **ѿ**.

Podobnie unieruchomienie całego członu liczebnikowego w konstrukcji przyimkowej można zauważyć w wersji 24a/6-7 Dz 13,20 **и по сиъхъ лѣтъ чєтыри ста и пѣтдєсѣт**. Oczekiwalibyśmy tu formy **по сиъхъ лѣтъѣхъ**

четырьхъ стахъ и пяти десати z formami miejscownika. Jednak użyta w tekście słowiańskim forma biernika może w tym przypadku wskazywać na zrośnięcie się obu członów w całość **честыриста** i postrzeganie całości jako nowego leksemu liczebnikowego oznaczającego '400', a nie – jako liczby setek.

Ten nowy twór liczebnikowy pozostaje nieodmienny, co go wyróżnia. Wyjaśnienia wymaga brak związku formalnego tego członu z konstrukcją **по сихъ**. Pojawia się ona tylko w przekładach cerkiewnosłowiańskich (mają ją oprócz tekstu śląskiego także wspomniane przekłady wschodniosłowiańskie) i współczesny przekład rosyjski. Nie znają jej teksty greckie i łacińskie. Można ją rozumieć jako przysłówek, a samą formę dopełniacza należy tu rozpatrywać jako stosunek części do całości (okres czasu przez jaki coś się działo składał się z 450 lat). Zabieg ten służy do wyróżnienia tego odcinka czasu i części składowych [3:12-13]. Całość jednak ma formę biernika, która oznacza upływ odcinka czasu złożonego z tych 450 lat. Ponadto AF i BE dodają leksem **іако** – **по сихъ іако лѣтъ**, który ma w tym kontekście znaczenie wielkości w przybliżeniu.

Przyimek **до** wymaga dopełniacza. Formy liczebnika we fragmencie 24a/3 Dz 13,18 **и до четыри десат лѣтъ пропита ихъ въ поустьини** powinny brzmieć **до четырь десат**. Ta forma jednak wskazywałaby na luźne zestawienie członów określającego i określanego (czyli w znaczeniu 'do czterech dziesiątek'). Nieodmienienie członu określającego świadczy o wyodrębnieniu się leksemu liczebnikowego '40', który znów pozostaje nieodmienny, co go na pewno wyróżnia, jak w poprzednim przykładzie.

Inaczej jest w ustępie 6b/24-25 Dz 20,6 **и приидохомъ къ нимъ въ трододу до дніи пать**. Lekcję identyczną ma AF, podobnie serbski Matičin Apostoľ, z tym jednak, że liczebnik jest odmieniony **до пети днь**. Biblia cesarskiej Elżbiety używa nowej konstrukcji **во днехъ пяти**. Niewątpliwie błędna forma mianownika-biernika liczebnika w AF i AŚ ma swoje źródło w regularnej konstrukcji greckiej *ἀχρι ημερων πεντε* z typowym dla greckiego nieodmiennym liczebnikiem.

Również w pozostałych miejscach nieodmienienie leksemu liczebnikowego może wskazywać na kształtowanie się jego jako samodzielnej części mowy. Całość nie jest traktowana jako luźne połączenie kilku form uzgodnionych ze sobą, lecz jako jedna forma, w której tylko ostatni człon jest odmienny:

130b/24 Gal 2,1 **по том же по чотыри на десатихъ лѣтъхъ възыдохъ въ іерлими**

132b/14 Gal 3,17 **иже по лѣтъхъ четыри ста и тридесате вывыи законь**.

W ostatnim przykładzie spodziewalibyśmy się formy **по лѣтъхъ четырьхъ стахъ и тръхъ десатъ**, jednak wewnętrzne związki między poszczególnymi leksemami tego zestawienia każą traktować je jako niepodzielną całość, w której forma **четыри** wymaga mianownika liczby mnogiej **ста**, a leksem 'trzydzieści' należy traktować jako całość **тридесат**, a nie zestawienie **трие десате**, jak **трие мжжи**. Dodatkowo człon **трие** pozostawia poza kategorią rodzaju.

Oto podobne przykłady naruszania właściwości fleksyjnych wyrazów liczebnikowych świadczące o wyodrębnieniu się ich jako samodzielnej części mowy:

12a/1 Dz 7,23 **напльнлаше ємоу чєтыри десат лѣт врѣма**

12a/18 Dz 7,30 **испльнше сѧ лѣтѡм чєтыри десат**

12b/13 Dz 7,36 **и в пѹстыни лѣт чєтыри десат (сѣтворь чюдеса JK)**

43a/1-2Dz23,13 **вѣше же множає чєтыри десат нже сѧ клѧтвѧ сѣтворшен**

W powyższych przykładach forma dopełniacza liczby mnogiej członu десат wyrażnie wskazuje, że nie jest on członem określanym przez człon oznaczający jednostki, lecz ukazuje wyodrębnienie się leksemu liczebnikowego ‘czterdzieści’.

Z kolei przejdziemy do omówienia form fleksyjnych leksemów liczebnikowych drugiej dziesiątki. W tej nielicznej grupie przykładów człon oznaczający dziesiątki przybiera formę biernika liczby pojedynczej z przyimkiem на десатъ zamiast miejscownika на десате. Zmiana formy fleksyjnej jednego z członów leksemu liczebnikowego na pewno świadczy o wyodrębnieniu się samodzielnej części mowy. Jednocześnie jednak formę на десатъ można wyjaśnić fonetycznie przez redukcję wygłosowej samogłoski do dawnego jeru albo utożsamienie zapisu на десатъ з на десате, bo Ъ > е i w konsekwencji ъ = е, na co przykładów wiele w zabytku [4] lub wyrównaniem do deklinacji IV. Można by tu zaryzykować w związku z powyższym hipotezę, że to ślad kształtowania się bułgarskiego analityzmu fleksyjnego z biernikiem jako tzw. casus generalis. Jednak ze względu na ograniczoną liczbę przykładów i ograniczenie zjawiska tylko do poniższych przykładów w zabytku jako całości, stwierdzenie to powinno zostać na etapie hipotezy:

3a/12 Dz 2,14 **став же петръ сѣ єдинѣм на десатъ**

127b/16 II Kor 12,2 **вѣмь чѧка о хѣ прѣжде лѣт чєтыри на десат ... вѣсхыщена бѣвша ... до третїаго нєсе.**

Sytuacja odmienna od opisanej, jednak nadal świadcząca o kształtowaniu się samodzielnego liczebnika, panuje w ustępie 10a/13 Dz 6,2 **призѣваше же оубо два на десатїи**, w którym nieodmienny jest człon pierwszy, za to kategorię fleksyjną przypadku liczby i (prawdopodobnie) rodzaju (G pl., rodzaj męski zapewne osobowy) ma człon dotychczas określany.

Liczebnik ‘dwadzieścia’ był zestawieniem formy członu liczbowego два i formy liczby podwójnej (mianownik) десатѣ, natomiast w zabytku człon oznaczający dziesiątki może przyjmować formę G pl. десатъ. Świadczy to niewątpliwie o kształtowaniu się liczebnika jako samodzielnej części mowy:

2a/15 Dz 1,15 **вѣ же народъ именитыхъ вѣ хѣпѣ сто и два десатъ.**

Jednak obok tych oczywistych faktów unieruchamiania członów liczebnikowych będących wyrazem kształtowania się liczebnika jako samodzielnej części mowy, nie sposób nie wspomnieć o formach liczebników akomodowanych przez wyraz nadrzędny. Liczebnik jest jednocześnie wyrazem określającym i pozostaje w związku zgody z innym rzeczownikiem, zachowując się składniowo jak typowy przymiotnik. Formacji liczebnikowych akomodowanych przez nadrzędnik jest zdecydowanie więcej, bo aż 28.

Leksemy oznaczające liczby od 1 do 4 występują zawsze w związku zgody z określanym rzeczownikiem – liczebnik '1' wymaga liczby pojedynczej, '2' – liczby podwójnej, kolejne – liczby mnogiej. Zachowują one ponadto formy rodzaju. Oto najbardziej symptomatyczne przykłady:

8a/16 Dz 5,7 высть же яко трѣмь часомь минуѡвшемь

17b/11 Dz 9,38 послаша два моужа

24a/4 Dz 13,19 и низложи въ азыкъ седмь въ земли ханааньстѣи

31a/20 Dz 17,2 и по суботахъ трѣхъ стѣлааше са съ ними

38a/12 Dz 20,31 три лѣта ношь и день не прѣстаахъ оуча

38b/23 Dz 21,7 прѣвѣхомь день единь въ нихъ

39b/10 Dz 21,23 сжть оу насъ моужіе чѣтыре

45b/1 Dz 24,27 двѣма же лѣтѡма скончавшема са

45b/5 Dz 25,1 по трѣхъ днехъ възыде

51a/21 Dz 28,11 по трѣхъ мѣсацихъ вѣнидохо^м въ корабель

51b/5 Dz 28,15 изыдоша до апіева торгога ... и трієхъ кръчємницѣ

51b/10 Dz 28,17 выс же по днехъ тріохъ съзвати павла

52a/25 Dz 28,30 прѣвѣ же павелъ двѣ лѣтѣ

134a/10 Gal 4,24 сѣа е^с два завѣта

164a/17 I Tm 5,19 на попа хоулы не приємили развѣ аще при двою или тріохъ свѣдѣтелехъ.

Liczebniki od '5' wzwyż jeśli występują w mianowniku lub bierniku wymagają po sobie dopełniacza liczby mnogiej określanego rzeczownika, liczebnik w innym przypadku uzgadnia formę z określanym rzeczownikiem:

17a/24 Dz 9,33 ѡ осми лѣхъ лежѣща на одрѣ

35b/3 Dz 19,19 и обрѣтоша срѣбра пѣть темь

38b/13 Dz 21,4 и изъобрѣтше оученики прѣвѣхомъ тоу дніи семь

42a/1 Dz 22,24 человѣка римлѣнина и не осождена лѣт пѣтъ вамъ быти (tzn. вити – JK)

44a/11 Dz 24,1 по пѣтихъ же днехъ съниде архієрен

51b/2 Dz 28,14 оумолени выхомъ ... прѣвѣти дніи седмь

61b/16 IP 15,20 ѡсмь дшъ спасѡша са ѡ воды.

Tylko raz w całym zabytku człon określający jednostki w liczebniku oznaczającym setki dostosowuje swoją formę nie do nadrzędnego czasownika, lecz do przysłówka. Liczebnik '5' poniżej występuje w dopełniaczu po przysłówku – przyimku боле niezależnie od czasownika wymagającego celownika. Ciekawe, że przybiera on tu formę liczby mnogiej, której nie mógł mieć, bo był traktowany jak rzeczownik singulare tantum. Nadanie mu takiego znamienia liczby mnogiej świadczy o przebudowie systemu i o wyodrębnianiu się nowej części mowy. Liczba mnoga jest tu uzasadniona choćby logicznie (pięć oznacza 'wiele', 'więcej niż jeden') Po liczebniku leksem съто uzgadnia formę z członem określającym jednostki. Rzeczownik określany przez nowy liczebnik przyjmuje formę wymaganą przez czasownik:

113b/16 I Kor 15,6 по томъ же гави са боле пѣтихъ сотъ братіамъ

Liczebniki złożone trójczłonowe oznaczające setki (typu 345) i tysiące mają

formę określanego rzeczownika zależną od ostatniego członu liczebnikowego:

6a/19-20 Dz 4,4 и бы^с числwm моужинъ тако тысяць пять

50a/25 Dz 27,37 вѣ же въ корабли всѣхъ днѣ двѣ стѣ и седмь десатъ и шесть

90b/20 Rz 11,4 вставихъ себѣ седмь тысоуць моужинъ

Odstępstwem od tej zasady są dwa przykłady związku zgody po liczebniku '6', wymagającego dopełniacza liczby mnogiej rzeczownika:

20b/18 Dz 11,12 придвша съ множ и шесть братіа сін

33b/13 Dz 18,11 сѣдѣ же лѣто и мѣсца шесть оуча въ нихъ.

W przykładzie 20b/18 forma **братіа** jest graficznie i fonetycznie zmienioną postacią G sg. (lub N pl) **братіа**. Ten rzeczownik zbiorowy formy pluralis nie posiada, choć ma takie znaczenie. Konstrukcję w powyższym ustępie można interpretować zatem jako dopełniacz częstkowy (sześciu spośród braci), w której człon oznaczający liczbę pełni funkcję podmiotu. Formę N pl w drugim zdaniu można wytłumaczyć tylko wpływem podobnych konstrukcji po formach typu **триє, три, четири, четириє**.

W języku prasłowiańskim połączenia rzeczownik + z formami oznaczającymi liczbę powyżej dziesięciu były swobodne, człon rzeczownikowy dostosowywał swoją formę do formy członu oznaczającego jedności, całość miała charakter luźnych zestawień. Wyodrębnienie się liczebnika jako nowej części mowy polegać może na przebudowie stosunków składniowych w takich połączeniach. Człon rzeczownikowy dostosowuje swoją formę do całego liczebnika, słowotwórczo nie będącego już zestawieniem, lecz złożeniem. Wszędzie poniżej formy G pl da się wyjaśnić tylko akomodacją przez człon liczebnikowy:

11a/13 Dz 7,6 поработать є и озлобать лѣт четири ста

13a/6 Dz 7,42 жрътвы принесосте ми лѣт четири десатє въ пустыни

34b/22 Dz 19,7 вѣше же всѣхъ моужинъ тако ѿ liczba mnoga

44b/11-12 Dz 24,11 тако не множає єс ми днѣ два на десатє ѿ не-
лиже възыдохом поклонити сѧ

45b/14 Dz 25,6 прѣвы^с же въ нихъ дни множає или десатъ

50a/3 Dz 27,28 и измѣривше глаубиноу вѣрѣтоша съженіи к

50a/5 Dz 27,28 и паки измѣривше глаубиноу вѣрѣтоша съженіи ѿ

127a/18 II Kor 11,24 ѿ нюдеевъ пять кратъ четири десатъ извъ еди-
ною пріахъ

176b/12 Hbr 3,17 конхъ же негодвѧ четиридесатє лѣт^х

Analogią do konstrukcji tego typu można wyjaśnić formę G pl w ustępie 51a/24 Dz 28,13 и отвѣзъше^с въ сиракоусы прѣвѣыхъ" днѣ три, jednakże może ona mieć i uzasadnienie fonetyczne – niodróżnianie w wymowie połączenia [ij] oraz [i] może w konsekwencji skutkować pomieszaniem zapisu **-и-** z **-ин-**. W zabytku nie brak przykładów ilustrujących to zjawisko typowe dla gwar zachodnioruskich [1,2,4,6]. Tym samym procesem fonetycznym trzeba tłumaczyć formę z ustępu 45b/14.

Formę N pl rzeczownika po liczebniku złożonym we fragmencie z ustępu 63a/25 **сѣтихъ слз** (tj.236) można tłumaczyć tylko analogią do innych konstrukcji, w których N pl jest uzasadniony składniowo. W tym jednak przypadku wahanie w doborze końcówki N lub G pl po liczebniku złożonym (porównaj powyżej inne przykłady tego typu) świadczą o przebudowie stosunków składniowych w połączeniach liczebnikowych, a to z kolei ukazuje proces kształtowania się nowej części mowy. Tylko tak można wyjaśnić brak związku składniowego między liczebnikiem i członem określanym w przykładach

1a/9 Dz 1,3 **дньми чѣтырь десатѣи авлаіа са имь**

7a/12 Dz 4,22 **лѣты бѣ бѣше множаншими чѣтырь десатѣ.**

W okresie prasłowiańskim poprawne konstrukcje tego typu brzmięć powinny **дньми (лѣты) чѣтырьми десатѣѣ**. Kształtowanie się jednak liczebnika jako nowej części mowy, zmiana jego struktury słowotwórczej, nie utrwalony jeszcze paradygmat dla nowego tworu przy silnym wpływie tradycji powodują takie oczywiste błędy nie do przyjęcia z punktu widzenia dawnych jak i nowych zasad składniowych.

Liczebnik jest stosunkowo młodą częścią mowy, jego kształtowanie można prześledzić dopiero w dość późnych zabytkach języków słowiańskich. Wyodrębnianie się liczebnika jako nowej części mowy ukazują fakty słowotwórcze, fleksyjne i składniowe. Czynniki fleksyjne przejawia się głównie w nieodmienianiu członu liczebnikowego w jakimś połączeniu i zaniechaniu zróżnicowania rodzajowego tych członów, które rodzaj gramatyczny mieć mogły. Czynniki słowotwórcze przejawiają się w zmianie struktury całego połączenia, co w konsekwencji oznacza inne wymagania fleksyjne i składniowe nowego tworu. Czynniki składniowe przejawiają się w przebudowie i zmianie wymagań akomodacyjnych w połączeniach z członami liczebnikowymi.

Materiał omawianego cerkiewnosłowiańskiego Apostoła potwierdza wyodrębnianie się liczebnika jako nowej części mowy w tych trzech aspektach. Najbardziej widoczne są tu jednak czynniki fleksyjne i składniowe, mniej – słowotwórcze, ze względu na tradycyjną pisownię.

Literatura:

1. Citko L., "Kronika Bychowca" na tle historii i geografii języka białoruskiego. – Białystok, 2006.
2. Didiakin – Leeming M., "Fleksja ukraińska w" Leksykonie" Pamby Beryndy. – Ossolineum, 1969.
3. Janda L., "Koncepcja przypadku i czasu w językach słowiańskich. – Kraków 2004. – S. 12-13.
4. Jasińska – Socha T., System fleksyjny starobiałoruskich zabytków II połowy XVI wieku. – Ossolineum, 1979.
5. Karzarnowicz J., Cerkiewnosłowiański rękopiśmienny Apostoł z Biblioteki Śląskiej (sygn. R 182 III). Analiza fonetyczno – graficzna, Slavia Orientalis, t. LII, nr 2, 2003.
6. Karzarnowicz J., Funkcje i użycie przypadków w cerkiewnosłowiańskim Apostole z Biblioteki Śląskiej. – Gdańsk, 2008.

Кацуба Н. П.,

Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, м. Рівне

ВАРІАНТНЕ КЕРУВАННЯ ДІЕСЛІВ ФОРМАМИ ЗНАХІДНОГО І ОРУДНОГО ВІДМІНКІВ У СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються питання варіантного дієслівного керування; на конкретних прикладах простежуються особливості функціонування варіантних форм знахідного і орудного відмінків; з'ясовується співвідношення між синтаксичними властивостями дієслів і їх семантичними ознаками в сучасній словацькій мові.

Ключові слова: *інтенція, дієслівне керування, варіантне дієслівне керування, факультативна варіантність, залежна форма, відмінок*

The questions of variable verbal government are elucidated in this article; on the concrete examples it could be seen the peculiarities functioning of the variable forms of instrumental and accusative cases; it's clarifying correlation between syntactic peculiarities of the verbal's and their semantic features in the modern Slovak language.

Key words: *intention, verbal government, variance verbal government, optional variance, dependent form, case*

У слов'янському мовознавстві багато уваги приділено дослідженню властивостей дієслова як частини мови. Валентність, інтенція, керування дієслів та питання їх співвідношення були предметом вивчення відомих східнослов'янських та західнослов'янських лінгвістів: Ю. Д. Апресяна, І. Р. Вихованця, Ф. Данеша, Я. Качали, Я. Мігала, Й. Ніжнікової, Й. Новотного, Я. Оравця, Е. Пауліні, Й. Ружички, Я. Светліка, М. Соколової, М. Ф. Степанової та інших.

Аналізу окремих лексико-семантичних груп дієслів присвячені серії праць словацьких учених Г. Бартка, Л. Двонча, П. П. Згута, М. Кнапа, Ф. Кочиша, М. Марсінової, С. Ондрейовіча, М. Пісарчикової, П. Тврдого, Е. Тібенської, Р. Угляра, С. Цамбля, Л. Штура, А. Яношика та інших. Однак, існує багато дотепер нез'ясованих питань. До таких належить і проблема варіантних дієслівних конструкцій в сучасній словацькій мові, що й зумовлює актуальність та новизну такого дослідження.

Мета роботи – дослідити варіантне керування дієслів формами знахідного і орудного відмінків; окреслити співвідношення між синтаксичними властивостями цих дієслів та їх семантичними ознаками в сучасній словацькій мові.

Наше дослідження варіантного дієслівного керування ґрунтується на положеннях теорії інтенції. Дієслівне керування розглядаємо як явище,

яке знаходиться у межах дієслівної інтенції й розкриває праву сторону інтенційної структури. Аналіз варіантного керування словацьких дієслів ми будемо проводити з урахуванням взаємовідношень залежних форм ЗВ і ОВ¹. Виходячи з цього, будемо розрізняти їх синонімічне і факультативне (дублетне) вживання. Синонімічною вважаємо синтаксичну варіантність залежних форм, які відрізняються відтінками значень [7, с. 22]. Під факультативною варіантністю розуміємо вживання залежних форм в умовах однакової дистрибуції без смислових розбіжностей [8, с. 158].

Джерелами фактичного матеріалу дослідження слугували такі лексикографічні праці, як *Krátky slovník slovenského jazyka*, 2003 (далі KSSJ); *Slovník slovenského jazyka*, 1959 – 1968, *Velký slovensko-ruský slovník*, 1979 – 1995 (далі VSRS); *Словацько-український словник*, 1985.

У процесі історичного розвитку відмінкової системи слов'янських мов ОВ зазнав найбільших змін. З одного боку, як зазначає І. Р. Вихованець, відбулося поступове ослаблення давніх конкретних адвербіальних значень і часткова заміна їх прийменниково-відмінковими конструкціями, а з другого, зростає синтаксизація орудного відмінка, що сприяло переміщенню його функцій у сферу вираження відношень суб'єктних, об'єктних і предикативних [2, с. 109]. На необхідність розмежування значень і функцій вживання безпrijменникового орудного відмінка вказують Р. Мразек, І. В. Ісаченко [6, с. 41; 4, с. 127–141].

Я. Оравець констатує, що численні синтаксичні функції ОВ у сучасній словацькій мові (всі види обставин, іменний присудок, предикативний атрибут) можуть бути згруповані навколо його центральної функції – оформлення назви зняряддя чи засобу дії [10, с. 50]. Отже, розмаїття синтаксичних позицій вказує на те, що в сучасній словацькій мові ОВ є периферійним відмінком, тому функція вираження ним додатка є вторинною. У сучасній словацькій мові ОВ рідко, проте може виражати всі види додатків (додаток засобу дії, наслідку, мети, змістовий додаток). Однак найхарактернішим вживанням ОВ в об'єктній функції є вираження ним додатка засобу дії при перехідних дієсловах, які традиційно керують формою ЗВ. Ми підтримуємо думку Я. Оравця про те, що основними критеріями для визначення додатка в ОВ є його синонімія із ЗВ, наприклад, у випадках *potiahnúť motúzom*, *syptať hrachom* іменники в ОВ є додатками, оскільки цим дієсловам притаменне керування і ЗВ (*potiahnúť motúz*, *syptať hrach*) [10, с. 173]. Така особливість вживання ОВ в об'єктній функції, на нашу думку, зумовлює варіантне керування дієслів формами ЗВ і ОВ у сучасній словацькій мові.

Відповідно до наших матеріалів, синтаксична варіантність форм ЗВ і ОВ зафіксована при керуванні дієслів *hoditi/házdat'*, *lomit'*, *metat'*, *mykat'*

¹ В статті прийняті скорочення назв відмінків: ЗВ – знахідний відмінок, ОВ – орудний відмінок.

myknúť, otočiť/otáčať, pohýbať, pohýnať/pohnúť, skrútiť, skrútnuť/skrúcať, točiť, zakarovať з основним значенням ‘рухати’. Зазначимо, що при керуванні наведених дієслів, іменник у формі ОВ позначає додаток засобу дії. Вираження формою ОВ інших видів додатків нашим дослідженням не виявлено.

Проаналізуємо взаємовідношення варіантних форм *čo, čím* при керуванні дієслів *hodit’/hádzať, metať, mykať/myknúť* із значеннями ‘робити рухи – смикати’.

При керуванні дієслів *hodit’/hádzať* в значенні (1) ‘махнувши рукою (руками), примушувати летіти, падати те, що є в руці (в руках)’ чітку опозицію варіантних форм ЗВ і ОВ демонструє об’єкт, виражений іменником *kameň*. Наприклад, порівняймо: *hodit’ loptu* – кинути м’яч (KSSJ, с. 190), *hádzať piesok lopatou* – кидати пісок лопатою (VSRС, I, с. 577), *hodit’ kameň do vody* – кинути камінь у воду (VSRС, I, с. 625; KSSJ, с. 190), *hodit’ kameňom po niekom* – кинути в когось камінь (VSRС, I, с. 625), *hádzať kamene/kamením do niekoho* – кидати каміння або камінням у кого-небудь (VSRС, I, с. 577). Зазначимо, що випадок варіантності *кидати каміння/камінням* наводить В. Б. Крисько на матеріалах російської мови як приклад синтаксичного дублета, в якому “вибір того чи іншого варіанта ніяк не мотивований лексичними чи синтаксичними умовами вживання <...>, хоча може зумовлюватися <...> контекстуальними факторами, які важко пояснити” [5, с. 9]. Цікаво, що подібний прояв варіантності *метати що і метати чим* І. Майер відносить до синтаксичних синонімів [9, с. 271–275]. На відмінності між формами ЗВ і ОВ вказує Ф. І. Буслаєв: “Коли дійсне дієслово, втрачаючи при собі додаток в знахідному відмінку, вживається з орудним знаряддя, тоді воно отримує зміст середнього: наприклад, *кидати каменем* <... >” [1, с. 107]. Підтримуючи думку Ф. І. Буслаєва, ми вважаємо, що між моделями *hádzať kamene* або *kamením* є семантична відмінність: керування об’єктом у формі ЗВ акцентує увагу на процесі дії, а у формі ОВ – на предметі, на який спрямована дія.

Тотожний тип варіантності залежних форм ЗВ і ОВ спостерігається при керуванні дієслів *hodit’/hádzať, metať* на позначення спортивної термінології, наприклад: *hodit’ oštepom* – метнути спис (VSRС, I, с. 626), *hádzať diskom, oštepom, kladivom* – метати диск, спис, молот (VSRС, I, с. 577), *hodit’ granát* – метнути гранату (VSRС, I, с. 626), *hádzať/metať granáty* – метати гранати (VSRС, I, с. 577; VSRС, II, с. 184).

Синтаксичну варіантність форм ЗВ і ОВ зафіксовано при керуванні дієслів *mykať/myknúť* в значенні ‘робити рвучкі, різкі рухи’, де вони виражають об’єкт неістоти, який представлений іменниками на позначення частин тіла, наприклад: *mykať plecami* – знизувати плечима (KSSJ, с. 346), *myknúť plecом* – знизати плечем (VSRС, II, с. 274), *mykať hlavu/hlavou* – похитувати голову/головою (KSSJ, с. 346; VSRС, II, с. 274). Ми поділяємо твердження М. І. Греча, зроблене на підставі матеріалів ро-

сійської мови, про те, що деякі дієслова сполучаються двоюко, з відмінком знахідним і з орудним: *трясти голову* і *трясти головою*; *ворушити губи* і *ворушити губами*. У першому випадку більше звертається увага на предмет дії; в другому – важливим є не стільки цей предмет, скільки сама дія [цит. за Л. Дубровіною 2002, с. 121].

Таким чином, при варіантному керуванні дієслів *hodit’/hádzať, metať, mykat’/myknút* між формами ЗВ і ОВ наявні тонкі семантичні розбіжності, які мають синонімічний характер.

Керування дієслів *lomit’, otočit’/otáčať, pohýbat’, pohýnat’/pohnút’, skrútit’, skrútnut’/skrúcať, točit’, zakarovať* характеризується факультативним функціонуванням варіантних форм ЗВ і ОВ, оскільки їх вибір не диктується ні семантикою об’єкта, ні семантикою дієслова, ні його видом.

Так загальне значення синонімічних дієслів *skrútit’, skrútnut’/skrúcať, otočit’/otáčať, točit’* – ‘вертяти, обертаючи, змінювати положення кого-, чого-небудь’ та *pohýbat’, pohýnat’/pohnút’* – ‘зрушити з місця що-небудь’ не передбачає семантичної диференціації варіантних форм *čo, čím*, які позначають прямий і непрямий об’єкт. Проілюструємо це на прикладах з лексично тотожними об’єктами: *skrútit’ vypínačom* – повернути вимикачем (VSRS, IV, с. 366; KSSJ, с. 672), *skrútnut’ vypínač/vypínačom* – повернути вимикач/вимикачем (VSRS, IV, с. 366), *skrútit’ klúč* – повернути ключ (KSSJ, с. 672), *skrútnut’ klúč/klúčom v zámke* – повернути ключ/ключем у замку (VSRS, IV, с. 366); *otočit’ vypínač/vypínačom* – повернути вимикач/вимикачем (VSRS, II, с. 822; KSSJ, с. 452), *otočit’ klúč/klúčom v zámke* – повернути ключ/ключем у замку (VSRS, II, с. 822; KSSJ, с. 452), *otočit’ kohútik/kohútikom* – повернути кран (VSRS, II, с. 822), *otáčať kluku/klúkou* – крутити ручку (VSRS, II, с. 819); *točit’ kluku/klúkou* – вертяти ручку (VSRS, V, с. 97; KSSJ, с. 775) та *vidieť, že knihami/knihy ktosi pohýbal* – бачити, що хтось посунув книги (KSSJ, с. 502); *nemohol pohnút ťažkú skriňu/ťažkou skriňou* – не міг зрушити (з місця) важку шафу (KSSJ, с. 501).

Явище цілковитої однозначності й взаємозамінності варіантів керування формами ЗВ і ОВ демонструє дієслово *zakarovať*, що вживається в розмовній словацькій мові у транспортній сфері в значенні ‘спрямовувати рух кого-, чого-небудь в інший бік’, наприклад: *zakarovať autom na letisko* – звернути машину до аеропорту (VSRS, VI, с. 291), *zakaroval sane rovno do stromu* – він повернув сані просто на дерево (VSRS, VI, с. 291).

Цілком очевидно, що конструкції *zakarovať čo* і *zakarovať čím* підтримуються аналогічним керуванням близьких, хоча і ширших за значенням, розглянутих дієслів. Отже, в мовному вжитку при керуванні дієслова *zakarovať* наявне змішування відмінкових форм, що виражені іменниками на позначення транспортних засобів, які являють собою дублети.

Паралельні форми вираження об’єкта істоти у ЗВ і ОВ є характерними при керуванні дієслова *lomit’* в експресивному значенні ‘брати, охоплювати кого, що (про раптові емоційні прояви)’, наприклад: *lomí ho strach* – його бере страх (VSRS, II, с. 84), *hnev ním lomí* – його охоплює

гнів (VSRS, II, с. 84; KSSJ, с. 304). Чітко виражену дублетність варіантних форм ЗВ і ОВ у даному значенні демонструє фразеологізм *lomit' ruku* або *rukami* – заламувати (заломлювати) руки (VSRS, II, с. 84).

Отже, у сучасній словацькій мові при керуванні дієслів *lomit', pohýbat', pohýnat'/pohnút', otočit'/otácat', skrútit', skrútnut'/skrúcat', točit', zakarovat'* варіантні форми ЗВ і ОВ, виражаючи тотожні додатки (засобу дії) та не відображаючи змін дієслівної семантики, функціонують як дублети.

При варіантному керуванні дієслів *hodit'/hádzat', metat', mykat'/myknút'* із значеннями 'робити руки – смикати' форми ЗВ і ОВ відображають семантичні відмінності об'єктів, що дозволяє розглядати їх вживання як синонімічне.

Література:

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика / Буслаев Ф. И. – М.: Учпедгиз, 1959. – 623 с.
2. Вихованець І. Р. Синтаксис словосполучення і простого речення. (Синтаксичні категорії і зв'язки) / Вихованець І. Р. – К.: Наукова думка, 1975. – 222 с.
3. Дубровина Л. Вариативное глагольное управление в русском языке первой трети XIX века / Лариса Дубровина. – Uppsala, 2002. – 232 s.
4. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология. Ч. 1 / Исаченко А. В. – Братислава: Словацкая академия наук, 1954. – 387 с.
5. Крысько В. Б. Исторический синтаксис русского языка: объект и переходность / Крысько В. Б. – Москва: Индрик, 1997. – 423 с.
6. Мразек Р. К вопросу о функциях беспредложного творительного падежа (по материалам русского языка) / Р. Мразек // Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university. – 1960. – Р. 9. – S. 40–52.
7. Русская грамматика: в 2 т. / [гл. ред. Шведова Н. Ю. и др.]. – М.: Наука, 1980. – Т. 2: Синтаксис. – 709 с.
8. Станишева Д. С. К вопросу о разграничении синтаксических синонимов и синтаксических вариантов / Станишева Д. С. // Československá rusistika. – 1976. – № 4. – С. 155–160.
9. Maier I. Verbalreaktion in den "Vesti-Kuranty" (1600–1660). Eine historisch-philologische Untersuchung zur mittellrussischen Syntax / Ingrid Maier. – Uppsala, 1997. – 308 p.
10. Oravec J. Vázba sloviess v slovenčine / Ján Oravec. – Bratislava: vydavateľstvo SAV, 1967. – 392 s.

Словники:

1. Krátky slovník slovenského jazyka / [hlavná redakcia J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj]. – 4. vyd. doplnené a upravené. – Bratislava: Veda, 2003. – 985 s.
2. Slovník slovenského jazyka: I–VI. zv. / [red. Š. Peciar]. – Bratislava: SAV, 1959–1968.
3. Slovensko – ukrajinský slovník / [red. P. Bunganič]. – Bratislava: SPN 1985. – 688 s.
4. Veľký slovensko-ruský slovník: I–VI. zv. / [hl. redaktorka E. Sekaninová]. – Bratislava: Veda, 1979 – 1995.

Кінах Л. С.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ СУБСТАНТИВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються функціонально-семантичні особливості субстантивациї як морфологічно-синтаксичного способу словотворення в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: *транспозиція, (синтаксична, морфологічна) конверсія, субстантивация, функціонально-граматичне поле.*

The article deals with the functional semantic peculiarities of the process of substantivization as a morphological syntactical way of word-formation in the modern German language.

Key words: *transposition, (syntactical, morphological) conversion, substantivization, functional grammatical field.*

Об’єктом наукової рефлексії цієї статті є похідні слова сучасної німецької мови, утворені шляхом переходу в іменник інших частин мови способом безафіксальної транспозиції, а **предметом** – їхня функціонально-семантична асиміляція у межах нової частини мови. **Матеріалом** для аналізу слугували художні твори сучасних німецьких авторів. **Метою** цієї розвідки є вивчення функціонально-семантичної сутності явища субстантивациї й аналіз процесів словотвору цим способом у сучасній німецькій мові, що передбачає виконання таких конкретних **завдань**: 1) аналіз різних підходів до розгляду процесу субстантивациї в сучасній німецькій мові (епістемічний синопсис); 2) з’ясування функціонально-семантичної специфіки асиміляції субстантиватів у межах нової лексико-граматичної категорії.

Епістемічний синопсис шляхів і способів субстантивациї в сучасній німецькій мові засвідчує, що переходу в іменники слів і слівформ інших частин мови в спеціальній літературі приділена достатньо велика увага (роботи I. Barz, L. Eichinger, P. Eisenberg, J. Erben, W. Fleischer, H. J. Heringer, L. Hoffmann, B. Matzke, S. Olsen, Chr. Römer, H. Vater, P. M. Vogel), однак при цьому спостерігаються різні підходи до його витлумачення, найтипівішими серед яких є широке і вузьке витлумачення субстантивациї.

Субстантивацию в її **широкому** значенні І. Барц трактує як частини-номовну перекатегоризацію, за якої творення іменників здійснюється як способом деривациї (*lesen* → *Leser*, *schön* → *Schönheit*), так і способом конверсії (*schreiben* → *Schreiben*, *binden* → *Band*, *besuchen* → *Besuch*, *hoch* → *Hoch*, *fremd* → *Fremder*), тоді як субстантивация у **вузькому** розумінні – це безафіксальний перехід у іменник, тобто перехід зі збере-

женням “категорійно-специфічної словникової форми” твірного елемента (essen → Essen) [4, с. 658-659]. Повністю чи частково тотожними поняттю безафіксального переходу в іменник є ряд інших термінів, які вживаються німецькими мовознавцями: (синтаксична, морфологічна) конверсія / Konversion (P. Eisenberg [6, с. 296-297], J. Erben [7, с. 31], S. Olsen [12, с. 186], W. Fleischer, I. Barz [8, с. 48]), нульова деривація / Nullderivation (B. Matzke, Ch. Römer [14, с. 99]), (синтаксична) перекаатегоризація / (syntaktische) Umkategorisierung (L. Eichinger [5, с. 168], P. M. Vogel [17, с. 245]), трансфігурація / Transfiguration і гіпостазис / Hypostase (W. Henzen [9, с. 244-245]).

У сучасній лінгвістичній літературі субстантивацію трактують як “різновид конверсії, морфологічно-синтаксичного неморфологічного способу творення іменників як перехід з інших частини мови чи їхніх слівформ” [3, с. 590]. В. Фляйшер й І. Барц розглядають субстантивати як “продукти” конверсії, яка здійснюється на основі синтаксичної транспозиції без зміни кореневої голосної та без додавання афіксів [8, с. 48]. Результатом субстантивації є зміна граматичної парадигми твірного слова, його синтаксичних ознак і узагальненого категорійного значення.

Синхронічна субстантивація забезпечує збагачення семантичних можливостей класу іменників. О. С. Кубрякова, розглядаючи безафіксальну транспозицію як когнітивний феномен, підкреслює, що “включення знака у нову частину мови означає саме те, що ним хотіли виразити одне з категорійних значень відповідної частини мови” [1, с. 204]. Оскільки загальнокатегорійним значенням іменника є предметність, то суть процесу субстантивації полягає в тому, що сприйняття людиною тієї чи іншої ознаки, процесу, дії чи стану як окремого предмету викликає у неї потребу виразити свою думку наявними засобами, без творення одиниць з новим морфемним складом.

Л. Ейхінгер вважає субстантивацію основним видом конверсії в сучасній німецькій мові тому, що саме іменник є “реляційно найменш залежною частиною мови, велика частина граматичних ознак якої перейшла на відокремлений елемент, артикль, і котра є найменш вимоглива до елементів, які переходять в іменники” [5, с. 168].

Процес субстантивації може охоплювати практично всі частини мови – дієслово (основу дієслова (1), інфінітив (2), дієприкметник (3)), прикметник (4), прислівник (5), числівник (6), займенник (7), прийменник (8), сполучник (9), частку (10) і навіть вигук (11). Пор.: (1) ... *und schüttelte den Schlaf von sich ab* /Kordon: 93/; (2) *Und all der andere Kram, wie Putzen, Kochen und Abwaschen* /Kordon: 70/; (3) ... *um das Geschehene zu verarbeiten* /Böttger: 149/; (4) *Die Ärmsten sind im Nachhinein nicht böse darüber* /Böttger: 25/; (5) *Antwort auf seine Frage nach dem “Warum“* / Böttger: 100/; (6) *Dieser Achtundsechziger ist ein Spitzenwein* /Böttger: 70/;

(7) ... *der niemals und nirgends die Seinen vergißt* /Delius: 66/; (8) ... *und dann wurde es ins Jenseits befördert* /Böttger: 93/; (9) *Kein Aber!* /Kordon: 159/; (10) *das Exil meines hilflosen Nein!* /Delius: 117/; (11) *wildes, lautes Johlen, das nach Ej! oder Ja! oder Heil! klang* /Delius: 116/.

Субстантивуватися можуть також фонема (12), літери (13), словосполучення (14) і навіть речення (15). Пор.: (12) *Stimme der Mutter mit ihrem "Guten Morgen!"*, *gedehnt betont auf dem U und dem O* /Delius: 11/; (13) *Selbstverantwortlich arbeiten ist das A und O* /Böttger: 93/; (14) ... *um sich dem Nichtstun hinzugeben* /Böttger: 97/; (15) *Das "Bitte von der Bahnsteigkante zurücktreten!"*, *das der Stationsvorsteher mehrfach über den Lautsprecher erschallen ließ, rührte sie nicht* /Kordon: 94/.

Серед німецьких лінгвістів відсутня єдина думка з привиду того, у межах якого розділу мовознавства слід розглядати безафіксальну транспозицію – у синтаксисі чи у словотворі? Г. Пауль відносить субстантивізацію до синтаксису й розрізняє різні її ступені: від **функціональної** у межах певного речення (*Wer A gesagt hat, muß auch B sagen*) до **повної** (*Stelldichein, Vergißmeinnicht*) [13, с. 104-115].

В. Хенцен розглядає синтаксичну перекатегоризацію як проміжне явище між словотвором і синтаксисом. Саме він уперше в історії дослідження німецького словотвору використовує поняття "конверсія" і "гіпостазис". **Конверсія** є переходом слів до іншого класу в їхній нормальній формі (*treffen* → *Treffen*, *Dank* → *dank*). Вона протиставляється граматичній трансфігурації – **гіпостазису**, тобто переходу слів чи сполучень з новою функцією і новим значенням до іншого класу, який супроводжується набуттям ними самостійності своєї флекційної форми або перетворенням незмінюваних утворень (передусім прийменникових сполучень) у змінювані слова (*greis* → *der Greis / des Greises; über Nacht* → *übernachten*) [9, с. 243-245].

На відміну від В. Хенцена дещо вужче розуміє конверсію С. Ользен, яка пов'язує її лише з творенням віддієслівних іменників (*treffen* → *der Treff*, *schlafen* → *der Schlaf*), вербальний компонент яких виступає в якості іменника ("морфологічна конверсія"). Обидва елементи таких конверсійних пар є лексикалізовані та набули своїх власних фонологічних і категорійних особливостей. С. Ользен підкреслює, що ця модель у сучасній німецькій мові є малопродуктивною. Результатом такої конверсії може бути оказіональний іменник чоловічого роду сильної відміни (*Ankratz, Verstau*) [12, с. 196]. Творення субстантивованих прикметників і дієприкметників вона не відносить до словотвору й пропонує розглядати їх у синтаксисі, висловлюючи подібну думку й щодо субстантивованого інфінітиву (*das Wollen, das Sich-Wehren*). Утворення на зразок *der Fremde, der Glückliche, der Reisende, der Angestellte* є, на її думку, іменними словосполученнями з пропущеним іменником [12, с. 186].

З таким підходом до розгляду субстантивованих прикметників погоджується Г. Фатер: у випадку *der / die / das Neue* йдеться, на його думку, не про (морфологічну) конверсію, а виключно про синтаксичне явище. Утворення середнього роду *das Gute, das Neue* він кваліфікує як “нейтральні відприкметникові квазі-субстантивати” / “neutrale A-Quasisubstantivierungen”, протиставляючи їх справжнім субстантива-там / *echte Substantivierung (das Grün, das Gut, das Fett, das Hoch)* і розташовуючи їх між прикметниками й іменниками, оскільки морфологічно вони функціонують як прикметники, семантично – як іменники, а синтаксично поєднують у собі функції обох частин мови [16, с. 287].

Субстантивація у В. Фляйшера й І. Барц – це синтаксична транспозиція слів (без зміни кореневої голосної і без афіксації), словосполучень і речень з їхнім потенційним семантичним розвитком і лексикалізацією (*laufen* → *der Lauf, hoch* → *Hoch, eine Hand voll* → *Handvoll, Tunichtgut*) [8: 48-49]. Безафіксальні іменники типу *Wurf* (– *werfen*) відносяться ними до імпліцитної деривації. Науковці вказують на семантичні обмеження “продуктів конверсії”: *das Geben* не передає значення *Es gibt ein Gewitter*; субстантивуються словосполучення типу *das Kopferbrechen, das Inkrafttreten*, але не **beim Vaterhören* [8, с. 213].

Дещо по-іншому розглядає субстантивацію Й. Ербен. Оперуючи поняттям флекційної морфеми, він виокремлює: 1) імпліцитний словотвір, “парадигматичне переміщення” кореневої морфеми (*tief* → *das Tief; schauen* → *die Schau*), яка повністю переймає морфологічні та синтаксичні маркери нового класу; такі деривати проте не набувають усіх граматичних властивостей нового класу (*die Schau* не утворює форму множини) та можуть бути семантично обмеженими (*das Tief* зустрічається лише у метеоповідомленнях); 2) синтаксичну конверсію (*treff-en* → *das / ein Treffen; neu* → *der / das Neu-e, ein Neu-er / Neu-es*), за якої субстантивація відбувається зі збереженням флекційної морфеми твірного слова [7, с. 30-31].

Подібний підхід, але з використанням іншої термінології спостерігаємо у П.М. Фогель. Вона виокремлює: 1) нульову деривацію (*der Treff, das Tief*), до якої відносить також субстантивацію службових слів (*die Hallos der Freunde, die Deutlichkeit des Neins*); 2) синтаксичну перекатегоризацію (*das Singen, der / ein ... Schöne(s)*). На думку П.М. Фогель, у системі частин мови не існує принципової різниці між словотвором і синтаксичною перекатегоризацією. Це дозволяє припустити, що саме завдяки останній можуть заповнюватися “пустоти” в межах окремої частини мови: від імперфективних безпрефіксальних дієслів типу *werfen, reisen* можуть утворюватися імперфективні абстрактні субстантивати *das Werfen, das Reisen*, але не можуть утворюватися перфективні абстрактні **die Werfung, *die Reisung* [17, с. 247-249].

Випадки безафіксального переходу в іменник К. Рьомер і Б. Матцке вважають виключно імпліцитною деривацією, яка відбувається за допомогою номіналізуючого, фонетично-фонологічно невираженого нульового суфікса. Вони наголошують, що нульова суфіксальна морфема забезпечує бінарність структури слова й зумовлює зміну категорії. Номіналізація дієслова може відбуватися без або з перенесенням у дериват інфінітивної флекційної морфеми *-en* (*schau-en* → *Schau*+Ø-Suffix, *werf-en* → *Wurf*+Ø-Suffix; *lachen* → *das Lachen*+Ø-Suffix), а номіналізація прикметників можлива як без, так і з перенесенням у дериват прикметникової деклінаційної морфеми – флексиву (*grün* → *das Grün*+Ø-Suffix; *der grüne Politiker* → *der Grüne*+Ø-Suffix) [14, с. 99-101].

Щодо виокремлення з імпліцитної деривації випадків синтаксичної перекатегоризації (*singen* → *das Singen*) К. Рьомер зауважує, що остання має місце лише тоді, коли “результат перекатегоризації” не набуває морфосинтаксичних властивостей нової категорії: *das Singen* не утворює множини (**die Singen*) і не вживається з неозначеним артиклем (**ein Singen*). Однак при цьому номіналізований інфінітив *das Essen* вона не вважає результатом синтаксичної перекатегоризації, оскільки він існує у мові як закріплена одиниця лексичного складу й не має морфосинтаксичних обмежень (можливі форми *die Essen*, *ein Essen*). В окремих випадках спостерігається “номіналізація з додатковою семантичною зміною” (метонімія *das Essen* – “страва” і “процес”) [15, с. 137].

Аналіз точок зору щодо безафіксального переходу в іменник інших частин мови, які існують у спеціальній літературі, дозволяє стверджувати, що об’єктом наукового опису обираються лише зрозумілі, ясні випадки частиномовної перекатегоризації. Неясні, амбівалентні випадки рідко піддаються аналізу, досліджуються мало та односторонньо.

То ж є підстави поділяти точку зору П. Ейзенберга, який розрізняє два види конверсії – морфологічну й синтаксичну [6, с. 295]. Згідно такого підходу доцільно розрізняти морфологічну й синтаксичну субстантивацию.

Морфологічна субстантивацию відбувається шляхом транспонування твірної основи слова (*laufen* → *der Lauf*, *grün* → *das Grün*). Варто зазначити, що модель Adj → S такого виду субстантивацию відзначається певною семантичною обмеженістю (у такий спосіб утворюються переважно назви мов і кольоропозначення): (16) *Ulis im Kriegsgefangenenlager gelerntes Russisch* /Kordon, с. 173/; (17) *Der Himmel zeigte sich heute in einem bezaubernden Blau* /Böttger, с. 60/.

Синтаксична субстантивацию відбувається шляхом транспонування цілого слова (18), його словоформи (19), словосполучення (20) і речення (21). Пор.: (18) *Aus Tagen wurden Wochen des Wartens* /Böttger, с. 109/; (19) *Muss ist eine harte Nuss* /Sprichwort/; (20) *mehr Stillsitzen und*

Bravsein /Delius: 20/; (21) ... *bald mußte alles wie gewohnt auf die gefalteten Hände und das Du sollst hinauslaufen* /Delius: 15/. Така субстантивіація супроводжується зміною синтаксичних функцій і сполучуваності слова, але, на відміну від морфологічної, залишає незмінним морфологічне оточення похідного елемента.

Синтаксичні субстантивати П. Ейзенберг вважає “нетиповими продуктами” словотвору [6, с. 296]. Субстантивовані прикметники *der Gute, der Alte* зберігають прикметниковий тип відмінювання й синтаксичну подібність до прикметника: *Er ist ein alter/ Alter; die schreibenden / Schreibenden*. Будь-який прикметник може субстантивуватися, і вже як субстантиват має потенційну схильність до лексикалізації і навіть до **ідіоматизації** (*Abgeordneter*). Субстантивований інфінітив зберігає синтаксичну подібність до інфінітива як дієслівної форми (*Bier (zu) trinken ist gesund / Biertrinken ist gesund*), зрідка лексикалізується й ідіоматизується (*das Schaffen, Treffen, Vermögen*) [6, с. 296]. Серед субстантивованих інфінітивів спостерігається велика кількість оказіональних утворень, що свідчить про їхню функціональну близькість до дієслова. Завдяки легкості способу творення субстантивований інфінітив успішно конкурує з віддієслівними іменниками й відрізняється від них більшою семантичною визначеністю: він майже завжди виражає процес дії чи стану, тоді як віддієслівні іменники можуть виражати також і результат процесу та зазнавати інших змін (*das Gehen – der Gang, das Sprechen – die Sprache, das Übersetzen – die Übersetzung*).

Як зазначає О.О. Селіванова, у сучасних граматичних теоріях частини мови розглядаються як класи слів, яскраві категоріальні характеристики яких властиві не всім елементам класу, а відтак частина мови може кваліфікуватися як **функціонально-граматичне поле**, що має свою **домінанту** (ядро) з ознаками найбільшої спеціалізованості у вираженні інваріантного змісту й найбільшої формальної регулярності відповідно до цього змісту, і **периферію**, яка характеризується можливою розмитістю властивостей класу, виключеннями, синкретизмом [2, с. 440]. Поєднання польового й прототипного підходів дозволяє розглядати іменник як частину мови, ядерна зона якої характеризується предметністю (субстанція), а на периферії якої перебувають умовні позначення субстанції, що передають семантику процесу, кількості, ознаки, часу тощо [2, с. 441; 3, с. 176].

Процеси синхронічної субстантивіації активно поповнюють периферію іменника, розхитуючи його граматичну однорідність: перейшовши в іменник, слова інших частин мови не набувають усіх ознак нової категорії, але й не втрачають деяких ознак частини мови, з якої вони перейшли. Так, субстантивований інфінітив, зберігаючи категорійне значення процесуальності, втрачає дієслівні ознаки часу, способу дії та ста-

ну. Імплицитне збереження семи темпоральності проявляється у позитивній реакції на сполучуваність з прийменниками часу (*nach dem Essen, vor dem Aufstehen*). Субстантивований інфінітив є все-таки, за визначенням І. Барц [4: 659], нетиповим іменником, оскільки (за винятком *Essen, Schreiben*) не утворює форми множини, має певні обмеження щодо вживання з означеним артиклем і не має морфологічних маркерів номінальності у своїй початковій формі.

Наділеними субстантивними граматичними категоріями (роду, числа, відмінку, означеності / неозначеності), проте позбавленими дериваційно-морфологічних маркерів класу іменника є субстантивовані прикметники й дієприкметники (22-24). Пор.: (22) *Die Armen der Ärmsten dort auf dem schwarzen Kontinent* /Böttger: 100/; (23) *Die Wartenden sahen sich ratlos um* /Kordon: 113/; (24) ... *durfte man nicht zu den Verzweifelten gehören* /Kordon: 41/. Субстантивовані прикметники несуть у собі інваріантне значення ознаки й зберігають прикметникову парадигму відмінювання. Прикметники можуть субстантивуватися у формах вищого (25) та найвищого (26) ступенів порівняння, що є, як відомо, характерною рисою якісних прикметників. Пор.: (25) *Ich kann mir was Schöneres vorstellen* /Junge, с. 61/; (26) *Nur im Innersten von Bernhard war es sehr dunkel geworden* /Böttger, с. 148/.

Абстрактні іменники типу *Ruf, Wurf*, утворені шляхом конверсії дієслівної основи, як зазначає І. Барц, виявляють найбільшу схожість з типовими іменниками. Вони відмінюються як іменники, у своїй більшості утворюють форми множини та є “семантично збагачені елементом результативності” [4, с. 660].

Отже, вирішення поставлених завдань дозволило дійти таких висновків:

1) в іменник може переходити будь-яка одиниця мови – від фонему до цілого речення, а оскільки подібний перехід здебільшого не закріплюється в узусі, то переважна частина субстантиватів є оказіональними утвореннями;

2) субстантивація як процес морфологічно-синтаксичного способу творення слів передбачає набуття похідним словом семантичних, функціональних і морфологічних характеристик граматичного класу іменників;

3) об’єктивним показником субстантивації є реальний зміст висловлення, який свідчить про семантичне переосмислення слова, а зміна синтаксичної функції є наслідком такого переосмислення і необхідною структурною умовою його реалізації.

Перспективи подальшої роботи полягають у системному вивченні когнітивно-семантичних і функціонально-комунікативних аспектів субстантивованих частин мови сучасної німецької мови.

Література:

1. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Институт языкознания РАН, 1997. – 327 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Barz I. Wortartwechsel. In: Lexikologie/Lexicology. Ein internationales Buch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen. – Berlin, N.Y.: Walter de Gruyter, 2002. – S. 657–662.
5. Eichinger L. Deutsche Wortbildung. – Tübingen: Gunter Narr, 2000. – 269 S.
6. Eisenberg P. Grundriß der deutschen Grammatik. – Stuttgart-Weimar: Metzler, 2006. – 520 S.
7. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. – Berlin: Erich Schmidt, 2006. – 205 S.
8. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Max Niemeyer, 1995. – 381 S.
9. Henzen W. Deutsche Wortbildung. – Tübingen: Max Niemeyer, 1965. – 314 S.
10. Heringer H. J. Grammatische Grenzgänge. In: Linguistische und didaktische Grammatik. Beiträge zu Deutsch als Fremdsprache. – Leipzig: Enzyklopädie, 1989. – S.56-65.
11. Hoffman L. Handbuch der deutschen Wortarten. – Berlin – N.Y.: Walter de Gruyter, 2007. – 980 S.
12. Olsen S. Konversion als ein kombinatorischer Wortbildungsprozeß. In: Linguistische Berichte 127, Westdeutscher Verlag, 1990. – S. 185-216.
13. Paul H. Deutsche Grammatik. – Halle a. S.: Max Niemeyer, 1919. – 456 S.
14. Römer Chr., Matzke B. Lexikologie des Deutschen. – Tübingen: Gunter Narr, 2005. – 236 S.
15. Römer Chr. Morphologie der deutschen Sprache. – Tübingen-Basel: A.Francke, 2006. – 265 S.
16. Vater H. Zu sogenannten “substantivierten Adjektiven“ im Deutschen. In: Festschrift für K. Hyldgaard-Jensen zum 70. Geburtstag. – Kopenhagen: University, 1987. – S. 279-290.
17. Vogel P. M. Wortarten und Wortartwechsel: Zu Konversion und verwandten Erscheinungen im Deutschen und in anderen Sprachen. – Berlin – N.Y.: Walter de Gruyter, 1996. – 311 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Böttger I. Umwege des Glücks. – Jena [u.a.]: Neue Literatur, 2000. – 255 S.
2. Delius F.Chr. Der Sonntag, an dem ich Weltmeister wurde. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 2004. – 120 S.
3. Junge R. Silberfaden. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 2003. – 188 S.
4. Kordon K. Ein Trümmersommer. – Weinheim – Basel: Beltz & Gelberg, 1994. – 201 S.

Клименко О. С., Климова Н. І., Безугла М. В.,

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, м. Луганськ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ Е. ДЖЕННІНГС ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПОВТОРІВ НА РІЗНИХ РІВНЯХ АКТУАЛІЗАЦІЇ

У даній статті було проведено дослідження поняття повтору, його основних видів, характерних для поезії Елізабет Дженнінгс, та особливостей їх передачі при перекладі на українську та російську мови.

Ключові слова: повтор, актуалізація, тавтологія, анафора, анадиплосис, паралелізм, анепіфора, лексичний повтор, морфемний повтор.

This article is devoted to the analysis of the notion repetition, its main types characteristic for the verses of Elizabeth Jennings and peculiarities of their translation into Ukrainian and Russian.

Key words: repetition, actualization, tautology, anaphora, anadiplosis, parallelism, anepiphora, lexical repetition, morphemic repetition.

Постановка проблеми у її загальному вигляді та її зв'язку з важливими науковими задачами

Дана стаття присвячена дослідженню поняття повтору, його видів у поетичних творах Елізабет Дженнінгс та особливостям їх перекладу. Виявлення обраних поетесою повторів, які цілеспрямовано використовує автор, і передача їх при перекладі – одна із актуальних проблем сучасного перекладознавства. Аналіз повторів допомагає розширити можливості інтерпретації й перекладу поетичних творів. Висновки інтерпретатора-перекладача відтворюють моральний, психологічний і культурний аспекти розуміння тексту, що представляє собою висловлення думки того чи іншого письменника, який, перетворюючи реальність шляхом своєї фантазії, створює свою точку зору буття людини. *Повтор*, як *стилістичний прийом*, є типізованим узагальненням наявного у мові засобу вираження збудженого стану, котрий висловлюється у мові різними засобами, що залежать від ступеню та характеру збудження [2, с. 165]. *Повтор* як *фігура мови* до змістовно-фактуальної інформації нічого не додає, але як експресивний стилістичний прийом, він допомагає адресату сприймати глибинний пласт поетичного твору, змістовно-концептуальну інформацію [2, с. 165].

Актуальність поставленої проблеми зумовлена дослідженням повтору з точки зору аналізу його ролі при формуванні індивідуального стилю автора та впливу, який має віршований твір на читача. Необхідність майстерної передачі повторів при перекладі віршованого твору породжує інтерес до розглядання засобів відтворення їх у перекладі.

© Клименко О. С., Климова Н. І., Безугла М. В., 2010

У статті зроблена спроба цілісного дослідження функціонування повтору у віршованому творі, а також перекладу його зі збереженням стилістичного забарвлення.

Аналіз останніх досліджень з публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Дослідження різних видів повторів приділяли увагу видатні лінгвісти В. В. Виноградов, І. Р. Гальперін, І. В. Арнольд, В. А. Кухаренко. Декілька класифікацій запропонували І. М. Скрєбнев та Л. Н. Булаховський. В даній статті ми спиралися на класифікацію І. Р. Гальперіна та Л. Н. Булаховського.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

У статті зроблена спроба дослідження функціонування повтору у віршованому творі, а також перекладу його зі збереженням стилістичного забарвлення, що і зумовлює *наукову новизну* даної статті. Популярність повторів у багатьох авторів зумовлена тим, що саме цей художній прийом є одним з найкращих засобів збагачення тексту логічністю, точністю, ясністю висловів; відтворення миттєвої експресивно-забарвленої реакції мовця на те, що було сказано є найкращим засобом художнього впливу на реципієнта. Дуже важливим стає обрання автора, який у своїй творчості надає перевагу саме повтору перед іншими стилістичними прийомами. Так, у поезії Елізабет Дженнінгс повтори відігравали неабияке значення, бо за майже повної відсутності інших стилістичних прийомів, саме повтори стали основними засобами передачі філософського світобачення поетеси та її індивідуального стилю.

Дослідження ролі повторів у поезії Е. Дженнінгс проводиться вперше, тому особливо цікавим є дослідження впливу використаних поетесою повторів в оригіналі та проведення аналізу їх відтворення у перекладах, виконаних українською та російською мовами зі збереженням стилістичного забарвлення, самотності поетеси та фольклорного колориту.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Мета даної статті полягає в проведенні аналізу ролі повторів при формуванні індивідуального стилю Е. Дженнінгс та виявлення специфіки передачі їх при перекладі. Важливе місце в дослідженні приділяється визначенню видів повторів. Крім того, у статті розглядаються відмінності повтору й тавтології. Проводиться аналіз передачі повторів при перекладі віршованих творів з англійської мови на українську та російську мови на матеріалі віршованих творів британської поетеси Е. Дженнінгс.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів

Важливість наукового дослідження повторів у віршованому творі визначається багатьма фахівцями у перекладознавстві.

“Повтор, з точки зору Вандрієса, є також одним з прийомів, що ви- йшли з мови ефективної. Коли цей прийом застосували до логічної мови, він перетворився на просте граматичне знаряддя. Його вихідна точка по- лягає у хвилюванні, що супроводжує виявлення почуття, доведеного до його найвищого напруження” [1, с. 1].

Особливістю передачі повторів при перекладі поетичних творів є відтворення структурної організованості віршів та їх високої змісто- вої ускладненості. У цьому плані *ритм* стає категорією художнього змістоутворення, але він не зводиться до чергування деяких елементів, як закономірності чергування [3, с. 189].

Як зазначається в енциклопедії “Українська мова”, *повтор* – це *фі- гура мови*, що полягає у дво– або кількарразовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних звуків, слів, мор- фем, синтаксичних конструкцій, ужитих контактено або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту [4, с. 517].

Повтор у структурі художнього твору пов'язаний з накопиченням якості, трансформацією змісту. Вдала передача повторів перекладачем є однією з важливих умов успішного перекладу віршованого твору. *Повтор звуків, складів, слів, фраз, рядків, строф* – це основний поєднуючий засіб у всіх віршованих творах. Він може посилювати, доповнювати або навіть замішувати метр, ще один фактор, що визначає розміщення слів у вірші.

Британська поетеса Елізабет Джоан Дженнінгс (18.07.1926 – 26.10.2001) є неперевершеним знавцем повторів. Завдяки ретельному аналізу цілого ряду віршованих творів видатної британської поетеси ми прийшли до ви- сновку, що *повтор має тенденцію до створення певного мелодійного та емоційного ефекту, виділення головної ідеї або теми віршованого твору, створення фольклорного колориту, підсилення ритмічності, створення взаємозв'язку окремих образів, зливаючи їх в єдину картину.*

Повтор слід відрізнити від тавтології, бо *повтор додає до змісту дея- ку додаткову інформацію, експресивність, емоційність.* Наприклад:

“A fist of red fire, a flower
Opening in the sun. A kind of peace
Taking over at last, and then the
quick release”.
(First Love by E. Jennings) [7, с. 1]

“Лише багряний племінь, на двох одна лиш
квітка,
Променями сонечка зігріта. Лише спокою
відчуття,
Що зрештою наповнює серця, а потім
швидко зникне почуття”. (Перше Кохання
Переклад наш).

Так, у вірші Е. Дженнінгс *синтаксичний повтор* неозначеного арти- кля ‘a’ та ‘лише’ у перекладі, здійсненому за допомогою прийому *кон- кретизації значення*, одночасно виступає *лексичним повтором, асонанс*

звучу [i] та [я] (почуття – відчуття), алітерація звуку [f] та [n] у перекладі разом передають силу пристрасного почуття, підсилюють ритмічний аспект висловлювання та емоційне враження від віршу.

Тавтологія – це недоречний, неусвідомлюваний, мимовільний, або, навпаки, навмисний повтор у межах словосполучення, речення спільнокореневих слів або різнокореневих слів з тотожним чи подібним значенням, котрий *нічого до змісту висловлювання не додає*. Хоча тавтологічний повтор може мати сатиричну спрямованість, викриваючи пустоту й одноманітність певного образу. Наприклад, у вірші “Delay”:

“Love that loves now may not reach
me until
Its first desire is spent. The star’s
impulse
Must wait for eyes to claim it beautiful
And love arrived may find us somewhere
else... ”
(“Delay” by E. Jennings)[7, с. 2]

Промедление
“Любить любовью светлой, согревать
теплом,
Дарить улыбки буду людям вновь и
вновь.
Я верю, вспыхнет та звезда лучистым
светом,
Когда однажды встречу я свою любовь”.

Так, навмисне повторення кореневої морфемі love та любов при перекладі було використане поетесою для того, щоб *затримати увагу читачів на враженні від почуття любові й увиразнити його*.

Більшість обраних нами віршів не були досі перекладені на російську або на українську мову, у цьому полягає новизна даного дослідження. Для передачі повторів у перекладах ми користувалися різними видами трансформацій:

1) Прийом змістового розвитку був використаний у вірші “In the Night”, наприклад:

“And see the stars but do not
watch them really,
And hear the trains but do
not listen clearly ...” (“In the
Night”)[5, с. 115]

“И видеть в небе звезды бесконечные,
И слышать звуки, в небеса лететь,
Оставив на земле проблемы вечные”. (Переклад наш)
“І бачити зірки, що так яскраво сяють,
І чути потягів гудки, що десь лунають”. (Переклад наш.)

У даному вірші слід звернути увагу на те, як прості образи оригіналу ‘the stars’ та ‘the trains’ стають змістовно розвиненими у перекладах – ‘звезды бесконечные’, ‘проблемы вечные’ або ‘зірки, що так яскраво сяють’, ‘гудки, що десь лунають’. Також цікавою є заміна частини мови: в оригіналі – прислівник (really, clearly), в російському варіанті перекладу – прикметник (бесконечные, вечные) та дієслово в українському варіанті перекладу (сяють, лунають).

2) Прийоми змістового розвитку та компенсації були використані при перекладі віршу “I Feel”.

*“I feel I could be turned to ice
If this goes on, if this goes on ...
... I feel I could be turned to fire
If there could be no end to this ...”*
(“I Feel”)[5, с. 122]

*“Я знаю льодом стану знов,
Якщо мене забудеш ти ...
... Я знаю, сонцем жовтим стану,
Якщо зі мною будеш ти ...”* (Переклад наш)

3). Прийом антонімічного перекладу був використаний у вірші “Endings/Proceedings”:

*“Birds brood on South, but hearts cannot
migrate
Or not until Love” dies. (“Endings/Proceed-
ings”)[7, с. 3]*

*“Птахи летять на південь зимува-
ти,
Але серця живі, доки любов жива”.*
(Переклад наш)

Е. Дженнінгс віддавала перевагу різним видам повторів перед іншими стилістичними прийомами. Так, у вірші “In the Night” слід звернути увагу на повторення дзвінких приголосних [b], [d], повторення звуку [l], повторення глухих приголосних [s] та [k], відтворені у перекладах за допомогою звуків [п], [м] та [л], котрі створюють певне напружене очікування чогось незвичайного, дивного. Дуже цікавим є використання поетесою разом з лексичним повтором зевгми, що створює певний каламбур значень та передає внутрішнє хвилювання героїні віршу: “I turn and the world turns on the other side.” (“Меняюсь я, и меняется мир за стеклом” – Переклад наш). Особливу увагу слід звернути на повний паралелізм, що одночасно виступає лексичним повтором “How much am I then what I think, how much what I feel? How much the eye that seems to keep stars straight?” (“Як же багато думок я маю? Як же багато чого відчуваю? Як же багато зірок на небі темному сяє?” – Переклад наш) передає той мрійливий настрій, котрий іноді охоплює людей ввечері. Порівняльний аналіз декількох варіантів перекладу доводить, що перший російський варіант перекладу найкраще відтворює мрійливий настрій поетеси, її філософське бачення світу. Про це свідчать такі рядки: “И я свободна в выборе своем, И мне подвластны время и пространство. И пусть меня тревожит только днем Души моей шальной непостоянство” – Переклад наш. Хоча цей варіант не відтворює форму оригіналу – замість 3 строф 4. Два інші варіанти перекладу є більш наближеними до оригіналу за формою, їх характерна риса – наявність рядків, у яким думка переходить з одного рядка на інший. Це одна з особливостей індивідуального стилю Е. Дженнінгс.

У вірші “I Feel” Е. Дженнінгс особливу увагу слід звернути на п’ятиразовий лексичний повтор фрази ‘I feel’, котрий створює єдність інтонаційної інтерпретації та утворює сильну позицію. Цікаво, що враження підвищеної інтонаційної напруженості підсилюється введенням лексичних повторів – ‘No kiss could satisfy, no kiss’. Вищезгаданий по-

втор був повністю відтворений лише в нашому варіанті перекладу. (“І твоє *серце* вмить відтане, А *пристрасть* у *серці* буде рости”), хоча образ *поцілунку* був замінений на образ *серця*. Повтор фрази ‘not knowing how to know’ виступає *своєрідною кульмінацією* віршу “I Feel” (“Секрети *всесвіту* пізнати Та *іншим* знання *передати*”). Конвергенція декількох стилістичних прийомів (*морфемний повтор, лексичний повтор, каламбур*) сприяє вираженню в останній строфі віршу *головної думки автора – треба дарувати енергію життя іншим людям, тоді життя посміхнеться й тобі*.

У вірші “Absence” [7, с. 4] слід звернути увагу саме на лексичні повтори слів ‘absence’, ‘gardens’, ‘fountain’, ‘birds’, котрі одночасно є словами-фаворитами Е. Дженнінгс. На відміну від інших авторів перекладів, в нашому перекладі ми замінили *лексичний повтор заголовку* ‘absence’ (‘отсутствие’) на ‘разлука’ для того, щоб точніше окреслити відчуття героїні віршу, а не тільки зупинитися на причині її пригніченого настрою. В усіх перекладах були збережені повтори *слів-фаворитів* ‘fountain’ та ‘birds’, що сприяло відтворенню образів оригіналу при перекладі. Також нами була збережена *форма віршу, перехресна рима, частково звуковий склад* (повторення звуків [b] та [p], що протистоять один одному за звучанням, так як і відчуття радості та суму протистоять один одному у вірші. Вищезгадані види повторів *підсилюють ритмічний ефект від віршу та створюють відтворенню неповторного мелодійного, ніжного звучання віршу*. Останнім етапом нашого дослідження стало створення *узагальнюючої класифікації найуживаніших поетесою видів повторів на всіх рівнях функціонування мови*. Після комплексного дослідження видів повторів у проаналізованих віршах Е. Дженнінгс, ми прийшли до висновку, що *різні види повторів сприяли розкриттю різних форм “присутності” автора у творі*. Зокрема, Е. Дженнінгс віддавала перевагу синтаксичним та лексичним видам повторів, котрі у віршах виконували композиційну функцію та були основою для підсилення ритмічності віршу. Морфемні та звукові види повторів виконували у віршах Е. Дженнінгс функцію створення взаємозв’язку окремих образів, зливаючи їх в єдину картину та були важливими засобами зв’язку усередині тексту. Найчастіше Е. Дженнінгс користувалася *анафоричними повторами, паралелізмами, кореневими повторами*, а деякі приклади *морфемних та звукових повторів ставали фоном для розкриття теми віршів*.

Обмежене використання поетесою інших стилістичних повторів повністю відповідає тяжінню Е. Дженнінгс до простоти у літературі, *відмові від претензійності та прикрашання*. Британський журналіст Том Веліковіч дав таку характеристику творчості Е. Дженнінгс: “*Її поезія передає силу почуття та щирість, котра притаманна не багатьом сучасним поетам*” [6, с. 3].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Беручи до уваги той факт, що різні види повторів відіграють велику роль у творчості видатної британської поетеси Е. Дженнінгс, відтворюючи той неповторний колорит значень для відображення її філософського світобачення, проведений аналіз повторів підчас виконання перекладів віршів Е. Дженнінгс став своєрідним пошуком змісту у віршованих творах. При виконанні перекладів віршів Е. Дженнінгс, ми намагалися якомога точніше передавати задум автора та зміст, відтворювати форму віршу, риму та звукової склад. Для відтворення повторів оригіналу при перекладі ми користувалися різними видами перекладацьких трансформацій. Майстерне вміння перекладача відтворити при перекладі більшу кількість повторів й одночасне відтворення структурної організованості віршів та їх високої змістової ускладненості говорить про високий рівень не тільки володіння рідною й іноземними мовами, а й інтерпретації віршованих творів, вміння відчувати красу поезії, що є *головним завданням перекладача при виконанні перекладів віршованих творів*.

Подальша стадія наших досліджень буде пов’язана з детальним аналізом слів-фаворитів поетеси та їх значення для її творчості в цілому.

Література:

1. Вандрієс Ж. Мова. – М., 1937. – 147 с.
2. Лотман Ю. М. Про поетів та поезії // Аналіз поетич. тексту. Ст. і дослід. Нотатки. Рецензії. Виступи. Ю. М. Лотман; [Вступ. ст. М. Л. Гаспарова]. – СПб.: Мистецтво-СПБ, Б. г., 1996. – 846 с.
3. Реформатський А. Вступ до мовознавства: Підручник для вузів / А. А. Реф; Під ред. В. А. Виноградова. – 5-е вид., випр. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 536 с.
4. “Українська мова”. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
5. Eleven British Poets. An Anthology Edited by Michael Schmidt. Michael and ColtD. – London, 1980.
6. The Bookseller, 16/9/94.
7. <http://www.elizabethjennings.etsy.com/>.

Князян М. О.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВІДОБРАЖЕННЯ КРАСИ ПРИРОДИ В ТВОРАХ ГІ ДЕ МОПАССАНА, К. ПАУСТОВСЬКОГО Й М. СТЕЛЬМАХА

У статті розкриті результати компаративного аналізу стилістичних засобів вираження краси природи в творах Гі де Мопассана, М. Стельмаха, К. Паустовського. Висвітлено роль метафори, персоніфікації, епітета, порівняння, гіперболи, іронії, градації в описі світу природи.

Ключові слова: стилістичні засоби, метафора, персоніфікація, епітет.

The results of comparative analysis of stylistic methods of description of nature's beauty in the works of Guy de Maupassant, M. Stelmakh, K. Paustovskiy are exposed in the article. The role of metaphor, personification, epithet, comparison, hyperbole, irony, gradation is examined.

Key words: stylistic methods, metaphor, personification, epithet.

Вивчення стилістичних засобів вираження чарівності природи рідного краю, моральної чистоти й мудрості його мешканців дозволяє виховувати у молодого покоління патріотизм, формувати національні й загальнолюдські цінності, прагнення до самовдосконалення, до розширення культурних обріїв. Висвітлення своєрідності використання стилістичних засобів у творах російських, українських та французьких письменників зумовлюється необхідністю теоретичного узагальнення щодо ролі стилістичних фігур і тропів у відображенні краси своєї великої і малої Батьківщини, історичних епох, національної свідомості.

Дослідження творів Гі де Мопассана, К. Паустовського і М. Стельмаха свідчить, що у цих письменників є багато спільних тем і проблем, які вони розглядають. Аналіз стилістичних засобів в оповіданнях, повістях, новелах окреслених письменників свідчить про використання ними багатого ресурсу лексико-стилістичних і граматико-стилістичних засобів. Перед нами постала проблема визначення стилістичних особливостей творів Гі де Мопассана, К. Паустовського й М. Стельмаха в такому ракурсі, як відображення краси природи. Дослідження наукового фонду дозволяє окреслити певні напрями вивчення цієї проблеми: методологічні засади стилістики тексту (М. Гуменний, Н. Потоцька), класифікація стилістичних тропів і фігур (Є. Колесніченко, В. Мироненко, І. Кротенко, І. Смущинська), психологізм, поетичність, стилістичне забарвлення мовних одиниць у творах Гі де Мопассана, М. Стельмаха, К. Паустовського (Р. Гладкова, В. Загороднюк, М. Князян).

Поряд з цим, проблема розкриття своєрідності стилістичних засобів

у творах Гі де Мопассана, К. Паустовського й М. Стельмаха, їх компаративний аналіз на предмет вираження краси природи залишається поза уваги науковців, що й зумовило мету статті: висвітлення подібних і відмінних прийомів відображення краси природи в оповіданнях К. Паустовського, новелах Гі де Мопассана й повістях М. Стельмаха.

Природа представлена у творах Гі де Мопассана, К. Паустовського й М. Стельмаха так, наче це жива істота, яка мріє, відчуває, мислить, діє тощо. Так, в оповіданнях К. Паустовського такими прекрасними живими істотами, які ніжно огортають людину, дарують світу поцілунки, розмальовують дерева, є осінь і весна, а у повістях М. Стельмаха – літо. Щоб відобразити надзвичайну красу довкілля письменники використовують такий стилістичний засіб, як персоніфікація: *“осень пришла врасплох и завладела землей”* (“Желтый свет”), *“осень дышала запахами лесов, холодной воды, свежести”* (“Медные доски”); *“осень окружит тебя и начнет настойчиво дышать в лицо холодноватой свежестью своих загадочных черных пространств”* (“Наедине с осенью”). К. Паустовський посилює враження про красу осені за допомогою гіперболи, епітетів і порівняння: *“осень смешала все чистые краски, какие существуют на земле, и нанесла их, как на холст, на далекие пространства земли и неба”* (“Желтый свет”). Письменник наголошує, що для кожної людини є важливим не пропустити початок нової пори року: *“не пропустить то мгновение, когда весна прикоснется губами к деревьям”* (“Великий сказочник”). Весна заповонила весь простір, вона йде і дарує природі пробудження, тепло і радість (*“весна шла, и звон ручьев с каждым ее шагом становился громче и громче”* (“Стальное колечко”)). Використання перерахування, метафори й гіперболи у фразі *“по лесам, по лугам, по оврагам сразу, будто кто-то брызнул на них волшебной водой, зацвели-запестрели тысячи тысяч цветов”* (“Стальное колечко”) дозволяє розкрити непереборну могутність весни, силу її тепла і любові, якими вона щедро одаряє весь світ.

У повісті “Гуси-лебеді летять...” мати звертається до Михайлика з питанням: *“Не чуєш, як літо пішло нашим городом?”*. Хлопчик уявляє собі літо, як гарну жінку *“у квітчастій, кинутій на плечі хустці”*, що *“широко бреде туманом”*. Літо залишає свої сліди: починають виспівати фрукти (*“літечко торкнулось руками до ягід, і вони почали паленіти”*, на вишнях *“то тут, то там паленіють розпухлі щічки”* (“Гуси-лебеді летять...”). Ця чарівна пора року час від часу заходить до людей (*“тихо з полів зайшло в село, постояло біля кожного тину, городу та й взялося до свого ділечка, щоб усе росло, родило”* (“Щедрий вечір”)). Для маленького Михайлика літо – це солодкий теплий туман, цвітіння волошки, спів перепілки в полі. Хлопчик так звертається до літа: *“я люблю, як ти довірливо дивишся на мене очима волошки і озиваєшся косою у лузі, пере-*

пілкою в полі. *А як хочеться спати в тобі, у твоєму солодкому тумані, у твоїх зорях!..*” (“Щедрий вечір”).

Живими є не тільки пори року, але й ліс, кожне дерево, кущик і квітка в ньому. У Гі де Мопассана, К. Паустовського й М. Стельмаха знаходимо опис лісу, дерев, долини, річки протягом доби та в різну погоду. Так, безмежність краси місячної ночі й сяйва Місяця представлено в новелі Гі де Мопассана “Місячне сяйво” за допомогою метафор, котрі описують такі деталі пейзажу, як сад (“*son... jardin, tout baigné de douce lumière*”, “*le chèvrefeuille... exhalait des souffles délicieux..., faisait flotter dans le soir... une espèce d’âme parfumée*”), рівнину (“*la plaine inondée de cette lueur*”), річку та пару над нею (“*une vapeur blanche que les rayons de lune traversaient, argentaient, rendaient luisante, ... enveloppait tout le cours tortueux de l’eau*”), природу в цілому (“*ce demi-voile jeté sur le monde*”). Сприйняття досконалої краси місячного сяйва підсилюється метафорою “*cette abondance de poésie jetée du ciel sur la terre*”.

Якщо в новелах Гі де Мопассана краса природи передається переважно за допомогою епітетів і метафор, то в творах К. Паустовського й М. Стельмаха домінує стилістичний засіб персоніфікації, котрий допомагає розкрити почуття й настрої рослин (їх самотність, страх, безпритульність): К. Паустовський: “*клен... стоял облетевший, озябший, ему некуда было уйти от этой бесприютной, ветреной ночи*” (“Телеграмма”), “*дрожали от холода березы*” (“Желтый свет”); М. Стельмах: “*під темним небом затривожився, загудів ліс, закипіло листя на ньому, деревам чогось захотілося бігти, але вони не знали, куди податися, й стогнучи, металися на всі боки*” (“Щедрий вечір”), “*ліс перелякався грози*” (“Щедрий вечір”). Письменники приписують рослинам суто людські якості – дружбу, любов, невдоволення, печаль. Так, у дерев, як і в людей, є дружба (“*И у всякой травы и дерева тоже, надо быть, дружба иногда бывает*” (“Подарок”)). Ці людські якості й почуття приписує лісу й М. Стельмах. Ліс має душу, яка то гомонить (“*очікуючи весну, гомонить душа лісу*” (“Гуси-лебеді летять...”)), то сердиться (“*душа лісу... як розсердиться, то заведе тебе в такі нетрі, де люди не ходять, де сокира не гуляє*” (“Гуси-лебеді летять...”)). Рослина, як мати, заколихує своїх дітей (“*яблуня похитує гіллям, приколисує своїх діток і мовчить*” (“Щедрий вечір”)), плаче (“*перед галявиною плакуча береза сипнула сльозами*” (“Щедрий вечір”)), дрімає (“*дрімало в тінях, у росі і метеликах високе різнотрав’я*” (“Щедрий вечір”)).

Велику увагу приділяють письменники опису сонця, при цьому К. Паустовський використовує такі тропи, як порівняння й метафора, а М. Стельмах – переважно персоніфікацію. К. Паустовський зображає сонце, схоже на: скляний шар (“*солнце... походило на стеклянный шар, наполненный золотой влагой*” (“Потерянный день”)), золотий плід

(“солнце, похожее на золотой запущенный плод” (“Парусный мастер”)), корону у волоссях казкової чарівниці (“солнце горит, как золотая корона в волосах сказочной доброй волшебницы” (“Корзина с еловыми шишками”)). Метафори відбивають рух небесного світила (“солнце закатывается в листве, как в темной бездне” (“Равнина под снегом”)) і силу сонячного проміння (“солнце прорвало гряды сырых облаков” (“Равнина под снегом”)).

У повістях М. Стельмаха сонце, як і інші явища природи, представлені крізь призму світобачення дитини, саме тому й домінує персоніфікація – дитина наділяє все, що її оточує, живою душею, людськими якостями, здатністю до діяльності й творчості. Сонце – це прекрасна особа, яка має свої ключі від землі й “носить їх десь на шиї або ув’язує на руці” (“Гуси-лебеді летять...”). Воно робить багато справ: невтомно працює: має розбудити природу після зимового сну (“солнце своїми ключами відімкне землю”) і людей після нічного відпочинку (“солнце золотою пучкою постукало в моє вікно”), щедро зігрівати землю (“на всі боки мірками розсипало тепло, розтрушувало проміння”), висушувати вологу (“солнце потроху почало визбирувати росу” (“Гуси-лебеді летять...”)); змагається з іншими явищами природи (“солнце і блакитні розводи змагалися з хмарами” (“Гуси-лебеді летять...”)); хворіє (“сьогодні і небу, і сонцю млостилося, нездужалось і далечинь стояла така, ніби на ній хтось перелопачував сонячне проміння із місячним” (“Щедрий вечір”)); грається (“я зупинився посеред біло-рожево-блакитного дня, з яким саме сонце грає в піжмурки: зиркне собі на нього – і сховається за хмару, і знову зирк – ага, не знайшов мене!” (“Щедрий вечір”)).

Описуючи хмари, К. Паустовський використовує персоніфікацію, метафору, порівняння й епітети. В його творах хмари повільно пересуваються (“над дугами тащились из-за реки, цеплялись за облетевшие ветлы рыхлые тучи” (“Телеграмма”)), вони впираються в гори (“черные тучи низко висели, упершись лбом в лысые горы” (“Потерянный день”)), їх придавлюють вітри (“ветер прижмал к севаستопольским желтым холмам снеговые тучи, и все заметнее иссякал хмурый свет” (“Парусный мастер”)).

У М. Стельмаха при описанні хмар домінують персоніфікація й епітети. В його повістях хмари можуть бути грізними злодійками, що тримають у собі грім (“прокинеться грім у хмарах” (“Гуси-лебеді летять...”)) або підступно закривають небо (“злодійкувато наповзають хмари” (“Гуси-лебеді летять...”)). Але хмари дарують і радість людям, вони “обтрушують та й обтрушують на поле нитки бабиного літа” (“Гуси-лебеді летять...”). Такі епітети, як “розпатлани, обвислі хмари”, “святоково білі хмари” (“Гуси-лебеді летять...”), “спокійні грізно-фіалкові хмари” (“Щедрий вечір”) показують красу неба, його неповторність, кольорову насиченість.

На фоні прекрасного неба сяють веселки. Щоб відобразити їхню чарівність, К. Паустовський використовує і порівняння (*“радуга опрокинулась над равниной, как пограничная арка”* (“Равнина под снегом”)), і персоніфікацію (*“две радуги-подруги опрокинулись над вершинами”* (“Кружевница Настя”)). М. Стельмах, відбиваючи надзвичайне захоплення веселкою, включає в текст персоніфікацію й гіперболу (*“веселка порозвішувала усі свої стрічки, і в їхнім одсвіті діброва стала такою гарною, якою вона може тільки наснитися”* (“Щедрий вечір”)).

Описуючи струмки, письменники звертають увагу на їхній казковий передзвін, пісеньку, а то й плач. У К. Паустовського знаходимо метафори, що відбивають біг і спів струмочків: *“струились и позванивали... прозрачные ручьи”* (“Синева”). Але струмки й бормочуть, як жива істота: *“бормотал и переливался... мелкий ручей”* (“Степная гроза”). У М. Стельмаха переважно зустрічається персоніфікація: струмки й джерельця у нього танцюють (*“струмки вже б'ють у бубни і витанцюовують на... кризі”*), воркують (*“нас оточує воркування струмків”* (“Гусилебеді летять...”)), співають (*“дзюркотливе джерельце співало й співало свою пісеньку”*) і схлипують, як діти (*“схлипнуло невидиме джерельце і скинуло з себе клубочок туману”* (“Щедрий вечір”)).

Дослідження засобів зображення птахів і тварин свідчить, що письменники найбільше використовують тропи: найпоширенішими є персоніфікація, епітети, іронія, рідше вживаються метафора, метонімія, синекдоха. Тваринний світ у оповіданнях К. Паустовського представлений у більшому обсязі, ніж у творах Гі де Мопассана й М. Стельмаха. У К. Паустовського тваринам присвячені окремі оповідання (“Кот-ворюга”, “Сивый мерин”). Птахи й тварини є учасниками подій і в інших оповіданнях (“Последний черт”, “Жильцы старого дома”, “Стальное колечко”).

В означених вище оповіданнях тварини мають свій особливий характер, капризи, звички. Вони наділяються такими суто людськими якостями, як совість, почуття власної гідності, гнів, делікатність, наглисть; їм приписується здатність до мислення й оцінювання дій людини. Персоніфікація в цьому випадку слугує підсиленню іронії.

Наприклад, у К. Паустовського кіт є ворюгою і бандитом: *“это был кот, потерявший всякую совесть, кот – бродяга и бандит”*, *“кот-беспризорник”* (“Кот-ворюга”). Наглисть kota найкраще відбивають його очі, а вони були нахальними (*“кот поглядывал... зелеными нахальными глазами”* (“Кот-ворюга”). Кіт Степан має почуття власної гідності, він не принижується ї, коли його обурює несправедливість, він показує свій гнів і невдоволення: *“коту никогда еще не приходилось унижаться из-за кривоногой собаки, похожей на крысу”*, *“у kota Степана... усы вздрагивали от негодования”* (“Жильцы старого дома”). Таким непокірним характером відрізняється й горобець Сидір. Всі мали враховувати сво-

ерідність його норову: і Варюша, і її дід (“воробей Сидор... с характером своим заставлял считаться не только Варюшу, но и самого деда” (“Стальное колечко”). Іноді Сидір ображався на людей, тоді він галасливо й сердито цвірінькав, чим давав привід для обговорення серед інших горобців його важкого характеру (“воробей... обижался, еришился и начинал драться и чирикает так сердито, что под стреху слетались соседские воробьи, прислушивались, а потом долго шумели, осуждая Сидора за его дурной нрав” (“Стальное колечко”)).

Події повістей М. Стельмаха розгортаються в Центральній Україні. У новелах Гі де Мопассана й в оповіданнях К. Паустовського, окрім опису природи середньої частини Європи, зустрічаємо також й описання моря та океану. У зв'язку з цим, у повістях М. Стельмаха майже відсутнє представлення могутності водної стихії, котре часто зустрічається в оповіданнях К. Паустовського й новелах Гі де Мопассана. Лише в повісті “Гуси-лебеді летять...” М. Стельмах за допомогою персоніфікації, літоти, порівняння та градації показує спів води в різну пору року: “я дуже люблю, як співає вода, – весною вона з ревінням нуртує по всій долині і, аж запінившись від люті, рве греблі, влітку ледь-ледь награв у сопілку, а взимку тільки іноді спросоння писне, як в'юн, і знову спить” (“Гуси-лебеді летять...”). Письменник порівнює багатство, красу, тишу полів з Дунаєм: “пиєниця в добру годину стоїть, мов Дунай”, “коноплі, що стояли, наче Дунай” (“Щедрий вечір”).

Гі де Мопассан і К. Паустовський, використовуючи метафори й гіперболи, описують море в непогоду, коли воно лютує, стрясається, переміщується з небом, зірками, туманом: “горы тумана неслись, качаясь на вершинах исполинских валов”, “океан вривался в подводные пещеры и с ликующим грохотом выбивал оттуда застоявшийся воздух” (“Поселок среди скал”), “океан разыгрывался и сотрясал берега” (“Равнина под снегом”), “горы воды, наматывая перед собой гигантские валы из пены, мчались на пароход” (“Ценный груз”), “la mer démontée battait les falaises, se ruait contre la terre”, “la tempête continuait à faire infranchissables les jetées” (“En mer”). Небезпеку моря в такий час підкреслює персоніфікація (“плач снастей леденит сердце”, “перед глазами ревела белая смерть” (“Ценный груз”), “ветер бесновался над океаном и гнал на молы горы мутной воды” (“Австралиец со станции Пилево”), “la tempête... enveloppant... de bruit et de danger... “ (“En mer”). При цьому, як бачимо, письменники використовують і синтаксичну фігуру перерахування: “океан и небо перемешались и понеслись над головой потоками черной воды, звезд и дыма” (“Австралиец со станции Пилево”), “береговые огни висели на краю вселенной, за ними начинались хаос, темнота, бездна” (“Потерянный день”), “la tempête continuait à faire infranchissables les jetées, enveloppant d'écume, de bruit et de danger tous les abords des refuges” (“En mer”).

Море у спокійну погоду представлене за допомогою метафор і епітетів; воно прозачне й лагідне, заколисує всіх своїм спокоєм: *“берега и океан внезапно наполнились глубоким блеском и прозрачностью”* (“Австралиец со станции Пилево”), *“вот он – сон глубокого наплыва, голубизна воздушных масс, колебание тонкой мелы над пространством моря”* (“Песчинка”), *“la Méditerranée, sans un ride, sans un frisson, lisse, luisante encore sous le jour mourant...”* (“Le Bonheur”). Спокійне море схоже на ртуть, на сніг, на синю безодню, на живу істоту, яка відсипається після важкого дня. Щоб виразити це, К. Паустовський і Гі де Мопассан використовують порівняння: *“дымилось и сверкало, как синяя бездна, Черное море”* (“Песчинка”), *“мертво блестящее море, похожее на ртуть”* (“Потерянный день”), *“пена ослепительно засверкала, как взбитый снег”* (“Равнина под снегом”), *“la Méditerranée... semblait une plaque de métal polie et démesurée”* (“Le Bonheur”).

Щоб протистояти стихії моря, мають бути сильними й сміливими кораблі, що передається в оповіданнях К. Паустовського за допомогою персоніфікації. Кожний корабель у письменника має свою долю, свій характер, свої мрії (*“с реки сердито закричал пароход, жалуясь на промозглый рассвет, на свою бродячую жизнь в дождях, в туманах”* (“Дождливый рассвет”)). Кораблі в морі спілкуються між собою, щоб довідатися про вантаж, який вони перевозять: *“Штерн представлял, как любопытные и вежливые пароходы будут осведомляться в море: Куда и с каким грузом вы следуете?”* (“Ценный груз”). В шторм кораблям треба виявляти всі свої сили, енергію, відчайдушність, щоб протистояти стихії: *“пароход... лез напролом на самые крутые волны. Это походило на храбрость отчаяния или на простое нахальство”* (“Ценный груз”). Прибуваючи в місто, парусники, пароплави вклоняються і йому, і морю: *“Борей”, посапывая паром, качался и медленно кланялся городу* (“Ценный груз”); *“корабли... кланяются... ветру, как ласковые звери с мокрой от дождя шкурой”* (“Соранг”), *“Марианна” качалась на якорях и робко, будто заискивая, кланялась морю* (“Парусный мастер”). Щоб підкреслити красу кораблів, К. Паустовський використовує порівняння: *“А какой корабль! Как невеста!”*, *“корабль... пел, как скрипка”* (“Парусный мастер”). Має місце й метонімія з метою передачі країни, якій належить корабель: *“Американец был белый, длинный и скучный”* (“Толпа на набережной”).

Таким чином, при описанні природи Гі де Мопассан, К. Паустовський і М. Стельмах використовують переважно метафори, персоніфікацію, епітети, порівняння, гіперболи, іронію, перерахування, градацію, антитезу, при цьому, у зв'язку з тим, що М. Стельмах представляє довілля кризу призмату світобачення й менталітету дитини, в його повістях переважає персоніфікація. Гі де Мопассан і К. Паустовський звертаються до опису морських країн, саме тому в їх творах зустрічаються тропи й фігури

ри, що характеризують морську стихію. Оскільки М. Стельмах розкриває природний світ центральної частини України, в його повістях стилістичні засоби, що віддзеркалюють море, океан, кораблі, відсутні.

Перспективи дослідження полягають у розкритті стилістичних засобів вираження краси природи, характеру людей, історичної епохи, світу дитинства у творах зарубіжних та українських письменників.

Література:

1. Гладкова Р. Я. Виразальні можливості різнорівневих мовних одиниць у художніх творах К. Г. Паустовського: Автореф. дис. ... канд. ... філол. наук: 10.01.02 / Р. Я. Гладкова; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2001. – 20 с.
2. Гуменний М. Х. Поетика романного жанру Олеса Гончара: проблеми типологій: Монографія / М. Х. Гуменний. – К.: Акцент, 2005. – 240 с.
3. Загороднюк В. С. Психологізм романів Михайла Стельмаха: Автореф. дис. ... канд. ... філол. наук: 10.01.01 / В. С. Загороднюк; Кіровоград. держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2001. – 19 с.
4. Князян М. О. Компаративний аналіз стилістичних засобів вираження символів “собор” та “місячне сяйво” в новелах Андре Моруа та Гі де Мопассана // Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: Матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції романістів 16-18 жовтня 2008 року / М. О. Князян. – Чернівці, 2008. – С. 62-64.
5. Кротенко І. А. Проблемы интерпретации художественного текста // Культура народов Причерноморья / И. А. Кротенко. – 2009. – № 168, т. 1. – С. 406-408.
6. Мироненко В. К вопросу о сущности понятия “стиль” и составляющих стиля художественного текста // Наукові записки / В. Мироненко. – Випуск 81 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 217-221.
7. Паустовский К. Избранные произведения в двух томах. – Том второй: Маленькие повести. Рассказы / К. Паустовский. – М.: Гос. изд-во худож. лит-ры, 1956. – 352 с.
8. Паустовский К. Повести и рассказы / К. Паустовский. – Л.: Худож. лит., 1985. – 320 с.
9. Смуциньська І. Щодо проблеми функціональних типів стилістичних фігур // Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: Матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції романістів 16-18 жовтня 2008 року / І. Смуциньська. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 19-20.
10. Стельмах М. П. Гуси-лебеди летять...; Щедрий вечір: Повісті / Передм. В. С. Панченка / М. П. Стельмах. – К.: Веселка, 1993. – 319 с.
11. Guy de Maupassant. Contes et nouvelles choisies / Guy de Maupassant. – Moscou: Edition du Progrès: 1976. – 336 p.

Ковалюк Ю. В.,

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗНОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ ЛЮДИНА

У статті досліджується образний складник концепту ЛЮДИНА, вербалізованого фразеологізмами із ономастичним компонентом. Поруються проблеми опису внутрішньої форми фразеологізмів та моделювання структури концепту ЛЮДИНА.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, концепт, символ, когнітивна ознака.*

The article deals with the figurative component of the concept MAN verbalized by phraseologisms with onomastic component. Attention is being focused on problems of inner form of phraseological units and modelling structure of the concept MAN.

Key words: *phraseological unit, concept, symbol, cognitive feature.*

Когнітивна лінгвістика як наука про отримання, зберігання та обробку знань, вербалізованих засобами мови, останнім часом набула широкого розвитку, однак на фоні значної уваги до когнітивного аналізу лексичних одиниць фразеологічний рівень залишається недостатньо дослідженим.

Відповідно, А. П. Бабушкін та ін. в залежності від характеру словникових дефініцій, розглядають різні типи лексико-фразеологічних концептів: мисленнєві картинки, схеми, фрейми та сценарії [1; 5].

З. Ковезеч [12], А. Ланглотц [13], Р. Гіббс та ін. [11] досліджують когнітивні особливості ідіом у рамках теорії когнітивної метафори.

У теорії фразеології склалась думка про те, що ФО здатна викликати певне візуальне уявлення у реципієнта [10]. Однак, позиція лінгвістів стосовно цього питання не є одностайною, оскільки фразеологізми, окрім образів та метафоричних моделей, можуть асоціюватись із різномірними стимулами, включаючи ситуацію, у якій ФО була вперше почута... [3, с. 112].

Актуальність роботи зумовлена комплексним когнітивно-лінгвокультурологічним підходом до вивчення структури й мовної реалізації концепту ЛЮДИНА, вербалізованого засобами фразеології.

Мета статті полягає у описі образного складника концепту ЛЮДИНА у сучасній англійській мові.

Об'єктом дослідження є концепт ЛЮДИНА, виражений засобами ономастичної фразеології.

Матеріалом слугувала суцільна вибірка 820 фразеологізмів із компонентом-онімом англійської мови, виокремлених із 34 лексикографічних джерел. Текстові фрагменти отримані із електронного текстового корпусу Британський Національний Корпус (BNC).

Ми розуміємо концепт як складне ментальне утворення, яке характеризується поняттєвим, образним і ціннісним параметрами (В. І. Карасик, А. М. Приходько, В. В. Красних та ін.) та має етнокультурну спрямованість (С. Г. Воркачов).

Незалежно від квазівізуальних уявлень, в мовній інтуїції за кожною мотивованою ідіомою закріплене певне знання, яке виводиться із її вихідної концептуальної структури і яке, як правило, не ресструється свідомістю. Актуальне значення ідіоми, яке розуміють як утворену внаслідок метафоричного або метонімічного переносу семантичну структуру, наслідуює і інкорпорує визначені ознаки вихідного фрейму або сценарію [3, с. 112] Такі риси З. Д. Попова і Й. А. Стернін називають “фразеологічно об’єктивованими когнітивними ознаками концепту” [6, с. 184].

Структура концепта, таким чином, складається з концептуальних ознак, які відтворюють концепт як “означений в мові національний образ, ідею, поняття, символ” [1, с. 184].

Доцільним для розкриття образної основи концепту ЛЮДИНА вважаємо введення понять “стереотип”, “прототип” та “символ”. Так, більшість фразеологізмів, що об’єктивують концепт ЛЮДИНА, характеризуються яскраво вираженою прототипною ситуацією. Власні імена у складі фразеологізмів або імена-фразеологізми у такому випадку є алюзивними, внаслідок їх здатності активувати певні фонові знання у носіїв мови.

Розглянемо детальніше кореляції цих лінгвокогнітивних категорій на прикладі аналізу ФО *Pontius Pilate*.

As usual, they have been willing to sub-contract these important decisions to the nuclear industry and to stand back, like Pontius Pilate, and say, 'This has nothing to do with us' [BNC: HHW 606].

The Minister is trying to do a Pontius Pilate act on the weakness of the regulatory system set up by his Government. [BNC: HHV 26179].

Відповідно, парадигма образної семантики досліджуваного фразеологізму міститиме прототип та стереотип. Більшість дослідників сходяться на думці про те, що прототип як “мисленневий корелят” [7, с. 504] об’єкта або предмета є поняттям вужчим, ніж стереотип, оскільки “прототип розглядається як зразок оцінюваний, як найтиповіший, а стереотип – як репрезентація, реалізована в прототипах” [4, с. 341]. Відповідно, прототипом фразеологізму буде його первинний денотат – римський правитель. Стереотипна ситуація, передбачає реалізацію прототипу через певний сценарій (Понтій Пилат продемонстрував свою непричетність до страти Ісуса Христа, відмовившись від відповідальності). Отже, диференційна ознака цієї ситуації “відмова приймати відповідальність за свої вчинки” закріпилась як елемент фонових знань, а фразеологізм-антропонім *Pontius Pilate* шляхом метафоричного переносу актуалізує її у свідомості носіїв мови. Значення ФО *Pontius Pilate* асоціюється із слаб-

ким, лицемірним керівником. Наведені контексти репрезентують 1) образ компанії, яка відкидає будь-яку відповідальність за свої вчинки; 2) образ міністра-лицеміра.

ФО із ономастичним компонентом, що об'єктивують концепт ЛЮДИНА, можуть також вказувати на символи, закладені в їх семантиці. Символ є естетично канонізованою культурно значимою концептуальною структурою іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери [7, с. 536]. Виникнення образу-символу часто починається з метафори внаслідок процесу символізації об'єктів навколишнього світу, а символічне значення підтримують досвід і фонові знання [8, с. 84]. Порівняємо образ людини-альтруїста, об'єктивованій фразеологізмами *Sir Galahad, Florence Nightingale, the Good Samaritan, Robin Hood and his merry men*:

*Because he arrived out of the blue and did his **Sir Galahad** act by getting me away from the men.* [BNC: JXV 558].

*The librarian serving children was, then, to be a most unusual person, a paragon, a sort of bibliothécaire **Florence Nightingale**, but without her disturbing leadership and reformist qualities.* [BNC: BML 1631].

*So be patient with the driver of that slow little tractor if you meet him again, perhaps he might be **the Good Samaritan** who stops to help you some day.* [BNC: B29 1374].

*She's as generous **as Robin Hood and all his merry men**, she's as kind as Florence Nightingale and then as kind again, right super mum she has x-ray vision, she can see through me, with a voice or rival calm when she called me in for tea..* [BNC: KBW 16224].

У наведених контекстах унаслідок активації фонових знань мовців реконструюється образ людини-альтруїста за допомогою символічних фразеологізмів-антропонімів. В свою чергу, фонові знання підкріплюються знаннями англійського епосу (Сер Галаад був лицарем, що завжди приходив на допомогу іншим; Робін Гуд був напів-легендарним середньовічним розбійником, що грабував багатих і допомагав бідним), знаннями історії країни (ім'я відомої англійської медсестри, яка служила у військових шпиталях протягом Кримської війни), знаннями Біблії (згідно однієї із притч Ісуса про доброго самаритянина, який пожалів пораненого і допоміг йому). Метафоризація диференційних рис згаданих антропонімів переводить їх у розряд образів-символів при номінації такої риси характеру, як альтруїзм.

Фразеологічно об'єктивованою когнітивною ознакою людини-альтруїста буде наступна: *хтось безкорисливо допомагає іншому* (як Сер Галаад, Робін Гуд і т.п.).

Ще одну домінують у структурі концепту ЛЮДИНА становить образ дволикої людини, сутність якого можуть розкрити фразеологізми типу *Jekyll and Hyde, play Janus* та *Jack on both sides*. Якщо *Jekyll and Hyde* та *play Janus* приховують за собою вихідні сценарії стосовно їх мотивації,

то ФО *Jack on both sides* вважаємо немотивованою через буквальне прочитання її складових елементів.

Образ покірної людини моделюється за допомогою наступних когнітивних ознак:

Фразеологізм	Словникова дефініція	Когнітивна ознака
1. <i>Meek as Moses</i>	Покірний, покірний як Мойсей	Мойсей покірний
2. <i>Bold as an Essex lion</i>	Сумирна, покірна людина (левами у Есексі називали телят)	(есецьське) теля покірне
3. <i>Obedient as Rebecca</i>	Покірний, покірний як Ребекка	Ребекка покірна
4. <i>Balaam's ass</i>	Валаамова ослиця; мовчазна покірлива людина, що несподівано почала протестувати	Валаамова ослиця покірна

У компаративних ФО образ співвідноситься із диференційною ознакою прототипу. У нашому випадку, покірна людина асоціюється із твариною (телям або віслюком) або із відповідним біблійним персонажем.

Образ людини-консерватора репрезентується здебільшого алюзивними іменами літературних героїв *Mrs. Grundy*, *Aunt Tabby / Thomasina*, *Aunt Edna*, *Colonel Blimp*, *Rip Van Winkle*. У цьому випадку прочитання внутрішньої форми можливе, якщо носій мови володіє фоновими знаннями про наведені фіктоніми: місіс Гранді – персонаж з комедії Т. Мортонна, що є втіленням ходячої моралі і консерватизму; вираз тітка Една у термінах Т. Раттінгена уособлює театралку із консервативними смаками; фразеологізм *Aunt Tabby / Thomasina* утворений за аналогією від *Uncle Tom* і вживається як прізвисько жінок, що є консервативно налаштованими проти жіночої рівноправності; герой однойменного оповідання *Rip Van Winkle* В. Ірвінга проспав 20 років, за що вважався відсталою людиною, ретроградом; прототип фразеологізму *Colonel Blimp* був героєм коміксів, відомим своїми застарілими ідеями і недовірою до всього нового.

Фразеологічно об’єктивовані когнітивні ознаки образу консервативної людини, що відображають вихідні сценарії образної семантики ФО будуть такими:

Фразеологізм	Когнітивна ознака
1. <i>Mrs Grundy</i>	місіс Гранді відстоює мораль і консерватизм
2. <i>Aunt Edna</i>	тітка Една має застарілі смаки
3. <i>Aunt Tabby / Thomasina</i>	тітка Теббі проти жіночої рівноправності
4. <i>Rip Van Winkle</i>	Ріп Ван Вінкл відстала людина
5. <i>Colonel Blimp</i>	полковник Блімп висуває застарілі ідеї

При структуруванні концепту ЛЮДИНА темперамент визначався нами як один із його конституентів. Зафіксовано усі типи темпераменту, актуалізовані фразеологічно: *gloomy Gus* – меланхолік, *happy as Larry* – сангвінік;

get one's Indian up – холерик; *calm as Quaker* – флегматик. Домінантними типами темпераменту виявились сангвінік та холерик. Виділимо фразеологічно репрезентовані когнітивні ознаки темпераменту людини:

Фразеологізм	Словникова дефініція	Когнітивна ознака
<i>grin like a Cheshire cat</i>	Посміхатись, посміхатись на весь рот	чеширський кіт широко посміхається
<i>happy as Larry</i>	дуже щасливий	Ларрі щасливий
<i>pleased as Punch</i>	дуже радий, задоволений, радий як дитина	Петрушка задоволений
<i>Homeric laughter</i>	гомеричний сміх	нестримний сміх
<i>laugh like little Audrey</i>	сміятись, як маленька Одрі, сміятись від душі	маленька Одрі сміється від душі
<i>Mark Tapley</i>	Людина, що ні за яких обставин не втрачає бадьорості	Марк Теплі бадьорий
<i>Full of Old Nick</i>	Злий, злий, як чорт	диявол злий
<i>Mad as Chinaman – китаєць розлючений</i>	Дуже розлючений	китаєць розлючений
<i>Get one's Indian / Irish up</i>	Дуже роздратуватися, розлютитись, скипіти	індіанець / ірландець темпераментний
<i>Calm as Quaker</i>	спокійний, байдужий, холоднокровний	квакер спокійний

Виділення когнітивних смислових ознак у фразеологізмах, залежить від способу їх творення і кодування концептуально релевантної інформації. Так, такі ознаки важко виділити у одиницях, утворених за допомогою алітерації, наприклад, *Desperate Dick*, *fancy Dan*, *lusty Lawrence*, а також у ФО із прозорою семантикою конститuentів, наприклад, *gay Lothario* (*Lothario* – ловелас, гульвіса). Фразеологізми, у яких закладений екстралінгвістичний елемент, наприклад, *play Cupid*, *dear John letter*, вважаємо мотивованими через наявність у їх структурі позамовного прототипу.

Паремії підлягають когнітивній інтерпретації у формі узагальнення пареміологічних смислів (зведення близьких смислів до одного більш узагальненого), оскільки на основі аналізу цих смислів формулюються відповідні когнітивні ознаки у вигляді тверджень про концепт [6: 202].

Виокремлені ознаки концепту ЛЮДИНА, репрезентованого пареміями, будуть наступними:

Паремія	Когнітивна ознака
<i>Good Jack makes a good Jill</i>	у хорошого чоловіка хороша дружина
<i>All shall be well, Jack shall have Jill</i>	стосунки закінчуються щасливо
<i>If Jack is in love, he is no judge of Jill's beauty</i>	за зовнішністю не судять
<i>There is a silly Jack for every silly Jenny</i>	для кожного існує своя пара
<i>There is not so bad a Jill, but there is a bad Will</i>	ідеальних людей не існує

Проведене дослідження виявило, що фразеологізми із ономастичним компонентом, що вербалізують концепт ЛЮДИНА, мають символічний характер. Аналіз внутрішньої форми фразеологізмів дозволяє розкрити їх образну основу, яка зберігається у свідомості носіїв мови як певне фонове знання. Дефініційний аналіз досліджуваних ФО показав, що концепт ЛЮДИНА складається із множини фразеологічно об'єктивованих когнітивних ознак, які становлять його структуру та розкривають його мотиваційний, етнокультурний та ціннісний параметри.

Література:

1. Антология концептов: [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической системе языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. – 104 с.
3. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии (Studia philologica) / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М.: Знак, 2008. – 656 с.
4. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Монографія / О. П. Левченко. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 353 с.
5. Малоги́на А. В. Типы фразеологических концептов и способы их контекстной репрезентации: автореф. дисс. на соискание степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "Теория языка" / А. В. Малоги́на. – Воронеж: ВГУ, 2007. – 23 с.
6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ; Восток-Запад, 2007. – 320 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Черданцева Т. З. Метафора и символ во фразеологических единицах / Т. З. Черданцева // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 78 -91.
9. BNC: [Електронний ресурс]: текстова база даних The British National Corpus. – Режим доступу: // <http://www.natcorp.ox.ac.uk/BNC>.
10. Cacciari C. Imagining idiomatic expressions: literal or figurative meanings? C. Cacciari, S. Glucksberg // Idioms: Structural and Psychological Perspectives / Ed. by M. Everaert et al. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1995. – P. 43-57.
11. Gibbs R. W. Conceptual knowledge in the interpretation of idioms / R. W. Gibbs, N. Nayak // Journal of Experimental Psychology: General. – 1990. – Vol. 119. – № 3. – P. 315-330.
12. Kövecses Z. Idioms: A view from cognitive semantics / Z. Kövecses, P. Szabo // Applied Linguistics. – Vol. 17. – № 3. – 1996. – P. 326-355.
13. Langlotz A. Idiomatic Creativity: A Cognitive-linguistic Model of Idiom-representation and Idiom-variation in English / A. Langlotz. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2006. – 325 p.
14. Müller C. Metaphors Dead and Alive, Sleeping and Walking: A Dynamic View / C. Müller. – Chicago: The University of Chicago Press, 2008. – 290 p.

Коляденко О. О.,

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ПРОПОЗИЦІЙНО-ФРЕЙМОВИЙ АНАЛІЗ СЛОВОТВІРНОЇ ПАРАДИГМИ ЛЕКСЕМИ-РЕПРЕЗЕНТАНТА КОНЦЕПТУ СТРАХ

Статтю присвячено пропозиційно-фреймовому моделюванню гнізда спільнокореневих слів, які об'єктивують концепт СТРАХ у сучасній українській мові. З позицій когнітивної лінгвістики проаналізовано склад словотвірного гнізда, виявлено основні закономірності творення похідних лексем у його межах, спрогнозовано шляхи його подальшого розвитку.

Ключові слова: *концепт, пропозиція, фреймова модель, словотвірне гніздо, страх.*

The present article deals with the frame-based modeling of the word-formative nest, which verbalizes the concept FEAR in the present-day Ukrainian. According to the principals of cognitive linguistic researches the structure of the nest was analyzed, the ways of the nest development were predicted.

Keywords: *concept, proposition, frame-based model, word-formative nest, fear.*

Когнітивна лінгвістика характеризується значним інтересом до виявлення типів знання, вивчення механізмів і процедур їх отримання та засобів мовного представлення. У межах когнітивного напрямку особливу увагу мовознавці приділяють дослідженню похідних слів, оскільки похідна лексика – це не тільки величезна база даних, яка зберігає в упорядкованому вигляді значний обсяг інформації і забезпечує доступ до неї, але й продукувальне середовище, яке постачає мовцям “схеми поєднання певних структур знання з певними словотвірними конструкціями, механізмами словотвірного моделювання, процедурами обробки даних тощо” [8, с. 393].

Проблеми когнітивної інтерпретації структури мовної картини світу засобами словотвору порушуються в працях Л. О. Араєвої, Є. А. Карпіловської, М. С. Косиревої, О. С. Кубрякової, М. А. Осадчого, Н. О. Ярошенко та ін. У центрі уваги мовознавців опиняються як окремі похідні, так і комплексні одиниці словотвору (різні словотвірні типи та гнізда) як засоби мовної репрезентації концептуальних утворень, що виникають у процесі пізнання й оцінки світу. Особливу увагу дослідники приділяють вивченню словотвірних гнізд. Так, на думку Л. О. Араєвої, “кожне словотвірне гніздо містить у собі та відтворює мовними засобами фрагмент життя людини” [1, с. 18], а Є. А. Карпіловська підкреслює той факт, що “завдяки об'єднанню в гнізді слів зі спільним коренем, а тому зі спільним компонентом як у семантиці, так і у формі, дослідник має можли-

вість повністю відтворити участь словотворення в процесах номінації, і ширше, концептуалізації та категоризації людиною навколишнього світу і себе в ньому засобами національної мови" [4, с. 229].

Концептуальна деривація являє собою когнітивний процес, який через об'єднання концептів, наявних у концептуальній системі особистості, забезпечує появу нових структур знання. Утворені в ході пізнавальної діяльності, концепти об'єктивуються в мові та стають невід'ємною частиною концептуальної системи. Водночас вони зберігають дериваційний зв'язок із вихідними структурами та стають основою для подальшого розвитку системи [2, с. 503].

Процес концептуальної деривації забезпечує поєднання концептів у концептуальну структуру, яка лежить в основі семантики похідного слова та має вигляд пропозиції. Кожне спільнокореневе слово в мовленнєво-мисленнєвій діяльності перебуває з іншим словом гнізда в рольових відношеннях, ізоморфних зв'язках компонентів денотативної ситуації. Повний опис таких потенційно-типових рольових зв'язків між спільнокореневими словами дозволяє представити гніздо як комплексну ситуацію, або фрейм (у значенні "структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про певну стереотипну ситуацію" [10, с. 615]). Одиницями фреймового моделювання гнізда спільнокореневих слів є пропозиції як схеми елементарних ситуацій, а фреймова модель, відповідно, поєднує їх у єдину мережу [6; 7; 8].

Отже, організація ділянок дериваційної парадигми уподібнюється структурі фрейму: дериваційні процеси спрямовані на наповнення фреймових позицій, а тому продукт деривації, похідні одиниці, групуються відповідно до них. Спільнокореневі слова маркують позиції суб'єкта, предиката, об'єкта, локатива тощо відповідної пропозиції.

Метою нашого дослідження є виявлення семантико-словотвірних зв'язків похідних слів, які функціонують у межах словотвірного гнізда з вершиною 'страх', та моделювання його пропозиційно-фреймової структури. Такий підхід до вивчення концепту, об'єктивованого словотвірним гніздом, вершиною якого є ім'я концепту, дозволить відтворити внутрішньо-системні зв'язки між компонентами (слотами та субслотами) його фреймової структури, визначити вектори, за якими відбувається творення похідних одиниць, що його вербалізують. Матеріалом дослідження слугували дані "Кореневого гніздового словника української мови" Є. А. Карпіловської [5] та "Словника української мови в 11 томах" [9].

Із позиції синхронії лексема *страх* є непохідною. "Кореневий гніздовий словник української мови" Є. А. Карпіловської фіксує 106 спільнокореневих одиниць, які відтворюють когнітивний шар концепту СТРАХ, з них майже третина полісемантичні. Значна кількість лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) у межах окремих лексем у структурі гнізда

свідчить про семантичне розмаїття як лексеми-мотиватора, так і мотивованого слова, яке дозволяє одному похідному слову взаємодіяти з членами гнізда не тільки через спільне джерело, але й через ЛСВ. Так, наприклад, полісемантичне слово *страхонуд* має такі значення: “1. Те саме, що опудало 1. 2. *перен.* Людина або тварина, що має потворний зовнішній вигляд. // Те саме, що страховище 1. 3. *рідко.* Те саме, що боягуз. // Ляклива тварина” [11, с. 757], а, отже, містить інтегральні семи у першому ЛСВ з відповідними ЛСВ лексем *страшок*, *страхонуд* (у значенні “опудало”), у другому – *страховище*, *страховіття*, *страшило* тощо, а в третьому – з ЛСВ лексем *страхолох*, *страшко* та ін.

Значення похідних одиниць, які входять до складу досліджуваного словотвірного гнізда з лексемою-мотиватором ‘страх’, експлікують у межах одного гнізда наші операційні знання про реалізовану ситуацію. При цьому цілком логічними видаються зв’язки між компонентами цієї ситуації. Так, наприклад, страх, одна з базових людських емоцій, є реакцією на певний емоційний вплив (*страхати*, *страшити*, *застрашувати* та ін.), відповідно в об’єктивній дійсності існує хтось, чий вчинки або зовнішній вигляд каузують емоційний стан (*страховисько*, *страховище*, *страшило* та ін.), суб’єкт емоційного впливу є носієм ознаки (*страшний*, *страшесний*, *страшуватий* та ін.), набув мовного втілення й об’єкт емоційного впливу (*страхить*, *страшко*, *страхолох* та ін.).

Загалом у сучасній українській мові похідними словотвірними одиницями фіксовано такі слоти фреймової структури концепту СТРАХ:

Слот 1. Каузатор (причина емоційного стану) в межах якого виділяємо 3 субслоти:

1) власне каузатор страху: *страх* (“*фантастична істота незвичайного, страшиного вигляду*” [11, с. 753]), *страховище*, *страховисько*, *страховина*, *страхів’я*, *страхіття*, *страхить*, *страховиддя*, *страховидло*, *страховиння*, *страховіття*, *страшок* (“*пугало для птахів*” [11, с. 759]), *страшило*, *пристрашка*, *острашка* (*погрозливе попередження, що викликає почуття страху*) *страхота*.

Аналіз дефініцій зазначених лексем дозволяє виділити такі каузатори емоційного стану:

- фантастична істота (“*страховище – фантастична істота незвичайного, страшиного вигляду*” [11, с. 756]);
- тварина чи людина (“*страховище – тварина або людина незвичайного вигляду, ненормальних розмірів, ваги і т. ін.*” [11, с. 756]);
- предмет (“*пострах – людина або предмет, що викликає страх у кого-небудь*” [11, с. 756]);
- дії, що містять загрозу (“*страховина – те, що викликає, вселяє почуття страху, лякає когось своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін.*” [11, с. 756]);

- події, небезпечні за своїми наслідками, або розповіді про них (“*страхіття – згубні, небезпечні за своїми наслідками події, факти, які наводять страх*” [11, с. 755]; *страховище – розповіді, описи і т. ін. про страшні явища, випадки, ситуації тощо* [11, с. 756]);

- несприятливий стан речей (“*страхіття – тяжкі умови життя внаслідок холоду, голоду, безправ’я, переслідування, утисків і т. ін.*” [11, с. 755]).

Іменник *страхіття* використовується також у переносному значенні та характеризує людину “з негідними поваги моральними якостями” [11, с. 755]. Негативна оцінка зовнішніх рис людини переноситься на її вчинки, які не відповідають суспільній нормі, а тому вважаються аморальними.

2) характеристика каузатора: *страшний, страхітливий, страхітливий, страшиючий, страшиючий, страшенний, страшенний, страшиючий, страхолюдний, страшикий, страховинний, страшенький.*

Мовний матеріал свідчить про існування градації інтенсивності вияву ознаки в джерелі емоційного стану, яка варіюється від слабкого (“*страшиючий – трохи страшний*” [11, с. 761]) до дуже сильного (“*страшиючий – дуже страшний*” [11, с. 761], “*страшенний – дуже страшний своїм виглядом, своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін.*” [11, с. 751]). Уважаємо, що інтенсивність вияву ознаки безпосередньо пов’язана зі ступенем емоційного реагування, оскільки провідну роль у виникненні страху відіграє суб’єктивна оцінка емоціогенної ситуації [3, с. 81], а тому чим сильнішою є емоція, тим інтенсивнішою є оцінка її каузатора.

3) дії, процеси, унаслідок яких виникає почуття страху: *застрашувати, настрахати, настрашити, перестрашити, пристрахати, пристрашити, страхати, устрашити, відстрашувати, пострахати, страцати, страшити, страхання, страцання.*

До цієї групи входять дієслова, що позначають дії суб’єкта або емоційний вплив, спрямований на те, щоб викликати в об’єкта почуття страху, а також іменники віддієслівного походження, що називають ситуацію в цілому.

Слот 2. Експірієнцер, який містить інформацію про переживання індивідом стану страху, представлено 3 субслотами:

1) психічна реакція експірієнцера: *настрахатися, настрашитися, перестрашитися, страхатися, страшитися, страхнутися.*

В основі страху лежить оцінка певного стану речей як несприятливого, небезпечного. Зазначені лексеми, на нашу думку, акцентують увагу на носіїві емоційного стану, саме його сприйняття та оцінка ситуації лежать в основі виникнення емоції.

2) власне експірієнцер (характеристика суб’єкта емоційного стану): (позитивна маркованість) *безстрашний, безстрашність, (негативна маркованість) страхополох, страхопуд, страшко, страшок, страхопудливий, страхопудний, страхітливий, страхопудливий, страхопудливий, страхопудливий, страшливий, страшикий, страхітність.*

До цієї групи увійшли іменники та прикметники, які йменують індивіда, носія емоційного стану, або риси його характеру. Ключовим чинником для їхнього розмежування виступають вчинки експірієнцера в емоціогенній ситуації, які свідчать про здатність чи неспроможність особи чинити опір емоційному впливу.

3) внутрішній вияв емоційного стану (характер емоційного реагування): *перестрах, острах, острашка, страшок, страшувато* (“хто-небудь відчуває острах” [11, с. 761]), *страшенько, страино* (“хто-небудь відчуває страх, боязнь” [11, с. 760]), *перестрашений, настраханий, пристрашений*.

Зазначені лексеми характеризують стан індивіда, об’єкта емоційного впливу, який також варіюється за інтенсивністю від незначного (*страшок, острах, страшувато* та ін.) до більш інтенсивного переживання (*перестрах, перестрашений* та ін.). Фактично сама емоція виступає результатом впливу суб’єкта пропозиції на об’єкта, який є носієм страху.

Слот 3. Реакція (характеристика реагування експірієнцера, його поведінки в емоціогенній ситуації): (позитивна маркованість) *безстрашно*, (негативна маркованість) *перестрашено, страхітливо, страхопудливо, страхопудно, страшливо*.

Індивід у психологічному стані страху, як правило, змінює свою поведінку. Наведені прислівники характеризують учинки індивіда як такі, що відповідають чи не відповідають нормам суспільної моралі та опосередковано вказують на здатність людини регулювати свій емоційний стан, на її емоційну стійкість.

Аналіз ситуативно-рольових зв’язків між словами з коренем ‘страх’ дозволяє представити гніздо через комплексну ситуацію, або фрейм, де пропозиція, як схема елементарної ситуації, є одиницею моделювання. Позиціям пропозиційної моделі, на нашу думку, відповідають вузли фрейму (слоти або субслоти).

У своєму дослідженні дотримуємось номенклатури пропозиційних позицій запропонованої М. С. Косиревою та М. А. Осадчим [6; 7; 9]: S (суб’єкт) – виконавець дії; O (об’єкт) – об’єкт спрямованої дії; P (предикат) – дія, виконавцем якої є суб’єкт; I (інструмент) – те, за допомогою чого здійснюється вплив; R (результат) – наслідки дії; K (кон’юнктор) – не позначає учасника ситуації, але йменує її в цілому; At (атрибут) – елемент пропозиції, який через ознаку вказує на учасника ситуації. Позиції Mod (модус) – спосіб здійснення дії; L (локус) – місце, де відбувається дія; T (темпус) – час, коли відбувається дія, у межах досліджуваного гнізда, не були підтверджені фактичним матеріалом.

Фреймова структура гнізда з вершиною ‘страх’ є складною, а тому в її межах виділяємо дві теми, представлені різними пропозиціями.

І. Виникнення емоції

1. At_c (*страшний*) – S (*страховисько, страховіття*) – P (*страхати,*

настрашити) – At_c (*страшкий*) – O (*страшко, страхопуд*) – R (*страх*) – K (*страхання, страцання*)

Позиції суб'єкта відповідає каузатор емоційного стану, предикатом є дії суб'єкта, спрямовані на об'єкт, істоту, внаслідок яких вона відчуває страх. Отже, у цій пропозиції страх є наслідком цілеспрямованих дій суб'єкта.

2. $S - P - I - O - R - K$

а) At_c (*страшний*) – S_0 (*страховисько, страхіття, страховіття*) – P (*застрашувати*) – I_0 (чимось) – At_c (*страшкий*) – O (*страшко, страхопуд*) – R (*страх, острах*) – K (*застрашування*)

б) S_1 (*хтось*) – P (*застрашувати, пострашувати*) – I_1 (*страховисько, страхіття, страховіття*) – At_c (*страшкий*) – O (*страшко, страхопуд*) – R (*страх*) – K (*застрашування*)

Основна відмінність між пропозиціями 2а і 2б полягає в тому, що каузатором емоційного стану в першому випадку є жест або дія, що виступає інструментом емоційного впливу, в пропозиції 2б увага зосереджена, передусім, на зовнішності, саме вигляд чогось або когось виступає причиною відповідного емоційного стану, інструментом емоційного впливу. Варто зазначити, що в цій пропозиції, в обох її варіантах, в українській мові спостерігаємо корелятивну лакунарність. Так, у пропозиції 2а лакунарною є позиція інструмента емоційного впливу, а в 2б відсутній суб'єкт, той, хто погрожує страхіттям об'єкту емоційного впливу. Вважаємо, що в зазначених позиціях існують потенційні семи, які згодом можуть дістати формального вираження.

3. At_c (*страшкий*) – S (*страшко, страхополох*) – P (*страхається, страшиється*) – At_c (*страшний*) – O (*страховисько, страхіття*) – R (*страх, страшно*)

4. At_c (*страшкий*) – S (*страшко, страхопуд*) – P (*страшиється, острахнутися*) – R (*страх, страшно*)

Людина, яка відчуває страх, може чітко усвідомлювати причину свого емоційного стану, якою може бути щось конкретне, як-от дії, що загрожують її життю, або щось потворне, проте існують ситуації, в яких особа відчуває страх безвідносно до ситуації, у цьому разі, на нашу думку, йдеться про екзистенційний страх. Такий страх не має чіткого логічного пояснення.

II. Реакція на емоційний вплив

5. S (*страшко, страхопуд, безстрашний*) – At_p (*перестрашено, страхопудно, безстрашно*) – P (*діє, поводиться*)

6. S (*страшко, страхопуд, безстрашний*) – P (*діє, поводиться*)

Наведені пропозиції представляють реакцію індивіда на емоційний вплив. Наявність атрибута в пропозиціях 6, 7 зумовлена семантикою дієслова, яке перебуває в позиції предиката: для синсемантичних дієслів позиція атрибута є облігаторною, а для атосемантичних – факультативною. Дериваційна активність лексеми 'страх' не є підставою для

об'єктивації позиції предиката, який позначає поведінку індивіда в емоційній ситуації, а тому в цій позиції констатуємо кореляційну лакуну.

Аналіз дериватів, що входять до складу словотвірного гнізда з вершиною 'страх', свідчить про існування семантико-словотвірних зв'язків, реалізованих у межах гнізда, які поступово пов'язують семантичне наповнення похідних одиниць, утворених від однієї лексеми-мотиватора, та відтворюють логічно структурований фрагмент мовної картини світу. Корпус тем представляє поступовий розвиток фрейму, який фіксує виникнення і переживання істотою емоційного стану та, водночас, дозволяє відстежити шляхи формування похідних одиниць та спрогнозувати появу нових на заміщення лакунарних позицій у його фреймово-пропозиційній структурі.

Запропонований аналіз концепту СТРАХ озволяє виділити в його фреймовій структурі 3 слоти, зокрема: КАУЗАТОР, ЕКСПРІСНЦЕР та РЕАКЦІЯ.

Література:

1. Араева Л. А., Евсева И. В. Пропозиционально-дискурсивный анализ гнезда однокоренных слов // Наука и образование: Материалы VI Междунар. н. конф.: В 4 ч. – Белово: Беловский полиграфист, 2006. – Ч. 3. – С. 18–24.
2. Бабина Л. В. Когнитивный аспект изучения производных глаголов // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в. честь Е. С. Кубряковой. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 503–511.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 783 с.
4. Карпиловская Е. А. Гнезда в системной организации лексикона: возможности моделирования и межязыкового сопоставления / Е. А. Карпиловская // Исследования по славянским языкам. – Вып. 12. – Сеул, 2007. – С. 229–243.
5. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – К.: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2002. – 912 с.
6. Косырева М. С. Деривационно-фреймовая парадигма как единица когнитивного описания системных отношений на уровне словообразования // <http://www.lib.csu.ru/vch/131/010.pdf>.
7. Косырева М. С. Категории пропозиционального анализа как предтеча и основа фреймового моделирования в дериватологии // Современные проблемы науки и образования. – 2008. – № 6. – С. 169–173.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения / Институт языкознания РАН. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
9. Осадчий М. А. Пропозиционально-фреймовое моделирование гнезда однокоренных слов: на материале русских народных говоров: диссертация ... кандидата филол. н.: 10.02.01/ Кемеров. гос. ун-т. – Кемерово, 2007. – 285 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
11. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 854 с.

Копач О. О.,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, м. Полтава

СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

Дана стаття присвячена дослідженню особливостей англomовного рекламного слогану, як самостійного жанрового виду рекламного тексту. Особлива увага звертається на графічні особливості (капіталізація), фонологічні (рими́вки, алітерація), лексичні (персональні звернення, неологізми), синтаксичні (тип висловлювання, часова форма), семантичні (каламбури, прислів'я, ідіоми).

Ключові слова: *реklamний слоган, персональні звернення, капіталізація, каламбури, ідіоми*

This article is devoted to the investigation of the peculiarities of English ad slogan as an independent genre of ad text. The attention is paid to the peculiarities at the graphitic level (capitalization), at the phonological level (rhymes, alliteration), at the lexical level (person addressee, coined words), at the syntactic level (tense), at the semantic level (puns, proverbs, idioms).

Key words: *ad slogan, person addressee, capitalization, puns, idioms.*

Сучасний розвиток інформаційних технологій призвів до формування суспільства, в якому споживання стало головним змістом суспільного життя, відтіснивши навіть виробництво на другий план. У зв'язку з цим зросло й значення реклами, як сили, що впливає на попит, та “інформатора” про досягнення у різних сферах виробництва. Тому на сьогоднішній день актуальним залишається питання про дослідження механізмів впливу реклами на людину. Цьому питанню присвячені роботи Мошканцева Р. І. про психологію реклами [2], Розенталя Д. Е., Кохтева Н. Н. про мову рекламних текстів [3], Ареф'євої Т. Н., Гермогенова Л. Ю., Картон Г., в яких вивчається ефективність та головні функції рекламного тексту [1]. Серед основних функцій рекламного слогану дослідники виділяють аттрактивність та інформативність. За словами Кривоносова А. Д., під аттрактивністю розуміється здатність привернути увагу та меморизація (запам'ятовування) інформації [3, с. 35].

Кромптон А. вважає, що рекламний текст складається з чотирьох основних елементів, що майже завжди використовуються у рекламі: заголовку, підзаголовку, основного тексту та рекламного слогану [1, с. 80]. Заголовок привертає увагу до тексту, зацікавлює покупця. Підзаголовок – це перехідна ланка від заголовку до основного тексту. За структурою основний текст складається зі вступу, основної частини, висновку. Кінцева фраза – рекламний слоган.

Рекламний слоган (a motto of the brand) – це коротка фраза, яка передає в яскравій, образній формі основну ідею рекламної кампанії [1, с. 84]. Важливими риторичними характеристиками слогану є ритмічне та фонетичне повторення, контрастність, мовна гра, ефект прихованого діалогу.

Слоган займає одне з центральних місць у структурі рекламного тексту. Разом із власним ім'ям, що рекламується, він виражає основний смисл рекламної концепції [4, с. 14]. Іноді весь рекламний текст може складатися з власного імені та супроводжуючого слогану. Тому можна вважати слоган одним із самостійних жанрових видів рекламного тексту. Таким чином, слоган – найбільш експресивний вид рекламного тексту, і головною метою даної статі є дослідження його семантичних та структурно-стилістичних особливостей, виявлення лексичних засобів експресивного впливу.

Поняття “слоган” походить з галльської мови та позначає “бойовий клич”. Вперше це поняття у сучасному його значенні було використано у 1880 році. На думку рекламного практика Блінкіна-Мельник М. М., слоган – “друге ім'я продукту” [4, с. 13]. Слоган – це коротка фраза, основа рекламної комунікації, своєрідний девіз, що виражає основну думку комерційної пропозиції [3, с. 56]. Таким чином, більшість дослідників вважають слоган центральним компонентом рекламного тексту, що являє собою своєрідний девіз: одна чи декілька емоційно-забарвлених фраз, які використовуються фірмою для створення позитивного відношення споживача до предмету реклами.

На думку Кривоносова А. Д., ефективний слоган обов'язково містить засоби вираження особистісного початку на різних рівнях [3, с. 36].

Перше, що впадає у вічі, це графічний рівень. Використання часткової капіталізації допомагає привернути увагу читачів та наголошує на кожному слові:

Toyota: I Love What You Do For Me.

У даній рекламі кожне слово є наголошеним.

Іноді для досягнення цієї ж самої мети використовується повна капіталізація. Це дає змогу наголосити на важливості кожної літери у слогані:

NewsWeek: THE WORLD'S NEWSMAGAZINE.

Oracle: SOFTWARE POWERS THE INTERNET.

На фонологічному рівні дуже часто використовується римування, бо наявність рими у рекламному слогані сприяє кращому її запам'ятовуванню. Однією з найкращих технологій введення назви бренду у рекламу вважається її заримування. Такий рекламний слоган стає відмінним від інших, відображає та висвітлює бренд:

Haig Scotch: Don't be vague. Ask for Haig.

Quavers: The flavour of a Quaver is never known to waver.

Ще одним варіантом вводу назви бренду є згадування цієї назви поза

римвкою. Цей спосіб є не таким ефективним, як попередній через те, що брендова назва власне не висвітлена, і слоган дещо втрачає у своїй оригінальності та неповторності, бо він може бути використаний компаніями, що виробляють схожу продукцію із простою заміною назви продукту:

Viakal: It's the Viakal fizz that does the bizz!

Jaguar: Grace, space, pace.

Крім римування на фонологічному рівні використовується алітерація. Цей стилістичний засіб сприяє кращому запам'ятовуванню слогану аудиторією, полегшує його повторення, наголошує на значенні:

Allied Irish Bank: Britain's best business bank.

Greyhound: Greyhound going great.

Fila: Functional... Fashionable... Formidable...

Найбільше засобів для наголошення на значенні слогану використовується на лексичному рівні. По-перше, копірайтери використовують персональні звернення такі, як “you”, “we”, “us”. Це дає змогу скоротити відстань між продуктом, або виробником та споживачем. У такому випадку рекламний слоган спонукає споживача до дії, бо покупець відчуває, що все робиться задля нього, і саме він є центральною фігурою для виробника:

HYUNDAI: Always there for you.

Nestle Milo: Bring out the champion in you.

Використання персональних звернень – це самопрезентація виробника потенціальному споживачу, прямий шлях до впізнавання та довіри:

Avis Rent A Car: We try harder.

Fed ex: We live to deliver.

Створюючи лозунг, копірайтери мають дотримуватися комерційної етики та правил. Вони не повинні просувати свій продукт за рахунок інших виробників. Тому часто їм доводиться використовувати неконкретні порівняння, щоб не зганьбити продукцію інших виробників. Таким чином, замість реклами “Бренд А кращий за бренд В” доречною та безпечною буде наступний слоган:

Coleman footgear: Better choice, better joys.

Для підкреслення універсальності продукту та привернення уваги більшої кількості покупців у рекламних слоганах використовуються такі загальні фрази як “every” “always”:

Always Coca-Cola.

Mitsubishi: Technically, everything is possible.

Використання слів з негативним значенням (“no”, “none”) по можливості намагаються уникати, тому що метою реклами є створення позитивного образу. Але іноді подібні слова все ж наявні у певній позиції з метою підсилення позитивного ефекту:

Mercedes Benz: The pursuit for perfection has no finish line.

M&Ms melt in your mouth, not in your hand.

Іноді копірайтери використовують авторські неологізми. Новизна та незрозумілість цих слів змушує замислитися, викликає інтерес, та в кінці кінців визначає бренд:

Louis Vuitton: Epileather.

Burton Menswear: Everywear.

Gordon's & Tonic: Innervigoration.

На синтаксичному рівні теж існує декілька особливостей, що сприяють запам'ятовуванню слоганів. По-перше, слоган повинен бути коротким та простим, тому що короткі речення швидше запам'ятовуються та повторюються, а саме таку мету і переслідують копірайтери. Наприклад, Кривоносов А. Д. вважає, що у слогані повинні використовуватися елементарні предикативні комунікативні моделі – прості речення, бо будь-які ускладнені синтаксичні конструкції роблять слоган “потенційним аутсайдером із запам'ятовування” [3, с. 37]:

Samsung Digital: Everyone is invited.

GE: We bring good things to life.

Наступною характеристикою речень є повсякденний, буденний характер. Такі речення розповсюджуються дуже швидко, тому що кожен може запам'ятати їх без всіляких зусиль і вживати у мовленні:

Nike: Just do it

Nestle: It's the taste!

Тим не менш, слогани – це специфічна форма письма. У них можуть використовуватися не тільки повні речення, а й фрази: іменникові, дієслівні, прийменникові тощо. Вони є короткими та суттєвими, у потенційного споживача не виникає потреби щось додати, або домислити:

Apple computer: Think different.

Malaysia Airlines: Beyond expectation.

Maxwell House: Good to the last drop.

При складанні слогану враховується тип висловлювання. Окличне речення з дієсловом у наказовому способі часто зустрічається у рекламі молодіжних товарів або товарів масового вжитку з невисокою ціною. Подібні речення здатні підштовхнути споживача до конкретної дії:

Express card: Don't leave home without it.

United Airlines: Life is a journey, travel it well.

Коли реклама спрямована на високоосвічених людей, яким пропонується дорогий та технічно складний продукт, вживаються розповідні речення. Але деякі автори реклам намагаються привернути увагу покупців тим, що звертаються до найбільш актуальних питань, використовуючи для цього не стверджувальні, а питальні речення. Це викликає зацікавленість читачів та бажання знайти вирішення проблеми:

Ford: Have you driven a Ford lately?

Volkswagen Polo: R u Polo?

Часові форми теж можуть мати різний ступінь впливу на споживача. Майже всі слогани використовують теперішній неозначений час, щоб задовольнити потребу потенційного клієнта знати все про сучасний стан продукції, яку він збирається купити. Крім цього використання теперішнього часу має й інший аспект: він виражає універсальність, постійність, вічність:

DeBeers: A diamond is forever.

Rossini: Time always follows me.

На семантичному рівні дуже часто використовується семантична дво-значність, що дозволяє дотриматися закону про комерційну практику та уникнути відповідальності:

Philips: let's make things better.

Вживання каламбурів у рекламних слоганах теж привертає увагу, зацікавлює. Особливо це стосується тих слоганів, в яких обігрується саме назва бренду. Такі слогани запам'ятовуються краще, через свою дво-значність. Перше значення є очевидним, в той час як друге, приховане, зацікавлює та вражає споживачів новизною та дотепністю:

Kenco Really Rich Coffee: Get Rich quick.

Finish Detergent: Brilliant cleaning starts with Finish.

Citibank: Because the Citi never sleeps.

Quavers Snacks: Do me a Quaver.

Прислів'я та приказки, ідіоми відомі більшості покупців і немає потреби їх популяризувати. Творчий підхід до використання таких крилатих висловів надає їм нового значення, робить їх загальноприйнятними:

Financial Times: No FT, no comment.

IBM: I think, therefore IBM.

Підводячи підсумки, можна сказати, що сучасний англомовний слоган, використовуючи великий арсенал лексичних та синтаксичних засобів підсилення експресивного впливу, виконує одну з найважливіших функцій рекламного тексту – звертає увагу покупців на саму рекламу, що в подальшому викликає інтерес вже до продукту.

Література:

1. Кромптон А. Мастерская рекламного текста / Кромптон А. – М., 1995. – 150 с.
2. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы: Учеб. пособие / Мокшанцев Р. И. – М.: ИНФРА-Новосибирск: Сибирское соглашение, 2000. – 230 с.
3. Розенталь Д. Э., Кохтев Н. Н. Язык рекламных текстов / Розенталь Д. Э., Кохтев Н. Н. – М., 1981. – 180 с.
4. Романова Т. Н. Слоганы в языке современной рекламы / Романова Т. Н. // Лингвистика, 2001. – № 3 – С. 32–38.

Корнєва С. Є.,

Чорноморський державний університет ім. П. Мозили, м. Миколаїв

КОНЦЕПТ *MENTALITY* / *MENTATION* У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

*У статті використано текстові фрагменти з англomовних наукових періодичних видань, визначено основні лексичні одиниці, які формують лексико-семантичне поле концепту *MENTALITY* / *MENTATION* у науковому дискурсі. Проведено порівняльне дослідження особливостей розуміння слів “mentality” та “mentation” в межах проаналізованого матеріалу.*

Ключові слова: концепт, “mentality” (менталітет), “mentation” (ментальність), лексико-семантичне поле, науковий дискурс.

*The main lexical elements, which form the lexical semantic field of the concept *MENTALITY* / *MENTATION* in the scientific discourse, are distinguished in the article by means of using textual fragments from the English scientific press texts. The peculiarities of “mentality” and “mentation” comprehension are compared within the analysed textual material.*

Key words: concept, mentality, mentation, lexical semantic field, scientific discourse.

Поняття “mentality” (менталітет) та “mentation” (ментальність) є достатньо розповсюдженими у сучасній англійській мові та входять до термінологічного апарату таких наук, як філософія, культурологія, психологія, медицина тощо. Використання цих понять у різних наукових студіях англomовного середовища сприяє розширенню їх семантичного наповнення у порівнянні із словниковими тлумаченнями.

Так, згідно з даними “Етимологічного словника”, обидва слова “mentality” та “mentation” походять від латинського іменника “mens” (“mentis”), який англійською мовою перекладається як “mind” (“розум”) [4]. Крім того, виявлено випадки вживання цих слів як змістових заміників по відношенню одне до одного. Зокрема, Д. Г'юм у книзі “*Elements of mentality: the foundations of psychology and philosophy*” (“Елементи *менталітету*: основи психології та філософії”), описуючи модель елементів менталітету, іноді використовує лексему “mentation” (ментальність), замінюючи поняття “mentality” (менталітет): “*Mentation* is the sequential organization of elemental mental experiences that defines, and deals with, reality. – *Ментальність* – це послідовна організація елементів ментальних досвідів, яка визначає та має справу з реальністю” (переклад наш – К. С.)¹ [2, с. 4] (пор.

¹ Тут і далі подано наш переклад проаналізованих англійських текстових фрагментів періодичних видань з метою передати виключно їх концептуальний зміст, максимально зберігаючи значення іноземних слів.

англ. слова “mentality” у назві книги та “mentation” в цитаті).

Оскільки слова “mentality” та “mentation” мають спільне етимологічне походження та іноді використовуються як змістові замітники, вважаємо доцільним дослідити їх значення в межах одного концепту MENTALITY / MENTATION з метою порівняння їх семантичних особливостей.

Отже, *метою статті* є дослідження структури концепту MENTALITY / MENTATION лише у науковому дискурсі на матеріалі англomовних наукових періодичних видань, оскільки обсяг статті не дозволяє розглянути структуру цього концепту на побутовому рівні. Мета статті зумовлює наступні *завдання*: виділити основні лексичні елементи, що утворюють лексико-семантичне поле досліджуваного концепту; в межах проаналізованого матеріалу виокремити додаткові лексеми, що розширюють словникові тлумачення понять “mentality” та “mentation” і порівняти семантичні особливості цих понять.

Так, за даними тлумачних словників поняття “mentality” та “mentation” переважно визначаються як: “**mentality** – that which is of the nature of mind or of mental action; intellectual quality, intellectuality; mental character or disposition; outlook; kind or degree of intelligence; a habitual way of thinking or interpreting events peculiar to a person or type of person, especially with reference to the behaviors that it produces; a particular type of attitude” [3; 5]; “**mentation** – mental action, esp. as attributed to the agency of brain or other nervous organ; a state of mind” [3]. Як бачимо, обидва ці поняття переважно відображають ментальну діяльність та стан розуму, а поняття “mentality” ще може втілюватися у поведінці та визначає особливий спосіб ставлення.

Далі розглянемо структуру лексико-семантичного поля концепту MENTALITY / MENTATION.

Використавши текстові фрагменти із словами “mentality” та “mentation” з англomовних наукових статей (238 – зі словом “mentality” та 208 – зі словом “mentation”), в яких можна прослідкувати певне авторське пояснення та проаналізувавши дефініції понять “mentality” та “mentation” у філософських, культурологічних, психологічних, медичних і т. ін. словниках та енциклопедіях, а також у наукових працях, присвячених дослідженню категорій “mentality” та / або “mentation”, було систематизовано виокремлені компоненти лексико-семантичного поля концепту MENTALITY / MENTATION у ієрархічну структуру з чотирма рівнями: *мікрополе, конституент, парцела, концептний смисл* [1, с. 6]. Слід відмітити, що в межах проаналізованого матеріалу переважають компоненти структури концепту MENTALITY / MENTATION, які мають приклади, де пояснюється лише одне з понять “mentality” чи “mentation”.

Так, на першому рівні у науковому дискурсі концепт MENTALITY / MENTATION представлений чотирма мікрополями.

Перше мікрополе **I. MIND (розум)** представлене, наприклад, у таких текстових фрагментах, де пояснюються обидві лексеми “mentality” та “mentation”: 1) “Thought deployed to distinguish different grades of *mentality*, it can (and should) be incorporated into a philosophical account of the *mind*... – Думка використана, щоб визначати різні якості *менталітету*, вона може (та повинна) бути віднесена до складу філософського тлумачення *розуму*...” (Minds and Machines. – 2006. – Vol. 16. – № 1); 2) “Defenders of the extended *mind* thesis say that it is possible that some of our mental states may be constituted, in part, by states of the extrabodily environment. Often they also add that such extended *mentation* is a commonplace phenomenon. – Захисники тези про розповсюдженій *розум* вважають можливим, що деякі з наших ментальних станів можуть складатися частково зі станів, які є в оточенні поза тілом. Часто вони також додають, що така розповсюджена *ментальність* є звичним явищем” (Erkenntnis. – 2008. – Vol. 68. – № 2).

Мікрополе **I. MIND (розум)** репрезентується трьома конститuentами.

Перший конститuent **I. 1. Way of Thinking (спосіб мислення)** реалізується, зокрема, у реченні (функціонує тільки лексема “mentality”): “Punitive *mentalities* are *ways of thinking* about punishment, whereas punitive sensibilities are ways of feeling about punishment. – Каральні *менталітети* – це способи *мислення* про покарання, тоді як каральні емоції є способами почуття стосовно покарання” (Crime, Law and Social Change. – 2003. – Vol. 39. – № 1). Конститuent **I. 1. Way of Thinking (спосіб мислення)** у своєму складі нараховує шість парцел.

Перша парцела **I. 1. 1. Belief (переконання)** представлена, з поміж інших, таким прикладом (функціонує тільки лексема “mentality”): “... and the *mentality* they so fully express derives partly from the erroneous and fashionable *belief* that any response to a work of literature is valuable. – ... а *менталітет*, який вони так повно виражають, частково отриманий з помилкового та модного *переконання*, що будь-яка відповідь на роботу з літератури є цінною” (Children’s Literature in Education. – 1990. – Vol. 21. – № 2).

Друга парцела **I. 1. 2. Considering / Accepting (бачення / сприйняття)** знаходить своє відображення у наступному текстовому дескрипторі (функціонує тільки лексема “mentality”): “The prospects of integrating WLAN and cellular WAN technologies with support for seamless handoffs between the two heterogeneous have changed the *mentality* of researchers from *considering* WLAN technology as a threat to the future of wide area cellular networks to *accepting* the technology as a complementary solution. – Перспективи впровадження “WLAN” та стільникових “WAN” технологій з підтримкою безперервних передач між двома гетерогенними змінили *менталітет* дослідників від *бачення* “WLAN” технології як загрози майбутнього просторових стільникових мереж до *сприйняття* цієї технології як додаткового рішення” (Wireless Personal Communications. – 2007. – № 2).

Третя парцела **I. 1. 3. Judgement (оцінка)** представлена, наприклад, реченням (функціонує тільки лексема “mentality”): “The particular *mentality* of stockbrokers and traders constructs the way they *judge* restrictions such as company codes of ethics. – Особливий *менталітет* стокброкерів та трейдерів формує спосіб, яким вони *оцінюють* обмеження, такі як етичний кодекс компанії” (Journal of Business Ethics. – 2009. – Vol. 86 – № 2).

Четверта парцела **I. 1. 4. Rumination (міркування)** визначена, зокрема, текстовим фрагментом (функціонує тільки лексема “mentation”): “*Rumination* involved a progression from *mentation* about the past to *mentation* about the future over time. – *Міркування* з часом має в собі рух від *ментальності* про минуле до *ментальності* про майбутнє” (Behavior Therapy – 2007. – Vol. 38. – № 1).

П’ята парцела **I. 1. 5. Thoughts (думки)** передається, з-поміж інших, прикладом (функціонує тільки лексема “mentation”): “When these *thoughts* occur at night and prevent falling asleep they are referred to as “excessive nocturnal *mentation*” and are a primary cause of insomnia. – Коли ці *думки* трапляються вночі та перешкоджають засипанню, вони відносяться до так званої “надмірної нічної *ментальності*” і є першочерговою причиною безсоння” (Psychology Today. – 2009, May 11).

Шосту парцелу **I. 1. 6. Values (цінності)** можна представити таким мікротекстом (функціонує тільки лексема “mentality”): “The theoretical reasoning behind this notion is that the transition process promoted a *mentality* characterized by self-centered *values* and a culture of competitiveness, which together paved the way for fraud perpetrated at the expense of others. – Теоретичне обґрунтування поза цим значенням полягає в тому, що перехідний процес стимулював *менталітет*, охарактеризований егоїстичними *цінностями* та розвитком суперництва, які разом спорудили шлях для обману, здійснюваного витратами інших” (Critical Criminology. – 2009.– Vol. 17. – № 3).

Підтвердженням існування другого конституенту **I. 2. Sensory systems (системи відчуття)** є наступний фрагмент тексту (функціонує тільки лексема “mentation”): “Since *mentation* and cognitive functions of brains are based on relative grades of information acquired by the natural (biological) *sensory systems*, fuzzy logic has been used as a powerful tool for modeling human thinking and cognition. – З того часу як *ментальність* та когнітивні функції мозку ґрунтуються на відносних рівнях інформації, які отримані від природних (біологічних) *систем відчуття*, нечітка логіка використана як дієвий інструмент для моделювання людського мислення та пізнання” (Studies in Fuzziness and Soft Computing. – 2006. – Vol. 207.).

До конституенту **I. 2. Sensory systems (системи відчуття)** входить парцела **I. 2. 1. Feelings (почуття)**, що репрезентована, зокрема, текстовим дескриптором (функціонує тільки лексема “mentation”): “However, peculiar types of consciousness, such as *mentation* with illogical thought and

bizarre *feelings*, occur during dreaming in rapid-eye-movement (REM) sleep, whereas during deep stages of slow-wave sleep (SWS) dream mentation is much closer to real life. – Проте, особливі види свідомості, такі як *ментальність* з непослідовною думкою та дивними *почуттями*, трапляються уві сні зі швидким рухом ока, тоді як під час глибоких рівнів уповільненого сну ментальність сну більш наближена до реального життя” (Integrative Physiology in the Proteomics and Post-Genomics Age. – 2005.).

Складовою парцели **I. 2. 1. Feelings (почуття)** є концептний смисл **I. 2. 1. 1. Fears (страхи)**, що має місце у наступному фрагменті тексту (функціонує тільки лексема “mentality”): “...the French historian Jean Delumeau argues that the French Revolution would not have paved the way into the future or permanently removed the old *fears* from the collective *mentality* if it had not been progressively overcome by an economic and technological revolution. – ...французький історик Жан Делюмо наводить докази, що Французька Революція не спорудила б шлях в майбутнє чи назавжди б не викоринила старі *страхи* з колективного *менталітету*, якби це не було б поступово подолано економікою та технологічною революцією” (The Moral, Social, and Commercial Imperatives of Genetic Testing and Screening. – 2006. – Vol. 30.).

Третій конститuent **I. 3. Consciousness (свідомість)** конкретизується, серед інших, прикладами з обома лексемами “mentality” та “mentation”: 1) “Armstrong claims that “*consciousness* is the cream on the cake of *mentality*.” – Армстронг стверджує, що “*свідомість* – це крем на пирогу *менталітету*” (Minds and Machines. – 1996. – Vol. 6. – № 2); 2) “The “valuational revolution” responsible for denying animal mind is examined in terms of the rise of Behaviorism and its flawed account of the historical inevitability of denying animal *mentation*. The effects of the denial of animal *consciousness* included profound moral implications for the major uses of animals in agriculture and scientific research. – “Оціночна революція”, яка відповідальна за заперечення тваринного розуму, досліджена в руслі зростаючого Біхевіоризму та його зіпсованої оцінки історичної неминучості заперечення тваринної *ментальності*. Результати заперечення тваринної *свідомості* включали ґрунтовні моральні висновки для значних використань тварин в сільському господарстві та науковому дослідженні” (The Journal of Ethics. – 2007. – Vol. 11. – № 3).

Друге мікрополе **II. BEHAVIOUR (поведінка)** має місце, зокрема, завдяки наступному реченню (функціонує тільки лексема “mentality”): “An investigation of the war *mentality* must include an analysis of the habitual forms *behavior* and modes of thoughts of the business sector, the military, and the civilian sector. – Дослідження воєнного *менталітету* повинно включати аналіз звичних форм *поведінки* та ходу думок сектору бізнесу, військового та цивільного секторів” (Forum for Social Economics. – 1994. – Vol. 24. – № 1).

Компонентами мікрополя **II. BEHAVIOUR (поведінка)** є два конституенти.

Перший конституент **II. 1. Actions (дії)** представлений, з-поміж інших, текстовим дескриптором (функціонує тільки лексема “mentality”): “The term ‘*mentality*’ is used for a compound organizing and steering the *actions* of animals, a composite complex of interrelated components of different origin and function, with different structures states, and processes involved in the integration necessary for adequate and efficient action. – Поняття “*менталітет*” використовується для позначення того, що організовує та керує *діями* тварин, складної структури взаємозалежних компонентів різного походження та функціонування, з різними структурними рівнями та необхідними для адекватної й ефективної діяльності процесами, що задіяні в інтеграції” (Erkenntnis. – 1999. – Vol. 51 – № 1).

Другий конституент **II. 2. Conduct (поводження)** реалізується, наприклад, у реченні (функціонує тільки лексема “mentation”): “The loss with respect to subject matter is associated with the systematic denial of the self-evident fact that *mentation*, at least in the form of decisions, plans and goals, is essential to human *conduct*. – Втрата, по відношенню до головної теми, пов’язана з систематичним запереченням очевидного факту, що *ментальність*, принаймні у формі рішень, планів та цілей, лежить в основі людського *поводження*” (Journal of Social Distress and the Homeless. – 1996. – № 4).

Доцільність визначення третього мікрополя **III. FEATURES OF CHARACTER (риса характеру)** уточнюється, як на зразок, таким текстовим дескриптором (функціонує тільки лексема “mentality”): “Based on a historical survey of the origins and development of the Hindu religion and its absorption of Buddhism the author outlines that tolerance, gentle behaviour, *profound optimism* and *a lack of obsession with time* are the main *features* of Indian *mentality* and behaviour. – Грунтуючись на історичному дослідженні походження та розвитку релігії індуїзму та поглинання нею Буддизму, автор відзначає, що стриманість, спокійна поведінка, *глибокий оптимізм* та *відсутність одержимості часом* є головними *рисами* індійського *менталітету* та поведінки” (Acta Neurochirurgica. – 1995. – Vol. 132. – № 4).

Четверте мікрополе **IV. SUSTAINABILITY (стійкий розвиток)** зафіксовано, зокрема, у такому текстовому фрагменті (функціонує тільки лексема “mentality”): “The specific institutional (green accounting and auditing) and economic (eco-taxation) policy tools are suggested as the necessary conditions to achieve sustainable development, while the internal human *sustainability (mentality)* based on the eco-centric rationales (socio-ecological well-being, health) is considered as its sufficient condition that can be achieved through the appropriate social and educational policy. – Особливі інституціональні інструменти (незрілий облік та аудит) та інструменти економічної (еко-

оподаткування) політики пропонуються як необхідні умови для досягнення стійкого розвитку, тоді як внутрішній *стійкий розвиток (менталітет)* людей, що ґрунтується на екоцентричних логічних поясненнях (соціо-екологічний добробут, здоров'я) розглядається як достатня умова, яка може бути досягнута шляхом відповідної суспільної та освітньої політики” (Sustainable Energy Production and Consumption. – 2008.).

Проаналізована вище рівнева структура концепту MENTALITY / MENTATION у науковому дискурсі, з окремо виділеними компонентами, що мають приклади, де пояснюються слова “mentality” та / або “mentation” графічно представлена на Рис. 1.

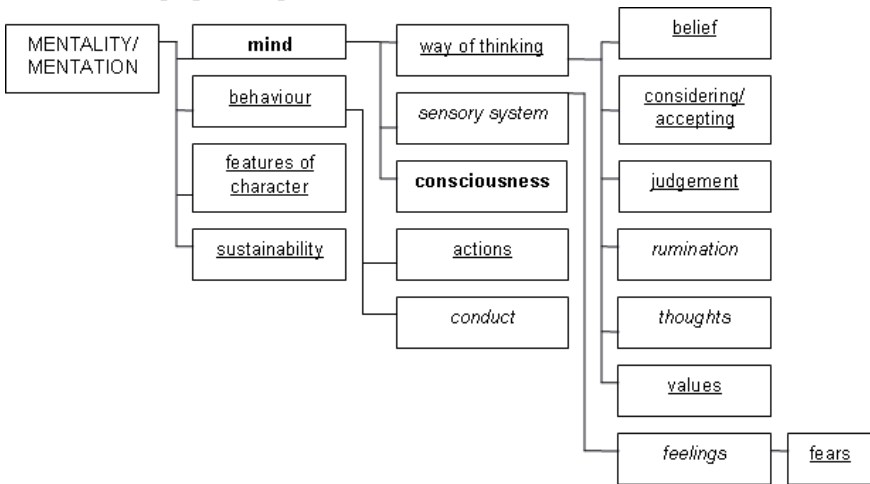

Рис. 1. Схема компонентів лексико-семантичного поля концепту MENTALITY/ MENTATION у науковому дискурсі, де напівжирним шрифтом позначено компоненти, які мають приклади зі словами “mentality” та “mentation”, підкреслені – тільки зі словом “mentality”, курсивом – лише зі словом “mentation”.

Отже, відповідно до відібраного матеріалу дослідження лише мікрополе **I. MIND (розум)** та конститuent **I. 3. Consciousness (свідомість)** мають приклади, де пояснено обидва поняття “mentality” та “mentation”. В інших складових лексико-семантичного поля досліджуваного концепту відмічено розкриття текстовими дескрипторами тільки одного зі слів, що сприяє виділенню їх наступних семантичних особливостей.

Зокрема, до специфічних розуміннь поняття “mentality” в межах проаналізованого матеріалу можемо умовно віднести “features of character”, “sustainability” та “values”. Інші розуміння слів “mentality” та “mentation”

характеризуються певною семантичною подібністю. Так, фрагменти тексту зі словом “mentality”, що відображають “way of thinking”, “belief”, “considering / accepting”, “judgement” мають спільні семантичні ознаки з текстовими дескрипторами зі словом “mentation”, що визначають “ruminantion”, “thoughts”; приклади зі словом “mentality” на позначення “behaviour”, “actions” – з одиницями тексту зі словом “mentation”, де репрезентується “conduct”; речення зі словом “mentality”, де представлені “fears” – з мікротекстами зі словом “mentation”, що позначають “sensory systems”, “feelings”. Отже, ці особливості розширюють словникові тлумачення понять “mentality” та “mentation”, певним чином, надаючи їм додаткових характеристик: наприклад, таке значення як “conduct” (поводження) для поняття “mentation” словниками ще не зафіксовано.

Отже, лексико-семантичне поле концепту MENTALITY / MENTATION у науковому дискурсі представлено складною ієрархічною структурою, до якої входять компоненти чотирьох рівнів. Крім того, у цьому дискурсі більш частотним є вживання та пояснення слова “mentality”, а проаналізовані компоненти, що доповнюють зміст досліджуваного концепту, в свою чергу, сприяють виділенню нових семантичних ознак у поняттях “mentality” та “mentation”. Подальше розширення меж семантичної наповненості концепту MENTALITY / MENTATION можливе шляхом вивчення та аналізу компонентів цього концепту на побутовому рівні.

Література:

1. Сорока Т. В. Концепти “дім” і “родина” в російській, англійській та французькій мовній свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Т. В. Сорока. – Донецьк, 2006. – 20 с.
2. Hume, David. Elements of Mentality : the Foundations of Psychology and Philosophy. – Canada : ECW Press, 2004. – 240 p.
3. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: <http://www.oed.com>.
4. The Online Etymology Dictionary / [Ed. by Douglas Harper] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: <http://www.etymonline.com>.
5. World English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: <http://uk.encarta.msn.com/encnet/features/dictionary/dictionaryhome.aspx>.

Косенко А. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

АД'ЕКТИВНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ BEAUTY В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються поняття когнітивної лінгвістики, концепту та концептуального аналізу, ад'єктивних засобів вербалізації концепту. На основі проведеного дослідження виокремлюються ядерні та периферійні елементи в структурі ад'єктивних засобів вербалізації концепту BEAUTY в творах англійських авторів, окреслюються перспективи та напрямки його подальшого дослідження.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, ад'єктивні засоби вербалізації концепту

The article considers the notions of cognitive linguistics, concept and concept analysis, adjectival means of verbalization of the concept. On the basis of the conducted research core and periphery elements in adjectival means of verbalization of the concept BEAUTY in the works of English authors are singled out. Perspectives and directions of further research of the concept BEAUTY are outlined.

Key words: cognitive linguistics, concept, adjectival means of verbalization of concept.

Актуальність статті обумовлена тим, що когнітивна наука набула останнім часом широкого розвитку. Помічаємо явище, коли на зміну системно-структурній парадигмі в лінгвістиці, де мова інтерпретувалася як своєрідна строго організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між мовною синхронією і діахронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням і реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, котра розглядає мову не як систему в самій собі і для самої себе, а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим (С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, В. І. Карасик, Д. С. Лихачев, О. С. Селіванова та інші).

Серед численних проблем когнітивної лінгвістики, а саме дослідження процесів продукування і розуміння природної мови, принципів мовної категоризації, типів понятійних структур і їхніх мовних відповідностей, когнітивно-семантичних суперкатегорій, дослідження просторових відношення типів концептуалізації руху в мові, тілесного базису людської свідомості й мови, дослідження метафоричних і метонімічних відносин у мові [6, с. 11] провідна роль належить дослідженню концептів. Ми, погоджуючись з А. П. Бабушкіним, трактуємо концепт як будь-яку дискретну змістовну одиниця колективної свідомості, що відображає

предмет реального чи ідеального світу, який зберігається в національній пам'яті носіїв мови у вигляді пізнаного субстрату. Дослідження концептів у мові стало предметом багатьох студій когнітивістів (Н. Д. Артюнова, С. А. Аскольдов-Алексеев, Н. Д. Бурвикова, Е. М. Верещагін, В. І. Карасик, В. Г. Костомаров, М. П. Кочерган, Н. В. Крючкова, Д. С. Лихачев, С. Х. Ляпін, Ю. С. Степанов, В. П. Нерознак, Й. А. Стернін, М. М. Полюжин, З. Д. Попова, А. М. Приходько, М. Schwarz та інші) і спрямоване на словесне чи графічне представлення його структури [5, с. 162]. Концепт як репрезентант фрагментів дійсності в мові вербалізується, позначається словом чи сполученням слів, інакше його існування не є можливим [1, с. 95]. З цієї точки зору актуальним видається дослідження структури засобів вербалізації концептів. Серед численних розвідок, присвячених концептуалізації краси (О. Духачек, О. С. Мельничук, В. Г. Складенко, П. Ю. Грищенко, О. В. Тищенко, Н. П. Бутейко, Д. І. Теренова, С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, І. П. Сахно, М. М. Сахно, О. М. Цапок, Н. Д. Артюнова, Ю. В. Мещерякова, І. О. Окунева та інші) не зустрічаємо окресленої системи ад'єктивних засобів вербалізації концепту BEAUTY.

Саме тому **метою** статті є виявлення ад'єктивних засобів вербалізації концепту BEAUTY як ад'єктивних номінацій, котрі спираються на категорію ознаковості, яка формується в процесі усвідомлення того, що цілісний предмет має свої власні атрибути в авторському дискурсі. Поняття ознаки співвіднесене з індивідуальною характеристикою, яка притаманна певному означуваному на відміну від інших предметів цієї ж понятійної категорії, і у той же час такої, що нагадує людині інший знайомий їй предмет чи явище [2, с. 101]. Таким чином, ад'єктивні номінації репрезентують сутності, що є не окремими трьохвимірними об'єктами, а окремими ознаками цих об'єктів [4, с. 258-265]. Для досягнення цієї мети нами поставлено наступні **завдання**: 1) виділення групи лексем, котрі містять у своїй семантичній структурі компонент ознаковості та належать до інтерпретаційного поля лексеми *beautiful* як безпосередньої ад'єктивної номінації концепту BEAUTY; 2) визначення частотних характеристик вищезазначених лексем в авторському дискурсі та виокремлення на цій основі центральних та периферійних компонентів у структурі ад'єктивних засобів вербалізації концепту BEAUTY; 3) аналіз та інтерпретація отриманих результатів та окреслення подальших напрямків дослідження засобів вербалізації концепту BEAUTY.

Дослідження вирішено було провести в два етапи. На першому етапі за допомогою комплексного електронного джерела YourDictionary [7], в якому міститься достатній обсяг лексикографічної інформації для забезпечення вірогідності отриманих даних, було визначено лексеми із семантичним компонентом ознаковості, котрі належать до інтерпретаційного поля лексеми *beautiful*. Виявлено, що семантику ознаки передають 75

лексем: *lovely, attractive, appealing, pleasing, pretty, fair, fine, nice, dainty, good-looking, delightful, enticing, charming, fascinating, rich, graceful, sightly, ideal, admirable, delicate, rosy, divine, blooming, handsome, comely, sublime, showy, impressive, excellent, wondrous, cute, refined, majestic, magnificent, ornamental, decorative, imposing, awe-inspiring, grand, glorious, wonderful, marvelous, elegant, august, resplendent, flowerlike, dazzling, exquisite, radiant, brilliant, gorgeous, splendid, aesthetic, well-made, symmetrical, shapely, well-formed, bonny, svelte, voluptuous, glamorous, alluring, beauteous, statuesque, winning, pulchritudinous, lissome, personable, ravishing, well-favored, bewitching, enchanting, superb, harmonious, beautiful.*

На другому етапі досліджувалась репрезентація вищезазначеного ряду лексем в авторському дискурсі. З цією метою користуючись програмним забезпеченням Digitale Bibliothek Band 59: English and American Literature, що повністю узгоджується з принципами дослідження корпусної лінгвістики, був відібраний кожен п'ятий твір. Таким чином, матеріал дослідження на другому етапі склав 64 твори 10 авторів (Артур Кларк, Джейн Остен, Джордж Бернард Шоу, Генрі Філдінг та інші) загальним обсягом 14658 сторінок або 6767276 слововживань.

Виявлено, що лексеми з компонентом ознаковості, які репрезентують концепт BEAUTY характеризується у даному корпусі матеріалу частотним параметром 13924. Очевидно, що дистрибуція цих лексем стосовно загальної кількості слововживань в авторському дискурсі була неоднорідною, що дозволяє вести мову про наявність периферійних та центральних елементів через засобів вербалізації, які репрезентують концепт BEAUTY. Графічно отримані результати в процесі дослідження можна експліцитно можна інтерпретувати у вигляді таблиці, де частотний параметр вживання засобів вербалізації концепту BEAUTY представлений 4 рівнями.

Лексеми *першого рівня* характеризуються частотною характеристикою 801-1500 слововживань та є найрепрезентативнішими: *pretty* (1485 одиниць), *nice* (908 одиниць), *beautiful* (860 одиниць), *fair* (1087 одиниць), *fine* (1450 одиниць). Ми вважаємо, що ще детерміновано тим фактом, що вищезазначені лексеми є широковживаними, а відповідно найповніше репрезентованими в мові, та містять у своїй семантичній структурі сему, яка найповніше репрезентує концепт BEAUTY.

Другий рівень представлений лексемами з частотним параметром 301-800 слововживань: *rich* (642 одиниці), *handsome* (665 одиниць), *excellent* (703 одиниці), *lovely* (423 одиниці), *delightful* (351 одиниця), *charming* (357 одиниць), *delicate* (379 одиниць), *grand* (371 одиниця), *wonderful* (428 одиниць), *brilliant* (320 одиниць). На нашу думку, дані лексеми передають високу авторську оцінку ознаки краси та її носія. За своєю семантикою вони дещо віддалені від центральних елементів в структурі ад'єктивних засобів вербалізації концепту BEAUTY, однак мають значну питому вагу.

Таблиця 1.
Частотні характеристики ад'єктивних
засобів вербалізації концепту BEAUTY

Частотний параметр	1 рівень	2 рівень	3 рівень	4 рівень
Лексичні одиниці	nice	lovely	attractive	appealing
	beautiful	delightful	pleasing	dainty
	pretty	charming	fascinating	good-looking
	fair	delicate	graceful	enticing
	fine	grand	ideal	sightly
		wonderful	divine	admirable
		brilliant	impressive	rosy
		rich	glorious	blooming
		handsome	elegant	comely
		excellent	august	sublime
			exquisite	showy
			splendid	wondrous
				cute
				refined
				majestic
				magnificent
				ornamental
				decorative
				imposing
				awe-inspiring
				marvelous
				resplendent
				flowerlike
				dazzling
				radiant
				gorgeous
				aesthetic
				well-made
				symmetrical
				shapely
			well-formed	
			bonny	
			svelte	
			voluptuous	
			glamorous	
			alluring	
			beauteous	
			statuesque	
			winning	
			pulchritudinous	
			lissome	
			personable	
			ravishing	
			well-favored	
			bewitching	
			enchanted	
			superb	
			harmonious	

Третій рівень конституюється лексемами з частотним параметром 101-300: *attractive* (122 одиниці), *pleasing* (212 одиниць), *fascinating* (107 одиниць), *graceful*, (148 одиниць) *ideal* (139 одиниць), *divine* (295 одиниць), *impressive* (148 одиниць), *glorious* (141 одиниця), *elegant* (169 одиниць), *august* (103 одиниці), *exquisite* (125 одиниць), *splendid* (178 одиниць). Помітно, що семантична структура даних лексем тісно корелює з семантичною структурою лексем другого рівня. Ці одиниці передають найвищий ступінь оцінки ознаки краси та позначені при цьому чітко визначеним суб'єктивним характером.

Останній, *четвертий рівень* є найбільш репрезентативним за кількістю лексем та характеризується частотним параметром 0-100: *appealing* (92 одиниці), *dainty* (45 одиниць), *good-looking* (55 одиниць), *enticing* (16 одиниць), *sightly* (3 одиниці), *admirable* (97 одиниць), *rosy* (75 одиниць), *blooming* (56 одиниць), *comely* (15 одиниць), *sublime* (63 одиниці), *showy* (25 одиниць), *wondrous* (43 одиниці), *cute* (60 одиниць), *refined* (54 одиниці), *majestic* (44 одиниці), *magnificent* (132 одиниці), *ornamental* (34 одиниці), *decorative* (5 одиниць), *imposing* (56 одиниць), *awe-inspiring* (9 одиниць), *marvelous* (26 одиниць), *resplendent* (3 одиниці), *dazzling* (86 одиниць), *radiant* (63 одиниці), *gorgeous* (49 одиниць), *aesthetic* (6 одиниць), *well-made* (9 одиниць), *symmetrical* (27 одиниць), *shapely* (15 одиниць), *well-formed* (3 одиниці), *bonny* (3 одиниці), *voluptuous* (15 одиниць), *glamorous* (2 одиниці), *alluring* (17 одиниць), *beauteous* (7 одиниць), *statuesque* (2 одиниці), *winning* (42 одиниці), *lissome* (2 одиниці), *ravishing* (7 одиниць), *bewitching* (44 одиниці), *enchanting* (17 одиниць), *superb* (45 одиниць), *harmonious* (27 одиниць). Дані лексеми є досить різноманітними за своєю семантичною структурою та мають найнижчі частотні характеристики в дослідженому корпусі матеріалу. На нашу думку, це зумовлено тим фактом, що вони передають різноманітні відтінки, нюанси ознаки краси та виступають комплементарними, однак аж ніяк не зайвими, елементами в структурі ад'єктивних засобів вербалізації концепту BEAUTY.

Ад'єктивні засоби вербалізації концепту BEAUTY, які виявлено у досліджуваних творах, можуть слугувати характерною рисою авторського стилю. В статті здійснювалась спроба визначити найбільш репрезентативні ад'єктивні засоби вербалізації концепту BEAUTY в творах окремих авторів. Виявлено, що певні ад'єктивні засоби вербалізації виступають іманентною характеристикою авторського стилю, а саме: лексеми *fair*, *fine* у творах Роберта Браунінга, лексеми *fine*, *beautiful* у творах Чарльза Діккенса, лексеми *beautiful*, *fair*, *fine*, *pretty*, *nice*, *rich* у Теодора Драйзера, лексеми *pretty*, *fine*, *handsome* у Джейн Остен, лексеми *pretty*, *fine*, *excellent* у творах Генрі Філдінга, лексеми *fair*, *fine*, *grand* у Артура Кларка, лексеми *fine*, *nice*, *pleasing* у Джоан К. Роулінг, лексеми *fair*, *beautiful* у

Джорджа Бернарда Шоу. Напротивагу, деякі лексеми не зустрічаються у творах певних взагалі звагалі, наприклад лексеми *good-looking, enticing, divine, blooming, comely* у творах Артура Кларка, лексеми *sightly, showy, cute, decorative, awe-inspiring, marvelous, aesthetic, glamorous* у творах Чарльза Дікенса, лексеми *enticing, comely, sublime, wondrous* у Джорджа Бернарда Шоу, *appealing, good-looking, enticing, fascinating, sightly, ideal* у творах Генрі Філдінга, *pleasing, dainty, comely, sublime* у Джоан К. Роулінг, *dainty, enticing, sightly, ideal, rosy, comely, showy, wondrous, cute* у Джейн Остен, *sightly, sublime, majestic, awe-inspiring* у Теодора Драйзера, *lovely, attractive, appealing, dainty, good-looking, delightful* у Роберта Браунінга, *sightly, showy, wondrous, cute, decorative* у Вілкі Колінза, *attractive, appealing, pleasing, nice, dainty, good-looking, enticing, sightly, ideal, admirable* у Вільяма Блейка.

Отже, концепт BEAUTY найповніше репрезентують лексеми *pretty* (1485 одиниць), *nice* (908 одиниць), *beautiful* (860 одиниць), *fair* (1087 одиниць), *fine* (1450 одиниць). Решту лексем є факультативними, конкретизуючими, однак без них неможливо уявити повну структуру ад’єктивних засобів вербалізації концепту BEAUTY. Авторський стиль є інтерпретаційним полем для ад’єктивних номінацій з компонентом ознаки, які репрезентують концепт BEAUTY.

Надалі можна було б врахувати морфологічні характеристики засобів вербалізації концепту BEAUTY. Окрім ад’єктивних, доцільним було б визначити інші засоби вербалізації концепту BEAUTY за частинномовним критерієм, як от субстантивні, адвербіальні, вербальні.

Література:

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике слова. – Воронеж, Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – 156 с.
2. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
3. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопр. языкознания. – 1994. – № 4.
4. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: РАН, Институт языкознания, 1997. – 327 с.
5. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
6. Титенко С. В. Проблема подання знань на основі природної мови у освітніх системах штучного інтелекту // Лабораторія СЕТ. Київ – 2006. – http://www.setlab.net/?view=Philosophy_Knowledge Стаття у форматі Microsoft Word
7. YourDictionary <http://www.yourdictionary.com/>.
8. English and American Literature. Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin. – 2002.

Кратюк Ю. К.,

Національний університет "Острозька академія", м. Остроз

UWAGI NA TEMAT FLEKSJI POLSKIEJ GWARY GRÓDKA PODOLSKIEGO

Стаття присвячена дослідженню польського діалекту Городка Подільського, розглянуто його граматичну сторону, а саме в лаконічний спосіб представлено та проаналізовано іменник з категорією роду, відмінка.

***Ключові слова:** діалект, флексія, граматичний рід, відміна, Городок Подільський*

Article is devoted to the Polish dialect Gorodok Podolski, considered his grammar aside, that is presented in a concise manner and analyzed with a noun category sort pronounced.

***Key words:** dialect, flexion, gender, declination, Horodok Podilskyj*

Aktualność tego artykułu zawarta w notatkowym sposobie podania skomplikowanego pytania gramatyki, dotyczącej omawianej gwary polskiej funkcjonującej na terytorium Ukrainy.

Podmiot – gwara polska Gródka Podolskiego na Ukrainie. **Przedmiot** – kategorie rodzaju rzeczownika, deklinacje rzeczownikowe.

Rzeczownik

Rodzaj

W gwarze Gródka Podolskiego, podobnie jak w polszczyźnie ogólnej, kategoria rodzaju rzeczowników rozumiana jest jako jednostka klasyfikująca (niemożliwość odmiany leksemów przez przepisany im rodzaj) i selektywna (podporządkowanie wyrazów określających). Rodzaj gramatyczny jest najważniejszym kryterium podziału leksemów rzeczownikowych na grupy deklinacyjne.

Zgodnie z gramatyką ogólnopolską w opisywanej gwarze występuje podział rzeczowników na trzy zasadnicze grupy rodzajowe – **rodzaj męski, żeński, nijaki** – których wykładnikami są połączenia wyrazowe, określające formę M. lp.¹, np.:

– dla rodzaju męskiego – [ten/toj fajnyj] *vazon* (kwiat doniczkowy), *buk 'et*, *xlop*, *sombak* (pies);

– dla rodzaju żeńskiego – [ta/taja fajna] *z 'evčyna*, *f iranka*, *kura*, *ruža*;

– dla rodzaju nijakiego – [to/teje fajne] *ćipl'ontko*, *lato*, *poł'e*, *słońce*.

Pod wpływem gramatyki ukraińskiej w gwarze gródeckiej występuje tendencja do zmian lub wahań w rodzaju gramatycznym. Poszczególne

¹ Por. *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, pod red. R. Grzegorzyczkowej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, 1999, Warszawa, s. 271.

odpowiedniki ogólnopolskich leksemów rzeczownikowych rodzaju męskiego zostały w gwarze przeniesione do deklinacji żeńskiej w sposób zapożyczeń leksykalnych, a także poszerzenia lub skrócenia tematu fleksyjnego, uciecia lub dodawania formantów sufiksalnych oraz zmiany paradygmatu, np.:

adresa – adres, *litra* – litr, *af'iša* – afisz, *mazuta* – mazut, *cytata* – cytat, *muxomora* – muchomor, *cuk'erka* – cukierek, *n'exluja* – niechluj, *drobnička* – drobiazg, *ol'ija* – olej, *duxota* – zadux, *ovčarka* – owczarek, *dzivaka* – dziwak, *pap'irosa* – papieros, *granata* – granat, *p'iańica* – pijak, *gul'a* – guz, *pom'idora* – pomidor, *frenzla* – frędzel, *potwora* – potwór, *gvozd'ika* – goździk, *ptaška* – ptaszek, *kantora* – kantor, *putra* – puder, *kotleta* – kotlet, *samoučka* – samouk, *kv'itančija* – kwit, *tyl'ergama* – telegram, *lijka* – lejek, *zdobyča* – zdobycz, *listonoša* – listonosz, *tema* – temat.

Poszczególne ogólnopolskie leksemy rzeczownikowe rodzaju żeńskiego należą w opisywanej gwarze do deklinacji męskiej, np.: *abort* – aborcja, *analiz* – analiza, *anekdot* – anegdota, *bort* – burta, *jod* – jodyna, *kupoł* – kopuła, *narkoz* – narkoza, *parad* – parada, *pl'až* – plaża, *sp'isek* – lista, *šans* – szansa, *šram* – szrama, *tualet* – toaleta, *v'izyt* – wizyta.

Pojedyncze przykłady zmiany przez rzeczowników rodzaju nijakiego na rodzaj męski: *b'elok* – białko, *g'eńij* – geniusz, *centr* – centrum; rodzaju nijakiego na rodzaj żeński: *z'ecina* – dziecię, *imper'ija* – imperium, *pačka* – pudło, *skrypka* – skrzypce, *stypend'ija* – stypendium; *šnurufka* – sznurowadło; rodzaju męskiego na rodzaj nijaki: *čudo* – cud, *dyxan'e* – oddech, *padan'e* – upadek; rodzaju żeńskiego na rodzaj nijaki: *učikan'e* – ucieczka.

Niektóre leksemy rzeczownikowe w gwarze gródeckiej mają odmienne od języka literackiego końcówki fleksyjne (ewentualny wpływ gramatyki ukraińskiej). W poszczególnych rzeczownikach zachodzi zmiana pnia tematycznego oraz zmiana paradygmatu: **r. m.** *artyst* – artysta, *band'it* – bandyta, *fantaz'or* – fantasta, *id'ijot* – idiota, *sp'ivaka* – śpiewak, *invalit* – inwalida, *turyst* – turysta, **r. ż.** *dlon'a* – dłoń, *emal'* – emalia, *g'nil'* – zgnilizna.

W wyniku zapożyczeń językowych niektóre rzeczowniki ogólnopolskie w gwarze posiadają odpowiedniki całkiem odmienne od literackich, przy czym dochodzi niekiedy do zmiany kategorii rodzajowej, np.: *abrykosa* (r. ż.) – morela, *jad* (r. m.), *trujka / trutka* (r. ż.) – trucizna, *kosa* (r. ż.) – warkocz, *kvarta* (r. ż.) – kubek, *kulak* (r. m.) – pięść, *lice* (r. n.) – twarz, *posuda* (r. ż.) – naczynie, *razv'etč'ik* (r. m.) – zwiadowca, *sloj* (r. m.) – warstwa, *s'olo* (r. n.) – wieś, *sp'ivačka* (r. ż.) – piosenkarka, *spraška* (r. ż.) – zaświadczenie, *stakan* (r. m.) – szklanka, *šyna* (r. ż.) – opona, *tablica* (r. ż.) – tabela.

Twardotematowe rzeczowniki polskie rodzaju żeńskiego oraz żeńskie leksemy rzeczownikowe zawierające mięką spółgłoskę wygłosową albo zakończone na *-i* przybierają w języku gwarowym końcówkę *-a*, np.: *basn'a* – baśń, *brova / brv'a* – brew, *gospodyn'a* – gospodyni, *kol'ia / koleia* – kolej, *porenča* – poręcz, *voša* – wesz, *vs'a* – wieś, *vychovavčyn'a* – wychowawczyni. *myša* – mysz.

W leksykonie gwarowym mają miejsce leksemy rzeczownikowe, które można odnieść jak do rodzaju żeńskiego, tak i do rodzaju męskiego (rzeczowniki dwurodzajowe): *čyśc'oxa, širota, son'a, spluxa, tošno'ik*.

Pod względem kryterium syntaktycznego (determinacja rzeczownika) i kryterium morfologicznego (synkretyzm form fleksyjnych) można wyróżnić w opisywanej gwarze następujące podgrupy rodzajowe rzeczowników: **rodzaj męskożywotny, męskonieżywotny, żeńskożywotny, żeńskonieżywotny, nijakożywotny, nijakonieżywotny**. Taki podział rodzajowy leksemów rzeczownikowych podyktowany formą B. lp. i lmn., dopuszczający najszersze różnicowanie końcówek fleksyjnych, pod kontem wymagań rzeczownika względem leksemów określających.

Inwentarz gwarowych rodzajów gramatycznych

	B. lmn.(widzę)
Rodzaj męskożywotny (<i>xłopy, koñi</i>)	<i>xłopuf / xłop'if</i> <i>koñi / konej</i>
Rodzaj męskonieżywotny (<i>kv'aty, mak'i</i>)	<i>buk'ety</i> <i>mak'i</i>
Rodzaj żeńskożywotny (<i>baby, sovy</i>)	<i>baby / bap</i> <i>sovy / sof</i>
Rodzaj żeńskonieżywotny (<i>bulk'i, šyji</i>)	<i>bulk'i</i> <i>šyji</i>
Rodzaj nijakożywotny (<i>z'eći, c'ełenta</i>)	<i>z'eći</i> <i>c'ełenta</i>
Rodzaj nijakonieżywotny (<i>z'arna, pol'a</i>)	<i>z'arna</i> <i>pol'a</i>

W odróżnieniu od polszczyzny ogólnej, rozróżniającej leksemy: męskoosobowe, męskożywotne, męskonieżywotne, żeńskie, nijakie – w gwarze Gródka wyróżniono sześć rodzajów gramatycznych (z tendencją uszczegółowienia żywotności), poza tym charakterystyczną cechą opisywanej gwary, jak i większości gwar południowo-kresowych, jest brak kategorii męskoosobowości¹.

Występuje synkretyzm biernika z dopełniaczem w liczbie pojedynczej i liczbie mnogiej rzeczowników żywotnych (podobnie jak w niektórych gwarach Polski, np. w języku gwarowym okolic Biłgoraja) oraz synkretyzm form B. lmn. z M. lmn. rzeczowników nieżywotnych.

W zasobie leksykalnym gwary Gródka Podolskiego mają miejsce także oboczne formy leksemów B. lmn., np.: *baby / bab; koñi / konej; xłopuf, xłop'if / xłopy*; – co potwierdza, że język gwarowy jest żywy, płynny i ciągle ewaluuje.

Kategorie fleksyjne rzeczowników

Fleksja języka gwarowego zasadniczo nie różni się od ogólnopolskiej,

¹ Por. J. Zieniukowa *Rodzaj męskoosobowy w dialektach polskich*, 1973, SFPS XIII, s. 55-60.

choć pod wpływem języka ukraińskiego i rosyjskiego zaszły poszczególne zmiany w niektórych kategoriach fleksyjnych rzeczownika. Innowacje obejmują zmiany w obrębie repartycji końcówek fleksyjnych oraz wahania w zakresie kategorii rodzajowych.

Deklinacje rzeczownika

Pod czas klasyfikacji kategorii deklinacyjnej leksemów rzeczownikowych przyjmuję, że wszystkie rzeczowniki rodzaju męskiego należą do **deklinacji męskiej**, analogicznie – rzeczowniki żeńskie odnoszone są do **deklinacji żeńskiej**, a rzeczowniki rodzaju nijakiego skupione w zbiorze nazwanym **deklinacją nijaka**. Do **typów deklinacyjnych** odnoszę kategorię żywotności i nieżywotności rzeczowników, co wynika ze zróżnicowania końcówek fleksyjnych w B. lp. i lm., a także obecność synkretyzmów form biernika z formą dopełniacza i mianownika. Biorąc do uwagi różnice morfemów końcówkowych M. lp., można dokonać podziału rzeczowników na **klasy deklinacyjne**, zawierające kilka paradygmatów fleksyjnych, wyznaczających identyczne formy rzeczownikowe. Kryterium zróżnicowania tematów fleksyjnych pozwala dokonać podziału na **podklasy twardo- i miękkotematowe**, posiadające cechy dystynkcyjne, za które uznawane są morfemy końcówkowe rzeczowników w mianowniku liczby pojedynczej i liczby mnogiej oraz dopełniaczu liczby mnogiej. Cechy dystynkcyjne wyznaczają grupy paradygmatyczne określające wzorce odmiany leksemów rzeczownikowych poszczególnych deklinacji.¹

Deklinacja żeńska

Do deklinacji żeńskiej należą rzeczowniki rodzaju żeńskiego, posiadające charakterystyczny zbiór formantów końcówkowych w M. lp.: *-a*, typu *mama*, *p'esn'a*, *-ø*, typu *kref*, *noc*, *sul'*, *-i*, typu *pańi*; oraz charakterystyczne nieobligatoryjne formy synkretyczne paradygmatów, takie jak: D. lmn. = B. lm. – w obrębie żeńskożywotnego typu deklinacyjnego, M. lmn. = B. lmn. – w obrębie żeńskonieżywotnego typu deklinacyjnego, C. lp. = Ms. lp., a także maksymalny synkretyzm form przypadkowych w sytuacji klasy deklinacyjnej leksemów z końcówką M. lp. *-i*, tj. leksemu *pańi*: M. = D. = C. = B. = Ms.

Odmiana rzeczowników deklinacji żeńskiej

Przypadek	Rzeczowniki żeńskożywotne				Rzeczowniki żeńskonieżywotne			
	twardotematowe		miękkotematowe		twardotematowe		miękkotematowe	
	lp.	lmn.	lp.	lmn.	lp.	lmn.	lp.	lmn.
M.	<i>mam-a</i>	<i>s'ostr-y</i>	<i>babc'-a</i>	<i>n'ań-i</i>	<i>kor-a</i>	<i>pal'ic-e*</i>	<i>sul'-ø</i>	<i>p'esń-i</i>
D.	<i>mam-y</i>	<i>s'ostr-ø</i> , <i>s'ostr'-if</i>	<i>babć-i</i>	<i>n'ań-ø</i> , <i>n'ań-if</i>	<i>kor-y</i>	<i>pal'ic-ø</i> <i>pal'ic-uf</i>	<i>sol'-i</i>	<i>p'esń</i> <i>-if</i> , <i>(-ej)</i>

¹ Zob. Gramatyka...Morfologia, pod red. R. Grzegorzycowej...,1999,W-wa, s. 272–273.

C.	<i>mam'-e, mam'-i</i>	<i>s'ostr-om, s'ostr-am</i>	<i>babć-i</i>	<i>n'an'-om, n'an'-am</i>	<i>ko-r'-i</i>	<i>pałic-om</i>	<i>soł-i</i>	<i>p'esn'-om</i>
B.	<i>mam-e, mam-u</i>	<i>s'ostr-ø s'ostr-y</i>	<i>babć'-e, (-u)</i>	<i>nań-ø</i>	<i>kor-e kor-u</i>	<i>pałic-e</i>	<i>suł-ø</i>	<i>p'esń-i</i>
N.	<i>mam-om</i>	<i>s'ostr-am'i</i>	<i>babć'-om</i>	<i>n'an'-am'i</i>	<i>kor-om kor-oju</i>	<i>pałic-am'i</i>	<i>soł-om</i>	<i>p'esn'-am'i</i>
Ms.	<i>mam'-e, (-i)</i>	<i>s'ostr-ax</i>	<i>babć-i</i>	<i>n'an'-ax</i>	<i>kor'-i</i>	<i>pałic-ax</i>	<i>soł-i</i>	<i>p'esn'-ax</i>

*Przykład paradymatu z tematem zakończonym na spółgłoskę stwardniałą.

Zestawienie końcówek fleksyjnych

Przypadek	J. ogólnopolski	Gwara Gródka	J. ogólnopolski	Gwara Gródka
	liczba pojedyncza		liczba mnoga	
M.	<i>-a, -ø, -i</i>	<i>-a, -ø, -i</i>	<i>-y / -i, -e; -i / -y</i>	<i>-y / -i, -e</i>
D.	<i>-y / -i, -i / -y</i>	<i>-y / -i, -i / -y</i>	<i>-ø, -i / -y</i>	<i>-ø, if / uf, ei</i>
C.	<i>-e, -i / -y</i>	<i>-e (-y / -i)*, -i / -y</i>	<i>-om</i>	<i>-am / -om</i>
B.	<i>-e, -ø</i>	<i>e, -y / -i, -ø, -u</i>	<i>-y / -i, -e; -i / -y</i>	<i>-ø, -e, -y / -i, -uf / -if</i>
N.	<i>-q</i>	<i>-om, -oiu / -eiu</i>	<i>-ami (-mi)</i>	<i>-ami (-amy)</i>
Ms.	<i>-e, -i / -y</i>	<i>-e (-y / -i), -i / -y</i>	<i>-ach</i>	<i>-ach</i>

*Znakiem / oddzielono warianty fakultatywne końcówek, przecinek dzieli końcówki równoległe, w nawiasie znajdują się końcówkowe warianty fonetyczne.

Deklinacja męska

Deklinacja męska obejmuje wszystkie leksemy rzeczownikowe rodzaju męskiego posiadające w M. lp. końcówkę fleksyjną: *-ø*, typu *baran, kl'on*; *-o*, typu *tato, Kaško*; *-a*, typu *zab'ijaka*; *-y / -yj*, typu *čerğovyyj* (leksemy r. m. z końcówką przymiotnikową);

z tendencją do wyodrębnienia w pozycji możliwej dwóch typów deklinacyjnych – męskożywotnego i męskonieżywotnego – oraz podklasów twardo- i miękkotematowego.

Odmiana leksemów męskiej klasy deklinacyjnej z końcówką w M. lp. *-ø*.

Przypadek	Rzeczowniki męskożywotne				Rzeczowniki męskonieżywotne			
	twardotematowe		miękkotematowe		twardotematowe		miękkotematowe	
	lp.	lmn.	lp.	lmn.	lp.	lmn.	lp.	lmn.
M.	<i>baran-ø</i>	<i>kot-y</i>	<i>drań-ø</i>	<i>kovał-i</i>	<i>kl'on-ø</i>	<i>dar-y</i>	<i>p'eń-ø</i>	<i>boł-i</i>
D.	<i>baran-a</i>	<i>kot-uf</i>	<i>dran'-a</i>	<i>kovał-uf</i>	<i>kl'on-u</i>	<i>dar-uf</i>	<i>pn'-a</i>	<i>boł-if</i>

C.	<i>baran</i> -u, <i>baran-</i> <i>ov'i</i>	<i>kot</i> -am	<i>dra-</i> <i>n'-ov'i</i> <i>dran'-u</i>	<i>koval'</i> -om	<i>kl'on-u,</i> <i>kl'o-</i> <i>n-ov'i</i>	<i>dar</i> -om, <i>dar</i> -am	<i>pn'-u,</i> <i>pn'-</i> <i>ov'i</i>	<i>bul'</i> -om, <i>bol'</i> -am
B.	<i>baran-a</i>	<i>kot-y,</i> <i>kot-uf</i>	<i>dran'-a</i>	<i>kova-</i> <i>l'-uf</i> <i>kovał'-i</i>	<i>kl'on-ø,</i> <i>kl'on-a</i>	<i>dar-y</i>	<i>p'eń-ø,</i> <i>pn'-a</i>	<i>bol'-i</i>
N.	<i>baran</i> -em	<i>kot-</i> <i>am'i</i>	<i>dran'</i> -om	<i>kovał'-</i> <i>am'i</i>	<i>kl'on</i> -em	<i>da-</i> <i>r-amy</i> <i>da-</i> <i>r-am'i</i>	<i>pn'</i> -om	<i>bul'-</i> <i>am'i</i>
Ms.	<i>baran'</i> -e, <i>barań-i</i>	<i>ko-</i> <i>t-ax</i>	<i>dran'-u</i>	<i>kovał'</i> -ax	<i>kl'on'</i> -e, <i>kl'oń-i</i>	<i>dar-ax</i>	<i>pn'-u</i>	<i>bol'</i> -ax

Zestawienie końcówek fleksyjnych

Przy- padek	J. ogólnopolski	Gwara Gródka	J. ogólnopolski	Gwara Gródka
	liczba pojedyncza		liczba mnoga	
M.	-ø	-ø	-y / -i, -e,	-y, -i
D.	-a, -u	-a, -u	-uf, -i / y	-uf / -if, -i, -ej
C.	-ovi / -u,	-u / -ovi	-om	-am / -om
B.	-ø, -a,	-a, -ø	-uf, -y / -i, -e	-y / -uf, -i
N.	-em	-em / -om	-ami / -mi	-ami / -amy
Ms.	-e, -u	-e / i	-ax	-ax

Deklinacja nijaka

Deklinacja nijaka obejmuje wszystkie leksemy rzeczownikowe rodzaju nijakiego posiadające w M. lp. charakterystyczny zbiór formantów końcówkowych: -o, typu *c'ato*, *ćipl'ontkō*; -e, typu *słońce*, *c'el'e*; -a, typu *kurča*, *łoša*;

z tendencją do wyodrębnienia w pozycji możliwej dwóch typów deklinacyjnych – nijakożywotnego i nijakonieżywotnego oraz podklasów twardo– lub miękkotematowego.

Ogólnopolskie leksemy rodzaju nijakiego typu *liceum* w opisywanym języku gwarowym przyjmują postać *licej*, przy czym dochodzi do zmiany paradygmatu i zmiany kategorii rodzajowej. Do wyjątków należy gwarowy rzeczownik *akvar'ijum*, który ma postać zbliżoną do literackiej, ale odnoszony jest do leksemów rodzaju męskiego.

We fleksji języka gródeckiego brak ogólnopolskiej klasy deklinacyjnej z mianownikową końcówką liczby pojedynczej -ę (np. *kurczę*, *cielę*). W tego typu wyrazach dochodzi do zaniku rezonansu nosowego samogłoskowego morfemu końcówkowego, przy czym może następować poszerzenie lub skrócenie tematu fleksyjnego, zmiana paradygmatu oraz nieobligatoryjna zmiana kategorii rodzajowej, np.: *kurča*, *kurče*, *kurčatko*, *kurčontkō*; *c'el'e*, *c'el'ak*, *c'el'atkō*, *ćil'ontko*.

Odmiana leksemów nijakich klas deklinacyjnych z końcówkami w M. lp. -o oraz -e.

Przypadek	Rzeczowniki nijakożywotne				Rzeczowniki nijakonieżywotne			
	twardotematowe		miękkotematowe		twardotematowe		miękkotematowe	
	lp.	lmn.	lp.	lmn.	lp.	lmn.	lp.	lmn.
M.	z'eck-o	ńimov'lon-tk-a	c'el'-e	pros'a-k'-i	blot-o	s'o-l-a	słoń-c-e	pran'-a
D.	z'eck-a	ńimov'lon-tek-ø	c'el'eń-c'-a	pros'a-k-uf	blot-a	s'o-l-uf	słoń-c-a	pran'-ø
C.	z'eck-ov'i	ńimov'lon-tk-am	c'el'eń-c'-u	pros'ak-am	blot-u	s'o-l-om	słoń-c-u	pran'-om
B.	z'eck-o	ńimov'lon-tk-a	c'el'-e	pros'a-k'-i	blot-o	s'o-l-a	słoń-c-e	pran'-a
N.	z'eck-om	ńimov'lat-k-am'i	c'el'eńc'-em	pros'ak-am'i	blot-em	s'ol-am'i	słońc-em	pran'-am'i
Ms.	z'eck-u	ńimov'lon-tkax	c'el'eńc'-u	pros'akax	bloc'-e	s'ol-ax	słońc-u	pran'ax

Zestawienie końcówek fleksyjnych

Przypadek	J. ogólnopolski	Gwara Gródka	J. ogólnopolski	Gwara Gródka
	liczba pojedyncza		liczba mnoga	
M.	-o, -e	-o, -e	-a	-a, -i
D.	-a	-a	-ø, -i / y	-ø, -uf / -if
C.	-u	-u / -ovi	-om	-om / -am
B.	-o, -e	-o, -e	-a	-a
N.	-em	-em / -om	-ami	-ami / -amy
Ms.	-e, -u	-e, -u, -i	-ax	-ax

Odmiana gwarowych rzeczowników nijakich jest bardzo podobna do odmiany ogólnopolskiej, różni się jedynie obecnością końcówkowych wariantów fakultatywnych, które są wynikiem zapożyczeń fleksyjnych. Dla przedstawionych w tabeli klas deklinacyjnych charakterystyczny jest synkretyzm obligatoryjny B. z M. obu liczb.

Bibliografia:

1. Czechosz I., Teksty gwarowe z Gródka Podolskiego z komentarzem językowym, [w:] Język polski dawnych Kresów Wschodnich, pod red. red. J. Riegera. – Warszawa, 1996. – T. I. – S. 289-297.
2. Czechosz I., Teksty z Gródka Podolskiego, [w:] Studia nad Polszczyzną kresową, pod red. J. Riegera, Warszawa. – T. VIII. – S. 63-71.
3. Dzięgiel E., Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych. Flksja imienna, werbalna. – Kraków, 2001.
4. Gramatyka współczesnego języka polskiego, pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, 1999, Warszawa.
5. Zieniukowa J., Rodzaj męskoosobowy w dialektach polskich, 1973, SFPS XIII. – S. 55-60.

Крилова Т. В.,

Гуманітарний інститут НАУ, м. Київ

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ДЕАГЕНТИВНИХ СТРУКТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто лінгвокультурну специфіку вираження категорії деагентивності в англійській мові. Охарактеризовано дискурсивно-прагматичні значення різних деагентивних структур.

Ключові слова: семантичні ролі, агент, пропозиція, імпліцитність, імперсоналізація.

The paper focuses on linguistically and culturally specific deagentivisation strategies in English with special emphasis on their discourse and pragmatic meanings.

Keywords: semantic roles, agent, proposition, implicitness, impersonalisation.

Сьогодні взаємозв'язок мов і культур, необхідність їх всебічного вивчення не викликає сумнівів. Мовна картина світу неоднакова у різних народів, і це проявляється в принципах категоризації дійсності, матеріалізуючись в лексиці і граматиці. Але треба ще раз підкреслити, що суттєві особливості мови і тим більше культури, розкриваються при співставленні, порівняльному вивченні мов і культур. Важливим параметром етнокультурних досліджень дискурсу є контрастивно-прагматичний підхід. Контрастивна прагматика є новим напрямком в аналізі дискурсу, де вивчення міжкультурної дискурсивної взаємодії розглядається як процес спілкування між комунікантами, що є носіями різних мовних культур і, як наслідок, різних комунікативних моделей. Окрім власне прагматичних концепцій, в основі цього напрямку лежить також сучасний когнітивний підхід до розгляду взаємовідношень мови і культури, який базується на визначенні культури як спільного для певного культурного соціуму знання. Особливо актуальною ця проблема є при зіставному вивченні культурно-маркованих мовних явищ, коли лінгвокультурна специфіка відчувається надто сильно.

З точки зору лінгвокультурології привертає увагу значна розбіжність в англійських та українських засобах вираження категорії деагентивності. Дана категорія, пов'язана з комунікативною функцією усунення агенсу з поверхневої структури висловлювання, належить до універсальних мовних категорій. Агент (від лат. *agens, agentis* – діючий) розуміється як семантичний відмінок, мисленневий аналог активного діяча-істоти або суб'єкта дії у структурі пропозиції чи предикатно-аргументній структурі [4]. Деагентивні структури кількісно і якісно не збігаються в різних мовах, що підтверджує неогумбольдтіанську тезу контрастивістів про різне

© Крилова Т. В., 2010

членування дійсності та різні способи її позначення в різних мовах [1]. Лінгвістична інтерпретація як позамовних чинників існування цих аломорфізмів (способів концептуалізації, категоризації, опису навколишнього світу), так і власне мовних причин їхнього виникнення в спроможі наблизити результати міжмовного зіставлення до визначення національної специфіки систем зіставлюваних мов.

До власне мовних причин розбіжностей в засобах вираження категорії деагентивності в англійській та українській мовах належать розбіжності в граматичній будові двох мов. У першу чергу слід назвати більшу формалізованість структури англійського речення, що виявляється в її формально вираженій бінарності – типовій тенденції аналітичних мов до неодмінно двочленної схеми. У цьому плані можна констатувати крайню обов'язковість бінарної схеми англійського речення на фоні порівняно вільної структурної типології речення українського, характерної для флективних мов і пов'язаного з цим різномайття синтаксичних варіантів одночленних речень. Неоднорідність одночленних речень з погляду функціонального значення і їх значна поширеність серед інших синтаксичних побудов характерні для всіх слов'янських мов. І навпаки, функціональній різноманітності одночленної моделі в українській мові відповідає така сама значна питома вага формально-дwochленного типу в англійській мові. Тому для передачі значень деагентивності в українській мові переважно використовуються односкладові конструкції (безособові, неозначено-особові і узагальнено-особові), в той час як в англійській мові дана категорія виражається двоскладовими конструкціями.

Найбільш поширений спосіб, у який можна уникнути називання діяча в англійській мові – пасивні конструкції. Через те, що англійська мова втратила свої безособові конструкції і не змогла перейняти чужих, в ній надзвичайно сильно розвинувся пасив (як особових так і неособових форм дієслова). Прямий зв'язок між розвинутою категорією пасиву та нечисленністю безособових конструкцій відмічала ще в 1945 році М. М. Гухман [2]. Якщо зважити на меншу поширеність пасивних дієслівних форм в українській мові та більшу порівняно з англійською мовою різноманітність засобів вираження безособовості, вимальовується певний тип співвідношення категорій безособовості і пасивності, а саме, обернено-пропорційна залежність.

Однак з іншого боку слід відмітити, що, хоча пасив є найбільш частотним засобом опущення агенту дії в англійській мові, його частотність навіть в таких найбільш типових для нього текстах як наукові, не перевищує 30% [6] від загального вжитку дієслівних форм. Прихильники простого стилю, вважають, що переобтяжений пасивними конструкціями англійський текст стає надто алегоричним, надто абстрактним і важким для сприйняття, в той час як активні конструкції сприймаються як більш

природні та комфортні. Той факт, що англійський синтаксис тяжіє до активних конструкцій, має лінгвокультурну основу. Згідно лінгвокультурної традиції в англійських висловлюваннях головна орієнтація – на діяча, оскільки в англомовній культурі люди більш схильні вважати, що вони здібні до контролю над навколишнім середовищем, тому участь матеріального об’єкту-особи в подіях дійсності, а також його пріоритетність в них підкреслюється першочерговою вказівкою на нього. Навпаки, для української лінгвокультурологічної традиції цей прийом майже не характерний, оскільки особистісність, орієнтація на діяча, українській мові властива в значно меншому ступені, і дійсність в україномовному тексті часто представлена безособово. Вже стало традиційним протиставляти англо-саксонську ментальність (інтерпретацію дійсності) слов’янській саме за ознакою активність, дієвість, контроль ситуації і пасивність, відсутність контролю [3]. Саме тому наряду з пасивними конструкціями в англійській мові можна виділити низку культурно-специфічних формально-двочлених деагентивних структур активного типу – (1) структури з неагентивним підметом, (2) структури з неозначеними займенниками, (3) структури з неперехідними дієсловами ергативного типу, (4) прикметники з суфіксом -able (5) номіналізації, (6) структури з іменниками загальної семантики типу *people*, (7) структури з прилівниковими парентезами:

(1) *Even if health care reform loses Democrats’ votes, it’s the right thing to do.*

(2) *What we have been watching these past decades is the steady shifting of public responsibility onto the private sector to no discernible collective advantage.*

You find this species in South America.

Everyone also knows that George W. Bush is a square peg in that round hole.

(3) *The trousers wash easily.*

(4) *All the parts are easily installable.*

(5) *It is common wisdom that when the US sneezes, Mexico catches a cold.*

There can be no justification for these appalling acts of terrorism.

(6) *People / they say that time heals all pain.*

(7) *Predictably, therefore, the consequences of “competitive” buses – except in London where there is enough demand to go around– have been an increase in costs assigned to the public sector.*

Реченнєва модель з неагентивним підметом (1) є значно більш поширеною в англійській мові ніж в українській. Усунення агенсу дії з поверхневої структури речення здійснюється шляхом заміщення позиції синтаксичного підмету неагентивними елементами семантичної пропозиції, а саме: 1) пацієнтом (*The project got a lot of discussion*), 2) каузативом (*Water shortages, exacerbated by the relentless demands of a rapidly growing economy, create the main long-term worries.*), 3) локативом (*The*

severest-hit regions of Henan and Anhui will see their wheat harvest down by about 20 percent), 4) темпоративом (*Post-war period saw major changes in the economic position of all countries*), 5) інструментативом (*The smart phones increasingly communicate over so-called 3G cellular networks that allow faster Web browsing and sending and receiving of e-mail.*) і т. д.. Переклад таких речень вимагає синтаксичних трансформацій з урахуванням семантики синтаксичного суб'єкту. Трансформація пояснюється різною лексико-семантичною сполучуваністю іменників-неістот в англійській та українській мовах та більшою поширеністю персоніфікації в англійській мові, у порівнянні з українською, що призводить до необхідності зняття цього явища при перекладі.

Деагентивізація співмірна з низкою дискурсивно-прагматичних функцій. З одного боку, можливість елімінації суб'єкта є ефективним чинником компресії, логічного акценту, когезії тексту. З другого боку, імперсоналізація використовується як засіб реалізації дискурсивних стратегій негативної та позитивної ввічливості [5] – дистанціювання (тобто зменшення впливу на адресата), вуалювання негативної думки та вияву солідарності з адресатом. Вибір синтаксичної конструкції здійснюється в залежності від комунікативного наміру адресанта.

Так, пасивні конструкції в англійській мові мають найвищу частотність вживання в науковому дискурсі і найнижчу – в усній комунікації. Науковий письмовий дискурс передбачає чітку систему когезивних засобів, і пасивні конструкції тут використовуються як засіб зв'язку, будучи одночасно засобом логічного виділення: *There are an estimated 15 million places along our genomes where one base can differ from one person or population to the next. By mid-2007, more than 3 million such locations, known as single-nucleotide polymorphisms (SNPs), had been charted.* В одних випадках при вживанні пасиву діяч невідомий, в інших його ідентифікація можлива завдяки контексту: *A mixed methods analysis was undertaken using 722 responses to an open-ended question on a health care access survey instrument.* В даному прикладі автор персоніфікований, але сам він немов намагається відсторонитися від свого тексту, щоб надати більшої уваги повідомленню, зробити його більш об'єктивним. Останній приклад є типовим для наукового тексту, де виклад інформації іде від третьої особи однини, тобто автор не розкриває себе, виступаючи таким чином у ролі стороннього, об'єктивного спостерігача, який неупереджено описує події, а, отже дає можливість адресату сформулювати власне ставлення до запропонованих фактів. Тобто стратегія “зменшення” впливу на адресата досягається через тактики скромності, створення “ефекту об'єктивності”. Для зменшення категоричності пасивні структури вживаються і в інших типах текстів, наприклад в ділових листах: *As was requested by you, we enclose a detailed quotation with prices.* В ділових листах пасивні конструкції роблять текст

більш офіційним та статичним. В політичних текстах пасивні конструкції часто використовуються для реалізації стратегії вуалювання негативної думки: *There has been no progress toward an independent judiciary, and the corrupt bureaucracy has been allowed to expand*. В політичних промовах пасив розглядається як навмисна тактика “уникнення відповідальності”, як у відомому висловлюванні, зробленому Р. Рейганом про незаконну торгівлю зброєю, що була викрита засобами масової інформації *Mistakes have been made*, де не ясно, чия вина малася на увазі, країни, уряду, військових чи самого президента.

Номіналізації і парантетичні прислівники створюють більш ярко виражений ефект імперсоналізації ніж пасивні конструкції і, як наслідок, виражають вищий ступень неімпозитивності, а значить і офіційності, пор.:

a. *We regret that we cannot...*

b. It is regretted that we cannot...

c. It is our regret that we cannot...

d. Regrettably, we cannot.

Головною текстуальною функцією структур з неагентивним підметом є комунікативна функція. Переміщення неагентивного елемента на місце підмета супроводжується змінами в логічному акценті висловлювання, а ситуативне значення фрази залишається незмінним. Вони також є ефективним чинником економії засобів вираження, компресії компонентів висловлювання, забезпечуючи таким чином лаконізм, місткість висловлювання та зв'язність тексту. Ці структури часто використовуються в наукових та медіа текстах.

У структурах з неперехідними дієсловами ергативного типу та прикметниками з суфіксом -able дієслово-предикат означає дію, яка виражає максимально узагальнений потенційний агент, що не пов'язаний ані з мовцем, ані з адресатом, а сприймається як абстрактний людський суб'єкт. Ці структури мають високу частотність в науково-технічних та рекламних текстах: *Spandex adapts to your figure. Scale factor is easily adjustable*. Такі конструкції за семантикою добре співвідносяться з прагматикою рекламного тексту тому, що сама імплікація гіпотетичного агенсу створює ситуацію, в якій відбувається імпліцитна апеляція до потенційного покупця із запрошенням протестувати товар.

У структурах з неозначеними займенниками, і структурами з іменниками загальної семантики дія може співвідноситися з двома типами імпліцитного агенсу – б'єктом, яким потенційно може бути будь-яка людина (*There is great nostalgia and affection and pride when you work there.*) та суб'єктом, що може бути ототожнений з конкретною особою чи обмеженою групою осіб (*He got irritated when you started after him*). В науковому дискурсі за допомогою цих структур реалізується стратегія вияву солідарності з адресатом (залучення читача до співпраці, формування спіль-

ної думки). Так зване авторське *we* втягує адресата у процес роздумів залучаючи його до наукового загалу, оскільки завдання автора не лише повідомити читачеві нову інформацію та досягти її адекватного розуміння, але й налаштувати адресата на довірливе ставлення до змісту того що повідомляється: *The tinier we make the hole, the smaller dot the photograph should reproduce*. Іноді в науковому дискурсі займенник *we* в цій функції вживається в питальних реченнях, які завжди є орієнтованими на адресата, в іншому випадку вони втрачають будь-який зміст. Їх мета – створити проблемну ситуацію, зацентрувавши увагу на конкретному моменті та втягнути адресата в науковий диспут: *Why don't we notice the mass increase predicted by relativity theory in ordinary life?*

Питання взаємозв'язку між вибором, вживанням та інтерпретацією засобів, що представляють агенса імпліцитно, викликають нагальну необхідність аналізу категорії деагентивності саме на засадах дискурсивної прагматики. Оскільки культурно-прагматична адекватність дискурсу складає один із найважливіших аспектів успішного комунікативного процесу, успіх перекладача як посередника між двома культурами у великій мірі залежить від вміння правильно вибрати лінгвістичні засоби для передачі повідомлення з метою досягнення впливу перекладу, що рівнозначний впливу оригінала.

Побудова дискурсу конкретного типу потребує від перекладача “залучення” різних типів умінь і навичок, зокрема, добору мовних засобів, які відповідають конкретним культурно-обумовленим стратегіям спілкування з метою уникнення прагматичних девіацій, пов'язаних з комунікативними компетенціями мовців, законами їхньої мовленнєвої діяльності. Це приводить до “переписування” перекладу з точки зору культури, що приймає з використанням перекладацьких прийомів натуралізації та адаптації для уникнення так званого “дискурсивного акценту”.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт [пер. с нем. Г. В. Рамишвили]. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
2. Гухман М. М. Конструкции с дательным-винительным падежом лица индоевропейских языках. // Известия Академии наук Союза ССР. Отделение литературы и языка IV, 3-4. – 1945. – С. 148–157.
3. Вежбицкая А. Восприятие: семантика абстрактного словаря // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVIII: Логический анализ естественного языка. – М.: Прогресс, 1986. – С. 336 – 339.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Brown P., Lewinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
6. Givón, T. On Understanding Grammar. – NY: Academic Press, 1979. – 379 p.

Кудрявцева О. Д.,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ ПРИЙМЕННИКІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТА НАУКОВОМУ СТИЛЯХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У запропонованій статті йдеться про дослідження сполучуваності прийменників з іменниками на рівні семантичних груп і підкласів. Матеріалом слугувала вибірка з творів художнього стилю сучасної німецької мови. Кількісні підрахунки і статистичні методи дослідження дозволили встановити і описати моделі сполучуваності підкласів прийменників з іменниками.

Ключові слова: лексико-семантичний підклас, логіко-семантична група, частота вживання, інтенсивність зв'язку, критерій χ^2 -квадрат.

The given article is the investigation of the Combinability of prepositions with nouns on the level of semantic groups and subclasses. The material is based on the selection from the works of belles-lettres style of Modern German. Quantitative calculations and statistic methods enabled us to state and describe the models of the combinability of the subclasses of prepositions with nouns.

Key words: lexico-semantic subclass, logico-semantic group, frequency of use, intensity of ties, χ^2 criterion.

Німецька назва прийменника “das Verhältniswort” добре передає загальне категоріальне значення прийменника – вираження певного виду відношень між словами в реченні й словосполученні. При цьому прийменники не можуть виступати самостійними членами речення й не служать ядром синтаксичних структур. Вони ставлять дієслово з іменником, прикметник з іменником або ж іменник з іменником у певні семантичні й синтаксичні відношення й вимагають певної граматичної форми від залежного члена прийменникової конструкції.

Предметом дослідження стали просторові прийменники, а **об'єктом** – сполучення просторових прийменників з іменниками (прийменниково-іменникові фрази) у функції факультативних актантів (*Das Buch liegt auf dem Tisch.*) і вільних поширювачів (*Auf der anderen Seite der Straße liegt ein Café.*) на рівні речення і іменникової фрази [4, с. 123].

Мета роботи – виявлення синтагматичних властивостей просторових прийменників в художньому і науковому стилях сучасної німецької мови.

Досягнення мети зумовило вирішення наступних **завдань**: виокремлення групи просторових прийменників з усього лексико-граматичного класу прийменників, встановлення сполук прийменників з іменниками

на рівні семантичних груп, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Незважаючи на наявність великої кількості досліджень, присвячених прийменникам, немає праці, у якій було би проведено комплексне дослідження синтагматичних властивостей прийменників німецької мови з широким використанням результатів статистичного аналізу в мові та мовленні.

Корпус прийменників був отриманий методом суцільної вибірки зі словника Duden [5] і склав 149 лексичних одиниць. Для виокремлення групи просторових прийменників німецької мови ми скористались методом компонентного аналізу та принципами класифікацій прийменників В. Брендаля [1, с. 96-102] та В. Виноградова. Для дослідження сполучуваності прийменників з семантичними підкласами іменників у художньому стилі у роботі використано вибірку з чотирьох творів сучасних німецьких прозаїків [Г. Конзалика, М. Фішер, У. Даніелли, Б. Міхаельс]. Величина вибірки складає 1138 сполучень. Дослідження сполучуваності прийменників із ЛСП іменників у науковому стилі сучасної німецької мови здійснювалося на основі вибірки статей з наукових журналів [6; 7] з галузей природознавства та суспільствознавства. Величина вибірки складає 1150 сполучень. У нашій вибірці до просторових прийменників ми віднесли всі прийменники, які на рівні прийменниково-іменникової фрази виражають: 1) відношення статичного перебування предмета в просторі з наявністю контакту чи без нього, напр.: *Er ist in der Küche. Trier liegt an der Mosel*; 2) відношення позитивної, негативної або нейтральної динаміки, тобто переміщення в напрямку до предмета, від предмета або через предмет, напр.: *Er geht in die Küche* (позитивна динаміка). *Er kommt aus der Küche* (негативна динаміка). *Er geht durch die Küche* (нейтральна динаміка); 3) напрям дії: *Er lehnt die Leiter an den Baum*. Загальна кількість прийменників у нашій вибірці, які передають просторові відношення, – 65 одиниць [3, с. 45]: *ab, abseits, an, auf, aufseiten, aus, ausgangs, außer, außerhalb, bei, bis, beiderseits, diesseits, durch, entlang, eingangs, ennet, gegen, fern, gegenüber, gen, hinter, in, inmitten, innerhalb, jenseits, lang, längs, längsseits, links, mang, mit, nach, nächst, nahe, neben, nid, nördlich, nordöstlich, nordwestlich, ob, ober, oberhalb, östlich, rechts, seitlich, seitwärts, südlich, südöstlich, südwestlich, über, um, unfern, unter, unterhalb, unweit, via, von, vor, westlich, zu, zunächsts, zuseiten, zwischen*.

З загальної кількості просторових прийменників, зафіксованих у словникових статтях, знайшли реалізацію у художньому стилі 30 прийменників: *ab, an, auf, aus, außer, außerhalb, bei, bis, durch, entlang, gegen, gegenüber, gen, hinter, in, innerhalb, jenseits, mit, nach, neben, oberhalb, um, unter, unterhalb, unweit, über, von, vor zu, zwischen*, а в науковому – 37 прийменників (*ab, abseits, an, auf, aus, außer, außerhalb, bei, beiderseits,*

bis, durch, gegen, gegenüber, hinter, in, innerhalb, jenseits, längs, mit, nach, neben, nordwestlich, nördlich, östlich, südlich, südöstlich, um, unter, unterhalb, unweit, über, via, von, vor, westlich, zu, zwischen). У науковому стилі було вжито, на відміну до художнього стилю, такі прийменники, як *abseits, beiderseits, längs, nordwestlich, nördlich, östlich, südlich, südöstlich, via, westlich*.

Найбільш частотними у художньому стилі є прийменники *in* (405 випадків вживання), *mit* (233) та *auf* (228). Досить часто вживаються також прийменники *an* (199), *zu* (126), *von* (105), (97), *aus* (216), *über* (174), *vor* (161), *bei* (158), *nach* (123) та *durch* (103). По одному разу зафіксовано у нашій вибірці прийменники *jenseits, oberhalb, unterhalb, unweit, gen*.

У науковому стилі найвищими частотами вживання характеризуються прийменники *in* (408 випадків), *von* (281) та *mit* (153), далі йдуть за спадом *zu* (132), *bei* (128), *bis* (103), *an* (79), *nach* (65), *auf* (65), *unter* (49) та *aus* (42). По одному разу вжито було прийменники *abseits, beiderseits, längs nördlich, nordwestlich, südöstlich, unweit, via*.

Як бачимо, прийменники з простою морфологічною будовою вживаються набагато частіше, аніж складні за будовою прийменники, чи похідні. Це пояснюється тим, що прийменники *in, mit, von, aus, zu, an, auf* є полісемічними на відміну від однозначних прийменників *aufseiten, ausgangs, außerhalb, beiderseits, diesseits, entlang, eingangs, inmitten, innerhalb, jenseits, längsseits, längs* і можуть утворювати синтагматичні зв'язки з великою кількістю іменників різних семантичних підкласів.

Для аналізу інтенсивності сполучуваності просторових прийменників з лексико-семантичними підкласами іменників (далі – ЛСП) ми скористались статистичними методами дослідження, а саме критерієм “хі-квадрат” та коефіцієнтом взаємної спряженості Чупрова. Сума хі-квадрат вказує на наявність або відсутність зв'язку, а коефіцієнт К вказує на силу цього зв'язку. Потенційно просторові прийменники можуть сполучатись з 25 ЛСП іменників із 30 підкласів, які було виокремлено нами на основі класифікації іменників, запропонованої В. В. Левицьким [3, с. 45].

У художньому стилі було зафіксовано 13 зв'язків різного ступеня інтенсивності з ЛСП іменників. До сильних зв'язків просторових прийменників у художньому стилі належать їх сполучення з ЛСП іменників на позначення *будівель*, до зв'язків середнього ступеня інтенсивності – з ЛСП іменників на позначення *просторових об'єктів, дороги, форми, власних назв країн, природи, матерії та простору, штучних речей*. До слабких зв'язків відносяться сполучення просторових прийменників із ЛСП іменників, що позначають *природні речі, мову, державу, флору, фауну*. Як ми бачимо, коли йде мова про місцезнаходження об'єкта в просторі (у певній *будівлі*, на *дорозі*, у певній *країні*, відносно якихось *природних* чи *штучних речей*), то для вираження способу розміщення

об'єкта вживаються саме просторові прийменники, які містять сему локативності і є найбільш вживаними: *in, an, auf, hinter, unter, neben, vor, zwischen* та ін. Семантична конкретизація просторових відношень спостерігається також у значущих сполученнях просторових прийменників із ЛСП іменників на позначення *форми* та *мови*, наприклад: *im Kreis, an der Ecke; im Text, im Absatz, auf dem Plakat* тощо. Решта зв'язків цієї ЛСГ прийменників із ЛСП іменників є непостійними, тобто з іншими ЛСП іменників просторові прийменники або взагалі не сполучаються, або не виявляють статистично значущих зв'язків. Відсутність будь-яких зв'язків може вказувати на заборону сполучуваності, але це не означає, що її не може існувати взагалі.

У науковому стилі зафіксовано зв'язки різного ступеня інтенсивності з шістьма ЛСП іменників на позначення *будівель, просторових об'єктів, держави, власних назв країн та місцевостей, матерії та простору, форми* і. На відміну від художньої прози, в науковому стилі не виявлено стандартних зв'язків з іменниками, що позначають *фауну, флору, природу, дорогу, мову*.

Порівняння стандартних зв'язків просторових прийменників у художній прозі та науковому стилі підтверджує тезу про денотативну активність іменників певних ЛСП як причину різної сполучуваності.

В кожній конкретній стильовій сфері залежно від комунікативних цілей надається перевага певним поняттям, у результаті чого актуалізуються відповідні варіанти значень, які можуть не актуалізуватися в іншій стильовій сфері. Це може свідчити про те, що дія стильових факторів веде до розмежування моделей сполучуваності, характерних для певного стилю. Такими моделями для художнього стилю можуть бути наступні: 1) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *будівель*, 2) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *просторових об'єктів*, 3) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *дороги*, 4) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *форми*, 5) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *власних назв країн*, 6) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *природи*, 7) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *матерії та простору*, 8) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *штучних речей*, 9) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *природних речей*, 10) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *мови*, 11) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *держави*, 12) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *флори*, 13) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *фауни*.

Наступні моделі наукового стилю були сформовані на основі аналізу інтенсивності сполучуваності: 1) просторові прийменники + ЛСП імен-

ників на позначення *будівель*, 2) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *просторових об'єктів*, 3) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *держави*, 4) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *власних назв країн та місцевостей*, 5) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *матерії та простору*, 6) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *форми*.

Література:

1. Брендаль В. Структурная лингвистика // Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Наука, 1965. – С. 94-101.
2. Кудрявцева О. Д. Принципи таксономізації прийменників (на матеріалі сучасної німецької мови) // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Вип. 9. – Острог: 2008. – С. 216-224.
3. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики. – Киев: УМК ВО, 1989. – 155 с.
4. Engel U. Deutsche Grammatik. – 3. Aufl. – Heidelberg: Groos, 1996. – 888 S.
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 3. Aufl. – Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
6. BIOforum. Forschung und Entwicklung. – № 9, September 2008. – S. 500
7. Die Zeitschrift für Jurisprudenz. – 2008. – № 3. – S. 400.

Кузьмич О. М.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки

ГОЛОВНІ ЧАСТИНИ МОВИ ЯК ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЗМУ

Статтю присвячено головним частинам мови як засобам творення комізму. Аналізуються групи іменників, які творять комічну ситуацію. Наводяться приклади функціонування дієслова як засобу творення комізму.

Ключові слова: комізм, іменник, дієслово.

The article deal with the main parts of speech as means of humor. Groops of substantive units which make comical situation are analised. The examples of functioning of the verb as means of humor is given.

Key words: humor, substantive, verb.

Способи творення комічного та його об'єкти у кожній мові свої. Вони складають один із суттєвих аспектів характеристики стилістичної системи національної мови. Особливо важливою у створенні гумористичного ефекту є лінгвокраїнознавча інформація [2, с. 388].

Найвиразніше мовні засоби комічного проаналізовано у праці Б. Г. Пришви “Засоби гумору в творах Остапа Вишні”. На його погляд, “словесні засоби гумору, мабуть, слід виділити в окрему галузь мовознавства” [5, с. 11]. Проте головний акцент у цьому дослідженні поставлений на показові комізму через лексичний рівень мови.

Морфологічний рівень мови у цьому плані фактично не був об'єктом вивчення. Оскільки змістову основу речення становлять такі головні частини мови, як іменник (субстанція) і дієслово (процес), вважаємо, що їх показ у ролі засобів комізму є актуальним.

Мета роботи полягає в аналізі головних частин мови як засобів комізму.

Завдання роботи: 1) проаналізувати групи іменників, які можуть створювати комічну ситуацію; 2) дослідити, як дієслово стає виразником комізму.

Іменники можуть означати істот, конкретні предмети, явища або ж абстрактні поняття. До іменників з абстрактним значенням належать слова, в яких виражено загальні поняття, які людина безпосередньо органами чуття не сприймає; це позначення якостей, властивостей, дій і под.: спільність, спритність, щедрість. Абстрактні іменники бувають не походні або походні від дієслівних та прикметникових основ.

Абстрактні іменники інколи можуть вживатися як засіб створення комічного, наприклад: *Дурного розум – як розумного глупість.*

Серед іменників виділяється така група, як речовинні іменники. Речовинні іменники – іменники, що однорідні за складом речовини, матеріа-

ли, які зберігають властивості цілого і які можна лише виміряти, а не порохувати. Іменники, що позначають такі реалії, не піддаються лічбі. Інколи їх використовують як засіб створення легкого комічного ефекту в жартівливих народних піснях:

Удовицю я любив, подарунки їй носив: носив сир, носив масло, носив стрічки, носив свічки, Носив їй черевички, носив я їй з медом мак – ось воно як! (“Удовицю я любив”)

Речовинні іменники часто використовуються у висвітленні комічної ситуації: *“Казав дід бабі: “Якби сир та масло, то вареників наварили б, тільки що ж, – борошна нема”, або*

– Що тобі дати на сніданок, любчику? Каву чи чай?

– Коли те, що ти дала вчора, було кавою, то дай чай, а коли то був чай, то дай каву.

За лексико-граматичними ознаками іменники поділяються ще на власні і загальні назви. До першої групи слів належать іменники, які позначають індивідуальні назви осіб або предметів (у широкому розумінні), виділяють їх із якихось загальних категорій.

Серед власних назв широко вживаються антропоніми. Антропонім – (від грецької – людина та ім’я, назва) – власна назва; ім’я особове, ім’я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім. Розділ ономастики, що вивчає антропоніми, називається антропонімікою. Вона досліджує особливості утворення антропонімів, основні принципи номінації людини, хронологічні характеристики антропонімів, їх зміни в часі, виникнення різних форм найменування людини, словотвір різних класів антропонімів, функціонування тих чи інших антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах.

Імена людей – це часточка історії народу. У них відображені побут, вірування, сподівання і фантазія цілих поколінь. У системі інших власних найменувань, що склалися протягом минулих віків, знайшли відображення різні сторони суспільної, господарської і культурної, мовної діяльності народу на різних історичних етапах. Ці характеристики уможливають їх вживання для окреслення комічних ситуацій, наприклад:

А в нашого Омелька невеличка сімейка: тільки він та вона, та старий, та стара. Та дві ляльки в колисці, та дві няньки колише, та по хаті двоє лазить, а третього возком возять. Та дві Христі в намисті, та дві Насті в запасці. Та дві дівки носаті, та два парубки вусаті (“А нашого Омелька”).

Назви осіб можуть виступати засобом комічної образної характеристики, наприклад:

От маєш, Гандзю, книш, тобі грають, а ти спиш; Не журиється Антін об тім: батько вмирає, а він коржі наминає; Празник – Іван Бражник; Божевільний Марку, ходиш по ярмарку, ін купуєш, ні торгуєш, тільки робиш сварку; Учив Мартин Мартина, а сам дурний як тростина; Ростом з Івана, а розумом з болвана; Не розумний тим Денис, що вели-

кий має ніс; Не надійся, Роман, на чужий карман, раніше вставай та свій набивай.

Комічними можуть бути й імена персонажів. Зокрема, це стосується роману О. Ільченка “Козацькому роду нема переводу, або Мамай і чужа молодиця”. Імена героїв у цьому творі не просто характеризують героїв, а й визначають ставлення до них читачів. Доброзичливу усмішку викликає ім’я Михайлик (а саме так кличуть здоровила коваля), чи прізвище Глек (якщо врахувати, що його носить цехмейстер гончарів), чи прізвисько Пилип-з-Конопель (так запорожці звертаються до свого побратима, французького дворянина Філіпа Сганарела) [1, с. 204].

У цьому ж творі з метою творення комічного ефекту виведено пестливі імена, якими пан Бог звертається до святого Петра: “– *Ти, бачу я, Петрусю, важши проти основи основ?*”, або ж “– *Ти, таки, Петрику, спустился вниз і довідайся лишень, і запиши*” [3, с. 259].

Комічно відтворено прізвища у такому народному анекдоті:

– *Як його прізвище?*

– *Та на птаха скидається: є птах такий.*

– *Сорочинський?*

– *Ні.*

– *Гороб’євський?*

– *І то ні!*

– *Синицький!*

– *Да ні. А щоб його! От на умі вертиться, а не згадаю... Вербицький, Вербицький, пане, на силу згадав.*

– *Ти ж казав, що його прізвище на птаха скидається.*

– *Ге да що, хіба птах на вербі і не сидить?*

Рід іменника також може виступати засобом творення комізму. Підкреслено негативного (іронічного, сатиричного) забарвлення набувають форми середнього роду, коли вони контрастують з одночасно застосовуваними до тієї самої особи категоріями чоловічого або жіночого роду [4, с. 147].

Старшина пузата,

Стоїть рядом: сопє, хроне,

Та понадувалось,

Як індики, і на двері

Косо поглядало (Т. Шевченко).

За родовою диференціацією іменники можуть належати не лише до одного з трьох родів: чоловічого, жіночого чи середнього, а й до подвійного роду. Іменники подвійного роду є вкрапленнями у загальній системі іменних слівформ, які виражають специфічну, але незмінну індивідуальну, родову ознаку. Вони знаходять своє застосування у комічних ситуаціях.

У роззяви завжди рот розкритий; Один писар на хуторі, та й той роззявляка; Ішла роззявляка, а їхав рахубака та мені дишлем у рот.

Б. Г. Пришва [5, с. 74] наголошує на тому, що до засобів творення комічного належить і вживання слова у невідповідному відмінку: а) родовий відмінок вживається замість знахідного: “було ухвалено пункта”; б) інші невідповідні форми відмінків: “лікувала мене од зубей”.

Які іменник, дієслово належить до центральних частин мови, бо воно разом з іменником є головним носієм семантичної структури і граматичної основи речення. Дієслова у їх взаєминах з іменниками організують виклад думок, пов’язаних з діяльністю людини, з різноманітними процесами тощо. Розгортання понять, що стають в центрі уваги мовця, виявляються саме в дієслівності.

Серед усіх частин мови найбагатшою стилістичною категорією є дієслово. Це зумовлено великим обсягом лексичної семантики дієслова (дія, процес, рух, стан, переміщення) і різнотипністю морфологічних категорій, значень, форм дієслів (інфінітив, особові, родові форми, дієприкметник, дієприслівник, безособові дієслова, форми на *-но, -то*).

Але дієслова можуть не тільки називати життєві процеси, а й зображати їх. Якщо іменниковість створює ефект мовної статистики, до дієслівності забезпечує динамічне розгортання дії, часто з комічним навантаженням, особливо, коли мова йде про однорядне накопичення різних процесів і дій. Особливо виразно це помітно в прислів’ях і приказках: *Од чорта одхрестишся, одмолишся, а од дурня і ломакою не одіб’єшся; Не знав, не знав, та ще й забув; Дурень воду носе, дурна Бога просе: “Гори, хато, ясно, щоб ти не погасла!”; Дурень розумного не любить, горілку п’є і люльку курить; Дурнів ні сіють, ні орють, вони самі родяться; Дурня пошлеш – сам за ним підеш.*

Подібне спостерігається і в народних анекдотах:

– *Що наші дівчата роблять?*

– *Шиють та співають.*

– *А мати?*

– *Порють та плачуть.*

Подібно до іменних, широко функціонують в усно-народній творчості також дієслівні ампліфіковані словесні ряди. Вони часто динамізують комічний ефект, а також створюють порівняльні фігури, які надають усталеним словесним формулам, фразеологічним зворотам динамічного характеру, наприклад: *Бреше, мов шовком шиє, Бубонить, як у бочку дме, Говорить, мов горохом торохтить, Говорить, як ціпом молотить.*

Градація комізму досягається поєднанням дієслівних рядів, з “вкрапленнями” інфінітива в народні усмішки.

Як же мені знати, скільки мені год? Як родивсь, то без пам’яті був, як ріс, то розуму не мав, а як уже до розуму дійшов, то тоді б лічити, так багацько літ уплило.

До участі в зображенні комічного активно включено наказовий спосіб дієслова. За його допомогою часто вказується на безглуздість ситуації,

напр.: *Скачи, дурню, батько вмер!*; *Смійся, дурний, з п'яного*; *Хочеш бачити дурня, то подивися у дзеркало*; *Не смійся, кума, що дурень Хома, бо всі люди кажуть, що й ти без ума*; *"Тит, ходім молотить!"* – *"Голова болить!"* – *"Ходім до корчми горілки пий!"* – *то він і біжить.*

Комічний ефект, особливо при протиставленні в одній реченнєвій конструкції двох дій, мають форми з інфінітивом, які вказують на мету дії:

Люди ідуть жпати, а ми на сонечко лежати; Батько хай іде орать – його коні знають, а я піду гулять, мене гості чекають.

Дієприслівник виступає засобом комізму, коли виступає в реченнєвих конструкціях, де йдеться про ставлення до праці і оточуючих:

До роботи плачучи, а до танців скачучи; Не криви пискки, сівши коло чужої миски; Лїнивий сидячи спить, лежачи робить.

У поодиноких випадках комічне навантаження властиве дієприкметнику:

З краденим добром голова не болить. Од хліба недопеченого і од фельдшера недовченого своє здоров'я бережи.

Іменник широко вживається у ролі засобу комізму. В цій ролі можуть використовуватися абстрактні і речовинні іменники, іменники-атропоніми. Рід іменника також має здатність оформлювати комічну ситуацію.

Дієслово має комічне навантаження при однорядному накопиченні смішних дій. Його ряди накопичують гумористичний ефект. Наказовий спосіб дієслова також входить до формування комічного. Як засіб комізму може використовуватися такі дієслівні форми, як дієприслівник, дієприкметник та інфінітив.

Література:

1. Буда В. Мовні засоби творення комічного в романі О. Ільченка "Козацькому роду нема переводу, або Мамай і Чужа Молодиця" / О. Буда // Сатира і гумор в українській літературній традиції (Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (11-12 травня 1994 р). – Чернівці: ЧДУ, 1994. – С. 258-259.
2. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови / Л. І. Мацько та інші. – К.: Вища шк., 2003. – 464 с.
3. Пілат О. Антропонімічна система як засіб творення комізму в романі Олександра Ільченка "Козацькому роду нема переводу..." / О. Пілат // Сатира і гумор в українській літературній традиції (Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (11-12 травня 1994 р). – Чернівці: ЧДУ, 1994. – С. 258-259.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: підручник / О. Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.
5. Пришва Б. Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні (лінгвостилістичний аналіз) / Б. Г. Пришва. – К.: Вища шк., 1977. – 120 с.

Джерела:

Українські прислів'я і приказки / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка; Передм. М. Пазяка; Іл. худож. А. Василенка. – К.: Дніпро, 1984. – 390 с. іл. – (Б-ка укр. усної народної творчості).

Кульчицька Н. О.,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

КЛАСИФІКАЦІЯ АНТОНІМІЧНИХ ПАР У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ЗА ОЗНАКОЮ АСИМЕТРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ БІБЛІЙНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ КОНТРАСТУ)

У статті досліджуються типи асиметрії слів у антонімічних парах англійської мови та висловлюється думка про те, що динаміка мови є асиметрією.

Ключові слова: асиметрія, антонімічні пари, динаміка мови.

The article highlights the types of the word asymmetry in the English antonymous pairs and confirms that the asymmetry is the language dynamics.

Key words: asymmetry, antonymous pairs, language dynamics.

Сучасна наука в цілому є наукою інтегративною і враховує обов'язкову взаємодію різних її галузей, як між собою, так і усередині кожної з них. Так і сучасна лінгвістика взаємодіє з іншими галузями науки, наприклад, з філософією, психологією, математикою тощо, а також інтегрує різні свої частини. **Метою** статті є розгляд асиметрії як лінгвістичного явища в антонімічних парах. Антонімія як предмет дослідження є дотепер не вивченою проблемою. Існує багато робіт з проблеми антонімів як у загальному мовознавстві (а саме роботи Л. А. Введенської, М. Р. Львова, Д. Ю. Апресяна, Л. А. Новікова тощо), так і в дослідженні англійських антонімів (В. Н. Комісаров, С. Ф. Леонтьєва). Єдиним на пострадянському просторі залишається словник антонімів англійської мови за редакцією В. Н. Комісарова [3], який було укладено в 60-х роках минулого сторіччя. Для правильного укладання нового словника антонімів англійської мови потрібно визначити, які слова вважатимуся антонімічними парами і чи всі антонімічні пари є симетричними.

Симетрія визначається як “домірність, пропорційність частин чогонебудь, розташованих з обох сторін від середини, центру” [4, с. 707]. Поняття симетрії характерно, у першу чергу, для математики. Саме з математики воно було запозичене в інші науки: в архітектуру, образотворче мистецтво, медицину, психологію і лінгвістику. Існує думка, що симетрія представляє неживу природу, тому що є явищем статичним, а асиметрія – це життя, тому що вона представляє різноманіття форм того самого явища. Це характерно для будь-якої науки. Фізик Л. Пастер ще в 19 столітті стверджував, що життя, яким воно з'являється перед нами, є функцією асиметрії Всесвіту [5].

Симетрія й асиметрія в лінгвістиці можуть бути присутнім у грама-тичних конструкціях, у стилістичних прийомах, у семантиці мови. Нас цікавить вивчення феномена антонімії через призму поняття симетрії й асиметрії. Поняття симетричності і точності антонімів не є ідентичними. Наприклад, у парах точних афіксальних антонімів типу: “fortune – misfortune”, “just – unjust” є присутнім морфемна асиметрія. Досліджений корпус матеріалу дає можливість виділити такі типи асиметрії:

1) Морфемна (структурна) асиметрія антонімів. До цього типу асиметрії відносяться:

– всі афіксальні антоніми, що різняться наявністю і відсутністю негативного суфікса. Саме цей суфікс і створює морфемну асиметрію. Наприклад, до таких антонімічних пар належать прикметники: *wise – unwise, clean – unclean*; іменники: *obedience – disobedience, righteousness – unrighteousness*; дієслова: *like – dislike* тощо. Спираючись на математику і філософію, ми не можемо не згадати поняття “золотої перетину” чи золотого пропорції. Це домірність частин у співвідношенні: $(1+\sqrt{5}) / 2$ чи $1,618 / 1$, що характеризує симетричне взаємовідношення двох нерівних розмірів. Можливим є застосування золотого пропорції для афіксальних антонімічних пар, але без числових співвідношень. Н. А. Заренков говорить, що “основа рівноспіввідносності (чисел) є у тім, що всі числа складаються з одиниць. Рівноспіввідносності явно немає в мові слів. Багато сполучень безглузді, хоча зовні походять на синтаксично правильно побудовані фрази, речення, тексти, мови. Відсутність рівноспіввідносності, напевно, пояснюється відсутністю універсальної одиниці смислу” [2]. Тому не можна обчислити співвідношення пари слів у числовому виразі, але можна припустити, що саме афіксальні антоніми є гармонічним сполученням в антонімічній нерівності;

– кореневі антоніми, як точні, так і неточні. У таких випадках в антонімічній парі в одному з антонімів спостерігається наявність суфікса (*-ness, -ous, -ful* тощо) чи іншої службової морфеми, якої немає в іншому антонімі антонімічній парі. Наприклад, у парі неточних контекстуальних антонімів *knowledge – foolishness* прикметник *foolishness* має суфікс *-ness*, якого немає в прикметника *knowledge*; у парі точних антонімів *straight – crooked*, прикметник *crooked* має закінчення *ed*, якого немає у прикметника *straight*. Але подібні службові морфеми не є негативним маркером антонімічних пар. Тому вони не можуть створювати гармонію нерівних розмірів. Іноді асиметрія досягається за рахунок наявності в словах неідентичних префіксів, суфіксів або закінчень. Так у реченні: *The truthful lip shall be established forever, but a lying tongue is but for a moment* [Proverbs 12:19], де протиставляються прикметники *truthful* і *lying*, асиметрія спостерігається через суфікс *ful* і закінчення *ing*. До корневих антонімів ми також віднесли проміжний тип афіксально-корневих неточ-

них антонімічних пар. У матеріалі нашого дослідження зустрічаються такі афіксально-кореневі антонімічні пари: *righteous – ungodly, upright – unfaithful, saints – unrighteous*. До кожного слова з негативним афіксом можна підібрати однокореневий точний антонім без негативного афікса: *ungodly – godly, unfaithful – faithful, unrighteous – righteous*.

2) Граматична асиметрія антонімів. До цього типу асиметрії належать пари антонімів, що складаються зі слів різних частин мови. Помилковим є твердження, що антоніми однієї антонімічної пари мають належати тієї самої частини мови. У матеріалі нашого дослідження часто протиставляються слова, що належать саме до різних частин мови. Зустрічаються також протиставлення окремого слова і словосполучення. Найбільш частотним у цьому типі асиметрії є вживання:

– субстантивованого прикметника з конструкцією “прикметник + іменник”. Наприклад: *When the righteous are in authority, the people rejoice; but when a wicked man rules, the people groan* [Proverbs 29:2]. У цьому реченні прикметник *righteous* протиставляється прикметнику *wicked* у словосполученні іменника з прикметником *a wicked man*. Прикметник *righteous* є субстантивованим, тому що виступає в ролі підмета і вживається з артиклем. Прикметники *righteous – wicked* як антонімічна пара дуже часто зустрічаються в Біблії, як у морфологічній асиметрії, так і в симетричних конструкціях. У морфологічній симетрії обидва прикметники будуть або субстантивовані (наприклад: *The mouth of the righteous is a well of life, But violence covers the mouth of the wicked* [Proverbs 13:5]), або будуть уживатися разом з іменниками (наприклад: *A righteous man hates lying, But a wicked man is loathsome and come to shame* [Proverbs 10:11]). У цьому вживанні потрібно звернути увагу на те, що субстантивованій прикметник протиставляється не всьому словосполученню, а тільки прикметнику, що входить до складу цього сполучення;

– іменника зі сполученням прикметника й іменника. При цьому якщо у вищеописаному прикладі протиставлення будувалося на антонімії прикметників, то у випадку з іменниками протиставляється іменник стосовно всього словосполучення. Наприклад, у реченні: *He will stand before kings; He will not stand before unknown men* [Proverbs 22:29], іменник *kings* протиставлено саме сполученню іменника з прикметником *unknown men*, а не окремо тільки іменнику або тільки прикметнику. Якщо забрати одне зі слів словосполучення, протиставлення зникає;

– субстантивованого прикметника з іменником. Наприклад, у реченні: *In the mouth of a fool is a rod of pride, But the lips of the wise will preserve them* [Proverbs 15:2], іменник *fool* є точним антонімом до субстантивованого прикметника *the wise*. Пари антонімів, де сполучаються субстантивованій прикметник з іменником, звичайно належать до контекстуальних антонімів. Наприклад, у реченні: *But the wealth of the sinner is stored*

up for the righteous [Proverbs 13:22], іменник *sinner* і субстантивований прикметник *righteous* є контекстуальними антонімами;

– іменника або субстантивованого прикметника з конструкцією *he who does something*. У таких випадках іменник або субстантивований прикметник протиставляється додатку дієслівної частини конструкції. Наприклад, у реченні: *The way of the wicked is an abomination to the Lord, But He loves him who follows righteousness* [Proverbs 15:2], прикметник *wicked* протиставлено іменнику *righteousness* у конструкції *he who follows righteousness*. А в реченні: *He who pleases God shall escape from her, but the sinner shall be trapped by her* [Ecclesiastes 7:26], протиставляються іменник *sinner* і словосполучення *please God* у конструкції *he who pleases God*. Прикладів цієї конструкції з протиставленнями в антонімічних парах можна навести дуже багато.

3) Логічна асиметрія. Ю. Д. Апресян на матеріалі російської мови говорить про семантичну асиметричність антонімів [1, с. 302], що найбільш наближена до логічної асиметрії. Але семантична асиметричність антонімічних пар є лише частиною логічної асиметрії. До типу логічної асиметрії належать такі види пар антонімів:

– пари антонімів, протиставлення в яких відбувається під час логічного порівняння. Таку асиметрію ми назвемо оцінною асиметрією. Формальним маркером оцінної асиметрії є слова, що мають оцінне значення. До таких слів належать, наприклад, прислівник *better* і дієслово *to excel*. Оцінна асиметрія може бути присутньою як у точних, так і не в точних антонімічних парах. Наприклад, у реченні: *Sorrow is better than laughter, for by a sad countenance the heart is made better* [Ecclesiastes 7:3], іменник *sorrow* є точним антонімом до іменника *laughter*. А в реченні: *The patient in spirit is better than the proud in spirit* [Ecclesiastes 7:8], субстантивовані прикметники *the patient* і *the proud* є контекстуальними антонімами. І в першому, і в другому прикладі спостерігається оцінна асиметрія в значенні слів, тому що при явній градації ми не знаємо, чи є ці слова крайніми членами градуальних опозицій. Оцінна асиметрія є суб'єктивно-контекстуальною, тому що оцінка може виражатися тільки за допомогою контексту.

– асиметричні члени градуальних опозицій. Ця група асиметричних антонімічних пар в масиві дослідженого матеріалу незначна. Можна навести такий приклад з іменниками як: *He who is slow to wrath has great understanding, But he who is impulsive exalts folly* [Proverbs 14:29], де протиставляються слова *understanding* і *folly*. Іменник *understanding* у сполученні з прикметником *great* є крайнім членом градуального ряду, що виглядає як: *great understanding – understanding – folly – great folly*. Іменник *folly* не є крайнім членом градуального ряду, і тому виникає логічна асиметрія. Таку ж асиметрію ми спостерігаємо в реченні: *Therefore let no one*

boast in men. For all things are yours: whether Paul or Apollos or Cephas, or the world or life or death, or things present or things to come; all are yours [1 Corinthians 3:21-22], де словосполучення *things present* протиставлено словосполученню *things to come*. Це протиставлення буде асиметричним, на відміну від протиставлення в реченні: *There is no remembrance of former things, Nor will there be any remembrance of things that are to come* *By those who will come after* [Ecclesiastes 1:11], де словосполучення *former things* і *things that are to come* є крайніми членами градуального ряду;

– квазіантоніми, контекстуальні антоніми. Це найбільш велика група асиметричних антонімічних пар. Під час розгляду квазіантонімів і контекстуальних антонімів виникає питання що вважати, а що не вважати антонімічною парою, тому що не є можливим довести, які слова протиставлені за змістом, а які – ні. Ми виходимо з твердження, що антонімічною парою є слова, які, окрім явного протиставлення, вживаються в стилістичних прийомах контрасту. Саме в зв'язку з цим виникає питання про контекстуальні антоніми. Наприклад, у реченні: *For there is not a just man on earth who does good And does not sin* [Ecclesiastes 7:20] в стилістичному прийомі акротеа протиставляються іменники *good* і *sin*. У цьому реченні ці слова будуть контекстуальними антонімами, у чому і виражається їх асиметричність.

Потрібно відзначити, що в антонімічних парах може сполучатися одразу кілька типів асиметрії. Відзначаються сполучення як підтипів асиметрії, так і її типів. Так, у структурній асиметрії іноді спостерігається вживання негативного афікса, і, у той самий час, суфікса, що не є формальним маркером заперечення. Наприклад, у реченні: *For the Lord knows the way of the righteous, But the way to the ungodly shall perish* [Psalm 1:6], антонімами є субстантивовані прикметники *the righteous* і *the ungodly*. У цьому прикладі спостерігається структурна асиметрія антонімів за двома її підтипами: з одного боку існує афіксальна асиметрія заперечення, а з іншого – ці антоніми у своєю структурою розрізняються суфіксами. Структурна асиметрія антонімів може сполучатися також із граматичною асиметрією. Наприклад, у парах антонімів: *the ungodly – a righteous man, life – rottenness*. Є також пари, що сполучають структурну і логічну асиметрію. Так, у реченні: *Then I saw that wisdom excels folly As light excels darkness* [Ecclesiastes 2:13], у морфемній асиметрії кореневих антонімів *light* і *darkness*, є також оцінна асиметрія, що реалізується за допомогою дієслова *to excel*. Граматична асиметрія також може сполучатися з логічною асиметрією. Наприклад, у реченні: *Scoffers set a city aflame, But wise men turn away wrath* [Proverbs 29:8], іменник *scoffers* і сполучення іменника з прикметником *wise men* є контекстуальними антонімами. Існують також приклади сполучення в антонімічних парах усіх типів асиметрії. Так, у реченні: *Dare any of you, having a matter against another, go*

to law before the unrighteous, and not before the saints? [1Corinthians 6:1], у ролі антонімів виступають субстантивований прикметник *unrighteous* і іменник *saints*, що є асиметричними членами одного градуального ряду й у той самий час структурно асиметричними антонімами.

Усі типи асиметрії можуть бути застосовані і для класифікації явищ симетрії, окрім морфемної афіксальної асиметрії, що також належать до типу логічної симетрії. Питання асиметрії антонімічних пар тісно пов'язане з двома іншими проблемами: з проблемою точних і неточних антонімів і з проблемою сполучуваності в антонімічних парах. Ці проблеми можуть служити матеріалом для подальших лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. – В кн.: Апресян Ю. Д. Избранные труды. – Т. 1. – М., 1995. – 472 с.
2. Заренков Н. А. Слово, число и семиотическая теория жизни. – М., 1999. – <http://fadr.msu.ru/wordandnumber>.
3. Комиссаров В. Н. Словарь антонимов современного английского языка. – М.: Международные отношения, 1964. – 288 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Изд. четвертое, исправленное и дополненное. – М.: Гос. издательство иностранных и русских словарей, 1960. – 900 с.
5. Пастер Л. Избранные труды. – Т. 1 – М., 1960. – 549 с.
6. Holy Bible. New King's James Version.

Курушкіна Т. М.,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов, м. Горлівка

ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСІОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛІЙСЬКИХ КУЛІНАРОНІМІВ

У запропонованій статті, по-перше, встановлюються параметри ономасіологічного опису англійських кулінаронімів; по-друге, визначена структура цього опису реалізується при аналізі назв страв. Центром опису стає ономасіологічна модель, яка вміщує ономасіологічний базис, ономасіологічну ознаку та ономасіологічний предикат.

Ключові слова: кулінаронім, ономасіологічний базис, ономасіологічна модель, ономасіологічна ознака, ономасіологічний предикат.

Suggested article firstly deals with defining parameters of onomasiological description of English culinaryonyms; secondly with realization of the defined structure in the analysis of the dishes names. Onomasiological model that contains such elements as onomasiological base, onomasiological feature and onomasiological predicate becomes the centre of English culinaryonyms description.

Key words: culinaryonym, onomasiological model, onomasiological base, onomasiological feature.

Ономасіологічний ракурс розгляду словотворення залишається актуальним у сучасній лінгвістиці. Зважаючи на те, що саме ономасіологічний аналіз лексики дозволяє виявити понятійні механізми утворення того чи іншого слова та уточнити принципи його мотивації, закономірним є поєднання ономасіологічного й когнітивного підходів до розгляду одиниць лексикону тієї чи іншої мови в дослідницьких роботах останнього часу (Полюжин 1999, Селіванова 2000, Панасенко 2004, Сакал 2006, Плотнікова 2006).

Двоспрямованість ономасіології як у суто мовну, так і немовну сфери забезпечує її різноманітні експланаторні можливості та їх варіабельність. Сучасна ономасіологія виходить за межі лінгвістичної семантики, що відбивається в її розмежуванні на семантико-структурний, функціональний, тексто-комунікативний та когнітивний напрямки [5, с. 428-430].

Метою нашого розгляду постає аналіз методів ономасіологічного моделювання в межах структурно-семантичного напрямку, що має за завдання систематизацію та типологізацію номінативних одиниць, аналіз взаємодії семантичного й номінативного аспектів мови, інтерпретацію ономасіологічних структур у проекції на значення мовних одиниць [5, с. 429].

До кола **завдань**, що вирішуються у ході даного дослідження належить:

– аналіз основних методів ономасіологічного моделювання;

– виділення основних ономасіологічних моделей англійських назв страв.

Традиційно в основі ономасіологічного дослідження знаходиться методика репрезентації семантичних зв'язків між морфемами похідного слова за допомогою тернарної ономасіологічної структури або моделі, що була розроблена О. С. Кубряковою [2]. До складу ономасіологічної структури слова входять ономасіологічний базис (словотворчий формант), ономасіологічна ознака (мотиватор, твірна основа) та предикат-зв'язка або атомарний предикат, що встановлює між ознаками певний тип відношень. Під ономасіологічною моделлю похідного слова мається на увазі структурно-семантична формула, що, по-перше, відбиває його морфологічну побудову, по-друге, називає ономасіологічні ряди компонентів, що входять до його складу, та, по-третє, вказує на тип семантичних відносин, в які вступає його основа та суфіксальний елемент задля найменування тієї чи іншої особи або предмету.

О. О. Селіванова, розглядаючи ономасіологічну модель складного слова, визначає її на основі 1) загального значення ономасіологічного базису (формантної структури); 2) конкретного змісту двох або більше ономасіологічних ознак; 3) їх валентного потенціалу та значеннєвого зв'язку; 4) типу відношень між базисом та ознакою [4, с. 20].

Ономасіологічна структура розкриває природу мотиватора як фрагмента значення номінативної одиниці, представленого в її тілі, а її інтерпретація здійснюється шляхом реконструкції мотивуючого судження, дефініції пропозиційної структури. Т. В. Дроздова відзначає: “У процесі ономасіологічного аналізу похідного слова відбувається поступове розкриття взаємодії компонентів один з одним, а також одночасне співвіднесення отриманих мовних відомостей з концептуальною картиною специфічної сфери” [1, с. 10].

В морфологічній структурі слова елементи ономасіологічної можуть відбиватися повністю або частково. В першому випадкові характеристика ономасіологічної моделі базується на дослідженні поверхневих структур, і число її виокремлювальних компонентів відповідає числу реально представлених в структурі позначення компонентів. Глибинний аналіз, в свою чергу, передбачає розпізнавання схованих компонентів, тобто тих, що не є представленими в поверхневій структурі.

Локалізація базиса в поверхневій структурі дериватів та складних слів тісно пов'язана з граматичною будовою мови. Так, наприклад, французька та польська мови відносяться до мов з лівовершинним базисом, а німецька, англійська, російська, українська, чеська – до правовершинних [3, с. 46].

В. І. Щадрін, спираючись на традиційний термінологічний апарат ономасіології, пропонує, в якості ономасіологічної моделі похідного слова, використовувати структурно-семантичну формулу, що, по-перше, відбиває його морфологічну структуру, по-друге, називає ономасіологіч-

ні розряди (тематичний або рольовий статус) компонентів, що входять до його складу, та, по-третє, вказує на тип семантичних відношень (глибинний предикат або відмінкова функція), в які вступають ономасіологічний базис та ономасіологічна ознака для називання того чи іншого предмета. Ономасіологічна ж структура презентується у вигляді ономасіологічного квадрату похідного слова, що складається з чотирьох секторів: ономасіологічного базису, ономасіологічної ознаки, значеннєвого релятива та рольового статусу всього похідного [7, с. 9].

Проте, визнаючи актуальність та цікавість ономасіологічного моделювання структури похідного, запропонованого В. І. Щадриним, слід зауважити, що четвертий компонент ономасіологічного квадрату, а саме, рольовий статус похідного, при побудові ономасіологічної структури назв страв нівелюється, таким чином повертаючи нас до традиційної тричленної ономасіологічної категорії.

В. І. Теркулов акцентує увагу на принципіальній відмінності ономасіологічних моделей універбалізаційних композитів, що є варіантами повного словосполучення, та дериваційних композитів, що формують нову номінатему. Зазначається, що у універбалізаційних композитах базисну функцію виконує головне слово вихідного словосполучення, а ознакову – залежне, а у дериваційних базисну функцію виконує вже афікс, ознакову ж – вихідне словосполучення, перетворене у твірну основу. Ономасіологічна структура універбалізаційних композитів визначається як дво-членна, яка включає ономасіологічний базис, що є еквівалентним архісеми головного компонента вихідної конструкції, та ономасіологічну ознаку, що є еквівалентною семантичному множитку головного компонента вихідної конструкції, що актуалізується у її залежному компоненті [6].

У нашому дослідженні ми, зважаючи на різноманітність структурних моделей англійських назв страв, при ономасіологічному моделюванні, вслід за Н. І. Панасенко [3], перш за все, виходимо з типу номінації, який було визначено у результаті попереднього словотворчого аналізу, адже кількість елементів в ономасіологічній структурі залежить саме від нього.

Ономасіологічному розглядові в нашому дослідженні підлягають 1608 лексичних одиниць англійської мови, що означають назви страв, тобто кулінарніми. Словотвірний аналіз продемонстрував, що кулінарніми англійської мови поділяються на:

1) прості (325 од.) (наприклад, *bread* 'хліб', *aspic* 'заливне', *bagel* 'рогалик', *hermit* 'печиво з родзинками та горіхами');

2) похідні (138 од.) (наприклад, *jerky* 'в'ялене м'ясо', *tunchie* 'закуска', *patty* 'перепічка', *rasher* 'тонка скибочка бекону');

3) складні (255 од.) (наприклад, *seedcake* 'булочка з кмином', *sea biscuit* 'галета', *bean curd* 'тофу', *beefsteak* 'біфштекс');

4) складносуфіксальні (3 од.) (наприклад, *jawbreaker* 'тверда кара-

мель', *cheeseburger* 'чізбургер', *pile-driver* 'міцний коктейль, суміш горілки з помаранчевим лікером');

5) декількасловні комплекси (1153 од.) (наприклад, *Salisbury steak* 'рублений біфштекс 'солсбері'', *Norfolk apple cake* 'яблучний пиріг по-норфолкські', *California roll* 'булочка по-каліфорнійські', *fairy cake* 'пиріг зі збитих білків');

6) фрази (59 од.) (наприклад, *pigs in blankets* 'устриці у міцті', *love in disguise* 'фаршироване серце', *soles in coffins* 'картонля фарширована камбалою', *archangels on horseback* 'устриці у беконі на грінках');

Найбільша кількість складників спостерігається у декількасловних комплексах, що складаються з похідного або складного слова, або ж складносуфіксального утворення й простого чи складного прикметника. Зауважимо й вагу кількості елементів ономасіологічної моделі й роль кожного з них у формуванні базису, ознаки та предикату.

Враховуючи зазначене вище, можемо виділити певну кількість ономасіологічних моделей, характерних для англійських кулінаронімів, що, залежно від кількості елементів ономасіологічної структури, в свою чергу, поділяються на двокомпонентні, трикомпонентні та чотирикомпонентні.

Двокомпонентні кулінароніми складають 80% загальної кількості проаналізованих лексичних одиниць. Як в групі двокомпонентних, так і в корпусі всього матеріалу в цілому, найбільшу частотність має модель "ознака – базис", напр.: *Windsor soup* 'віндзорський суп', *Yule log* 'різдвяне поліно', *Madera cake* 'бісквіт 'мадера'', *Western omelet* 'омлет по-західному', *soda biscuit* 'печиво на соді', *Gloucester sausage* 'глостерська ковбаса', *fruit bread* 'хліб з родзинками', *fishcake* 'рибна котлета'.

Модель типу "базис – ознака" є непоширеною, проте наявною в англійській мові, що належить до мов з типово правостороннім базисом. Це можна пояснити впливом французької мови та французької кулінарної традиції, що поступово поширювалася й на територію Великобританії. Напр.: *lobster Newburg* 'лобстер ньюбург', *oysters Bienville* 'устриці б'єнвіль', *salmon amandine* 'сьомга у мигдалі', *sole Albert* 'камбала Альберт', *steak tartare* 'м'ясо по-татарські'.

Трикомпонентні ономасіологічні моделі кулінаронімів складають 20% загальної кількості похідних назв страв. У їх складі можливим постає виділення п'яти типів ономасіологічних структур, а саме:

- "ознака ознака – базис";
- "ознака – ознака базис";
- "ознака – ознака – базис";
- "ознака – базис – ознака";
- "ознака базис – ознака";

Найбільш численною з виділених трикомпонентних виступає модель типу "ознака – ознака – базис", напр.: *Aberdeen preserved apples* 'зау-

кровані яблука по-абердинські’, *apple brown Betty* ‘яблучний пудинг з сучарями’, *Arran potato salad* ‘картопляний салат по-аранські’, *Aylesbury game pie* ‘пиріг з дичиною по-айлсберські’, *Berkswell lemon chicken* ‘курча з лимоном по-беркswельські’, *Autumn partridge pot* ‘осіннє рагу з куріпки’.

Чотирикомпонентні моделі кулінаронімів складають найменш численну групу і представлені лише дев’ятьма одиницями, до складу ономасіологічної структури яких входять три ознаки й один базис, напр.: *seven minute frosting* ‘глазур сім хвилин’, *chocolate up and over pudding* ‘пиріг глазурований шоколадом’, *Lancashire potato cheese cakes* ‘цирні пиріжки з картоплею по-ланкаширські’.

Проведене нами узагальнення й систематизація досліджуваного матеріалу становить підґрунтя для подальшого ономасіологічного аналізу зон базису та ознаки, що надасть змогу розкрити акт номінації страв, як мовномисленнєвий акт, у ході якого те, що називається, підводиться під певну категорію та розглянути досліджувані лексичні одиниці як результат пізнавальної діяльності людини, що встановлює зв’язки між різноманітними сутностями навколишнього світу та виражає ці зв’язки у створюваному нею найменуванні.

Література:

1. Дроздова Т. В. Типы и особенности многокомпонентных терминов в современном английском языке (на материале терминологии производства искусственного холода): автореф. дис. на получение уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т. В. Дроздова. – М., 1990. – 24 с.
2. Кубрякова Е. С. Части речи в ономасиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1978. – 115 с.
3. Панасенко Н. И. Когнитивно-ономасиологическое исследование лексики (опыт сопоставительного анализа названий лекарственных растений): дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Н. И. Панасенко. – М., 2000. – 387 с.
4. Селіванова О. О. Субстантивні композити в українській та російській мовах / О. О. Селіванова // Мовознавство. – 1992. – № 6. – С. 19-22.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Теркулов В. И. Слово и номинатема: опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка / В. И. Теркулов. – Горловка: Изд-во ГГПИ-ИЯ, 2007. – 240 с.
7. Щадрин В. И. Ономасиология производного имени: автореф. дис. на получение научн. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. И. Щадрин. – С-П., 1996. – 39 с.

Ларькова Л. Х.,

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

В структурі речення прислівник може залежати як від дієслова, так і від прикметника або іншого прислівника, в окремих випадках також від іменника. В статті аналізуються прислівники, які відносяться до адвербіальних словосполучень.

Ключові слова: адвербіальна система, адвербіальні словосполучення, іменник, синонімія, дієслово, прийменник, прислівник, граматична залежність.

Adverbialna German system, multi – faceted form and content are subject to continuous research of linguists. Subject for research is usually adverb adjunct to any part of speech (verb, noun, adjective or another adverb). However, researchers pass is an interesting phenomenon, as an introduction to the prepositional adverb combinations of features definition. Our paper analyzes adverbs belonging to adverbialnyh phrase.

Key words: Adverbialna German system; subject; research of linguists; adverb; verb; noun; adjective; or another adverb.

Одним з предметів лінгвістичних досліджень є адвербіальна система німецької мови, як багатогранна за формою так і змістом. Лінгвістами розглядається – прислівник – об'єкт дослідження, що прилягає до якої-небудь частини мови (дієслова, іменника, прикметника чи іншого прислівника), але не було розглянуто таке цікаве явище, як *вступ* прислівника до складу прийменникових сполучень у функції уточнювань.

В нашій статті підлягають аналізу прислівники, які належать до адвербіальних словосполучень (*draußen, oben, mitten, dicht, hart, kurz, schräg, direkt, hoch, drüben, weg*).

Усе багатоманіття уточнювань зводиться за своїм значенням до двох типів, а саме до конкретизації місце знаходження предмета і спрямованості руху або дії.

Серед прислівників, які конкретизують місцезнаходження предмета, насамперед слід виділити підгрупу прислівників, які підсилюють значення прийменника і, отже, значення всього прийменникового сполучення: *hart, dicht, fast, knapp, nahe, kurz, gleich, ganz, direkt*.

Ці прислівники служать для підкреслення того, що в безпосередній близькості від предмета відбувається якась дія, знаходиться чи рухається інший предмет: *Es liegt so hart am Meer, daß die Wellen an die Häuser klatschen. ...aber sie (die Villa) darf nicht direkt am Stadtrand liegen. Er entschied sich für zwei Strohhallen, die an der linken Wand dicht beim*

Eingang der Scheune lagen. Es knarrte wieder und mußte nahe an der Tür sein.

Названі прислівники є також синонімами: *Die Sonne, knapp über dem Horizont, blendete und bot ein sinnverwirrendes Schauspiel. Hinter ihnen, dicht über dem Horizont, stand die Sonne.*

Слід зауважити, що вживання цих прислівників неправомірно обмежується низкою прийменників. Так, прислівник *kurz* вживається не тільки з прийменниками *vor, nach*, але може також уживатися з прийменниками *über, hinter*: ***Kurz hinter Haiensee wird es taghell. Kurz über dem Boden ragte die Anschlussstelle aus der Erde.***

А у прислівника *dicht*, спостерігається вживання найчастіше з прийменниками: *Es (das Dorf) lag eine halbe Stunde Busfahrt vom Stadtzentrum entfernt, dicht außerhalb der nördlichen Stadtgrenze.*

Значення, що передаються згаданими прислівниками, близькі, але не тотожні, оскільки кожен прислівник зберігає відтінок значення, властивий лише йому. Ось чому можна знайти приклади, в яких до складу прийменникового сполучення входять два підсилювачі. У таких випадках перший прислівник підсилює значення другого і разом з прийменниковим сполученням творить єдине смислове ціле: ***Kluttig trat ganz dicht an sie heran.***

Прислівники *fast ziemlich, gewiß, sicher, ganz, wohl* виражають відтінок суб'єктивності, здогадки, непевності. *Наприклад: Das Beobachtungsflugzeug war wieder aufgetaucht, jetzt zog es fast unmittelbar über dem Lager seine langsamen Kreise.*

У цій функції вживається також *beinahe*: *Die meisten von ihnen lagen beinahe ganz im Wasser.* Критерієм уточнювань вважається потенціальне виділення його з прийменникової групи, про що свідчить інтонаційне виділення прийменникової групи і уточнювань, пов'язане найчастіше з місцем, яке займає прийменникова група плюс уточнювач.

Не треба забувати, що прислівники цієї підгрупи хоча і зрідка, але все ж таки вживаються як визначники дієслівної дії. Незмінні слова, що безпосередньо визначають дієслівну дію або видозмінюють її, в кінці речення вживаються рідко. Можна навести багато прикладів, що ілюструють розміщення цих прислівників перед прийменниковим сполученням. При цьому випадки розміщення в середині речення частіші. Через те, що прийменникове сполучення і уточнювач інтонаційно легко виділяється, інколи важко встановити, чи прислівник є визначником дієслівної дії чи входить до складу прийменникового сполучення. Так в прикладах: ***Sie sind in der Dunkelheit zu weit rechts gekommen und an den Franzosen fast entlanggelaufen. Die laufen fast an den Franzosen entlang, fast*** – виділяється легко, то лише синтаксичним аналізом вдається визначити, що в прикладі *Wir rangen miteinander, bis er mich hart auf den Kartoffelschalenhauften*

warf hart визначає дієслівну дію, а в прикладі *Khuttig packte Höfel hart an der Brust und schleuderte ihn gegen die Wand* належить до прийменникового сполучення.

Однією з особливостей німецької мови є вживання дієслів з різними уточнювачами: *Er sah ihn nochmals kurz von ,der Seite an. Er blickte mich kurz an, dann ging sein Blick wieder nach vorn. Er blickte den anderen einige Male von der Seite an, als könnte er dadurch ermutigt werden.*

Випадків вживання прислівників *hart, gleich, kurz* для вираження часових відношень не виявлено: *hart vor Morgens, gleich am Anfang, kurz vor Mittag. Nach einem mühseligen Marsch durch den hohen Schnee erreichten wir kurz vor Mittag den Wald.* Слід пам'ятати, що вони вживаються з прийменниковими сполученнями, які називають певний термін, певну подію, але не проміжок часу.

Прислівники цієї підгрупи також підсилюють значення складного прийменника: *Haferkorn zielte dicht an der Schulter des Mädchens vorbei auf einen der glattgrauen Baumstämme im Hintergrund.* Заради актуалізації такий підсилювач інколи виноситься за рамки речення. *Hanприклад: Der Soldat zog ihn zu sich heran. Ganz dicht.*

Ці прислівники утворюють з прийменниковим сполученням єдине смислове ціле, тому в випадках, коли прийменникове сполучення функціонує в реченні як обставина місця, будучи залежним компонентом словосполучення, не можна відривати прислівник від прийменникового сполучення. Ось чому в прикладі *Die kleine Stadt lag dicht bei Berlin wie ein angerufpter Vorort* в функції обставини місця виступає не прийменникове сполучення *bei Berlin, a dicht bei Berlin*, яке складається з підсилювача *dicht* і названого прийменникового сполучення.

Характеризуючи прислівники, які конкретизують місцезнаходження предмета, слід відзначити, що серед просторових прислівників місця можна виділити підгрупу слів, які виступають в реченні в залежності від дистрибуції, тобто від семантичного характеру дієслова, з яким вони зв'язані чи то в функції прислівників із значенням місцезнаходження, чи то в функції прислівників із значенням спрямованості: *Sein Schlafplatz in der Baracke der Waldbrigade lag direkt an der Tür. Keineswegs darf unser Mann direkt in die Freiheit humpeln.*

До прислівників, що служать для конкретизації місцезнаходження предмета, належать *drinnen, innen, draußen, gegenüber, entgegen, hier, da, dort, unten, oben, vorn, hinten.* І деякі з них вживаються у прономінальній функції підсилення.

Слід, однак, додати, що частина цих прислівників виконують додаткові функції. Так, скажімо *oben, vorn* можуть вживатися також для часткового вираження просторових відношень. *Hanприклад: am vorderen Ende des Wagens-vorne am Wagen auf dem Gipfel des Berges-oben auf dem Berge.*

Спостерігаються також випадки неправильного вживання у розмовній мові прислівників *oben*, *unten* перед географічними, назвами. *Hanpuklad: Wir sind oben an der Ostsee im Norden Wir sind unten in den Karpaten im Süden.*

Особливе місце в цій групі займає прислівник *draußen*. В даний час у його вживанні помітні певні зрушення. Якщо раніше воно вживалося тільки в самостійному значенні чи в функції уточнювача, то зараз сфера застосування прислівника значно поширилась. Насамперед слід відзначити його вживання з прийменниками пізнішого походження: ... *und tadelten die neumodischen Gebräuche, die man von den Hackbauern, den Bantus, **draußen jenseits des Waldes**, übernommen hatte.* Прислівник *draußen* може вживатися з прийменниковими сполученнями, до складу яких входить іменник, що має уявлювані межі. Помітні зрушення і в семантиці самого прислівника. *Draußen* може вживатися в значенні “in der Ferne”, “nebenan”: ... *und jedem Dampfer, der **draußen auf dem See** vorüberzog, sah ich nach, als ich schon **draußen im Gang** stand – ein paar Sekunden lang wie verloren im Gang stand und nicht ein noch aus wusste,* виступаючи таким чином як стержневе слово адвербіального сполучення.

Два детермінуючі члени, для яких обов’язкова спільність семантики, утворюють синтаксичну групу, тому що сполучуваність її членів мотивована, між ними є внутрішній зв’язок. Для цього сполучення характерне підкреслене інтонаційне розчленування: ***Ganz oben, in der halbdunklen Zelle, kaum sichtbar.***

Особливо тісний зв’язок між прийменниковим сполученням і прислівником спостерігається тоді, коли він, в свою чергу, уточнюється прийменниковим сполученням: *Dort am Haus, an seinem Standort würde er einen anderen treffen.*

АНАЛІЗ:

Вживання прислівників у ролі стержневого слова адвербіального сполучення показує, що це інколи може приводити до ігнорування їх постпозитивної ролі, але вони завжди вказують у сполученні з дієсловом на спрямованість дії, вираженої дієсловом-присудком.

Література:

1. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. К.: Либідь, 2006
2. W. Schmidt. Deutsche Sprachkunde. – Berlin, 2000. – S. 229.

Ленко Г. В.,

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

НЕПРЯМІ НОМІНАЦІЇ ОСІБ ЗА ПОЛІТИЧНОЮ НАЛЕЖНІСТЮ

Стаття презентує основні характеристики номінації особи в розмовному мовленні, причини та ситуації використання непрямих номінацій осіб за політичною належністю, структурні типи номінацій-апелятивів за кольором політичних символів.

Ключові слова: номінація, непряма номінація, апелятив, структурний тип номінації.

The article presents basic descriptions of nomination of person in the colloquial speech, reasons and situations of using of indirect nominations of persons associated with politics, structural types of nomination of persons.

Keywords: nomination, indirect nomination, vocative, structural type of nomination.

Проблема називання в ономасіології й семасіології є об'єктом уваги багатьох лінгвістів. Про це свідчать численні наукові праці, в яких досліджено назви та причини виникнення мовних одиниць (Блінова О. І., Боброва Т. А., Габинська О. А., Земська Е. А., Капанадзе Л. А., Снітко Є. С.). Деякі автори (Азнаурова Е. С., Арутюнова Н. Д., Золотова Г. А., Колшанський Г. В., Кубрякова Е. С., Серебренніков Б. А., Тараненко А. А., Телія В. Н., Уфімцева А. А.) окреслюють важливість вивчення лінгвістичної сутності та аспектів номінації. Типологію лінгвістичних найменувань досліджували Арутюнова Н. Д., Гак В. Г., Голев Н. Д., Голомідова М. В., Мігіріна Н. І., Телія В. Н., Федорова М. В. Проблема теорії номінації аналізується у працях Уфімцевої А. А., Азнаурової Е. С., Кубрякової Е. С., Телії В. Н. Поглиблений аналіз номінативного процесу знаходимо в дослідженнях Потебні О. О., Русанівського В. М., Тараненка О. О., Жайворонка В. В., Нестеренко І. Я та ін. Однак, незважаючи на істотні здобутки, присвячені вивченню номінативних процесів у сучасній теорії номінації, на сьогодні вони залишаються ще недостатньо простудійованими; потребують глибшого вивчення питання непрямої номінації в теорії мовознавства. Це й зумовлює **актуальність** обраної теми.

Метою нашого дослідження є обґрунтувати використання мовцями непрямих номінацій осіб за політичною належністю в розмовному мовленні. Відповідно до поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати основні характеристики номінації особи в розмовному мовленні;
- визначити причини та ситуації використання непрямих номінацій осіб за політичною належністю;
- узагальнити структурні типи номінацій-апелятивів за кольором політичних символів.

У соціальній сфері не існує незмінних об’єктів чи суб’єктів. Соціальну динаміку аналізували такі вчені, як О. Конт, Г. Спенсер, Г. Беккер, У. Мур, М. Смелзер. І, звичайно, мова не стоїть осторонь від суспільних процесів, крокує в ногу із соціальним розвитком суспільства, миттєво реагує на будь-які зміни культурного, наукового, політичного життя. Найбільш використовуваним інструментом у цьому є мовна номінація, яка “слугує для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень” [4, с. 336]. У розмовному мовленні надзвичайно поширеною є політична сфера спілкування: номінація осіб за належністю до певної партії чи блоку, називання політиків за функціональною ознакою та ін. Розмовне мовлення багате такими номінаціями, тому що політикою цікавляться майже всі, а якщо людина аполітична, то її мимоволі втягують у “політичну дискусію” шляхом безперервної реклами: по телебаченню, по радіо, в Інтернеті, на рекламних щитах. Населення регулярно спостерігає за передвиборчими баталіями, у їхньому мовленні відображається ставлення до тих чи інших реалій, подій, явищ, осіб. Мовці часто дають експресивні оцінки подіям: позитивні чи негативні, вибір ними мовної одиниці залежить від ситуації спілкування, від особистості мовця, тому дуже часто лексеми, що позначають осіб за політичною ознакою – це непрямі номінації.

Непрямі номінації осіб за політичною ознакою, – це дуже різноманітна за семантикою та структурою лексична група. Так як номінація особи в розмовному мовленні характеризується: а) вокативністю – кличністю, віднесеністю до другої особи й спонукальністю; б) адресацією – звертанням до адресата мовлення; в) позначенням адресата за його повною характеристикою, то її цілком можна віднести до апелютивів.

Сучасний простір для спілкування вимагає від нас певних етичних норм називання адресата. Їх використовують з метою привернення до себе уваги, виділення з ряду осіб потрібну людину, тобто у співвіднесенні лексичної оболонки (номінації) з адресатом мовлення. Коли мовець намагається надати номен особі, говорячи про неї позаочі, він, цілком очевидно, “обирає найменування, яке найбільше відповідає умовам ідентифікації адресата” [2, с. 16]. І це спричиняє в кожному конкретному випадку спілкування спосіб іменування, що виявляє адекватність ідентифікуючих і характеризуючих номінацій “умовам реальної комунікації та ступеню комунікативно-прагматичної компетенції мовця стосовно адресата” [2, с. 16]. Пор.: *Володимире Павловичу, підійди до трибуни! і Помаранчевий, підійди сюди*. Перший апелютив за ім’ям по-батькові відображає максимальний ступінь комунікативно-прагматичної комунікації мовця: адресант знайомий з адресатом, у другому ж випадку ступінь комунікативної компетенції мовця мінімальний і комуніканти незнайомі, тому мовець виділяє з усіх наявних ознак адресата найвиразнішу, яка допомагає ідентифі-

кувати адресата з-поміж інших. Наприклад, мовець виділяє людину за кольором політичного символу. З цього випливає, що “не лише ідентифікуючі, але й характеризуючі номінації використовуються з метою диференціації адресата” [2, с. 16]. У розмовному мовленні є велика кількість синонімічних найменувань одного й того ж адресата, це пояснюється тим, що він має ряд ознак, кожна з цих ознак може лягти в основу номінації, залежно від ситуації мовлення. Проте ознаки, які виокремлює мовець у розмовному мовленні, відрізняються від тих самих у кодифікованому варіанті мови. О. А. Земська відзначає, що “істотна відмінність у семантиці номінацій розмовного мовлення порівняно з номінаціями мови кодифікованої полягає у відношенні до денотата. Типовою рисою номінації розмовного мовлення є відсутність слова, що безпосередньо називає денотат. Номінація вказує на якісь ознаки денотата” [1, с. 73].

Наприклад Л. П. Рижова всі звертання поділяє на дві групи: 1) звертання до знайомих і 2) звертання до незнайомих. Пресупозиція “адресат – знайомий” зумовлює використання в ролі звертань власних назв, термінів спорідненості (для родичів), а також різних дескрипцій, що вказують на риси характеру, звички чи події з життя адресата. Пресупозиція “адресат – незнайомий” не передбачає використання власних назв у ролі звертань; терміни спорідненості підкреслюють не родинні, а швидше вікові відмінності [3, с. 12]. До цієї групи належать офіційні та нейтральні звертання (*земляче, товаришу, друже, приятелю*), а також номінації, що характеризують адресата за зовнішніми ознаками, віком, одягом, місцезнаходженням, наявністю предмета чи особи тощо.

Вибір мовцем ідентифікуючої ознаки, що лягає в основу звертання, дуже часто зумовлений екстралінгвістичними чинниками: об'єктивною дійсністю і формами її відображення людиною. Мовленнева номінація використовує готові номінативні одиниці, але їх відбір координується ситуацією: все залежить від того, яка в певному середовищі і в певний час ознака вирізняє особу з-поміж інших і найперше впадає у вічі адресату. Коли в розмовному мовленні адресат звертається до адресанта, бажаючи підкреслити його належність до політичної партії чи блоку, то він найчастіше називає його за кольором символів цієї партії чи блоку. Так як політична колірна символіка завжди є яскравою і створена з метою привернути увагу до тієї чи іншої персони, партії, то не дивно, що вона найбільше запам'ятовується мовцям. У процесі виокремлення основної ідентифікуючої ознаки адресанта, що має відношення до політики, колір політичних символів виходить на перший план: *Зелений, ти так від доларів позеленів?; Помаранчевий, відійди від трибуни!; Біло-червоні, ану посуньте свій намет лівіше, тут усі розміститися хочуть!; Так, так, синьо-білий, вже прийшли твої поводири до влади, то думаєш вже й старших поважати не потрібно!* Основні місця, де використовують такі непрямі номінації – це транспорт, магазинні черги, ринок, вулиця, майдани для передви-

борчої агітації, місця біля агітнаметів. Такі апелятиви зазвичай експресивні, стилістично забарвлені. Їхнє існування в усному розмовному мовленні зумовлюється пресупозицією “адресат – незнайомий”. Такі звертання за кольором політичних символів можна почути як із уст чоловіків, так і жінок. Це пояснюється широкою обізнаністю населення в політичних питаннях і активністю обох статей в політичних процесах.

У розмовному мовленні широко використовуються емоційно-оцінні звертання, що виражають особистісне ставлення мовця до адресата. А особливо яскраво це проявляється у звертанні до людей, що є прихильниками тієї чи іншої політичної сили. Адаже адресанти теж мають свої політичні вподобання, які інколи різняться із вподобаннями адресатів мовлення, а інколи навпаки. І це, звичайно, відображається на формі апелятива. Пор.: *От, синяк, відійди від мене!*; *Понаїздили тут, помаранчеві, понакидали склянок скрізь!*; *Ходіть сюди, біленько-червоненькі, я вам місце для намету зайняла*; *О, здоровенькі були, помаранчеві браття!*

За структурою непрямі номінації-апелятиви за кольором політичних символів різноманітні. Їх представляє продуктивний словотвірний тип субстантивованих відприкметникових дериватів із суфіксом **-ав-, -яв**, що виражають частковий вияв ознаки, названої мотивуючим словом: *Зеленавий, ти за доккіля чи за долари?* (У парку. Адресант – представник партії Зелених України); *Білявий, чого намет вперіцив перед моїм кіоском?* (Центральна вулиця міста Вінниці. Адресант – представник Партії БЮТ, де основним кольором прапорів і символів є білий). Менш вживаними є субстантивовані відприкметникові деривати з суфіксами **-уват(ий), -юват(ий)**, що виражають ознаки, які виявляються не в повній мірі: *Синюватий, ви б не кричали так на весь трамвай, бо тут і прихильники інших кандидатів у президенти є.* (У трамваї. Адресант виявляв прихильність до кандидата у президенти від партії “Регіони України”, де основним кольором прапорів і символів є синій та білий); *Знаєси, помаранчуватий, ми серед своїх перебіжчиків не потертимо!* (На ринку. Адресант – особа що раніше не була прихильником партії “Наша Україна”, де основним кольором прапорів і символів є помаранчевий (оранжевий)); *А що? Литвин вже з зеленуватого на жовтуватого перетворився?* (У автобусі. Колір прапорів на виборах 2004 року кандидата у президенти Володимира Литвина був зеленим, а на виборах 2010 – жовтий); *Так, червонуваті, розступились і даємо дорогу національним знаменам!!!* (На мітингу, присвяченому вшануванню пам’яті жертв Голодомору 1932-1933 років. Адресанти – представники Комуністичної партії, чий прапор має червоний колір).

Зменшено-емоційний прикметниковий суфікс **-еньк(ий)**, що виражає значення пестливості або здрібнілості:

– *А зелененькі вже не йдуть на вибори?*

– *Ні, вони вже назбирали собі зелененьких на хати на Мальдівах!* (У магазині. Адресанти – представники партії Зелених. Іронія); *З їхніми свар-*

ками, ще не дай Боже, **червоненькі** при владі опиняться!!! (У трамваї).

Серед широковживаних емоційно-оцінних звертань за кольором політичних символів вирізняються складні апелятиви, утворені від двох основ прикметників зі значенням кольору. Компоненти з'єднуються за допомогою інтерфікса:

*Ви знаєте, що у центрі міста пікнік? **Біло-сині** напнули намети, комуністи забивають колики, помаранчеві вже розводять багаття!*(У трамваї);

– ***Біло-сині** вже домовляються з оранжесевими за спиною в Юлі, то певно хочуть **синьо-оранжесевими** зробитися! – Так!!! Замість синьо-жовтого будемо мати синьо-оранжевий прапор!* (У магазині);

***Біло-сині помаранчі** будуть панувати*

От тоді Земля здригнеться,

Будем лихо мати (Міжнародний фестиваль етнічної музики. Лірник);

***Біло-червоні**, а чи не могли б ви напнути намети трохи далі?*(Площа в центрі міста). До них тісно прилягають кількокомпонентні субстантивовані словосполучення, структура яких може мати різні варіації, проте найчастіше носить наступний характер: “субстантивованій прикметник + прийменник з + прикметник з іменником в орудному відмінку”: ***Білий з червоним серцем**, може б ти надав можливість і іншим виступити?*(Мітинг на центральній площі міста); ***Помаранчеві з жовтою підковою**, не радійте передчасно!* (Майдан у Києві); *Ой! **Зелені з чорними плямами**, ви думаєте ваш Арсеній щось змінить?!* (У магазині).

Отже, апелятиви за мотиваційною ознакою “колір” політичних символів різноманітні за своєю структурою. Проблема внутрішньої форми вираження багатьох з них тісно пов'язана із стилістичним розшаруванням мовлення. Пейоративно забарвлені, емоційно експресивні апелятиви кількісно домінують над стилістично нейтральними, що можна пояснити призначенням апелятива як метакомунікативної одиниці – організовувати і регулювати процес мовленнєвого спілкування. У виборі структурних моделей перевага надається субстантивованим афіксальним утворенням, а також субстантивованим композитам.

Література:

1. Земская Е. А. Русская разговорная речь / Е. А. Земская // Вопр. Языкознания. – 1971. – № 6. – С. 69–80.
2. Нестеренко І. Я. Явища непрямой номінації в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 “Українська мова” / І. Я. Нестеренко; Київ. нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 17 с.
3. Рыжкова Л. П. Общение как компонент коммуникативного акта: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – М., 1982. – 16 с.
4. Тараненко О. О. Номінація / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. – К.: Укр. енцикл., 2002. – С. 385–387.

Лех О. С.,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СИСТЕМІ ПАРАМЕТРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Запропонована стаття присвячена дослідженню антонімічних відношень параметричних прикметників сучасної німецької мови шляхом статистичного аналізу сполучувальних властивостей слова.

Ключові слова: антоніми, антонімічні відношення, синонімічні відношення, прикметникова лексема, семантика, лексико-семантична ознака, лексико-семантична група, парадигматичне утворення, семантичні властивості.

The article deals with the investigation of antonymic relations in the parametric adjectives in Modern German by means of statistic analysis of the compatibility characteristics of the word.

Keywords: antonyms, antonymic relation, synonymic relation, adjectival lexeme, semantics, lexico-semantic characteristic featwa, lexico-semantic group, paradigmatic formation, semantic characteristics.

У філософії, логіці, лінгвістиці явище антонімії неодноразово привертало і привертає увагу дослідників. Проблеми лексичної антонімії досліджували Л. О. Новіков, В. О. Іванова, О. О. Тараненко, Н. Л. Соколова та ін. Розроблено теоретичні проблеми антонімії; здійснено класифікацію лексичних антонімів; досліджено властивості антонімів на синтагматичному, парадигматичному, функціональному рівнях; розглянуто співвідношення антонімів і синонімів, антонімів і полісемічних слів, розглянуто антонімічні відношення між елементами окремих лексико-семантичних груп, досліджено словотвірну антонімію тощо.

Незважаючи на різне розуміння антонімії як вияв мовної парадигматики, дослідники завжди сходились на одному: наявність у двох знаків відношень протилежності [8, с. 31].

Серед парадигматичних зв'язків доцільно детальніше розглянути антонімічні зв'язки між досліджуваними прикметниковими лексемами, оскільки “за семантичними властивостями, які проявляються в синтагматичному плані мови, синоніми та антоніми не різняться між собою, тобто належать до одного кола семантичних явищ і можуть розглядатись у рамках однієї синтагмо-підсистеми” [7, с. 68], а синонімічні та антонімічні відношення являють собою різновиди одного явища – семантико-смыслового збігу та розбіжностей [2, с. 32].

Оскільки ми розглядаємо та аналізуємо контрастивні зв'язки між прикметниками, що позначають розмір, то вважаємо за потрібне зупинитися

і на визначенні антонімів. Антонімами називають у лексикології “одно-рівневі одиниці мови чи мовлення, значення яких перебувають у відношенні протилежності” [8, с. 31]. Антонімічними можуть бути слова, протиставлені за найзагальнішою і найсуттєвішою для їх значення семантичною ознакою, до того ж вони знаходяться на крайніх точках відповідної лексико-семантичної парадигми [9, с. 131]. Лексична сполучуваність антонімів збігається із сполучуваністю синонімів.

Беззаперечними ознаками слів-антонімів вважають:

- 1) лексико-семантичні ознаки: а) приналежність до однієї лексико-семантичної групи; б) наявність протилежної семантики;
- 2) граматичні: а) приналежність до однієї частини мови; б) однакова лексична сполучуваність; в) замкнута структура;
- 3) функціональні: а) однакове стилістичне забарвлення; б) регулярна спільна відтворюваність у тексті [3, с. 5].

У парадигматичному плані головною ознакою антонімів є протилежність семантики. На співвіднесеність семантики антонімів звертали увагу Р. А. Будагов [1], Л. А. Новиков [6], які розглядають антоніми як слова різного звучання, що виражають протилежні, але співвіднесені одне з одним поняття. Але особливо чітко взаємозалежність і співвіднесеність антонімів виділена Д. М. Шмельовим, який зазначає, що “кожний із членів антонімічного протиставлення визначається як лексико-семантична одиниця власне цим протиставленням. Так, значення “великий” існує тільки тому, що існує значення “маленький”, і навпаки, обидва ці слова в основних значеннях взаємопередбачають один одного і є взаємозалежними одне від одного” [9, с. 142].

Метою запропонованої статті є встановлення антонімічних відношень між досліджуваними прикметниковими лексемами шляхом статистичного аналізу сполучувальних властивостей слова. Результати дослідження лексичних мікросистем підтверджують те, що одним з різновидів лексико-семантичних груп може бути ЛСГ, яка складається з двох протилежних синонімічних рядів. Такі групи розглядаються як дводомінантні, однак, єдині, цілісні парадигматичні утворення.

Об’єктом дослідження послугувала лексико-семантична група параметричних прикметників, що має дві домінанти (*groß* і *klein*) і складається з двох синонімічних рядів [5, с. 61-71]. **Матеріалом** дослідження стали твори художньої прози німецьких письменників другої половини ХХ ст.

Для виявлення об’єктивних антонімічних зв’язків, урахування сукупності розбіжностей нами був застосований спеціальний статистичний метод – кореляційний аналіз.

У ході дослідження було проаналізовано 23 прикметники, загальна частота вживання яких у тексті складає не менше 10 разів. Оскільки число спостережень n для кожної пари прикметників дорівнює 23, то число

ступенів свободи для кореляційного аналізу складає $23 - 2 = 21$. При $df = 21$ мінімально значущий коефіцієнт дорівнює 0,433 ($P = 0,05$) або 0,549 ($P = 0,01$) [4, с. 29-30]. Отже, зв'язки слів з коефіцієнтом нижче 0,433 будемо вважати слабкими, від 0,443 до 0,549 – середніми, більше 0,549 – сильними. Результати кореляційного аналізу для досліджуваних прикметників відображені в таблиці 1. На основі отриманих даних ми розглядатимемо лише сильні та середні зв'язки для кожної досліджуваної лексеми (див. рис. 1).

За допомогою дистрибутивно-статистичного аналізу було встановлено, що досліджуваний ЛСГ прикметників властива велика кількість сильних та середніх антонімічних зв'язків між її елементами.

Серед елементів підгрупи зі значенням “великий” найбільшу кількість сильних антонімічних зв'язків зафіксовано у прикметників *riesig* (6), *hoch* (5), *mächtig* (6): *riesig – schmal* (0,478), *riesig – winzig* (0,886), *riesig – dünn* (0,554), *riesig – eng* (0,541), *riesig – klein* (0,665), *riesig – niedrig* (0,756); *hoch – klein* (0,570), *hoch – niedrig* (0,506), *hoch – winzig* (0,477), *hoch – eng* (0,449), *hoch – gering* (0,445); *mächtig – niedrig* (0,703), *mächtig – schmal* (0,445), *mächtig – winzig* (0,722), *mächtig – dünn* (0,494), *mächtig – eng* (0,784), *mächtig – klein* (0,823).

Прикметники *groß*, *breit*, *dick* виявили по чотири антонімічних зв'язки: *groß – klein* (0,740), *groß – winzig* (0,549), *groß – eng* (0,609), *groß – gering* (0,563); *breit – dünn* (0,877), *breit – klein* (0,669), *breit – winzig* (0,809), *breit – schmal* (0,879); *dick – dünn* (0,830), *dick – klein* (0,830), *dick – schmal* (0,638), *dick – winzig* (0,875).

По два сильні антонімічні зв'язки встановлюють прикметникові лексеми *lang*, *gewaltig*, *ungeheuer*: *lang – kurz* (0,966), *lang – knapp* (0,614); *gewaltig – gering* (0,933), *gewaltig – knapp* (0,693); *ungeheuer – gering* (0,867), *ungeheuer – knapp* (0,642).

Для прикметника *geräumig* встановлено три сильних зв'язки: *geräumig – niedrig* (0,930), *geräumig – eng* (0,576), *geräumig – winzig* (0,526).

Кількість антонімічних зв'язків прикметників *breit*, *geräumig*, *hoch*, *mächtig*, *riesig* відповідає кількості встановлених синонімічних зв'язків.

Для прикметників *breit*, *lang* спостерігається дещо більша кількість антонімічних зв'язків, а для прикметників *gewaltig*, *groß*, *ungeheuer* – дещо більша кількість синонімічних зв'язків.

У підгрупі “малий” прикметникові лексеми *klein*, *winzig* мають найбільшу кількість сильних антонімічних зв'язків: *klein – groß* (0,740), *mächtig* (0,823), *riesig* (0,665), *breit* (0,669), *dick* (0,631), *erwachsen* (0,568), *hoch* (0,570); *winzig – breit* (0,809), *dick* (0,875), *geräumig* (0,526), *groß* (0,549), *hoch* (0,477), *mächtig* (0,722), *riesig* (0,886).

Велику кількість антонімічних зв'язків виявляють прикметники *eng* (6), *dünn* (4), *gering* (4), *niedrig* (4), *schmal* (4).

Прикметникова лексема *knapp* пов'язана сильними антонімічними зв'язками з прикметниками *lang* (0,614), *ungeheuer* (0,642), *gewaltig* (0,693). Прикметник *kurz* пов'язаний тільки з лексемою *lang*. Між ними виявлено найсильніший антонімічний зв'язок з показником 0,966. У всіх елементів підгрупи "малий" (крім прикметника *kurz*) кількість сильних зв'язків перевищує кількість відповідних синонімічних зв'язків.

У цілому, як видно з наведених даних, сила зв'язку між антонімами знаходиться у прямій залежності від кількості спільних синтагматичних контекстів та у зворотній залежності від кількості значень семантично пов'язаних слів, так як із збільшенням числа значень слова зменшується вірогідність збігу семантики цього слова з семантикою іншого слова.

Таким чином, проведений нами аналіз дозволяє встановити антонімічні відношення між прикметниковими лексемами досліджуваної лексико-семантичної групи на основі синтагматичних зв'язків, отриманих внаслідок аналізу тексту та встановити силу цих зв'язків. Найбільшу кількість сильних антонімічних зв'язків зафіксовано у прикметників *riesig*, *hoch*, *mächtig*, *klein*, *winzig*, *gering*, *eng*.

Література:

1. Будагов Р. А. Проблемы развития языка / А. Р. Будагов. – М.-Л.: Наука, 1965. – 73 с.
2. Вилюман В. Г. Английская синонимика: Учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. "Иностр. яз." / В. Г. Вилюман. – М.: Высшая школа, 1980. – 128 с.: Библиогр.: С. 122-126.
3. Иванова В. А. Антонимия в системе языка / А. В. Иванова. – Кишинев: Штиинца, 1982. – 162 с.
4. Левицький В. В. Семасиология. – Винница: Нова Книга. – 2006. – 512 с.: ил., табл. – Библиогр.: С. 424-508.
5. Лех О. С. Інвентаризація лексико-семантичної групи прикметників на позначення розміру в сучасній німецькій мові / Ольга Лех // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 339-240: Германська філологія: – Чернівці: Рута, 2007. – С. 61 – 71.
6. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке (Семант. анализ противоположности в лексике) / А. Л. Новиков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 274 с. – Библиогр.: С. 262-267.
7. Плотников Б. А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Под ред. А. Е. Супруна. – Минск: Вышэйшая школа, 1979. – 134 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова Олена. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 278 с.

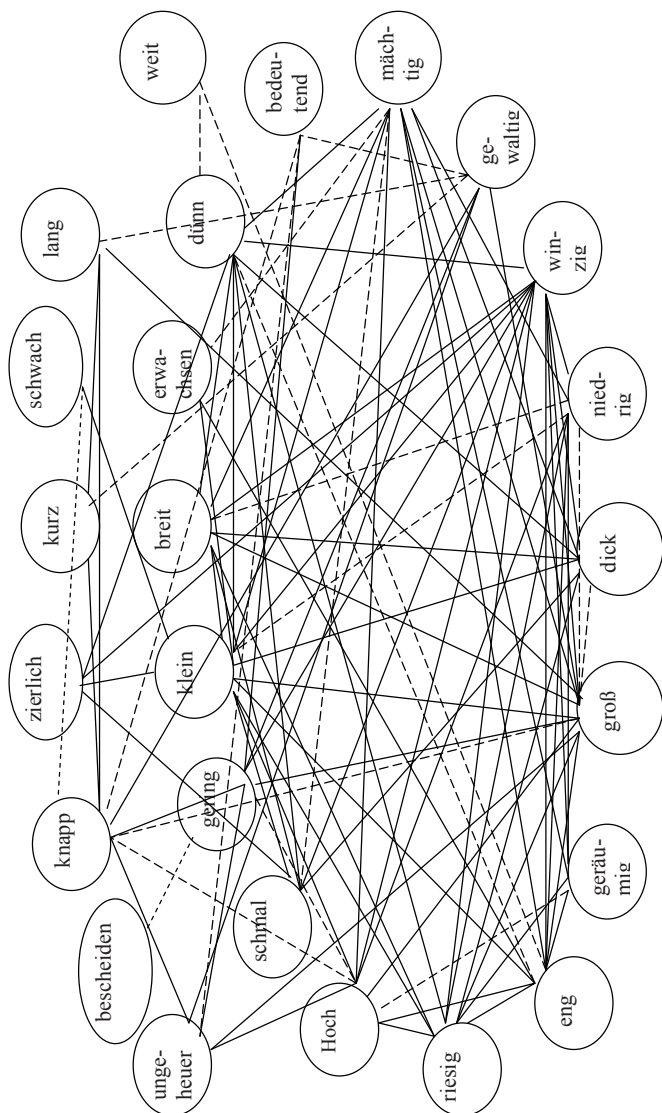

Рис. 1. Парадигматичні зв'язки досліджуваних прикметників (сильні, середні) (на основі кореляційного аналізу)

Примітка: суцільною лінією позначено сильні зв'язки між прикметниками; пунктирною – середні зв'язки.

Липка С. І.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ФІКСОВАНИХ УСТАНОВОК У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається проблема функціонування прикметників зі значенням “фіксовані установки” в сучасній німецькій мові. Описується принцип класифікації фрагменту “фіксовані установки” із мовної картини світу, визначення основних лексико-семантичних груп та їх парадигм. Наводиться приклад порівняльної характеристики групи прикметників фіксованих установок зі значенням “сварливий”.

Ключові слова: *лексикографія, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, мовна картина світу, прикметник, фіксована установка, лінгвістичний аналіз.*

The article deals with the problem of functioning of adjectives with the meaning ‘fixed attitudes’ in modern German. It describes the principle of classification of the fragment ‘fixed attitudes’ from the world language picture as well as defining of the main lexico-semantic groups and their paradigms. The article also presents the example of comparative characteristics of the group of adjectives of ‘fixed attitudes’ with the meaning ‘quarrelsome’.

Key words: *lexicography, lexico-semantic field, lexico-semantic group, world language picture, adjective, fixed attitude, linguistic analysis.*

Останнім часом все більшої актуальності набуває проблема системної організації лексики, що зумовлено як теоретичними потребами сучасної лінгвістики, так і необхідністю подальшого удосконалення теорії і практики лексикографії. Якщо раніше в лексикографії використовувалися інтуїтивні дедуктивні схеми, що виражали наївну картину світу (П. Роже, Р. Галліг та В. Вартбург, Ф. Дорнзайф), чи спроби її повної наукової репрезентації (Ю. М. Караулов, В. В. Морковкін), то останнім часом усе актуальнішими стають роботи, присвячені окремим частиномовним семантичним класифікаціям, що ґрунтуються на індуктивному підході до мовного матеріалу [4]. Об’єднання різночастиномовних класифікацій допомагає оптимально виразити номінативний простір, який позначають як “мовну картину світу” (МКС), що відповідає певній “концептуальній картині світу” (ККС). МКС – це організована сукупність понять, “які в мовній системі виражають за допомогою лексем на-явні всюди взаємозв’язки та відносини між елементами дійсності і на цій основі взаємозв’язки між мовними поняттями” [2, с. 17]. Мовні картини світу, їх певні фрагменти виявляються значною мірою похідними національних менталітетів, що простежуються на специфічних абстрактних та етнонаціональних концептах як “багатомірних етнопсихічних утвореннях, згустках культури” [1, с. 63], які постали об’єктом інтуїтивної когнітології [4].

Як засвідчують роботи О. Д. Огуя, Ж. П. Соколовської, Л. А. Пашко, Т. Брід-кової, М. Мгеладзе, одним з найважливіших фрагментів МКС є слова, які позначають якості людського характеру та виражають поняття "морально-етичні фіксовані установки людини до себе і до інших" [3; 5; 6]. Ця категорія є дуже складним, багатоструктурним явищем, оскільки характеризує та оцінює оточуючий світ у всіх його взаємозв'язках.

Предметом дослідження даної статті послужило функціонування прикметників сучасної німецької мови, які відображають певний фрагмент мовної картини світу і належать до психологічної категорії прикметників, що позначається як фіксовані установки людини до себе й до інших та входить у МКС до групи прикметників, що позначають характер людини.

Метою даного дослідження є спроба моделювання такого семантичного фрагменту МКС, як прикметники зі значенням "фіксовані установки", що позначають зухвалу, безцеремонну поведінку, та їх зіставний лексикографічний опис. **Об'єктом** дослідження статті є прикметники німецької мови, що покривають фрагмент МКС "фіксовані установки". Основним методом дослідження є індуктивно-дедуктивний аналіз та описовий метод з елементами кількісних методик. У перспективі результати даного дослідження можна використати в лексикографічній практиці – при складанні тлумачного семантико-ідеографічного словника, а також в процесі викладання німецької мови у вищому навчальному закладі та школі (тема "Людина та її характер").

У даній статті розглядаємо класифікацію мовного матеріалу, визначення основних лексико-семантичних груп та їх парадигм та проводимо лінгвістичний аналіз групи прикметників фіксованих установок зі значенням "сварливий". Суть аналізу полягає в тому, що до кожного слова виписувались його синоніми за синонімічним словником Götner-Kempke [11]. Вихідним принципом підбору лексики для аналізу було те, що для визначення добиралися лише ті слова, що стосувалися: а) відношення; б) моральних суб'єктів; в) принципів та норм поведінки. Синоніми згруповувалися у групи. Домінанти серед синонімів визначилися на основі міток групи. Домінанти були повторно перегруповані за змістом на симетричні протиставлення:

А "zänkisch" – В "friedlich".

Враховуючи те, що у лексикографічному описі необхідно виходити із концепції значення як сукупності його епідігматичних, парадигматичних та синтагматичних характеристик, до кожної із таблиць записувалися слова з близьким значенням, а також їх групоутворюючі та другорядні семи, взаємопов'язані іменники, а інколи мінімальний контекст (для цього використовувався словник "Wörter u. Wendungen" (Agricola, 1981)), синоніми та антоніми, іншими словами, основні синтагматичні, парадигматичні та епідігматичні характеристики слова.

Для зіставлення лексикографічної статті виписувались дані зі словника антонімів (Peltzer, Normen, 1992). Отримані результати цієї пошукової роботи, що відповідали вихідним принципам, було внесено в таблиці (див. Додаток). Значення слова можна витлумачити як через опис його характеристик контексту, так і через опис синонімів та антонімів. У лексикографії, як засвідчує Т. З. Рудик [7, с. 12-13], є антонімічні, синонімічні, контекстуальні чи просто описові дефініції значення, проте перевага у високоякісних словниках надається комбінованому описові. Такий тип опису міг би бути сприятливим для сприйняття мовного матеріалу студентами 3-5 курсів чи навіть школярів. Отже, на основі напрацьованої теоретичної літератури та утворених матриць пропонуємо власний варіант лексикографічного опису фрагменту мовної картини світу “моральні фіксовані установки” (див. Додаток) та зіставний аналіз компонентів цього поля.

Порівняльна характеристика прикметників зі значенням “сварливий”. Опозиція прикметникових груп зі значенням “сварливий” – “миролюбний, урівноважений” належить до позначення поведінки і установки до інших. Ця опозиція включає в свій склад дві групи – синонімів і антонімів.

У групу зі значенням “сварливий, задирливий” входять прикметники: *zänkisch, händelsüchtig, streitsüchtig, unfriedlich, aggressiv, angriffslustig, eroberungslustig, unverträglich, herausfordernd, kämpferisch, offensiv, provokativ*.

Різниця між ними полягає в їхніх семантичних характеристиках, в типах парадигматичних зв’язків та типах слів, з якими вони сполучаються.

Так суть групи визначає прикметник *zänkisch*, що за своєю семантикою виражає значення всіх компонентів ЛСГ.

Сварливість, задиркуватість проявляється в схильності до сварок (сварка – це гостра суперечка, що супроводиться взаємними докорами, образами; стан, період взаємної ворожнечі, що виникає внаслідок суперечки, порушення дружніх взаємин) у частому вдаванні до бійок, глузувань з інших, в запальності характеру [8].

Всі прикметники парадигми дуже близькі за значенням і мають тільки деякі диференційні семи. Наприклад, прикметники *zänkisch, händelsüchtig (gehoben, veraltet), streitsüchtig*, характеризують особу, яка постійно прагне до суперечок, сварок, які супроводжуються гарячими словесними перепалками, а також бійками; *unfriedlich* диференціюється від вищеназваних тим, що прикметник позначає стан постійного напруження, дратівливості, який викликаний суперечками; диференційною семою прикметника *aggressiv* є схильність та готовність до нападу на інших, здійснювати свої наміри, не беручи до уваги почуття і інтереси інших, *eroberungsdurstig* диференціюється від інших тим, що характеризує особу, яка часто прагне до завоювань, підкорення собі інших осіб, і сполучається він здебільшого з іменниками, які називають осіб чолові-

чого роду (залицяльників): *eroberungsdurstiger Schürzenjeger*, *Verführer*; *angriffslustig* – виражає бажання до нападу на інших, агресивність; прикметник *unverträglich* відрізняється від інших прикметників групи тим, що він позначає характер, особу, з якою неможливо ладнати, прийти до згоди; диференційною семою *herausfordernd* є схильність особи удавати з себе хоробру, сміливу, навмисне легковажити небезпекою, показуючи свою сміливість; *kämpferisch* позначає прагнення воювати, вести непри-мирнену боротьбу з ким-небудь, готовність до сутички; прикметник *provokativ* має найбільш віддалену сему від прикметника *zänkisch*, він визначає наявність провокації, тобто навмисних дій проти окремих осіб, держав тощо, з метою спонукати їх до згубних для них вчинків.

Крім того, прикметники відрізняються у парадигматичному відношенні своїми синонімами та антонімами. *Zänkisch*, *händelsüchtig* та *streitsüchtig* є найближчими синонімами між собою, а найближчі антоніми до них – *friedlich*, *friedfertig*, до *aggressiv* найближчими синонімами є *rabiati* і *angriffslustig*, а антонімами *verträglich*, *tolerant*, *duldsam*; синоніми до *herausfordernd* – *reizend*, *kampflustig*, а антонім – *ruhig*; до *kämpferisch* синонімами є *kriegerisch*, *kampfmutig*, а антонім – *friedsliebend*.

У синтагматичному аспекті найчастіше прикметники цієї парадигми зустрічаються з позначенням особи (переважно дорослих і чоловічої статі): *ein zänkischer Mensch*, *ein streitsüchtiger Junge*; також вони реалізуються з абстрактними іменниками (*aggressive Spielweise*, *herausforderndes Benehmen*, *eine kämpferische Natur*); прикметники цієї групи можуть позначати дію (*jmdn. herausfordernd ansehen*), виступати в ролі прикметника і прислівника (*er ist unterträglich*).

Прикметники парадигми тісно пов’язані своєю семантикою, внаслідок чого можуть замінювати один одного. У перспективі доцільно розглянути функціонування цих прикметників у публіцистичних текстах (з урахуванням семантично близьких іменників і дієслів).

Zänkisch Таблица А

Lexem	Semem I	Synonyme	Antonyme	Substantive, Adverbien	Semem II Subst./Adv.	Synonyme	Semem III Subst./Adv.	Synonyme
zänkisch	oft Streit suchend	händelsüchtig, streitsüchtig, unfriedlich, unverträglich, zanksüchtig, aggressiv	friedlich, friedfertig	er, sie ist ein -er Mensch; z.sein; z.werden; eine -e Alte; eine arrogante, z. -e Person;				
händelsüchtig, ehrtig, veralltend	der immer Streit sucht	streitsüchtig		ein -er Bursche				

streitsüchtig-	bei jeder Gelegenheit Streit suchend, d.h. heftiges Sichauseinandersetzen mit jmdm. in hitzigen Wortwechslern oft auch in Handgreiflichkeiten	streitbar, zanksüchtig, böse, hadrig, hadersüchtig, zankhaft, aggressiv, angriffslustig, unverträglich		ein -er Junge				
unfriedlich	Zustand der Spannung, Gereiztheit, der durch Streitigkeiten hervorgerufen wird.	streitbar, zanksüchtig	still	hier ist es sehr u.				
aggressiv	geneigt, bereit andere anzugreifen, seine Absichten ohne Rücksicht auf andere zu verfolgen;	angriffslustig, rabiat, streitsüchtig, streitbar, kriegslüstern, angriffslustig, eroberungsdurstig; kämpfersich	friedlich, friedliebend, ruhig	-e Spielweise; er ist sehr a. ein -er Charakter, Mensch, in a. Ton sagen				
angriffslustig	Angriffslust zeigend, d.h. Bereitschaft, jederzeit jmdn. anzugreifen, Aggressivität	streitbar, kämpferisch, kampflustig, kombattan, militant, herausfordernd provokant, offensiv	friedlich, ruhig	ein -er Junge, ein -es Benehmen				
eroberungsdurstig-	der oft Eroberung braucht, d.h. jmdn. für sich gewinnen	aggressiv	friedlich, ruhig	ein -er Schürzenjäger, Verführer				
unverträglich-	2. von solchem Charakter, daß man mit dieser Person nicht auskommen kann	streitsüchtig, zänkisch, unversöhnlich	verträglich, tolerant, duldsam	er ist sehr u. ein -er Mensch, Charakter				
herausfordernd-	durch unverhohlen ausreizende, anmaßende Art eine Reaktion verlangend	reizend, kampflustig, provokant	ruhig	ein -es Benehmen: er sah sie h. an				
kämpferisch-	voller Kampfgeist	kriegerisch, kampfmütig, kampflustig, streitbar, martialisch, kampfbereit, provokativ		eine -e Natur; sich k. mit etw. auseinandersetzen	1. den Kampf betreffend, zu ihm gehörend, für ihn notwendig, ihm die-nend: die -en Mittel			
offensiv-	angreifend, den Angriff bevorzugend	angriffslustig, kämpferisch, kampfbereit, provokativ		o. spielen; eine -e Taktik, ein -er Charakter				
provokativ-	eine Provokation enthaltend, d.h. Herausforderung, durch die jmd. zu Handlungen veranlaßt wird oder werden soll			ein -es Buch				

Zänkisch (Antonyme) Таблица В

Lexem	Semem I	Synonyme	Antonyme	Substantive, Adverbien	Semem II Subst.\Adv.	Synonyme	Semem III Subst.\Adv.	Synonyme
friedlich+	2. von Ruhe erfüllt, zeugend	friedsam, verträglich, gütlich, versöhnlich, unschädlich, harmlos, ungefährlich, gutartig	böse, giftig, wütend, zornig	ein -er Anblick, f. einschlafen, eine -e Seele, Atmosphäre, Stille; -e Ruhe; ein -es Gesicht; ein -es Wesen				
friedfertig+	das friedliche Zusammenleben, die Eintracht liebend; nicht zum Streiten neigend	friedliebend, gewaltfrei, umgänglich, versöhnlich, verträglich	gewalttätig, streitsüchtig, angreifend, aggressiv	ein -er Mensch				
friedliebend+	gern in Frieden lebend	friedfertig		ein -es Volk				
versöhnlich+	zur friedlichen Verständigung bereit	tolerant	unversöhnlich	ein -er Mensch; er zeigt sich recht v.; eine -e Stimmung				
unschädlich+	2. dafür sorgen, daß etw. jmdm keinen weiteren Schaden anrichten kann, z.B. durch Vernichtung, Tötung, Festnahme	harmlos, gewaltfrei	schädlich, schreitüchtig	ein -er Charakter				
harmlos+	a) ohne jede Falschheit, ohne böse Absichten, Wirkungen, aber auch nicht gerade anregend, anspruchsvoll o. ä.; b) nichts Schlimmes, keine Gefahren in sich bergend	a) arglos, ohne Arg // Falsch, leichtgläubig, einfältig, treuherzig, naiv; b) friedlich, ungefährlich, unschädlich, gutartig	a) eine -e Frage; ein -es Vergnügen; b) eine -e Verletzung					

Література:

1. Алефиренко Н. Спорные проблемы семантики / Н. Алефиренко. – Монография. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Бабенко Л. Г. Лексические средства для обозначения эмоций в русском языке / Л. Г. Бабенко. – Свердловск: Изд-во ГПИ, 1989. – 184 с.
3. Брідкова Т. Розмежування прикметників за семантичними класами в сучасній німецькій мові: Дипломна робота (Керівник О. Д. Огуй). – Чернівці, 1992. – 105 с.; 60 табл.
4. Огуй О. Д. Індуктивні лексикографічні класифікації прикметників для побудови мовно-концептуальної картини світу: проблеми та перспективи. / О. Д. Огуй. – Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Вип. 27. – Житомир: ЖДУ, 2006. – С. 40-43.
5. Огуй О. Д., Проблеми індуктивної лексикографічної класифікації полісемічних прикметників / О. Д. Огуй, С. М. Бобрун // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 41 (6): Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – С. 35-39.
6. Пашко Л. А. Семантическое развертывание прилагательных, обозначающих характер человека в совр. франц. яз. / Л. А. Пашко. – Автореф. дисерт. канд. филол. наук. – Львов, 1995. – 17 с.
7. Рудик Т. З. Англійські прикметники моральноетичної сигніфікації у лексикографії та міжчастиномовних зв'язках / Т. З. Рудик. – Автореф. дисерт. канд. филол. наук. – Львів, 1995. – 17 с.
8. Словник української мови. – Т. 9. – К.: Наукова думка. 1979. – 659 с.
9. Agricola: Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. – Leipzig Bibliographisches Institut, 1981. – 818 s.
10. Duden: Deutsches Universalwörterbuch/Hrsg. von Kollektiv unter G. Drosdowski. 2.völlig neubearb. Mannheim; Wien; Zürich: Duden Verlag. 1989. – 1816 s.
11. Görner, Kempcke. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1982. – 643 s.
12. Peltzer, Reinhert Norrmann. 23 Aufl., total neu überarb., Thun: Ott, 1992, 792 s.

Лисецька Н. Г., Бондарчук О. Ю.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТИПОЛОГІЯ ТА СТРУКТУРА ЕКСПЛІКАЦІЇ КОНЦЕПТУ "СПОНУКАННЯ ДО ДІЇ" НА ПРИКЛАДІ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається місце концепту "Спонування до дії" у типології та класифікації концептів. Проаналізована внутрішня структура концепту – його поняттєва, образна і ціннісна сторони. На прикладі прислів'їв та приказок вивчено концепт "Спонування до дії".

Ключові слова: *концепт, прототип, підконцепт, внутрішня структура концепту, фразеологізм, прислів'я та приказка.*

The article deals with the place of the concept "Induce to the action" in the typology and classification of the concepts. The inner structure of the concept – namely its signifiative, figurative and evaluative components – are analysed. The concept "Induce to the action" is investigated on the examples of the proverbs and proverbial phrases.

Key words: *concept, prototype, underconcept, the inner structure of the concept, phraseologism, proverb and saying.*

Протягом останніх десятиліть у сучасній лінгвістиці домінує когнітивна парадигма, що спрямовує дослідження за напрямками "мова та мовець", "мова та мислення", "мова та культура", бо когнітивні та мовні структури перебувають у певних співвідношеннях. З одного боку розглядається об'єктивація ментальної діяльності через мову, з іншого – вивчається мова як опосередкований шлях дослідження пізнання. Велика кількість вчених присвячують свої дослідження основному семантичному поняттю у когнітивній лінгвістиці – концепту. Це передусім Дж. Лакофф, А. Вежбицька, Р. І. Павіленіс, Р. М. Фрумкіна, Ю. С. Степанов, М. Шварц, О. С. Кубрякова, В. А. Маслова, В. І. Карасик і багато інших. Незважаючи на інтенсивні дослідження з когнітології можна констатувати відсутність праць, які б розглядали не "Дію", а "Спонування до дії" як окремих концепт.

Актуальність дослідження зумовлюється також тим, що даний концепт наділений у німецькій мовній картині світу великою психічною, ментальною та культурною силами. Концепт "Спонування до дії" організовує життєвий світ людини, виражає валоративне ставлення до впорядкування часу, стосунків людей, розпорядку дня та визначення прерогатив у своїй діяльності, як фізичній, так і моральній. Цінність спонування до дії як засобу здійснення життєвих планів та задоволення інтересів особистості прямо пропорційна росту моральних, духовних та матері-

альних потреб людини. Даний концепт заслуговує уваги в сфері ствердження особистості.

Мета нашого дослідження – вивчення засобів номінації концепту “Спонування до дії” крізь призму взаємозв’язку мови та мислення, виявлення антропологічних кореляцій у процесах функціонування фразеологічних одиниць як засобах експлікації концепту “Спонування до дії”. Мета зумовила конкретні **завдання**: 1) визначити місце концепту “Спонування до дії” у різних типологіях та класифікаціях концептів, 2) розглянути внутрішню структуру концепту “Спонування до дії”, 3) вивчити засоби номінації концепту “Спонування до дії”, а саме фразеологічні одиниці.

Об’єктом дослідження є концепт “Спонування до дії” в німецькій мовній картині світу. **Предметом** дослідження є когнітивні і функціональні особливості фразеологічних номінацій концепту “Спонування до дії”. **Матеріалом** дослідження послужили 254 фразеологічні номінації концепту, відібрані з сучасних словників німецької мови.

У нашому дослідженні ми приєднуємось до трактування концепту В. А. Масловою: “Концепт – семантичне утворення, відзначене лігво культурною специфікою, і таке, що так чи інакше характеризує носіїв певної етнокультури” [6, с. 47], а також до визначення концепту О. С. Кубряковою [3, с. 145]: “Концепт – це поняття, що слугує поясненню ментальних та психологічних одиниць нашої свідомості, й тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини”. Вона вважає концептом також “оперативну одиницю пам’яті, всієї картини світу, квант знання”.

Для системного розуміння концептуального устрою тієї чи іншої лінгвокультури важливим і необхідним є питання про типи та класи концептів. Розглянемо концепт “Спонування до дії” у рамках таких бінарних опозицій як “параметричність” – “непараметричність”, “універсальність” – “специфічність”, “регулятивність” – “нерегулятивність” [2].

Протиставлення концептів як параметричних – непараметричних ментальних утворень можливе за умови таксонімії концептів під кутом зору **міри** [7, с. 84]. Концепт “Спонування до дії” є непараметричний, оскільки профілюється на рівні відчуттів, уявлень і асоціацій. До нього важко застосувати які-небудь критерії міри (розмір, якість, статус, обсяг). Даний концепт має абстрактне втілення, він представляє образний компонент.

“Спонування до дії” – універсальний концепт. Він несе в собі загальнолюдську значимість. Та він не є універсальним на всі 100%. Він, як і всі специфічні концепти, на матеріалі німецької мови має прив’язку до німецької культури, німецького суспільства. Кожен універсальний концепт викликає в окремій лінгвокультурі різні переживання, різні образи та різні оцінки.

Досліджуваний концепт належить до регулятивних концептів, бо в ньому закладений певний ідеал, норма, шаблон, що визначає домінан-

ти поведінки людини в соціумі. Він задає лінію поведінки особистості в колективі, орієнтує її на підкорення певним правилам, певній системі.

Розглядаючи типологію В. А. Маслової, яка виділяє такі групи концептів: світ, стихії і природа, уявлення про людину, моральні концепти, соціальні поняття та стосунки, емоційні концепти, світ артефактів, концептосфера наукового знання, концептосфера мистецтва, відносимо досліджуваний концепт як до емоційних і соціальних концептів, так і до концептів морального порядку [6, с. 75-76]. “Спонування до дії” передбачає емоційне ставлення індивіда до оточуючого, виявлення його моральних цінностей у поведінці в соціумі.

Беручи за основу підхід Моніки Шварц [10], визначаємо концепт “Спонування до дії” як Token-концепт, бо до кожної окремо взятої людини необхідний інший підхід. Для когось необхідне прохання, для когось – наказ, а комусь досить просто натякнути, щоб спонукати виконати якусь дію, чи то фізичну, чи то ментальну.

Зважаючи на специфіку концепту “Спонування до дії”, важливо з’ясувати його внутрішню організацію.

Спираючись на концепцію Карасика В. І. [2], вважаємо, що когнітивна модель “Спонування до дії” має польову структуру і представляємо поле концепту у вигляді трьох сторін: поняттєвої, образної, ціннісної. Для дослідження базового шару концепту використовуємо аналіз словникових дефініцій та тлумачень ключових лексем. Дослідження поповнюється аналізом синонімів ключової лексики.

Побудова семантики ключових слів, що вербалізують концепт “Спонування до дії”, здійснювалась за допомогою аналізу словникових тлумачень слів *auffordern* та *Handlung*. Тлумачні словники німецької мови визначають слово *auffordern* практично одноставно, виділяючи в ньому дві семантики – прохання та вимога. Слово *Handlung* має два значення: 1) вчинок, 2) перебіг або результат справи. “Duden. Das Synonymwörterbuch” наводить такі синоніми до слова *Aufforderung*: 1. *Appel, Aufruf, Bitte, Erinnerung, Ermahnung, Mahnung, Ruf, Ersuchen, Verlangen*; 2. *Einladung*. Отже, поняттєва сторона концепту “Спонування до дії” є по суті його дефініційною ознакою, що фіксується лексикографічними джерелами у вигляді 3 когнітивно-семантичних прошарків: “прохання”, “вимога”, “перебіг та результат того, що хтось робить або зробив”.

Фразеологічні одиниці як фрагменти наповнення досліджуваного концепту становитимуть периферію концепту “Спонування до дії”, а отже його ціннісну та образну сторони. Ціннісна сторона – найголовніша іпостась концепту “Спонування до дії”, яка зумовлюється ставленням індивіда до навколишнього, що повинне бути позитивним, бо спирається на ті духовні імпульси, які оживають у свідомості людини завдяки її приналежності до того або іншого етно- і лінгвокультурного колективу.

Образна сторона представлена метафоричністю та метонімічністю в основі фразеологізмів. Отже, первинними засобами номінації концепту “Спонування до дії” є слова *Aufforderung* та *Handlung*, що становлять ядро концепту та його поняттєву сторону. Периферію та ціннісну і образну сторону концепту представляють вторинні засоби номінації – фразеологізми.

Фразеологічна об’єктивація є прийомом аналітичного втілення концептів. Фразеологічні одиниці відбивають досвід поколінь, вони є кристалізованими дискурсивними знаками, які тематизують певну предметно-референтну ситуацію. Фразеологічна реалізація концепту є ustalеним способом фіксації ментальності певного народу. За класифікацією В. М. Телії [9, с. 58] ми виділили 6 типів фразеологізмів, що експлікують концепт “Спонування до дії”: ідіоми, фразеологічні сполучення, кліше та штампи, прислів’я та приказки, крилаті вислови, цитати.

Пропонуємо Вашій увазі експлікацію концепту “Спонування до дії” на основі прислів’їв та приказок. Прислів’я та приказки – творіння народної творчості, що відображають мудрість народу та його ціннісну картину світу. Це часто парадоксальні сентенції, що виражають ціннісні судження і проскрипції як образного, так і безобразного характеру [9, с. 64].

Прислів’я та приказки спонукають нас насамперед до таких дій:

- До економного використання часу – *Zeit ist Geld*,
- До переїзду в місто – *Stadtluft macht frei*,
- До спільної роботи, роботи гуртом – *Viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende*,
- До обережності – *Vorsicht ist besser als Nachsicht*,
- До перестраховання – *Doppel genäht hält besser*,
- До активної позиції в житті – *Leben und leben lassen*,
- До довіри і контролю – *Vertrauen ist gut, Kontrolle ist besser*,
- До завершення розпочатої справи – *Wer A sagt, muss auch B sagen*,
- До виконання роботи сьогодні, якщо на те є можливість – *Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen*,
- До об’єктивізму – *Man muss das Leben eben nehmen, wie das Leben eben ist*,
- До вичікування – *Was lange währt, wird endlich gut*,
- До прийому їжі в компанії, сімейному колі чи колі друзів – *Selber essen macht fett*,
- До хорошого завершення – *Ende gut, alles gut*,
- До терпіння – *Eile mit Weile, Geduld bringt Rosen*,
- До хорошого заробітку – *Geld regiert die Welt*,
- До заняття ремеслом – *Handwerk hat goldenen Boden*,
- До допитливості – *Wer nicht fragt, kriegt keine Antwort*,
- До щедрості – *Geben ist seliger als nehmen*,

- До спортивного способу життя – *Nach dem Essen soll man ruhn oder tausend Schritte tun*,
- До постійного навчання – *Man lernt im Leben nie aus*,
- До вчасних дій – *Alles zu seiner Zeit*,
- До відпочинку після роботи – *Nach getaner Arbeit ist gut ruhen*.

Ми встановили, що у структурі концепту “Спонування до дії” надаються до виокремлення “підконцепти” – фрагменти наповнення концепту, які мають особливий набір ознак і свій корелят у дійсності [8, с. 56]: “Порада”, “Застереження” та “Спонування”.

Підконцепт “Спонування” виражає концепт “Спонування до дії” експліцитно. Він є ядром, прототипом концепту “Спонування до дії”, утворює центр своєї концептосфери, який репрезентує те мінімізоване типізоване знання, навколо якого сформований сам макроконцепт, і яке є когнітивною точкою референції [5]. Наприклад, *Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen* (Не потрібно відкладати на завтра, що можна зробити сьогодні), *Eile mit Weile* (Спіши поволи).

Підконцепти “Застереження” та “Порада” виражають концепт “Спонування до дії” імпліцитно, наприклад *Lügen haben kurze Beine* натякає на негативні наслідки брехні; *Viele Köche verderben den Brei* – якщо в якійсь справі беруть участь багато осіб, то часто результат є невдалий; *Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Tallers nicht wert* – хто розкидається маленькими сумами, ніколи не буде жити у достатку, отже, потрібно ґрунтовно обдумувати кожну свою витрату; *Wer rastet, der rostet* виражає застереження тому, хто не постійно займається своєю справою, тому що він швидко втратить навички в даній галузі. Підконцепт “Порада” чудово прослідковується у таких прикладах: *Probieren geht über Studieren* (практичний досвід набагато кращий за теоретичні знання; потрібно розпочинати якусь справу, довго не роздумуючи), *Ordnung ist das halbe Leben* (дуже важливо дотримуватися порядку, це заощаджує багато часу), *Früh übt sich, was der Meister werden will* (шлях до своєї майбутньої професії потрібно починати ще з дитинства), або ж *Nach dem Essen sollst du ruhn oder tausend Schritte tun* (після прийому їжі необхідно відпочити або ж прогулятися). Тут ми можемо простежити певні норми та правила, встановлені суспільством, і досвід народу, який живе за даними правилами.

Оскільки концепт “Спонування до дії” є абстрактним, то його зміст вербалізується через конкретні сфери, де він вживається. Отже, концепт “Спонування до дії” на основі прислів’їв та приказок є також “парасольковим” [4; 1]. Ми визначили наступні концепти, через які розкривається значення концепту “Спонування до дії”: концепт “Праця”, концепт “Навчання”, концепт “Людські стосунки” та концепт “Життєва позиція” (Рис. 1.).

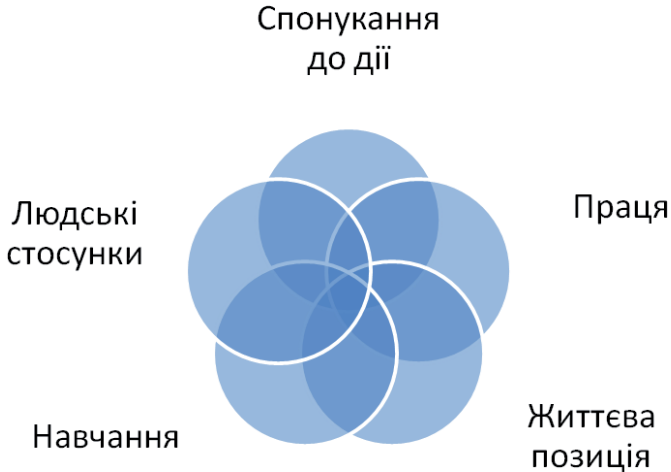

Рис. 1. Розкриття концепту “Спонування до дії” парасолькою за допомогою інших концептів на основі прислів’їв та приказок

Концепт “Праця” завжди важливий для будь-якого суспільства. Завдяки праці відбувалася еволюція людини, це засіб розвитку та реалізації особистості кожного індивіда. Завжди важко розпочинати якусь справу, на початку потрібно зібратись з силами (*Aller Anfang ist schwer*). Кожен повинен знати – спочатку справа, потім забава (*Erst die Arbeit, dann das Vergnügen*). Роботу краще виконувати гуртом, так веселіше і робота швидше закінчується – *Viele Hände machen der Arbeit ein Ende; Viele Hunde sind des Hasen Tod*. Праця – найкращий засіб тримати себе в хорошій формі – *Wer rastet, der rostet*. Щоб зрозуміти, чи хороший Ви працівник у певній галузі, потрібно спробувати свої сили в ній – *Probieren geht über Studieren*. та *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen*. Якщо щось не вдається, обов’язково потренуйтеся ще, і все зміниться на краще (*Übung macht den Meister*).

“Навчання” є невід’ємною частиною життя кожної людини. Про це свідчать наступні приказки та прислів’я: *Man lernt nie aus* (Вік живи, вік учись), *Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmer mehr* (Чого замолоду не навчишся, того і під старість знати не будеш), *Der Mensch lebt nicht vom Brot allein* (Не хлібом одним живе людина).

Від концепту “Життєва позиція” залежить, наскільки сильною та вольовою є людина, чого вона може досягти в житті. Якщо дотримуватись порядку, то можна багато чого встигнути, не витрачаючи зайвий час на прибирання: *Ordnung ist das halbe Leben*. Порядок – половина життя, а отже і все життя. Має успіх той, хто не робить поспішних висновків, а

ретельно все обдумує: *Geduld bringt Rosen*. Щоб досягнути успіху в житті, треба вправлятися, тренуватися, твердо і впевнено іти до мети: *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen; Übung macht den Meister*. Щоб багато встигнути за день, потрібно рано встати: *Morgenstunde hat Gold im Munde* – Хто рано встає, тому Бог дає. Життя сприймаймо таким, яке воно є – *Man muss das Leben eben nehmen, wie das Leben eben ist*. В житті необхідне терпіння – *Geduld bringt Rosen; Eile mit Weile*. І відпочинок – *Ruhe ist die erste Bürgerpflicht*. Треба бути пунктуальним – *Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige*. Якщо вже розпочав справу, то доведь її до логічного завершення – *Wer A sagt, muss auch B sagen*. Люди з активною життєвою позицією враховують також, що зроблене зло колись все одно повернеться назад – *Unrecht gut tut selten gut*. Брехнею теж далеко не заїдеш – *Lügen haben kurze Beine*. Актуальною як для німецького, так і для нашого суспільства є приказка – *Hast du was, dann bist du was*. Ти тоді маєш рацію, якщо маєш певну суму в гаманці. Втілити свою мрію в житті ніколи не пізно – *Es ist noch nicht aller Tage Abend. Ende gut, alles gut* – добре все те, що добре закінчується.

“Людські стосунки” багато важать для кожної людини. Ми добре себе почувемо, коли поруч є хтось, з ким можна поділитись і радістю, і горем – *Geteilte Freude ist doppelte Freude, geteilter Schmerz ist halber Schmerz*. Люди групуються за звичками, спільними інтересами, типом темпераменту – *Gleich und Gleich gesellt sich gern; Wie der Herr, so das Gescherr*. Треба бути тактовним у стосунках з шефом – *Gehe nie zu deinem Fürst, wenn du nicht gerufen bist*. Кажуть, що шлях до серця чоловіка лежить через шлунок. Тому дівчата активно вчать ся смачно готувати, щоб таким чином завоювати свого коханого – *Liebe geht durch den Magen*. Довіряй, та перевіряй – *Vertrauen ist gut, Kontrolle ist besser*.

У результаті проведеного дослідження поглибилося уявлення про концептуальну організацію фразеологічних одиниць концепту “Спонування до дії” як особливих мовних знаків у когнітивному та функціональному аспектах, встановлено непараметричність, універсальність, специфічність та регулятивність досліджуваного концепту, а також проаналізовано його внутрішню структуру .

Література:

1. Воркачев С. Г. Концепт как “зонтиковый термин” / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – Вып. 24. – М., 2003. – С. 5–12.
2. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / Карасик В. И. // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. – С. 61–105.
3. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Кубрякова Е. С. – М. : Наука, 1997. – 326 с.
4. Кубрякова Е. С. О когнитивной лингвистике и семантике термина

“когнитивный” / Е. С. Кубрякова // Вестн. ВГУ, Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Вып. 1. – Воронеж, 2001. – С. 4–11.

5. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство: наук. теор. журн. Ін-ту мовознав. ім. О. О. Потебні та укр. мовно-інформ. фонду НАН України. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41.

6. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / Маслова В. А. – М.: Флинта; Наука, 2007. – 296 с.

7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

8. Старко В. Ф. Концепт “ГРА” / Старко В. Ф. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 204 с.

9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В. Н. – М. : Шк. “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.

10. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / Schwarz M. – Tübingen: UTB für Wissenschaft: Uni-Taschenbücher, 1996. – 195 s.

Литвин А. А.,

Львівський державний університет фізичної культури

МОВНА КОГНІЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ СПОРТУ

У статті проаналізовано англійські лексичні одиниці (ЛО), які вербалізують події екстремальних видів спорту в сучасній англійській мові. У центрі уваги дослідження знаходиться мовна когніція, яка включає лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти номінації вищезазначених ЛО.

Ключові слова: мовна когніція, лінгвокультурний аспект, лінгвокогнітивний аспект, екстремальні види спорту.

The article under consideration overlooks the process of extreme sport concepts' verbalization. The research centres on the cognition theory and focuses on the cross-cultural and cognitive nomination of the extreme sports lexical units.

Key words: theory of cognition, cross-cultural aspect, cognitive aspect, extreme kinds of sport.

Сучасна тенденція представлення знань у вигляді певних індустрій, що мають спільні мовні, прагматичні та культурні риси (Л. І. Белехова, О. С. Кубрякова) зумовлює звернення лінгвістики до вивчення позамовних чинників, які впливають на вибір лексичних засобів у акті комунікації. Дослідження мовної когніції, як мотивації цього вибору набуває вагомого значення для аналізу семантики мовних одиниць у межах номінативної індустрії, що позначає той чи інший вид людської діяльності. Автор статті "Мовна когніція як складова процесу творення життєвого світу людини" Н. І. Андрійчук стверджує: "Мовна когніція є складовою творення життєвого світу людини, який розглядається як особлива когнітивна реальність, що є перехідним шаром суміщеного буття суб'єктивного та об'єктивного" [1, с. 4].

Таким чином, наукова стаття присвячена вивченню ЛО, які вербалізують події екстремальних видів спорту в сучасній англійській мові. З огляду на те, що ЛО виступає носієм інформації та виконує номінативну та комунікативну функції (О. В. Бондарко, В. Г. Гак, А. Е. Левицький, І. В. Недайнова) у центрі уваги дослідження знаходиться мовна когніція, яка включає лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти номінації ЛО екстремальних видів спорту в сучасній англійській мові. Лінгвокогнітивний підхід до розгляду функціонування ЛО, які вживаються у номінативному просторі екстремальних видів спорту, дозволяє встановити особливості соціальних та мовних процесів. Лінгвокультурний підхід до аналізу окреслених засобів номінації дає можливість простежити особливості формування ситуації екстремальних видів спорту у сучасній англійській картині світу [5, с. 1].

Наукова стаття визначається загальною спрямованістю низки сучасних лінгвістичних студій на встановлення лексичних засобів репрезента-

© Литвин А. А., 2010

ції універсалів екстремальних видів спорту. Своєчасність вивчення номінації складників таких угруповань зумовлюється необхідністю розкриття їх особливостей у лінгвокогнітивному та лінгвокультурному ракурсах.

Мета дослідження – встановлення особливостей організації лексики, що позначає поняття екстремальних видів спорту у сучасній англійській мові. Вивчення когнітивних та культурологічних властивостей екстремальних видів спорту шляхом визначення їх значення, походження та вживання у контексті.

Матеріалом дослідження слугують 39 ЛО екстремальних видів спорту відібрані шляхом суцільної вибірки зі словників, прецедентних текстів (реклами, туристичних буклетів, візитних карток, оголошень тощо), книжок про спортивний туризм, Інтернет-сайтів.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше вивчається номінативний простір екстремальних видів спорту та його складники на лексико-семантичному ґрунті; вперше виявлено лінгвокультурні особливості ЛО екстремальних видів спорту.

Останнім часом ринок туристично-оздоровчої індустрії поповнюється екстремальними видами спорту. Екстремальні види спорту – це туристично-оздоровча індустрія, що відображає характерну тенденцію сучасності, коли перевага віддається розвиткові динамічного відпочинку, у процесі якого відновлення працездатності поєднується з пізнавальною діяльністю [7].

Як переконаємося, бурхливий розвиток екстремальних видів спорту кінця ХХ – початку ХХІ століття супроводжується еволюцією і модифікацією поняттєвої та дериваційної систем ЛО, яку можна розглядати як динамічний інтегративний континуум.

Зазначений процес еволюції ЛО екстремальних видів спорту втілюється у мові крізь призму когнітивних моделей та співвідноситься з концептуальною картиною світу. Своє бачення концептуальної картини світу висловлює А. М. Приходько “Концептуальна картина світу – це феномен, який віддзеркалюється у свідомості людини у вигляді вторинного існування об’єктивного світу і який є результатом її абстрагуючої діяльності” [6, с. 23].

ЛО на позначення екстремальних видів спорту: вейкбордінгу, сендбордінгу, рокбордінгу, фловбордінгу, кайтінгу, фрістайл мотокросу, бейсджампінгу, стрітлуджу дозволило нам визначити номінативний простір екстремальних видів спорту, складовими елементами якого є функціонально-семантичні поля (ФСП) [5, с. 3]. Спорідненість видів спорту дозволяє нам виділити три основні семантичні поля, ядром яких виступають лексичні засоби на позначення базових концептів: ВИКОНАВЕЦЬ ДІЇ, ВЛАСНЕ ДІЯ, СПОРЯДЖЕННЯ.

До концепту ВІКОНАВЕЦЬ ДІЇ належать ті ЛО, що номінують учасників дії – спортсмени-екстремісти, новачки. Концепт ВЛАСНЕ ДІЯ формується із виконання типової/нетипової дії виконавця, та СПОРЯДЖЕННЯ, як кон-

цепт представлений рядом ЛО, які позначають обладнання необхідне для реалізації дії. У лексиці, що формує кожне ФСП визначено спільний семантичний компонент. Його визначення дозволяє глибше розкрити концепт, описуваний певною ЛО. Таким чином, ВИКОНАВЕЦЬ ДІІ: *wakeboarder* – вейкбордист, *sandboarder* – сновбордист, *rockboarder* – рокбордист, *flowboarder* – фловбордист, *kitesurfer* – кайтсерфінгіст, *motocrosser* – мотокросер, *base jumper* – бейсджампер, *street luger* – стрітлуджер. ВЛАСНЕ ДІЯ: *to perform tricks and turns* – виконувати трюки та повороти, *to surf* – катання на хвилях (кайтинг), *to perform stunts* – виконувати трюки (фрістайл мотокрос), *to jump over obstacle* – стрибати через перешкоди (фрістайл мотокрос), *to perform “whip”* – виконувати “коловорот” у повітрі (фрістайл мотокрос), *to perform “superman”* – виконувати “трюк супермена” (летіти у повітрі піднявши ноги паралельно до мотоцикла) (фрістайл мотокрос), *to perform “cliff hanger”* – виконувати “трюк кліф хенгер” (летіти у повітрі зависивши ноги за мотоцикл) (фрістайл мотокрос); *to jump off* – вистрибувати (бейсджампінг), *to travel on the road at speed* – спускатися по дорозі на швидкості (стрітлудж). СПОРЯДЖЕННЯ: *wayboard* – вейборд (вейкбординг), *sandboard* – сендборд (сендбординг), *rockboard* – рокборд (рокбординг), *flowboard* – фловборд (фловбординг), *kite* – кайт (кайтинг), *light bike* – легкий мотоцикл, *powerful bike* – потужний мотоцикл, *off-road bike* – поза шляховий мотоцикл (фрістайл мотокрос), *ramp* – похилий в’їзд (фрістайл мотокрос), *handlebar* – руль (фрістайл мотокрос), *skateboard* – скейтборд (стрітлудж).

Номінація екстремальних видів спорту безпосередньо пов’язана з відображенням важливих особливостей їхнього розвитку. Так загальна тенденція до опанування повітряного, наземного та водного світу за допомогою подібних засобів та споряджень призводить до появи словника екстремальних видів спорту *вейкбордингу, сендбордингу, рокбордингу, фловбордингу*, де ядерним елементом стає лексична одиниця “**board**” (дошка). До ядра номінативного простору включені ЛО, які позначають найістотніші риси окремих видів спорту. Вживання ЛО “board” у складі нової ЛО, яка номінує нове поняття свідчить про те, що існує стала тенденція на позначення тих екстремальних видів спорту, які виконуються за допомогою даного спорядження. Периферійними елементами ядра стають ті компоненти, які його конкретизують. Наприклад, дієслівні фрази, які називають різноманітні способи використання дошки: *to lie on the back on large skateboard, to fit the board, to skate on sand*.

Ядерним елементом екстремального виду спорту – *кайтинг*, є іменники, які позначають спорядження необхідне для виконання цього виду спорту – *kite, kite surfing*. Периферійними компонентами стають дієслівні фрази, які конкретизують відповідні дії: *to surf, to attach surfboard to a kite, to control both the kite and the surfboard*.

До ядра екстремального виду спорту *фрістайл мотокрос* належать ЛО: *light*,

powerful, off-road bike. Периферійними елементами виступають дієслівні фрази: *to perform moves, to perform "whip", to perform "superman", to perform "cliff hanger"*.

Ядерним елементом екстремального виду спорту – бейсджампінг, є ЛО: *jump offs, parachute jumps*. Периферійними елементами ядра стають дієслівні фрази: *to jump off, to land*.

До ядра екстремального виду спорту *стрітлудж* належать наступні ЛО: *large skateboards, road travel*. До периферійних компонентів належать дієслівні вирази: *to travel on the road at speed, to wear a full motorbike helmet*.

Процес найменування в цілому спирається на певні аналогії й асоціації, тому мотивування лексики екстремальних видів спорту набуває особливо важливого значення. Мотивована асоціативним сприйняттям реалій світу, лексика екстремальних видів спорту характеризується такими явищами: **а) обмеження значення слова: to surf** [to ride on waves] (кайтинг), **luger** [a person who runs a skateboard in the street] (стрітлудж), **to sandboard** [to ride on sand] (сендбординг). **б) складання двох слів та їх значень: wakeboarding, sandboarding, rockboarding, flowboarding**.

Проведене дослідження системних відношень між ЛО, що входять до розглянутого номінативного простору, дозволяє говорити про вокабуляр екстремальних видів спорту як про спеціальну лексику, яка охоплює межі людської діяльності. Перспектива подальшого дослідження вбачається у побудові номінативного простору “туристично-оздоровча індустрія” і вивченні його компонентів.

Література:

1. Андрійчук Н. І. Мовна когніція як складова процесу творення життєвого світу людини // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 11. – 2009. – 684 с.
2. Балла М. І. Англо-український словник: близько 120 000 слів. К.: Освіта, 1996. – Т. I. – 752 с.
3. Балла М. І. Англо-український словник: близько 120 000 слів – К.: Освіта, 1996. – Т. II. – 712 с.
4. Меню для відчайдухів: стаття – “Експрес” 16 – 23 липня 2009/ № 100 (4710) – М. Яворницькі, Львів, 2007 – 20 с.
5. Немайнова І. В. Номінативний простір “Ігровий вид спорту” в сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти: Автор. дис. філол. н. Германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2004. – 19 с.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с.
7. Тимошенко Л. О. Введення в спортивно-оздоровчий туризм: збірник лекцій з дисципліни “Спортивний туризм” для студентів I курсу факультету фізичної реабілітації, оздоровчої фізичної культури і туризму спеціальності “Туризм” – Львівський державний університет фізичної культури, Львів, 2007. – 149 с.
8. Sharman E. Across Cultures / Sharman E. – England: Pearson Education Limited, 2005. – 160 p.

Луговий В. С.,
ГДПШМ, м. Горлівка

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСТИКОНУ ТВОРІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У статті досліджуються основні характеристики ономастикону творів П. Загребельного “Левине серце” і “Тисячолітній Миколай”, а саме ФО з компонентами – власними назвами. Встановлюються провідні тематичні розряди онімів, а також джерела походження представлених в даних творах ономастичних фразеологізмів.

Ключові слова: ономастикон, онім, фразеологізм, антропонім, топонім, теонім, міфонім, ономастичний простір.

The article deals with the basic characteristics of the onomasticon in the novels by P. Zagrebelny namely with the phraseological units with the components – proper names. The principal thematic categories of onyms, as well as the sources of origin of the onomastic phraseological units presented in these novels are determined.

Key words: onomasticon, phraseological unit, anthroponym, toponym, theonym, mythonym, onomastic space.

Власне ім'я (ВІ), або власна назва, як особливий мовний знак стало об'єктом інтенсивних і плідних розвідок в працях радянських і пострадянських ономастів О. Лосева, В. Топорова, О. Суперанської, В. Ніконова, В. Бондалетова, Ю. Карпенко, Є. Отіна, В. Калінкіна і т.д. Власне ім'я вивчалось не лише як цільнооформлена мовна одиниця, а й як нарізнооформлена, тобто як стале словосполучення фразеологічного або нефразеологічного характеру. Проведені в 70-80-і роки ономастичні пошуки призвели до виділення окремої галузі загальної фразеології із своїм термінологічним інструментарієм та об'єктом дослідження, до появи ономастичної фразеології. Короткий екскурс в історію становлення цієї мовної дисципліни.

В 70-і роки увагу мовознавців привертає як семантика ономастичних фразеологічних одиниць (ОФО), так і їх формальна структура (Антонова, Гафіулін – сталі словосполучення з антропонімами, 1973), Л. Бабаєва вивчає ВІ у складі прислів'їв та говірок (1973), ВІ вивчаються як компоненти, або народних (Бабич, 1971), або діалектних фразеологізмів (Захаров, 1971). Проводиться порівняльно-типологічний аналіз функціонування ОФО на матеріалі як споріднених (Леонідова – болгарська/російська мови, 1973; Охштат – англійська/німецька мови, 1971; Грищенко – російська/українська мови, 1976; Хазова – російська/українська мови, 1976), так і неспоріднених європейських мов (Кудіна – німецька/українська мови, 1991; Абрамова – французька/російська мови, 2004; Мендельсон – англійська/російська мови, 2004).

© Луговий В. С., 2010

У 70-80-ті роки славісти також не остаються в стороні від жвавих ономастичних дискусій та пошуків. Лагінович Я. веде плідотворні пошуки ролі та місця ВІ – антропонімів і топонімів на матеріалі російської і польської фразеології (1977; 1978), а Лошак Г. П. виявляє особливості семислової структури ФО з компонентом – ВІ (1980). Відомий російський фразеолог В. М. Мокієнко розвиває оригінальну концепцію про роль та значимість ВІ у складі фразеології, аналізує джерела походження демотивованих ОФО (1980), приймає активну участь в оформленні перспектив слов'янської ономастики. В україністиці відзначились своїми глибокими пошуками в даній сфері фразеології, такі вчені, як Щербань Н. П. (Антропоніми у складі фразеологічних одиниць – 1974), Москаленко М. А. (Фразеологізми з антропонімами в українській мові – 1976), Добролюжа Г. М. (Культурологічний фактор у семантиці поліських ідіом з іменним компонентом – 2002), Алефіренко М. Ф. (Власні імена у складі фразеологічних зворотів російської і української мов – 1990).

В 80-90-і роки з'явились перші дисертаційні дослідження на терені ономастичної фразеології. Лагінович Я. вивчав власні імена на матеріалі російської і польської фразеології (1978), а Єфімова Н. А. детально дослідила семантичні особливості англійської фразеологічної антропонімії (1979). Філіппакі Н. Р. вивчала смислову структуру французьких ФО з компонентом – ВІ (1990), а Тарасевич М. Л. проаналізував особливості американської фразеологічної топоніміки (1985). Сафронова О. В. розглянула семантику і структуру англійських ФО із ономастичним компонентом біблійного походження (1997), Кравчук А. М. піддав аналізу польську фразеологію з ономастичним компонентом (1999). Привертає увагу КД О. Ф. Кудіної (1982), присвячена етнокультурному аспекту ОФО німецької і української мов.

Матеріали останніх ономастичних конференцій та конгресів свідчать про певний відхід ономастів – фразеологів від традиційних розвідок, зв'язаних з генезисом, структурою і семантикою ОФО, акцент досліджень поступово зміщується до вивчення таких чинників як характер мотивованості фразеологізмів з компонентами – ВІ у східнослов'янських мовах (Бабич, 1990), функціонування ОФО в поетичному тексті (Маркітанов, 1990), пошук конвергентних ОФО на матеріалі російської та української мов (Алефіренко, 1990). Аналіз основних праць вітчизняних мовознавців в сфері ономастичної фразеології, дозволяє нам виділити такі дві основні тенденції:

- 1) дослідження здійснюються в основному на синхронному зрізі;
- 2) відсутні практично дослідження функціонування ОФО в поетичному тексті.

Національна фразеологія постійно живиться з багатьох струмочків індивідуально-авторської фразеології, плідно збагачується все новими і но-

вими мовними здобутками письменників і поетів і виявлення особливостей фразеологічного ономастикону на матеріалі творів П. Загребельного буде в даній статті тільки однією із спроб вияснити особливості функціонування ономастичних фразеологізмів на матеріалі живого, поетичного тексту.

Актуальність дослідження полягає у вясненні впливу власної назви – оніму на формування ономастичних фразеологізмів різних тематичних розрядів на матеріалі різнопланових творів П. Загребельного.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні національної своєрідності ВІ – онімів, компонентів ОФО, а також ролі письменника в формуванні індивідуально-авторських фразеологічних оцінок з ВІ.

Головною **метою** дослідження є встановлення основних тематичних розрядів ВІ – онімів в ономастиконі П. Загребельного.

Дана мета зумовила постановку більш конкретних завдань:

- висвітлити відношення письменника до вживання власних назв у художньому тексті;
- провести тематичну класифікацію ОФО;
- визначити вплив індивідуально-авторської манери письменника на функціонування ОФО в поетичному тексті;
- виявити вплив сакрального фактору на рівень фразеологізації ВІ.

Головним **об’єктом** дослідження є ОФО, відібрані з вищеназваних творів, а **предметом** дослідження особливості їх функціонування в прозі П. Загребельного.

Аналіз особливостей функціонування ВІ у творах П. Загребельного як компонентів ФО ще не був об’єктом дослідження в сучасній поетичній ономастиці. Наш вибір випав на лірично-насмішкувате “Левине серце” і філософсько-історичного “Тисячолітнього Миколая”, так як саме в них П. Загребельний засвідчує своє відношення до ролі власної назви в житті українського народу “Що ім’я? Його дають одразу по-народженні, ще не знаючи головної сутності цієї людини. Це своєрідний реєстраційний номер, який повторюється в різних людей, так само як повторюються цифри нашої десяткової системи. Зате прізвисько неповторне (виділено нами), як і людська особистість” [2, с. 60]. Тобто письменник пропонує нам всередині антропонімного простору колізію між традиційним, експресивно стертим багатократним іменем особи і неординарним, самобутнім, унікальним, стилістично насиченим прізвисько “...людина, борючись проти всемогутніх процесів знеособлення й інтегрування особистостей ... протиставляє стихії й неокресленості світу не тільки своє власне, отримане від батьків ім’я, а ще й прізвисько. Для оточення воно слугує мовби розпізнавальним знаком, свідченням людської багатомірності й непересічності...” [2, с. 59-60].

Детальний аналіз ОФО в цих творах засвідчив розмаїття ономастичного простору письменника, гетерогенну семантичну структуру його ономастикону. В основу класифікації ФО з компонентами – власними

назвами ми беремо класифікацію О. В. Суперанської, яка поділяє ономастичний простір на ряд тематичних розрядів VI: антропонімів, топонімів, зоонімів, космонімів, міфонімів і т.д. [4, с. 173]. Так як історію і розвиток суспільства творять люди, то неможливо представити твори письменника без вживання великої кількості антропонімів самих різних по тематиці, сфері вжитку та походженню. Серед них превалюють інтерлінгвальні ОФО, які мають наступні моделі та розряди найменування персонажів, характерні для української антропонімної системи:

1. Двочленні іменування літературних героїв, як інтернаціональні “*Ромео і Джульєтта; Трістан і Ізольда*”, так і національні “*Таранька і Штенсель; Галушка і Часник*”;

2. Змішані (двочленно-тричленні) найменування включають в себе персонажів з історичними та етнографічними прізвиськами, як іншомовними “*Річард Левине Серце; Іоанн Безземельний*”, так і слов’янськими “*Володимир Мономах; Ярослав Мудрий; Данило Заточник*”. VI – антропоніми вживаються П. Загребельним і в складі ОФО біблійного та міфологічного походження “*Ноїв ковчег; Іоанн Богослов; бочка Данайд; дамоклів меч; прокрустове ложе*”, причому для останніх є характерним перехід в клас відонімних ад’єктивів.

Вживаються в творах письменника і стійкі словосполучення нефразеологічного характеру, або “фразелоїди” за термінологією М. Ф. Алефіренко [1, с. 81] і серед них виділяються аналітичні терміни, так як “аналітичні терміни, до складу яких входить власне ім’я, не утворюють ад’єктивно-субстантивних структур, у той час як для фразем такі трансформи можливі” [1, с. 88], причому в них антропонім є або власне онімом, або відонімним прямим ад’єктивом “*теорема Піфагора; геометрія Евкліда; план Маршалла; нобелівська премія*”.

Хоча письменник любить влаштовувати словесні ігри на сторінках своїх творів, випадки каламбурного або парадоксально-абсурдного перефразування, або деформації ОФО є досить рідкими. Наприклад, в творі “*Левине серце*” він замінює класичну двочленну ОФО “*Венера Мілоська*” на “*Венеру Молоську і Силоську*”, прозвавши іронічно-ласкаво молодого зоотехніка колгоспу шляхом паронімічної трансформації загальних іменників -апелативів “*молоко, сирос*” у онімні ад’єктиви “*Молоська і Силоська*”.

Крім широкого і різнопланового антропонімного простору ми зафіксували в творах незначну кількість ФО з компонентами – топонімами: письменника більше приваблює не місце дії, а найменування його літературних героїв та персонажів, характеристика їх дій та вчинків через різні власні назви (імена, прізвища, прізвиська, як реальні, так і вигадані). Із 60 ОФО, відібраних із даних творів тільки 14, або 25 % мають в своєму складі топонімічний компонент. Це загальноновживані ОФО “*відкрити Америку; Київська Русь; тайни мадрідського двору*”, причому до-

сять часто зустрічаються відоміні ад’єктиви “казанська сирота; коло-радський жук; шведський стіл; вірменське радіо”.

Тактовне і бережне відношення П. Загребельного до релігії, до церкви, до становлення християнського світогляду українського етносу переконливо розкривається в його романі “Тисячолітній Миколай”, в якому він досить аргументовано і глибоко показує особливості формування етнопсихологічної концепції особистості, вживаючи широко поширене християнське ім’я – Микола, в тому числі і в ОФО теонімного походження “Миколай Чудотворець; Микола Угодник”. Фразеологізми, зв’язані з релігією, є небагаточисленними, але вони точно відображають різні аспекти функціонування церкви: найменування святих та апостолів – “Іван Предтеча; Василій Блаженний; Миколай – чудотворець”; назви релігійних свят та вірувань “Івана Купала; теплий Олексій”; назви культових споруд і храмів (еклезіоніми) – “Храм Христа спасителя; собор Казанської Божої Матері; Софія Київська; Храм Благовіщення Святої Богородиці”. Серед сакральної лексики, вжитої П. Загребельним зустрічаються і онімизовані ЛЮ-апелятиви, насамперед архісеми “Бог” і “Святий”, органічні компоненти багатьох українських ОФО теонімного походження “перст Божий; Матір Божя; Святе письмо; син Божий; промисел Божий; у Бога за пазухою”. На особливості вживання сакральної архісеми “Бог” в українській мові звернув увагу і сам автор “Про Бога в українській мові налічується п’ятсот словосполук, про жінку – сімсот. То хто ж вище?” [3, с. 441].

Таким чином, власні назви – компоненти ОФО займають значне місце серед мовних засобів письменника при описі дій і вчинків персонажів, характеристиці їх світогляду та образу життя. Провідним сектором авторського ономастикону є антропонімний простір, який підрозділяється на ряд різноматематичних за походженням ОФО. Сакральна лексика займає особливе місце в авторському найменуванні реальних та міфічних персонажів, місць та об’єктів дії. Перспективним в подальшому дослідженні є порівняльно-типологічний аналіз вживання ОФО на матеріалі художніх творів письменників неспоріднених європейських мов, наприклад української і французької з метою виявлення, як спільного, так і відмінного у ономастиконі, особливо сакрального (теонімного) походження.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Харків: Вища школа, 1987. – 136 с.
2. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
3. Загребельний П. А. Левине сердце / П. А. Загребельний. – К.: Рад. письменник, 1978. – 328 с.
4. Загребельний П. Тисячолітній Миколай / Павло Загребельний. – Харків: Фолио, 2003. – Ч. II. – 461 с.

Лутова С. М.,

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПАРАДИГМИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ “ВІРТУАЛЬНИЙ КАЗКОВИЙ, МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР”

У статті проаналізовано лексико-семантичну структуру локусів на позначення об'єктів віртуального казкового, міфологічного простору в сучасній українській мові; на основі парадигматичних семантичних зв'язків з'ясовано специфіку її організації, диференціації на ядрену та периферійну частини, встановлено домінуючі семантичні ознаки.

Ключові слова: *лексична семантика, локус, лексико-семантична група, віртуальний простір.*

In this article the lexical semantic structure of locuses-nominations of the objects with imagine space perception of people in the modern ukrainian language is analysed; peculiarity of its organization is found out; its centre and distance phenomenons is distinguished; its principal semantics is determined.

Keywords: *lexical semantics, locus, lexical semantic group, imagine space.*

Віртуальність – це особливий вид простору, специфікою якого є не-підтвердженість характеристик справжнього, матеріальності в сутності позначуваних об'єктів. Віртуальний світ казки, міфу, зазвичай, зображено як буденний, земний. Він майже в усьому повторює дійсність, з тією лише відмінністю, що об'єкти, які його представляють, наділені відтінком чарівності, незвичайності, екстраординарності. Номінації, у яких репрезентовано такий план змісту, викликають значний інтерес для мовознавчих досліджень.

Слід відзначити, що локусам (назвам місця, простору), які мають семантику казкового або міфологічного світу, властива певна усталеність денотатів. Адже фантастичні уявні образи, які закладено в їх основу, є універсальними, деякі мандрівними, постійними атрибутами розгоргання дії. Простір у міфах та чарівних казках поділено на “цей” світ (земний, місце живих людей) та на “інший” світ, який у свою чергу диференційовано на світ межі (проміжний, медіальний) та “той” світ [6, с. 13].

Віртуальність на рівні концептів розглядала Н. Брагіна [2]. Етнолінгвісти В. Жайворонок [6], О. Левкієвська [13], А. Байбурін [1] вивчали просторову модель за народними віруваннями слов'ян. Проте це питання потребує детальнішого аналізу на матеріалі сучасної української мови. Тому дослідження лексики на позначення віртуальних реалій, що перебувають у співвідношенні такої просторової трихотомії, пов'язаної з особистісним сприйняттям невидимої дійсності, є **актуальним** для україн-

ського мовознавства. Причина цього полягає в зацікавленні простежити вплив етнокультурних фактів колективної свідомості на основі конкретної лексико-семантичної структури. Саме це становитиме **мету** нашого розгляду. У цій статті буде проаналізовано лексико-семантичну групу (далі – ЛСГ) “Віртуальний казковий, міфологічний простір” та встановлено специфіку її організації. Щоб докладно дослідити предмет такого дослідження, було зібрано матеріали на основі літературних текстів українських народних казок, міфів, художньої та науково-популярної літератури. У семасіологічному підході до вивчення лексичних одиниць (з позицій лексико-семантичної структури), які формують названу парадигму, полягає *новизна* цієї розвідки. Для ефективнішого здійснення аналізу цих локусів до роботи залучаємо додаткові дані з фольклору та міфології [3; 5; 10; 17; 18] з метою пояснення денотативної сфери, вираженої в їх лексичних значеннях (далі – ЛЗ).

Головною особливістю ЛСГ “Віртуальний казковий, міфологічний простір” є те, що в ній репрезентовано одразу дві світоглядні моделі віртуального простору: народна (язичницька) та релігійна (християнська). Тому вбачаємо за доцільне розглянути їх реалізацію в цій лексико-семантичній парадигмі по черзі для уникання змішування їх специфічних рис під час аналізу та подальшого узагальнення останніх.

1. Отже, спершу розглянемо структуру лексико-семантичної парадигми локусів, що позначають *віртуальний простір відповідно до народної моделі*. У ній уявлення про “цей”, медіальний та “той” світи виразно позначені древнім загальноцивілізаційним шаманським зооморфним культом (смерть від тварин і перетворення на них же, із жертвоприношенням людини (відтворенням дій першопредка або божества) або ж із впливом алегоричного антропоморфізуючого мислення (народні казки про тварин) [13; 1, с. 5 – 6; 17, с. 40 – 171, 213 – 292]. Зазначимо головні риси диференціації простору відповідно до такого світогляду. 1) З формули неозначеної загадкової локалізації “цього” світу починається міфологічна оповідь [17, с. 31 – 35; 5, с. 210]. У головних рисах його структура тотожна до дійсності. 2) Світ межі або медіальності, зазвичай, представлений у вигляді: лісу, оболоків води, води-вогню (річки, моря), оболоків неба, гори, провалля, долини, великої відстані, степу, могили, дороги, землі між небом та безоднею. Ці фантастичні простори носять семантику перешкоди і, водночас, окремого царства. Територія медіальності відмежовує світ простих людей від світу неживих, охороняє ці два основні простори від взаємопроникнення, і для “свого” до них обох вказує напрям, дорогу, усіляко сприяє; організовує та впорядковує їх відповідно до меж, центрів та координат, може виступати як місце битви [17, с. 41 – 235; 5, с. 200 – 217]. 3) Концепція “того” світу – проста і варіантна водночас. Адаже інший простір, тридесяте царство, вирій (позначені ан-

тагоністичним ставленням людини або сподіванням) – це територія проживання неживих (померлих або ненароджених) чи тварин (птахів, звірів, іноді – дракона), що має характеристику вічності. Сюди прилітають птахи, заходить сонце, веде Чумацький Шлях (дорога з Раю до пекла); тут зберігається насіння, немає зими або пори року протилежні до наших; він пов’язаний із уявленнями про горизонт і далечину [3, с. 250, 271; 5, с. 200 – 217, 255; 17, с. 36 – 270]. Цей альтернативний людський світ за структурою нічим не відрізняється від світу живих: територія, будинки, луки, сади, царський палац. Він має свій центр та межі, неозначений об’єм та непевну локалізацію, може бути: під землею, на горі, на острові, під водою, у бездонній прірві, на небі у сонця, але завжди зберігає в собі характеристику солярності [3, с. 68 – 89, 238 – 271; 5, с. 193 – 245; 17, с. 31 – 35, 72 – 73, 163 – 167, 261 – 290]. Саме таку репрезентацію поняття “віртуальний казковий, міфологічний простір” зустрічаємо, зокрема, в українських народних казках та міфах. У семантиці лексичних одиниць на позначення “цього” світу простір реалізований або як фрагмент території, приміщення (*царство, двір* господаря, *хата*), або як цілий світ, що може бути побудований за різними моделями. Наприклад: “...із чаркою та піснями прощалася з *цим світом*” [10, с. 245], “... *світ чотирикутний і плоский*, подібний до кімнати, в якій звід – Небеса” [10, с. 35]. Локуси, що позначають *медіальний* казковий і міфологічний простір, нечисельні. Здебільшого це назви частин території, приміщень, план змісту яких художньо й ритуально переосмислено. Це спостерігаємо, наприклад, у таких локусах (інтегральна сема (далі – ІС) ‘медіальний казковий / міфологічний простір’): *густий ліс* (“Як ось забачив щось і уздрів, *Густий* пройшовши дуже *ліс*... Як ось до його підступила Яга ся і заговорила...” [12, с. 96]), *хатка на курячій ніжці* (“*На ніжці курячій* стояла *То хатка* дуже обветшала...” [12, с. 96]), *поле* (“...можу я цю чужу землю одбити, дайте мені тільки двох козаків... Виїхав він з козаками в *поле*... Тільки ті поснули, біжить чужа земля” [15, с. 147]), *нора* (“І дуже пильно приглядались, до пекла двері щоб знайти. Як ось перед якуось гору Прийшли, і в ній велику *нору* Знайшли, і вскочили туди” [12, с. 107]) та ін. Номінації “*іншого*”, “*того*” казкового, міфологічного простору також нечисленні. Вони об’єднані ІС ‘той світ’ і представлені як специфічними позначеннями певних віртуальних образів-місць, так і лексичними одиницями, що зазвичай називають об’єкти матеріальної просторової дійсності, які оточують людину в її житті. Це зумовлено загальною властивістю номінації віртуальності до дублювання земної структури дійсності. Наприклад: *панство, десяте царство* “Ідуть у інше *панство*, в *десяте царство* – аж три дороги” [9, с. 99], *долина* (“...Анхіз же був тоді внизу І, походжавши по *долині*...” [12, с. 131]), *схід, блаженна сторона, рай, ірій* (“...місце, звідки вранці виходило сонце, *схід* – це *блаженна сторона*, де

вічна весна, вічне світло й тепло. Це *Рай*, це *Ірій*. Тут, на *Сході*, живуть і померлі, рахмани чи брахмани” [10, с. 27]), “...одні кажуть, що *рай* на небі, другі кажуть, що *рай* за морем” [11, с. 42], *той світ* “...русичі ніколи не віддавалися на війні в полон, і скоріш самі себе забивали, ніж ішли в полон, бо вірують, що хто тепер робить ворогам, той буде служити їм і на *тому світі*” [10, с. 235]), *хата*, *дім* (“Як ось побачили і *хати*, і весь Плутонів царський *дім*” [12, с. 129]), *хатка луб'яна*, *крижана*, *хата*, *дім*, *ганок* (“Оселились біля річки Сірий зайчик і лисичка. Зайчик – в *хатці луб'яній*, А лисичка – в *крижаній*... Довелось тікати з *дому* Бідолашному звірку. А лисиця та хвостата Влізла в *зайчикову хату*... А сама – мерщій на ганок” [8, с. 263 – 265]) та ін.

Таким чином, можемо поділити ці номінації на локуси, що позначають інший міфічний світ і на ті, що називають казковий простір. Лексика, з ІС ‘казковий простір’ об’єднана в гіпонімічний ряд: *Сонячне місце*, *палац*, *рукавичка*, *хатка луб'яна*, *хатка крижана*, *хата*, *дім* та ін. А номінації з ІС ‘міфологічний простір (той світ)’ утворюють гіпонімічний ряд (гіпероніми – *той світ*, *інший світ*, *вічне царство*): *Олімп*, *похмуре царство Аїда*, *море*, *небо*, *гори*, *вирій*, *теплі краї*, *дальня земля*, *сад*, *ад*, *країна вічної темряви*, *пекло*, *захід*, *царство смутку*, *вода*, *хаос*, *тартар* та ін. Синонімічний ряд тут утворюють номінації з ІС ‘світ неживих’: *рай*, *сад*, *вирій*, *ірій*, *схід*, *блаженна сторона*, *той світ*, *інший дім*, *царство померлих*, *далека країна*, *мерлецьке царство*, *земля померлих*, *позагробове царство*, *небо*, *пекло*, *ад*, *тартар* та ін. Антонімічний семантичний зв’язок реалізовано між лексичними одиницями із семами: ‘приємний для людини той світ’ (напр.: *сад*, *теплі краї*, *вирій*, *блаженна сторона*, *небо* та ін.) / ‘неприємний для людини той світ’ (напр.: *ад*, *пекло*, *країна вічної темряви*, *царство смутку* та ін.).

Як бачимо з наведених прикладів, локуси, які позначають загробний світ за уявленнями, вираженими в українських казках та міфах, зазвичай не містять диференціації плану змісту на “добрий” і “поганий”. Існує “той” простір на противагу “цьому”. Отже, у межах семантики казкового, міфологічного простору більш властивим є розрізнення за ознакою віддаленості від мовця, ніж за аксіологічною характеристикою. Уявлення про віртуальний простір, подібний до моделі земного, можуть демонструвати такі лексичні одиниці: *хата*, *двір*, *будинки*, *світлиця*, *долина* та ін. У наведених прикладах спостерігаємо образне переосмислення локусів на позначення матеріальної дійсності відповідно до специфіки опису ідеального світу.

2. Тепер розглянемо структуру лексико-семантичної парадигми локусів, що позначають *віртуальний простір відповідно до релігійної (християнської) моделі*. Християнська культура має схожий альтернативний погляд на потойбіччя. Про Царство Небесне як про місце, центром яко-

го є Бог, наповненням – Бог, небесні жителі та праведні люди, говорить Святе Писання [18, с. 52]. Проте у свідомості людини воно все одно мислиться як Небо і локалізується вгорі, на противагу Землі як світу низу [14, с. 239 – 249]. Пекло теж є віртуальним світом. Особливими його рисами є: плач, скрегіт зубів, темрява, вогонь негасимий, адже це місце неймовірної муки за вчинені на землі (нерозкаяні) гріхи. Його просторова організація дещо розмита: неозначений об'єм, межі, локалізація. Наповнений він грішниками, князем темряви та його помічниками, що опиняється там після Страшного Суду (час і місце якого – невідомі) [18, с. 52]. Локуси, що позначають християнський міфологічний світ, мають високий ступінь образності, більшість з них утворено внаслідок метафоричних перенесень. Це спостерігаємо в таких прикладах: *небо*, *шлях* (“По лезу свічки, прохачі, Ми вийдемо кудись у *небо* На *шлях* дитинних молитов” [19, с. 138]), *рай*, *небо*, *пекло* (“Трохи пізніш позагробове царство було поділене на *Рай* для людей добрих, і на *Пékло* для злих. Рай знаходиться на *Небі*, а *Пékло* – під землею” [10, с. 243]), *берег життя* (“Стою на березі морському, шукаю камінці коштовні. А Бог – на *березі життя*” [20, с. 139]), *царство* (“Ти пригадай мене в *царстві своїм*” [4, с. 25]), *місто*, *храм* (“Я будує храм у Своему Золотому Місті. Хочеш стати каменем у стіні Мого храму?” [7, с. 34]). Медіальний християнський віртуальний простір репрезентовано словами: *чистилище*, яке має ЛЗ “За католицьким віровченням місце, де перебувають душі після смерті до страшного суду” (“Тут нехай кожний ясно бачить, якщо хто не вірить у *чистилище*, що не даремно за померлих приносить молитви і жертви... А якщо молимося за померлих ... то мусимо вважати, що є ще інше місце – третє, між небом і пеклом, де душі бувають затриманими...” [16, с. 111]) та *митарство* “Місце на шляху на той світ, де демони за гріхи не пропускають душу далі, доки її не викуплять янголи добрими справами людини” (“Душа, коли возноситься на Небо, стрічає по дорозі багато перешкод, осібних застав, що звуться *митарствами*... *Митарства* – це митні застави, де грізними митниками стоять демони” [10, с. 261]).

Ці локуси можуть утворювати синонімічні, гіпонімічні ряди та антонімічні опозиції. Гіпонімічний парадигматичний зв'язок реалізовано в цій лексиці в гіпонімічному ряді з ІС ‘тип світу де живуть праведники з Богом’: *небо*, *духовний світ*, *святий віттар*, *місто*, *храм*, *шлях*, *область світла*, *едем*, *райський сад*, *гора*, *Боже Царство* та ін. Синонімічні ряди об'єднані навколо таких ІС: ‘той світ, де живуть праведники з Богом’: *небо*, *Святі небеса*, *духовний світ*, *ангельський світ*, *оселі святих*, *святий віттар*, *місто*, *храм*, *шлях*, *область світла*, *берег життя*, *краєце загробне життя*, *едем*, *рай*, *райський сад*, *гора*, *горішні краї*, *Боже Царство*; ‘той світ, де живуть праведники, розташовані угорі’: *небо*, *небесна синь*, *Святі небеса*, *вище небо*, *ангельський світ*, *горішні краї* та ін.;

‘той світ, де живуть грішники’+ ‘той світ, розташований унизу’: *ад, пекло, тартар*; ‘рідний простір’: *дім, оселі святих, берег життя, едем*; ‘чужий простір’: *ад, пекло, тартар*. Синоніми з ІС ‘той світ, де живуть праведники з Богом’ та ‘той світ, де живуть грішники’ протиставлені за ознаками ‘дружній’ / ‘ворожий’, ‘приємний’ / ‘неприємний’. Це диференціює лексику на таку, що позначає позитивний простір, і на таку, що репрезентує його антагоніста. Антонімію в досліджуваних локусах можемо спостерігати ще за протиставленнями: ‘той світ, де живуть праведники, розташований нагорі’ / ‘той світ, де живуть грішники’+ ‘той світ, розташований внизу’, ‘рідний простір’ / ‘чужий простір’. Семантичний парадигматичний зв’язок меронімії в локусах, що позначають один цілий світ, можемо розглядати на прикладах мовних фактів, коли християнський “той” світ умовно деякі мовці поділяють на частини. Так, *небесний світ* може сприйматися як диференційований на декілька субрівнів: “*Небо* не одне, а багато їх, напр. Іоанікій Галятовський твердить, що є 11 Неб...” [10, с. 25]. *Пекло* у творчій уяві автора теж може поділятися на частини: “Еней як відсіль відступився і далі трохи одійшов, То на другеє нахопився, Жіночу муку тут найшов. В другім зовсім сих *каравані* Піджарьовали...” [12, с. 117].

Отже, спостерігаємо, що в лексичній семантиці локусів, які представляють християнську міфологічну модель простору, світ земний мислиться віруючими як світ тимчасової реальності, на противагу майбутній вічності після смерті. Таким чином, особливістю християнської міфологічної трихотомії, експлікованої в дослідженій лексиці, є те, що Рай і пекло уявляються віртуально тільки з погляду земного життя. Але віруючі визнають їх за абсолютно реальні з погляду майбутньої перспективи існування людини [14, с. 239 – 248]. Буття та небуття, життя та смерть реалізовано в них з позицій вічності. Така культурна специфіка зумовлює виділення в дослідженій частині лексико-семантичної структури виразних синонімічних рядів, які протиставлені між собою відповідно до аксіологічної опозиції “добрий” / “поганий” та просторової сакралізованої опозиції “верх” / “низ”.

Така особливість організації частини ЛСГ “Віртуальний казковий, міфологічний простір” є наслідком пізніших надбань вірувань українського народу й відрізняє конститuentи першої та другої частин аналізованої ЛСГ. Але явище синкретизму в релігійності українців створило підґрунтя для органічного поєднання різних світоглядних, і як наслідок, лексико-семантичних систем у єдине ціле. Це дає підстави здійснити узагальнення спільних та диференційних семантичних рис досліджуваної парадигми й підсумувати специфіку її внутрішньої ієрархічної організації. Отже, локуси, що позначають казковий та міфологічний простір, репрезентують такі домінуючі смисли: ‘цей світ’, ‘медіальний каз-

ковий / міфологічний простір', 'медіальний християнський міфологічний простір', 'той світ', 'світ неживих', 'той казковий простір', 'міфологічний простір (той світ)', 'приємний для людини той світ', 'неприємний для людини той світ', 'рідний простір', 'чужий простір', 'той світ, де живуть праведники з Богом', 'той світ, де живуть грішники', 'той світ, де живуть праведники, розташований угорі', 'тип світу де живуть праведники з Богом', 'той світ, розташований унизу'. Лексика з ІС 'той світ' домінує в ЛСГ "Віртуальний казковий, міфологічний простір" та формує його ядро. Решта номінацій цієї ЛСГ належать до її периферії. Спостерігаємо в межах ЛСГ "Віртуальний казковий, міфологічний простір" такі антонімічні опозиції: "цей світ" / "той світ", "рідний простір" / "чужий простір", "простір добра" / "простір зла", "верх" / "низ", "простір живих" / "простір неживих", "близький" / "далекий". Опозиція "цей світ" / "той світ" корелює з протиставленням "свій" / "чужий простір". Це впливає зі змісту наведених прикладів, у яких свій простір мовець сприймає як близький, а інший – як далекий. Під час аналізу ЛСГ "Віртуальний казковий, міфологічний простір" було помічено, що денотативна сфера віртуальності, експлікована в ЛЗ конститuentів парадигми, копіює з деякими доповненнями земну дійсність. Розвиненість структури дослідженої ЛСГ свідчить на користь включення її до ядра мікрополя "Віртуальний простір".

Незважаючи на архаїчність локусів на позначення віртуального казкового, міфологічного простору та уявленої денотативної сфери, репрезентованої в ЛЗ проаналізованих номінацій, процеси розвитку цієї ділянки словникового складу не припиняються, адже почуття людини та її образна уява не має фіксованих меж. Дослідження цієї ділянки словникового складу сучасної української мови відкриває нову грань просторової лексичної семантики відповідно до семасіологічного підходу.

Література:

1. Байбурин А. К. Русские народные обряды, связанные со строительством жилища (к проблеме освоения пространства): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук по спец. 07.00.07 "исторические науки – этнография" / А. К. Байбурин. – Л., 1976. – 14 с.
2. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре / Н. Г. Брагина. – М.: Языки славянских культур, 2007. – 520 с. – (Studia philologica). (Вклейки после с. 128, 256).
3. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / Георгій Булашев; [ред. Т. П. Гуменюк; пер. Ю. Буряк; худ. В. Гарбуз]. – К.: Довіра, 1992. – 414 с.
4. Герасим'юк В. Марю лиш вогневим блискавки списом... / Василь

Герасим'юк // Струни Вічності: Збірник християнської поезії / [упоряд. Г. Кириєнко]. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 24 – 25.

5. Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій / Лідія Дунаєвська. К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1997. – 448 с.

6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Вид-во “Довіра”, 2006. – 703 с.

7. Живка З. Притча про пекло / Зоряна Живка // Струни Вічності: Збірник християнської поезії / [упоряд. Г. Кириєнко]. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 33 – 35.

8. Забіла Н. Зайчикова хата / Наталя Забіла // Українська дитяча література: Хрестоматія / [вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок]. – К.: Вища школа, 2002. – С. 263 – 266.

9. Іван Богданець // Семиліточка: Укр. нар. казки у записах та публ. Письменників XIX – поч. XX століття: Для мол. та серед. шк. віку / [упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської]; худ. К. О. Музика. – К.: Веселка, 1990. – С. 94 – 109.

10. Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Іст. реліг. моногр. / митрополит Іларіон. – К.: АТ “Обереги”, 1991. – 424 с.

11. Кирпа Г. Де рай? / Галина Кирпа // Струни Вічності: Збірник християнської поезії / [упоряд. Г. Кириєнко]. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 42.

12. Котляревський І. П. Енеїда / І. П. Котляревський // І. П. Котляревський. Твори у двох томах. – К.: Вид-во худ. літератури “Дніпро”, 1969. – Т. 1 / [вступна ст. чл. кор. АН УРСР Є. П. Кирилюка; іл. і портрет худ. А. Базилевича]. – 1969. – С. 35 – 300.

13. Левкиевская Е. Е. Пространство / Е. Е. Левкиевская // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / [под общей ред. Н. И. Толстого]. – М.: Международные отношения, 2009. – (Институт славяноведения РАН) Т. 4 П (Переправа через воду) – С (Сито). – 2009. – С. 304 – 308.

14. Лотман Ю. М. О понятии географического пространства в русских средневековых текстах / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: “Языки русской культуры”, 1996. – 464 с. – С. 239 – 249.

15. Нещасний Данило // Семиліточка: Укр. нар. казки у записах та публ. Письменників XIX – поч. XX століття: Для мол. та серед. шк. віку / [упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської]; худ. К. О. Музика. – К.: Веселка, 1990. – С. 144 – 151.

16. Потій І. Унія греків з костьолом римським 1595 / Іпатій Потій // Українські гуманісти епохи Відродження: антологія: [у 2 ч.]. Ч. 2 / [відп. ред. В. М. Нічик]. – К.: Наукова думка, Основи, 1995. – С. 101 – 130.

17. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / Проф. В. Я. Пропп. – Л.: Изд-во Ленинградского государственного Ордина Ленина университета, 1946. – 340 с.

18. Слобідський С. протоіерей. Закон Божий: Підр. для сім'ї та школи / Протоіерей Серафим Слобідський. – [3-є вид.]. – К.: Вид. відділ УПЦ КП, 2003. – 654 с.

19. Шалак О. А потім дихати забудемо... / Оксана Шалак // Струни Вічності: Збірник християнської поезії / [упоряд. Г. Кириєнко]. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 138.

20. Шевченко С. Слова / Станіслав Шевченко // Струни Вічності: Збірник християнської поезії / [упоряд. Г. Кириєнко]. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 139.

Лягіна І. А.,

Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

КОЛОРОНІМИ У СТРУКТУРІ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті розглядаються фразеологізми сучасної англійської мови, у структурі яких присутні назви кольорів. В результаті проведеного аналізу виявлені структурно-семантичні особливості англійських фразеологізмів з компонентом кольору.

Ключові слова: англійська мова, фразеологічні одиниці, колоронім.

This article is dedicated to phraseological units of contemporary English containing color names. As the result of the analysis we revealed the structurally-semantic peculiarities of English phraseological units with the component "coloronym".

Key words: English, phraseological units, the component "coloronym".

Феномен кольору цікавив людство з давніх-давен. Люди намагалися пояснити це явище, з'ясувати його дію на мозок і психіку. Спроби розробити теорію кольору сягають ще часів Платона, який вважав колір четвертим елементом відчуття [1, с. 145]. Так, зосередимо нашу увагу на компонентах фразеологізмів, а саме тих лексемах, денотативним значенням для яких є ознака кольору. Такі лексеми ми будемо називати *колоронімами* (від лат. *color* – колір, грец. *onima* – ім'я).

Метою даної статті є проаналізувати фразеологізми англійської мови з компонентом кольору та виявити їх структурно-семантичні особливості.

Об'єктом пропонованого дослідження виступають фразеологізми сучасної англійської мови, у структурі яких присутні назви кольорів.

Матеріалом проведеного дослідження слугували 450 фразеологічних одиниць (ФО), у структурі яких присутні назви кольорів, вибраних нами з різних фразеологічних джерел [3, 6, 7, 8].

ФО утворюються в мовленні і відображають ті явища і предмети, що безпосередньо оточують людей; люди в свою чергу, надають їм тих чи інших характеристик, в тому числі ознак за кольором. Отже, цілком закономірно, що у деяких фразеологізмах, які у виразнюють, емоційно забарвлюють образність в мовленні, саме колір є складовою частиною. Колір допомагає створити яскраві зорові образи з сухих абстракцій, що робить мовлення барвистим, соковитим та емоційно насиченим.

Як показало наше дослідження, в англійській мові найбільшу кількість становлять ФО з колоронімом *black* (24,71%). На другому місці ФО з компонентом *blue* (16,86%). Далі у порядку зменшення йдуть такі назви кольорів як *white* (15,01%), *red* (14,31%), *green* (9,47%), *yellow* (6,47%), *rosy*, *pink*

(3,24%), gray (2,78%), brown (2,54%), purple (0,69%), orange (0,23%). Серед ФО зустрічаються і такі, до складу яких входять два або більше колороніми. Вони становлять 3,69% проаналізованих фразем. Отже, у фразеологізмах найчастіше використовуються назви тих кольорів, які за теорією Ньютона не існують – чорний та білий. Однак ми погоджуємося з думкою Й. В. Гете, що чорний та білий є першоосновою утворення інших кольорів: “для виникнення кольору необхідні світло і морок” [1, с. 133].

Входячи до складу фразеологізмів, назви кольорів у деяких випадках втрачають своє первинне значення (ознака кольору) і набувають зовсім інших семантичних відтінків. У певних ФО можна виокремити значення компонента, в інших же це неможливо, бо взаємодія всіх компонентів фразеологізму породжує його значення. Семантика кожного з компонентів по-різному виявляється в різних типах ФО. Як показує наше дослідження, входячи до складу фразеологізмів, назви кольорів у деяких випадках втрачають своє первинне значення (ознака кольору) і набувають зовсім інших семантичних відтінків.

Для виявлення певних закономірностей в межах одного типу ФО розподілимо їх так, щоб наявно проступала деактуалізація компонента фразеологізму. Оскільки деактуалізація слова у складі ФО безпосередньо пов’язана з переосмисленням значення самого виразу, фразеологізми, до складу яких входить назва кольору, ми класифікуємо за типами переосмислення і виділяємо *фразеологізми-порівняння, фразеологізми-метафори, фразеологізми-метонімії*. До найважливіших типів переосмислення О.В. Кунін відносить також евфемізм [5, с. 169]. Але ми, посилаючись на стилістичний розподіл тропів, вважаємо за доцільне розглядати евфемізми та перифрази в межах метонімії

Охарактеризуємо виділені нами типи фразеологізмів, до складу яких входять колороніми.

Фразеологізми-порівняння. Як зазначає В. М. Мокієнко, в порівняннях зміст фразеологізму виражений майже експліцитно [4, с. 167]. У фразеологізмах-порівняннях можна виділити безпосереднє значення кожного компонента-колороніма. Тобто в таких фразеологізмах перший значущий компонент, у нашому випадку колоронім, як правило, вживається в буквальному значенні.

Цей тип моделювання наявний у стійких порівняннях, які ще називаються компаративними зворотами типу “as + прикметник + as + іменник (чи словосполучення). Наведемо приклади ФО, які належать до цього типу: *as black as night, as black as a crow, as green as a grass, as blue as a badger, as red as a rose, as red as a lobster, as white as snow, as white as sheet, as white as death, as yellow as gold*.

Фразеологізми-метафори. На думку багатьох вчених-лінгвістів найбільш розповсюдженим типом фразеологічного переосмислення є мета-

форичне. За визначенням О. В. Куніна, цей тип переосмислення є переносом найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним на основі реальної або уявної схожості [2, с. 124]. З метою з'ясування значення колороніма у складі метафоричних фразеологізмів, ми розглядаємо їх як вільні словосполучення. Адже, як зазначає В. М. Мокієнко, більшість фразеологізмів спочатку були вільними словосполученнями, заміна компонентів була для них природною [4, с. 16].

Наведемо приклади фразеологізмів, які належать до цього типу: *to look black, the pot calling the cattle black, to have a fit of blues, once in a blue moon, to show the white feather, white elephant, red cock, to paint the town red, in the green, to turn yellow, the gray mare is the better horse, to see through rose-coloured spectacles, in a brown study, a purple patch, the pink of health* та інші.

Фразеологізми-метонімії. Фразеолоізми цього типу базуються на метонімічному переосмисленні, що за висловом О. В. Куніна є переносом найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним за суміжністю [2, с. 129]. Оскільки метонімія базується на реальному зв'язку об'єкта номінації з тим об'єктом, який вона позначає, то переосмислене значення таких фразеологізмів асоціативно пов'язане з буквральним значенням компонентів.

Серед власне фразем-метонімії ми виділяємо декілька груп:

1) фразеологізми на позначення осіб через елемент їх одягу:

– верхній одяг (пальто, жакет, сорочка): *black coat* (священик, піп), *red coat* (англійський солдат), *blue-coat boy* (учень благородної школи), *black shirt* (фашист), *blue jacket* (матрос англійського військового флоту), *black gown* (католицький священик);

– головні убори: *red hat* (звання кардинала), *blue bonnet, blue cap* (шотландіць);

– аксесуари: *red tab* (штабний офіцер).

Всі ці вирази пов'язані з носієм того чи іншого одягу. Одежа в даному випадку є елементом, який виступає на позначення цілого. Колороніми в даних метоніміях виступають смислоутворювальними компонентами, завдяки яким відбувається розрізнення семантики даних ФО (*black coat, red coat* – в обох фраземах присутня лексема *coat*, отже саме лексема на позначення кольору є смислорозрізнявальною).

2) ФО на позначення людей, до складу яких входить колоронім, що означає колір одягу загалом: *the light blues* (кембріджські студенти на спортивних змаганнях), *the dark blues* (оксфордські студенти на спортивних змаганнях), *gray friar* (монах-францисканець), *black friar* (монах-домініканець).

Як і в попередній групі назви кольорів несуть основне семантичне навантаження і вживаються як складова частина цілісного поняття.

3) вислови, які позначають неістоти; їхні складові є частиною того об’єкту, який внаслідок переосмислення став у центрі семантичного ядра даної ФО: *the green cloth* (більярдний стіл), *green room* (артистична вбиральня – колись в них стіни були зеленого кольору), *black bottle* (отрута – назва посуду вживається замість вмісту), *black letter* (старовинний англійський готичний шрифт), *black literature* (книги з готичним шрифтом), *white letter* (латинський шрифт).

Як було зазначено вище, в межах метонімії ми будемо розглядати перифрази та евфемізми. Хоча межа між ними досить нечітка. Перифраз – це така стилістична фігура, що полягає в заміні назви предмета (чи явища) описом його найсуттєвіших ознак або вказуванні на їх характерні риси [5, с. 170]. Із назвами кольорів зустрічаємо наступні ФО-перифрази, які означають речовини: *yellow metal* (золото), *white fuel* (“біле паливо”, гідроенергія), *black gold* (нафта), *black diamonds* (кам’яне вугілля). Наведемо приклади ФО, що означають тваринний світ: *the little gentleman in black velvet* (кріт), *the gentleman in brown* (клоп). Наявні також перифрази на позначення предметів та явищ: *the long green* (гроші), *green stuff*, *green meat* (овочі, зелень), *the blue blanket* (небо). Деякі фразеологізми означають людей: *priest of the blue bag* (адвокат), *knight of the green cloth* (картяр), *black-coated workers*, *white-collared workers* (трудова інтелігенція), *the red-coated gentry* (британські солдати).

Що стосується евфемізмів, то це – явище лінгвосоціальне, зумовлене умовами та характером спілкування. Їх можна розглянути з психологічного боку. Такі фразеологізми як *the black man* та *the gentleman in black* означають диявола. В таких ФО чорний колір символізує світ темряви, де панує сатана.

Таким чином, аналіз ФО за типами переосмислення дозволив нам виявити певні закономірності семантики колоронімів в межах одного типу. Вони полягають в наступному:

1) колороніми у складі ФО, залежно від типу переосмислення, мають різний ступінь деактуалізації:

а) у порівняльних та метонімічних зворотах денотативні значення цих лексем здебільшого зберігаються;

б) у складі фразеологізмів-метафор семантика колоронімів виражена імпліцитно, що зумовлено ступенем переосмислення даних фразем. Тому зазначені лексеми можуть вживатися як у прямому, так і переносному значенні.

2) назви кольорів не лише впливають на загальне значення ФО, що цілком закономірно, але в деяких випадках виконують смислорозрізнювальну функцію.

Наступним нашим завданням ми вбачаємо подальше комплексне дослідження фразеологізмів з компонентом кольору в англійській мові.

Література:

1. Гете И. В. Избранные философские произведения. – М., 1964. – С. 133 – 145.
2. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. – М., 1986. – С. 124 – 129.
3. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. 5-е изд., перераб. – М.: Русский язык – Медиа, 2005.
4. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. – М., 1989. – С. 167.
5. Стилистика английского языка: Учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева и др. – К., 1991. – С. 169 – 170.
6. Longman Dictionary of English Idioms. – London, 1979.
7. Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners. – Pearson Education Limited, 2009.
8. Oxford Dictionary of English Idioms by A. P. Cowie, R. Mackin & I.R.McCaig. – Oxford, New York etc.: Oxford University Press, 1993.

Мандрик Н. В.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРІЗВИЩ РІВНЕНЩИНИ)

Стаття присвячена висвітленню питання реконструкції системи ідентифікації особи у зв'язку з тим, що фактори, які призвели до стабілізації двоімennих і триімennих антропонімних систем сучасної української мови, заховані глибше.

Ключові слова: антропоніміка, назва особи, апелятив, суфікс, афікс, лексико-семантичний спосіб.

The article deals with issue of person identification reconstruction system in connection with the factors which brought to the stabilization of two names and three names anthroponymic systems of modern Ukrainian language, which are hidden duper.

Key words: anthroponymics, person's name, apellateve, suffix, affix, lexical and semantic way.

Безліч імен є на світі і безліч прізвищ. Імена та прізвища створювалися віками, всі вони несуть у собі якусь таємничість, якусь приховану суть. Кожен народ має імена, властиві саме йому. У кожного народу вони створювались за певних обставин.

Українські імена та прізвища також мають свою історію виникнення.

Звичайно, не можна охопити всі типи українських прізвищ – цього величезного за обсягом і надзвичайно розмаїтого за будовою і значенням основ лексичного шару нашої мови. Але потрібно наголосити, що наше ім'я та прізвище – це не сухий, позбавлений суті паспортний знак. Це вічність, яка не вмирає, не зникає, не зітліє.

Вважаємо цю тему надзвичайно актуальною у наш час, коли Україна стала незалежною державою і йде у своєму розвитку вперед. Адже, щоб будувати вільну, міцну державу, в першу чергу потрібно знати історію, яка, безперечно, міститься у наших іменах та прізвищах.

У цій статті буде спроба дослідити історію створення імен та прізвищ Рівненщини, їх будову та значення, типи та форми.

Об'єкт антропоніміки – власні особові назви, або антропонімія, – був предметом зацікавлень ще античних філософів. Має давні традиції і наукова розробка різних антропонімічних проблем. Але як окрема наукова галузь антропоніміка почала формуватись зовсім недавно – лише в другій половині минулого століття.

Однак із цього часу ці молада галузь науки почала активно розвиватись, оскільки зростає інтерес до дослідження і наукового вивчення осо-

бових назв різних народів. З'явилися великі монографічні дослідження, наукові збірники, матеріали міжнародних ономастичних симпозіумів та національних антропонімічних нарад і конференцій, які стали проводитись майже щорічно.

Перші вагомі досягнення в розвитку східнослов'янської антропоніміки пов'язані з появою монографічних досліджень і ґрунтовних статей таких дослідників, як В. Никонов, О. Суперанська, Л. Щетинін, Г. Милославська – з російської, М. Бірило, М. Судник – з білоруської, Л. Гумецька, Ю. Редько, П. Чучка, І. Сухомлин, М. Худаш, Р. Керста – української антропоніміки.

Українська антропонімія, у першу чергу прізвища та прізвиська, стали об'єктом наукових зацікавлень ще в другій половині XIX століття. Першими виявили інтерес до дослідження українських особових назв етнографи та історики, і тільки у наступному столітті звернулися до їх дослідження й мовознавці. Проте справжнє поживлення у дослідженні української антропонімії, вже на сучасних наукових і методологічних основах, відбулося лише з шістдесятих років XX століття.

Предметом дослідження були матеріали словника “Сучасні прізвища Рівненщини” Ярослава Остаповича Пури [3].

Тому метою нашого дослідження буде вивчення засобів формування українських антропонімів.

Формування і становлення українських прізвищ значною мірою відображають національний поступ. За даними В. Никонова найскоріше прізвища виникли на півночі Італії в X-XI ст. як в економічно найбільш розвинутій ділянці Європи, відтак у Франції, а після захоплення норманами Англії, і там. Однак, поширення прізвищ у названих країнах аж ніяк не означає їх остаточного утвердження, бо процес становлення цих ідентифікаційних знаків є тяглим у часі для всіх народів.

Процес виникнення і усталення прізвищ як окремого класу спадкових найменувань людей охоплює великий проміжок часу. Найраніше спадкові родові назви виникли в середовищі вищих верств феодального суспільства – князів, магнатів, власників маєтків.

Так нові суспільні стосунки викликали потребу переходу до нової, більш зручної й доцільної системи іменування. Уже джерела XVI ст. фіксують такі князівські найменування як Андрей Михайловича Сангушковичь Каширский. Другу частину цих найменувань дослідники кваліфікували як родову прізвищеву назву, тобто вона позначала Андрія Михайловича з роду Сангушковичів Каширських. Поширеним типом спадкових іменувань князівських і шляхетських родів були наймення, що утворювались від назв населених пунктів за допомогою суфіксів -ський, -цький, -зький. Є численні докази того, що назва представників феодальної верхівки на -ський, -цький, -зький, особливо у XIV-XVI ст., у більшості ви-

падків – це назви за певним населеним пунктом, що був місцем проживання князя і тому вважається центром феодалного володіння, а такі назви представників соціальних низів та середніх станів у більшості прямо вказували на місце їхнього походження. Наприклад, князь Порицький (Порицьк – містечко у Володимирському повіті), князь Дольський (Дольськ – село у Ковельському повіті), Охлоповський (Охлопов – село у Володимирському повіті).

Найменування княжеських родів, утворені від назв вотчин за допомогою суфікса -ський (Волховські, Коломенські, Трубецькі).

В Україні протягом XIV-XVII ст. родові прізвища закріпились серед більшості жителів міст. У селян в Україні прізвища з’явилися найпізніше: наприкінці XVIII ст. було скасовано гетьманство, повністю ліквідовані рештки давнього суспільно-політичного ладу та замінено загальнодержавними порядками. Західноукраїнськими землями заволоділа після розпаду Польщі 1772 р. Австро-Угорщина. Обов’язкова військова служба була запроваджена і там, і там. Новобранців записували обов’язково на прізвище (найчастіше ним ставало давнє прізвисько, “вулична кличка”). Якщо це вуличне прізвисько було аж надто “вуличним” рекрута записували за батьковим ім’ям (мало бути Алексій, Степанов сын, Голопушенко, а записали Алексій, Степанов сын, Степанов).

Після скасування кріпацтва в 1861 р. з’явилась потреба дати усьому населенню прізвища. Колишні кріпаки в Україні одержували прізвища найчастіше з таких трьох джерел: записували вуличне прізвисько, якщо воно було і якщо воно годилось як прізвище; перетворювали на прізвище ім’я батька або діда; траплялись випадки, коли усім кріпакам записували ім’я їх поміщика.

Протягом XVIII і XIX ст. українські прізвища були ще категорією змінною. Змінювались прізвища тих, хто переходив з однієї суспільної категорії в іншу. У XVII ст. українські прізвища змінювались на лад польських, згодом з’явилися прізвища на -ов у численних інтелігентів дворянського походження.

У XIX ст. процес стабілізації прізвищ був закінчений. Але це не означає, що жодних змін у складі українських прізвищ з того часу не відбулося. Ці зміни – малопомітні, але постійні – відбуваються з кількох причин. Прізвища, утворені від діалектних слів, вирівнюються до нормативних (Когутек – Когутяк, Оничюк – Онищук). Існуючі прізвища можуть змінюватись чи внаслідок свідомих дій їх носіїв, чи внаслідок помилкових записів у документах. Крім того, частина прізвищ зникає (вмирає рід), частина нових з’являється – як наслідок офіційної зміни старого прізвища, як надання прізвища дітям, батьки яких невідомі, та ін.

Цікаво, що закону, який би встановлював обов’язковість прізвищ у дореволюційній Україні так і не було (були окремі адміністративні роз-

порядження, які торкались різних верств населення). Не було й єдиних паспортів (їх мали переважно жителі міст).

Після 1917 р. старі паспорти були відмінені.

І незалежно від того, коли виникло прізвище, від якого слова і яким чином воно утворене (діалектне чи просторічне, пісенне чи прозаїчне), усі вони рівні перед законом – стилістично (бо всі вони на сьогодні стилістично нейтральні), хронологічно (бо всі вони сприймаються як сучасні, якими б давніми не були), юридично (бо всі вони вважаються офіційними найменуваннями, записуються в документах, нехай би навіть походили від слів просторічних, нелітературних).

Говорячи про походження сучасних українських прізвищ, не можна оминати й таке важливе їх джерело, як вуличні прізвиська. Генетичний зв'язок із прізвищем закріпився в самому значенні українського слова “прізвище”. Інше походження має російське слово “фамилия”, запозичене через польську або німецьку мову з латинського *familia* “домочадці, родина”. Щоправда, слово “фамилия” почало вживатися лише з часів Петра I, до того друге найменування людини позначали в російській мові “прозвище”.

Прізвиська, в тому числі й спадкові, були невід'ємною рисою сільського народного антропонімікону. Показово, що навіть офіційне закріплення прізвищ не змогло витіснити вуличні прізвиська, які дожили до нашого часу. Мешканці багатьох українських сіл, крім прізвища, мають вуличне прізвишко, причому останнє нерідко є більш вживаним серед односельців. Паралельне побутування офіційного й вуличного прізвища є як типовою рисою сучасного закарпатського антропонімікону.

На тлі загальноукраїнського антропонімікону офіційні і неофіційні особові найменування не мають відмінностей ні за типами творення, ні за лексичним значенням слів, від яких походять. Слід підкреслити, що в антропонімії одного села кожна з цих двох груп найменувань часом виявляє тенденцію до відособлення, внаслідок чого утворюються дві окремі антропонімічні системи, кожна з яких має свою семантичну й структурну специфіку. Для прикладу можна навести антропоніми Рівненщини, де поширені такі старожитні прізвища, як: Бондар, Гончарук, Шевчук, Кравчук, Іщук, Попик, Юпик, Сіньковський, Грушковський, Крюковський, Новаковський, і вуличні прізвиська Цар, Голод, Самійло, Півень, Орел, Гусак, Рабець, Бульба. Якщо в групі прізвищ переважають найменування, похідні від назв професій і населених пунктів, то в другій – лексеми на позначення птахів.

Різняться вони й у словотворчому плані – прізвища представлені головним чином утвореннями з суфіксами *-ук (-чук)* і *-ський*, а прізвиська – безафіксними найменуваннями, утвореними від загальних слів (“цар”, “голод”, “півень” та ін.) лексико-семантичним способом.

Вуличні прізвиська, значна частина яких побутує сьогодні у поважній ролі офіційних прізвищ, належить до найкolorитнішої групи особових найменувань. Вони є своєрідною енциклопедією народного побуту, звичаїв, духовної культури. В них яскраво відбився національний характер українця, його схильність до жарту, дотепу, веселого, влучного слова. І дійсно, значенневий діапазон прізвищ, які походять від вуличних прізвиस्क, є надзвичайно широким. Вони могли вказувати на якусь рису зовнішності або вдачі першого носія прізвиська, як наприклад: Безбородько, Білоус, Голобородько, Безух, Безпалько, Бородай, Дзюба, Довгань, Горбаль, Мовчан, Стогній, Шумило, Червонопський (від “червоний писок”), Кривобок, Довгошия, Кирпа, Лисий, Тонконіг, Білоножко, Криворучко, Худаш, Циба, Щербань та ін.

Певну ваду мовлення відбивала первісне значна частина прізвиस्क на – ало типу Цокало, Цикало, Цмокало, Цюкало, Штокало, Шокало, Гакало, і т.п.

Далеко не кожне прізвище легко піддається тепер поясненню навіть у тих випадках, коли основа його прозора. Як пояснити, наприклад, мотиви виникнення таких прізвищ, як Буряк, Куліш, Лобода, Плачинда, Пиріг, Мороз, Стародуб, Качур, Редька, Книш, Цвях, Ковбаса, Король, Апостол, Шелест, Явір, Шабатура та багато інших? Можна припустити, що котрийсь із прадідів Тарапати був неспокійним за вдачею чоловіком (слово “тарাপата” означає “клопоти, неспокій”), Недайкаші чи Недайдорща – неподільчивим, а Простибоженко занадто часто повторював слова “прости боже”. Проте справжні причини появи цих і багатьох інших прізвищ, в основу яких лягли прізвиська, сьогодні встановити неможливо.

Надзвичайне розмаїття типів українських прізвищ виявляється у великій групі іменувань, що вказують на ремесло, професію, вид заняття першого носія прізвища. Народні найменування осіб за родом діяльності зберігають, зокрема, такі популярні українські прізвища, як Швець (і похідні від нього Шевченко, Шевчук, Шевчишин), Гончар (Гончаренко, Гончарук), Кравець (Кравченко, Кравчук), Мельник (Мельниченко, Мельничук), Мірошник (Мірошниченко), Ткач (Ткаченко, Ткачук), Колесник, Скляр (Скляренко, Склярчук), Килимник, Різник (Різниченко), Стороженко, Пастух (Пастушенко), Олійник, Пивовар, Кухта, Толбакар та ін.

Деякі прізвища походять від жартівних прізвиस्क людей тієї чи іншої професії, ремесла. Просторічними кличками теслярів були первісно прізвища Дубогризенко, Короцюпенко; мельників – Мукосієнко, Крупидеренко; шевців – Тягнишкіра; різників – Козоріз, Козолуп тощо.

Народні назви співів і музикантів спричинилися до появи прізвищ Кобзар, Кобзаренко, Співак, Скрипник, Цимбалюк та ін.

Церковнослужителі різного рангу представлені в таких прізвищах, як

Дяк, Дяченко, Дячук, Попенко, Панамарчук, Титар, Титаренко, колишне міське й сільське начальство – у прізвиськах Війт, Войтенко, Комісаренко, Гуменний, Гуменюк, Присяжнюк і т.ін.

Прізвиська, пов'язані з окремими частинами людського тіла, були, як бачимо, достатньо популярні, і на їх основі оформилась значна частина прізвиськ: Бородін, Ребров, Зубов, Пальчевський, Голованов, Головацький, Головачук, Головка, Горбачук, Горбенко, Горбань, Горлов, Горменков, Губеня, Зубчик, Зубчинський, Кищенко, Локтін, Литкін, Череватий, Черевко і ін.

В якості прізвиськ, які лягли в основу прізвиськ, могли виступати і назви частин тіла тварин, наприклад: Кліщевнік, Копитко, Копитін, Крилов, Крильчук, Лапко, Мордюк, Хвостов, Хребтов, Хрощевський.

Назви тварин є одним із головних джерел прізвиськ і прізвиськ, утворених від них, які в українській мові настільки багато численні, як і в інших мовах світу.

1. Назви птахів. В Україні птахи завжди користувалися великою любов'ю, і багато прізвиськ утворилось від їх назв: Сорока, Сорокін, Сороченко, Соловей, Соколов, Соколовський, Синиця, Синчук, Сич, Сиченко, Лебедицький, Лебідь, Воронець, Воробей, Воробйов, Голуб, Голубков, Гусарчук, Гусенко, Галкін, Грач, Грачов, Зузулін, Бакланов, Беркута, Дрозд, Дроздов, Дятлик, Журавський, Журавльов, Півень та інші.

2. Назви ссавців. Прізвиська, які походять від назв ссавців, досить поширені, хоча не такі численні, як прізвиська, що походять від назв птахів. Серед найбільш поширених українських прізвиськ виділяються: Волков, Зайцев, Баранов, Бик (Биков), Соболев, Соболевський. Інші приклади: Борсук, Бугай, Бобрик, Кабанець, Кабанюк, Кобилянський, Козленко, Коровкевич, Котов, Котович, Кріль, Крот, Хом'яков, ін. Назви тварин, невідомих в Україні, не використовувались в якості прізвиськ. Тому, такі прізвиська як Кітов, Львов не могли піти від кіт, лев, а походять від Кіт (Тіт), Лев. Прізвиська, які походять від назв екзотичних тварин, – це, як правило, штучні прізвиська, що належали представникам духовенства.

3. Назви риб. Прізвиська, що походять від назв риб, менш численні, ніж прізвиська перших двох груп. Найбільш поширені: Єршов, Щукін, Окуневич, Карасенко, Сомов, ін. Поширене прізвисько Карпов (Карповець, Карпович) може походити як від імен Карп, так і від назви риби карп.

4. Назви комах. Комахи завжди були в полі зору людини, а різноманітність і поведінка комах обумовили вибір деяких їх назв в якості прізвиськ. Деякі прізвиська, які походять від назв комах: Комар, Жучок, Жуков, Блохін, Муравйов, Таракан, Шершень.

5. Назви інших представників тваринного світу. Прізвиська від назв рептилій: Зміяк (Зміян), Черепашкин.

Прізвиська від назв морських тварин: Губкін, Раковець, Черв'юк.

Прізвища, які походять від ботанічних термінів. Даний розділ включає в себе прізвища, утворені від назв дерев, трав, квітів, овочів, фруктів, ягід і т.п. В якості прізвищ ботанічні терміни менш поширені, ніж зоологічні.

1. Назви дерев. Прізвища, які походять від назв дерев, утворюють значну групу в даному розділі: Береза (Березинський, Березнюк), Берест, Вербицький, Вербняк, дуб овець, Кленіков, Липа (Липинський), Соснюк, Осокор. В деяких випадках прізвище може бути утворене як від хрестинного імені, так і від назви дерева, наприклад: Калиновський, Калина, від форми імені Каленик, або калина (дерево). Прізвища, які походять від назв екзотичних дерев, відносяться до штучних прізвищ духовенства.

2. Назви інших рослин і культур. Можливо, це найбільш численна група прізвищ, які походять від ботанічних термінів. Популярність рослин пояснюється тим, що вони складають основу харчування, широко використовуються в медицині і промисловості. Приклади: Верес, Дягель, Лопух, Моховик, Пшеничний, Травицький, Хмелевський, Ячменник.

Приклади прізвищ, які походять від назв овочів: Бобович, Борщ, Борщевський, Горохов, Капустинський, Редька, Редько, Цибуля, Цибульський.

3. Назви фруктів і інших плодів. Приклади: Вишневський, Гарбузов, Жолудев, Горіхов, Грушевський. Приклади прізвищ, що походять від назв ягід: Малиновський, Ягодка. Додамо до цього розділу декілька прізвищ, утворених назвами грибів: Моховик, Боровик, Грибов, Грибок.

4. Інші ботанічні назви. Ряд прізвищ пов'язаний з різноманітними аспектами ботанічної термінології. Деякі походять від назв лісів і дібров: Дубровський, Лісовець, Лісовий, Лісничук. Інші, більш поширені, пов'язані з назвами різних частин дерев і рослин чи продуктів: Колос, Колосков, Корень, Зернов, Ликовець, Соломко, Шишкін.

Прізвища, що походять від назв продуктів харчування чи напоїв. В минулому харчування займало значно більше місця в житті українців, ніж тепер, і тому воно стало джерелом для кількох прізвищ. Хліб був головним продуктом харчування і існує декілька прізвищ, які походять від назв різноманітних хлібобулочних виробів: Булейко, Комач, Коровайкін, Бублик, Галушко. Інші приклади: Кашин, Квасов, Кисіль, Маслов, М'яско, Салов, Наливайко, Пивоваров.

Прізвища, які походять від назв тканин, одягу, взуття: Онучин, Чобот, Сороченко, Атласов, Шубін.

Прізвища, які утворились від назв житлових і господарських будівель. Значне число прізвищ походить від термінів, які пов'язані з житлом, будівництвом споруд. Наводимо лише обмежений список: Цегленко, Брус, Леміш, Лемішко, Смолин.

Прізвища, які походять від назв знарядь праці і предметів домашньо-

го вжитку. Майже кожне знаряддя чи предмет вжитку може використовуватись як прізвисько, і, відповідно, з нього можна утворити прізвище. Ось підбір таких прізвищ: Сверлович, Молоток, Лопатюк, Шило.

Прізвища, які походять від назв транспортних засобів. Приклади: Колісниченко, Колесник, Корабльов.

Отже, українські імена та прізвища надзвичайно різноманітні і багаті. Вони є своєрідною енциклопедією побуту, звичаїв, духовної культури. В них яскраво відбився національний характер українця, його схильність до жарту, дотепу, веселого, влучного слова. Причини значно ширшого, порівняно з іншими народами, побутування серед українців колоритних прізвищ з виразним гумористичним відтінком у значенні слід шукати в нашій історії.

Література:

1. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. / Л. Л. Гумецька. – Київ, 1958. – 298 с.
2. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українця XIV-XVII ст. / М. О. Демчук. – Київ: Наукова думка, 1988. – 169 с.
3. Пура Я. О. Сучасні прізвища Рівненщини / Я. О. Пура. – Рівне, 1990. – 202 с.
4. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К.: Наукова думка, 1966. – 416 с.
5. Худаш М. З. З історії української антропонімії / М. З. Худаш. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 236.
6. Чучка П. П. Розвиток імен та прізвищ / П. П. Чучка // Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 592-620.

Мартинюк О. М.,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ІМПЛІЦИТНЕ ВИРАЖЕННЯ АКТАНТНОСТІ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто проблему імпліцитного вираження мовних одиниць (актантів) у поверхневій структурі речення. Окреслено основні параметри поняття імпліцитності та її прояв у висловленні.

Ключові слова: імпліцитність, експліцитність, асиметрія, актантність.

The article deals with the implicit expression of lingual units (actants) in the sentence surface structure. The main parameters of implication and its expression in the utterance are described.

Key words: implication, explication, asymmetry, actancy.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, інформація може передаватися експліцитно та імпліцитно. Експліцитна інформація виражена вербально і сприймається слухачем із значень мовних одиниць, тоді як імпліцитна інформація – прихована, словесно невиражена, смисл якої виводиться із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування.

У мовознавстві теоретичним підґрунтям розмежування тенденції імплікації та експлікації слугувала концепція Ф. де Соссюра [9, с. 308], С. Карцевського [6] про подвійну структуру мовного знака, сутність якого полягає у відсутності однозначної, формальної і прямої відповідності між двома його компонентами – формою (позначене) та змістом (позначуване). Якщо існують однозначні відношення між цими двома компонентами, тоді зберігається симетрія; якщо ці відношення порушуються, це призводить до асиметрії. На думку Ш. Балі, невідповідність між позначуваним і позначеним є правилом [3, с. 16].

Таким чином, імпліцитність пов'язана з асиметрією плану вираження та плану змісту, тобто коли зміст думки є ширшим свого вираження в мовних одиницях.

Проблема імплікації знайшла своє відображення у ряді праць з граматики (А. В. Бондарко, С. Д. Кацнельсон, Л. Г. Колядко), з семантичного синтаксису (М. В. Нікітін, Дж. Лакофф), у дослідженнях семантичної структури речення (Н. Д. Арутюнова, В. А. Звегінцев, Г. Г. Почепцов), тексту (О. С. Ахманова, І. Р. Гальперін). Однак, це питання і досі є актуальним, а саме, як невиражені (імпліцитні) актанти впливають на розуміння інформації, що міститься у реченні-висловленні.

Метою дослідження є визначення особливостей імпліцитного вираження актантів у поверхневій структурі речення.

© Мартинюк О. М., 2010

Об'єктом дослідження є актантні синтагми у реченнях французької художньої літератури і публіцистики.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) окреслити основні параметри поняття “імпліцитність”; 2) з'ясувати імпліцитний значеннєвий потенціал актантності у французькому реченні-висловленні.

Не викликає сумніву те, що саме у висловлюванні (реченні), як мовленнєвій одиниці, безпосередньо й найпомітніше проявляє себе можлива імпліцитність компонентів його змістової структури. Однак, як свідчать дослідження, імпліцитність може бути також на рівні слова і словосполучення. На рівні слова імпліцитний зміст простежується у займенниках чи субститутах (il, on, chose...), слова зі значенням події; на рівні словосполучення – це логічні ланцюжки, які випали; на рівні речення будь-яка структурна неповнота свідчить про наявність імпліцитності, хоча поняття імпліцитності є ширшим поняття неповноти, оскільки імпліцитний зміст можуть мати також речення повні з погляду структури. Тому ми схилиємося до думки тих дослідників імпліцитності, що вкладають у це поняття достатньо широкий зміст, що дає змогу охоплювати ним не тільки прояви прихованої семантики мовних одиниць різної структури, а й прихованість дериваційних структурно-семантичних перетворень.

Необхідно зазначити, що мовознавці по-різному тлумачать поняття імпліцитності, наприклад: 1) “прихованість, невираженість” (Ахманова О.); 2) “економний спосіб відображення позалінгвального змісту” (Мединська В); 3) “нетиповий спосіб вираження категорій змістового плану” (Бацевич Ф.); 4) “явище, що виникає в результаті пропуску окремих компонентів чи ланок у структурі висловлення” (Вардуть І); 5) інформація, яка не входить безпосередньо у значення компонентів тексту, зафіксованих у словнику, але водночас вичленовується і сприймається слухачем” (Борисова О.); 6) домислювання безпосередньо не вираженого змісту (Багдасарян В., Нікітін М.); 7) “додатковий смисл, що базується на синтагматичних зв'язках елементів антецедента (Арнольд І. В.).

На думку В. Багдасаряна, імпліцитне існує не на поверхні, а в глибині висловлення, як нижній, прихований шар змісту, воно є “щось несамостійне, залежне, похідне” [2, с. 6].

Зміст спирається не лише на мовні форми, але й інші (невербальні) різновиди засобів [5, с. 23]. Тому інтонація, жести, міміка, конкретна ситуація сприяють розумінню висловлення з імпліцитними елементами.

Таким чином, імпліцитність – це невербалізована інформація, яка розкривається у площині співвідношення мислення й мови, як особливий непрямий спосіб вираження думки, і виділяється на основі зв'язку експліцитних значень мовних одиниць з контекстом, фоновими (енциклопедичними) знаннями комунікантів і виявляється в конкретних умовах спілкування.

Поєднання у значенні одного висловлювання імпліцитно та експліцитно вираженої інформації можливе завдяки асоціативному зв'язку між елементами денотативної ситуації, що відображаються у нашій свідомості, коли “називання лише одного з елементів є достатнім для того, щоб уявити всю ситуацію” [8, с. 38].

Таким чином, розмежування експліцитного та імпліцитного змісту у висловлюванні дозволяє реципієнту повідомлення повніше розкрити ту інформацію, яку потрібно було зрозуміти, і яка демонструє комунікативні інтенції мовця.

Так, наприклад, речення “*Thomas roule tellement vite qu'aujourd'hui il se retrouve à pied*” [16] є імпліцитним висловлюванням, яке можна інтерпретувати, як: “*Il a eu un accident, il n'a plus de voiture*”. Таким чином, незважаючи на те, що це речення є повним у синтаксичному відношенні, інформація представлена у поверхневій структурі імпліцитно, яку слухач повинен “декодувати” самостійно.

Розглянемо інші подібні приклади, де смисл висловлювання є прихованим на поверхні, і лише звернення до глибинної структури речення дозволяє інтерпретувати значення висловлювання: “*Une tempête est annoncé à l'Ouest, tu devrais appeler tes parents*” [16]. При декодуванні імпліцитної інформації отримуємо таке речення: “*Tes parents habitent à l'Ouest, donc il faut les prévenir*”.

Інше імпліцитне висловлювання, наприклад: “*La neige s'est fait rare cette année, certaines stations ont déposé le bilan*” [16], може мати таку експліцитну структуру: “*Les stations n'ont pas vendu assez de forfait*”.

У наступному прикладі: “*Après seulement deux ans, de nouvelles élections présidentielles sont organisées*” [14, с. 9], прихована інформація розкривається таким чином: “*Le président actuel a démissionné*”.

Можливість різного “прочитування” мовних одиниць пояснюється самою природою мовного знаку, проявленою в його лексичній і граматичній полісемії, омонімії, динамічності та варіативності, а також відсутністю природного зв'язку між позначуванним і позначеним, між знаком і денотатом.

У зв'язку з проблемою імпліцитного вираження інформації у реченні-висловленні, у статті розглянуто питання поверхневої репрезентації актантів за допомогою синтаксичного нуля.

За допомогою нульового додатка мовознавці позначають актант дієслова, який не має фонетичного вираження у реченні, тобто він виступає імпліцитним додатком. Мовознавці Lambrecht K. et Lemoine K., Noailly M. аналізують різні випадки нульового додатка у сучасній французькій мові [10; 11; 12].

Lambrecht K. et Lemoine K., наприклад, виділяють три групи нульових додатків: 1) нульове неозначене вираження додатка (референт нульово-

го додатка є незалежним від контексту і нечітким); 2) означене вираження (у цьому випадку ситуація є означеною контекстуально); 3) вільне вираження додатка (референт отримує означене чи неозначене тлумачення відповідно до контексту висловлювання) [10].

Оскільки, для розкриття імпліцитної інформації використовується семантика мовних одиниць, тому було досліджено імпліцитний значеннєвий потенціал семантичної актантності, яка представлена суб'єктом та об'єктами.

Як свідчить досліджуваний матеріал, інколи семантичний суб'єкт може бути повністю чи частково усунений з повідомлення, і це залежить від певних умов: очевидність суб'єкта, що не потребує його словесного позначення, нестача і невизначеність інформації про суб'єкт, його чисельність або ж свідоме усунення особи мовця [7, с. 133].

У реченні *“Pour la première fois un prix du public a été décerné grâce au soutien du ministère des Affaires étrangères et de RFP”* [13, с. 6] реальний неозначений суб'єкт *on* є вираженням імпліцитно (=on a décerné un prix...). Можна припустити, що суб'єкт є об'єднаним, тоді частина виконавців присутня у поверхневій структурі у вигляді сирконстанта *“grâce au soutien du ministère des Affaires étrangères et de RFI”*.

Семантичний суб'єкт може мати обмежену поверхневу реалізацію у висловлюванні, наприклад: *“Ils se posent des questions éthiques sur le fait d'utiliser le sous-sol comme “poubelle””* [14, с. 10]. Це речення може трансформуватися у *“On pose des questions...”*, де суб'єкт буде неозначеним. Актант *“on”* може позначати особи *“nous”*, *“ils”*, *“vous”* залежно від контексту і обставин.

У наступному прикладі семантичний суб'єкт не виражений у поверхневій синтаксичній структурі; крім того, висловлювання зображає ситуацію про стан рослин унаслідок природних явищ (спеки), тому семантичний суб'єкт не є виконавцем дії, а лише спостерігачем: *“La croissance des forêts et des végétaux s'est en effet pratiquement interrompue sous l'effet de la chaleur [...]”* [15, с. 395].

Якщо джерелом виступає небажання повторювати щось, вже назване в контексті чи те, що передбачається назвати в ньому, то з'являються пропуски, що характерно здебільшого для розмовної мови: *“Les steaks, moi, je préfère manger _saignants”*; *“Vous avez acheté _en solde?”* [15, с. 428].

Інколи нульовий об'єкт (II актант) може отримати подальшу деталізацію в іншому компоненті конструкції, наприклад: *“C'est une chose si douce que de louer _, et surtout ses amis”* [10, с. 82]. У цьому реченні відбувається переміщення об'єкта в кінець висловлення, щоб компенсувати відсутність додатка при перехідному дієслові.

Дуже часто можна спостерігати відсутність об'єкта при інфінітиві, наприклад: *“La magie des séries, c'est de surprendre, de dépayser _* [16].

"*Dans certaines industries, il y a des gens aujourd'hui qui ne savent plus fabriquer_ comme avant*" [14, с. 11].

Таким чином, імпліцитні (нульові) об'єкти не виражені на синтаксичному рівні, і тому дієслово синтаксично є неперехідним, наприклад: "*Ce roman amuse_ quand on le prend avec humour*" [15, с. 399]. У цьому реченні "нульовий" додаток знаходить своє вираження у суб'єкті "*on*" при розгортанні висловлювання.

Нульові об'єкти можуть бути внутрішньо зумовлені, лексично зумовлені, семантично зумовлені та референтно пов'язані з лінгвістичним чи екстралінгвістичним контекстом, наприклад: "*Maîtrisez-vous vos interviews? C'est capital, les interviews. Je maîtrise_*"; "*Ben, qu'est-ce que tu fais? J'explore_*" [11, с. 154]. В останньому прикладі визначення імпліцитного актанта є нечітким, оскільки може позначати місце ("місце навколо мене"). Непередбачуваність додатка спостерігається і у наступному реченні, коли лише екстралінгвістична ситуація дає змогу визначити актант дієслова, наприклад: "*Fais voir_*" [10, с. 50], "*La bleue, je prends_*" [16]. Невиражений актант може мати вузьке визначення, як наприклад "*nanip чи конверт*" у реченні: "*Dans ma hâte à décacheter_, j'ai déchiré la feuille* [10, с. 76]. Необхідно зазначити, що імпліцитний додаток може бути семантично передбаченим, коли валентність дієслова вимагає лише один конкретний актант, наприклад: "*Crystal claqua dans ses mains. On décilla_*" [11, с. 54]. У цьому реченні єдиним можливим додатком при дієслові "*déciller*" може бути актант "*yeux*".

Іншим виявом імпліцитної інформації можуть бути одноядерні речення (зокрема, номінативні) з лексичною незаповненістю певних синтаксичних позицій. Це зумовлено внутрішньою формально-змістовою природою відповідних типів висловлювань. Домислювання подібних імпліцитних структур при їх актуалізації спрямоване не на контекстуальне чи ситуаційне словесне відновлення якихось невербалізованих семантичних компонентів, а на мисленнєве доповнення, достатнє для адекватного сприйняття комунікативного змісту таких імпліцитних висловлювань. Найчастіше номінативні речення зустрічаються у вигуках, запитаннях, заголовках, слоганах і т.п., наприклад: "*Quelle histoire?*", "*Difficile, cette leçon!*", "*A bas les tyrans!*", "*Belle la vie!*" [14, с. 400].

Номінативні речення можуть містити особливі часові та локативні експліцитні форми, що характеризують ситуацію в цілому, наприклад: "*Quel bruit dehors!*" [14, с. 425].

Номінативні висловлювання на зразок: "*Quel temps superbe!*", "*Quelle forêt!*", відносять до імпліцитних, оскільки в них не є вербалізованими всі компоненти синтаксичної структури. Повнота двоядерних висловлювань полягає в експліцитному вираженні обох компонентів їх семантичної структури – предикатного й актантного, що відповідає логічній

структурі судження з його суб'єктом і предикатом, які в цьому випадку експліцитно виражені у зовнішній формально-лексичній будові висловлювання.

В номінативних реченнях йдеться про синкретизм, суміщення синтаксичної семантики, властиві для імпліцитного характеру її вираження. Таким чином, суб'єкт та предикат об'єднані в одному компоненті (актанті).

Необхідно зазначити, що імпліцитні структури певним чином зближуються з еліптичними реченнями. Синтаксичні структури, імпліцитність яких зумовлена їх внутрішніми формально-змістовими особливостями, закладеними в мовній системі, зближує їх з еліпсисом те, що у них відсутня поверхнева вербалізація компонентів їх змісту, які вимагають домислювання. Певні відмінності її проявів лише викликають необхідність зважати на відповідні види (підвиди) домислювання та виділяти різні типи прихованої семантики. В еліптичних реченнях відсутній елемент синтаксичної структури призводить до нерозуміння висловлювання, або ж потребує додаткових засобів (контексту, ситуації) для семантизації висловлювання.

Імпліцитні структури потребують також домислювання з опорою на контекст та ситуацію спілкування, хоча, на відміну від еліптичних, вони можуть бути синтаксично завершеними, тобто без пропущених елементів.

Імпліцитність виявляється найрізноманітнішими способами в усіх можливих сферах уживання мови [4, с. 54]. До засобів вираження імпліцитності належать лексичні, граматичні, словотвірні засоби, інтонація, різного типу скорочення – і все це проявляється в конкретній ситуації.

Тенденція до імпліцитності має можливість збільшувати експресивність, емоційність та естетичний вплив мовця на слухача [1, с. 90].

На основі фактичного матеріалу встановлено, що актанти є контекстуально імпліцитними (коли референт додатка згадується у висловлюванні) та екстраконтекстуально імпліцитними (коли референт не згадується у висловлюванні, але він може бути зрозумілим за допомогою ситуації чи знань комунікантів). Таким чином, визначення референта додатка активізує валентність дієслова.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що унаслідок мовної економії та екстралінгвістичних факторів дуже часто функціональні ніші (актантні місця) абстрактної моделі речення не заповнюються. Таким чином імпліцитність сприяє модифікації моделі речення, порушуючи звичайну його синтаксичну структуру. Поверхнева структура речення є "зміщеною", тобто не відповідає кількості компонентів глибинної структури. Логіко-граматичні і семантичні зв'язки залишаються імпліцитними. У висловленні представлені лише ті компоненти, які є суттєвими для цього висловлення, що розраховане на адекватність сприйняття смислу.

Перспектива подальших досліджень полягає у виявленні і дослі-

дженні особливих форм вираження актантності у структурі речення-висловлення.

Література:

1. Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / И. В. Арнольд // Вопросы языкознания. – 1982. – № 4. – С. 83-91.
2. Багдасарян В. Х. Проблема имплицитного: логико-методологический анализ / В. Х. Багдасарян. – Ереван, 1983. – 254 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы. – 1955. – 416 с.
4. Бацевич Ф. С. Співвідношення типів смислової імпліцитності в мові / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 54 – 59.
5. Бондарко А. В. Эксплицитность / имплицитность в общей системе категоризации семантики / А. В. Бондарко // Эксплицитность / имплицитность выражения смыслов. – Калининград, 2006. – С. 22 – 33.
6. Карцевский С. Об асимметрическом дуализме языкового знака / С. Карцевский // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях. – Ч. 2. – М.: Наука, 1965. – С. 76-123.
7. Мартинюк О. М. Функціонально-семантичні особливості суб'єктної актантності у французькому мовленні / О. М. Мартинюк // Філологічні науки: Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – С. 130 – 135.
8. Медынская В. Л. Об имплицитных структурах, выражающих некоторые синтаксические категории в русском языке / В. Л. Медынская // Филологические науки. – 1971. – № 3. – С. 38 – 45.
9. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Соссюр Ф. де. // Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 31 – 269.
10. Lambrecht K. Vers une grammaire des compléments zéro en français parlé / K. Lambrecht et K. Lemoine // Absence de marques et représentation de l'absence / Travaux linguistiques de CERLICO. – Rennes: Presses universitaires de Rennes, 1996. – Vol. 9. – P. 279 – 309.
11. Larjavaara M. Présence ou absence de l'objet: Limites du possible en français contemporain / Larjavaara M. – Helsinki, 2000. – 300 p.
12. Noailly M. Les traces de l'actant objet dans l'emploi absolu / M. Noailly // Les objets: relations grammaticales et rôles sémantiques. Travaux de linguistique / Ed. Dominique Willems et Ludo Mélis. – 1997. – Vol. 35. – P. 39 – 47.
- Джерела ілюстративного матеріалу
13. Le français dans le monde/ mars-avril/ 2001, № 314. – 110 p.
14. Le Monde/ 9.04.2005. – 12 p.
15. Poisson-Quinton S., Mimran R. Mahéo-Le Coadic M. Grammaire expliquée du français.– Tours: CLE International, 2009. – 430 p.
16. http://www.keepschool.com/quiz-français-3eme-implicite_et_explicite.html.

Марушко О. А.,

Кременецький гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧЕННЯ З УСТАЛЕНОЮ КОНСТРУКЦІЄЮ У ПРЕТЕРИТАЛЬНОМУ КОН'ЮНКТИВІ

У статті зроблено короткий огляд когнітивно-прагматичних досліджень у сучасній лінгвістиці, визначено складові когнітивно-прагматичного аспекту речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом (цілі, мотиви вживання даних утворень, види іллокутивних актів, роль компонента “ввічливість” у вираженні інтенції мовця, виду іллокутивного акту та його ефективності).

Ключові слова: *усталені конструкції, претеритальний кон'юнктив, німецька мова, структура, семантика, когнітивна прагматика.*

The article presents a brief review of cognitive and pragmatic research in contemporary linguistic. The constituents aspect of cognitive– pragmatic aspect of the set structure sentences with Past Subjunctive have been revealed (purpose, motives of usage; types of illocutionary acts; the role of the “politeness” component in expressing the speaker’s intention, as well as the type of an illocutionary act and its effectiveness).

Key words: *set phrases, Past Subjunctive, the German language, structure, semantics, cognitive pragmatics.*

На сучасному етапі до наукових досліджень органічно ввійшов прагматичний аспект, який розглядає функціонування мовної одиниці в ситуації спілкування. До галузі лінгвістичної прагматики інтегровані психологічні, соціальні та часові аспекти, пов'язані з вибором мовних засобів з погляду їх доцільності в процесі мовленнєвої комунікації. У кінці ХХ-го та початку ХХІ-го століть спостерігається зміщення центру на когнітивні аспекти прагматичних досліджень.

Об'єктом дослідження у статті виступає група усталених конструкцій сучасної німецької мови, які характеризуються претеритальним кон'юнктивом типу ... *da wären wir* ... ; ... *das hätten wir*... ; ... *wie wäre es mit* ... у складі речення-висловлення, наприклад: *Da wären wir am Ziel* ... (*Ось ми і на місці* ...); *Wie wäre es mit einem Spaziergang?* (*Ви не проти прогулятися?*); *Ich hätte gern diese Schuhe* ... (*Я б хотів ці черевуки* ...), **предметом** – їхні когнітивно-прагматичні характеристики.

Актуальність питання визначається тим, що дані мовленнєві утворення характеризуються високим рівнем комунікативно-прагматичного навантаження, проте, наскільки нам відомо, все ще залишаються не дослідженими з точки зору когнітивно-прагматичної сутності.

Завдання статті – зробити короткий огляд когнітивно-прагматичних досліджень у сучасній лінгвістиці та узагальнити дослідження когнітивно-прагматичного аспекту речення усталеної конструкції з претеритальним кон’юнктивом.

Виникнення когнітології стало однією з важливих подій в мовознавстві. Когніція, пізнання, розум, *intelligentia* були предметом роздумів з давніх часів. Наше сторіччя пройшло під знаком когніції [1, с. 17]. Якщо у 80-ті роки минулого століття на першому плані був комунікативний акт, то у 90-ті він поступається місцем когнітивному, а майбутнє прагматики – це когнітивно-орієнтоване вивчення культурно-специфічних форм комунікації [3, с. 15].

У рамках когнітивної парадигми мова досліджується як вираження специфічного когнітивного вміння людини. М. Шварц зазначає, що на відміну від традиційної та генеративної лінгвістики, когнітивна лінгвістика виявляє дві базові новації: по-перше, вона розширює поняття компетенції (мовна компетенція отримує як структурно-репрезентаційну, так і процедурну дефініцію); по-друге, у когнітивній теорії застосовується розширена методика: розглядаються зовнішні дані, тобто дані інших дослідницьких дисциплін [5, с. 16]. До завдань прагматики у межах когнітивно-прагматичного підходу включаються питання про те, який концептуальний матеріал групується в реченнях мови, які способи вербалізації світу активно використовуються носіями мови, в якій мірі в процесі категоризації та висловлювання задіяні прагматичні фактори. Когнітивно-прагматичний підхід до мовних явищ передбачає аналіз спільного висвітлювання світу, тобто спів-вербалізації з урахуванням широкого прагматичного контексту, в рамках якого перебувають учасники комунікації [2, с. 33—37]. Майбутнє нової мегапарадигми, яка на думку лінгвістів, акумулює досягнення когнітивної та прагматичної парадигми на основі їхніх спільних ознак і характеристик, полягає в дослідженні когнітивних параметрів комунікації на міжкультурному рівні.

Психологічний когнітивний процес тісно пов’язаний з прагматичним аспектом дослідження і такими його складовими, як інтенція мовця, іллокутивний акт, перлокутивний акт. Жоден з компонентів не має самостійного існування – вони є операціями, які в динамічній процесуальній єдності складають акт мовленнєвої діяльності, при цьому ступінь ефективності висловлювання тим вищий, чим менші когнітивні зусилля, необхідні для інтерпретації основних компонентів прагматичного змісту речення. Інтерпретація реального спілкування передбачає синтез інформації, отриманої в результаті аналізу змісту висловлення та прагматичних ситуацій при безпосередньому спілкуванні, де мотив належить до основних компонентів, що складають фактори мовленнєвої взаємодії. Мотиваційні ситуації визначаються на основі інтеграції когнітивної та

прагматичної ознак. Когнітивний аспект являє собою окрему семантизацію загальної сигніфікативної мотиваційної ситуації і полягає у встановленні мотиваційних зв'язків, у той час як прагматика визначає вибір форми вираження мотивації залежно від контексту висловлювання. Це виявляє себе у вираженні іллокуції або як сигнал психологічного стану мовця, в якому він знаходиться внаслідок розподілу соціальних ролей у ситуації спілкування.

Схема інтерпретації висловлення включає: з'ясування мотиву, що спонукає мовця вжити саме цю мовленнєву формулу; визначення інтенційного спрямування висловлення; виду іллокутивного акту; аналіз реакції адресата (ефективність/неефективність мовленнєвої дії). Обов'язковим є також включення до аналізу ситуативного та соціокультурного контекстів, взаємодію пізнавального та емоційно-вольового компонентів єдиного психічного процесу комунікації.

Тактика дослідження усталених конструкцій з кон'юнктивом в когнітивно-прагматичному аспекті ґрунтувалася на інтерпретації, завдання якої полягало у встановленні її змісту (*Inhalt*) та смислу (*Sinn*). Зміст речення складається із суми значень його компонентів. Визначення смислу ґрунтується на мисленнєвих операціях, які співвідносять зміст речення й те, що “має на увазі” (mean) адресант (мовець). Співвідношення веде до двох можливих варіантів: а) зміст речення і думка автора співпадають, що свідчить про пряме вираження задуму (смысл – “прямий”; пряме розуміння сказаного); б) коли зміст речення і думка автора не співпадають (смысл – “непрямий”: непрямий або імпліцитний). Щоб зрозуміти те, що “має на увазі” адресант, адресат повинен бути компетентним у широкому смислі слова і діяти у межах правил комунікативної взаємодії, Інтерпретація починається зі встановлення актомовленнєвого та постакомовленнєвого компонентів **інтенції** мовця. При цьому ми беремо до уваги, що перший компонент містить цільову спрямованість мовленнєвої дії безпосередньо і називається актомовленнєвою інтенцією; другий – передбачає досягнення головної мети і класифікується як постакомовленнєва, стратегічна, інтенція [99, с. 74—88]. У межах кожного з компонентів зазначаються початковий етап і кінцевий етап. Наприклад, фраза у формі речення усталеної конструкції з кон'юнктивом *Würden Sie (bitte) sagen, ... (ob Herr Wagner heute Sprechstunden hat?)* знаходить таку інтерпретацію. Вихідним етапом актомовленнєвої інтенції мовця є намір *звернутися* до партнера, наступним – *запитати* його. Акомовленнєва інтенція легко встановлюється, оскільки базується на значенні мовленнєвої дії, яке збігається з лексичним значенням смислового дієслова (*пряме експліцитне звертання* “переходить”, трансформується, у *пряме експліцитне питання*). Таким чином, фраза *Würden Sie (bitte) sagen, ...* засвідчує намір мовця *запитати* партнера по комунікації *про що-небудь*.

По вищезазначеній схемі нами було проінтерпретовано близько 2000 прикладів, одержаних методом загальної вибірки із романів, оповідань, драматургічних творів сучасних німецьких і австрійських авторів ХХ століття .

У якості висновків зазначимо, що у когнітивно-прагматичному аспекті речення усталеної конструкції із претеритальним кон’юнктивом цікаві тим, що, завдяки своїй усталеності та прототипності (як *увічливі* мовленнєві формули), мають досить широку сферу вживання, чітку іллокутивну силу, зумовлюють у звичайній, прототипній, ситуації позитивну реакцію адресата. Такі формули підкреслюють намагання мовця бути толерантним до партнера, з повагою ставитися до його точки зору, а в разі не погодження з “чужою” думкою (поведінкою) – висловити своє ставлення до змісту почутого у ввічливій, необразливій, формі.

Література:

1. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17– 33.
2. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / Александра Александровна Залевская. – М. : РГГУ, 2000. – 382 с.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : [учебное пособие] / Ирина Михайловна Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
4. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / Олег Георгиевич Почепцов. – К. : Вища шк., 1986. – 116 с.
5. Schwarz-Friesel M. Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz-Friesel. – [2., unveränd. und aktualisierte Aufl.]. – Tübingen ; Basel: Francke, 1996. – 238 s.

Мацкуляк Ю. Й.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ, ЇХ ТИПИ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У запропонованій статті на матеріалі німецької мови розглянуто функціонування у різних стилях (художньому, публіцистичному та науковому) структурних моделей складних іменників. У контексті дослідження виділено та вивчено їхні основні параметри: частоту вживання, продуктивність та словотвірну активність як для усієї вибірки загалом, так і для кожного стилю окрема.

Ключові слова: словотвірна модель, структурна модель, продуктивність, словотвірна активність, частота вживання

In this article the functioning of structural models of compound nouns in different functional styles (belles-lettres, publicistic and scientific styles) is examined on the basis of the German language. Within the framework of the present research their main parameters are marked out and studied: usage frequency, productivity and word-formation activity for the whole sample as well as for each style in particular.

Key words: word-formation patterns, structural model, productivity, word-formation activity, usage frequency.

У мовознавстві модель потрактовано як “зразок, що служить стандартом (еталоном) для масового відтворення” [2, с. 304]. Словотвірна модель – це “стабільна структура, що володіє узагальненим лексико-категоріальним (дисигнативним) значенням і здатна наповнюватися різним лексичним матеріалом” [5, с. 149]. За визначенням М. Д. Степанової, у німецькій мові функціонують 13 основних моделей лексичних основ відповідно до їх словотвірної структури, які загалом представляють лексичні одиниці 3 видів: прості, похідні та складні [5].

Словотвірна система мови суттєво залежить від набору словотвірних моделей, що функціонують у ній, ступеня їх продуктивності та особливостей взаємодії між ними. Словотвірна модель – це схема побудови слів, за зразком якої створюється серія нових слів. Ця риса характеризує будь-яку словотвірну модель “незалежно від ступеня її продуктивності, від можливого неприйняття її мовою-узусом” [6, с. 44]. Наслідком цієї особливості словотвірної моделі є наявність у мовній системі словотвірних типів, які об’єднують слова з однаковою семантичною та формальною словотвірною структурою.

Моделювання в словотворі може здійснюватися на основі формальної ознаки, яка враховує структуру (форму) словотвірного продукту, або ж на основі семантичної ознаки, яка враховує його семантичну структу-

ру [1]. Наслідком такого моделювання є словотвірні моделі, які поділяють на три типи [4]:

1) структурні моделі, які несуть лише структурну інформацію. Вони є найвищим ступенем узагальнення особливостей словотвірної структури основи та можуть розглядатися як гіпермодель;

2) структурно-семантичні моделі, які характеризуються наявністю паралелізму між формулою формальної побудови слова та семантичною формулою, що відбувається шляхом категоріальної конкретизації твірної основи та конкретизації словотвірного форманту. Ця модель характерна для похідних одиниць;

3) семантично-структурні моделі, в основі яких лежить семантична формула.

У цій статті розглянемо 1-ий з названих типів – **структурні моделі**, зокрема їх склад та функціонування в трьох стилях: художньому, публіцистичному та науковому.

Матеріал нашого дослідження охоплює 17 174 складні іменники, дібрані шляхом суцільної вибірки з текстів трьох функціональних стилів (художнього, публіцистичного та наукового): 16 романів сучасних німецьких письменників (Г. Бюлля, Г. Грасса, Ш. Гайма, Г. Канта, З. Ленца, Е. Лоеста, М. Вальзера та К. Вольф), статей із німецьких газет “Die Welt”, “Die Zeit” і журналу “Der Spiegel” та 7 наукових монографій з різних галузей (біології, екології, економіки, правознавства, соціології, філології та хімії) (повний список джерел ілюстративного матеріалу див. [3]). Обсяг загальної вибірки – 414 тис. слів при відносній похибці 1,5% дозволяє нам говорити про вірогідність отриманих результатів.

У ході роботи ми виділили основні параметри, за якими характеризуватимемо досліджувані одиниці:

- 1) частота вживання одиниці,
- 2) продуктивність,
- 3) активність одиниці або моделі.

Слідом за В. Фляйшером під **продуктивними** моделями ми розуміємо такі, що доволі часто використовують для оказіональних новоутворень [8]. У той же час **словотвірна активність** – це здатність лексеми виступати складовою композита, що вимірюється вживанням лексеми в різних моделях або типах та частотою лексеми всередині продуктів словотвору однієї моделі. Це певна відносна величина, яка, на відміну від частоти, показує вживаність такої одиниці в тексті або моделі.

При кількісному підході до визначення **продуктивності** під останньою слід розуміти кількість лексичних одиниць, утворених за певною моделлю, адже, як зауважує Р. Г. Байєн, “питання щодо продуктивності постає, як тільки починається підрахунок слів, що належать до певної словотвірної моделі” [7, с. 243]. Наприклад, кількість слів, утворених за

моделлю Adv + N, становить 54 одиниці, а за моделлю A + N – 704. Отже, продуктивність цих моделей неоднакова.

Водночас дуже важливим є ще один кількісний показник, а саме **частота вживання** групи слів, утворених за певною моделлю. Так, частота вживання слів за моделлю Adv + N налічує 102 слововживання. Для моделі A + N сумарне число вживань моделі дорівнює 1 299 рази. Таким чином, існує ще одна важлива величина, яка є **активністю** моделі. Для моделі Adv + N середній показник активності – 1,9 ($102 \div 54$), а для A + N – 1,8 ($1299 \div 704$) (див. табл. 1). Середня активність моделі для нашого дослідження становить 1,5. Отож високоактивними можна вважати такі моделі:

1. V+N – 1,7 (напр. *Backobst, Leitrad, Spielfeld, Mähdrusch*),
2. A+N – 1,8 (напр. *Blankaal, Hybridsorte, Zivilrecht*),
3. Präp+N – 2,4 (напр. *Beiheft, Umweg, Vorhalle*),
4. Adv+N – 1,9 (напр. *Außenaufnahme, Längswand, Nettoeinkünfte*),
5. Pron+N – 2 (напр. *Niemandsland, Vielzahl*),
6. (Pron+N)+N – 1,7 (напр. *Selbstmordphantasien, Selbstmordversuch*),
7. N+(Pron+N) – 2 (напр. *Arbeiterselbstverwaltung*),
8. (N+N)+(V+N) – 2,3 (напр. *Reichsjugendwettkampf, Völkerschlachtdenkmal*),
9. (V+N)+(N+N) – 1,6 (напр. *Springbrunnwassersäule, Wehrmächtskonservensuppe*),
10. (N+(N+N))+N – 2 (напр. *Stufenwertzahlverfahren*),
11. Präp+v.E. – 108 (напр. *Beispiel*),
12. v.E.+N – 1,9 (напр. *Brombeere, Rebhuhn, Schornstein*),
13. N+v.E. – 2 (напр. *Bräutigam, Ohrfeige*),
14. N+(Präp+v.E.) – 2 (напр. *Textbeispiel, Verfahrensbeispiel*),
15. Präf+(N+N) – 3,6 (напр. *Grundnahrungsmittel, Hauptfutterpflanze*),
16. (V+N)+Suf – 1,6 (напр. *Denkmalchen, Zauberkünstler*),
17. (Präp+N)+Suf – 1,8 (напр. *Ausländer, Mitschülerin*),
18. (Pron+N)+Suf – 2 (напр. *Selbstmörder*),
19. KW+(V+N) – 1,7 (напр. *Nato-Streitkraft, VDI-Richtlinie*),
20. (KW+N)+Suf – 2 (напр. *CDU-Ministerin, CSU-Politikerin*),
21. KW+((A+N)+N) – 2 (напр. *CDU-Mittelstandsvereinigung*),
22. Kk – 1,6 (напр. *Jackenkleid, Stuhlsessel, Tragikomödie*),
23. ZB – 1,7 (напр. *Achselzucken, Machthaber, Fürsorge*),
24. A+ZB – 2,5 (напр. *Oberbefehlshaber, Oberbuchhalter*),
25. ZB+(Präp+N) – 2 (напр. *Arbeitgeberanteil*),
26. ZR – 1,9 (напр. *Allerseelen, Gottseidank, Rasenaufundab*),
27. ZR+N – 1,6 (напр. *Allerheiligenlitanei, Mittagsskelle, Schlagetotliebe*),
28. Präp+ZR – 16 (напр. *Nachmittag, Vormittag*),
29. A+(Präp+ZR) – 3 (напр. *Spätnachmittag*),
30. (N+N)+(Präp+ZR) – 2 (напр. *Sonnabendnachmittag, Straßenverkehrsnachricht*).

Як уже зазначалося, загальна кількість досліджуваних складних іменників становить 17 174 одиниці. Під час їх обробки, а саме при аналізі за безпосередніми складниками, ми отримали 142 словотвірні моделі (див. табл. 1) з різною частотою вживання. Визначивши її середній показник, зможемо встановити, які зі словотвірних моделей є часто-, середньо- та рідковживаними.

Виконавши підрахунки, ми отримали значення середнього показника частоти вживання моделі для нашого дослідження – $17174 \div 142 = 121$ слововживання. Це дозволяє нам визначити моделі з кількістю одиниць від 122 і більше як частовживані.

Аналогічно було визначено цей показник для усіх трьох стилів.

Так, 10 825 слововживань, отриманих із художньої літератури, зафіксовані в 103 моделях. Звідси, середній показник частоти вживання моделі для художнього стилю дорівнює 105 слововживань. Вибірка з публіцистичного стилю нараховує 3 023 складні одиниці, які функціонують у 76 словотвірних моделях. Середній показник частоти вживання моделі тут становить 40 слововживань. У науковому стилі 3 326 іменників ужиті в 61 моделі. Середня частота вживання дорівнює 55 одиниць.

Розглянемо частовживані моделі більш детально.

Модель N+N – загалом 10 903 слововживання (напр. *Filterfläche*, *Hoffnungsglut*, *Menschenbild*, *Reisähre*) – є такою для усіх трьох досліджуваних стилів, як і моделі V+N – 1 338 слововживань (напр. *Blasrichtung*, *Ladestock*, *Sprechweise*, *Webstuhl*), A+N – 1 290 слововживань (напр. *Azeotropgemisch*, *Heißwasser*, *Privatinteresse*, *Wildrose*), Präp+N – 448 слововживань (напр. *Ansinn*, *Nachtisch*, *Übermensch*).

3-поміж двокомпонентних моделей широкоживана лише у публіцистиці Adv+N – 44 слововживання (напр. *Extraseite*, *Mehrwert*, *Wiederwahl*).

Трикомпонентна конструкція (N+N)+N – загалом 624 слововживання (напр. *Bahnhofplatz*, *Erdölverknappung*, *Kulturbundgruppe*, *Rittergutsbesitzer*) – також частовживана і в кожному стилі окремо, тоді як модель N+(N+N) – 152 слововживання (напр. *Batisttaschentuch*, *Landesparteitag*, *Wachsschildlaus*) у жодному зі стилів зокрема не виявила високої частоти вживання. Композити, утворені за моделлю (V+N)+N – загалом 136 слововживань (напр. *Backsteinkapelle*, *Heizmittelumlauf*, *Trennstufenzahl*), є широкоживаними лише у наукових текстах.

У підгрупі складно-похідних одиниць вищу за середню частоту вживання для усієї вибірки, а також окремо для художнього стилю демонструє модель (N+N)+Suf – загалом 166 слововживань (напр. *Arbeitsplaner*, *Geschichtslehrerin*, *Küchengärtchen*).

Складні одиниці зі складноскороченим компонентом у поєднанні з іменником характерні для стилю публіцистики. Ми також відносимо їх до частовживаних з погляду усього загалу досліджуваного ма-

теріалу: KW+N – 241 слововживання (напр. *SPD-Telefon, CDU-Land, NS-Institution, Fla-Kanone*). Про популярність вищезазначених одиниць у публіцистиці свідчить широковживаність тут ще однієї конструкції: KW+(N+N) – 48 слововживань (напр. *NBR-Botengeschwindigkeit, USA-Luftwaffe, Aids-Untersuchungsausschuß*).

Зрощення ZB – загалом 457 слововживань (напр. *Briefeschreiber, Geheimnistuerei, Irrläufer, Rechthaberei*) – частовживані як загалом серед усіх одиниць, так і в кожному зі стилів окремо.

Таблиця 1
Вживання складних іменників у різних стилях

№	Структурна модель	Художній стиль	Публіцистичний стиль	Науковий стиль	Всього слововживань/ Частота вживання	Всього слів/ Продуктивність	Словотвірна активність
Двочленні детермінативні складні іменники							
1	N+N	6954	1797	2152	10903	7406	1,5
2	V+N	998	115	225	1338	795	1,7
3	A+N	807	221	262	1290	703	1,8
4	Präp+N	300	79	69	448	184	2,4
5	Adv+N	49	44	8	101	54	1,9
6	Phrase+N	52	18	23	93	80	1,2
7	Pron+N	42	15	17	74	37	2
8	Zahlw+N	14	2	1	17	13	1,3
9	Part+N	7	3	6	16	12	1,3
10	Buchst+N	4	1	1	6	6	1
11	Interj+N	5	1	-	6	5	1,2
12	Satz+N	3	-	-	3	3	1
Багаточленні детермінативні складні іменники							
13	(N+N)+N	339	137	148	624	512	1,2
14	N+(N+N)	74	39	39	152	125	1,2
15	(V+N)+N	70	7	59	136	109	1,2
16	(A+N)+N	52	21	45	118	101	1,2
17	(Präp+N)+N	10	18	27	55	41	1,3
18	N+(V+N)	25	-	18	43	36	1,2
19	N+(A+N)	7	6	27	40	27	1,5
20	N+(Präp+N)	10	12	9	31	22	1,4
21	A+(N+N)	8	6	3	17	13	1,3
22	(Zahlw+N)+N	5	-	2	7	5	1,4
23	(Adv+N)+N	3	2	-	5	5	1
24	(Pron+N)+N	5	-	-	5	3	1,7
25	A+(V+N)	1	-	2	3	3	1
26	A+(A+N)	2	-	-	2	2	1
27	N+(Adv+N)	1	1	-	2	2	1
28	N+(Pron+N)	2	-	-	2	1	2
29	Adv+(A+N)	1	-	-	1	1	1

30	Adv+(N+N)	-	1	-	1	1	1
31	Part+(N+N)	-	-	1	1	1	1
32	Präp+(V+N)	1	-	-	1	1	1
33	Pron+(Präp+N)	1	-	-	1	1	1
34	V+(N+N)	1	-	-	1	1	1
35	(N+N)+(N+N)	13	10	1	24	20	1,2
36	(N+N)+(V+N)	11	3	-	14	6	2,3
37	(V+N)+(N+N)	5	-	6	11	7	1,6
38	(N+N)+(Präp+N)	2	-	7	9	6	1,5
39	((N+N)+N)+N	5	-	-	5	5	1
40	(A+N)+(N+N)	3	-	2	5	4	1,3
41	N+((N+N)+N)	2	2	1	5	5	1
42	(N+N)+(A+N)	2	-	1	3	3	1
43	(V+N)+(V+N)	2	-	1	3	3	1
44	((A+N)+N)+N	1	-	1	2	2	1
45	(A+(N+N))+N	-	1	1	2	2	1
46	(N+(N+N))+N	-	-	2	2	1	2
47	N+(N+(V+N))	2	-	-	2	2	1
48	((Präp+N)+N)+N	-	1	-	1	1	1
49	((V+N)+N)+N	-	-	1	1	1	1
50	(A+N)+(A+N)	-	-	1	1	1	1
51	(A+N)+(Präp+N)	-	-	1	1	1	1
52	(A+N)+(V+N)	-	-	1	1	1	1
53	(N+(A+N))+N	-	-	1	1	1	1
54	(N+(Adv+N))+N	1	-	-	1	1	1
55	(N+(Präp+N))+N	1	-	-	1	1	1
56	(N+(V+N))+N	-	-	1	1	1	1
57	(V+N)+(A+N)	1	-	-	1	1	1
58	N+(A+(N+N))	1	-	-	1	1	1
59	Part+(N+(N+N))	1	-	-	1	1	1
60	Präp+((V+N)+N)	1	-	-	1	1	1
61	((N+N)+N)+(N+N)	1	-	-	1	1	1
62	(N+(N+(V+N)))+N	1	-	-	1	1	1
63	N+(((N+N)+N)+N)	-	1	-	1	1	1
64	(A+N)+((N+(N+N))+N)	-	1	-	1	1	1
Детермінативні складні іменники з унікального однинцею							
65	Präp+v.E.	74	11	23	108	1	108
66	v.E.+N	27	1	6	34	18	1,9
67	(v.E.+N)+N	13	-	-	13	11	1,2
68	N+v.E.	8	-	-	8	4	2
69	N+(Präp+v.E.)	-	-	4	4	2	2
70	A+v.E.	1	-	-	1	1	1
71	V+v.E.	1	-	-	1	1	1
72	(N+v.E.)+N	1	-	-	1	1	1
73	(V+v.E.)+N	1	-	-	1	1	1
74	(v.E.+N)+(N+N)	-	-	1	1	1	1
Складно-похідні одиниці							
75	(N+N)+Suf	128	31	7	166	112	1,5
76	Präf+(N+N)	28	3	1	32	9	3,6
77	(A+N)+Suf	11	8	1	20	17	1,2
78	(V+N)+Suf	14	1	1	16	10	1,6
79	(Präp+N)+Suf	3	4	-	7	4	1,8
80	(Adv+N)+Suf	1	1	-	2	2	1
81	(Pron+N)+Suf	2	-	-	2	1	2
82	Präf+(A+N)	1	-	-	1	1	1

83	Präf+(V+N)	-	-	1	1	1	1
84	((N+N)+Suf)+N	8	-	-	8	8	1
85	((N+N)+N)+Suf	2	3	-	5	4	1,3
86	((Präp+N)+Suf)+N	-	5	-	5	5	1
87	(N+(N+N))+Suf	1	2	-	3	2	1,5
88	((A+N)+N)+Suf	-	1	-	1	1	1
89	((A+N)+Suf)+N	1	-	-	1	1	1
90	((V+N)+N)+Suf	1	-	-	1	1	1
91	(A+(N+N))+Suf	-	-	1	1	1	1
92	(N+N)+(Präf+N)	1	-	-	1	1	1
93	N+((N+N)+Suf)	-	1	-	1	1	1
94	((Präp+N)+Suf)+(Präp+N)	-	1	-	1	1	1
95	(N+N)+(Präf+(N+N))	1	-	-	1	1	1
Складні одиниці зі складноскороченим компонентом							
96	KW+N	55	176	10	241	189	1,3
97	KW+(N+N)	4	48	5	57	49	1,2
98	N+KW	1	6	-	7	6	1,2
99	KW+((N+N)+N)	-	5	-	5	5	1
100	KW+(V+N)	1	2	2	5	3	1,7
101	(KW+N)+Suf	-	4	-	4	2	2
102	KW+(A+N)	-	4	-	4	3	1,3
103	KW+(Adv+N)	-	4	-	4	4	1
104	KW+(N+(Präp+N))	-	2	-	2	2	1
105	KW+(A+(N+N))	-	3	-	3	3	1
106	KW+(Präp+N)	1	2	-	3	3	1
107	Phrase+KW	1	1	-	2	2	1
108	(KW+N)+N	1	1	-	2	2	1
109	KW+((A+N)+N)	-	2	-	2	1	2
110	KW+(N+(N+N))	-	4	-	4	3	1,3
111	Präf+(KW+(N+N))	-	2	-	2	2	1
112	Präf+(KW+N)	-	2	-	2	2	1
113	KW+ZB	-	1	-	1	1	1
114	(N+KW)+(N+N)	-	-	1	1	1	1
115	(N+KW)+Suf	-	1	-	1	1	1
116	(N+N)+KW	1	-	-	1	1	1
117	KW+((A+N)+Suf)	-	1	-	1	1	1
Копулятивні складні іменники							
118	Kk	13	1	-	14	9	1,6
119	Kk+N	1	1	1	3	3	1
Зрощення							
120	ZB	321	69	67	457	262	1,7
121	ZB+N	19	10	6	35	31	1,1
122	N+ZB	13	5	5	23	19	1,2
123	ZB+Suf	5	1	-	6	5	1,2
124	A+ZB	3	2	-	5	2	2,5
125	Präf+ZB	3	-	-	3	2	1,5
126	V+ZB	-	-	2	2	2	1
127	Part+ZB	1	-	1	2	2	1
128	ZB+(Präp+N)	-	2	-	2	1	2
129	N+(N+ZB)	-	-	1	1	1	1
130	(ZB+N)+Suf	1	-	-	1	1	1
131	(ZB+N)+N	1	-	-	1	1	1
132	(N+N)+ZB	-	1	-	1	1	1
Зсуви							

133	ZR	66	10	4	80	42	1,9
134	ZR+N	31	10	2	43	27	1,6
135	Präp+ZR	30	2	-	32	2	1,6
136	N+ZR	1	-	-	1	1	1
137	N+(Präp+ZR)	1	-	-	1	1	1
138	A+(Präp+ZR)	3	-	-	3	1	3
139	(Präp+ZR)+N	3	-	-	3	3	1
140	(N+N)+ZR	1	-	-	1	1	1
141	(N+N)+(Präp+ZR)	4	-	-	4	2	2
142	((N+N)+(Präp+ZR))+ZB	1	-	-	1	1	1
	Σ	10825	3023	3326	17174	11328	

* темним кольором позначено клітинки моделей з вищою за середню частотою вживання, продуктивністю та словотвірною активністю

Підводячи підсумки дослідження, можемо стверджувати, що розглянуті структурні моделі складних іменників характеризуються за такими параметрами як частота вживання, продуктивність та словотвірна активність і виявляють при цьому значні розбіжності. Ці три параметри не є взаємозалежними і водночас не виключають наявності у констrukції високих показників за усіма цими ознаками. Структурні моделі з високою продуктивністю відносимо до популярних і часто відтворюваних у нових одиницях. Однак цей параметр не завжди є передумовою високої частоти вживання таких лексем.

Література:

1. Басиров Ш. Р. Типология дѣслѣв из рефлексивным комплексом в индоевропейских мовах / Ш. Р. Басиров. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – 333 с. – (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 1).
2. Бульгина Т. В., Крылов С. А. Модель // Лингвистический энциклопедический словарь [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 304-305.
3. Мацкуляк Ю. Й. Вживання німецьких складних іменників у різних функціональних стилях / Юлія Мацкуляк // Проблеми типологічної та квантитативної лексикології: зб. наук. праць / відпов. ред. В. Каліущенко, Р. Кьолер, В. Левицький. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 210–218.
4. Мурясов Р. З. Словообразовательная система современного немецкого языка: учебное пособие / Р. З. Мурясов. – Уфа: Изд-во Баш. ун-та, 1980. – 84 с.
5. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики / М. Д. Степанова – М.: Высшая школа, 1968. – 200 с.
6. Янценецкая М. Н. Семантические вопросы теории словообразования / М. Н. Янценецкая. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1979. – 242 с.
7. Baayen R. H. Morphological Productivity / R. H. Baayen // Quantitative Linguistik. Ein internationales Handbuch / Eds. Altmann G., R. Köhler & R. Piotrowski. – Berlin / New York: de Gruyter, 2005. – S. 243-255.
8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. Unter Mitarb. von Marianne Schröder. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 382 s.

Мельник Р. М.,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький

ЕПІДИГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИКМЕТНИКА EMSIG (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

*У запропонованій статті досліджуються епідигматичні характеристики прикметника *emsig* на основі опису семних комплексів.*

Ключові слова: епідигматичні відношення, семний комплекс, сполучуваність.

The article deals with the epidigmatic characteristics of the adjective "industrious" based on the description of sem complexes.

Key words: epidigmatic relations, sem complex, valency.

Актуальною проблемою сучасної лінгвістики є дослідження мови як системи. Системна організація мови виражається у виділенні лексичних одиниць певного характеру, їх класифікації і встановленні найбільш типових відношень між ними. Лексичні одиниці поєднуються між собою, як правило, парадигматичними та синтагматичними відношеннями, які достатньо досліджені у працях І. В. Арнольд, Ю. М. Караулова, В. В. Левичього, М. П. Кочергана, А. А. Уфімцевої, Д. М. Шмельова та ін.

В очевидній взаємодії із зазначеними знаходяться, на думку ряду лінгвістів (І. В. Арнольд, О. Д. Огуя, А. А. Уфімцевої, Д. М. Шмельова, О. М. Шрамма та ін), епідигматичні відношення, що ґрунтуються на асоціативності і образності людського мислення і репрезентують внутрішні ознаки денотата. Проте, епідигматичні характеристики певних лексичних одиниць, зокрема, прикметника *emsig*, який є компонентом ядра лексико-семантичної групи прикметників зі значенням "старанний", "працьовитий" [1, с. 48-52], ще не поставали предметом детального вивчення. Оскільки зазначений прикметник є досить маловживаним у художній літературі, звернемось до німецьких публіцистичних текстів (газети *Welt, Zeit* за 2005 – 2008 pp.).

Отже, мета даної статті полягає у описі епідигматичного потенціалу прикметника *emsig* на основі семних комплексів за текстами німецької газетної публіцистики. Алгоритм виділення семних комплексів включав усі компоненти тлумачення досліджуваного прикметника [2, с. 20-32].

За виробленим нами алгоритмом і даними словників, отримуємо *опис семантики* прикметника *emsig*, що включає наступні семні комплекси:

1) *fleißig, mit großem Fleiß*: "старанний";

2) *unablässig, tätig, unermüdliche Tätigkeit, rastlos*: "безперервно діяльний, невтомний";

3) *eifrig, mit großem Eifer*: "наполегливий, завзятий".

*Опис встановлених семних комплексів на підставі публіцистичного матеріалу засвідчує, що ключовий семний комплекс 1 реалізується переважно в атрибутивних сполученнях лексеми *emsig* з іменниками типу *Beamte, Helfer, Arbeiter* (всього 15 слововживань), репрезентуючи старанність у виконанні певних завдань, пов'язаних із професійною діяльністю. У наступному прикладі сема "ревна старанність" у сполученні з іменником *Helfer* підкреслює вирішальну роль референта в кар'єрі політика, оскільки без докладання зусиль старанного помічника його кар'єрний зріст не був би таким успішним: ... *Stadt, recherchieren, redigieren und korrigieren. Sie entwerfen Anfragen, Anträge und Reden, organisieren Termine und arbeiten "ihre" Abgeordneten in komplizierte Themen ein. Insbesondere die Politiker mit einem Vollzeitberuf konnten ohne die emsigen Helfer nicht sein. "Ohne meine Referentin konnte ich nicht als Abgeordnete arbeiten", sagt die CDU-Abgeordnete Antje Blumenthal [Zeit:2005.11].**

Старанність у роботі, підкріплена знанням, є запорукою стабільності за будь-яких обставин, що засвідчує наступний уривок публіцистичного тексту:

Ihm gelang es, die Lkw-Marke Freightliner wieder in die Gewinnzone zurückzuführen, er bahnte wichtige Übernahmen, wie die von Western Star und Detroit Diesel, an. Zetsche gilt als emsiger Arbeiter mit großem Wissen, der trotz Stellenstreichungen und Werksschließungen "nirgends eine Blutspur hinterlassen hat", wie es ein Daimler-Chrysler-Manager formuliert [Welt:2006.01].

Атрибутивне сполучення досліджуваної семи з іменником *Verkäufer*, виражаючи частково поєднання із семою "безперервно діяльний", репрезентує активну діяльність, що здатна "підняти" зруйноване місто: *Auch das alltägliche Leben fängt langsam wieder an zu pulsieren in den Ruinen. Emsige Verkäufer bieten Obst, Gemüse und Kleidung an und für Deutsche gibt es sogar eine Art funktionierende Jugendherberge [Welt:2005.02].*

Проте не завжди старанність, у нашому випадку старанність чиновників, що межує з пристрасною активністю, отримує позитивну конотацію, особливо коли йдеться про витрату державних коштів, що іронічно підкреслюється в наступному прикладі:

...Gingrich nach Wegen suchen, den Staatsbankrott zu verhindern, gedeiht unter Ministern und Abgeordneten ein lustvoller Steuergeldtourismus. Sie streunen in Jets auf Kosten der Bürger durch die Welt. Rekordhalterin ist dabei die eigenwillige und emsige Energieministerin Hazel O'Leary. Sie hat seit Beginn ihrer Amtszeit insgesamt mehr als 100 Weltreisen unternommen [Welt:2007.02].

Досить часто в проаналізованому нами матеріалі зустрічається сполучення досліджуваної семи 1 з іменником *Manager*:

Dieter Zetsche gilt als hemdsärmelig, zielstrebig, emsig und entschlossen, als ein krisenerprobter Manager, der sich auch nicht vor harten Schnitten scheut. "Ich würde keinen Streit mit ihm haben wollen", sagt ein Daimler-Manager [Welt: 2007.02], яка характеризує цілеспрямованого, рішучого, старанного в діловому відношенні професіонала, що не пасує перед труднощами.

В іншому випадку сема "*fleißig*" у подібному атрибутивному сполученні проявляє тенденцію до пейорації, оскільки асоціюється з семою "невдаха", "некомпетентна особистість": *Weil die Erfolge ausblieben, geriet der Geschäftsgang immer wieder ins Stocken. Zwar beteuert der emside Manager Siegbert Brutschin, dass der Etat seit Jahren kontinuierlich bei etwa 900 000 Mark liegt, doch glauben Branchenkenner, "nicht daran, dass die in den vergangenen Jahren soviel Geld hatten" [Welt:2008.08].*

Наведені приклади підтверджують нашу думку про те, що семантика слова пов'язана з екстралінгвістичними чинниками, тобто вживання тієї чи іншої лексики нерідко зумовлене тими функціями, яких надає їй мовець.

Достатньо вживаними є атрибутивні сполучення досліджуваного семного комплексу з іменниками на позначення тваринного світу та комах:

Wenn wir, die faulen Menschen an diesen Tagen durch die Wälder gehen, begegnen uns auf den Wegen kleine, emside Tiere, die in einem hochorganisierten Staat leben: die Ameisen. Wie es scheint, schleppen sie nicht nur unermüdlich Nahrung in ihren Ameisenhugel, sondern auch kleine Zweige, Tannennädeln oder Blätter [Zeit:2007.01].

У цьому контексті підкреслюється ревно старанність маленьких мешканців лісу, що пов'язана з їх надзвичайною працьовитістю, продуктом якої є створена високоорганізована держава. Цікавим видається те, що за допомогою антитези автор статті репрезентує вищий ступінь старанної, копіткої діяльності.

У текстах газетної публіцистики зафіксовано і випадки уживаності семного комплексу "*fleißig*" з іменниками типу *Tätigkeit, Arbeit*, які актуалізують значення старанної, наполегливої діяльності, результатом якої є побудова нового містечка та подолання безробіття: *Hübsch zwischen Berghängen gelegen, ergibt sich die Kleinstadt einer emside Bautätigkeit. Die Arbeitslosigkeit liegt weit unter dem ostdeutschen... [Welt:2006.05].*

Не менш уживаним є ключовий семний комплекс 2 "безперервно діяльний", який з'являється в атрибутивних сполученнях досліджуваного прикметника з іменниками типу *Geschäftigkeit, Betriebsamkeit*:

... Aber weil die Containerbrücken mit sechs Monaten Verspätung aus China gekommen sind, bemühen wir uns jetzt, mindestens drei Monate aufzuholen und den Terminal mit nur drei Monaten Verspätung in Betrieb zu bekommen, erklärte Behn die emside Betriebsamkeit auf dem Terminal [Welt:2008.06]. За наведеним прикладом, безперервна організована ді-

яльність та старання є тими чинниками, яким під силу ліквідувати виробничі проблеми за короткий термін.

Атмосфера безперервної діяльності, жвавого руху передається сполученням семного комплексу 2 з іменниками на позначення дій, процесів, перетворень (*Suche, Treiben, Kommen*): *In der Ranguner NLD-Parteizentrale herrschet emsige Kommen und Gehen* [Zeit:2005.08]; ...*Nachts kommt das emsige Treiben in Axum zur Ruhe* [Welt:2007.04].

У наступному прикладі досліджуваний семний комплекс з’являється для характеристики мешканців одного з будинків Берліну, які порівнюються з метушливими, діяльними мурахами: *Wie emsige Ameisen sehen sie aus, die Bewohner aus Haus Nr. 529. Sie rasen raus und rein, tragen Möbel hin und her. Da öffnen sich Tür und Fenster...* [Welt: 2007.04].

Значною частотою вживаності характеризуються атрибутивні сполучення семного комплексу “безперервно діяльний, невтомний” з іменниками на позначення людей за професією, посадою, родом занять, місцем проживання тощо, що засвідчує наступний приклад: *Am Wochenende seien die letzten 4,8 Tonnen Trauben für die Rotweine “Regent” und “Dornfelder” von den Reben geholt worden, rund 40 Tonnen weiße Trauben hatten die emsigen Helfer bereits seit Anfang September geerntet* [Welt: 2006.08]. У цьому уривку з тексту газетної публіцистики репрезентується активна діяльність при зборі урожаю, скерована на оптимальний кінцевий результат. Подібна сема застосовується і для характеристики жінки, основними рисами якої в кам’яному віці була вірність та відданість, еволюція ж додала їй нових якостей – діяльної старанності:

Männer sind kräftig, Frauen hart im Nehmen. Die Frau ist treu, der Mann geht fremd, und Schuld an allem ist die Evolution. Sie formte den Mann zu einem ehrgeizigen Jäger und die Frau zu einer emsigen Sammlerin. Dieses evolutionäre Erbe aus der Steinzeit zeigt auch in der modernen Welt des 21. Jahrhunderts noch ihre Wirkung [Zeit:2007.07].

Менш уживаним, порівняно із семними комплексами 1 та 2, є семний комплекс 3, який зустрічається в основному в адвербіальних сполученнях з іменниками на позначення людей за професією, посадою, родом занять тощо:

Im Tokioter Börsenviertel ist die Nervosität dieser Tage förmlich mit Händen zu greifen. Die Manager der Yamaichi Securities hatten, zusammen mit den emsigen Beamten des Finanzministeriums und der Notenbank, in diesem Fall mehr Zeit als sonst, um nach einer Rettung zu suchen [Zeit:2008.05]. Семний комплекс у наведеному прикладі досить тісно пов’язаний з семою “старанний”, реперезентуючи наполегливу старанність у професійній діяльності, скеровану на пошук виходу із складних ситуацій.

Наступний приклад засвідчує, що наполегливість у певній справі в поєднанні з кмітливістю є запорукою досягнення поставленої мети і здій-

снення нового винаходу: *Doch Frust durch Frost an den Extremitäten hat schon immer findige Geister auf den Plan gerufen. So wurden die Warmflasche erfunden, der Pantoffel und die Fußbodenheizung. Ein emsiger Geschäftsmann aus China ist jetzt einen Schritt weiter gegangen: Er schuf den beheizbaren Schuh* [Welt:2007.05].

Отже, за проаналізованим публіцистичним матеріалом, слід зазначити, що найбільш уживаними з підкласами іменників, які ми виділили раніше, виявились: семний комплекс “старанний” (76 слововживань – СВ) та “безперервно діяльний, невтомний” (70 СВ). Дещо поступається їм у вживанні семний комплекс 3 “завзятий” (50 СВ).

За своєю сполучуваністю семні комплекси тяжіють до певних підкласів іменників. Найбільшою частотою уживаності характеризуються сполучення досліджуваних семних комплексів з іменниками на позначення людей, що мають певні професійні заняття чи захоплення (*Manager, Arbeiter, Helfer*), на позначення дій, процесів, перетворень (*Suche, Treiben*), на позначення тваринного світу та комах (*Ameise, Biene*).

Отже, дослідження епідигматичного потенціалу прикметника *emsig* на основі опису семних комплексів засвідчує наявність певної ієрархії у семантичній структурі досліджуваної лексики, що дозволяє отримати цілісне уявлення про семантичну структуру слова. Згодом наявні семні комплекси мають шанси виділитись в окремі значення за умови зростання вживаності слова.

Література:

1. Мельник Р. М. Інвентаризація лексико-семантичної групи прикметників зі значенням “старанний” / Руслана Миколаївна Мельник // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – Чернівці: Рута, 2002. – Вип. 135. – С. 48 – 52. – (Серія: Германська філологія).
2. Мельник Р. Проблеми виділення семних комплексів до епідигматичних характеристик прикметників зі значенням “старанний” / Р. Мельник, О. Огуй. // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 155. – С. 20 – 35. – (Серія: Германська філологія).
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.welt.de>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zeit.de

Мирошниченко М. І.,

Одеський національний морський університет, м. Одеса

ДО ПИТАННЯ СЛОВОТВОРУ ІМЕННИКІВ-НАЗВ ДІЯЧІВ

*Стаття присвячена вивченню назв діяча в сучасній українській літературній мові. Дослідження спрямоване на характерологічно орієнтоване висвітлення формально- та семантико-дериваційних властивостей *nomina agentis*. У роботі проаналізовано дериваційну структуру агентивів. Визначено основні тенденції й закономірності розвитку суфіксальної словотвірної системи іменників *nomina agentis* на матеріалі української мови.*

Ключові слова: назви діяча, словотвірна категорія, словотвірний тип, словотвірний формант, мотивація, семантична структура, іменник, суфікс.

*The article aims at analysis of Modern Standard Ukrainian suffixal *nomina agentis*. The description of formal and semantic derivational features of agent nouns is carried out within characterological framework, main tendencies mechanism of development of word-formative system of nouns. The article analysis and describes the word-formative type.*

Key words: *nomina agentis*, characterology, word-formative category, word-formative type, derivational morpheme, motivation, semantic structure, noun, suffix.

Словотвірна категорія назв діячів посідає важливе місце у системі іменникового словотворення у всіх слов'янських мовах і постійно поповнюється новоутвореннями, які виникають за потреби називати ту чи іншу особу за новою професією чи видом діяльності. Поряд із внутрішньою динамічною структурою групи агентивних назв властиві багатосторонні зв'язки з іншими словотвірними категоріями.

Іменники на позначення діячів становлять органічний компонент мовної дериваційної системи, тому виявлені у процесі дослідження закономірності можуть бути основою для ширших узагальнень.

У мовознавчій літературі представлено низку досліджень зі словотвору окремих категорій особових назв. В українському мовознавстві процеси творення особових назв досліджували І. І. Ковалик, Л. Л. Гумецька, П. І. Білоусенко, Я. В. Закревська, Н. Ф. Клименко, В. О. Горпинич, К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська. Дані про словотвірну категорію діячів залучалися до робіт із порівняльно-історичного та типологічного вивчення слов'янських мов, автори яких ставили перед собою, зокрема, завдання реконструкції праслов'янської словотвірної системи (Ф. Міклошич, В. Вондрак, А. Мейє, А. Вайан, Ф. Славський, О. С. Мельничук, О. О. Тараненко, Ж. Ж. Варбот), диференціації слов'янських мов за даними словотвору (М. Докуліл, І. І. Ковалик, І. Леков, В. В. Лопатін,

І. С. Улуханов, О. Рєвзіна, Т. І. Вендіна), зіставного вивчення слов'янських мов (М. Кнаппова, Е. Македонська, Я. Моравець, Е. Секанінова, З. Скоумалова, В. Стракова, О. Г. Гавришко, Л. С. Паламарчук, В. Т. Коломієць, Г. П. Нещименко, Ф. О. Нікітіна, Н. Г. Озерова, Л. Д. Ридванська, Ф. Я. Середа, А. К. Смольська, Р. Шишкова, З. М. Волоцька, Ю. Балтова, А. Камиш та інші). Проте словотвірна категорія осіб за характером діяльності та її зв'язок із ментальністю українського народу мові ще не була предметом спеціального дослідження.

Дослідження українських агентивних назв спрямоване на те, щоб дати висвітлення формально– та семантико-дериваційних властивостей цих одиниць як компонентів окремої підсистеми в межах словотвірної системи сучасної української літературної мови.

Для досягнення цієї мети були розв'язані такі конкретні завдання: установити склад категорії агентивних назв в українській мові; визначити інвентар словотвірних типів категорії діячів як вихідної моделі для дослідження суфіксальної словотвірної системи іменника; дати аналіз словотвірних типів; визначити основні тенденції й закономірності розвитку суфіксальної словотвірної системи іменників на позначення діяча в сучасній українській літературній мові; дати оцінку *nomina agentis* на матеріалі української мови.

Об'єкт дослідження становлять похідні іменники на позначення осіб за характером виконуваної дії в сучасній українській літературній мові, утворені виключно суфіксальним способом словотворення.

Предметом дослідження є особливості словотвірної будови агентивних назв сучасної української літературної мови та їх відбиття в національній свідомості.

Словотвір є важливою ланкою в мовній системі, він формує позначення елементів навколишнього світу і внутрішнього досвіду людини та являє собою систему одиниць, зв'язків тощо [1, с. 95].

Словотвір – важливий засіб творення номінативних одиниць мови. Для побудови нових слів він використовує наявний у мові арсенал засобів, що може бути формально описаним. Під час словотвірного аналізу існують два похідні плани: структурний і семантичний.

Звертання до словотворчого аспекту іменників-агентивів зумовлене тим, що більшість їх є похідними одиницями. Встановлення семантики похідних слів тісно пов'язане з процесом їх словотворення. Ще Г. О. Винокур вважав, що ознакою семантики похідних слів є те, що вона мотивована семантикою простіших одиниць. Вихідною величиною для дослідження словотвору як системи однієї мови традиційно й обґрунтовано вважаємо поняття словотвірного типу. Слова, які належать до одного словотвірного типу, поєднані однаковим словотвірним значенням, яке впливає зі значень його окремих складових та його структури загалом, тобто це загальне

структурне значення словотвірного типу. Похідні іменники, які належать до словотвірних типів на позначення назв діячів, об’єднані загальним словотвірним значенням “особа, яка виконує дію, названу твірним словом”. У межах одного словотвірного типу говоримо про підтипи словотвірних значень, що конкретизовані лексичним значенням твірного слова.

Словотвірні типи об’єднані у родові поняття “словотвірна категорія”, що передбачає єдність ономазіологічної структури дериватів та лексико-граматичного характеру твірної основи.

Поняття “діяч (агентив)”, що розглядається, – це семантична категорія, яка при лінгвістичній інтерпретації в колі суцільно оформлених назв у межах дериваційного підходу виступає як словотвірна категорія, являючи собою сукупність назв, тотожних за семантичною структурою, але відмінних за формальною структурою. Одним із перших визначення поняття *nomina agentis* дав німецький лінгвіст К. Бругманн, який до назв діячів зараховував іменники на позначення живих істот, що виконують певну діяльність. На це визначення безпосередньо спирається російський учений В.А. Богородицький, виокремлюючи назви діячів в особливий, самостійний варіант категорії назв осіб. Обидва автори дотримувалися думки, що до категорії *nomina agentis* належать назви, утворені як від дієслівних, так і від іменних основ. Концепцію К. Бругманна радикально модифікував А. Лескін, який звернув увагу на морфологічну структуру дериватів і виокремив нову категорію – так звані *nomina professionalis* чи *nomina officii*.

Розгляньмо способи творення названої групи іменників на матеріалі української мови, а саме на прикладі 3000 назв, дібраних методом суцільної вибірки із Словника української мови в 11 томах.

За поділом І.Р. Вихованця, іменники досліджуваної групи являють собою складні семантичні структури, які у глибинній будові об’єднують у собі параметри предикатних і непередикатних знаків (слів) [3, с. 49].

З формальної точки зору розрізняють мотивації формою твірного слова і формою твірного афікса.

Як показав аналіз матеріалу, з точки зору формальної структури назви діячів утворені переважно від основ іменників (*гітарист, вокаліст, футболіст*) та дієслів (*грабіжник, письменник, читач, носій*). Такий розподіл деривації підштовхнув нас до аналізу матеріалу відповідно до того, від якого типу основ утворені аналізовані іменники, тобто до диференційованого розгляду способів відсубстантивного й віддієслівного творення назв діяча. Однак виявилось, що один і той самий формант бере участь в утворенні одиниць від різних типів основ: іменників і дієслів, і це дало нам підставу систематизувати матеріал не за типами твірних основ, а за словотворчими формантами, диференціюючи при цьому аналізований матеріал всередині кожної групи відповідно до типу твірної основи. На

нашу думку, такий спосіб опису матеріалу дозволив виявити деякі якісні й кількісні закономірності в галузі словотвору імен діячів, регулярність у способах творення. Так, наприклад, проаналізувавши пари *газетяр* <*газета*, *різальник*<*різати*, можна припустити (за умови суто механічного підходу), що ми зіткнулися з різними типами словотворення: відіменниковим і віддієслівним. Однак аналіз більшої кількості подібних утворень дозволяє виявити таку закономірність: між назвою діяча та твірним дієсловом в останній парі наявна проміжна ланка – іменник (*різання*), утворений від дієслова *різати*. Таким чином виявляється різниця словотвірних типів: відсубстантивне утворення від назв предметів (*газета*) і відсубстантивне утворення від іменника акційної семантики (*різання*).

Під час розрізнення розгляду способів утворення агентивів за лінією “назви осіб чоловічої статі”/ “назви осіб жіночої статі”, можлива дещо спотворена мовна реальність, відповідно до якої – агентиви жіночого роду є дериватами агентивів чоловічого роду (*вчитель-вчителька*), і тут часто спостерігається структурний паралелізм як у формальному, так і в семантичному плані. Разом з тим виявляється й велика кількість випадків відсутності такого паралелізму: так, наприклад, пара *машиніст-машиністка* не виявляє семантичного паралелізму; іменник *тесля* не має паралелі жіночого роду; те саме можна, хоч і з деяким застереженням, стверджувати про слово *доярка*, оскільки професія *дояр* у мовній свідомості пересічного мовця сприймається як дещо неприродне для української мови. Урахування цих обставин дозволяє розглядати імена чоловічого та жіночого родів диференційовано.

У зв'язку з невеликим обсягом статті будуть показані лише семантичні зони українського суфікса *-ач-* зі значенням “*особа*”, який для іменників чоловічого роду є найчисельнішим структурним компонентом.

Традиційно значення особи, закладене у словах з суфіксом *-ач-*, поділяли на “*особа-діяч*” та “*особа за зовнішньою ознакою*”. Але, після розгляду наявного матеріалу, стає очевидно, що найхарактернішою функцією для *S-ач-* є семантична функція особи-діяча або носія певної процесуальної ознаки, що актуалізується у поєднанні з дієсловом-предикатом. Приєднуючись до основи дієслова конкретної фізичної дії, *-ач-* виражає конкретне словотвірне значення: *читач* – “*той, хто читає*”, *орач* – “*той, хто оре землю*”. О. Безпояско зазначає, що особливістю таких формувань є те, що у формальній структурі іменників, утворених на базі структури дія+діяч, основна роль відводиться *S-ач-*, оскільки він визначає діяча-особу, а твірна основа лише конкретизує ознаку, за якою характеризується ця особа [2, с. 9]. Зазвичай такі віддієслівні іменники виражають значення особи за професійною ознакою (*опалювач*) або за здатністю до виконання певної роботи (*прокладач*).

У майже 20% від загальної кількості лексем, де морф *-ач-* є кінце-

вим у словотвірному акті, він має негативну конотацію. Зазвичай він ви-членовується у віддієслівних іменниках, які позначають особу, що вико-нує ганебні, принизливі дії, засуджувані суспільством. Суфікс *-ач-* може утворювати деривати з негативним забарвленням (*розбещувач, попихач*).

На формальному рівні семантична функція особи за характерною зо-внішньою чи внутрішньою ознакою виражається поєднанням морфа *-ач-* з іменниковими (*бородач, вусач*) основами. Переважно такі деривати є стилістично маркованими.

Похідні слова зі словотвірним формантом *-ач-* на позначення особи, як правило, утворені шляхом прямої мотивації і не мають стилістичного забарвлення (94% лексем). Наприклад, *проклеювач* – “особа, яка профе-сійно займається дією, вказаною твірною основою, тобто проклеює щось”, *силач* – “особа, за характерною номінативною ознакою, вказаною твір-ною основою, тобто сильна людина” тощо.

Проте наше дослідження зафіксувало, що у 6% лексем загальне лексичне значення не збігається з сумою значень похідного слова та словотвірного форманта. Наприклад, слово *попихач* з погляду семантики складових компонентів повинно позначати “особу, яка щось підпихає”. Однак, воно тлумачиться як “особа, що погано ставиться до інших, зне-важає ними”. О. Земська назвала таку мотивацію асоціативною перенос-ною мотивацією [1, с. 126].

Таким чином, ми розглянули деякі питання формального аспекту сло-вотворення імен діячів. Цей лексико-семантичний клас характеризується деякою своєрідністю. У результаті характерологічно орієнтованого сло-вотвірного аналізу українських агентивних назв, утворених суфіксаль-ним способом словотворення, ми дійшли таких висновків: процес тво-рення агентивних назв має в сучасній українській літературній мові сис-темний характер, про що свідчить наявність семантично однорідної гру-пи слів, які утворюються поєднанням конкретного набору суфіксів з ді-єсловами визначеної семантики. Словотвірні суфікси як елементи слово-твірної системи абсорбують та кристалізують результати узагальнюваль-ної людської думки та маркують слово згідно з його приналежністю до певного ономасіологічного класу. Словотвірні моделі, за якими утворені імена діячів, не є дуже численними. Крім того, було виявлено семантичні паралелі утворень чоловічого та жіночого родів (*розбійник-розбійниця*). Разом з тим, відчувається й чимало випадків відсутності такого паралелізму, а прагнення доповнити цю мовну “нестачу” лексичними засоба-ми сприймається народом як деяке відхилення від норми: *доярка-дояр, прокурор-прокурорка* тощо. У таких випадках, вочевидь, досить впли-вовими є екстралінгвальні чинники: деякі професії, рід занять, на дум-ку української спільноти, є пріоритетними для представників певної ста-ті, а на фемінізацію подібних професій мова реагує прагненням надати

словам типу *директор, водій* тощо статус спільного роду, за необхідності використовуючи засоби синтаксису.

У словотвірних моделях імен діячів як твірна одиниця частіше виступають іменникові основи, рідше – дієслівні та прикметникові. Словотвірний формант тут найчастіше суфікс.

Найпродуктивнішими для утворення агентивів чоловічої статі є форманти *-ач, -і(у)ст, -ник, -ець* (*провідник, пропагандист, рвач, роз'єднувач, рятівник, розпутник, промисловець, підприємець тощо*).

Іменники жіночого роду утворені переважно суфіксальним способом. Це пов'язано з тим, що багато з них мотивовані іменниками чоловічого роду, утворюючи з ними регулярні пари (*прокатник-прокатниця, розбещувач-розбещувачка, опонент-опонентка тощо*). Але, оскільки тут наявна й відсутність паралелізму: *промисловець, пряля, псаломщик, двірник* тощо, у роботі було розглянуто агентиви чоловічого та жіночого родів окремо.

Проведена нами робота дозволяє стверджувати, що найпродуктивнішими під час творення слів жіночого роду є форманти *-ка, -ниця* (*опікунка, розкрадачка, робітниця, прибиральниця*). Рідше використовуються форманти *-ша, -еса тощо*.

Для словотвірної системи суфіксальних іменників-агентивів характерним є освоєння іншомовних елементів: *-навт, -олог, -ор, -ер*.

У наступних статтях досить цікавим було б простежити наявність пресупозитивної оцінки в українських іменниках-назвах діячів і її зв'язок із використаними представниками українського народу словотвірними моделями й формантами, а також продуктивність даної групи слів.

Література:

1. Ахматьянова З. С. Существительные *nomina agentis* в современном русском языке: дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.01/ Ахматьянова Земфира Саитовна. – Уфа, 2000. – 221 с.
2. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / Олена Костянтинівна Безпояско. – К.: Наукова думка, 1991. – 172 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К.: Пульсари, 2004. – 398 с.
4. Дідківська Г. Г. Назви осіб за професією в сучасній українській мові (лексико-семантичні особливості) / Г. Г. Дідківська // Мовознавство. – 1969. – № 5. – С. 18-24.
5. Словник української мови. У 11 т. / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Наукова думка, 1970-1980.

Минзак О. В.,

ЧНУ ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

АНТОНІМІЧНІ ПАРИ: ОГЛЯД МЕЗОНІМІЧНИХ ХАРАКТЕРСТИК В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається мезонімія як складова частина різних антонімічних рядів. Автор розглядає мезонімію у складі загальнозживаної лексики, термінології та національних мовних картин світу, що дає змогу прослідкувати різні способи семантичної локалізації.

Ключові слова: мезонім, антонімічний ряд, градація, термінологія, протилежність, мовна картина світу, семантична полярність, дихотомія.

The present paper deals with mesonymy as a structural component of various antonymic sets. The author investigates antonymy in the structure of conventional lexicon, terminology and national language world views which helps to trace various types of semantic localization.

Key words: mesonymy, antonymic sets, gradation, terminology, language world view, opposition, semantic polarity and dichotomy.

Протилежність як логіко-філософська основа антонімії ще з давніх часів привертає увагу не тільки лінгвістів, але й філософів (Платон, Арістотель, Г. В. Ф. Гегель) та риторів (Андокід, Ісей, Цицерон). Незважаючи на довготривалу історію вивчення даної багатоаспектної проблеми, велика кількість питань їй досі залишилась без відповідей. Так і досі не існує односторонності серед вчених щодо визначення та класифікації антонімів. Це пояснюється тим, що протиставлення є логічною категорією, а значить суть антонімії закладена в характері людського мислення.

Явище антонімії на матеріалі різних мов було предметом дослідження як українських (Л. А. Лисиченко, Н. М. Бобух, О. О. Тараненко, М. П. Кочерган та ін.), радянських (В. Н. Комісаров, Ю. Д. Аפרсян, Л. О. Новіков, В. А. Іванова, М. Р. Львов, Л. О. Введенська та ін.) та зарубіжних мовознавців (J. Lyons, R. Murphy, D. A. Cruse, R. F. Egan, S. Jones та ін.). Наукові напрямки дослідження антонімії були в основному спрямовані на вивчення логіко-філософських основ, асоціативних відносин, критеріїв виділення, класифікації, фразеології, стилістики, енантосемії, контекстів та термінології. Актуальність запропонованої теми полягає в тому, що мезонімічні характеристики антонімічних пар розглядалися в основному при дослідженні логічних основ антонімії та не були предметом зіставлення в різних мовах та мовних картинах світу. Завданням даної статті є аналіз проміжних членів антонімічних пар (мезонімів) в різних мовних реєстрах з метою виділення подібностей та розбіжностей у відповідних мовних картинах світу, терміносистемах та ймовірних семантичних світах.

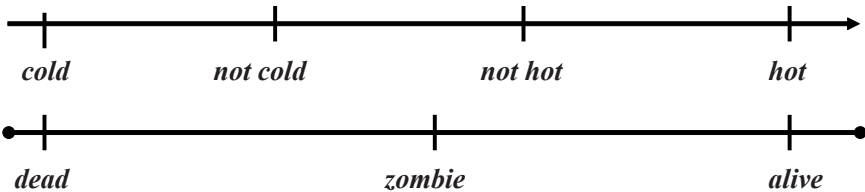
Що стосуються теоретичних засад антонімії, то тут центральною проблемою залишається проблема дефініції, оскільки на тому чи іншому визначенні базується певна класифікація та критерії виділення. Все це пов'язано з тим, що антонімія інтерпретується через явище протилежності, яке є поняттям відносним: відчуття та сприйняття протилежностей в значній мірі залежать від віку, ступеня розвитку, досвіду, а також соціальних, географічних та інших факторів [3, с. 17]. Так у визначенні терміна “антонім” варто використати тлумачення протилежностей, яке дає Р. Еган у вступі до “Webster’s New Dictionary of Synonyms” [8]: “Протилежності виражають положення предметів та явищ відносно одного з метою визначення їх розбіжностей” [8, с. 27a]. Беручи до уваги все вище сказане, можна стверджувати, що антоніми утворені шляхом порівняння двох предметів чи ознак з метою поляризації семантичного простору. Щодо стосується класифікації опозитів, то для нашого дослідження доцільніше використати логічну таксономію, яка опирається на поняття несумісності [2, с. 54]. Всі несумісні поняття поділяються на контрарні та комплементарні. Різниця між цими двома логічними поняттями полягає у наявності в їх складі проміжного члена, так між контрарними поняттями, можливе третє, середнє поняття – мезонім. Отже, саме присутність мезоніма зумовлює різницю між контрарними та комплементарними опозиціями. Мезоніми (від грец. *mesos* – проміжний, середній) – слова, які за своїм значенням знаходяться на семантичній осі між двома антонімами. Поняття семантичної осі, на нашу думку, потребує роз’яснення: слова-антоніми по-різному маркують семантичний простір – явища, стани та відносини об’єктивного світу, напр.: температура, колір, час, простір, естетична та етична оцінка та інші. Д. А. Крузе стверджує, що ці якості можуть концептуалізуватись в межах “більше” чи “менше”, утворюючи цим певну шкалу, яка накладається на семантичну вісь. Ця шкала має нульову відмітку, яка відповідає відсутності ознаки, та простягається в більшій чи меншій мірі в напрямку більшого прояву ознаки. Один із членів антонімічної пари буде схилитись до нуля, але ніколи його не досягає, в той час як інший навпаки. Слова-антоніми розміщуються на краях проміжної частини шкали, де не може бути семантично локалізований ні один із членів пари [5, с. 204-205], проте може знаходитись мезонім. Отже, можна стверджувати, що мезонім може бути присутній у парах, які піддаються градації – яка припускає різний ступінь прояву якості (ознаки), регулярну можливість порівняння [3, с. 53]. Градуальність в більшій мірі характерна для прикметників та прислівників, хоча й існують також іменники та дієслова (*to love* : *to hate*, *to like* : *to dislike*). Існує думка в традиційній лінгвістиці, що комплементарні прикметники не піддаються градації, і це в більшій чи меншій мірі вірно. Проте Д. А. Крузе слушно зауважує, що один із антонімів пари може піддаватись біль-

шій градації ніж інший, напр.: *wide open, moderately open, more open than before* є семантично вірніші, ніж *slightly shut, moderately shut, more shut than before* [5, с. 202]. Тим не менше, питання про співвідношення різних типів градації є досить суперечливим. Г. Джексон розглядаючи дану проблему навіть пише: “будь-який не градуйований прикметник може бути градуйованим” [6, с. 76]. Резюмуючи все вище сказане, слід вважати, що основною характеристикою мезонімів є градуальність. Проте це явище так не завжди проявляється. Виділення проміжного члена антонімічної пари інколи викликає складності та призводить до антонімічної тріади чи ряду, наприклад в типовому комплементарному протиставленні *male – female* (чоловік – жінка) можна також виділити таке проміжне поняття, як *hermaphrodite* (гермафродит) *sexless* (види черв’яків та бактерій) чи *homosexual* (гомосексуаліст), що можна підтвердити існуванням операцій по зміні статі та досліджень у галузі хромосом. Запропонований антонімічний ряд *male – homosexual – female* (чоловік – жінка), призводить до іншого протиставлення *homosexual – heterosexual*.

В структурі мови існує досить велика кількість подібних антонімічних пар які відзначаються присутністю мезоніма. На нашу думку, суттєвим є не факт присутності такого мезоніма, а функції, які він може виконувати в різних терміносистемах та національних мовних картинах світу. Весь навколишній світ зітканий з контрастів, а людська здатність дихотимізувати семантичний простір призводить до утворення слів-антонімів. Проте дана поляризація інколи проходить по-різному. В більшості випадках мезонімічні характеристики антонімів однакові у майже всіх мовах, пор.: укр. *світло – сутінки – темрява*; рос. *свет – сумерки – темнота*; англ. *light – twilight – darkness*; нім.: *das Licht – die Dämmerung – die Dunkelheit*; укр. *мир – перемир’я – війна*; рос. *мир – перемирие – темнота*; англ. *peace – truce – war*; нім.: *der Frieden – der Waffenstillstand – der Krieg*; укр. *перемога – нічия – поразка*; рос. *победа – ничья – поражение*; англ. *victory – draw – defeat*; нім.: *der Gewinn – das Unentschieden – die Niederlage*. Такі опозити є прототипними – володіють міцним асоціативним зв’язком та автоматично відтворюються при узусі одного з них. Мезоніми ж в таких випадках такою функцією не володіють, та можуть бути виділені в складі антонімічної пари в основному тільки при детальнішому аналізові. Так, мезонім в протиставленні *black – white* (чорний – білий) в поняттєвій сфері кольорової гама виділити важко, оскільки немає наукових пояснень, чому саме дані два кольори протилежні, вони, за номенклатурою логіки, несумісні. Вже при перенесенні даної опозиції на расове розподілення (така категоризація є більш виправдана в науковому плані) можливе включення третього члена антонімічного ряду: *black – Mongoloid – white* (чорношкірий – монголоїд – білошкірий). В даному випадку проблематично стверджувати, чому поняття *Mongoloid* є

мезонімом, оскільки в даний ряд можуть бути включені й інші поняття, напр.: *Australoids* (австралоїди), *Bushmen* (бушмени), *Polynesian* (полінезійці). Це може бути пояснене тим, що *black – white* в обох випадках є прототипною антонімією, а існування середнього члена залежить певною мірою від енциклопедичної компетенції мовця.

Деякі інші мезонімічні характеристики знаходимо в іншому типі контрарного протиставлення, напр.: *dead – alive* (живий – мертвий), де можна виділити наступні мезоніми: *zombie* (зомбі), *vampire* (вампір), *ghost* (привид) та ін [5, с. 200]. З погляду денотативного значення дані мезоніми слід охарактеризувати як частину ймовірних світів (термін запропонований Г. В. Лейбніцем для позначення модальних тверджень як можливих та необхідних). Так, запропоновані мезоніми є несумісними з реальним світом згідно фізичних та духовних законів, а денотати мезонімів можуть існувати тільки в ймовірному світі. Варто також звернути увагу на те, що дана антонімічна пара піддається градації, про що свідчить наступна компаративна конструкція: *He staggered into the “Coach and Horses” more dead than alive, and flung his portmanteau down* (H. G. Wells), проте даний факт не має ніякого відношення до існування вище згаданих мезонімів, оскільки протиставлення *dead – alive* представляє в даному випадку децю іншу шкалу на відміну від контрадикторної опозиції типу *cold – hot* (холодно – жарко), пор.:

Протиставлення полярних значень членів антонімічних пар залежно від їх розміщення від осі симетрії, яка існує реально чи уявно може бути симетричним чи асиметричним. “По обидва боки цієї осі симетричні чи асиметричні за значенням антоніми можуть розташовуватися (знаходитися) відповідно симетрично чи асиметрично за відстанню від неї, тобто на однаковій чи неоднаковій віддалі на осі симетрії цих значень” [3, с. 15]. Що стосується семантичної віддаленості мезоніма до країв шкали, то в структурі контрадикторних антонімів він буде в більшості випадках займати центр осі, на однаковій відстані від країв шкали, оскільки такі пари мають тільки один мезонім. Вісь комплементарних антонімів значно відрізняється від контрадикторних, перш за все тим, що відстані між членами антонімічного ряду менші, а дана шкала не є кінцевою, на ній можуть бути локалізовані ще й інші мезоніми, напр.: *chilly*, *warm* та ін., при цьому семантичні відстані будуть уже коротші, ніж в даному випад-

ку. Це наводить на думку, що деякі антонімічні пари можуть мати декілька мезонімів, напр.: укр. *білий* – *білуватий* – *сіруватий* – *сірий* – *чорнуватий* – *чорний*; англ. *white* – *whitish* – *grayish* – *blackish* – *black*; нім.: *weiß* – *weißlich* – *gräulich* – *grau* – *schwärzlich* – *schwarz*. Опозиція ж кольорів в мові демонструє нам різноманітні семантичні характеристики. Так, *red* (червоний) не має прототипного (автоматично відтворюваного) антоніма, за виключенням певних контекстів. В теоретичному плані *red* може мати два антоніми: для пігментів *green* (зелений) та для світла *cyan* (блакитний) [7, с. 28]. Якщо розглядати даний колір у виробничій промисловості, то будемо мати наступне протиставлення *red wine* (червоне вино) – *white wine* (біле вино). Мезонімію в парадигмі кольорових спектрів знаходимо при розгляді семіотичної системи світлофора, де в протиставленні *red* – *green* проміжним членом (кольором) буде *yellow*. Мезонімічні характеристики також знаходимо й у назвах на позначення смаку, напр.: укр. *солодкий* – *солодкуватий* – *гіркуватий* – *гіркий*; англ.: *sweet* – *sweetish* – *bitterish* – *bitter*; нім.: *süß* – *süßlich* – *bitterlich* – *bitter*. Полімезонімічність в даних випадках зумовлена перш за все можливістю градації ознаки та морфологічними й словотвірними мовними засобами, яким володіє певна мова. Що стосується такого морфологічного класу як дієслово, то дана частина мови також представлена мезонімами у складі антонімічних рядів, напр.: *to start* – *to keep on* – *to stop*; *to learn* – *to remember* – *to forget*; *to earn* – *to save* – *to spend* та ін. За лінгвістичною номенклатурою дані пари є конверсійними (векторними) – виражають протилежну спрямованість або взаємну зворотність дій чи ознак [4, с. 31], при цьому їх склад характеризується мономезонімічністю.

Мезонімію також можна споглядати в різних терміносистемах – упорядкованих сукупностей термінів, головних носіїв фахової інформації. Зазвичай терміни вживаються для позначення наукових понять, а терміни антоніми мають пряме номінативне значення і називають відповідні протилежні поняття. Вони виконують функцію номінації, а їхня семантика зазвичай не містить елементів оцінки й образності, відповідно для них характерна моносемія [1, с. 150]. Основним способом надходження до мови спеціальної лексики є надання статусу термінів загальнозживаним лексичним одиницям, отже з впевненістю можна вважати, що основний масив термінів-антонімів є запозичений із загальнозживаної лексики. Ось чому мезонімія також широко спостерігається в термінології, напр.: англ.: *conductor* – *semiconductor* – *nonconductor*; укр.: *провідник* – *напівпровідник* – *непровідник*. Варто також звернути увагу на те, що мезонімія не однаково проявляється в термінологічній та загальнозживаній лексичній, пор. загальнозживане *positive* – *neutral* – *negative* та дане протиставлення у фотосправі *positive* – *negative*, де проміжний член відсутній.

Поняття антонімії невід’ємно пов’язане із поляризацією навколиш-

нього світу. Людське мислення неможливе без поляризації об'єктів. Нова інформація та об'єкти мислення підсвідомо поляризуються. Не буде поляризації – не буде і самих процесів мислення. Так будь-яке слово чи інформація співвідноситься з “позитивним” та “негативним”, а мовні одиниці які позначають дані аксіологічні категорії будуть антонімами. Розподілення процесів та об'єктів навколишнього середовища є невід'ємною частиною мовної картину світу – специфічного бачення реального світу й усього, що привносить в нього людське мислення. Людське мислення поляризує існування на *birth* (життя) та *death* (смерть), дані концепти входить до складу всіх мовних картин, проте в деяких випадках можливий ще і третій член даної поляризації, напр.: *reincarnation* (реінкарнація) – перевтілення безсмертної сутності з одного тіла в інше. Даний концепт, який є в даному випадку виконує функції мезоніма, є основним поняттям індуїзму, а тріада *birth – death – reincarnation* моделює свідомість мовця дещо іншим чином, ніж дихотомія *birth – death*. Розглядаючи вже інше протиставлення *hell* (некло) – *paradise* (рай) у структурі релігійного світогляду, ми виділили мезонім *purgatory* (чистилище). Дане поняття є складовою частиною римо-католицьких уявлень, в той час як в деяких віросповіданнях було відхилено під час реформації.

Мезонімія, як факультативний компонент антонімічного ряду, є одним із способів сегментування семантичного простору та додатковою характеристикою вербальної поляризації. Завдяки своїй здатності маркувати семантичну вісь, мезонімія відіграє важливі парадигматичні функції вже всередині антонімічного ряду як в загальноживаній мові так і в термінології, а наявність чи відсутність мезонімії у складі антонімічного ряду може виступати контрастивною характеристикою різних національних мовних картин світу.

Література:

1. Бо Я. Функции антонимии в художественной и научной речи (на материале поэзии В. Я. Брусова и научных сочинений Л. В. Щербы): дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01 / Бо Ян. – Москва, 2004. – 211 с.
2. Комиссаров В. Н. Проблема определения антонима // Вопросы языкознания. – 1957. – № 2. – С. 49-58.
2. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке. – М.: МГУ, 1973. – 290 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Cruse D. A. *Lexical Semantics*. – Cambridge: CUP, 1997. – 314 p.
4. Jackson H. *Words and their Meaning*. – London: Longman, 1988. – 280 p.
7. Murphy M. L. *Semantic relations and the lexicon*. – Cambridge: CUP, 2003. – 304 p.
8. Webster's New Dictionary of Synonyms. – Springfield: Merriam-Webster Inc., 2000. – 909 p.

Мирончук Т. А.,

КНУ імені Т.Г.Шевченка, м. Київ,

Одарчук Н. А.,

ВНУ імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОПОЗИТИВНІ ВІДНОШЕННЯ ЯК СЕМАНТИЧНИЙ ҐРУНТ ПРЕВЕНТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ

У статті досліджується клас превентивних мовленнєвих актів, а також фактори, які спричиняють їх появу. Доводиться, що семантичною основою превентивів є категорія заперечення. Будучи одиницею діалогової взаємодії, превентиви базуються на опозитивних відношеннях.

***Ключові слова:** превентивні акти, респонсивна репліка, категорія заперечення, опозитивні відношення.*

The article studies preventive speech acts as well as the factors which cause their appearing. The category of negation serves their semantic basis. Being a unit of the dialogue interaction preventives are based on the relations of opposition.

***Key words:** preventive speech acts, response, the category of negation, the relations of opposition.*

Дослідження у сфері лінгвістики спілкування зосереджуються на всебічному вивченні одиниць діалогічного мовлення [6] на ґрунті соціального контексту [7] через фактор міжособистісної взаємодії [3], та механізми заперечення, серед яких знаходять своє місце превентивні висловлення. Прагматичний аналіз висловлень передбачає виявлення змістового боку мовленнєвого акту з урахуванням елементів інтенційного, інформаційно-модального, пресупозиційного, імплікативного, іллокутивного та пост- іллокутивного планів [11].

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю лінгвістики на вивчення функціонування мови та мовлення, всебічний аналіз мовленнєвого акту із залученням широкого екстралінгвістичного контексту. Назрілим є вивчення взаємодії факторів, які спричиняють появу та функціонування превентиву. **Метою** статті є визначення семантичного ґрунту превентивів шляхом виявлення особливостей функціонування превентиву як полііллокутивної одиниці мовлення. Поставленою метою передбачено коло конкретних **завдань**: виявити смислотворчий фундамент превентивів; визначити місце превентивів у площині спонукальності; встановити роль категорії заперечення і опозитивних відношень у формуванні превентивних мовленнєвих актів.

Превентив нами визначається як макроакт, іллокутивна сила якого полягає у попередженні дій, небажаних для одного з мовців. Він є

реплікою-реакцією, що вказує на неприйняття змісту стимулу та виражає або небажання мовця виконати адресований йому запит дії, інформації, точки зору або ж бажання не допустити їх у майбутньому. Превентив як макроакт об'єднує низку мовленнєвих актів. До них належать акти відмови, погрози, попередження та заборони [10]. Їх спільним тлом є кінцеві характеристики іллокуції – усунення передбачуваної несприятливої ситуації на підставі виявленої неприхильності мовця до партнера чи його наміру. Наприклад:

“What did they do?” Jondalar asked.

*“I just won't talk about it in front of Filonia” [Auel, c. 38] (акт відмови),
This particular curry is very hot – mind you've been warned [CIDE, c. 73]*
(акт попередження),

If you don't say her name I'll knock you down [Brayfield, c. 155] (акт погрози),

– Is that good?

– Stop asking philosophical questions [Waller, c. 372] (акт заборони).

Висловлення, що складають клас превентиву ємні за своїм потенціалом здійснення впливу. Будучи респонсивними одиницями діалогічного мовлення, вони мають своєю ціллю передачу не раціональної інформації, що полягає у функції інформування, а передачу спонукання, що викликає в адресата активізацію перцепторів вольової та емоційної сфер заради зміни його емоційного та вольового стану, а відтак і впливу на сферу цінностей і внутрішній світ комуніканта. Змістовими компонентами превентиву є такі комунікативні елементи як вищість рольового статусу мовця, владність і лідерство мовця, як сильної вольової мовної особистості, насадження ним світоглядних орієнтирів, програмування адресата на потрібну лінію поведінки, інтенсивність висловлення, що є результатом настійливості і настирливості мовця у досягненні своєї мети.

Превентив, будучи актом попередження небажаних результатів, є респонсивною дією на стимул і йде в розріз із очікуванням автора стимулу, тому зміст превентиву витікає з опозитивного характеру відношень стимул :: реакція і спирається на операцію прямого чи опосередкованого заперечення. Поняття заперечення поєднує два типи інформації: логічну, представлену значенням інакшості, нетотожності чи небуття [4, с. 17] і прагматичну, представлену семантичним відтінком негативності [9, с. 83]. З точки зору структурно-змістової організації превентиви засновуються на операції логіко-граматичного заперечення, як роз'єднаності з реплікою-стимулом і закреслення пропозиції стимулу.

Стосовно прагматики превентиви, будучи протидією на стимул, виражають негативне ставлення мовця до теми чи автора стимулу, відтворюючи небажання першого виконати запит. Йдеться про те, що превентиви не позбавлені семантики негативності. Тобто у площині оцінності пре-

вентив у значенні небажання мовця виконати запит уявляється протидією на негативно значимий йому зміст стимулу.

Дослідження внутрішньої семантики висловлення є недостатнім для розуміння його сутності як ланки комунікативного ланцюга. Будучи одиницею діалогової взаємодії, висловлення набуває статусу репліки, як структурно-змістової одиниці діалогічної єдності, і збагачується змістовно не лише відповідно до своєї семантико-граматичної організації, а й відповідно до логіко-синтаксичного зв'язку з іншою реплікою [1, с. 177].

Превентиви, будучи респонсивними за природою і репрезентуючи точку зору, що не узгоджується, а йде врозрід стимулу, засновуються на опозитивних відношеннях. Своїми витоками опозитивні відношення мають відношення різниці [8, с. 4]. Інтерпретація комунікантами одного й того ж референта мовної ситуації зумовлює виникнення невідповідності компонентів смислової структури, що у діалогічному мовленні виявляється у різній мірі неоднаковості понять (поглядів, позицій, налаштованості, інтенційних настанов). Смилова невідповідність спричиняє виникнення опозитивної реакції, яка проявляється не лише інакшою точкою зору, що суперечить стимулу, але й ознакою довільності вибору, неочікуваністю та небажаністю реакції [12, с. 85].

Об'єднувальною підвалиною різних типів опозитивних відношень виступає категорія протиріччя, як універсальний спосіб виразу буття і зв'язків [5, с. 120]. Цією категорією інтегруються відношення протилежності, протиставлення та контрадикторності, які є смислотворчим фундаментом превентиву, та складають опозицію стимулу, який передає спонування чи запит дії. У філософії визначається, що відношення протилежності виникають при операції зіставлення контрарних (полярних) сутностей; відношення протиставлення мають місце при операції зіставлення неоднорідних, неоднакових сутностей, але не полярних; а відношення контрадикторності з'являються при операції зіставленні однакових (тотожних) сутностей [2, с. 11].

Оскільки відношення протилежності породжують зміст роз'єднаності за рахунок зіставлення виключаючих понять, то опозицію директив :: превентив можна змодельовати на зразок Зроби :: Не зроблю, у якій протичлен позначає відсутність предикованої ознаки. Така опозиція має місце за наявності спонукального стимулу та експліцитної відмови чи заборони. Наприклад:

"In the name of God," said the priest, "if you're a Catholic Christian you've got to expect to suffer."

"I can't go against my nature," said Lou [Spark, с. 59].

Наявність у лексико-семантичній структурі стимулу суб'єкт-предикатної основи you've got to, якою передається спонування, і прототипу відмови *I can't* у респонсивній репліці формує бінарну опозицію включеності полярних сутностей, як то *Do it :: I won't*.

Опозиція реплік директив :: превентив, які демонструють відношення протиставлення, має своєю основою операцію порівняння, якою сутності протистоять не контрарно, а пригранично, тобто зіставляються ґрадуально. Відповідно таку опозицію складають не виключаючі, а неоднакові поняття, а при їх порівнянні визначається міра подібності/ відмінності чи співпадіння. Ця опозиція породжує зміст розузгодженості сутностей. Стверджується, що відношення протиставлення імплікують не виключеність, а альтернативу, і ставлять протичлен у залежність від обставин:

– *Let me go.*

– *Not until you've apologized for being nasty to everyone* [Osborne, c. 411].

У цьому зв'язку опозицію директив :: превентив можна змоделювати на зразок Зроби :: Ні, якщо, протичлен якої формує зміст інакшості, як неповноти відміни. Опозиція набуває таких ознак також, коли директив виражає спонування недирективно (через інформування чи вираження точки зору), і, відповідно, коли превентив виражений актами попередження чи погрози.

Якщо попередньо описаною опозицією на базі протиставлення виявляється несхожість різнорідних ознак, то опозицією, заснованою на контрадикторних зв'язках, розкривається несумісність тотожностей. Антагонізм однакових сутностей проявляється у результаті їх контактного/ суміжного протистояння, що викликає опірність. Опозицію стимул :: превентив можна змоделювати на зразок: Зроби :: Зроби. Змістом такої опозиції є дія проти дії на підставі акту уподібнення [2, с. 9-10], де превентив, як протичлен спонування, представлений зустрічним запитом дії, контрспонуванням наприклад:

“*Don't boss me, my girl.*”

“*You don't order me about*” [Christie, c. 327].

Таким чином, опозицію директив :: превентив можна розглядати як таку, що розгортається за принципом побудови антонімічного ряду, у якому протилежні сутності протистоять як крайності, набуваючи змісту взаємовиключення; протиставні сутності розміщуються у проміжку логічного ряду, набуваючи характеристик неоднаковості; контрадикторні – зіставляються контактено як несуміщені, на підставі однаковості чи тотожності ознак.

Отримані підсумки аж ніяк не вичерпують досліджуваної проблеми. Наділяючи превентив характеристиками неприйняття стимулу, в подальшому можна простежити варіативність його змісту в залежності від особливостей стимулу, від соціального, вікового, гендерного статусу мовців та від конкретного комунікативного завдання.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Феномен второй реплики или о пользе спора // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука, 1990. – С. 175-189.
2. Арутюнова Н. Д. Тождество и подобие (Заметки о взаимодействии концептов) // Тождество и подобие: сравнение и идентификация. – М., 1990. – С. 7-32.
3. Арутюнова Н. Д. Речеповеденческие акты и диалог // Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – С. 643-660.
4. Бондаренко В. Н. Отрицание как логико-грамматическая категория. – М.: Наука, 1983. – 212 с.
5. Варшавская А. И. Смысловые отношения в структуре языка (на материале совр. англ. яз.). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 135 с.
6. Галактионова И. В. Средства выражения согласия / несогласия в русском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1995. – 242 с.
7. Крысин Л. П. Социальная маркированность языковых единиц // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 26-42.
8. Малімонова Н. В. Опозитивна реакція в сучасній англійській мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 1996. – 182 с.
9. Маркелова Т. В. Оценка и оценочность // Семантическая структура слова и высказывания. – М., 1993. – С. 107-113.
10. Почепцов Г. Г. Прагматический аспект изучения предложения // Иностранные языки в школе. – 1975. – № 6. – С. 15-26.
11. Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения: Учеб. пособие. – Калинин: КГУ, 1980. – 51 с.
12. Pomerantz A. Agreeing and Disagreeing with Assessments: Some Features of Preferred / Dispreferred Turn-shapes // Structures of Social Action. Study in conversation analysis. – Cambridge, 1984. – P. 57-101.

Михайленко В. В.,

Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці

РАНГОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена реконструкції концепту ранг в картині світу, моделюванню концептосфери та семантизації концепту в англомовній картині світу. У ході використання методів семантичного аналізу отримано лексико-семантичне поле рангу, що слугуватиме основою для подальшої категоризації семантичного простору, де в центрі знаходиться мовець.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, семантизація, категоризація, антропоцентричний, поле.*

The present paper is focused on reconstructing the concept rank and its conceptual system. The units which can verbalize the concept constitute a lexical-semantic domain, where a nucleus and peripheries are defined with the help of semantic analyses. The domain can be employed for a further categorization of language semantic space with the speaker in its centre.

Key words: *concept, semantizing, categorizing, anthropocentric, domain.*

Вступ до проблематики

Мовознавство у пошуках свого предмету не може обійти основне питання філософії – про відношення мислення до буття, про відношення ідеального до матеріального, об'єктивного до суб'єктивного. Поняття мовної картини світу дві взаємопов'язані, хоча і різні ідеї: (1) картина світу, запропонована мовою відмінна від наукової; (2) кожна мова малює свою картину. Реконструкція мовної картини світу є одним із важливих завдань сучасної лінгвістичної семантики. Протиставлення універсума світу людини знаходиться у витоках мови. Ключовим у триаді “світу, людини та мови” є людина [4, с. 47-49].

Теоретичне обґрунтування

Антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць пов'язаний з впливом політичних, культурних і соціальних факторів на розвиток мови у XX столітті. Антропоцентризм є одним з домінуючих принципів світогляду людства протягом багатьох століть. Виникнення антропоцентризму належить до античної епохи. Пізніше антропоцентризм відродився в гумбольдтовській традиції. Античні концепції були сприйняті В. Гумбольдтом опосередковано, як асимільоване знання, однак антропоцентризм В. Гумбольдта не знайшов послідовного втілення в лінгвістиці. Антропоцентризм став особливо помітним у науці в останні десятиріччя XX століття і стимулював швидкий розвиток міждисциплінарних гуманітарних досліджень, в основі яких лежить триєдність “людина – мова – культура”.

Відомо, що мова є атрибутом виключно людини. Одночасно людина знаходиться у центрі картини світу, зображеній мовою. Мова використовує людину як точку відліку для опису різних рис – простір, час, розмір, форму місце розташування. В залежності від різних обставин мовець може виступати як суб’єкт мовлення (мовець), суб’єкт свідомості, сприйняття, волі, емоцій, або як фізичне тіло, що займає певне положення у просторі. Фігура людини мовця є також центральною для категорій дейксису, часу та модальності.

І. Г. Ольшанський зазначає, що “принцип антропоцентризму виявляється в двох аспектах: перший – “людина в мові”, де він виступає як форма свідомості і транслятор культури, другий – “мова в людині”, що є мірою всіх речей, в тому числі мови та культури” [7, с. 30]. Антропоцентризм як методологічний принцип є важливим для сучасних лінгвістичних досліджень, які здійснюються в когнітивній парадигмі знань, і полягає в тому, що наукові об’єкти вивчаються, перш за все, відповідно до їх значення для людини, за їх призначенням у її життєдіяльності, за їх функціями в розвитку людської особистості

У лінгвістиці антропоцентричний принцип пов’язаний зі спробами розглядати мовні явища в межах діади “мова та людина”. Ю. М. Караулов підкреслює, що не можна пізнати мову саму по собі, не звернувшись до її творця, носія, користувача – до людини, конкретної мовної особистості [5].

У сучасній когнітології домінує думка про те, що в основі різних структур знань про світ лежить концепт – одиниця ментальної інформації. Згідно з найбільш відомим визначенням О. С. Кубрякової, концепт – це одиниця “ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відбиває знання та досвід людини” [6, с. 146].

Постановка питання

Концепт розглядають як одиницю ментального процесу, яка кодується в мові та відображає передусім елементи категоризації світу. Він існує в ментальній сфері людини (її свідомості) як сукупність знань та інформації про актуальний та ймовірний стан справ у реальному світі у контексті емоцій, переживань, асоціацій. Усвідомлення його як ментального утворення не тільки уможливорює реконструювання ментального світу носія концептуальної системи, світу носія концептуальної системи, світу його психічного складу, але й відтворення його етнокультурного образу. Кожна мова віддзеркалює певний спосіб сприйняття й організації (концептуалізації) світу. Представлені всі значення утворюють певну систему поглядів – колективну філософію, яка стає домінантною для всього мовного соціуму. Спосіб концептуалізації, притаманний даній мові, є універсальним і в той же час національно специфічний. Відповідно, носії різних мов бачать світ по-різному, через призму своїх мов.

Завдання даної розвідки – концептуалізація *rank* в англійській кар-

тині світу та його семантизація в системі англійської мови. Термін “концепт” корелює з терміном “поняття”, оскільки знання людини, які закріплені в понятійній формі й представляють репрезентацію об’єкта через поняття – опрацьований наукою концепт. На основі цього О.В. Афанас’єва визначає концепт, як “фрагмент світу, зупинений когнітивною структурою, що частіше за все виступає у вигляді групи концептів, які, у свою чергу, виступають у ролі значення слів” [3, с. 7]. Концепти розкриваються в значеннях одиниць мови [2, с. 118], для чого розроблений концептуальний аналіз, як головний метод логічного аналізу мови когнітивної лінгвістики, що передбачає моделювання (з застосуванням різних метамов або природної мови) й опис концептів – інформаційних структур свідомості, які виступають структурованою сукупністю вербальних і невербальних знань про об’єкт концептуалізації. Одним із розповсюджених прийомів реконструкції мовної картини світу є аналіз метафоричної сполучуваності слів з абстрактною семантикою, який вирізняє конкретний образ, який порівнюється у наївній картині світу з даним абстрактним поняттям. Даний метод використаний нами для побудови концептосфери “rank” в англійській картині світу. Деякі дослідники диференціюють концепти за ступенем узагальнення, поділяючи їх на конкретно-чуттєві образи, уявлення, схеми, поняття, прототипи, фрейми, сценарії (скрипти), гештальти [7, с. 14]. Щодо структури, концепт визначають як складну ментальну репрезентацію, утворену кількома каузально пов’язаними елементарними репрезентаціями, які, у свою чергу, формуються внаслідок первинної взаємодії людини із середовищем [10, с. 215], тобто концепт народжується як образ, але, поступово перетворюється з чуттєвого образу у власне розумовий [11, с. 215].

Новітні розробки

Кожен концепт, що є квантом структурного знання, можна встановити завдяки словниковим дефініціям, які охоплюють різні мовні засоби репрезентації. Як стверджує О. Селіванова, його ознаки під час вербалізації постають як семи, що набувають загальнонаціонального, варіантного, групового й індивідуального характеру, закріпленого за певним способом мовної реалізації, який фіксує, зберігає й передає концептуальні та емоційно-оцінні уявлення конкретного суспільства чи особи про навколишній світ [9, с. 102].

Реконструкцію концептосфери *rank* необхідно почати з аналізу енциклопедичного визначення, що дасть можливість побудувати її як автономний конструкт [див. концептуальний аналіз: 1, с. 169-172]. Так, наприклад, енциклопедія *World Book* у військовому дискурсі визначає *rank* як *authority* “повноваження”. *Rank* вживається для визначення рангу офіцера, а для іншого складу – *rating* або *grade*, зазначені номінації підкреслюють *duties* “обов’язки” та *power* “владу”. У США Конгресс встановлює військові *ranks* і *grades* та регулює *appointments* і *promotions*.

При поглибленні категоризації світу (військовий, наприклад, *private*, *major*, *colonel*, *general*, цивільний, наприклад, *head*, *manager*, *CEO*; дипломатичний, наприклад, *attaché*, *consul*, *emissary*, *secretary*, *envoy*, *ambassador*; церковний, наприклад, *preacher*, *minister*, *chaplain*, *pastor*, *vicar*, *rector*, *parson*, *curate*, *deacon*, *priest*, *father*, *bishop*; освітянський, наприклад, *teacher*, *tutor*, *lecturer*, *assistant/associate/full professor*; медичний, наприклад, *medic*, *nurse*, *doctor*, *general practitioner*, *surgeon*; геральдичний, наприклад, *gentry*, *count*, *lord*, *duke* та ін. фрагменти) ми деталізуємо дану концептосферу, див.:

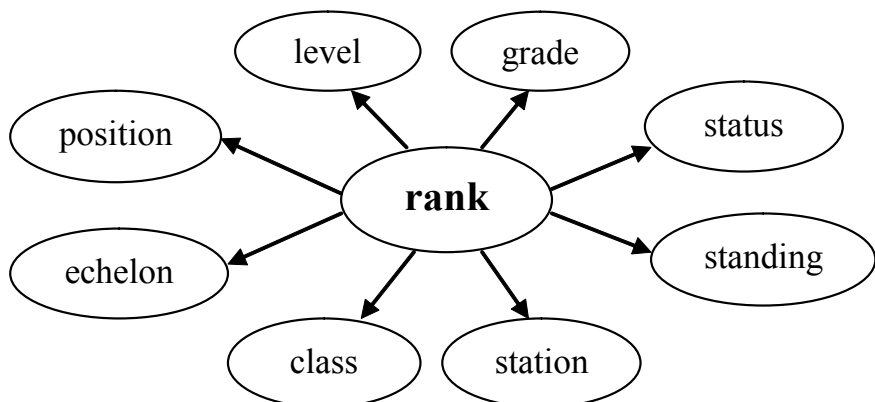

Рис. 1. Концептосфера “rank” в англomовній картині світу

Проте у результаті розширення когнітивного простору та парафрази кожного субконцепту через субконцепт *position*, який також входить до складу значення лексеми, що представляють субконцепти, ми отримуємо мегаконцептосферу *position* (*place occupied*, *place in society*, *status*, *employment*) вербалізовану в семантичному просторі англійської мови.

Для подальшої класифікації понятійної системи введемо декілька діад – світський – не-світський, для останнього також уводиться діада – цивільний – військовий, де можна вирізнити пара-військовий – суто військовий і далі за родами військ та ін. Таким чином, ми отримуємо рангову таксономію, ієрархічно організовану.

Складовими значення лексеми “rank” виступають 8 компонентів – *position*, *level*, *grade*, *echelon*, *class*, *status*, *standing* і *station*. Кожен компонент у системі мови представлений певною лексико-семантичною групою:

position – *status*, *place*, *level*, *rank*, *stature*, *prestige*, *class*, *post*, *appointment*, *role*, *occupation*, *employment*, *function*, *office*, *placement*;

level – *post*, *rank*, *standing*, *status*, *position*, *standard*, *rung*, *class*, *stratum*, *degree*;

grade – rank, level, echelon, standing; *npocmopy*, class, status order, rung, stratum;

echelon – level, rank, grade, rung, position, order;

class – social division, stratum, rank, level, echelon, status;

status – standing, rank, level, place, prestige, stature, honour, distinction, authority;

standing – status, rank, seniority, eminence, prestige, stature, distinction;

station – rank, place, status, position, social class, stratum, level, grade, caste, degree.

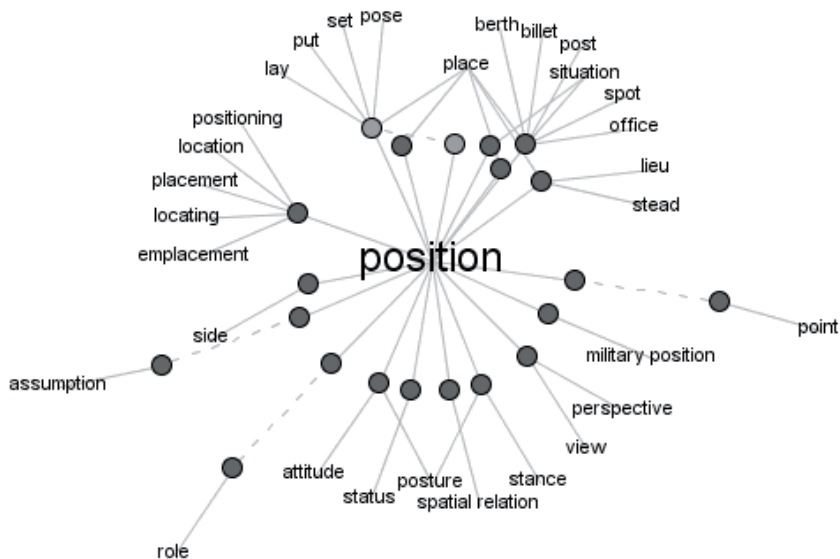

Рис. 2. Концептосфера *position* в англомовній картині світу

Як видно, до складу всіх груп входить лексема *rank*, що свідчить про її домінантність. Це дає нам можливість побудувати лексико-семантичне поле рангових іменників, де лексема *rank* із своєю лексико-семантичною групою утворює центр поля, а наступні лексеми (з їхніми лексико-семантичними групами) утворюють 7 периферій:

1. *position*, наприклад:

Fools are put in many high positions. Ecc.10:6.

Not keep their position of authority. Jude 1:6.

2. *status*, наприклад:

Normally, his status would have reserved one of the taste screens for him,

but since there were 24 scientists and crew members assigned to the exploration ark to be briefed, the four members of the scout ship that had discovered the aliens, and the Deep Space Exploration scientists and managers, he had to content himself with watching one of the intensity-only visual screens built into the low walls of the meeting room. L. Robert

3.place, наприклад:

At least she raised her eyes and looked at me for a moment; after that I would not have exchanged places with a king. Bram Soker.

4.level, наприклад:

He rose to the level of general manager. OED

5.stature, наприклад:

She has grown in stature since winning the Tchaikovsky Piano Competition.

OED

6.station, наприклад:

The captain's high station in life entitled him to wear a purple robe dyed with the valuable extract from the murex snail. Clive Cussler

7.standing, наприклад:

His standing as a film director has risen in recent years. OED.

Чим далі від центру знаходиться лексема, тим вільніші їхні відносини, і, навпаки, чим ближче до центру, тим тісніше семантичні зв'язки. Зауважимо, кількість кіл, периферій, залежить від об'єму корпусу фактологічного матеріалу, тому ми додали 8-у периферію або n-периферію (див.: Рисунок № 3).

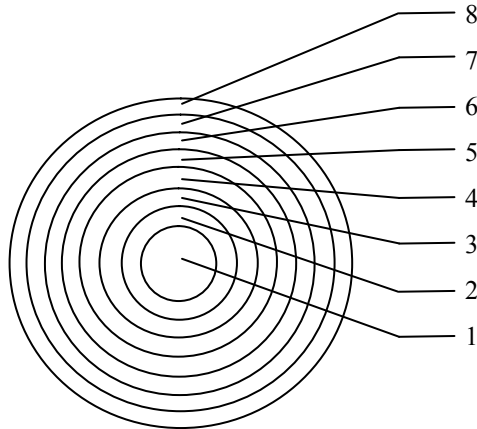

Рис. 3. Структура лексико-семантичного поля rank у системі мови

Перетин периферій та перехід з одної периферії в іншу можливі під впливом авторської інтенції, регістру дискурсу та контексту функціонування лексеми. Але в цьому випадку необхідно розглядати динамічну семантику кожної окремої лексеми у структурі дискурсу, де реалізуються певні компоненти значення лексеми.

Завдяки концептуальному аналізу змодельовано концептосферу *rank* в англомовній картині світу та лексико-семантичне поле концепту *rank* у системі англійської мови, що може бути основою для дослідження функціональної семантики складових поля у структурі дискурсу.

Література:

1. Александрова О. В. К вопросу о концепте и концептуальном анализе. / О. В. Александрова // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сборник в честь Е. С. Курыковой. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 169-178.
2. Андрусак І. В. Концептуалізація дійсності англійськими неологізмами кінця століття // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків: Константа, 2003. – № 586. – С. 117-119.
3. Афанасьева О. В. Новые подходы к изучению частей речи / О. В. Афанасьева // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации). Материалы Круглого стола, посвященные юбилею Е. С. Кубряковой по тематике её исследований. Октябрь 1997 г. – М., 1997. – С. 6-10.
4. Зубова Л. Г. Эволюция общей теории языка в свете его отношения к миру и человеку / Л. Г. Зубова // Семиотика, лингвистика, поэтика: К столетию со дня рождения А. А. Реформатского. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 768 с. – (Studia philological).
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов – М. Наука, 1987. – 263 с.
6. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова – М. Наука, 1978. – 188 с.
7. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка: Пер. с англ. / Сост. ред., вступ. сл. В. В. Петрова и В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12-52.
8. Ольшанский И. Г. Лингвокультурология в конце XX века: Итоги, тенденции, перспективы / И. Г. Ольшанский. // Лингвистические исследования в конце двадцатого века. – М.: Наука, 2000. – С. 26-56.
9. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О. Селіванова. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
10. Селиванова Е. А. Когнитивная ономаσιология / Е. А. Селиванова. – К.: Изд-во Украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
11. Тищенко К. Метатеорія мовознавства / К. Тищенко. – К.: Основи, 2000. – 350 с.

Мініч Л. С.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острог

ПАРАДИГМА ФЛОРОЛЕКСЕМ У ТВОРАХ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті окреслено флоролексемі, які становлять важливу лексико-тематичну парадигму синергетичної системи мовно-образного світу М. Вінграновського, проаналізовано закономірності вживання флоролексем у поетичному тексті.

Ключові слова: флоролексемі, флоризм, лексико-тематична парадигма, лексема.

The article outlines floral lexemes that comprise an important lexical-thematic paradigm of the synergetic system of the language image-bearing world of M. Vinhranovskiy. The article also analyses appropriateness of using floral lexemes in a poetic text.

Key words: Floral lexeme, florism, lexical-thematic paradigm, lexeme.

Однією з найважливіших проблем у сучасному українському мовознавстві є дослідження та вивчення лексико-тематичної парадигми творів українських письменників. Адже індивідуальні варіанти мови окремих митців слова дають можливість відтворити їх національно-мовну картину світу, з'ясувати ідейний задум твору, осмислити неповторне авторське світобачення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням лексичного потенціалу слів тематичної групи "Назви рослин" займається чимало лінгвістів, зокрема Я. В. Закревська, Л. О. Симоненко, І. В. Сабодош простежують формування системи ботанічних лексем в українській мові. У дослідженнях А. М. Шамоти [13], М. М. Фещенко [12] тематична група "Назви рослин" стає об'єктом для вивчення явищ семантичної мотивації. Флоризми розглядалися як компоненти порівнянь, метафор, фразеологізмів дослідниками Н. І. Варич [3], Л. В. Голоюх [5], В. С. Калашником [7], І. І. Коломієць [9]. Аналіз художньо-естетичного, образно-асоціативного потенціалу окремих рослинних найменувань зроблений такими дослідниками, як Л. О. Андрієнко [1], Т. П. Беценко [2], О. Ю. Дубовик [6], О. І. Нечитайло [10], І. Г. Олійник [11]. Тому проблема флоролексем у творах окремих письменників, зокрема у творах М. Вінграновського потребує систематизації та аналізу.

Об'єктом дослідження обрано флоролексемі, використані Миколою Вінграновським у своїх творах.

Мета статті та постановка питань. Метою дослідження є аналіз флоризмів, використаних письменником у поетичних творах, у світлі лінгвосинергетики.

Серед основних завдань дослідження – аналіз текстів творів крізь призму флоролексем, систематизація їх за семантикою та роль флорем у мовно-образному світі поета.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування одержаних наукових результатів. Семантико-функціональний рівень визначення особливостей флоролексем передбачає активізацію їх здатності набувати статусу стилістично релевантних, тих, що “з’являються у художньому тексті як результат реалізації асоціативної потенції, використовуються як художній засіб” [8, с. 47].

Об’єкти рослинного світу опоетизовувалися ще з того часу, як людина почала усвідомлювати прекрасне в навколишньому середовищі.

У лінгвістиці відсутня єдина назва найменувань на позначення рослинних реалій. Тому функціонують такі терміни на позначення назв рослин: *фітоніми, флоризми, флоролексеми, ботанізми* тощо. З цього приводу І. І. Коломієць зауважує, що “здатність мовних одиниць на позначення рослинних об’єктів широко побутувати у всіх функціонально-стильових різновидах мови, зокрема – поза межами “специфічного поля науки”, тобто в умовах поетичного тексту, що характеризується рядом специфічних ознак і властивостей, тісний зв’язок флористичних назв з позначуваними ними конкретними предметами докільля виступають вагомими аргументами для номінації флористичних об’єктів як флоролексем, що набули специфічних рис образно-поетичних, художньо-значущих елементів мови і активно вживаються у ролі експресем” [9, с. 14].

Лексико-тематична парадигма флоролексем у творах М. Вінграновського представлена лексемами *акація, будяк, яблуня, картопля, ружа, мак, соняшник, кукурудза, гарбуз, тополя, явір, дуб, буряк, коров’як, мак, ялина, звіробій, барвінок, любисток, м’ята, калина, шипшина, глід, липа, горіх, бриндуша (шафран), мальва, жито, спориш, лобода, вишня, клен, береза, ясен тощо.*

Лексико-тематична парадигма флоролексем поетичних творів митця у категорії назв дерев представлена такими номінаціями, як *дуб, яблуня, груша, клен, береза, тополя, горобина, верба, сосна, ялина, явір, липа, акація, горіх* тощо. Ці лексичні одиниці використано для змалювання:

- 1) пейзажу;
- 2) понять, образів духовного світу людини, почуттів;
- 3) позитивних та негативних емоцій людини – радості, щастя, бажання, любові, смутку, горя, туги, тривоги, печалі.

Контекстуальні партнери створюють відповідний лексичний фон, в якому флоролексема на позначення пейзажних деталей, картин природи несе смислове навантаження, властиве тій чи іншій порі року. Так, у поезії М. Вінграновського елементами осінніх замальовок природи виступають такі флоролексеми, як *береза, ялина, липа, смерека, тополя, дуб,*

опосередковуючи краєвид у межах широкого контекстуального тла, наприклад: *"У синьому небі я висіяв ліс, у синьому небі, любов моя любя, я висіяв ліс із дубів та беріз, у синьому небі з берези та дуба"* [4, с. 180].

Флоролексеми *груша, липа, горіх, дуб, вишня* продуктивно використані письменником для створення весняного та літнього пейзажу. Ці назви виступають пейзажними деталями картин природи, функціонуючи в метафоричних конструкціях: *"Спить у казці лиха бабюка, на газеті заснула біля мене хороша розлука, чебрецями і вишнями пахне вона..."* [4, с. 176]; *"Чи то було, чи снилося мені – синіли груші, груші чи смереки, – як чорнобривий шлях у срібному вікні проліг мені із коником сивеньким"* [4, с. 145]; *"Сині очі бджоли, сад тихенько зацвів, сад тихенько зацвів і заклінав – там, де груші жили, там, де груші жили в білих квітах..."* [4, с. 194]; *"І липи темна тінь, горіха тінь прозора... в мені озвалося сріблясто-голубим, коли учора, вчора – ізвечора на сизім вогнищі дрімав між нами дим..."* [4, с. 114]; *"Де хмар – одна за одну вища – іде обвіяна теплінь, де липа й дуб, де клен і вишня не розберуть, чия де тінь..."* [4, с. 176]; *"Відпахла липа, білим цвітом літа, і з літа покотилася гроза..."* [181]. Семантика наведених флоролексем передає нестримний шал весняного пробудження, цвітіння та літнього буяння природи, надаючи контексту неабиякої естетичної цінності і яскраво ілюструє синергетизм лексичної системи творів М. Вінграновського.

Флоролексеми вживаються для зображення амплітуди позитивних та негативних емоцій людини: щастя, радості, любові, бажання, смутку, тривоги, образи, злості, жалю тощо. Ідею гармонії психічного світу людини і природи в поезії М. Вінграновського вдало ілюструють поетичні тексти з образами-флоризмами, які мовби відбивають внутрішні почуття ліричного героя: *"Ще пахне хвиля яблуком і тілом, і сушить голову за цвітом своїм мак...ще нам не все з тобою лохотіло, прощатися нам ніяк і ніяк..."* [4, с. 181]; *"У хаті холодно. Твоїх духів лиш запах. Серед подвір'я на сухій акації одружується шпак"* [4, с. 157]; *"В булану ніч, коли булані зорі, твій тиховійний усміх, – ніби сплю! – де ясени синіють яснокорі, твій пурпуровий порух не люблю"* [4, с. 195].

Результати концептуального аналізу поезій Миколи Вінграновського засвідчують активізацію анімізованих контекстів, де образи-флоризми є важливими емоційно-експресивними характеристиками навколишнього світу. Через відчуття радості, смутку, тривоги ці характеристики співзвучні зі станом людини, створюють конкретні метафоричні образи, напр.: *"Ходімте в сад... я покажу вам сливи на сучках, що настромились, надаючи мовчки. Затисла груша в жовтих кулачках смачного сонця лагідні жовточки"* [4, с. 50]; *"Під верболозям в казані чорти різдвяне тісто місяць, й на золотому ковзані Чумацьким Возом править місяць"* [4, с. 59].; *"Ні жінки, ні хати тієї нема, старі лиш валяються кап-*

ці, та вітер зі степу несе у лиман осіннє насіння **акації** [4, с. 60]; “Темніє вечір, вівці і горби, погуцали під гору **дві смереки**, боками світять, хмари і гриби, і світить **Шлях**, що із **Варяг** у **Греки**...” [4, с. 65].

Парадигма найменувань злаків, квітів і трав серед флористичних концептів посідає значне місце в мовній картині світу поетичного ідіолекту Миколи Вінграновського. Найбільш уживаними компонентами флористичного світу ідіолекту Миколи Вінграновського є лексеми: **орхідея**, **соняшник**, **кульбаба**, **молочай**, **ружа**, **будяк**, **глід**, **медоцвіт**, **бузина**, **очерет**, **мак**, **лобода**, **ліщина**, **коров'як**, **помідори**, **картоплиння**, **айстра**, **жоржини**, **мальви**, **жито**, **спориш**, **щавель**, **гарбуз**, **полин**, **чорнобиль**, **нехвороиц**, **морозик**, **молочай**, **буряк**, **жито тощо**. Глибока зосередженість автора над проблемами взаємин між людьми в цілому, між чоловіком та жінкою, відчуття єдності з природою через стебло рослини, квітку, пелюстку, сприйняття рослинного світу як живих істот, зумовили широке вживання таких номінацій: “Над морем скелями ішов за **глодом глід**. За серцем серце йшло не перестало..” [4, с. 84]; “Повен мрій дівочої загуби, кине крила в білий **медоцвіт**, дасть пір'їну вітрові у губи і засне, вдивляючись у світ” [4, с. 149]; “Щока та тінь, та тінні очі, і ми самі на самоті... і дощ цілує опівночі **кульбаби очі золоті**” [4, с. 81].; “Привезла **щавелю** для зелених борців, в білій хмарі дощу привезла на Великдень...” [4, с. 163].

Уособленням добра, щастя, добробуту людського обійстя виступають флоризми **картопля**, **жито**, **кукурудзиння**: “Уже тоді, оповесні, коли горища пахнуть першим сіном і гарбузи цвітуть **між картоплями**, уже тоді прощання полохливе носив я в серці...” [4, с. 11]; “Спи, моя дитино золота, спи, моя тривога кароока. В теплих снах ідуть поля **жита**, і зоря над ними йде висока” [4, с. 165].

Одним із найменш уживаних компонентів флористичного світу ідіолекту М. Вінграновського є лексема **квітка**, що виступає родовим поняттям, гіперонімом щодо видових назв. Виявлена в поетичній мові М. Вінграновського вищезазначена лексема переважно активізує просторову семантику, функціонуючи в ролі національно-пейзажного елемента, як-от: “Канни цвітуть над морем... наче вони не канни – **квіти** червоноброві, наче з моєї крові мною загублені рани” [4, с. 119]; “А руки мої дай-те літакам...легені – вітру...а чоло – блакиті...Віддайте губи хвилям і волам, а ноги **квітам**, щоб ходили **квіти**” [4, с. 119].

Флористичний компонент **квітка** підтримує образно-асоціативний ореол значеннєвості “розквіт, зростання, цвітіння”, коли використаний як метафоричний образ жінки, зокрема: “**Трояндо** неба і землі, в тобі всі їхні **барви грають**... у мене сльози **розцвітають**, **цвітуть** думками на чолі” [4, с. 124]; “...І так усе... задумливою лінією у сизих вербах, в голубій імлі в тонкій руці з прив'яленою **лілією** окреслилась ти на вечірнім тлі...” [4, с. 124].

Особливо високою частотністю в поезіях Миколи Вінграновського вирізняються такі флоризми, **як мак, мальви, кульбаба**. Вони, зазвичай, входять до складу метафоричних конструкцій і виконують функцію опoетизації краси української природи. Образне змалювання тієї чи тієї пори року зумовлює зв'язок цих флоролексем з певним набором семантичних одиниць відповідної тематики. Наприклад, у контекстах з описом літнього пейзажу лексема **мальва, мак** співвідноситься з характеристичними ознаками “буяння, росту”: *“Отакого літа ще не мали: ластівки дітей собі вже мали, вище вікон вигналися мальви, розм'явся на городі мак, і до тиші доспівався шпак!”* [4, с. 161]; *“Де з гарбузами таракуца пригріла боки на горбку, де мак об вітер лобом буца, і діжка мокне у ставку...”* [4, с. 176]; *“Але було вже пізно мальвам, і літові, і ластівкам, лиш далечінь синьо благальна когось благала: не пускай!”* [4, с. 89].

Змалювання краси рідного краю позначене експресією рідковживаних іншими поетами компонентів і часто базується на персоніфікації, зокрема: **соняшник, глід, очерет, бузина, спориш, лобода, ліщина** тощо. У поетичному ідіостилі Миколи Вінграновського флористичні лексеми утворюють комбіновані конструкції з різними антропонімізаційними елементами, відтворюючи емоційно-одухотворені картини природи, напр.: *“Сива стомлена сутінь снігів, слід сорочий і лисячий слід. І під крилами хмар-снігурів сонця зимнього жевріє глід”* [4, с. 127]; *“Горить собі червоний глід в ярах, по вибалках в павутинні. І сірим стовпчиком посвистує ховрах”* [4, с. 146]. Пейзажні картини з флористичним компонентом несуть психологічне навантаження і досить тонко передають стан ліричного героя в поетичному творі: *“А з переяру, з того переяр'я ліщина дивиться горіхами на хмару. І карі очі, і голівку кару звело дівча на ту над гаєм хмару”* [4, с. 176]; *“У Старостинцях з лободою, де гуси в сірім кімоно, де молодю ще любов'ю щебече літо у вікно...”*; *“Не йди, а глянь. Дивись, поширхотіли з осінньої не тихої плавби очерети. Очерети очамріли. Люби мене. Нікого не люби”* [4, с. 150]. У поетичному контексті флоризм **бузина** актуалізує традиційно-емотивну семантику “незвичності, таємничості”, а поєднання із зоонімічними компонентами спричиняє виникнення у структурі образу додаткового відтінку “страху”: *“Поснули – сплять оса з осиною, змерз чорний кетяг бузини, і літня хмара під осінньою плечем біліє край зими”* [4, с. 148].

Флоризм **бриндуша**, який використано у діалектній формі (наукова назва *шафран*) у мовностилістичній системі М. Вінграновського репрезентує асоціативне сприйняття жінки: *“Що сама тоненька, як бриндуша, бистроцвітна, як бриндуша, теж... Придушила душу й далі душини, дихать мені, диху не даєш...”* [4, с. 152].

Отже, флоролексеми у поезії М. Вінграновського складають важливу лексико-тематичну парадигму синергетичної системи мовно-образного

світу поета, де флористичний компонент позначає власне пейзажні реалії, а також поняття, образи духовного світу людини, внутрішні почуття, сенс людського буття.

Література:

1. Андрієнко Л. О. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко: Автореф. дис. ... канд. ф. лол. наук. – К., 1997. – 24 с.
2. Беценко Т. П. Структура і поетичні функції атрибутивних словосполучень у поезіях шістдесятників: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1999. – 20 с.
3. Варич Н. Структура метафори в поезії Б.– Антонича: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Х., 1998. – 17 с.
4. Вінграновський М. С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – 326 с.
5. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1996. – 20 с.
6. Дубовик О. Ю. Образы флористики в художественном тексте (на материале американских поэтических произведений XX в.): Автореф. дисс. канд. філол. наук. – Одесса, 1997. – 16 с.
7. Калашник В. С. Українська поетична фразеологія афористика поетичної мови пожовтневого періоду: Автореф. дис. ... доктора філол. наук. – Дніпропетровськ, 1992. – 40 с.
8. Климова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте // Филологические науки. – 1991. – 1. – 106 с.
9. Коломієць І. І. Стилістичні функції флоролексем в українській поезії II половини XX століття. Дис. ... канд. ф. лол. наук. – Умань, 2002. – 240 с.
10. Нечитайло О. І. Шумлять над потічком смереки... // Культура слова. – 1978. – Вип. 15. – 60 с.
11. Олійник Г. Мовотворчість поетів-вісімдесятників // УМЛШ. – 1993. – 2. – 40 с.
12. Фещенко М. М. Я – ромашка, я – проста ромашка... // Рідне слово. – 1973. – Вип. 7. – 42 с.
13. Шамота А. М. Назви рослин в українській мові. – К.: Наукова думка, 1985. – 162 с.

Мойсей Л. Т.,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

ТРАНЗИТИВНІ РОДОВІ МАРКЕРИ

У статті досліджується категорія роду англійської мови у ранньо-середньоанглійському та середньоанглійському періодах розвитку мови. Основна увага зосереджена на виокремленні рівнів вираження роду та визначенні ядерних засобів маркування категорії у досліджуваних періодах. З'ясовано, що рівні залишаються величиною сталою, проте змінюється домінанта. Встановлено причини зсуву категорії з граматичної до семантичної парадигми.

Ключові слова: категорія роду, флексія, редуція, лексичний рівень, ранньосередньоанглійський період, середньоанглійський період.

The article deals with the category of gender in the Early Middle and Middle English periods. The attention is focused upon the levels of gender expression and distinguishing the nucleus means of gender marking in the periods under analysis. It is proved that the levels remain constant value while dominant units change. The causes of the category shift from the grammatical paradigm to semantic paradigm are defined.

Key words: category of gender, flexion, reduction, lexical level, Early Middle English period, Middle English period.

Зміни, які відбуваються у мові прямо пропорційно, залежать від змін у соціумі. Середньоанглійський період, як зазначає О. І. Смирницький, відомий двома історичними подіями: скандинавські набіги (які почалися ще з кінця VIII ст.) та норманське завоювання (1066 р.) [5, с. 7-8]. Ці події значною мірою вплинули на розвиток англійської мови.

А. Курзан виділяє три основні риси у мові середньоанглійського періоду:

- 1) редуція флексій у парадигмах всіх частин мови, що призводить до морфологічних втрат та поступового встановлення фіксованого порядку слів;
- 2) втрата граматичного роду та становлення семантичного роду;
- 3) значний вплив скандинавських, французьких та латинських запозичень, які назавжди змінили природу англо-саксонської мови.

За словами А. Курзан, перехід від давньоанглійської до середньоанглійської є найбільш важливим для вивчення і є найменш висвітленим у сучасній лінгвістиці [8, с. 31-32]. На нашу думку, перехідні періоди вказують на зародження нових явищ у мові. Вивчення цих явищ зумовлює актуальність нашої роботи.

Метою нашого дослідження є встановлення змін, яких зазнала категорія роду у ранньосередньоанглійський та середньоанглійський періоди.

Завданням дослідження є виокремлення рівнів її вираження та вста-

новлення домінантних та периферійних засобів маркування у зазначених часових зрізах.

У давньоанглійській мові категорія роду входить у парадигми іменника, прикметника, займенника, числівника та виражається морфологічно, лексично та синтаксично. Через те, що давньоанглійська мова була синтетичною, флексії та суфікси були основними категоріальними ознаками граматичного роду. Морфологічний рівень був домінантним. Ряд відхилень, зареєстрованих нами на кожному з рівнів у давньоанглійський період розвитку мови, дає поштовх до процесу змін у системі вираження роду, але не до повного зникнення категорії (див. статтю “Вербалізація родового концепту у давньоанглійській мові”).

Ранній середньоанглійський період, який виділяє Т. А. Расторгуєва [4, с. 50-55] та ін. (мова після Нормандського завоювання XI ст.) – це період великих змін на всіх рівнях мови, зокрема лексичному та граматичному. Англійська мова перебуває під впливом скандинавської та французької, що позначилось на лексичному складі та граматичній системі мови. За твердженням О. І. Смирницького, англійська мова та скандинавські мови були схожими. Вони походять із однієї прамови – індоєвропейської. В. Н. Ярцева підкреслює, що між англійською та скандинавськими був тісний генетичний зв'язок, що зумовив неможливість етимологічного розкриття багатьох середньоанглійських лексем [6, с. 107]. Носії двох різних мов розуміли одні одних. Отже, семантичне значення слова домінувало, розбіжності існували лише у граматичній системі. У результаті зіткнення двох різних систем словозміни жодна система не збереглась [5, с. 11]. Скандинавські діалекти прискорили процес послаблення ненаголошених флексій і розпад системи відмінювання, який розпочався ще в кінці давньоанглійського періоду. Р. Клеборн свідчить про вплив французької мови на англійську [7, с. 114-115]. Труднощі виникали, коли один і той самий іменник у двох мовах належав до різних родів. Прикметники в обох мовах відмінювались за родами і мали різні відмінкові флексії. Співіснування двох мов, двох граматичних систем призводить до збереження семантичного ядра (кореня) проте, редуції флексій.

Таблиця 1.
Редуція флексій

давньоанглійські флексії	ранньосередні та середньоанглійські флексії
a(s) e(s)/(n) o(n) u(m) ig	XI -----XIV ст. e /ə/ Ø

Як зазначають І. П. Іванова та ін. [3, с. 108], усі ненаголошені голосні у написанні позначаються голосною *e*; у вимові це був нейтральний голосний /ə/. Наприклад: *care* /ə/, *stones* /ə/, *tale* /ə/, *body* /i/. До кінця XIV ст. кінцеве ненаголошене /ə/ почало повністю зникати у вимові проте, залишилось при написанні. Разом з ненаголошеними голосними у кінцевому складі редукувались і приголосні. Отже, процес редукції флексій відбувся і вплинув на систему вираження роду.

У парадигмі відмінювання іменників флексії редукувались настільки, що вирізняли тільки множину *-es*: *stōne(s)* та родовий відмінок *-es* *stōnes*. Групи іменників з основою на *-a-* об'єдналися у чоловічий рід. Більшість іменників неістот приєдналися до парадигми середнього роду. Проте деякі іменники – неістоти, які належали до парадигми жіночого роду, зберігають рід в сучасній мові (назви суден, країн). Середній рід почав переважати у парадигмі іменників завдяки запозиченням, які увійшли в мову у ранньосередньоанглійський період [9, с. 301].

Серед запозичень із французької мови були також суфікси які маркують іменники жіночого роду і сьогодні: *-ess*, *-ette*, *-enne*, наприклад, *shepherdess*, *countess*. *That she wold be goode lady and maystresse* [The Assembly of Ladies, 445]. Так, іменник жіночого роду з суфіксом *-en(-in)* – *gydin* набув нового суфіксу і став *goddess* [2, с. 149; 5, с. 134]. Суфікс *-estre* був замінений також на суфікс *-ess*. Ряд французьких іменників у лексиці англійської мови, без родового маркування спричинив перевагу біологічного роду.

Прикметники ще деякий час зберігають родову парадигму, завдяки чому, іменники узгоджувались з прикметниками у роді. Згодом ослаблені флексії прикметників нівелювались і викликали послаблення функції родового маркеру. Прикметники втрачають морфологічне узгодження з іменником і перетворюються у незмінну частину мови [1, с. 136-137]. Порядок слів у реченні стає більш фіксованим, прикметник стає у препозицію до іменника і морфологічно не детермінує його: *sotell wyle* (subtle ruse), [Above All Thing Thow Arte a Kyng, 34], *Holy Kyrke* (holy church) [Athelston, 5].

Біологічний фактор статі виходить на перший план при встановленні роду іменника. Згідно нашої гіпотези про те, що ядром поділу іменників за родами завжди є поділ на чоловічу та жіночу стать, система біологічного роду, яка лежала в основі морфологічного рівня як домінантного у давньоанглійській мові, у середньоанглійській починає посилюватись [8, с. 44]. Рід почав залежати від біологічного фактору, і тому з'явився поділ іменників на істоти та неістоти. Істоти подалі поділялися на іменники, які позначали людей: чоловічу та жіночу стать.

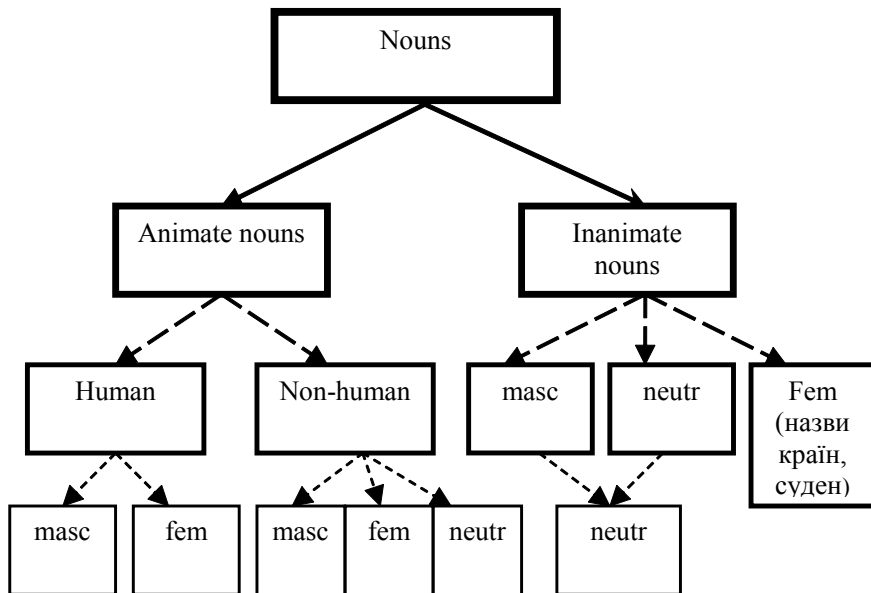

Схема 1. Категорія роду іменника XI-XIVст.

У давньоанглійській іменник належав до певного роду, і, як ми встановили без чітких правил, у середньоанглійському, як видно зі схеми 1, ядром поділу іменників є поділ на істоти та неістоти з подальшим лексико-семантичним вираженням.

Що стосується займенників, то всі за виключенням особових, втратили категорію роду. Вибір займенника третьої особи однини *he/she* залежав від того, чи іменник позначає людину, та чоловічу чи жіночу стать. До 1170 року було чітко визначено, якщо референт – людина, то природній рід домінував, у іншому випадку обидві системи мали перевагу – і граматична, і понятійна. Займенник третьої особи однини *hēo* спростився до XII ст. до форми *hē* і співпав з займенником третьої особи однини чоловічого роду *hē*. Щоб запобігти розбіжностям, форма жіночого роду спочатку була замінена формою вказівного займенника жіночого роду *sēo* яка згодом перейшла у *scaē*, *sche* та *she*. З'являються присвійні займенники *min*, *thin*, *hir/her*, *his* які розрізняють рід. Зі скандинавських мов була запозичена форма *they*, що полегшало вибір займенника, коли говорилося і про жінку, і про чоловіка: *And tegg (they)ða comen to ðe king* [Ormulum, 6896]; *By a forest gan they mete* [Athelston, c. 16]. Вказівні займенники, які у давньоанглійській мові розрізняли рід (*sē*, *seō*, *þæt*),

редукувались у означений невідмінюваний артикль *the*: *The kyng arivit in Arane* [The Bruce, с. 464], *the story telles me* [Athelston, с. 19]. Встановились форми *this, that, those, these* які не розрізняли роду: наприклад, *ðatt wegge* (сер.рід) [Ormulum, с. 6422], *ðatt ger* (чол. рід) [Ormulum, с. 6506], *this lande* (сер.рід) [Athelston, с. 125]. *That he these werkys hath wrought* [Octavian, с. 759]. Вказівні займенники почали вживатися незалежно від роду іменника [1, с. 141].

Б. Стренг [9, с. 301], М. Тауненд [10, с. 83], О. І. Смирницький, та ін. констатують вже повне зникнення граматичного роду через перехід мови від синтетичної до аналітичної. На нашу думку, категорія роду, як мовна одиниця, не зникає безслідно, тут відбуваються парадигматичні зсуви і домінантні родові маркери переходять на інший рівень. Серед граматичних родових маркерів референтами роду на синтаксичному рівні залишаються займенники третьої особи однини та суфіксально-марковані іменники, які існували і в давньоанглійській період. Рівні та засоби маркування роду залишаються, змінюється домінанта.

Схема 2. Рівні вираження категорії роду у середньоанглійській період

Отже, з початком редукції флексій у парадигмах номінативних частин мови та впливом на мову запозичень у ранній середньоанглійській період, система вираження роду змінює морфологічний рівень як домінантний у давньоанглійській на лексичний у середньоанглійській мові та рухається в напрямку синтаксичного рівня, що видно зі схеми 2. Якщо в давньоанглійській рід входив у граматичну парадигму завдяки значним морфологічним маркерам та синтаксичній сполучуваності іменника з прикметником, займенником, числівником, які детермінували його, то в середньоанглійській почав набувати сили біологічний рід який виражався лексико-семантично, відсуваючи морфологічний та синтаксичний на периферійні рівні. Морфологічні та синтаксичні засоби позначення роду залишаються, а тому, на нашу думку, констатувати, що категорія роду як граматична зникла, неправильно. Семантична парадигма роду стає домінантною.

За нашими спостереженнями кореляції з займенниками третьої особи однини починають зростати, що вказує на зростання синтаксичного рівня вираження роду. Встановити чи синтаксичний рівень є доміантним у ранньоновоанглійській та сучасній англійській мові є завданням нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Аракин В. Д. История английского языка / В. Д. Аракин; Учеб. пособие. – 2-е изд. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2003. – 272 с.
2. Верба Л. Г. Історія англійської мови / Верба Л. Г. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 304 с. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів.
3. Иванова И. П. История английского языка / Иванова И. П., Чахоян Л. П., Беяева Т. М.; Учебник. Хрестоматия. Словарь. – СПб.: Лань, 2001. – 512 с.
4. Расторгуева Т. А. История английского языка / Т. А. Расторгуева: Учебник – 2-е изд, стер. – М.: ООО “Издательство Астрель”:ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 348 с., [4] . – На англ. яз.
5. Смирницкий А. И. История английского языка / А. И. Смирницкий [средний и новый период]. Курс лекций. – М., 1965. – 136 с.
6. Ярцева В. Н. История английского литературного языка IX-XV вв. / В. Н. Ярцева. – М.: Наука, 1985. – 246 с.
7. Claiborne R. Our Marvelous Native Tongue: The Life and Times of the English Language / Robert Claiborne. – New York: Times Books, 1983.
8. Curzan A. Gender Shifts in the History of English / Anne Curzan. – New York: Cambridge University Press, 2003. – 223 p.
9. Strang B. M. H. A History of English / Barbara M. Strang. – London: Methuen and Co Ltd, 1970. – 453 p.
10. Townend M. Contacts and Conflicts: Latin, Norse, and French / Matthew Townend // The Oxford History of English: edited by Lynda Mugglestone. – Oxford: University Press, 2006. – P. 61-85.

Мудрак Я.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ МОДЕЛІ РЕЧЕНЬ З ФАКТИВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ ПАМ'ЯТІ

Стаття присвячена аналізу семантико-синтаксичної структури речень з фактивними предикатами пам'яті, що передбачає врахування семантичного потенціалу фактивних предикатів і звернення до пов'язаних з ними концептів.

Ключові слова: фактивний предикат, концепт “пам'ять”, семантична структура.

The article is devoted to the analysis of semantic and syntactical structure of sentences with factive predicates of memory taking into consideration predicates' semantic potential and appeal to concepts related with them

Key words: factive predicate, concept “memory”, semantic structure.

Термін “фактивність” (і “фактивні предикати”) увійшов у лінгвістику після дослідження мовознавців братів Поля і Кароля Кіпарських, які, аналізуючи семантичну природу дієслів і особливості їх функціонування у реченнях, протиставляли фактивні дієслова (*знати, шкодувати, пам'ятати*) нефактивним (*думати, вважати, передбачати*), інтерпретували поняття фактивної пресупозиції, а фактивне дієслово визначали як дієслово з пресупозицією істинності залежної пропозиції [15]. Так, речення *Знає і про те, що в армію Сашка не взяли, бо трохи налягав на ліву, трохи пошкоджену ще в дитинстві ногу* (В. Козаченко) протиставляється *Думає, що в армію Сашка не взяли, бо трохи налягав на ліву, трохи пошкоджену ще в дитинстві ногу*, оскільки в першому реченні предикат *знати* вказує на істинність залежної пропозиції (те, що *Сашка не взяли в армію* – факт), у другому реченні нефактивний предикат *думати* не виконує такої функції, і залежна пропозиція отримує статус припущення

Аналіз лінгвістичних концепцій [1; 2; 4; 7; 14; 15], що передбачають різноманітні підходи та критерії виділення фактивних предикатів, і зібраного мовного матеріалу дають змогу визначити наступні критерії виділення фактивних предикатів: 1) функціонування у поліпропозитивному реченні, оскільки фактивний предикат фіксує відношення мовця до факту об'єктивної дійсності, у реченні він знаходить вираження у вигляді залежної пропозиції; фактивний предикат, відповідно, займає позицію матричного (головного) предиката; 2) наявність у семантиці предиката семантичного компонента *знання*; 3) пресупозиція істинності залежної пропозиції; 4) неможливість сполучення з прислівниками *хибно, помилково, неправильно, некоректно*.

© Мудрак Я., 2010

Семантично фактивні предикати поділяємо на когнітивні, серед яких виділяємо: 1) фактивні предикати знання: *знати, відати, відомо, дізнатись, довідатись, взнати*; 2) фактивні предикати розуміння: *розуміти, зрозуміти, усвідомити, усвідомлювати, зрозуміло*; 3) фактивні предикати пам'яті: *пам'ятати, пригадати, згадати, забути* і емоційні фактивні предикати (*радіти, шкодувати, дивуватись*), семантика яких пов'язана з емоційною реакцією суб'єкта на факт об'єктивної дійсності.

Оскільки семантика фактивних предикатів пов'язана з психічною діяльністю людини, з пізнанням суб'єктом об'єктивної дійсності, їхній аналіз передбачає звернення до таких концептів, як *знання, пам'ять, розуміння, емоція*, тобто звернення до здобутків когнітивної лінгвістики, що, у свою чергу, дає змогу розглядати семантику та мовні проблеми загалом крізь призму пов'язаних із лінгвістикою наук” [5, с. 25], намагаючись ”дати мовним фактам і категоріям психологічне пояснення і так чи інакше співвіднести мовні форми з їх ментальними репрезентаціями і з тим досвідом, які вони в якості структур відображають” [6, с. 9]. Відтак, дослідження фактивних предикатів і смислових структур, які вони утворюють, відповідає тенденції сучасних лінгвістичних досліджень, що спрямовані на виявлення у конкретних синтаксичних структурах екстралінгвістичного змісту і встановлення зв'язків і відношень між думкою суб'єкта і фактом об'єктивної дійсності.

Метою статті є логіко-референційний аналіз речень з фактивними предикатами пам'яті на концептуальному та семантико-синтаксичному рівнях. Семантика предиката, конкретизуючись у реченнях, ґрунтується на його лексичному значенні з урахуванням смислів, що передаються у вигляді пропозиції.

Концепти знання і пам'яті в онтологічному сенсі тісно взаємодіють між собою. Так, І. Фустер зазначає, що різниця між знанням і пам'яттю дуже незначна, оскільки знання – пам'ять про факти [13, с. 111-112], Р. Шанк і Р. Абелсон стверджують, що усе людське знання базується на попередньому досвіді, причому новий досвід інтерпретується під призмою попереднього досвіду, а відтак знання і пам'ять знаходяться у тісному зв'язку [16, с. 1].

Спорідненість концептуального вмісту пам'яті і знання можна пояснити те, що у більшості контекстів *знати=пам'ятати*: *Добре він знає, здавна знає ту степову корабельню* (О. Гончар) → *Добре він пам'ятає, здавна пам'ятає ту степову корабельню*; *Я знаю, що таке тил, коли ворог під стінами города* (М. Хвильовий) → *Я пам'ятаю, що таке тил, коли ворог під стінами города* (хоча *знати математику* не те саме, що *пам'ятати математику*).

Водночас пам'ять на відміну від знання має ретроспективний характер, за висловленням М. Фортеск'ю, вона “звернена в минуле”, тоб-

то змістом пам’яті є все те, що відбулось в минулому [12]. Щодо цього А. Айер висловлює припущення, що пам’ять може співвідноситись і з теперішнім, і з майбутнім. Вчений наводить приклад: астроном може пам’ятати, що затемнення сонця відбудеться у майбутньому [11]. Однак, варто зауважити, що інформація про затемнення була усвідомлена суб’єктом у минулому, а відтак він згадує не саме затемнення, а відомості про нього. Так, у реченні *Я пам’ятаю, що ми зустрінемося у наступний понеділок о четвертій*, суб’єкт пам’ятає не зустріч, що відбудеться, а домовленість про цю зустріч, що відбулась у минулому.

Ретроспективним характером пам’яті можна пояснити неможливість функціонування виразів *пам’ятати наперед* на відміну від *знати наперед*: *За рік господиня померла від сухот. Знала Марія, що запропонує їй господар* (Р. Іванчук): аналізуючи ситуацію, що склалась, суб’єкт знав наперед, як вона розгортатиметься.

Л. М. Васильєв наголошує, що *пам’ятати, згадати і забути* можна тільки те, що збережено в свідомості як знання [3]. Згадаємо український народний іронічний сталий вислів *Не знав, не знав і забув*, який засвідчує, що неможливо забути те, чого не знаєш.

Можна погодитись із вченими, які розглядають пам’ять як вмістище (сховище) інформації: *У пам’яті я збережу навіть і вчительки уважність обережну, і з другом батька бесіду бентежну* (М. Бажан); *Від рясного читання на селі він зберіг, щоправда, в пам’яті силу імен, назв та змістів, але все це було подібне на занедбану бібліотеку, де книжки навіть на полиці не поставлено* (В. Підмогильний). У іншому прикладі: *З’ясовуєм подробиці, які чомусь досі не вивітрились з пам’яті, хоча, здавалось би навіть, навіть нам зараз серед цього шаленства хайвею уява виносить десь із глибини душі ту мовби раніш і забуту сагу дитячих літ* (О. Гончар) пам’ять осмислюється як сукупність спогадів людини, що знаходиться в глибині душі. Разом з тим пам’ять метафорично може сприйматись як живий організм, котрий здатний зберігати чи втрачати інформацію: *Пам’ять найбільше чомусь зберегла, що сталося це в зоряну ніч* (О. Гончар); *Він напружив пам’ять і згадав те, що волів би забути навіть* (В. Підмогильний).

В. В. Туровський порівнює пам’ять з простором, в якому знаходиться різноманітна інформація. Провівши аналогію між дієсловами пам’яті і предметними дієсловами, можна дійти висновку, що *пам’ятати* означає *володіти* інформацією, *згадати* – *знайти* інформацію, *згадувати* – *шукати* інформацію, *забути* – *втратити* інформацію [8].

Досліджуючи механізми функціонування пам’яті і збереження інформації, варто звернутись до відомої гіпотези Дж. Андерсона і Г. Бауера, які зазначають, що “те, що носієм спогадів чи знань може бути дещо на зразок внутрішньої фотографії, кіно– чи відеострічки, яку ми

можемо реактивувати чи відтворити, при нагадуванні образу не має наукової перспективи” [10, с. 453]. Натомість, згідно з запропонованою концептуально-пропозитивною концепцією, пам’ять містить інтерпретацію подій у вигляді концептів, висловлювань, пропозицій.

Подібну думку підтримує і Е. Тульвінг. Аналізуючи довготривалу пам’ять, він виділяє два види знання: процедурне і пропозитивне [17]. Процедурна пам’ять передбачає знання того, як здійснювати дії, що потребують певних навичок (*пам’ятати, як їздити на велосипеді, користуватись інтернетом* тощо). Пропозитивна пам’ять передбачає знання того, що відбулось і відповідає дійсності, це фактичне знання суб’єкта. Пропозитивне знання Е. Тульвінг поділяє на епізодичне і семантичне. Епізодична пам’ять стосується особистих спогадів людини: *Згадала вона все, що бачила в огні пожеж, тікаючи од німців через всю Україну – попалену, розбиту, поруйновану* (О. Довженко); *Луція пригадує, як в один із своїх приїздів капітан привіз Віталікові для забави мавпеня* (О. Гончар).

Семантична пам’ять передбачає запас знань, усвідомлених людиною незалежно від місця і часу: *Я знаю/ пам’ятаю, що обманювати – погано*. Такий підхід дає підставу припустити, що пропозитивна пам’ять стосується подій, явищ, ситуацій, сприйнятих і зафіксованих людською свідомістю у вигляді фактів, і реалізується у реченнях з фактивними предикатами.

Згідно з концепцією У. Чейфа, знання (інформація) знаходиться в активному чи неактивному стані, у різні періоди часу воно “включається” або не “включається” у потік свідомості людини, але і у першому і у другому випадку існує у свідомості людини [9, с. 37-38].

Отож, речення типу *X пам’ятає, що Q* = у певному часовому відрізку X володіє знанням щодо факту Q: *Я пам’ятав, що в своїх барвистих розповідях про Одесу Береговенко ніколи не згадував про зв’язківця-жінку* (Ю. Збанацький). У цьому реченні *пам’ятати* = *знати, володіти достовірною інформацією*.

X забув, що Q = У певному часовому відрізку X втратив знання щодо факту Q, що, однак, не впливає на реалізацію Q: *Магда враз забула, що посварилась з товаришками* (Ю. Збанацький): Магда посварилась з товаришками – факт об’єктивної дійсності, що мав місце, – *Магда знала про це – Магда забула цей факт*.

X згадав, що Q = X у певному часовому відрізку X відтворив знання щодо факту Q: *Я згадала, що сьогодні день відпочинку бібліотекарів* (М. Хвильовий): суб’єкт володіє знанням щодо факту *сьогодні день відпочинку бібліотекарів* і відтворив його; *І тоді їй пригадалася призабута розповідь діда Корнія* (М. Стельмах): суб’єкт знав зміст розповіді діда Корнія і відтворив цей факт.

На нашу думку, пропозитивна пам’ять – пам’ять суб’єкта про усвідомлені факти дійсності – найтісніше пов’язана з пропозитивним знанням,

що у свою чергу пояснює взаємозаміну предикатів *пам'ятати* і *знати*: *Домашні знали, що була вона мимовільним свідком* (І. Вільде) – *Домашні пам'ятали, що була вона мимовільним свідком*. Якщо ж знання стосується обізнаності у чомусь, розуміння принципів чи механізмів (знання-вміння), заміна *знати* на *пам'ятати* неможлива: *знаю математику* ≠ *пам'ятаю математику*; *знаю, як працює метро* ≠ *пам'ятаю, як працює метро*.

Взаємозамінними є предикати *знати* і *пам'ятати* у заперечних контекстах: *Не знаю, хто ти, де живеш* (Л. Костенко) → *Не пам'ятаю, хто ти, де живеш*. І перше і друге речення фіксують факт незнання суб'єкта.

Однак знання факту, що забувся, ще не гарантує його пригадування: *Миготить щось – от-от усе пригадаю... Проте ніяк не ввіймається, тікає од мене, як птах* (С. Васильченко). Часом суб'єкт може відтворити у пам'яті тільки фрагмент цілісної картини. Таке епізодичне пригадування реалізується у конструкціях з *пригадую/згадую/пам'ятаю тільки, що*: *Пам'ятала тільки, що звідкілясь їхала, поверталась до Києва і чомусь опинилась у їхньому майже доценту випаленому в час Корсунь-Шевченківських боїв містечку*; *Надійка пам'ятає тільки, що чекала на нього у скверіку біля інституту і хвилювалася* (В. Козаченко).

Добре реконструйовані свідомістю факти репрезентовані у конструкціях з *добре/чітко/ясно пам'ятала, що; добре/ясно/чітко згадала, що*: *Добре пригадували участь Богдана в повстанні Павлюка, коли він був військовим писарем* (М. Грушевський); *До дрібниць згадували вони свої щоденні клопітні діла* (Ю. Збанацький).

Мовний матеріал засвідчує, що між фактом минулого і спогадом людини може пройти тривалий час: *Згадав він про неї [крадіжку] через довгі роки* (С. Васильченко); *Федорові Несторовичу пригадалося, як у дитинстві шльопав босими ногами по розбитій чередою степовій дорозі, крута пилуга гарячими струмочками цідилася крізь пальці, а вітерець виносив з – поміж кіп теплий дух спілого жита* (Г. Тютюнник).

Поштовхом до пригадування може бути якась теперішня подія, пов'язана з минулим: *Дівчина торкнулась пальцями патрона і згадала, що так і не показала їм знайденого листа таємничої незнайомки* (В. Козаченко), однак згадування може відбуватись раптово: *Раптом згадала, що забула зачинити двері, без видимих причин: І тут же згадав якусь сіру стенографістку, яка погоджувалась працювати підряд сімдесят дві години* (М. Хвильовий), навіть мимовільно, без потреби і бажання суб'єкта: *Тут мимоволі згадується глибокодумна сентенція доктора Варфоломія Кнуря про сучасну прозу* (П. Загребельний).

Пропозитивна пам'ять пов'язана з пропозитивним знанням суб'єкта, оскільки для того, щоб *забути, згадати* чи *пам'ятати* про факт, його необхідно *знати*, а отже, знання є семантичним компонентом фактивних предикатів пам'яті.

Речення з фактивними предикатами пам'яті трикомпонентні і реалізуються за структурною схемою $S+V_f\text{Pread}_{dic}+P$, де S – суб'єкт пропозитивної пам'яті, $V_f\text{Pread}_{dic}$ – фактивний предикат пам'яті, P – залежна пропозиція, яка конкретизує об'єкт пропозитивної пам'яті. Залежна пропозиція оформляється з'ясувально-об'єктною пропозицією (that clause P) або іменником непередметної семантики (N P).

1. $S+V_f\text{Pread}_{dic}+that\ clause\ P$: *Бо тільки і пам'яталось бабусі Мотрі, що десь однізу, від городу [схована пляшка], а де саме – забула* (В. Козаченко);

2. $S+V_f\text{Pread}_{dic}+N\ P$: *Зосі згадалося її дитинство у Дахнівці* (В. Земляк); *Пан Сулятинський згадував свої розмови з бейлер-беєм та яничарбачі* (С. Тельнюк).

Як конкретизатори фактивних предикатів пам'яті у наведених структурних схемах виступають обставинні детермінанти, що характеризують предикат з позицій характеристики, місця і часу виникнення. Структурні схеми набуватимуть вигляду: $S+V_f\text{Pread}_{dic}+Adv+P$:

$S+V_f\text{Pread}_{dic}+Adv_{man}+P$: *Добре Надійка тільки пам'ятала, що ривок до дверей їхньої виховательки видався їй незвичайним* (В. Козаченко); *Даруся дуже добре тепер пам'ятає, що тато згодом пояснював їй, що не кожна людина є такою, як про неї кажуть позаочі* (М. Матіос);

$S+V_f\text{Pread}_{dic}+Adv_{loc}+P$: *Вдома згадав, що не вечеряв, але виходити вже не хотів* (В. Підмогильний);

$S+V_f\text{Pread}_{dic}+Adv_{temp}+P$: *В такі хвилини людина пригадує, що в її житті є проблеми і вона бажає їх розв'язати* (з газети).

Імплицитне вираження суб'єкта фактивних предикатів веде до появи двокомпонентних речень наступних структурних схем:

$V_f\text{Pread}_{dic}+that\ clause\ P$: *Пригадалось, що сиділи колись у колгоспній бригаді перед нарядом чоловіки, гомоніли* (В. Захарченко);

$V_f\text{Pread}_{dic}+N\ P$: *Пригадалися слова, кинені ним у темряві ночі зі стогоном* (І. Багрянний); *Згадую появу Хабаліка в редакції* (В. Дрозд).

Отже, аналіз речень з фактивними предикатами пам'яті з урахуванням семантичного потенціалу предиката і зверненням до пов'язаного з ним концепту *пам'ять*, засвідчує, що у реченнях такого типу реалізується пропозитивна пам'ять суб'єкта щодо фактів об'єктивної дійсності, що існують у його свідомості у вигляді пропозицій. Відтак, мінімальна реченнева структура таких речень – трикомпонентна – це суб'єкт, власне фактивний предикат пам'яті і об'єкт, що конкретизує значення предиката і розкриває зміст пропозитивної пам'яті.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Проблема фактивности: знать и его синонимы / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 4. – С. 43-65.

2. Булыгина Т. В. Вопрос о косвенных вопросах: является ли установленным фактом их связь с фактивностью? / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка. Знание и мнение: сб. науч. тр. / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – С. 46-63.
3. Васильев Л. М. Семантика русского глагола / Л. М. Васильев. – М.: Высшая школа, 1981 – 184 с.
4. Вендлер З. Факты в языке / З. Вендлер // Философия. Логика. Язык // Д. П. Горский, В. В. Петров – М.: Прогресс, 1987. – С. 293-315.
5. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / М. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24-29.
6. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века: сб. статей. – М.: РГГУ, 1995. – С. 144 – 238.
7. Падучева Е. В. К семантике пропозициональных предикатов: знание, фактивность и косвенный вопрос / Е. В. Падучева // Известия АН. Серия литературы и языка, 1998. – Том 57. – № 2. – С. 19-26.
8. Туровский В. В. Память в наивной картине мира: забыть, вспомнить, помнить / В. В. Туровский // Логический анализ языка. Культурные концепты: сб. науч. тр. / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1991. – С. 91-95.
9. Чейф У. Память и вербализация прошлого опыта / У. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике / В. А. Звегинцев. – М.: Радуга. – 1983. – Вып. 12. – С. 35-74.
10. Anderson J. R. Human associative memory / J. R. Anderson, G. H. Bower. – Washington DC: Winston and Sons, 1973. – 524 p.
11. Ayer A. J. The problem of Knowledge / Alfred. J. Ayer. – London: Macmillan and Co LTD; N.Y.: St. Martin's Press, 1956. – 258 p.
12. Fortescue M. Thoughts about thoughts / M. Fortescue // Cognitive Linguistics. – 2001. – Vol. 12. – № 1. – P. 15-45.
13. Fuster J. M. Cortex and Mind: Unifying Cognition / Joaquin M. Fuster. – N.Y.: Oxford University Press, 2005. – 314 p.
14. Kiefer F. Questions and Attitude / F. Kiefer // Crossing Boundaries in Linguistics. – Dordrecht: Reidel, 1981. – P. 159-177.
15. Kiparsky P. Fact / Paul Kiparsky, Carol Kiparsky // Progress in Linguistics / Ed. by M. Bierwisch, K. E. Heidolph. – The Hague: Mouton, 1970. – P. 143-173.
16. Schank R. C. Knowledge and Memory: The Real Story / Roger C. Schank, Robert P. Abelson // Knowledge and Memory: The Real Story / Ed. by R. S. Wyer. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 1-85.
17. Tulving E. Episodic and semantic memory / E. Tulving // Organization of memory / Ed. by E. Tulving, W. Donaldson. – N.Y.: Academic Press, 1972. – P. 381 – 403.

Мудрик С. О.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ НАПОВНЕННЯ МАКРОКОНЦЕПТУ “ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА” У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються характер функціонування та можливості класифікації фразеологічних сполучень як засобів наповнення макроконцепту “Політичне життя суспільства”, а також зроблені спроби виокремити концепт “Політика” у рамках макроконцепту “Політичне життя суспільства” на основі вираження фразеологічних сполучень.

Ключові слова: *фразеологічне сполучення, фразеологічний засіб, лексичні колокації з аналітичним типом значення (АЛК), концепт, когнітивна модель.*

This article is about the character of functioning and classification possibilities of phraseological combinations as a filling mean of the concept “Political life of society”. The concept “Politics” within the frame of the macroconcept “Political life of society” on the ground of expression of phraseological combinations is created.

Keywords: *phraseological combinations, phraseological means, lexical collocations with analytical type of meaning, concept, cognitive model.*

Фразеологія як галузь лінгвістики завжди привертала до себе увагу. Як і лексика, фразеологія є динамічною системою, що постійно розвивається. Разом із розвитком суспільства проходять певні етапи її змін. Постійними до цього часу залишаються завдання дослідження та класифікації її одиниць. Ці питання досліджувались і досліджуються багатьма вченими (В. В. Виноградов, О. І. Смирницький, М. Т. Демський, В. Л. Архангельський, В. М. Телія, М. М. Шанський, А. І. Альохіна, Р. Клаппенбах, Т. Шіппан, В. Фляйшер та ін.).

У поданій статті ми розглядаємо таку фразеологічну одиницю як фразеологічні сполучення. Наше дослідження ґрунтується на вивченні фразеологічних сполучень як фразеологічного засобу наповнення та вираження макроконцепту (надалі: МК) “Політичне життя суспільства” у німецькомовному газетному дискурсі. Вибрана тема ще не була предметом дослідження, що і визначає її **актуальність**.

Метою дослідження є вивчення фразеологічних сполучень як фразеологічного засобу вираження МК “Політичне життя суспільства”.

Окреслена мета передбачає розв’язання таких **завдань**: дослідити фразеологічні сполучення як фразеологічний засіб вираження концепту “Політичне життя суспільства”; визначити їх “ядро” та периферію у досліджуваному концепті; виокремити концепт “Політика” у рамках ма-

© Мудрик С. О., 2010

кроконцепту “Політичне життя суспільства” на основі вираження фразеологічних сполучень.

Об’єктом дослідження є фразеологічні сполучення як фразеологічний засіб, що наповнює МК “Політичне життя суспільства”.

Предметом дослідження є когнітивні, функціональні особливості фразеологічних сполучень як фразеологічного засобу вираження досліджуваного МК, що зумовлюють його наповнення.

Матеріалом дослідження слугують фразеологічні сполучення, які були виокремлені в результаті суцільної вибірки з публіцистичних текстів із німецької преси (“Der Spiegel”, “Focus”, “Der Tagesspiegel”, “Westfalen-Blatt” та ін.) та із словників фразеологічних засобів видавництва “Duden”.

Питанням дослідження виокремлення фразеологічних сполучень як фразеологічної одиниці займалися багато вітчизняних та зарубіжних дослідників. Вчення про відтворювані поєднання слів були названі В.В. Виноградовим *фразеологічними сполученнями*. У зарубіжній (переважно англо-американській традиції) такі сполучення називають лексичними колокаціями [8], але в цей клас зазвичай включають штампи, кліше і тому подібне. Під впливом трансформаційної граматики почав вживатися і термін рестриктивні сполучення [7]. Так у класифікації фразеологізмів Е. Агріколи, Г. Гернера та Р. Кюфнер фразеологічні сполучення знайшли своє місце під терміном *прості фразеологічні сполуки* (*einfache phraseologische Verbindungen*) – це звороти, у яких значення одного із компонентів зрушене або частково переосмислене [6]. Т. Шіппан визначає дану групу фразеологізмів як *стійкі сполучення* (*feste Verbindungen*), в яких один компонент реалізує своє пряме значення, а інші компоненти фразеологічно зв’язані [11]. Л. Ліпська, опираючись на концепцію В.Виноградова, у своїй структурно-семантичній класифікації фразеологізмів також виділяє групу *фразеологічних сполучень*, у яких переосмислений лише один компонент [1, с. 17]. В.М. Телія у своїй класифікації фразеологізмів за номінативним критерієм поряд з такими типами фразеологічних одиниць як ідіоми, мовні штампи, кліше, паремії та приказки включає і групу фразеологічних сполучень, виділяючи її як окрему фразеологію: *фразеологія-2 – фразеологічні сполучення* (лексичні колокації з аналітичним типом сполучення – АЛК), розділ лінгвістики, що вивчає категорію і знакові функції зв’язаності значення слова [4, с. 75].

В нашому дослідженні найважливішим є номінативний критерій виокремлення фразеологізмів [4], тому опираючись саме на останню класифікацію фразеологізмів В. М. Телії, ми досліджуватимемо фразеологічні сполучення як засоби вираження МК “Політичне життя суспільства”.

Виділяючи фразеологічні сполучення як окрему фразеологічну групу В. М. Телія вносить характерологічну підставу до цього корпусу, уточ-

нюючи перш за все причину їх відтворюваності. Ця причина проглядається в тому, що [4, с. 65]:

1) Хоч би один з компонентів таких поєднань виступає в своєму “вільному” значенні (первинному або вторинному) і при цьому він виконує роль семантично ключового. Проілюструємо на прикладі фразеологічних сполучень МК “Політичне життя суспільства”:

Jemandem, einer Sache abhold sein – *jemandem, einer Sache gegenüber abholdend eingestellt sein* (бути проти кого-небудь/ якоїсь справи). Слово “abhold” вживається у своєму первинному значенні “проти” та виконує роль ключового слова у даному словосполученні: *Nur der Kanzler, dem Fernsehen abhold, ließe gern alles beim Alten (Capital)*.

In erster Linie – *an erster Stelle, vor allem* (передусім): *Die beschriebenen Ziele sollen in erster Linie durch Reformen in folgenden Handlungsfeldern erreicht werden (www.moderne-verwaltung.hrw.de)*.

über den Parteien stehen – *unparteiisch sein* (бути безпартійним): *“Wir müssen unsere Gegner durch Milde... versöhnen. Das verlangt die Klugheit des wahren Staatsmannes, der über den Parteien steht.” (HL Mann, Stadt 288)*.

in Verdrückung sein – *in Bedrängnis sein* (бути в утрудненому становищі): *Die PDS ist in Verdrückung. Für den prestigeträchtigen Wahlbezirk Berlin-Mitte findet sich partout kein Kandidat (General-Anzeiger 10, 3.1998, 3)*.

2) Слова, що семантично реалізуються, допускають достатньо завершене тлумачення. Це тлумачення можливе для слова тільки при комбінації з даним (одним або рядом) семантично ключовим словом: можливі випадки “зв’язаної омонімії” [4, с. 66] коли одне і те ж слово, що семантично реалізується, при різних семантично опорних словах реалізує різні значення: *jemanden streng halten* – суворо поводитись з ким-небудь, *es streng nehmen mit etwas* – серйозно відноситись до чогось. Цей випадок має місце і серед фразеологічних сполучень як засобів вираження досліджуваного нами концепту :

Amtsschimmel reiten – *die Dienstvorschriften übertrieben genau einhalten* (розводити бюрократизм). Дієслово “reiten” тільки в даному словосполученні реалізує значення “розводити, притримуватись” – у порівнянні “das Pferd reiten” – їхати верхи на коні: *Kleine Beamten reiten gern den Amtsschimmel* [9, с. 36].

offener Brief – *in der Presse veröffentlichter Brief an eine prominente Persönlichkeit oder eine Institution, in dem ein die Allgemeinheit angehendes Problem aufgeworfen, eine Kritik ausgesprochen wird o. A* (відкритий лист). Тільки у даному словосполученні прикметник “offen” отримує значення “відкритий – опублікований в пресі лист, звернений до певної визначної особистості або інституції”: *In einem offenen Brief an den Parteivorsitzenden hatte sich die Abgeordnete kritisch mit dessen Führungsstil auseinandergesetzt* [9, с. 524].

wilde Abgeordnete, wilder Abgeordneter – keiner Fraktion mehr angehörende Abgeordnete, angehörender Abgeordneter (позапартійний депутат). Прикметник “wild” тільки у даному словосполученні отримує значення “позапартійний”, порівняймо: *wilde Leidenschaft* – бурхлива (неприборкана) пристрасть; *ein wildes Leben* – розпусне життя; *eine wilde Ehe* – вільний шлюб: *Das offizielle Reichstags-Handbuch von 1898 nennt zehn Fraktionen, dazu noch 39 so genannte “wilde” Abgeordnete, die sich keiner Fraktion angeschlossen hatten* (www.zlb.de, 1999). *Nun hat die “wilde Abgeordnete” eine eigene Partei gegründet: die “GVP”, die Grazer Verkehrspartei* (www.salzburg.com, 8.2. 2001).

Ці дві ознаки достатньо чітко відрізняють лексичні колокації з аналітичним типом значення (АЛК) від ідіом та від вільних поєднань слів.

Як і в корпусі ідіом, серед фразеологічних сполучень або АЛК (дані два поняття розглядаємо як синонімічні) можна виділити “ядро”, периферію і динамічний ареал [4, с. 66]. Очевидно, що “ядро” повинне володіти типовими вище зазначеними ознаками і ще якимись характерними саме для аналітизму ознаками. До цих останніх В. М. Телія відносить їх *номінативну регулярність* при нерегулярності способів виконання номінативного завдання. Під *номінативною регулярністю* розуміється здатність АЛК за рахунок “зв’язаного” за значенням слова-компоненту позначати сенси, які володіють загальнокатегоріальним змістом, характерним для видо-часових і аспектуальних значень, для значень, що співвідносяться із глибинно-семантичними “відмінками” [10, с. 57].

Конкретні фразеологічні одиниці (у нашому випадку фразеологічні сполучення), що стали елементами лінгвістичної структури, можуть також виступати концептами, тобто номінувати певні концепти конкретної концептосфери [2]. У концепті “Політичне життя суспільства”, який ми визначаємо як макроконцепт, можна виокремити концепт “Політика”, фразеологічні засоби якого становлять “ядро” АЛК. Ключовим словом у даному концепті є *Politik*, філлерами (Fillers) – наповнювачами – наступні:

- *die abgewirtschaftete Politik* – політика, що зжила себе;
- *die abwartende Politik, die Politik des Abwartens* – вичікувальна політика;
- *die auswärtige Politik* – зовнішня політика;
- *Politik der Stärke (von der Position der Stärke aus)* – політика з позиції сили;
- *Politik der Versöhnung* – примиренська політика;
- *Politik des Zuckerbrotes und der Peitsche* – політика батога і пряника;
- *Politik der freien Hand* – політика свободи дій;
- *Politik auf lange (auf weite) Sicht* – політика дальнього прицілу;

Щодо концептуальної картини, яку творять фразеологічні сполучення виокремленого нами концепту (на основі аналізу текстів німецько-

мовної преси та текстів фразеологічних словників), то тут можна прослідкувати дві наскрізі теми:

– “політики про політику” (*eine Politik der offenen Tür – ein Offensein nach allen politischen Richtungen hin* – політика відкритих дверей: *Es ist fraglich, ob sich dieser kleine Staat weiterhin eine Politik der offenen Tür wird erlauben können.*);

– “політика очима пересічної людини” (*Politik der Nadelstiche – Vorgehensweise, hin der mit oft kleineren, aber wirksamen, zermürbenden Aktionen etwas durchgesetzt wird* – політика голкових уколів: *Mit einer systematischen Politik der Nadelstiche versuchen sie das Bankgeheimnis zu durchlöchern (Focus 13, 1994, 200). Würden die Atommanager durch eine Politik der Nadelstiche noch vor Beginn der Konsensgespräche nachhaltig verärgert, drohten jahrelange Rechtsstreitigkeiten... (Woche).*).

Філлери в концепті “Політика” можна визначити як “означення” даного концепту, які дають характеристику поняттю “політика” та вибудовують її образ. Виокремлені нами наповнювачі створюють як узагальнюючу концептуальну картину даного концепту (*die abgewirtschaftete Politik, Politik der Versöhnung*) так і конкретизуючу (*die auswärtige Politik, Politik des Zuckerbrotes und der Peitsche*).

Говорячи про ментальну структуру концепту, яка за В. І. Карасіком базується на трьох компонентах – на понятті, образі та оцінці – фразеологічні сполучення як складові частини МК “Політичне життя суспільства” творять перш за все (опираючись на характеристику вище наведеного концепту “Політика”) його образну складову, яка являє собою спосіб пізнання дійсності, що визначає місце концепту у системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультури [3, с. 151].

Вслід за В. М. Телією до периферії у групі фразеологічних сполучень ми відносимо три випадки [4, 67]:

1) АЛК, що тяжіють до власне аналітичних форм значення ключового слова;

2) АЛК, в яких зв’язані значення мають тенденцію до отримання власної денотації, тобто через узус вони ще “прикріплені” до семантично ключового слова, але вже знайшли номінативну “спеціалізацію”;

3) аналітичні за значенням поєднання слів, в яких в якості опорного найменування виступає слово в переосмисленому значенні (завичай – метонімічному) або ж – ідіома.

Розглянемо ці три випадки на прикладах фразеологічних сполучень у МК “Політичне життя суспільства”:

До першої групи можна віднести поєднання типу:

jemanden (für etwas) zur Verantwortung ziehen – *jemanden (für etwas) verantwortlich machen (und ihn bestrafen)* (притягнути до відповідальності), де дієслово “ziehen” розширює своє значення, порівняймо: *einen*

Vorteil (Nutzen) aus (etwas) ziehen – отримувати вигоду (користь) з чого-небудь; *die Folgen (Konsequenzen, Schlüsse, Folgerungen) aus (etwas) ziehen* – зробити висновки; *die Bilanz aus (etwas) ziehen* – підводити підсумок.: *Die Öffentlichkeit erwartet, dass die bestechlichen Politiker für ihr Vergehen zur Verantwortung gezogen werden;*

das Problem mit “Евро” lösen – вирішити проблему з “Евро” (порів.: *das Siegel lösen* – зламувати печатку, розпакувати; *einen Vertrag lösen* – розірвати (відмінити) договір): *Sprachenstreit: zum Schluss ist selbst das Problem mit “Евро” gelöst (Westfalen-Blatt 21.10.2007, 244).*

У сполученнях такого роду номінативно залежне слово десемантизується або розширює своє значення, а тому його примусова сполучуваність з опорним найменуванням “контролюється” узусом [4].

У другу групу входять фразеологічні сполучення типу:

das heikle Treffen – пікантна зустріч (порів.: *eine heikle Frage* – лоскотливе/ пікантне запитання): *“das heikle Treffen” und die zu erwartenden Reaktionen hatten ihre Berater vorher haarklein durchgespielt (Merkels Einladung von Dalai Lam).*

lupenreine Demokraten – незаплямовані демократи (порів.: *lupenreine Edelsteine* – коштовне каміння): *Zu sehr ließ sich der Genosse der Bosse als Pate zahlreicher Großgeschäfte mit dem zweifelhaften Regimes feiern und lobte Kreml-Herrscher Putin gar als “lupenreinen Demokraten” (Focus 1.10.2007, 40).*

Gegen geltendes Eu-Recht verstoßen – порушити діюче право Євросоюзу (порів.: *gegen den Anstand verstoßen* – порушити правила пристойності; *gegen die Wahrheit verstoßen* – піти проти істини): *Wie sich die Parteizusammenschüsse im Europäischen Parlament mit Tricks Kniffen bereichern wollen und dabei gegen geltendes Eu-Recht verstoßen (Focus 1.10.2007, 40).*

die Welt von morgen – світ завтрашнього дня: *Chance für Visionäre: in der zwölften Runde “Schule macht Zukunft” gestalten jugendliche Ideen für die Welt von morgen (Focus 17.9.2007, 38).*

До третьої групи відносяться поєднання, “проміжні” між ідіомами і АЛК, типу:

einen EU-Sessel verlangen – вимагати посаду в Євросоюзі: *Die EU könnte – jenseits des französischen und britischen Dauersitzes – einen EU-Sessel verlangen, den für die ersten zehn Jahre Deutschland hüten würde. Doch der Platz an der UN-Sonne ist bislang nur ein Hoffnungswert (Focus 1.10.2007, 40).*

sich nicht (gerade) mit Ruhm bekleckern – *in seinem Tun, Benehmen, alles andere als beeindruckend sein, viel zu wünschen übrig lassen* (не можна похвалитися особливими успіхами), де дієслово “sich bekleckern” вживається у переносному значенні “забруднитися”: ... *der Senior der SPD-*

Führungstroika habe sich in den letzten Wochen der Legislaturperiode nicht gerade mit Ruhm bekleckert (Spiegel 29, 1980, 4).

der Platz an der Un-Sonne – місце під Євросонцем: *Doch der Platz an der Un-Sonne ist bislang nur ein Hoffnungswert (Focus 1.10.2007, 40).*

auf die Doppelspitze setzen – займати подвійну посаду: *CSU setzt wieder auf die Doppelspitze (in Partei und Regierung) (Westfalen-Blatt 1.10.2007, 228).*

Дані сполучення отримали статус проміжних, оскільки вони розділяють властивості ідіом: всі їхні компоненти повністю переосмислені, хоча роль “творчої основи” [4, с. 68] отримує іменний компонент, який одночасно є і “ознаковим” членом фразотворчої парадигми.

Динамічний ареал цього класу може бути продемонстрований, наприклад, появою в період об’єднання Німеччини величезної кількості сполучень, які повністю включаються в регулярну номінативну парадигму, але нерегулярну за способом лексичного вираження заданих у номінативній “матриці” значень. Саме такого роду номінативну парадигму В. М. Телія називає *фразотворчою* [5]. Наприклад: *den Lafontain geben, Sündenbock der Nation, Law-and-Order Kurs, die Nintendo-Welt schaffen, Kampf der Kulturen* та ін. [2].

Найбільш активними в динамічній зоні є ті АЛК, які формуються як генитивна метафора [4, с. 69]. В зв’язку з цим доречно нагадати що стали вже застарілими поєднання типу *ein Diener des Volkes* – слуга народу, *ein Feind des Volkes* – ворог народу, що перейшли в “цитування”.

Велика кількість таких тимчасових АЛК забувається із розвитком суспільних відносин, але якась їх частина все ж таки залишається в узусі, як, наприклад, сполучення *der eiserne Vorhang* – залізна завіса, *kalter Krieg* – холодна війна. Такі сполучення можна вважати фразеологізмами, оскільки вони проявляють всі ознаки фразеологічності, властиві АЛК: їм властива відтворюваність і наявність зв’язаного значення одного з компонентів. Але вони служать для характеристики певного періоду політичного життя країни, що “прирікає” їх на історичне забуття.

Фразеологізми позначають далеко не все пізнане людиною, а лише ті моменти, які з точки зору мовного колективу необхідно представити образно, емоційно, експресивно. Фразеологічні сполучення, як і весь фразеологічний склад, підлягає постійній та досить швидкій зміні завдяки суспільно-історичним явищам і суспільно-політичним подіям. Розглянувши різні типи фразеологічних сполучень та їхні “ядерно-периферійні” відношення, можна стверджувати, що процес творення нових фразеологічних сполучень – це динамічний процес розвитку мови. Наводячи приклади цих фразеологічних сполучень, які наповнюють досліджуваний нами МК, доходимо висновку, що існування та постійне утворення нових фразеологічних сполучень у газетному політичному дискурсі свідчить тільки про їхнє “живе” і “активне” функціонування у мові.

Подальші дослідження цієї проблеми можуть мати такі напрямки: фразеологічні сполучення у корпусі фразеологічних інновацій МК “Політичне життя суспільства”; фразеологічні сполучення як засіб вираження концептуальної картини світу.

Література:

1. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини // Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
2. Лисецька Н. Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові: когнітивний та функціональний аспекти. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка.– Луцьк: Вежа, 2004. – 20 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Теля В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Шк. “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
5. Теля В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение в языке. – М., 1981. – 273 с.
6. Agricola E. Einführung in die Probleme der Redewendungen // Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. Hrsg. von Gorner und R. Kufner. – Leipzig: VEB, Bibliographisches Institut, 1962.
7. Benson M. Lexical combinability. // Papers in linguistics, 18. 1985. – P. 3–15.
8. Bierwisch M. Linguistik als kognitive Wissenschaft – Erläuterungen zu einem Forschungsprogramm // Zeitschrift für Germanistik. – 6. – 1987. – S. 645–667.
9. Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redesarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. – Bd. 11. – 864 s.
10. Fillmore Ch. The case for case. // Universals in Linguistics Theory. – N.Y., 1968. – P. 1–88.
11. Schippan T. Einführung in die Semasiologie. – Leipzig: VEB, Bibliographisches Institut, 1972.
12. Schyndel I. van. Erscheinungen der lexikalisch-syntaktischen Paradigmatik von Phrasemen im Russischen. – München, 1994. – 199 s.

Музиченко Г. П.,

Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні, м. Київ

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ АЛЮЗІЇ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ЗАГОЛОВКАХ

Стаття присвячена особливостям застосування прийому фразеологічної алюзії в англomовних публіцистичних заголовках. Досліджуються структурно-семантичні і прагматичні аспекти фразеологічної алюзії та наводяться приклади її використання.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, заголовок, алюзія, трансформація.*

The article is dedicated to the peculiarities of the use of phraseological allusion in English-language newspaper headlines. The author investigates structural, semantic and pragmatic characteristics of phraseological allusion used in headlines.

Key words: *phraseological unit, headline, allusion, transformation.*

Існує багато способів актуалізації фразеологічних одиниць (ФО) у мовленні. Вивчення цих способів залишається актуальною проблемою у сучасному мовознавстві та є предметом багатьох лінгвістичних досліджень. Одним із засобів актуалізації фразеологізмів є різноманітні трансформації їхньої форми або змісту. Наша стаття присвячена прийому фразеологічної алюзії.

У нашому дослідженні ми зосередимо увагу на особливостях використання прийому фразеологічної алюзії у публіцистичних заголовках. Нашою **метою** є вивчення структурно-семантичних та прагматичних характеристик фразеологічної алюзії, з'ясування способів натяку на фразеологічний денотат, дослідження взаємодії алюзивної одиниці із текстом статті. Матеріалом нашого дослідження є заголовки англomовної преси.

Явище алюзії в публіцистичному дискурсі було предметом досліджень таких науковців, як О. О. Лавриненко [7], А. А. Тютенко [11], М. І. Кіосе [4]. Серед прийомів трансформації ФО фразеологічну алюзію виділяють такі мовознавці: Н. С. Хороз [13], В. М. Білоноженко [2], О. О. Калякіна [3], С. В. Птушко [8] та ін. У своїх дослідженнях лінгвісти виокремлюють різні способи фразеологічної алюзії: вільний переказ ФО, використання образу та змісту ФО, використання слів, співзвучних з компонентами фразеологізму, використання синтаксичної структури ФО, використання конструкцій, логічна структура яких нагадує той чи інший фразеологізм, використання семантичного ядра фразеологізму. На відміну від багатьох прийомів трансформації ФО, які отримали широке висвітлення у науковій літературі, прийом фразеологічної алюзії,

його структурно-семантичні та прагматичні характеристики потребують більш глибокого дослідження.

Фразеологічна трансформація являє собою модифікацію ФО: трансформація може торкатися одночасно як структури, так і значення фраземи, або ж відбуватися лише на семантичному рівні, без змін традиційної форми виразу. Відповідно, прийоми фразеологічної трансформації поділяються на два типи – структурно-семантичні та семантичні. При використанні кожного окремого структурно-семантичного прийому зміни структури ФО відбуваються за допомогою якогось конкретного способу: застосовуючи прийом субституції, адресант заміняє один або декілька компонентів узуальної ФО оказіональним словом; при розширенні компонентного складу фраземи до фразеологічного елемента додається слово вільного вжитку; а у випадку застосування еліпсису відбувається скорочення структури ФО. Що стосується фразеологічної алюзії, то відзначимо, що характерною рисою даного прийому є відсутність єдиного способу його реалізації.

Мовознавці по-різному визначають, що таке алюзія, але всі вони одностайні у думці про те, що за своєю суттю алюзія є натяком. Натяк, у свою чергу, це слово або вислів, що не повністю щось розкриває, а лише створює умови для догадування. У переносному значенні натяк – це те, що нагадує собою про когось, що-небудь або подібне до когось, чогось [10, с. 223]. Денотатом алюзії може виступати літературний твір, фразеологізм, певне явище, історичний факт, подія тощо. Предметом нашого дослідження є фразеологічна алюзія, яка являє собою натяк на фразеологізм.

Погляди мовознавців на даний прийом фразеологічної трансформації є суперечливими: більшість дослідників вважають алюзію прийомом структурно-семантичної трансформації ФО (наприклад, В. М. Білоноженко, Н. С. Хороз, О. О. Калякіна), але є й такі, які зараховують її до семантичних прийомів (С. В. Птушко). Дослідник фразеології української мови В. Д. Ужченко, окрім структурно-семантичних та семантичних прийомів трансформації ФО, виділяє третій тип трансформації – прийоми, пов’язані з використанням загального образу ФО. Використання фразеологічного образу є одним із способів натяку на фразеологізм. Таким чином, Ужченко відокремлює алюзію (хоча він не вживає цього терміну) від двох інших типів трансформації ФО.

В результаті проведеного дослідження нами були виявлені такі способи фразеологічної алюзії у заголовках англomовної преси: використання синтаксичної структури ФО, використання метафрази, використання окремих компонентів ФО та використання фразеологічного образу.

Розглянемо на прикладах застосування кожного з них:

1) Використання синтаксичної структури нормативної ФО:

“*To Retire or Not to Retire?*” /Business Week, 7.01.2008/ (пор.: *to be or not to be* – перші слова монологу акту III сцени I п’єси Віл’яма Шекспіра “Гамлет”). Слова, з яких починається монолог Гамлета є однією з найвідоміших і найпопулярніших літературних цитат. Журналісти досить часто використовують синтаксичну структуру цього крилатого виразу для найменування своїх статей. Дане публіцистичне повідомлення присвячене проблемі завершення людиною своєї кар’єри та виходу на пенсію. Для підсилення прагматичного ефекту заголовка автор розпочинає підзаголовок статті словами, які продовжують монолог Гамлета у прецедентному тексті: “*That’s the question for 2008, according to Tammy Erickson*” (пор.: “*To be, or not to be: that is the question*”). У даному випадку фразеологічна алюзія має іронічний характер: автор статті ніби співставляє вагання людини, виходити на пенсію чи ні, із особистісною трагедією Гамлета і його роздумами над сенсом життя. “Вживання цитатних алюзій ... часто пов’язано з протиставленням двох образів: того, до якого відсилає алюзія, і того, який утворюється в новому контексті. Взаємодія двох значень виявляє різницю між двома образами і стає іронічним щодо одного з них.” [7, с. 137]

“*Michelle Obama: She has a dream*” /The Sunday Times, 23.08.2009/ (пор.: “*I have a dream*” – крилатий вираз М. Л. Кінга [9, с. 876]). Стаття із таким заголовком розповідає про наміри першої леді США Мішель Обама вплинути на соціальне розшарування у місті Вашингтон: М. Обама відзначає, що у столиці Сполучених Штатів існує різкий контраст між багатим прошарком населення (до якого здебільшого відносяться “білі”) та соціально незахищеною біднотою (представниками якої є афроамериканці). Дружина американського президента виражає незадоволення з приводу такого стану речей і обіцяє всіляко сприяти покращенню соціальних стандартів у Вашингтоні. Даний заголовок оформлений за допомогою парцеляції: перша його частина – це ім’я головної героїні статті, а друга частина, яка виражає ідею відповідного газетного повідомлення, являє собою алюзивну одиницю. Автором виразу “*I have a dream*”, обраного для найменування статті, є американський проповідник Мартін Лютер Кінг. Ця фраза є першими словами його найвідомішої промови, в якій Кінг виражає своє бачення майбутнього американського суспільства, де “білі” та “чорні” будуть мати рівні права. В даному випадку алюзія на відомий вираз несе ситуативно-підтекстову інформацію, пов’язану із фактами та явищами дійсності, які виринають у пам’яті реципієнта після ознайомлення із заголовком статті, в якому наявна алюзія. У такий спосіб автор інтригує читача, спонукає його прочитати відповідне публіцистичне повідомлення і дізнатись, чи схожі “мрії” М. Л. Кінга і М. Обами (пор. англ. *dream* – “мрія”).

2) Використання метафори.

Лексичний компонент фразеологізму може вилучатися із структури ФО і поза нею виражати переносне значення, яке безпосередньо пов'язане із переносним значенням твірної фраземи. Л. А. Чиченова називає такі лексеми *метаметафорами* і відзначає, що поза складом ФО ці слова “використовуються в новому значенні, що визначається глобальною, ідіоматичною семантикою відповідної одиниці” [14, с. 14]. В. М. Білоноженко, в свою чергу, називає такі фразеологічні елементи – *словами-натяками*, які вилучаються із структури узуальної фраземи і реалізують зовсім нове значення, отримане після тривалого функціонування у складі ФО [2, с. 136]. У нашому дослідженні ми послуговуємось терміном, який запропонувала Л. А. Чиченова, так як вважаємо, що він найкраще відображає сутність даного явища.

Отже, натяк на ФО відбувається також за допомогою вживання у контексті метаметафори. Наведемо приклад застосування даного способу:

“*The Recession’s Green Lining*” /NewsWeek, 16.03.2009/ (пор.: *Every cloud has a silver lining* – “навіть у неприємній ситуації є щось хороше” [CID]). У статті із таким заголовком розповідається про те, що внаслідок світової економічної кризи велика кількість заводів, які забруднюють навколишнє середовище, припиняють своє функціонування. Таким чином, криза сприяє покращенню екологічної ситуації. Судячи із тлумачення, компонент *cloud* має переносне значення “неприємна ситуація”, а словосполучка *silver lining* реалізує позитивне значення “щось хороше”. Як бачимо, у найменуванні статті наявний лише один елемент нормативної ФО, який перебирає на себе семантику словосполучення *silver lining* (саме цей елемент – *lining* – і являє собою метаметафору), а оказіональний компонент *green*, який означає “екологічно чистий; безпечний”, конкретизує це фразеологічне значення відповідно до змісту статті. Отже, сполучення слів *green lining* означає в даному випадку “щось хороше з екологічного погляду”. Даний заголовок демонструє стійкість фразеологічної структури, а також прагматичні можливості алузії, коли лише один компонент, вилучений зі складу фраземи здатен пробудити асоціації з цілою фразеологічною одиницею та справити необхідний прагматичний ефект.

3) Використання окремих компонентів узуальної ФО.

Одним із способів натяку на відомий фразеологізм є використання окремих компонентів нормативної ФО. На відміну від попереднього способу, при використанні даного прийому, зі складу базової фраземи вилучаються компоненти, які поза структурою ФО не реалізують переносного значення, обумовленого фразеологічною семантикою. Для того, щоб у свідомості реципієнта виникли асоціації із твірною фраземою і відбулася безпомилкова ідентифікація фразеологічного денотата, в заголовку мають міститися лише такі елементи, які адресат однозначно зможе пов'язати із первинною ФО. Проілюструємо цей спосіб прикладами:

“*County set awarded their cap, but will it fit?*” /The Times, 3.09.2009/ (пор.: *If the cap fits (wear it)* – “якщо ви приймаєте зауваження на свій рахунок, хай буде так” [1, с. 515]). Стаття із такою назвою розповідає про складне матеріальне становище маленького британського клубу з крикету: максимальна сума, яку планується витратити на заробітну платню гравцям у наступному році, є досить обмеженою. Ознайомившись із текстом подальшої статті, читач усвідомлює, що компоненти узуальної ФО, наявні в заголовку, не використовуються тут як засоби вираження цілісного образно-переносного фразеологічного значення, а виражають одне зі своїх словникових значень: пор. англ. *cap* – *перен.* “ліміт”; *fit* – “задовольняти; підходити” (у тому числі й щодо одягу). Іншими словами, відбувається деїдіоматизація ФО. Як бачимо, значення заголовка, яке стає зрозумілим лише після прочитання газетного повідомлення, можна сформулювати таким чином: “Представники місцевої влади встановили грошовий ліміт, який планується витратити на зарплатню гравцям у наступному році. Але чи буде цих грошей достатньо для успішного розвитку команди?” В даному випадку відбувається словесна гра, коли слова витлумачуються в їхньому іншому значенні, ніж ті, в якому вони виступають у складі внутрішньої форми фраземи. Ці значення, в свою чергу, протиставляються, надаючи таким чином заголовку експресивності.

“*Public v private sector: Is the grass greener?*” /The Guardian, 23.01.2010/ (пор.: *The grass is always greener (on the other side of the fence)* – “завжди здається, що інші люди знаходяться в кращому становищі ніж ти, хоча це не завжди так” [CID]). Як видно вже із заголовку, у статті порівнюються переваги та недоліки роботи на державній службі та у приватному секторі. Алюзивна одиниця, яка являє собою частину даного газетного заголовку, оформлена у вигляді питання. У такий спосіб журналіст залучає читача до віртуального діалогу, спонукає його прочитати статтю і знайти відповідь на поставлене запитання. Заголовки-питання є ефективним засобом прагматичного впливу на адресата, а якщо в їхньому складі ще й наявна фразеологічна алюзія, то це дає змогу автору значно підсилити експресивність висловлювання.

4) Використання фразеологічного образу.

Наявність на фразеологічний денотат може досягатися шляхом використання образу, покладеного в основу значення ФО. “Образ у структурі фразеологічної одиниці виступає як змістовий стрижень, що є посередником між денотативним та конотативним змістовими шарами.” [5, с. 37] Образність фразеологізмів базується на їх здатності викликати у реципієнта певне візуальне уявлення. Використовуючи фразеологічний образ, який відзначається стереотипністю в межах єдиної лінгвокультурної спільноти, журналісти мають змогу виразити своє оцінне ставлення до різних подій та явищ.

У випадку застосування даного прийому фразеологічним денотатом можуть виступати лише фразеологізми із живою, мотивованою внутрішньою формою. Фразеологізми із нульовою мотивацією, тобто такі, внутрішня форма яких з часом відмерла і вже не розпізнається носіями мови, не можуть бути денотатами цього типу алюзії. Наведемо приклади даного прийому:

“*Gift horse with rotten teeth*” /The Guardian, 8.12.2004/ (пор.: *not look a gift horse in the mouth* – “не слід критикувати те, що отримане у подарунок або сумніватися у його корисності” [CID]). Автор статті із таким заголовком критикує роботу добродійних організацій, які допомагають дітям-інвалідам. Згідно із змістом фраземи, обраної в якості алюзивного денотата, людина, яка отримала подарунок має бути ним задоволена, навіть якщо від нього не буде ніякої користі. У статті говориться про те, що добродійні подарунки для дітей із обмеженими можливостями не завжди доречні; автор наголошує, що якщо вже допомагати, то з користю. Для вираження несхвального ставлення журналіст розбудовує фразеологічний образ, зобразивши у заголовку подарованого коня із гнилими зубами (підкресливши у такий спосіб непотрібність таких дарунків). У найменуванні статті містяться фразеологічні компоненти, які здатні викликати в пам’яті реципієнта базову форму фраземи, інакше заголовок не справив би необхідного прагматичного ефекту.

“*Ancelotti wants Cole to polish the diamond*” /The Independent, 28.12.2009/ (пор.: *a rough diamond* – “людина з хорошими внутрішніми якостями, але непоказана зовні; незграбна, неотесана, але добра людина” [1, с. 825]). У статті йдеться про те, що головний тренер футбольного клубу “Челсі” Карло Анчелотті має намір поставити на місце нападаючого напівзахисника Ешли Коула. Тренер відзначає, що це нелегка задача для спортсмена, але він очікує, що Коул буде тренуватися інтенсивніше та докладе максимум зусиль, щоб проявити себе якнайкраще на новій позиції. Як бачимо, для вираження теми газетного повідомлення автор використав фразеологічний образ необробленого діаманта, який необхідно відшліфувати. Ознайомившись із текстом газетного повідомлення, можна прийти до висновку, що фразеологічний компонент *diamond* отримує оказіональне денотативне значення “вміння; талант”. Автор підкреслює, що саме свої вміння необхідно вдосконалювати герою статті (пор. англ. *polish* – *спорт.* “вдосконалювати”). Даний заголовок володіє водночас інформативністю (завдяки наявності прізвищ героїв статті) та експресивністю (завдяки використанню фразеологічної алюзії).

Отже, використання прийому фразеологічної алюзії демонструє стійкість структури ФО, її компонентного складу, адже декілька лексичних конститuentів фраземи (або навіть один її компонент) здатні викликати у свідомості реципієнта цілу фразеологічну одиницю, її традиційну фор-

му та переносне значення. Таким чином, фразеологічна алюзія є одним із способів економії мовних ресурсів, оскільки за допомогою використання даного прийому журналісти мають змогу передавати частину інформації імпліцитно.

Алюзивна одиниця справляє на адресата неочікувано сильне враження. Тому публіцистичний заголовок, що являє собою або містить алюзивну одиницю, має високий рівень експресивності, він інтригує читача, викликає у нього асоціації, необхідні для глибшого розуміння ідеї відповідної статті. Але досягнути такого прагматичного ефекту можливо лише за умови, якщо читач розпізнає фразеологізм, який виступає денотатом алюзії. Для цього, в якості денотата, журналісти обирають загальновідомі вислови, структура та значення яких закріплені у свідомості носіїв мови.

Характерною рисою всіх трансформованих фразеологізмів, які виступають в якості публіцистичних заголовків є те, що їх значення у більшості випадків можна встановити лише після ознайомлення із широким контекстом – текстом статті. Назви статей, що являють собою алюзивні одиниці не є винятком: як показали наведені вище приклади, повний зміст таких заголовків розкривається тільки після прочитання газетного повідомлення.

Як бачимо, під час застосування фразеологічної алюзії структура нормативної ФО зазнає різноманітних змін: у більшості випадків відбувається скорочення компонентного складу фраземи. Це є підставою для зарахування даного прийому до структурно-семантичних прийомів трансформації ФО. Та варто відзначити, що використовуючи прийом фразеологічної алюзії, журналісти можуть модифікувати структуру фразеологічного денотату абсолютно довільно. Наприклад, структурні зміни нормативної фраземи при використанні фразеологічного образу для натяку на ФО відбуваються за відсутності якихось загальних закономірностей. Але ця довільність структурної трансформації має свої межі, адже за модифікацією читач обов'язково повинен розпізнати узуальну ФО, відтворити в пам'яті її структуру. В той же час, при застосуванні іншого способу фразеологічної алюзії у складі алюзивної одиниці може не бути жодного лексичного компонента базової фраземи, а натяк на відомий вираз у таких випадках досягається лише за допомогою застосування ритміко-синтаксичної структури первинного фразеологізму, який служить денотатом алюзії.

Таким чином, ми не вважаємо фразеологічну алюзію структурно-семантичним прийомом трансформації ФО, а виділяємо його окремо як складний прийом, який поєднує в собі ознаки структурно-семантичних та семантичних прийомів оказіональної актуалізації фразеологізмів у мовленні.

Подальше всебічне дослідження прийому фразеологічної алюзії дозволить глибше вивчити дане явище, з'ясувати його функції, прагматичний потенціал, а також когнітивні та культурологічні аспекти.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев] – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
2. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К.: Наукова думка, 1989. – 156 с.
3. Калякіна О. О. Комунікативно-стилістична модифікація фразем у заголовках української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Калякіна Олександра Олександрівна. – К., 2008. – 261 с.
4. Киосе М. И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии: На материале заголовков английских и русских журнальных статей: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.20 / Киосе Мария Ивановна. – М., 2002. – 281 с.
5. Коновець С. П. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Коновець Сніжана Павлівна – К., 2002. – 167 с.
6. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык медиа, 2006. – 1211 с.
7. Лавриненко О. О. Комунікативно-прагматичний потенціал алюзії в англійському та українському публіцистичному дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Лавриненко Олександр Олександрович. – К., 2008. – 235 с.
8. Птушко С. В. Окказиональные актуализации пословиц в заголовках англоязычной газетно-журнальной публицистики: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Птушко Светлана Владимировна. – Н. Новгород, 2006. – 180 с.
9. Серов В. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. – М.: Локид-Пресс, 2004. – 1085 с.
10. Словник української мови [ред.-упоряд. І. К. Білодід]. – К.: Наукова думка. – Т. 5. – 1974. – 840 с.
11. Тютенко А. А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 [Електронний ресурс] / А. А. Тютенко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2000. – 20 с.
12. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 496 с.
13. Хороз Н. С. Трансформація фразеологізмів у текстах сучасних хорватських газет: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03 / Хороз Наталія Степанівна. – К.: 2008. – 245 с.
14. Чиченова Л. А. Английская фразеология в языке и речи. – М.: Из-во Московского университета, 1986. – 101 с.
15. Cambridge Idioms Dictionary. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org>.

Навроцька І. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВИДІЛЕННЯ ОМОНІМІВ В МЕЖАХ ПОЛІСЕМАНТИЧНОГО СЛОВА (НА ПРИКЛАДІ ІМЕННИКА COUNTER)

У статті робиться спроба вирішення лексичної неоднозначності англійських іменників методом дистрибутивно-компонентного аналізу (на прикладі іменника counter).

Ключові слова: семантична структура слова, омонімія, полісемія, морфосинтаксична сполучуваність, дистрибутивна модель.

The article suggests lexical disambiguation of the English nouns via using the method of distributional-componential analysis (with the noun "counter" as an example).

Key words: semantic structure of a word, homonymy, polysemy, morpho-syntactic combinability, distributional model.

Проблема співвідношення полісемії та омонімії, що належить до однієї з найскладніших і найактуальніших у семасіології сьогодення, зумовлена суперечливою природою семантичних зв'язків і мовних законів і є особливо актуальною для оптимізації лексикографічного опису.

В сучасній лінгвістиці проводиться ціла низка вартих уваги досліджень, у яких питання багатозначності й неоднозначності вирішуються різноманітними методами та прийомами. Наприклад, І. С. Савченко пояснює розмежування полісемії та гомогенної омонімії через призму функціонально-семантичного підходу. Частина дослідників, зокрема, М. Д. Капатрук, В. В. Левицький, М. П. Муравицька, вдаються до психолінгвістичних експериментів задля вирішення проблеми неоднозначності. Подібним вивченням семантичної структури слова – шляхом асоціативного експерименту – займалися О. С. Виноградова, О. Р. Лурія, А. А. Брудний, В. Г. Гак та ін. ще у 70-х рр. 20-го ст. Д. М. Новиков пропонує когнітивно-семантичний критерій на основі виведення спільного інваріантного значення, а Л. П. Солдатова – інформаційно-кореляційний критерій розмежування повних омонімів і полісемів. Очевидним є те, що сьогодні когнітивним і психолінгвістичним стратегіям вирішення проблем семасіології відводиться дещо перебільшена роль, хоча результати подібних наукових розвідок подекуди приголомшливі. Однак варто пам'ятати, що ключові правила систематизації різних лексико-семантичних категорій залишаються більш-менш сталими, змінюється лише підхід щодо їхньої інтерпретації. Тому у нашому дослідженні ми, передусім, намагалися поєднати традиційні лінгвістичні методи для розв'язання іменникової неоднозначності.

Вивчення механізму семантичної варіативності є не менш актуальним для оптимізації системи електронної обробки тексту. Для ідентифікації лексичного значення тут використовується кілька “зафіксованих значень”, роль контексту зводиться до мінімуму, що вкотре вказує на недосконалість механізмів перекладу. Саме в галузі комп’ютерної лінгвістики виникає чи не найбільша потреба у реструктуризації полісемантичних та точнішої репрезентації омонімічних слів.

У нашій статті ми поділяємо доцільність методу дистрибутивно-компонентного аналізу, використаного Р. І. Болтянською для доведення омонімії в системі англійського дієслова. На наш погляд, така комплексна методика допоможе співставити та переосмислити полісемію й омонімію в системі англійського іменника. Великий вплив на перебіг дослідження цих двох онтологічно пов’язаних явищ, їх глибше розуміння та чітке розмежування матиме те, з якої точки зору розглядатиметься природа слова та його значення, тобто чи буде останнє об’єктивним, чи суб’єктивним феноменом.

Логічно припустити, що слово являє собою комплексну сутність з притаманною їй матеріально вираженою формою, за якою криється зміст, що є сукупністю історично нашарованих компонентів значення та є носієм загальних категоріальних ознак, які виявляються у співставленні даного слова з іншими. Нові відношення між планом вираження та планом змісту виникають в результаті мовного розвитку внаслідок дії екстра– чи інтралінгвістичних чинників. Однак єдиного погляду стосовно того, що є значенням слова, дотепер не існує. Ми погоджуємося з думкою О. О. Леонтьєва, який вважає, що “семантична структура слова утворює мікрокосм, в якому відображена система людських знань, чи, принаймні, якась частина цих знань” [9, с. 3]. Значення слова традиційно вважається константним, “словниковим”, тобто статичним у синхронному зрізі. О. О. Леонтьєв, навпаки, характеризує значення, в першу чергу, як “психологічний феномен”, “динамічну єдність”, “ієрархію процесів, а не сукупність статичних об’єктів” [9, с. 8].

Виникає запитання, від чого потрібно відштовхуватися у дослідженні системи значення слова, що є пріоритетнішим – його семантична чи синтаксична сторона. Е. М. Меднікова вважає, що для того, щоб з’ясувати, що є первинним: система значень ізольованого слова чи його контекстна обумовленість, необхідно чітко розрізнати співвідношення цього слова по лінії асоціативного зв’язку (парадигматично) чи лінійно (синтагматично) [6, с. 47]. Проте зовсім не йдеться про порушення діалектичної єдності синтагматики й парадигматики у слові, що було б неправильно з методологічної точки зору, але про визначення напрямку ідентифікації значення – від слова в синтагмі до його лексико-семантичного варіанту. Враховуючи, що “слово в мовленні є членом певної структури, по-

будованої за синтаксичними правилами даної мови” і що “кожен клас слів характеризується своїми типами морфосинтаксичної сполучуваності” [6, с. 89], тобто наборами дистрибутивних моделей, можна стверджувати про вирішальну роль синтаксису на початковому етапі розмежування полісемії й омонімії. Залежність полісемії та омонімії від контексту трактується по-різному. Ряд мовознавців: С. Д. Кацнельсон, І. Г. Ольшанський, М. П. Кочерган, І. М. Кобзева, вважають оточення слова вирішальним для його семантики. В. В. Виноградов, Т. П. Ломтев, Г. В. Колшанський схильні наділяти автономністю систему значень слова та вказують на керівну роль цієї системи для визначення контексту. І. К. Архипов говорить про “замкнуте коло”, в якому “значення слова зумовлене контекстом, а тому потрапляє воно в цей контекст через його значення в цьому контексті” [2, с. 85 – 86].

Існує також поняття зв’язаного значення та лексичної солідарності слів, в основі яких лежать синтагматичні пресупозиції. Оскільки, як зазначає В. М. Телія, “у мові існують універсальні смисли, які виражаються для різних слів іншими лексичними засобами”, то зберігається пряма залежність між ключовими словами, “словами-параметрами”, та їх “аргументами” [10, с. 46]. Очевидно, що омонімічний чи полісемічний лексико-семантичний варіант (ЛСВ) може займати одну з цих позицій. Семантика опорного найменування і його здатність актуалізувати ті чи інші конотативні ознаки у комплексі регламентують вибір їх партнерів по сполучуваності [10, с. 52]. Л. О. Новиков підкреслює, що “семантичний аналіз лексики, який спирається на дистрибутивну специфіку, дозволяє встановити залежність між типом лексико-семантичної категорії (полісемією, омонімією, конверсією, синонімією, антонімією та ін.) і характером “текстової поведінки” її одиниць та визначити найважливіші діагностичні контексти одиниць кожної лексико-семантичної категорії” [7, с. 550]. Полісемію учений пов’язує з мовною вмотивованістю (смісловим зв’язком і суміжністю) зовні схожих ЛСВ [7, с. 553]. ЛСВ полісемантичного слова можуть виступати як в сильній позиції, коли протиставляються їх зміст і коли вирішальну роль відіграє контекст у реалізації лише однієї семіми (конкретного значення слова), так і в слабкій, де їх відмінності нейтралізуються [7, с. 546 – 547]. Для омонімії такі відношення виявляють формальну схожість, але принципова відмінність полягає у семантичній незв’язаності, невмотивованості ЛСВ. Л. О. Новиков вважає, що “оскільки лексичні омоніми семантично ізольовані одне від одного, їх текстова доповнюваність і диз’юнкція в лексичній системі проявляються як взаємовиключні”, тоді як для полісемії характерною є “ослаблена (у всякому разі для значної кількості випадків), не взаємовиключна диз’юнкція” [7, с. 553].

Доводиться визнати, що лексико-синтаксична сполучуваність висту-

пає своєрідним індикатором, який вказує на грань між полісемічним та омонімічним ЛСВ. Специфіка сполучуваності полягає в тому, що одне значення може реалізуватися в різних моделях, так само, як і різні значення – в одній моделі [6, с. 93], але самої моделі, як пише Е. М. Меднікова, без урахування лексичної наповнюваності, не достатньо. Дослідниця вважає, що тут не обійтися без додаткової дистрибуції – взаємного відношення двох чи більше варіантів однієї і тієї ж одиниці мови, яке визначається тим, що кожен із них відтворюється в такій сукупності контекстів, в якій не відтворюється решта варіантів [6, с. 99]. Для нас це твердження є надзвичайно важливим, оскільки воно проливає світло на вирішення проблеми неоднозначності іменників, адже “зіставлення наборів моделей сполучуваності в межах одного слова дозволяє підтвердити омонімію” [6, с. 102]. На думку Е. М. Меднікової, додаткова дистрибуція в межах певної моделі сполучуваності дає можливість розмежувати різні значення одного слова й встановити, наскільки релевантною буде їх взаємозаміна, при цьому різні значення одного слова розглядаються як окремі сутності, як “аловаріанти інваріанту”. На практиці, як правило, значення ідентифікується за допомогою мінімального або, якщо його не достатньо – розширеного контексту [6, с. 105].

Комплексна методика нейтралізації неоднозначності передбачає застосування методу компонентного аналізу у поєднанні з дистрибутивним. Дистрибутивне моделювання добре зарекомендувало себе у лексикографії, на чому наголошує І. В. Арнольд [1, с. 41]. Встановлення граматичної сполучуваності окремих класів слів визначає потенції їх лексичного наповнення й варіювання. Згідно з І. В. Арнольд під час компонентного аналізу слово розкладається на його складові, які найчастіше називають “семами” [1, с. 50]. Досить часто виникає необхідність подальшого розкладу цієї найменшої неподільної одиниці смислу на ще дрібніші компоненти. Семи виконують різні функції. Так, категоріальна сема є узагальнюючою, визначає належність до певної частини мови, архисема співвідносить слово з певним лексико-семантичним полем, диференційна конкретизує значення, потенційна виявляється тільки за певних, часто виняткових умов. Іноді ще виділяють градуальну сему, яка є показником міри виявлення певної ознаки (відтінку значення). Це лише один бік структуризації лексичного значення. Слід також враховувати той факт, що, будучи одиницею мови, слово є носієм інтенціонального значення, а в мовленні набуває екстенціонального значення, яке, у свою чергу, може розділятися на узуальне (загальноприйняте), а також okazionale (виняткове) або ж контекстне (як результат нерегулярної сполучуваності) [6, с. 135].

Розглянемо основні параметри іменника як частини мови. Значення субстанції є категоріальним для нього. Іменник здебільшого виконує роль суб'єкта або об'єкта. Серед елементів, які керуються іменни-

ком, найчастіше виступають атрибутивні означення [11]. Спираючись на ядерні, ад'юнктивні й предикативні зв'язки іменника як категорії, для конкретного іменника можна виділити індивідуальний набір сполучуваності, виявити спільні чи відмінні моделі, порівнюючи різні ЛСВ [12, с. 60 – 67]. Застосовуючи метод дистрибутивно-компонентного аналізу, простежимо, як можна виявити схильність певних ЛСВ (в системі англійського іменника на прикладі *counter n*) до омонімізації для надання їм статусу окремого омоніма.

Перейдемо до безпосереднього аналізу. Для проведення дистрибутивного аналізу ми скористалися визначеннями класів і підкласів слів, поданих М. Я. Блохом та Р. І. Болтянською [3; 4]. На наш погляд, дистрибутивну формулу для кожного ЛСВ будь-якого іменника можна вивести на основі категоріальних сем 1 – 3, та доповнити моделями сполучуваності, лексична наповнюваність яких буде вирішальною для розрізнення полісемії та омонімії:

1. Клас слів: N – все, що може виступати як суб'єкт.

2. Підклас слів:

N_p – proper N_p – common
 N_A – animate “*form of existence*” N_A – inanimate
 N_C – concrete N_E – abstract
 N_H – human “*personal quality*” N_H – non-human
 N_{count} – countable “*quantitative structure*” $N_{uncount}$ – uncountable

3. Підклас (за типом предметності): (а) предмет; (б) речовина (с) поняття/термін; (д) дія; (е) стан; (ф) властивість/якість.

Візьмемо слово *counter n*, кількість значень якого варіюється залежно від словника, в якому воно подається. Так, наприклад у Longman Dictionary of Contemporary English подано 8 значень полісемічного слова *counter n* [13, с. 356 – 357], у Merriam Webster's Dictionary – 3 омоніми *counter n* (один з яких має 3 значення, другий – 1, а третій – 6) [14], Oxford Advanced Learner's Dictionary – полісемічне *counter n* з 5-ма значеннями [15]. Об'єднання ЛСВ, які належать до різних галузей термінології і позначають неоднакові референти, очевидно, пояснюється з точки зору радіальної полісемії. Етимологія *counter n* 1 – [f. AF *cont(e)our*, OF *(e)oir*, f. med. L *computatorium*] [COD]; *counter n* 2 [f. F *contre*: counter – pref. in ME *countre* – f. OF f. L *contra* against, in return].

Спираючись на Merriam Webster's Dictionary і Новий великий англоросійський словник Ю. Д. Апресяна та інші словники, наводимо орієнтовну, можливо дещо нетрадиційну модель *counter n*, яку ми синтезували, визначивши для кожного ЛСВ його семантичну формулу (СФ):

counter n

n 1. хто-небудь або що-небудь, хто/що рахує, використовується для рахунку, “equipment that counts/ used for counting”:

а) *тех.* лічильник ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / а

б) прилавок, стійка ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / а

в) каса ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / а

з) фішка; мітка в грі ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / а

д) гравець у блекджек (*який вираховує виграшні комбінації в картах*), шахрай

($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / с

е) *іст.* боргова в'язниця ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / а

п 2. що-небудь протилежне: “way to oppose”; “a reply to a criticism or argument”:

2. 1. а) супротив, відсіч, контрудар; зустрічний удар; ($N_P N_A N_E N_H N_{count}$) / d

б) вісімка (*ковзанярська фігура*) ($N_P N_A N_E N_H N_{count}$) / cd

в) відбиття удару, парировання (*у фехтуванні*) ($N_P N_A N_E N_H N_{count}$) / cd

з) зустрічний (перехресний) удар; контрудар (*в боксі, карате тощо*) ($N_P N_A N_E N_H N_{count}$) / cd

2. 2. поняття, пов'язані з протилежною побудовою чого-н.:

а) *мор.* кормовий підзор ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / ac

б) задник (*у взутті*) [*abbr. of counterfort*] ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / ac

в) холка, загривок (*у коня*) ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / ac

з) *друж.* пропуск ($N_P N_A N_C N_H N_{count}$) / ac

Аналіз структури лексичного значення counter n 1 і n 2 показує, що семантичні формули ЛСВ в межах кожного з цих двох слів не завжди збігаються. ЛСВ counter n 1: а), б), в), з) мають спільну диференційну сему, тобто виступають як полісемічні. Порівняємо речення, в яких вживаються counter n 1 а) і n 1 д):

Most call them “card counters” or simply “counters”, skillful blackjack players whose razor-keen memories can calculate the chances of a jack or queen popping up after several decks of cards have been played [17, с. 8].

Just before each Geiger counter click we see a flash of light from the illuminated electron [13].

ЛСВ “шахрай” можна виділити як омонім, визначивши для нього додаткову дистрибуцію з унікальним лексичним наповненням і підтвердити перехід від позначення предмету до номінації особи, тобто на новий рівень абстракції. Між ЛСВ “лічильник” і “шахрай” спостерігатиметься явище “взаємовиключної диз’юнкції”, про яку ми вже згадували [7, с. 553].

ЛСВ “боргова в’язниця” також не відповідає спільній диференційній семі “equipment that counts”, можливо, через те, що він втратив зв’язок з цією семою в силу історичних причин. ЛСВ “пропуск” не вмотивований відносно диференційної семі “a way to oppose”, тобто може бути потенційним омонімом. Омонімічність ЛСВ 2.2. а), 2.2. б) і 2.2. в) не доводиться через семантичну формулу, тому потрібно порівняти їх дистрибутив-

ні моделі, щоб виявити додаткову диференційну дистрибуцію, подекуди розширюючи контекст.

Слід звернути увагу, що Concise Oxford Dictionary of Current English [COD] виділяє аж 5 омонімів counter *n*: 1а) + 1б); 2.1.в); 2.2.б); 2.2.в); [див. с. 8], а також 1 абрєвіатуру – counter *n* – до counter rocking turn. Такий розподіл ЛСВ, на наш погляд, є найбільш логічним. У Новому великому англо-російському словникові Ю. Д. Апресяна подано абрєвіатуру counter до counter-lode *n* – “рудна жила” [8]. Тільки Merriam Webster’s Dictionary відокремлює слово зі значенням “прилад, що рахує”. Відібравши речення з Британського національного корпусу, тлумачних словників та енциклопедій і з’ясували, що counter *n* найчастіше вживається лише у деяких значеннях, які реалізуються у поданих нижче дистрибутивних моделях.

Примітка. Робочі символи: N – іменник або займенник (конкретизуючий або одиничний), а N’ – (типовий іменник у кластері), N^(ing) – герундій; A – прикметник; V – особове дієслово, V⁼ – інфінітив; Ving – Participle I, Ven – Participle II; D – прислівник; p – займенник; prp – прийменник; S – головне або підрядне речення (підмет + присудок), C – прикметник, утворений шляхом словоскладання; ◇ фразеологічне вживання. Враховуючи те, що при загальній моделі сполучуваності реалізується, зазвичай, найбільш абстрактне значення, виявити семантичні відмінності в середині нього можна шляхом додаткової дистрибуції. Дистрибутивні формули окремих ЛСВ слова counter *n* такі:

1. а) N + N’: *Geiger counter, calorie counter, step counter, zero counter, program counter, a scintillation counter*; N + Ving + prp: *a counter consisting of sth*;

N + N’ + S: *the Geiger counter (sb actually used)*; N’ + S: *a counter (whose output is capable of displaying sth)*; A + N + N’: *synchronous/asynchronous event counters*; D + Ven + N: *cleverly designed counters*; Ving + Ving + like + N + N’: *ticking and clicking like a geiger counter*; A + C + N: *digital high-speed counter*;

V⁼ + N: *to reset the counter*; N + Ven + prp + N + prp + prp + p + N: *sth. received by the counter up to its capacity*.

1. з) prp + N: *at the counter, behind the counter, against the counter, beside the counter, from the counter*; N + N’: *baby counter, bar counter, check-out counter, coffee counter, ticket counter*; C + N + N’: *all-night snack counter*; V / V⁼ + prp + N: *came up to the counter, lean on/over the counter, to pay cash across the counter, placed sth on the counter, rummaged under the counter, served behind the counter*; S + prp + N: *(sb is) behind the counter, (sth is) on the counter*; V⁼ + N + prp + N: *to leave the note on the counter*; A + prp + N або Ven + prp + N: ◇ *available over the counter*, ◇ *available under the counter*, ◇ *bought over the counter*; V + prp + N + N’: *decided on a sales counter (for a new store)*.

1. *д) A + N a sophisticated counter; ◇ fast counter; N's + N + V⁼ the counter's right to play.*

2.1. *а) N + prp + N a counter to sth; N + prp + N + N a counter to terrorist attacks; N + prp + A + N a counter to the countless concentration, N + be + S the counter was (that...); A + N + prp + p + N: an effective counter to that sort (of view), prp + p + S + no + N: to which (sb had) no counter.*

2.1. *з) V⁼ + prp + N_(ing) + A + N to succeed in preventing an immediate, effective counter.*

2.2. *а) S + Ven + prp + N (ships are) built without a counter; б) A + N + N': the thermoplastic heel counter.*

Вибіркове дослідження морфосинтаксичної іменникової сполучуваності counter *n* виявило, що окремі значення цього слова мають як факкультативні, так і специфічні моделі сполучуваності, які заповнюються лексично по-різному. На основі цих моделей можна пояснити виділення COD 5-ти омонімів counter *n* [16].

Підбиваючи підсумки, хотілося б наголосити, що труднощі, які виникають при розмежуванні значень полісемічного слова, в більшості випадків пояснюються дифузністю семантичної структури цього слова, в межах якої внутрішні зв'язки не є абсолютними й константними (про що свідчать роботи окремих мовознавців, наприклад, Р. О. Будагова, Б. Фостера), внаслідок чого окремі ЛСВ можуть виявитися ієрархічно рівноправними й часто належати до різних лексико-семантичних категорій і галузей термінології. Звичайно, перспективне виділення омонімів потребуватиме надалі ретельного порівняльного аналізу, перш за все, англословних лексикографічних джерел.

Література:

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике [Текст]: учеб. пос. – М.: Высш. шк., 1991. – 140 с. – ISBN 5-06-001499-1.
2. Архипов И. К. Человеческий фактор в языке [Текст]: учеб.-метод. пос. [Материалы к спецкурсу]. – СПб, 2001. – 110 с.
3. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка [Текст]: Учебник. Для студентов филол. фак. ун-тов и фак. англ. яз. педвузов. – М.: Высш. школа, 1983. – 383 с.
4. Болтянська Р. И. Разграничение полисемии и омонимии в системе английского глагола [Текст]: дис. ... канд. филол. наук / Болтянская Регина Израилевна. – К.: [б. в.], 1983. – 213 с.
5. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики [Текст] / Проблемы структурной лингвистики 1971. – М., 1972. – С. 373.
6. Медникова Э. М. Значения слова и методы его описания [Текст]: учеб. пос. на матер. совр. англ. яз. / Медникова Эсфирь Максимовна. – М.: Высш. шк., 1974. – 202 с. – (Б-ка филолога).
7. Новиков Л. А. Избранные труды в 2-х томах [Текст] / Новиков Лев Алек-

сеевич. – Т. 1: Проблемы языкового значения. – М.: Изд-во РУДН, 2001. – 627 с.: ил. – ISBN 5-209-01397-9.

8. Новый большой англо-русский словарь под общим руководством акад. Ю. Д. Апресяна (онлайн версия). [Электронный ресурс]: <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Apresyan-term-19185.htm>.

9. Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования. [Текст] ИЯ АН СРСР / Отв. ред. А. А. Леонтьев. – М.: Наука, 1971. – 216 с.

10. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке [Текст] / Телия Вероника Николаевна. – Матер. АН СССР. ИЯ. – М.: Наука, 1981. – 269 с.

11. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса [Текст] / [пер. с фр. И. М. Богуславского и др.]; редкол.: Г. В. Степанов (пред.) и др.; Вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с. – (Языковеды мира).

12. Частотный словарь сочетаемости современного английского языка [Текст] / [Волкова Н. О., Гинзбург Р. З., Перебийнос В. И., Санкин А. А., Хидекель С. С.]. – Ч. 1: Принципы составления словаря. Методические указания по работе над словарем. – М.: М-во высш. и ср. спец. образования СССР. МГПИ-ИЯ им. М. Тореца. ИЯ им. А. А. Потебни АН УССР, 1971. – 76 с.

13. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. – New ed. p. cm.: Pearson Education. 2003. – ISBN 1-405-80673-7. – 1950 p.

14. Merriam Webster's Collegiate Dictionary [Электронный ресурс]. Eleventh Edition, 2006. – (Encyclopaedia Britannica 2008 Ready Reference). – Электрон. дані і прогр. – 1 електрон, опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: Pentium-III ; 512 Mb RAM ; Windows 2000 SP4 / XP / Vista.

15. Oxford Advanced Learner's Dictionary. [Электронный ресурс]: Oxford University Press, 2005. http://www.oup.com/oald-bin/web_getald7index1a.pl.

16. The Concise Oxford Dictionary of Current English. Fifth Edition, 1974. – 1558 p. – ISBN: 0198611072 / 0-19-861107-2.

17. Vol. 74 ; No 16: The Ledger [Текст]. – Lakeland, Florida. December 22, 1979. – 52 p.

Найдеш О. В.,

Черновицький національний університет, г. Черновці

КОНСОНАНТНАЯ СИМВОЛИЧНОСТЬ НАЧАЛЬНЫХ ФОНЕСТЕМ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Стаття присвячена дослідженню символічних властивостей початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові. За допомогою психолінгвістичних, структурних і квантитативних методів здійснено комплексний аналіз символічних значень німецьких початкових сполучень приголосних у мові. У роботі подано об'єктивні та суб'єктивні тенденції у вивченні звукообразності. Об'єктивні символічні властивості звукосполучень фонестемної лексики досліджено за допомогою компонентної та статистичної методики; здійснено розподіл фонестемної лексики за частотними, морфологічними, стилістичними і семантичними підкласами. Суб'єктивні символічні значення початкових звукосполучень встановлено за допомогою психолінгвістичних методів, шляхом проведення експериментальних досліджень з носіями мови.

Ключові слова: фоносемантика, фонетична мотивованість, фонестема, звуковий символізм, об'єктивні і суб'єктивні символічні значення, фонестемна лексика.

The article is dedicated to the study of symbolic properties of initial consonants clusters in Modern German. Psycholinguistic, structural and quantitative research methods employed, the thesis offers, for the first time, complex analysis of symbolic meanings of the German initial consonants clusters in speech. The article encompasses objective and subjective tendencies in the study of sound symbolization. Objective symbolic properties of the phonestemic vocabulary clusters are studied by means of componential statistic methods in frequency, morphological, stylistic and semantic subclasses. Subjective symbolic meanings of the clusters are studied with the help of psycholinguistic experimental data obtained from German language informants.

Key words: phonosemantics, phonetic motivation, phonestem, sound symbolism, objective and subjective symbolic data, phonestemic vocabulary.

На современном этапе развития лингвистической науки вычленяется отдельное её направление – фоносемантика, находящаяся на стыке фонетики, семантики и лексикологии [1, с. 5]. Предметом изучения фоносемантики как раздела языкознания стала звукообразовательная система языка, отражающая связь между звуком и значением. Как сложное, многоплановое явление фоносемантику рассматривают с разных позиций и в различных аспектах. В частности, исследуют фоносемантические связи как первичные, звукоподражательные, так и вторичные, звуко-символические, – либо последние рассматриваются в совокупности естественной и психологической мотивированности, предопределённой синесте-

зией [2, с. 20–89]. Кроме лексического и грамматического значений, существует фонетическое, что указывает на содержательность языковой формы ещё и на фонетическом уровне.

Фоносемантика рассматривает три типа фонетических реалий: фонемы, фонетические признаки и сочетания фонем. Классическим и традиционным является исследование фонем в составе лексем либо рассмотрение фонемных признаков. Мы предлагаем изучение фоносемантических явлений на основе анализа фонемных сочетаний, а именно – исследование начальных групп согласных в немецком языке, – согласно единой методике, позволяющей учесть все основные параметры фоносемантики.

Проблема “звук–смысл”, и, в частности, семантика начальных фонемных сочетаний, привлекла внимание многих отечественных специалистов (С. В. Воронина, В. В. Левицкого, А. Б. Михалёва, А. Н. Жерновой, А. А. Калиты, Н. Л. Львовой и др.) и зарубежных исследователей (Л. Блумфилда, Ф. Хаусхолдера, Дж. Ферса, Х. Марчанда, Б. Уорфа, С. Ульмана, З. Харриса, В. Мюса, Э. Юнгера, Э. Фенца, З. Эртеля и др.).

В сфере интересов этих учёных не раз оказывались самые разнообразные звукоизобразительные процессы. И всё же современной лингвистике недостаёт исследований обобщающего характера о фоносемантических связях в лексике, о соотношении её с морфологическими, стилистическими, семантическими, частотными подклассами. В науке так и не сформулированы пока системно организованные, убедительные для большинства аналитиков положения о соответствии/несоответствии субъективного (установленного экспериментально) и объективного (выведенного путём исследования словаря или текста) звукоимовизма. Недостаточно изученными в этом плане являются и фоносемантические свойства начальных сочетаний согласных (фонестем) в немецком языке. Кроме того, отсутствуют глубокие исследования особенностей использования соответствующей фонестемной лексики (слов с начальными сочетаниями согласных) в произведениях художественной литературы, которые бы раскрывали зависимость лексем от их мотивного (“минорного” или “мажорного”) характера, хотя не раз отмечалось, что минорности произведений способствует “отрицательность” (“негативность”), а мажорности – “положительность” (“позитивность”) определённых фонестемных рядов.

Актуальность нашего исследования, таким образом, обусловлена необходимостью выработки методики комплексного анализа субъективных и объективных факторов звукоизобразительного процесса, насущными задачами по всесторонней обработке достоверных данных, полученных с помощью лингво-статистических методов, о символических значениях начальных сочетаний согласных в современном немецком языке, – с

учётом современного уровня изучения фоносемантики; потребностями дальнейшего обстоятельного исследования фонестем и принадлежности слова к одному из семантических, стилистических, морфологических либо частотных подклассов в немецком языке; изучения фонестемного состава разномотивных (минорных/мажорных по тональности) произведений немецкоязычной литературы в сопоставительном аспекте.

Основной целью настоящего исследования является установление символических свойств начальных сочетаний согласных звуков немецкого языка с помощью анализа данных современных толковых словарей немецкого языка, с привлечением экспериментальных (психолингвистических) методов изучения материала.

Объектом исследования является 29 начальных сочетаний согласных современного немецкого языка (bl-, br-, dr-, fl-, fr-, gl-, gn-, gr-, kl-, kn-, kr-, kv-, pfl-, pfr-, pl-, pr-, l-, lm-, ln-, lr-, lv-, sk-, lp-, lpl-, lpr-, lt-, ltr-, tr-, tsv-). Предметом исследования являются фоносемантические (символические) свойства немецких начальных звуко сочетаний. В работе использован описательный метод для инвентаризации и систематизации фонемных сочетаний и полного описания этих языковых элементов. Метод компонентного анализа дал возможность обнаружить связь между символикой начальных групп согласных и целостным сигнификативным значением того или иного слова. Кроме того, в работе использован ряд статистических приёмов и методов исследования интересующих нас единиц, как-то: корреляционный анализ, критерий с-квадрат, коэффициент взаимной спряженности, – для получения объективных данных относительно символических свойств начальных сочетаний согласных. Отдельные приёмы психолингвистического анализа позволили изучить языковые ассоциации и тончайшие оттенки смысла – с тем, чтобы установить в дальнейшем характер символической значимости рассматривавшихся сочетаний.

Источником фактического материала послужили три современных толковых словаря немецкого языка (Deutsches Universalwörterbuch, 2003; Stilwörterbuch der deutschen Sprache, 1988; Deutsches Wörterbuch, 1980) и четыре частотных словаря (Häufigkeitwörterbuch der deutschen Sprache, 1897; Deutsche Sprachstatistik, 1964; Rückläufiges Wörterbuch der Gegenwartssprache, 1965; Häufigkeitwörterbuch gesprochener Sprache, 1981). Экспериментальная часть материала основывается на 18750 ответах, дающих понятие о реакции информантов – носителей немецкого языка.

В контексте существования различных форм семантического проявления звука мы рассматриваем детский лепет как своеобразный язык звуков, звуко сочетаний либо возгласов, несущих смысловую нагрузку. На начальном этапе развития личности звуки, издаваемые детьми, произвольны, бессодержательны, строятся на имитации (подражании);

позже они становятся значимыми, соотносимыми с определёнными реакциями: возмущением, удовольствием, болью, голодом и иными ощущениями. Звук в детском лепете рассматривался психолингвистами от первичного крика при рождении до крика как звукового сочетания вокализованного характера, где к гласным вскоре присоединяются согласные звуки, образуя различные комбинации, в дальнейшем переходящие в онотопозитические возгласы, а позже и в первые слова [5, с. 27–36]. Все эти звукообразующие элементы постепенно приобретают осмысленный характер.

Звуки в музыке, литературе (особенно в поэзии) обладают также определённой содержательностью, значимостной функцией. В поэзии звуки слов получают свою мелодичность, а звуки музыки, интернациональные по характеру воспроизведения и восприятия, способны вызвать определённую словесную эмоционально-экспрессивную реакцию.

Нами изучаются фоносемантические свойства начальных сочетаний согласных звуков, названных фонестемами. Фонестема рассматривается не только на фонемном и морфемном уровнях, но и как межуровневая (“промежуточная между фонемой и морфемой”) единица. Описаны также и различные определения сочетания фонем как ещё одно возможное истолкование понятия фонестемы. Фонестему называют “корнеобразующей морфемой”, “ядром корня”, “аффективной морфемой”, “наложением фонем”, “особой разновидностью морфем”, “фонемным сочетанием, по содержанию являющимся семой”, “символом”, “моделью”, “языковым квантом”, “субморфемным дифференциалом”, “психоморфом”, “фонемной комбинацией”, “фонетическим комплексом”, “бифоном” и тому подобным образом [3, с. 83–86]. На основе разностороннего изучения истории и теории данного вопроса предложено рабочее определение фонестемы. Фонестема является промежуточной (межуровневой) между фонемой и морфемой единицей системы реализации звуковой речи (то есть ФС), которая по форме своей представляет собой повторяемое двух– и трёхфонемное соединение в анлауте, а по своему содержанию приближается к семе (выполняет функцию семы), то есть ассоциируется с определённым значением при отсутствии морфологизации какой-либо части словоформы.

Ходом работы предусмотрено рассмотрение звукоизобразительного процесса в комплексе. В соответствии с таким подходом представлена объективная и субъективная звукоизобразительность начальных корневых согласных фонестем. Объективные фоносемантические свойства звукосочетаний исследованы на материале толковых словарей Дудена, Г. Варига; установлены статистически значимые результаты по шкалам “сила”, “активность”, “оценка” и рассмотрены формы зависимости исследуемых слов от их частотного, морфологического, стилис-

тического и семантического потенциала. При анализе толкований исследуемой лексики мы учитываем не лексическую семантику, а признаковую; при этом используем метод семантического дифференциала Ч. Осгуда, в соответствии с которым измеряем коннотативное значение слова по трём характеризующим его основным параметрам: оценки, силы и активности. Субъективные символические значения устанавливаются путём проведения экспериментальных исследований, получения статистически весомых результатов.

По данным исследования объективной фонетической мотивированности лексем с соответствующими начальными фонестемами (таковых было обнаружено 29) и их толкований – согласно методике проведения компонентного анализа словарных дефиниций и оценивания по шкалам силы, активности, оценки, а также в соответствии с методикой проведения статистической обработки полученных результатов – приходим к выводу, что в рассмотренных лексемах существует определённая статистически значимая фонестемно-семантическая связь. Например, значение фонестем br-, /l-, /v- определено по трём шкалам как “слабый, медленный, неприятный”, фонемные же сочетания dr-, kn-, /tr- обозначают “сильный, быстрый, неприятный”; при этом одна лишь фонестема r/l- характеризуется как “что-то сильное, медленное, приятное”, а двухфонемное сочетание tr- соотносится с набором семантических компонентов “сильный, медленный, неприятный”. Обладающие двойным набором признаков (двухсемантические) элементы статистически значимой связи демонстрируют фонестемы pr-, /r-, /t- (“сильный, неприятный”), bl-, fl-, kl-, pl- (“слабый, приятный”), gr-, /sv- (“быстрый, неприятный”), /m- (“медленный, неприятный”), /n- (“слабый, медленный”), gl- (“сильный, приятный”), /rg- (“сильный, быстрый”). Один семантически значимый признак свойственен фонестемам fr- sk- /pl- (“быстрый”), kr-, /r- (“неприятный”), gn- (“приятный”), kv- (“сильный”). В итоге только фонемное сочетание r/l- (вследствие незначительного количества содержащих его лексем) не демонстрирует статистически значимых результатов ни по одной шкале.

Оценивая степень фонестемно-семантической связи, заметим, что наивысший потенциал по шкале силы с семантическим элементом “слабый” имеет фонестема /v-, а с семантическим элементом “сильный” – группа pr-. Наивысший показатель по шкале активности с семантической единицей “медленный” обнаруживает фонемное сочетание tr-, а “быстрый” – сочетание gr-. Кроме того, фонестема tr- демонстрирует наивысший потенциал “неприятного” в соответствии со шкалой оценки, а семантический элемент “приятный” фиксируется с наивысшим результатом для фонестемы kl-.

Начальные согласные фонестемы, содержащие фонему [l], подобно примерам с bl-, fl-, gl-, kl- ..., характеризуются статистически значимым

семантическим признаком “приятный”, а фонестемы с фонемой [r], например: br-, dr-, fr-, gr-, pr-, tr-, kr- ... демонстрируют явное присутствие существенного признака “неприятный” по шкале оценки. По шкалам силы и активности заметна тенденция к статистической значимости признаков “слабый”, “медленный” у фонестем с фонемой [l] и признаковым значением “сильный”, “быстрый” у фонестем с фонемой [r]. Фонестемы с начальной фонемой [ʃ], типа ʃl-, ʃm-, ʃn-, ʃr-, ʃv-, ʃp-, ʃpl-, ʃpr-, ʃt-, ʃtr-, подтверждают заметное преимущество статистически значимого семантического элемента “неприятный” по шкале оценки – вследствие наличия у них ведущей фонемы [ʃ], обладающей наиболее высоким символическим потенциалом и проявляющей очевидную тенденцию к выражению “негативности”.

По частотной характеристике употребления слов с исследуемыми фонестемами устанавливаем, что наивысший символический потенциал демонстрируют фонестемы ʃt-, tr-, gr-, fr-, kn-, kv-, ʃm-, ʃn-. Наибольшей фонетической мотивированностью отличаются низко- и высокочастотные исследуемые слова.

Анализируя зависимость фонетической мотивированности рассматриваемой лексики от морфологического статуса слова, приходим к выводу, что степень звукоизобразительности признаков слов по сравнению с предметными наименованиями более высока, хотя количественная характеристика демонстрирует обратное, а именно: среди исследуемой лексики 3345 единиц составляют существительные, вдвое меньше зафиксировано прилагательных и глаголов (соответственно 1634 и 1599 единиц). Дополнительный статистический анализ подтвердил, что наиболее символически активны глаголы и прилагательные. Существительные проявили наименьшую символическую активность [4, с. 94–111].

Исследуя стилевую характеристику фонестемной лексики, мы установили существенное преимущество маркированной, стилистически отмеченной лексики над немаркированной, “нейтральной”. Более того, лексика, принадлежащая к так называемому разговорному реестру, даёт статистически значимые данные по сравнению с другими стилистическими пластами слов (например, из высокого – торжественного, архаизированного, образно-поэтического, возвышенно-риторического, – а также из фамильярного, грубого, шутливого, иронического и подобных указанным стилям). Таким образом, наибольшей фонетической мотивированностью отличается фонестемная лексика именно разговорного стиля.

При распределении исследуемой лексики по семантическим подклассам, осуществляемом на основе компонентного анализа, выделяем лексико-семантические группы, для каждой из которых определяем фонестемно-семантические связи и выявляем статистически значимые результаты путём математической обработки полученных данных. Из

рассмотренных нами фонемных сочетаний в анлауте 26 фонестем проявляют статистически значимые связи с 329 семантическими компонентами. В целом вся исследованная фонемная лексика распределяется по 12 подклассам, среди которых наиболее интенсивная корреляция “фонестема–смысл” обнаруживается в подклассах слов, соотносящихся с понятиями “движение”, “размер, форма, качество объекта”, “звук”, “качества человека, черты характера”, “чувственное восприятие, эмоции”, “речевая деятельность”, “свет”, “цвет”.

Субъективные символические значения фонестем исследованы при помощи проведения психолингвистических экспериментов, направленных на обнаружение существования символической связи фонестем в начальной позиции слова с определёнными значениями и на возможность получения статистически значимых подтверждений такой связи. Стимулом (объектом, провоцирующим реакцию) избран звукографический психический образ в виде транскрипционных знаков; оценивание произведено по шкалам силы (“слабый – сильный”), активности (“медленный – быстрый”), оценки (“неприятный – приятный”), по пятибальному измерению “семантического дифференциала”. Материалом для эксперимента послужили 25 фонестем начальных согласных немецкого языка. В качестве информантов выступили студенты-германисты (носители немецкого языка) Клагенфуртского университета (25 информантов) и слушатели языковых курсов в городе Филлахе (25 информантов), для которых немецкий язык является родным (Австрия). Информанты работали с анкетами и инструкциями.

Полученные в результате экспериментов данные (оценки, выставленные информантами, суммированы, а для каждого семантического разряда установлена своя средняя арифметическая величина) свидетельствуют о существовании определённых закономерностей во взаимосвязи “форма–содержание”, “звук–значение”, “фонестема–понятие”, которые вызывают у информантов ассоциативно близкое (одинаковое) символическое восприятие в соответствии со шкалами силы, активности, оценки.

Результаты обоих экспериментов показали, что наивысший символический потенциал “слабого” – по шкале силы – присущ фонестемам fl-, gl- (ср. лексемы: *flau, Flaum, flach, flackern, Flocke, flirren, flüstern, Flöte.; gleiten, glimmern, glatt, gleich.*), а наивысшей степенью признакового компонента “сильный” обладают фонестемы fr-, fr- (*schrecken, schreien, Schreck, schreiten, schrecklich.; Frost, frech, fremd, frieren, frisch*). Символическое значение “чего-то медленного”, по шкале активности, характерно для сочетаний фонем br-, fv-, fl-, pl- (*Brei, schwach, Pflanze, schlafen, schleichen, schleppen, plagen, Plauderei.*); значение же “быстрого” закрепляется за фонестемами sk-, pr-, fp-, fp-, dr-, fr-, gr-, fr-, kn- (*Skizze, pressen, Spiel, springen, dringen, Strom, stechen, greifen, frieren, knipsen.*).

Кстати, характерной особенностью фонестем, ассоциирующихся с *символически значимыми семами/понятиями* “слабый”, “медленный”, оказалось частое повторение фонемы [l], в то время как фонестемы с фонемой [r] информанты связали с понятиями “сильный”, “быстрый”.

Наивысший символический потенциал со значением “неприятный” имеют фонестемы gr-, kr- (ср. лексемы: *grau, greifen, krank.*), а значение “приятный” с наиболее ощутимым показателем иллюстрируют фонемные сочетания fl-, gl- (*fliegen, flockig, flimmern, Glück.*) по шкале *оценки*. Существенным является также количественное преимущество фонестем, содержащих фонемы [r] и [ʃ] и ассоциирующихся в сознании информантов с понятием “неприятный”. В свою очередь, символическое значение “приятный” присуще фонестемам с фонемой [l].

По данным обоих экспериментов, фонестемы fr-, gr-, pr-, [t-, [tr- ассоциируются у информантов с понятиями “сильный, быстрый, неприятный”, значение же “слабый, быстрый, приятный” символизирует фонестема bl-. Фонестемы br-, [l- обнаруживают также трёхзначное ассоциативное восприятие “чего-то слабого, медленного, неприятного”, а значение “сильный, медленный, приятный” выражает группа рfl, в то время как pl- соотносится с компонентами смысла “слабый, медленный, приятный”. Двухзначную символическую функцию имеют также следующие фонестемы: gl-, fl- (“слабый, приятный”); kr-, [r- (“сильный, неприятный”); dr-, [p- (“быстрый, неприятный”), sk- [pr- (“сильный, быстрый”), [v- (“слабый”, “медленный”). Лишь одна символическая функция явилась общей для таких фонестем: kn- “быстрый”, [n- “слабый”, [m-, tr- “сильный”.

Сравнивая результаты изучения объективной и субъективной звукоизобразительности рассмотренных фонестем, приходим к выводу, что сочетание фонем gl- (“приятный”), fr-, sk- (“быстрый”), kr-, [p-, (“неприятный”), tr- (“сильный”), [n- (“слабый”) демонстрируют одно общее значение во взаимосвязи “фонестема – содержание”. Двухзначная символика присуща фонестемам bl-, pl-, fl- (“слабый, приятный”), gr-, dr-, kn- (“быстрый, неприятный”), pr-, [r-, [t- (“сильный, неприятный”), [pr- (“сильный, быстрый”). Трёхзначные символические функции характерны для фонестем br-, [l-, [v- (“слабый, медленный, неприятный”) и для группы [tr- (“сильный, быстрый, неприятный”), рfl- (“сильный, медленный, приятный”).

Рассмотрев шкалу оценки, выстроенную на основе изучения разными методами явлений субъективного и объективного звукоимовизма, подтверждаем установленное заметное преимущество фонестем с фонемой [l], соотносимых с признаком “приятный”; в то же время фонестемы с фонемой [r] и начальной ведущей фонемой [ʃ] проявляют тенденцию к символизации “неприятного”.

Завершая описание проделанной нами исследовательской работы, отметим: изучение проблемы фоносемантики, фонетической мотивированности и семантического потенциала звука является важным как в практическом, так и в общетеоретическом плане, поскольку касается пакета актуальных вопросов, связанных со спорными проблемами мотивированности единиц языка, их функционирования в процессе речевого общения.

Литература:

1. Воронин С. В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании: очерки и извлечения / С. В. Воронин. – Л.: Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. – 200 с.
2. Левицкий В. В. Звуковой символизм. Мифы и реальность: монография / В. В. Левицкий. – Черновцы: Черновицкий национальный университет, 2009. – 264 с.
3. Найдеш О. В. До проблеми зв'язку між формою та змістом / Найдеш О. В. // Нова філологія: зб. наук. праць / гол. ред. Манакін В. М. – Вип. 2 (22). – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – С. 81–91.
4. Найдеш О. Об'єктивний звуко-символізм фонемної лексики німецької мови / Ольга Найдеш // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В. В. – Вип. 431: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2009. – С. 94–111.
5. Hörmann H. Psychologie der Sprache / Hans Hörmann. – Heidelberg: Springer – Verlag, 1970. – 395, [1] s.

Намакитанская И. Е.,

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры, г. Макеевка,
Романова Е. В.,

Российский университет дружбы народов, Москва

ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕНТАЛЬНОСТИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ЧЕЛОВЕКА С ЕГО РЕЧЕВОЙ ХАРАКТЕРИСТИКОЙ, ИХ ВЗАИМОУСЛОВЛЕННОСТЬ В ТВОРЧЕСТВЕ В.С. ВЫСОЦКОГО

У статті розглядається взаємозв'язок емоційного стану героїв поетичних творів В.С. Висоцького та їх мовленнєвої вербалізації різними лексико-граматичними засобами. При цьому встановлюється зв'язок між віддзеркаленням персонажами рис своєї епохи, їхнім ставленням до неї та з її вимогами до людини.

Ключові слова: *ментальність, емоціональний, стан, мовленнєва характеристика, просторіччя, фразеологізм, мовленнєвий штамп, лексико-граматичні конструкції, семантична ситуація.*

In the article an intercommunication of an emotional state of heroes of poetic products of V.S. Vysotsky and their speech verbalization by various lexical grammatical is considered in olifferent ways. A connection is thus established between the reflection by the characters of lines of the epoch and their attitude toward it and with its requirements to a man.

Keywords: *mentality, emotional, state, linguistic description, common speech, phraseology, linguistic stamp, lexical grammatical constructions, semantic situation.*

Ментальность человека, его мироощущение и мировосприятие это, согласно определению российских ученых Ю. И. Солонина и М. С. Кагана, “глубинный психологический уровень коллективного или индивидуального сознания”, который “формируется в культуре под воздействием традиций, социальных институтов, среды обитания человека и представляет собой совокупность психологических, поведенческих установок индивида или социальной группы. Он объединяет ценностные формы сознания с бессознательными психологическими состояниями, определяя тем самым целостный образ жизни человека или социальной группы” [3, с. 542]. В то же время “психическое характеризуется предельной процессуальностью, динамичностью, непрерывностью. Благодаря этому человек, взаимодействуя с миром, может все более адекватно отражать любые, даже самые изменчивые, неожиданные стороны окружающей действительности” [5, с. 17]. Следовательно, можно сказать, что человек является одновременно носителем народных традиций прошлого и “зеркалом” современных ему социально-политических условий проживания,

© Намакитанская И. Е., Романова Е. В., 2010

трансформированных сознанием и вербализованных в его индивидуальном отношении к окружающему миру, манере поведения и речи. “Сфера поведения, – пишет Ю. М. Лотман, – очень важная часть национальной культуры, и трудность ее изучения связана с тем, что здесь сталкиваются устойчивые черты, которые могут не меняться столетиями, и формы, изменяющиеся с чрезвычайной скоростью” [4, с. 13]. Именно совокупность таких традиционных и новоприобретенных черт может характеризовать культуру определенного периода развития общества и человека как ее носителя.

И еще один аспект, на наш взгляд, имеет очень важное значение для рассмотрения взаимосвязи ментальности и эмоционального состояния человека с его речью. Это размежевание и четкое формирование двух понятий – мышления и речи, которые в определении О. А. Жаборюка являются, в первом случае, “процессом отражения и фиксации в сознании человека средствами абстрагирования существенных законов природы” (мышление) и во втором – “своеобразным медиумом между мышлением и языком, средой их непрерывного взаимодействия, результатом которого является поступательное развитие и первого и второго” (речь) [2, с. 14].

В этом плане чрезвычайно интересными, на наш взгляд, являются персонажи поэтических произведений Владимира Семёновича Высоцкого, которые являются носителями политических, социальных и культурных составляющих советского общества. В то же время поэт передал многие индивидуализированные характеристики общества через эмоционально-оценочное отношение к ним авторского героя и других многочисленных и многообразных персонажей стихотворений и песен [1].

Так, среди негативных впечатлений и агрессивных либо подавленных эмоциональных состояний персонажей и авторского героя песен и стихотворений В. С. Высоцкого можно отметить следующие:

- отчаянье (“Наше горло отпустит молчание, / Наша слабость растает как тень, – / *И наградой за ночи отчаянья* / Будет вечный полярный день!” – “Белое безмолвие”);

- муки совести (“[...] Но хотя мы живыми / до конца долетели – / Жжет нас память и мучает совесть, / у кого, у кого она есть” – “Песня о погибшем летчике”);

- гнев (“А Иван, *от гнева красный*, – / Пнул Кощея, плюнул в пол – / И к по-своему несчастной / Бедной узнице взошел!..” – “Сказка о несчастных сказочных персонажах”);

- обида (“*Свои обиды* каждый человек – / Проходит время – и забывает” – “Свои обиды каждый человек”);

- печаль (“[...] *А моя печаль* – как вечный снег: / Не тает, не тает [...] / И знаю я: *печаль-тоску* мне эту / Век носить с собой” – “Свои обиды каждый человек”);

- страдание (“[...] Разыгралась дома драма, / Начались страдания [...]” – “Отчего сияют лица...”);
- скандал (““Ваня не выносит ветра, / Ну а там – три километра!..” – / Словом, снова шум-скандал. / Ваню папа поддержал” – “Отчего сияют лица...”);
- физический дискомфорт (“Ах, жара! / Какая здесь жара! / Всё – игра, / Вся наша жизнь – игра...” – “Не грусти”; “Бьют лучи от рампы мне под ребра, / Светят фонари в лицо недобро, / И спелят с боков прожектора, / И – жара!... Жара!... Жара!...” – “I. Певец у микрофона”).

При описании различных эмоциональных состояний своих персонажей В.С. Высоцкий использует самые разнообразные семантические ситуации, среди которых

- описание жестов: “[...] Рекордсмена портить мне – на-кось, выкуси!” – “Два письма. II”;
- обращение к окружающим: “Герой он! Теперь же смекайте-ка: / Нигде не умеют так больше, – / Чего нам Антарктика с Арктикой, / Чего нам Албания с Польшей!” – “Пока вы здесь в ванночке с кафелем”; “... Говорят, живут же люди / В этом самом Голливуде / И в Париже!.. / Но – не будем: / Пусть болтают куркули!” – “Как во городе во главном”;
- выражение собственного отношения к чему-либо: “А здесь всё переносят – и не зря – / Все рейсы за последние недели / На завтра – тридцать третье декабря” – “II. Через десять лет”;
- выражение досады или разочарования: “Опять дают задержку до восьми – / И граждане покорно засыпают... / Мне это надоело, черт возьми, – / И я лечу туда, где принимают!” – “I. Москва-Одесса”; “Я – главный, а сзади... / Ну чтоб я сгорел! – / Где же он, мой ведомый?” – “II. Песня самолета-истребителя”;
- выражение протеста, рекомендации, совета или принятия собственного решения: “А беду, черт возьми, / Ты запей, задыми – / И еще раз попробуй садись на коня!” – “Расскажи, дорогой”;
- выражение оценки кого-либо или чего-либо: “Он писал – такая стерва! / Что в Париже я на мэра / С кулаками напал [...]” – “Перед выездом в загранку”.

При этом поэт использует и многообразные лексико-грамматические средства, способствующие яркой речевой вербализации психического состояния персонажа. Например, картину восхищения авторского героя чем-либо поэт передает сочетаниями прилагательных (или местоимений) с существительным + междометие + интонационный рисунок. Например: “Ох вы сильные ладони, / Мышцы крепкие спины! / Эх вы, кони мои, кони, / Ох вы, милые слоны!” – “Честь шахматной короны. I. Подготовка”.

Для создания семантической многогранности ситуации и передачи сложности и глубины эмоциональных состояний персонажей в один кон-

текст помещаются сочетания с прямым и метафорическим значениями. Например:

“туман холодного прошлого – горячий туман”: “Ох, знобит от рассказа догошного! / Пар мне мысли прогнал от ума. / Из тумана холодного прошлого / Окунаюсь в горячий туман” – “Банька по-белому”;

“тяжелый снаряд – тяжелое чувство”: “[...] Я подхожу к тяжелому снаряду / С тяжелым чувством: вдруг не подниму?!” – “Песня о штангисте”;

“давать стране угля – наломать дров”: “[...] Он был как юный пионер – всегда готов, – / И вот он прямо с корабля / Пришел стране давать угля, – / И вот сегодня – наломать, как видно, дров” – “Случай на шахте”.

Иногда В.С. Высоцкий буквально играет на прямым и метафорическом значениях одного и того же выражения. Например: “А ну тебя, патлатую, тебя саму и мать твою!” – “Красное, зеленое”. Для отражения речевой картины советской эпохи поэт вводит в свои произведения и соответствующие ей речевые штампы, используя их в разнообразных ситуациях и варьируя смыслами, благодаря чему формируется новый по семантике контекст. Например: “На стенах лозунги висели – / По центру, а не где-нибудь: / “Виват загулы и веселье! / Долой трезвеющую нудь!”” – “В одной державе, с населением...”; “Он писал – такая стервьа! – / Что в Париже я на мэра / С кулакам нападаю, / Что я к женищинам несдержан / И влияниям подвержен / Будто Запада...” – “Перед выездом в загранку”.

Фразу “Скажи еще спасибо, что живой”, имеющую высокую частотность в русской речи, поэт использовал в песне “Подумаешь – с женой не очень ладно”, поместив её в свой контекст. Причем каждая из строф создает одну из ярких (часто трагических) картин реальной жизни, отражая, в то же время, типичную черту русского человека в его отношении к жизненным перипетиям (“Подумаешь...”, “Ну что ж такого...”, “Плевать...”, “Да ладно...”, “Да, правда...”). Например: “Подумаешь – с женой не очень ладно [...] // Ну что ж такого – мучает саркома / [...] // [...] Плевать – в “Софии” выбили два зуба’ / [...] // [...] Да ладно – в челюсть врезали ногой, / [...] / Скажи еще спасибо, что – живой! [...] // [...] Да, правда – сам виновен, бог со мной, / Да, правда, – но одно меня тревожит: / Кому сказать спасибо, что – живой!”.

Многие фразеологические единицы поэт трансформирует и перестраивает по-своему. Например,

- преобразая и как бы заземляя фразеологизм: “Фортуна – вон из колеса...” – “П. ... И пробил час – и день возник ...”;

- совмещая в одном двусловном авторском сочетании компоненты из двух идиом, чем, например, характеризуется глагольное сочетание “вступить в роман” из “Баллады о цветах-деревьях и миллионерах”, в котором присутствуют отдельными своими компонентами идиомы “вступить в связь” и “закрутить роман”;

- дописывая идиомы, как, например, в стихотворении “В одной державе, с населеньем...”: “Он был племянником при дяде, / Пред тем как зловный дар не пить / Порвал гнилую жизни нить [...]”, где существующая идиома “нить жизни”, дополнена прилагательным “гнилой” и глаголом “порвать”;

- изменяя вид и общий смысл входящих в них глаголов, как он это делает с идиомой “было да сплыло”: “Из пыльных ящиков косясь / Безропотно, устало, – / Искусство древнее от нас, / Бывало, и – сплывало” – “П. Случай на таможне”;

- вводя в новую ситуацию отдельные части фразеологизма, как это сделано с идиомой “От тюрьмы и от сумы не зарекайся”: “Нырляльщики за ракушками – тонут. / Но кто в рубашке – что тому тюрьма или сума [...]” – “Реальной сновидения и бреда”.

В приведенных строках одиннадцатой строфы песни есть составные перестроенной поэтом части фразеологизма “родиться в рубашке (сорочке)” (быть счастливым и везучим в жизни) – “но кто в рубашке” (что значит: кто счастлив, кому везёт).

Выражение “Обидно, досадно, да ладно”, функционирующее в разговорной речи в ситуациях досадного сожаления о чем-либо и свидетельствующее о незлобivosti человека, который прибегает к нему в монологе или диалоге, введено в песню “Невидимка”: “Обидно мне, / Досадно мне, – / Ну ладно!”.

Использует поэт и замену устойчивых сочетаний на фонетически созвучные, что несколько разрушает общий смысл выражения, переноса в то же время на новое сочетание часть его семантики. Например: в строке “Я еще *не в угаре*, не втиснулся в роль” (“Я еще не в угаре”) есть проекция на сочетание “быть в ударе” (то есть быть на вершине возбуждения от чего-либо), а также на устойчивое сочетание “войти в роль” (начать что-либо изображать или делать от другого по характеру и манере поведения лица). В той же песне сочетание “*недоверие точит*” введено с проекцией на устойчивое сочетание “сомнение точит”; В строке “Будет взлет – будет пища” просматривается идиома “*Будет день – будет пища*”; просторечное выражение “*плевать (начхать) на приметы*” обыграно в строке “Но плевать я хотел на обузу примет”. При этом необходимо отметить, что рассмотренные нами примеры трансформаций фразеологизмов и устойчивых сочетаний являются характерным явлением разговорной речи, отражающей реальное функционирование их в речи носителей языка.

Водит поэт в речь своих персонажей и уточнения в форме отдельных словосочетаний, требующих фоновых знаний или разного рода комментариев. Например, в песнях “Летела жизнь” (“Так что чечены, жившие при Грозном, Намылились с Кавказа в Казахстан”), “Райские ябло-

ки” (“Прискакали – гляжу – пред очами не райское что-то: / Неродящий пустырь и сплошное ничто – беспредел. / И среди ничего возвышались литые ворота, / *И огромный этап – тысяч пять – на коленях сидел*”), “Я еще не в угаре” (“Возвращались *тайком – без приборов, впотьмах [...]*”), “О конце войны” (“А где-нибудь – *спирт раздают перед боем из фляги: / Он все выгоняет – и холод, и страх, и чуму*”), в стихотворении “Реже, меньше ноют раны” (“[...] Чтоб потом писали в книгах: *Беспримерно, по своей...*” / По своей громадной вере, / По желанью отомстить [...]) и т. д.

Вводя исторический материал и размещая его между строк – отдельным сочетанием, словом или фразой, – поэт четко и недвусмысленно формулирует и собственное отношение к истории, фактам действительности, а в целом – к политике государства, представляя свою точку зрения через позицию авторского героя или отдельных персонажей. Например: “Тот, другой – он всё стерпит и примет, – / Он навинчен на шею мою. / *Нас всегда заменяют другими, / Чтобы мы не мешали вранью*” – “П. Песня микрофона”; “Так зачем мне стараться? / Так зачем мне стремиться? / *Чтоб во всём разобраться – / Нужно сильно напиться!*” – “У меня было сорок фамилий”.

Несомненный интерес, с нашей точки зрения, представляют комментарии или уточнения поэта, которыми он как бы переворачивает общеизвестную мысль или логичность последовательности действий, добываясь зачастую даже противоположного существующему смыслу. Например,

- в песне “Прерванный полёт”: “Но тогда ещё был снегопад, / *И свобода писать на снегу [...]*”;

- в песне “Наши помехи эпохе под стать”: “Всё же *намордник – прекрасная вещь, – / Ежели он на собаке! [...]* // *И кругозор крайне узок у вас, / Если вас цирк не пленяет [...]* // [...] *Слава же собаколовам! Качать!.. / Боже! Прости меня, боже!...*”;

- в песне “Войны и голодухи натерпелися мы власть”: “Войны и голодухи *натерпелися мы власть, / Наслушались, наелись уверений [...]*”;

- в стихотворении “Стареем, брат, говоришь”: “*И отправляют нас, седых, / На отдых – то есть бьют под дых!*”.

Таким образом, лексико-грамматические средства, отобранные В.С. Высоцким из богатой сокровищности русской разговорной речи, и фразеологизмы, введенные им в поэтические произведения в “первозданном” или трансформированном варианте, позволили поэту создать яркие речевые характеристики советского человека – продукта, выразителя и обвинителя социально несправедливых, аморальных и политических ограничивающих свободу человека сторон жизни общества, которыми персонажи песен и стихотворений возмущаются, над которыми смеются, от которых страдают и с которыми борются. Ведь, как сказал Юрий

Лотман, “история, отраженная в одном человеке, в его жизни, быте, жесте, изоморфна истории человечества. Они отображаются друг в друге и познаются друг через друга” [4, с. 389].

Литература:

1. Высоцкий В.С. Сочинения в двух томах. – Т. 1: Песни. Т. 2: Стихотворения. Песни театра и кино. Поэма. Проза и драматургия. – Екатеринбург, изд-во “Крок-Центр”, 1995.
2. Жаборюк О. А. Проблема психогенези кризів призму теорії логікограматичної динаміки // Мовознавство. – № 6. – 2009. – С. 3-14.
3. Культурология: учебник / под ред. Ю. Н. Солониной, М. С. Кагана. – М.: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – 566 с.
4. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века). – 2-е изд. доп. – СПб: Искусство-СПб, 1999. – 415 с.
5. Мышление: процесс, деятельность, общение. – М.: “Наука”, 1982. – 287 с.

Нера Н. Я.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка

ПРОНОМІНАЛЬНІСТЬ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ

Статтю присвячено вивченню прономінальної системи невласне-прямого мовленні та проаналізовано її функціональні особливості на основі романів В. Вульф. У статті розглянуто особові займенники у невласне-прямому мовленні, їхню стилістичну потенцію.

Ключові слова: прономінальна система, займенник, категорія особи, невласне-пряме мовлення, комунікативний акт, текст.

The article is dedicated to the study of pronominal system of free indirect speech. An attempt is made to analyze its functional features in the novels by V. Woolf. It also deals with personal pronouns in free indirect speech and their stylistic peculiarities.

Key words: pronominal system, pronoun, free-indirect speech, communicative act, text.

В літературознавстві ХХ століття до наукового вжитку увійшли поняття “автор” та “образ автора”. Перше з них пов’язують з працями М. Бахтіна, друге – В. Виноградова. Автора ми знаходимо (сприймаємо, розуміємо, відчуваємо) у кожному творі мистецтва. Образ автора – це справді образ особливого типу, відмінний від інших образів твору, але це образ, і він має автора, який створив його, – зазначав М. Бахтін [2, с. 319-320]. Своєю присутністю він творить специфічний просторово-часовий континуум, який складається принаймні з двох елементів – минулої доби, що лишилася за спиною автора і сучасної автору дійсності [8, с. 180].

Введення фігури оповідача, що замінює власне автора, відоме в літературі з давніх часів, особливого поширення набуло в художній прозі, починаючи з другої половини ХІХ ст. Розвиток художньої літератури на межі ХІХ – ХХ століть відбувався під знаком інтенсивного та різнобічного оновлення. Одним з важливих його аспектів була загальна психологізація літератури, посилене звернення її в нових історичних умовах до внутрішнього світу людини, її духовного та душевного життя [19, с. 2].

В сучасній англомовній літературі автор нерідко вибирає даний тип оповіді в тих випадках, коли проблеми, що його хвилюють, недостатньо чітко сформульовані для нього самого, коли він спостерігає конфлікт, але не знає, як його вирішити [10, с. 150]. Стилістичне значення категорії автора-оповідача достатньо чітко визначив В. В. Виноградов. В образі автора-оповідача в його мовленнєвій структурі об’єднуються всі особливості та якість стилю художнього твору: розподіл світла і тіні за допомо-

гою виразних мовленнєвих засобів, переходи від одного стилю викладу до іншого, переливи та поєднання словесних барв, характер оцінок, що виражаються завдяки відбору, зміни слів та фраз [6, с. 239].

Серед пізнаних людським розумом “феноменів досвіду” є специфічна риса мови як категорія особи, пізнавальна сутність якої стосується самої людини, її багатоманітної й різнопланової розумово-лінгвальної діяльності. Давно визначено, що одним із засобів вираження категорії особи у мові є займенники. Унікальність цього розряду полягає у тому, що їх граматична семантика зорієнтована на вираження категорії особи, тобто вони прямо вказують на учасників мовного акту та їхню комунікативну роль у здійсненні цього акту [13, с. 23].

Слід зазначити, що найменш досліджуваними є особливості і роль категорії займенника у НПМ. Граматика будь-якої мови носить когнітивний характер, відображаючи спосіб мислення нації. Кожна частина мови та її валентнісні можливості беруть участь у формуванні думки. Велике значення в узагальненні, виокремленні, аналізі, вираженні певних процесів, яким опікується мислення, припадає на займенники. Можна припустити, що у людській свідомості кроком до узагальнення стали займенники, які отримали здатність замінювати категорію предметності, ознаки, кількості [11, с. 213].

Загальновизнаною є пріоритетність особових займенників як засобів вираження суб’єктивності в будь-якій мові. Згадаймо відомий вислів Е. Бенвеніста: “Особові займенники є першою опорною точкою для виявлення суб’єктивності в мові” [3, с. 296]. Існування особових займенників у мовах будь-якого типу є звичним фактом, адже “мова без вираження особи є немислимою” [3, с. 295]. Унікальність займенників полягає насамперед у тому, що їх граматична семантика максимально зорієнтована на вираження категорії особи, тобто вони вказують на учасників мовного акту та їхню комунікативну роль у здійсненні цього акту [18, с. 16].

Тож стаття, присвячена ролі займенника у НПМ, має за мету проаналізувати і охарактеризувати категорію займенника у структурі НПМ. Задля досягнення даної мети були поставлені наступні завдання: висвітлити стан вивчення лінгвістичної структури НПМ в плані прономінальної системи та проаналізувати функціональні особливості займенників у НПМ. Об’єктом дослідження було обрано такі романи В. Вульф як: “Mrs. Dalloway”, “To the Lighthouse”, “Orlando”, які досі не піддавались подібному аналізу.

Функції особових займенникових іменників я, він/вона, ми, ти в структурі тексту насамперед пов’язані з стилістичним аспектом використання мовної одиниці: вони надають їм відтінків інтимності, сердечності, ліричності, водночас узагальнюючи певні твердження, тому й уживаються здебільшого в текстах-роздумах [7, с. 4]. Ще однією унікальною рисою осо-

бових займенників є те, що категорія особи властива всім мовам. Е. Бенвеніст, присвятивши цьому питанню ряд праць, доводить, що практично в кожній мові категорія особи складається із трьох осіб: першої (Я), яка позначає мовця; другої (Ти), яка позначає співрозмовника; третьої (Він/Вона), яка не є активним учасником комунікативного акту і навіть може взагалі бути відсутньою в момент його здійснення [3, с. 259-290].

Селекцію і комбінацію мовних елементів здійснює письменник-митець, який, створюючи художній твір, одночасно створює "імплицитну версію самого себе". Лише він надає літературно-художньому твору відповідної форми, він належним чином організовує і подає художню дійсність, він у процесі напруженої творчої праці створює свою художню концепцію. Художній текст, втілюючи авторську концепцію, являє собою самодостатню, цілісну і замкнуту, естетично організовану структуру словесно-художніх форм, внутрішня єдність і цілісність якої створюється єдністю образу автора, що виступає як глобальне пов'язуюче начало у тексті [14, с. 4].

Образ автора (творчий суб'єкт) виступає як форма словесно-художньої побудови літературного твору, як конструктивний принцип організації літературно-художнього тексту, що визначає вибір і розподіл усіх інших структурних елементів. Його можна розглядати як вищу художньо-мовну свідомість, яка включає до своєї сфери й образ оповідача, що реалізує правила структурної організації художнього тексту, встановлені творчим суб'єктом.

Оповідач виступає найважливішим елементом внутрішньої організації літературного твору, який забезпечує його внутрішню цілісність і зумовлює характер оповідної ситуації і зображеного світу. Уявлення про образ оповідача формується під тиском мовностилістичних елементів, з яких складається художній текст. Художній текст містить у собі не тільки "сліди" особи, яка веде оповідь, але й правила з'єднання цих "слідів". Точки зору героя-оповідача і автора зливаються, образ оповідача розширюється до образу автора [5, с. 4-5].

Доцільно вказати, що ми дотримуємося класифікації І. А. Бехти, який виділяє три основних типи авторів-оповідачів в прозовому творі: 1) "аукторальний автор -оповідач" у формі "він"(he-narrator); 2) персональний автор-оповідач у формі (I-narrator); 3) "персоніфікований автор-оповідач", так званий оповідач, позначений ким-небудь" [4, с. 61].

Вивчаючи лінгвістичну структуру невласне-прямого мовлення (далі – НПМ) в англійській мові, дослідники (О. І. Калугіна, О. С. Полташевська, М. Н. Близнюк, А. Vanfield, В. Mchale) прийшли до висновку, що традиційним для НПМ в плані прономінальної системи є перш за все 3-я особа однини (he-form). Дана форма розповіді характерна англійській прозі в цілому. Д. Фаульзайт вважає, що причина продуктивності 3-ї осо-

би однини полягає в 'трьохвимірному типі оповіді', коли автор є немовби посередником між об'єктом зображення та читачем [22, с. 58]. В. Кайзер зазначає, що значна перевага 3-ї особи одн. в НПМ є в тому, що в ній присутній автор: він не зникає і не розчиняється [21, с. 147]. Також слід погодитися з думкою Т. І. Сільман, що займенник *he* в НПМ виступає не в якості звичайного субститута, а як замітник 1-ї особи одн., іншими словами ліричного героя "я" [15, с. 352].

Однак слід наголосити і на критичній думці: деякі дослідники такі як Т. І. Сільман, В. Л. Рінберг, Н. С. Поспелов, А. Banfield висловлюють суттєві зауваження стосовно структурної ролі займенника 3-ї особи однини в НПМ. Вище названі дослідники зазначають, що займенник 3-ї особи одн. в НПМ виступає як звичайний замітник 1-ї особи одн., яка позначає ліричного героя тобто 'he' це 'I' в третій особі одн. і є виразником суб'єкта переживань [15, с. 252].

А. Бенфілд, досліджуючи форми розповідної техніки, вважає, що так як НПМ не являє собою комунікативного акту, то цілком природне явище використання займенника 3-ї особи одн. як субститута 1-ї особи одн. в структурі НПМ [21, с. 52]. Ілюстрацією функціонування прономінального маркера 3-ї особи одн. в НПМ, завдяки якому передаються процеси мислення суб'єкта є наступні приклади:

(1) 'For her father had been looking at her, as he stood talking to the Bradshaws, and he had thought to himself who is that lovely girl? And suddenly he realized that it was his Elizabeth, and he had not recognized her, she looked so lovely in her pink frock!' [25, с. 141]. (2) '...whom had he loved, what had he loved, he asked himself in a tumult of emotion, until now? An old woman, he answered, all skin and bone' [26, с. 18]. (3) 'He hadn't drifted apart, he thought, laying down his spoon and wiping his clean-shaven lips punctiliously. But perhaps he was rather unusual, he thought, in this; he never let himself let get into a groove. He had friends in all circles...' [27, с. 64].

Аналіз матеріалу показав, що вживання 3-ї особи одн. з елементами емоційно-експресивного синтаксису є засобом мовної характеристики персонажів: (1) 'Ah! She was lovely, lovelier now than ever he thought. But he could speak to her. He couldn't interrupt her' [26, с. 47]. (2) 'She held her hands to her head, waiting for him to say did he like the hat or not, and as she sat there, waiting, looking down, he could feel her mind, like a bird, falling from branch to branch, and always alighting, quite rightly; he could follow her mind, as she sat there...' [25, с. 106-107].

У вищенаведених прикладах простежуємо, що займенник 3-ї особи одн. у НПМ виконує подвійну функцію. З одного боку він відносить читача до авторського плану викладення подій, а насправді ж він є ніщо інше як субститут 1-ї особи однини. Третя особа є своєрідним маркером психофізіологічного й соціального стану людини, який передує і слідує за її 'Я'.

Крім *he-form* найбільш вживаними в НПМ виступають *I-form* і *you-form*. Не можна не погодитись з думкою Н. Саррот, який критикуючи низку літературних праць з *I-form* помітив, що 'Я' виражає 'все' і 'нічого', і, насправді є віддзеркаленням самого автора, котрий перейняв на себе головну роль. Всі інші персонажі стають підпорядковані цьому всесильному 'Я'. Інтимізуючі звернення з використанням *I-form* і *you-form* сприяють встановленню, налагодженню та підтримці контакту з читачем [12, с. 8].

Безпосередніми експліцитними виразниками присутності автора в тексті є займенник 1-ї ос. однини. Займенник "Я" характеризується семантичним потенціалом передавання суб'єктивних значень, який є безпосереднім експліцитним виразником присутності автора в тексті [16, с. 52-53]. У ряді нижченаведених прикладів простежуємо, що "Я" називає суб'єкт мовлення, який тут не ідентичний авторові тексту. І для автора тексту, і для читача в такому контексті "Я" = "він/вона". Автор залишається осторонь зображуваних подій, він виступає тут у ролі спостерігача, оповідача, з волі якого ми отримуємо інформацію:

(1) 'This was a favorite one of Sally Parker's dress, and if ever I have a moment, thought Clarissa, I shall go and see her at Ealing' [25, с. 29]. (2) 'In a flash she saw her picture, and thought, Yes, I shall put the tree further in the middle; then I shall avoid that awkward space. That's what I shall do' [27, с. 61]. (3) 'She cried again at the conclusion of her thoughts, 'must I then begin to respect the opinion of the other sex, however monstrous I think it? If I wear skirts, if I can't swim, if I have to be rescued by a blue-jacket, by God! she cried, 'I must!' [26, с. 76].

Як бачимо, у наведених прикладах, вживання *I-form* розкриває внутрішній стан особи, її переживання, відчуженість замкненість у власному "Я". За займенником I стоїть відчуття таємничості, відчай, страждання, страх. У такий спосіб автор підкреслює відмежованість героя від зовнішнього світу. Оповідь від 1-ї особи надає викладу особливої достовірності та інтимності: оповідач впускає нас у свій внутрішній світ.

You-form все частіше зустрічається у НПМ, коли автор-оповідач чи персонаж звертається до свого внутрішнього 'Я' для того, щоб подумки поговорити з собою: (1) 'Teaching and preaching is beyond human power, Lily suspected. If you are exalted you must somehow come a cropper' [27, с. 33]. (2) 'You don't look sad now, he thought. And he wondered what was she reading...' [27, с. 87].

У прикладі відбувається діалогізація НПМ через включення в їх морфологічну структуру форми 2-ї особи. Таке використання 2-ї особи, яке мовець чи той хто думає відносить до самого себе, свідчить про певну стриманість, як зауважує І. В. Арнольд, мовець не дозволяє собі надто відверто говорити про почуття, чи про те, що його надто сильно хвилює [1, с. 186]. Використання *you-form* профілює уявний образ мовця в межах

його особистого простору. Крім того, ця форма свідчить про зміну перспективи зображення, що вказує на факт спостереження об'єкта збоку, очима особи, яка знаходиться на певній відстані від свого власного уявного образу як об'єкта спостереження.

We-form є порівняно нове явище в структурі НПМ, вперше в англійській мові цього питання торкнулась М. М. Федорчук.

Як зазначає дослідниця, використання *we-form* в НПМ пов'язане з значними потенційними можливостями [20, с. 88]. Вживання займенника 'we' слугує дієвим засобом об'ємного зображення людини: (1) 'We can't all be Titans and we can't all be Darwins, he said' [27, с. 52]. (2) 'Altogether, the task of estimating the length of human life is beyond our capacity, we say that it is ages long, we are reminded that it is briefer than the fall of a rose leaf to the ground – Orlando was sometimes under the influence of the deity' [26, с. 48]. Цей займенник використовується для передачі початкових стадій формування внутрішньої мови, коли персонаж мислимо роздвоюючись і в результаті сприймає себе в множині, прагнучи глянути на себе збоку і зсередини одночасно [4, с. 68].

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що прономінальна система НПМ характеризується відносною варіативністю, свого роду міграцією, відображаючи палітру ментальних процесів у свідомості персонажів. Виступаючи одним із засобів побудови текстових світів, займенники здатні реалізувати функції розгортання і компресії змісту тексту.

Займенник відіграє значну роль у стилістичному забарвленні НПМ. Він передає емоційність, стриманість, експресивність автора або героїв твору, і, врешті-решт, встановлює зв'язок між автором і читачем, залучаючи останнього до переживань та думок, що описуються в НПМ. Слід наголосити, що прономінативні слова надають НПМ відтінків інтимності, сердечності і ліричності. Таким чином, можна стверджувати, що займенник, на відміну від інших частин мови, має обмежене, кількісно значно менше, коло мовних засобів, однак і займенники є яскравими виразами мовостилію письменника.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. – Л., 1973. – 290 с.
2. Бахтін М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 1996. – С. 318-323.
3. Бенвенист Е. Общая лингвистика: Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
4. Бехта І. А. Невласне-пряма мова в структурі жанру малих форм (на матеріалі американського "short story" ХІХ – ХХ ст.): Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1993. – 200 с.

5. Василенко В. Ф. Стилістика прози Юрія Казакова: Автореф. дис. ... канд.філол.наук. – Харків, 2002, – 20 с.
6. Виноградов В. В. О теории художественной речи. – М., 1971. – 239 с.
7. Волчанська Г. В. Функціонування займенникових слів у структурі тексту: Автореф. дис. ... канд.філол.наук. – Кіровоград, 2004. – 21 с.
8. Галич О. А. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників ХХ століття. Монографія. – Луганськ: Знання, 2008. – 200 с.
9. Кусько Е. Я. Проблемы языка современной художественной литературы. Несобственно-прямая речь в литературе ГДР. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – 208 с.
10. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця, Нова Книга, 2004. – 272 с.
11. Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Випуск 382-384. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2008. – 340 с.
12. Петренко Н. В. Займенник у віршованих текстах американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти: Автореф. дис. ... канд.філол. наук. – Харків, 2008. – 20 с.
13. Попович М. М. Мовна категорія особи: феноменологічний аспект розгляду // НВЧУ: збірник наукових праць. – Вип.425. Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 23-27.
14. Сапрун І. Р. Стилістика роману І. С. Тургенєва "Дворянське гніздо": Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2003. – 19 с.
15. Сильман Т. И. Проблемы языкового стиля Томаса Манна. – Уч.зап. / ЛПИ им. А. И. Герцина, 1960. – Т. 217. – С. 173-190.
16. Синиця І. А. Авторизуюча функція займенників у науково-гуманітарних текстах 2-ї половини ХІХ ст. // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 51-58.
17. Синтаксис словосполучення і простого речення. – К., 1975. – 288 с.
18. Структурно-семантична і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: Матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції романістів. – Чернівці: Рута, 2008. – 132 с.
19. Тузкова І. В. Ліричне начало в російській прозі кінця ХІХ століття (на матеріалі малих епічних жанрів): Автореф. дис..... канд.філол.наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 21 с.
20. Федорчук М. М. Лингвистическая структура и стилистическое функционирование внутреннего монолога (на материале прозы США): Дис. ... канд. филол. наук. – Львов, 1990. – 206 с.
21. Banfield A. Narrative Style and the Grammar of Direct and Indirect Speech // Foundation of language. – N.Y., 1973. – No. 10. – P. 1-39.
22. Faulseit D. Die literarische Erzähltechnik. – Halle, 1963. – 86 s.
23. Jespersen O.A. A modern English grammar. Copengagen; London, 1949, Pts IV (XXX+400p.), V (XV+528p.), VII (X+683p.).
24. Kayser W. Das sprachliche Kunstwerk – Bern, 1955. – 103 s.
25. Woolf V. Mrs. Dalloway. – L.: Wordsworth Classics, 2003. – 146 p.
26. Woolf V. Orlando. – L.: Penguin Books, 1993. – 167 p.
27. Woolf V. To the Lighthouse.- L.: Wordsworth Classics, 2002. – 160 p.

Несин Ю. М.,

Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

ФІКСАЦІЯ ТА ПЕРЕКЛАД НОВОТВОРІВ У ТЕКСТАХ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Робота присвячена розгляду питань фіксації та перекладу новотворів абстрактної понятійної лексики в сучасних англомовних інформаційних джерелах. Зокрема проаналізовано неологізми в комп'ютерній сфері та сфері економіки. Проведене дослідження дало можливість визначити основні способи перекладу неологізмів, зокрема калькування, описовий переклад та модуляцію.

Ключові слова: трансформація, переклад, неологізм.

This work is devoted to studying the peculiarities of usage and translation of the English and Ukrainian neologisms. In order to investigate the most fundamental socio-cultural innovative spurs two basic spheres were chosen: the sphere of computers and economic sphere. As a result the most widespread ways of translation of neologisms into Ukrainian such as calking, descriptive translation and modulation were found.

Key words: transformation, translation, neologism.

Англійська мова, як і інші мови, не може не реагувати на зміни в суспільному житті, викликані новими реаліями сьогодення та подіями глобального масштабу. Підґрунтям породження та становлення лексичних інновацій, як зазначав Белозьоров М. В., слугували лінгвальні та соціолінгвальні параметри мови, різноманітні соціокультурні чинники, динаміка сприйняття та фіксації новотворів у свідомості мовців [2, с. 4]. На початку ХХІ сторіччя інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні найактивніше відбувалися в сферах, що знаходяться під впливом таких макросоціальних чинників, як інформаційна революція, економічні перетворення, процеси глобалізації тощо.

У межах нашої праці поняття новотвір охоплює okazіоналізми та неологізми. Очевидно, що неологізм, як власне і okazіональний новотвір, являє собою нове слово, інновацію, створену за необхідністю. При цьому відмінність полягає в тому, що неологізми відносяться до рівня мови, у той час як okazіоналізми – до фактів мовлення. Іншими словами, доки дана одиниця функціонує на рівні мовлення, вона лишається okazіональною [7, с. 27]. Згідно з Волошиним Ю. К. [4, с. 15], становлення неологізму охоплює декілька стадій. Спочатку мовець, що вживає нове слово, прагне до індивідуальності та оригінальності; а потім новотвір проходить стадії спеціалізації (прийняття широким загалом) та лексикалізації (закріплення в мові), тобто слово сприймається посередниками, які роз-

повсюджують його серед мас. Наступною стадією є соціалізація – прийняття новотвору широким загалом носіїв мови. Далі настає процес лексикалізації, а потім – набуття навичок адекватного вживання нового слова, тобто набуття комунікативно-прагматичної компетенції носіями мови.

У випадку, якщо новотвір стає суспільно актуальним і характеризується широким розповсюдженням та високою частотністю вживання, він отримує статус неологізму, закріпленого за певним часовим періодом або, входячи в мову, стає незалежним від даного періоду; тобто “відзначається часовою конотацією новизни” [1, с. 8]. Оскільки контекст виступає середовищем, що породжує нове слово, принципово важливим аспектом дослідження новотворів є, на думку Ворожбицева Б. Н. [5, с. 27], ступінь залежності їх від контексту. Поява новотвору є результатом так званої боротьби двох тенденцій – тенденції розвитку мови та тенденції її збереження.

Однак з метою більш адекватного відображення, відтворення та закріплення нових ідей і понять, мова загалом та лексика зокрема змушені змінюватись, диференціюватись, породжувати нові й нові одиниці [8, с. 34]. Проте поява новотвору не завжди обумовлена прямими потребами широкого загалу в нових визначеннях. Досить часто новотвір є результатом нових асоціацій, тобто в процесі творення нового слова не останню роль відіграють внутрішньомовні стимули [6, с. 92]. Наприклад, до них належить спроба уникнути мовцем омонімії тощо.

Результати досліджень свідчать, що в мові закріплюються, насамперед, ті одиниці, які передають поняття, пов’язані з важливими проблемами сучасності. Тому новотвір вважається неологізмом до тих пір, доки його новизна ясно відчувається мовцем [3, с. 91]. Кількість інновацій на лексичному рівні не піддається точним підрахункам, оскільки новотвори виникають не в мові взагалі як системі об’єктивно існуючих, соціально-закріплених знаків, а в реалізації цієї системи – у мовленні конкретних носіїв, і далеко не всі вони закріплюються в мові [9, с. 86]. Дослідження інновацій англійської мови свідчить, що дуже часто їхня інтеграція в лексико-семантичну систему залежить від безпосереднього зв’язку з актуальними суспільними рухами, обумовлюється висуванням на перший план певних соціальних сфер. Такими сферами в даній роботі було обра-но комп’ютерну та економічну.

У ході дослідження новотворів комп’ютерної сфери було проведено аналіз 239 мовних одиниць з таких джерел: періодичні видання комп’ютерно-технічного спрямування Oracle Magazine, 2600: PC Magazine, Unix Review, The Washington Post.

З метою систематизації розглянутого мовного матеріалу, досліджені одиниці комп’ютерної сфери було поділено на групи згідно з їх при-

належністю до певної області використання чи позначення тих чи інших явищ. Групи були сформовані відповідно до актуальності та частотності вживання розглянутих неологізмів у певній сфері. Так, до першої групи ми віднесли неологізми, пов'язані з “інтернетизацією” суспільства, оскільки саме з цим процесом пов'язана найбільша кількість лексико-фразеологічних інновацій останніх років (85 мовних одиниць). Як відомо, Інтернет вважається частиною простору, яку вчені називають “інформаційною екологією” (*information ecology*). З поняттям “інформодіяльності” співвідноситься ціла низка новотворів, як, наприклад, словосполучення *information environmentalism*, *information pollution*, *information scent* та інші інновації.

Прискорений темп розвитку “інтернетівського світу” зумовив появу таких понять як *Net time* – інтернетівський час, *cybernating* – процес довгого перебування у віртуальному просторі, повне заглиблення в нього тощо.

Другу групу становлять новотвори з комп'ютерних та інформаційних технологій, а також пов'язані з ними види діяльності (73 мовні одиниці). Наприклад, саме завдяки сучасним комп'ютерним технологіям стає можливою майже моментальна зустріч членів родини, друзів, колег по роботі. Такі збори значної кількості людей відбиваються неологізмом *social swarming*.

Використання інформаційних технологій на початку XXI століття набуло неабияких масштабів. Так, процес впровадження технологій у суспільне життя в англійській мові навіть отримав окрему назву – *techno-creep*, в той час як нова за формою і за змістом культура в суспільстві, яка практично в усіх сферах життя використовує комп'ютерні технології називається *cyberculture* – кіберкультура.

До третьої групи аналізованих лексичних одиниць належать інновації, пов'язані з негативними наслідками комп'ютеризації суспільства, зокрема з комп'ютерним шахрайством (48 мовних одиниць). Сучасна інформаційна техніка зробила “внесок” у загострення проблеми злочинності, зумовлена стрімкими темпами розвитку різноманітних технічних можливостей для порушників закону. У зв'язку з цим, виникають такі поняття як *cyberterrorism*, *cyber-sabotage* тощо.

Останню, четверту групу даної сфери, становлять новотвори, які позначають стан, емоції та відчуття, пов'язані з комп'ютерною діяльністю (33 мовні одиниці). Як відомо, вплив сучасних інформаційних технологій на психіку людини викликає низку емоцій різноманітного характеру, більшість з яких, на жаль, негативні. Наприклад, нездатність звичайної людини “перетравити” великі об'єми інформації призводить до такого явища, як “інформаційний стрес” (*infostress*), у той час як тривала робота з сучасною технікою спричинює “технострес” (*technostress*) та “комп'ютерну хворобу” (*computer sickness*). Сильний гнів, виклика-

ний розладами у всесвітній Інтернет мережі, позначається словосполученням *Web rage*, відчуття незручності або вини, викликане залежністю від комп’ютерних ігор – словосполученням *gamer shame*, а розгубленість та збентеження, спричинені складною цифровою технологією, відображаються новотвором *mode confusion*.

Отже, найбільш розповсюдженими є новотвори, пов’язані з таким актуальним явищем сьогодення, як інтернетизація (85 інновацій) та вплив її процесів на життя та мову громадян. Можливості сучасної комп’ютерної техніки також дали поштовх для народження нових слів, що яскраво позначилось на словниковому складі комп’ютерної мови (73 інновації). Не стали винятком і комп’ютерні шахрайства, з якими пов’язана лівова доля сучасних комп’ютерних інновацій (48 мовних одиниць), а також позитивні та негативні емоції, пов’язані зі світом комп’ютерних та інформаційних технологій (33 неологізми).

При словниковому перекладі такого роду одиниць найбільш розповсюдженим перекладацьким прийомом є описовий переклад або експлікація, що в свою чергу належить до лексико-семантичних трансформацій. При описовому перекладі значення одиниці, яка не має еквіваленту в мові перекладу, експлікується, тобто передається шляхом опису. Так, при перекладі такого неологізму як *spyware* подається детальний опис його значення – “спеціальна програма, яка потай надсилає дані певній особі чи компанії, коли комп’ютер з такою програмою підключений до Інтернету”. Для лексичних інновацій комп’ютерної сфери даний перекладацький прийом варто виділити як найбільш поширений (99 мовних одиниць).

У процесі дослідження словникового перекладу комп’ютерних інновацій було зафіксовано 60 мовних одиниць, при перекладі яких застосовуються одразу дві трансформації – модуляція, що належить до лексичних трансформацій (лексико-семантична заміна), та експлікація. Так, при перекладі неологізму *password fatigue* його значення експлікується – “легке розумове перевантаження і роздратування, викликане потребою запам’ятовувати велику кількість паролів”. Проте, слово *fatigue* зазвичай перекладається як “втома, стомлення”, але в даному випадку при перекладі воно набуває смислового розвитку і звучить як “легке розумове перевантаження”.

При перекладі комп’ютерних інновацій також застосовується калькування (лексична трансформація) у поєднанні з експлікацією (58 мовних одиниць). У порівнянні з вищезазначеними перекладацькими прийомами цей спосіб застосовується відносно нечасто. Наприклад, при перекладі неологізму *new media* його значення спочатку калькується – “нові медіа”, а потім експлікується – “нова онлайн-форма засобів масової інформації”.

Відносно рідко при перекладі комп'ютерних інновацій зустрічаються транскодування (а саме транскрипція), що належить до лексичних трансформацій, та експлікація (13 мовних одиниць). При транскодуванні відтворюється форма лексичної одиниці за допомогою літер мови перекладу.

Застосування експлікації забезпечує зрозумілу передачу значення лексичної одиниці, що транскрибується. Наприклад, неологізм *cyberterrorism* може передаватися при перекладі лише транскрипцією – “кібертероризм”, проте його значення стає більш зрозумілим під час опису – “нависні збої комп'ютерних та інформаційних систем”. Або неологізм *Internet ghetto*, переклад якого звучить як “Інтернет гетто”, насправді означає “стан людей, позбавлених можливості користуватись комп'ютерною технікою, Інтернетом”.

Проведений аналіз перекладацьких прийомів дає можливість зробити висновки, що найчастіше досліджені мовні одиниці даної сфери перекладаються шляхом опису, використана лише експлікація (99 мовних одиниць – 41%). Значення великої кількості новотворів при перекладі есплікується, підкріплюючись смисловим розвитком, або модуляцією (60 мовних одиниць – 25%). Значно меншого поширення набуло використання при перекладі поєднання таких прийомів як калькування та експлікація (58 мовних одиниць – 25%), а також транскодування та експлікація (13 мовних одиниць – 5%). Слід також зазначити, що при перекладі 6 мовних одиниць застосовується лише модуляція, 5 новотворів калькуються, а 2 інновації мають аналоги в мові перекладу.

Ускладнення позамовного середовища у зв'язку з реформами в таких економічних сферах, як управління, маркетинг, фінанси тощо, новими напрямками макроекономічного розвитку, впровадженням у бізнес інформаційних технологій потребує соціофункціонального аналізу інноваційних процесів у фаховій мові сфери економіки, а також розкриття механізмів впливу конкретних соціальних чинників.

Аналіз новотворів в сфері економіки було проведено на основі наступних джерел ілюстративного матеріалу: *The Economist*, *Kyiv Weekly*, *Financial Times*, *The New York Times*. Досліджений матеріал (251 мовна одиниця), як і в попередньому підрозділі, було поділено на групи згідно найбільш актуальних напрямків даної галузі. Слід зазначити, що значну частину інновацій сучасної економічної мови складають неологізми, пов'язані з такими негативними явищами як банкрутство, матеріальні збитки та будь-які інші регресивні процеси в діяльності як державних, так і комерційних установ. Дані новотвори і становлять першу групу підрозділу (79 мовних одиниць). З номінаціями і характеристиками негативних явищ економічної діяльності співвідноситься значна група інновацій, пов'язаних з банкрутством підприємств, що призводять до масо-

вих звільнень службовців та зростання безробіття. Це такі неологізми як *go belly up, go sneakers up, kitchen-sink, meltdown, stiff*.

До другої групи даної сфери слід віднести інновації, пов’язані з таким негативним проявом бізнесової діяльності сьогодення, як піратство, афери та шахрайства (67 мовних одиниць). Новотвори, що відбивають ці явища, складають значну частину сучасної англійської економічної лексики. Це стосується, зокрема, таких інновацій, як *bookbuilding* (фінансові махінації), *buccaneering* (піратство, нелегальне використання інтелектуальної власності), *competitor analysis* (шпигунство за конкурентами), *e-scam* (економічні афери й шахрайства за допомогою електронних технологій та Інтернету) тощо.

Третю групу становлять новотвори, що відображають сучасні економічні процеси в умовах інформаційної революції та глобалізації (58 мовних одиниць). Так, посилено пропагується концепція “нової парадигми” (*new paradigm*), уявлення про те, що сучасна економіка більше не розвивається за законами циклічності. У той же час виникає неологізм *slugflation*, який позначає економіку в умовах уповільнених темпів її розвитку, що супроводжуються зростанням інфляційних процесів.

В умовах глобалізації виникає можливість появи такого явища, як “економіка з нульовим тертям” (*zero-friction economy*). При такій економіці буде спостерігатись вільне пересування в географічному просторі капіталів, товарів, ідей. Економіка сучасних розвинутих країн нерідко характеризується також як “високотехнологічна економіка сфери послуг” – *high-tech service economy*. З її розвитком також пов’язана така інновація як *cappuccino economics* – “економіка, яка характеризується надзвичайно високими темпами розвитку однієї галузі”.

До четвертої групи слід віднести інновації, що відображають механізми організації роботи компаній, позитивні та негативні прояви корпоративного життя (47 мовних одиниць). В умовах економічних труднощів почастішали випадки масових звільнень, що сприяють безробіттю та мають негативне позначення на фінансовому розвитку підприємства. Так, “надмірні звільнення робітників і службовців” в економічній мові позначаються неологізмами *haemorrhage* та *bloodletting*, “корпоративне скорочення, яке пов’язане зі звільненням молодих інтелектуальних, висококваліфікованих спеціалістів” – новотвором *brightsizing*, в той час як “звільнення менеджменту компанії в разі її захоплення” відображається словосполученням *people pill*.

На основі дослідження фіксації новотворів в текстах економічного спрямування слід зробити наступні висновки: переважна більшість новотворів відображає регресові процеси в діяльності державних та приватних організацій, такі як банкрутство, поглинання однієї компанії іншою тощо (79 неологізмів). Актуальним на сьогодні постає питання економіч-

ного шахрайства, що також стало підґрунтям для появи значної кількості інновацій (67 мовних одиниць). Поштовхом для появи економічних новотворів також стали масштабні глобалізаційні процеси та інформаційна революція (58 інновацій), а також позитивні та негативні прояви корпоративного життя компаній (47 неологізмів).

В процесі дослідження способів словникового перекладу новотворів економічної сфери було виявлено, що лєвова доля інновацій (117 мовних одиниць) перекладається шляхом експлікації або описового перекладу, що належить до лексико-граматичних трансформацій. Більшість сучасної економічної термінології, значення якої в більшості випадків жодним чином не виводиться з оригіналу, потребує опису в мові перекладу. Так, неологізм *Chinese Wall* жодним чином “не відповідає” значенню перекладу, що звучить наступним чином – “жорстке розділення функцій інвестиційного банку у сфері корпоративних фінансів і торгівлі цінними паперами, щоб запобігти зловживанням у зв’язку з використанням внутрішньої інформації”.

Значно менше у порівнянні з експлікацією при перекладі економічних інновацій використовується поєднання модуляції (лексична трансформація) та експлікації. Зафіксовано 72 мовні одиниці, при перекладі яких застосовуються дані перекладацькі прийоми. Опис значення одиниці оригіналу доповнюється смисловим розвитком, як наприклад при перекладі неологізму *fiduciary capitalism*, де замість транскрипції слова *capitalism* був вибраний більш вдалий лексичний варіант – “капіталістична модель”.

Також відносно поширеним є поєднання при перекладі такої лексико-семантичної заміни, як калькування, та експлікації (67 мовних одиниць). Калькуванням не завжди можливо передати значення безеквівалентної одиниці, тому дуже часто опис є невід’ємною частиною перекладу. Так, значення такого неологізму як *entrepreneur syndrome* спочатку передається калькуванням і звучить як “синдром підприємця”, але більш вдалий переклад досягається шляхом опису – “впевненість власника компанії, що тільки він спроможний вести і розвивати свій бізнес”. При перекладі неологізму *barbed wire defence* лише одного калькування недостатньо, оскільки значення новотвору не є в повній мірі зрозумілим – “захист колючим дротом”. Натомість експлікація компенсує всі недоліки перекладу калькуванням, розкриваючи зміст інновації – “першочергові заходи щодо захисту компанії від поглинання”. Слід також відмітити, що застосування калькування без описового перекладу спостерігається відносно нечасто.

Важлива роль при перекладі відводиться також застосуванню таких трансформацій, як модуляція та калькування, які, в свою чергу, вживаються без допоміжних перекладацьких прийомів. Так, модуляція застосо-

вується при перекладі 8 мовних одиниць, а калькуванням перекладається 4 інновації. Окрім цього, 3 новотвори мають аналоги в мові перекладу.

Варто також відмітити вживання при перекладі новотворів таких трансформацій, як транскодування (а саме транскрипція), що належить до лексичних трансформацій, та експлікації, що в деяких випадках замінюється смисловим розвитком або модуляцією (17 мовних одиниць). Така невелика кількість мовних одиниць свідчить про те, що транскодування не є поширеним при перекладі економічних новотворів. Наприклад, слово *neuromarketing* перекладається як “нейромаркетинг”, де транскодування підкріплене описом значення даної одиниці, оскільки значення транскрибованого слова не є зрозумілим. Те саме відбувається і при перекладі неологізму *silicon-chip capitalism*, тільки замість експлікації було застосовано модуляцію – “капіталізм в умовах інформаційної революції”.

На основі проведеного дослідження способів перекладу економічних новотворів слід зробити наступні висновки: як і при перекладі комп’ютерних інновацій, найпоширенішим прийомом виступає описовий переклад або експлікація (117 мовних одиниць – 47%). При перекладі 72 одиниць (29%) застосовується поєднання модуляції та опису значення новотвору, в той час як 61 інновація (24%) перекладається шляхом калькування та експлікації. Значно рідше використовується поєднання при перекладі транскодування та експлікації (в деяких випадках модуляції) – 17 мовних одиниць. Варто також зазначити, що при перекладі 8 новотворів застосовується смисловий розвиток, 4 одиниці калькуються, а 3 інновації мають аналоги в мові перекладу.

Література:

1. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Ужгород, 2003. – 20 с.
2. Белозьоров М. В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурні, семантичні і соціофункціональні аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2003. – 19 с.
3. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): Монографія. – Рівне: Науково-видавничий центр “Перспективи”, 2004. – 524 с.
4. Волошин Ю. К. Общий американский сленг: состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект). – Краснодар, 2000. – 283 с.
5. Ворожцев Б. Н. Авторские окказионализмы как способ реализации игровой функции языка//Лингвистические исследования к 75-летию проф. Гака В. Г. – Дубна, 2001. – 192 с.
6. Жижомо О. О. Функції окказіональних слів у поетичному мовленні// Восточноукраинский лингвистический сборник: Сб. науч. тр. – Донецк: Донеччина, 2000. – Вып. 6. – С. 91-107.

7. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. – Запоріжжя: ЗДУ, 1998. – 431 с.
8. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології // Вісник Запорізького державного університету. – Вип. 3, 2002. – С. 32-36.
9. Мельникова А. А. Язык и национальный характер: взаимосвязь структуры языка и ментальности. – СПб.: Речь, 2003. – 318 с.
10. Financial Times. – 2010. [Електронний ресурс] // Періодичне видання. – Режим доступу: // <http://www.ft.com/>.
11. Kyiv Weekly. – 2010. [Електронний ресурс] // Періодичне видання. – Режим доступу: // <http://www.weekly.com/>.
12. PC Magazine. – 2010. [Електронний ресурс] // Періодичне видання. – Режим доступу: // <http://www.pcmag.com/>.
13. The New York Times. – 2010. [Електронний ресурс] // Періодичне видання. – Режим доступу: // <http://www.nytimes.com/>.
14. The Economist. – 2010. [Електронний ресурс] // Періодичне видання. – Режим доступу: // <http://www.economist.com/>.
15. The Washington Post. – 2010. [Електронний ресурс] // Періодичне видання. – Режим доступу: // <http://www.washingtonpost.com/>.
16. Unix Review. – 2010. [Електронний ресурс] // Періодичне видання. – Режим доступу: // <http://www.mondotimes.com/>.

Нікіточкіна І. В.,

Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці

THE LEXICO-SEMANTIC FIELD OF ADJECTIVES OF POSITIVE EMOTIONS IN THE DISCOURSE OF IAN MCEWAN

Робота присвячена дослідженню лексико-семантичного поля прикметників позитивних емоцій в авторському дискурсі. Емотивність розглядається в дослідженні як одна з базових лінгвістичних категорій. У роботі проаналізовано реалізацію виокремленого лексико-семантичного поля в авторському дискурсі, визначено його структуру та типи зв'язків між його елементами.

Ключові слова: *емотивність, сема, семема, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, ядро, периферія, авторський дискурс, мегадискурс.*

The article deals with the analysis of the lexico-semantic field of English adjectives of positive emotions. Emotiveness is viewed as one of the basic linguistic categories in this research. The given field has been verified in author's discourse, its structure and the types of relationship between its elements have been determined.

Key words: *emotiveness, seme, sememe, lexico-semantic-field, lexico-semantic group, core, periphery, author's discourse, megadiscourse.*

In modern linguistics the problems of semantics occupy one of the leading places which is caused by the necessity to prove the functioning rules of language units in the process of communication. Lexical meaning is one of the most important tools to fix the results of human cognitive activity in language. Thereupon lexico-semantic fields are constant object of investigation in linguistics.

The objective of our work is to examine the realization of the lexico-semantic field of adjectives of positive emotions in author's discourse by investigation of field constituents, the character and nature of relations between them. The actuality of the paper is caused by the fact that linguistic research in the field of emotiveness may shed light not only on the universal qualities of human language abilities, but also on culturally determined distinctions in its organization and functioning.

The analysis of the fundamental works in this domain (V. I. Shakhovskiy, O. Iu. Miahkova, V. D. Soloviov, O. M. Volf, L. H. Babenko, O. O. Leontiev, O. O. Zalevska, V. Z. Demiankov, I. B. Levontina, A. A. Zalizniak, P. Johnson-Laird, A. Ortony, M. Turner, F. Ungler) pointed to the need of thorough study of the means of emotion verbalization with application of field model of description of system relations between language units.

Emotiveness is a linguistic category that involves all language means of emotions realization. V. I. Shakhovskiy defined emotiveness as communicative quality of speech [11, c. 4]. Emotive vocabulary comprises lexemes bearing strong emotional colouring [1, c. 214]. It is a complex and heterogeneous phenomenon, characterized by some controversial features. Vague boundaries between connotative semes of emotive lexemes depend upon the lexeme's function in discourse. The context may neutralize, weaken or intensify connotative meaning of emotive lexeme [7, c. 7].

B. O. Plotnikov underlined that discourse serves as a kind of natural laboratory where all the sememes may be registered, however, some of the meanings can be revealed only in discourse. A lexeme reveals certain meaning only in discourse, out of context it is "dead", it fulfills only its informative function, not a poetic one [8, c. 50].

On the other hand, it is not correct to strongly oppose cognitive and emotive sememes within the lexical structure of the word. It is incorrect to refer all types of emotive semantics to nonnotional type.

A special componential analysis proved that emotive sememes of the word semantics are also preconditioned by the notion contents like the denotative ones [10, c. 14]. From this point of view the emotive semantic component may be viewed as a specific means to interpret the real worldview and to represent the notion of an emotionally evaluated object of the real world in the word semantics and through it – in the language worldview.

Our research deals with the analysis of emotive semantics of English adjectival vocabulary denoting positive emotions. In the article emotiveness is viewed as one of the basic linguistic categories. The object of our research is a structural part of language system, as well as part of the English language world view, namely lexico-semantic field of adjectives, expressing positive emotions. The aim of the paper is to model lexico-semantic field of adjectives of positive emotions in the author's discourse. This objective is achieved by means of determining field constituents and clarifying the character and nature of connections between them.

Author's discourse belongs to the fundamental notions of contemporary pragmatic linguistics and text linguistics. From the point of view of B. A. Zilbert, discourse is a communicative unit where language elements and structures are used for the realization of certain communicative aims and tasks [5, c. 3]. N. D. Arutiunova defines discourse as "a coherent text in combination with extralinguistic, social and cultural, pragmatic and psychological factors. Discourse is speech submerged in life" [5, c. 4].

One can differentiate between various levels of discourse structure – macrostructure (global level) and microstructure (local level) [3, c. 1]. V. V. Mykhailenko uses the term "megadiscourse", denoting speech continuum of a certain author, certain epoch and certain topic in diachrony, i. e. all the relations

between the parts of the whole designated by the subject, object, methodology and topic. Megadiscourse is an effective method to present language material of a considerable size. From the linguist's point of view, the works of certain author, taken as a speech continuum to single out a definite phenomenon or category, may be treated as megadiscourse [4, c. 305].

In order to determine how the lexico-semantic field of the adjectives denoting positive emotions is realized in the author's discourse, we have chosen Ian McEwan's novels. The laureate of numerous literary prizes, including one of the oldest British literary rewards – James Tate Blake award, Ian McEwan belongs to the most popular British fiction writers [12].

Any fictitious discourse indispensably reproduces human emotional life. In fiction it is especially perceptible that the goal of speech activity in the majority of cases is emotional contact (phatic function of emotions) or affectation of feelings (pragmatic function of emotions). In fictitious discourse emotions are observed indirectly, but through specific language signs that are material and serve for the manifestation of emotions, e.g. adjectives [9, c. 3]. Adjectives constitute a semiological subclass of nominal attributes, denoting properties, qualities and relations. They reflect not only outer, but also inner world of a man, his attitude towards the surrounding reality [6, c. 51]. Emotive adjectives belong to not adequately explored language phenomena. Such state of affairs is caused by both peculiar semantics of adjectives, and their usage in discourse. Adjectives share common distinctive feature, namely – extremely high semantic mobility [2, c. 4]. In discourse they are easily adaptable to the nouns with various semantic compatibility, assuming in such a way the most diverse changes in meaning.

Thus, emotive adjectives readily acquire derivative, secondary meanings, forming semantic sphere of usage which is difficult to classify and describe. Difficulties in investigation of adjectival vocabulary are caused by the fact that the usage of the emotive adjectives is strongly influenced by language norms. Emotive adjectives may serve as the best example of restricted usage, stipulated by norms.

At the initial stage of research, we have carried out an investigation of the adjectives of positive emotions as lexical units in their system. As a result of the investigation we have revealed a considerable number of semantic subclasses that are intersected and have diverse relationships with one another.

Thus, we have modeled the lexico-semantic field (LSF) of adjectives of positive emotions, consisting of 432 adjectives subdivided into 18 lexico-semantic groups (LSG). The following step is to verify the lexico-semantic field in the author's discourse, i.e. the application of the contextual method of analysis. For the analysis we have selected two novels by Ian McEwan: "Amsterdam" (1998) and "Atonement" (2001) – altogether approximately 138 600 words.

It is obvious that in discourse the frequency of use of the adjectives, denoting positive emotions, is different than in dictionary definitions. That is why we may consider author's discourse to be a specific filter in order to ascertain more precise list of adjectives.

Hence, in order to verify the LSF of the adjectives of positive emotions in the author's discourse, we have analyzed the novels for the presence of the previously designated adjectives. Primarily, it should be noted that in Ian McEwan's discourse all 18 lexico-semantic groups of the lexico-semantic field of adjectives of positive emotions are registered. The most numerous are the LSG of the adjectives of the type "animated", "amazing", "cheerful", "enchanting" and "calm". (See Table 1)

Table 1
The realization of the LSF of adjectives of positive emotions in Ian McEwan's discourse ("Amsterdam", "Atonement" ≈ 138 600 words)

The type of the lexico-semantic group	The constituent adjectives of the lexico-semantic group	The number of occurrences in discourse	The constituent adjectives of the lexico-semantic group	The number of occurrences in discourse
The LSG of adjectives of the type "animated"	determined	13	sincere	2
	alive	11	fiery	2
	wild	10	agile	2
	vivid	9	active	1
	fierce	7	wholehearted	1
	emotional	7	committed	1
	keen	6	zealous	1
	energetic	5	alert	1
	vital	5	vigorous	1
	eager	5	avid	1
	lively	4	fervent	1
	violent	4	soulful	1
	passionate	3	invigorated	1
	dedicated	3	ambitious	1
intense	3	pushy	1	
animated	2			
The LSG of the type "enchanting"	beautiful	19	tempting	2
	fine	15	adorable	1
	lovely	7	winning	1
	irresistible	4	taking	1
	attractive	3	arresting	1
	gorgeous	3	seductive	1
	enchanting	2	fair	1
	charming	2	tasty	1
	delightful	2	hot	1
	desirable	2		

The LSG of the type “calm”	calm	17	relaxed	3
	still	12	comforted	2
	cool	9	untroubled	2
	relieved	7	composed	2
	tranquil	6	serene	1
	easy	5	peaceful	1
	soothed	3	placid	1
	settled	3	unfazed	1
The LSG of the type “secure”	safe	14	sheltered	1
	secure	4	cosy	1
	comfortable	4	comfy	1
The LSG of the type “confident”	certain	23	persuaded	3
	sure	16	optimistic	2
	confident	7	assured	1
	poised	5	positive	1
	convinced	4	level-headed	1
The LSG of the type “satisfied”	satisfied	8	gratified	3
	proud	7	content	3
	pleased	5	smug	1
	triumphant	4	complacent	1
The LSG of the type “interested”	curious	7	attentive	1
	absorbed	5	gripped	1
	interested	3	intrigued	1
	intent	3	nosy	1
The LSG of the type “loving”	close	6	affectionate	1
	loving	5	adoring	1
	fond	3	taken	1
	tender	2	sentimental	1
The LSG of the type “compassio- nate”	comforting	6	sensitive	2
	patient	5	tolerant	2
	helpful	5	consoling	2
	sympathetic	3	compassionate	1
	thoughtful	3	supportive	1
	mindful	3	forgiving	1
	indulgent	2		
The LSG of the type “friendly”	kindly	16	affable	1
	friendly	6	open	1
	warm	3	easy-going	1
	sociable	2	obliging	1
	companionable	1		

The LSG of the type "amazing"	brilliant	9	exciting	2
	extraordinary	8	thrilling	2
	shocking	7	fascinating	2
	wonderful	7	incredible	2
	startling	5	magnificent	2
	surprising	4	moving	1
	awesome	3	remarkable	1
	imposing	3	stupendous	1
	unbelievable	3	fantastic	1
wondrous	3	fabulous	1	
astonishing	2			
The LSG of the type "pleasant"	pleasant	17	agreeable	2
	sweet	14	satisfying	2
	nice	12	amusing	1
	great	10	pleasurable	1
	pleasing	4	mellow	1
	funny	3		
The LSG of the type "encouraged"	inspired	4	stimulated	1
	encouraged	3	hopeful	1
	reassured	2	feisty	1
	strengthened	1		
The LSG of the type "intuitive"	instinctive	1	natural	1
The LSG of the type "good"	good	65	selfless	2
	kind	14	superior	2
	decent	12	gracious	1
	generous	5	beneficent	1
	good-natured	4	excellent	1
The LSG of the type "reverent"	awed	4	godlike	1
	holy	3	heavenly	1
	respectful	1	sacred	1
	blessed	1	devout	1
	reverential	1	hallowed	1
The LSG of the type "cheerful"	happy	36	joyful	2
	glad	11	hilarious	2
	jolly	9	carefree	2
	bright	8	cheery	2
	light	6	gay	1
	playful	4	joyial	1
	cheerful	4	joyous	1
	delighted	4	festive	1
	light-hearted	3	high-spirited	1
	chirpy	3	genial	1
merry	2			

The LSG of the type "elated"	excited	11	ecstatic	1
	elated	3	exhilarated	1
	exultant	2		

Thus, according to the outcomes of the analysis it was ascertained that the LSF of adjectives, denoting positive emotions, is realized in Ian McEwan's discourse with the help of 18 lexico-semantic groups which are represented by 213 adjectives. Altogether, in the author's discourse we have counted 896 occurrences of the adjectives, expressing positive emotions.

The centre of the LSF comprises those lexemes that are characterized by greater strength of semantic connections between semes, and have more general meanings, while the periphery consists of the words with lesser strength of such connections, those that have narrow specific meanings. At this stage of investigation the frequency of use of the adjectives, constituting the LSF, in the author's discourse appeared to be the fundamental criterion of the differentiation between the elements of the core and the periphery.

Hence, the core lexemes are noted for high frequency of use. According to the results of the analysis and necessary calculations it was determined that the core of the lexico-semantic field of adjectives, expressing positive emotions, in Ian McEwan's discourse make up such lexemes: *vivid, alive, wild, determined, lovely, beautiful, fine, calm, still, cool, safe, comfortable, confident, certain, sure, satisfied, proud, absorbed, curious, loving, close, comforting, helpful, patient, friendly, kindly, good-natured, shocking, extraordinary, wonderful, brilliant, pleasant, nice, sweet, encouraged, inspired, good, kind, decent, holy, awed, happy, jolly, bright, glad, elated, excited.*

All the other adjectives which are characterized by lesser frequency of use belong to the periphery of the LSF. It should also be added that the adjectives, constituting the LSG of the type "*intuitive*", must have been referred to the peripheral zone, as far as the author used the above-mentioned lexemes only once.

In the linguistic sphere under consideration there appear to be a considerable number of various aspects requiring further investigation. They consist in the study of the ways of communication of denotatively-significant and connotative macrocomponents of meaning of the English adjectives of positive emotions by the process of translation into other languages, in the determination of functional peculiarities of the category of emotiveness in the texts of other genres, in the investigation of the ways the lexical units, constituting the LSF of positive emotions, act in natural communication, in the situations of everyday intercourse.

One more interesting point to be viewed is to define whether there exists any influence of gender aspect upon the realization of the LSF of the adjectives, denoting positive emotions, in the discourse, i.e. whether the given LSF is similarly or differently realized in the works of male and female authors. Such

investigation would make certain contribution to the solving of the problem of gender representation in language.

References:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1978. – 200 с.
3. Кибрик А., Паршин П. Дискурс [Electronic resource]. – Access mode: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html.
4. Михайленко В. В. Семантизація модусного маркера / В. В. Михайленко // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 11. – 2009. – С. 305-309.
5. Мовний дискурс [Electronic resource]. – Access mode: <http://roman.by/r-45295.html>
6. Мусурівська О. В., Паранюк Д. В. Емоційно-оціночна лексика англійської мови / О. В. Мусурівська // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. – Вип. 12(3). – Германська філологія: Збірник наук. праць. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – С. 46-59.
7. Неверова М. Дискурс в лингвистических описаниях [Електронний ресурс], 2007. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/languages/00048146_0.html.
8. Плотников Б. А. Основы семасиологии // Б. А. Плотников. – Мн.: Выш. шк., 1984. – 224 с.
9. Шаховский В. И. Что такое лингвистика эмоций [Electronic resource]. – Access mode: http://tverlingua.by.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf.
10. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания: Учебное пособие к спецкурсу / В. И. Шаховский. – Волгоград: Изд-во ВГПИ им. А. С. Серафимовича, 1983. – 96 с.
11. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность [Electronic resource], 1990. – Access mode: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/sh/shakhovsky02.shtml.
12. Ian McEwan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Ian_McEwan.

Новикова Ю. М., Журавська О. В.,

Донбаська національна академія будівництва і архітектури, м. Макіївка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ДОНЕЧЧИНИ (У ПОРІВНЯННІ З ПРІЗВИЩАМИ ІНШИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ)

Стаття продовжує ряд публікацій щодо вивчення лексико-семантичних особливостей прізвищ Центральної і Східної Донеччини. Увага акцентується на порівнянні характеристик прізвищевих систем різних регіонів України. Визначаються основні лексичні ресурси, які відіграли важливу роль у формуванні української прізвищевої бази.

Ключові слова: *прізвище, лексико-семантична група, апелатив, онім, антропооснова, nomina personalia, nomina impersonalia.*

A range of articles about the studying of lexical and semantic features of surnames of Central and Eastern Donetchina was followed by this article. Special attention is paid to comparison of characteristics of surname systems of different regions of main lexical resources are defined that were the important ones while forming Ukrainian surname base.

Key words: *surname, lexical and semantic group, appellative, onim, anthropobase, nomina personalia, nomina impersonalia.*

Прізвища є багатим джерелом для вивчення лексичного розмаїття мови, історії, культури, психології, побуту та вірувань народу певної етнографічної території, оскільки їх значення розкриває суттєву для історії мови та для історії її носіїв інформацію. Саме тому семантика антропонімів є однією з найбільш досліджуваних категорій ономастичної науки.

Лексико-семантичний принцип прізвищевої класифікації є найрелевантнішим і найусталенішим у сучасній антропоніміці (праці В. Горпинича, Ю. Карпенка, Ю. Редька, І. Фаріон, Б. Близнюк, С. Панцьо, П. Чучки, С. Шеремети та ін.). Він спирається на висвітлення семантики твірних основ прізвищ на базі розрізнення лексико-семантичних груп, оскільки саме аналіз семантики антропооснов може визначити ресурси, за рахунок яких усталювалася та розвивалася певна антропонімна система [7].

На сьогодні неможливо дати вичерпну лінгвістичну характеристику всім прізвищам українців у зв'язку з відсутністю загальноукраїнського словника прізвищ. Тому більшість науковців наголошує на великому значенні регіональних досліджень у вивченні загальної української антропоніміки [2; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Метою нашої статті є виявлення специфіки окресленого регіону на основі порівняння з характеристиками прізвищевих систем інших тери-

торій України на лексико-семантичному рівні, що дасть змогу дійти загальнолінгвістичних висновків.

Для виявлення своєрідних ономастичних рис Центральної та Східної Донеччини, визначення основних тенденцій у становленні прізвищевої системи досліджуваного регіону на семантичному рівні важливе значення мають результати досліджень Н. Булави, І. Ільченко, І. Корнієнко, Л. Кравченко, Ю. Бабій та інших дослідників, які залучали принципи семантичної класифікації (поділ всіх прізвищ на відапелятивні та відіменні) для встановлення лексичних особливостей антропонімічних Наддніпрянщини, Дніпровського Припоріжжя, Лубенщини, північної Донеччини.

Відіменні прізвища. Відіменні прізвища Центральної та Східної Донеччини – це численна та розмаїта група антропооснов (8112 прізвищ; 57100 носіїв; 17,3% від загальної кількості всього фактичного матеріалу¹). Ступінь активності таких прізвищ у різних етнографічних регіонах України неоднаковий, їх відсоток коливається від 10% до 70%. Так, у прізвищевій системі Дніпровського Припоріжжя відіменні прізвища становлять 16,5%; Надвеликолузького регіону – 26,4%; північної Донеччини – 29%; Лубенщини – 30,3%. Сучасну прізвищеву систему Центральної і Східної Донеччини складають одиниці, серед яких прізвища з коренями: 1) християнських імен: *Тарасенко, Дарко*; 2) слов'янських автохтонних імен: *Ярославцев, Миролюбенко*; 3) запозичених імен: *Шеремет, Карловський*.

Дослідження антропонімікону Донеччини показало, що основи прізвищ, мотивовані давньослов'янськими іменами, збережені в незначній кількості: 300; 5500; 0,7% (пор.: північна Донеччина – 3,8%; Лубенщина – 6,3%). Низька активність цього розряду онімної лексики пов'язана із занепадом більшості автохтонних імен після прийняття християнства та їх непопулярністю під час становлення прізвищевої системи регіону.

У Центральній та Східній Донеччині відіменні прізвища християнського походження складають найчисленішу групу: 4812; 39200; 10,2%. Більшість відіменних прізвищ утворено від чоловічих імен грецького походження (2603; 20102; 5,5%), латинського походження (1183; 3882; 2,5%), давньоєврейського походження (841; 13281; 2%). Така перевага є загальнопоширеною для більшості регіонів (пор.: північна Донеччина – 25%, Надвеликолузький регіон – 17%, Лубенщина – 16% [3]). Зберігає досліджувана прізвищесистема і давню слов'янську традицію називання

¹ Загальна кількість проаналізованих прізвищ Центральної та Східної Донеччини – 47000 пропріальних одиниць, 240000 носіїв – подається за словником: Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Під ред. проф. Т. Ю. Ковалевської та проф. І. Є. Намакштанської. – Донецьк: “Вебер”, 2007. – 996 с.

дітей за батьком, що реалізується перевагою чоловічих імен (9,1%) над жіночими (1,1%) в основах прізвищ.

Кількісний склад християнських імен в основах прізвищ на різних етнічних територіях України неоднаковий. Так, в основах прізвищ Закарпаття закладено близько 350 імен, Тернопільщини – 163, Опілля – 145, Центральної і Східної Донеччини – 348. Ці дані переконливо доводять, що відсоток прізвищ, мотивованих християнськими іменами, в українській антропонімії є високим.

Аналіз антропооснов дав змогу виявити особливості семантичної відповідності відіменних прізвищ досліджуваного регіону: репертуар найпоширеніших імен та їх варіантів в основах прізвищ Центральної і Східної Донеччини визначається онімами *Василь, Петро, Михайло, Павло, Марко, Тарас, Іван*. Домінування усталених в українській прізвищевій системі номенів (*Василь, Петро, Михайло*) простежується і в інших регіонах (у Дніпровському Припоріжжі семема *Петро* утворює 26 прізвищ, *Михайло* – 52, *Іван* – 22, в північній Донеччині активність виявляє ім'я *Іван* – 53), що засвідчує спільні тенденції розвитку та становлення прізвищевих систем різних регіонів України.

Відтопонімні прізвища. У Центральній та Східній Донеччині зафіксовано 2298 відтопонімних прізвищ (11700; 4,9%). Серед них виокремлено прізвища з основою: 1) назв селищ та міст: *Уманський, Полтавський*; 2) назв річок: *Донської, Дунайцев*; 3) назв країн: *Білоруський, Грецький*; 4) назв країв: *Подольський, Закарпатський*; 5) назв озер: *Севанський, Ладозький*; 6) назв морів: *Азовський, Каспійський*. Найпоширенішими прізвищами Центральної та Східної Донеччини є одиниці, співвідносні з назвами українських селищ та міст (1768; 8420). Серед відтопонімних прізвищ переважають антропооснови, мотивовані ойконімами (3,8% від загальної кількості), набагато рідше – гідронімами (1,02%) та хоронімами (0,04%), що зумовлено різним ступенем індивідуалізації топонімів у період становлення прізвищ. Аналіз основ сучасної Середньої Наддніпряни засвідчив, що сучасні відтопонімні прізвища становлять 2,7% від загальної кількості спадкових прізвищ і відображають у своїх основах переважно ойконіми [1]. Топонімна ознака неоднозначно збережена основами прізвищ (пор.: Нижня Наддніпрянина – 4,1%, Дніпровське Припоріжжя – 3,5%, північна Донеччина – 12,1%). Слабке поширення топонімів в основах прізвищ більшості регіонів України Л. Щетинін пояснює умисним приховуванням переселенцем свого місця народження або проживання через певні обставини; першорядним зверненням уваги на зовнішність, характер, поведінку переселенця, а також мініливістю цього розряду антропонімів [12, с. 49]. Проте цей нечисленний розряд прізвищ відображає специфіку заселення досліджуваної території, міграційні процеси.

Прізвища регіонів України, в основах яких репрезентовано *апелятивні позначення*, реконструюють різні групи лексики, що відображено в класифікаційних підходах, використаних дослідниками. Так, для характеристики семантичних особливостей прізвищ Центральної і Східної Донеччини виокремлено 21 семантичну групу апелятивів, з якими співвідносні 34998 прізвищ. Серед них спільними для всіх регіонів є назви осіб: 1) за професією: *Коваленко, Попович*; 2) за їх зовнішніми ознаками: *Горбунов, Куценко*; 3) за їх внутрішніми ознаками: *Тихоненко, Дурненький*; 4) за соціальною належністю: *Паненко, Богач*; 5) за родинними зв'язками: *Дядик, Зятюха*; 6) за топографічною ознакою: *Нагорний, Новосельцев*; 7) за етнічною належністю: *Бойко, Лях*; 8) назви рослин: *Вербицький, Гарбуз*; 10) тварин та птахів: *Медведев, Муха*; 11) страв, продуктів харчування, напоїв: *Куліш, Пироженко*; 12) абстрактних понять: *Журба, Доля*; 13) частин тіла людей чи тварин, анатомічних понять: *Кулаков, Дзюба*; 14) часових понять, одиниць виміру, чисел: *Галаган, Шелегов*; 15) явищ природи: *Середа, Дощ*.

Однією з регіональних особливостей сучасної Центральної та Східної Донеччини є кількісна перевага відапелятивних прізвищ, що утворені від назв осіб (43% проаналізованих антропонімів) над відапелятивними, в основах яких збережено неособові апелятиви (31,4%). Така особливість є загальнопоширеною для багатьох регіональних систем, проте не однакове їх співвідношення: у північній Донеччині ця різниця становить 4,1%, у Дніпровському Припоріжжі – 7%, на Лубенщині – 5,27%, в Надвеликолужському регіоні – 6,2% [1], що пояснюється різним ступенем антропонімізації апелятивної лексики.

Nomina personalia. Найширше відображення у прізвищах Центральної та Східної Донеччини знайшли назви професій і занять українців (9400; 38110). Наші підрахунки показали, що в Центральній і Східній Донеччині таких прізвищ 20%, що відрізняється від кількісних показників інших регіонів України. Так, у Середній Наддніпрянщині від назв, пов'язаних із професією чи родом занять людей, походить 6% прізвищ [1]; на території північної Донеччини – 7,8% [3], у Дніпровському Припоріжжі – 5,3%, на Лубенщині – 4,8% [6]. Специфічною особливістю Центральної і Східної Донеччини в межах цієї лексико-семантичної групи можна вважати переважну кількість назв ремісників (1540; 6447; 16,4% від загальної кількості прізвищ окресленої групи; 3,2% від загальної кількості фактичного матеріалу), пов'язаних із бондарством, ковальською справою та гончарством: *Бондаренко* (600 носіїв), *Коваленко* (260), *Ковальов* (187), *Кузнєцов* (100), *Гончаренко* (90). Численність цих прізвищ можна пояснити високим рівнем розвитку зазначених промислів на досліджуваній території. Прізвища, утворені від назв ковалів, в інших регіонах нечисленні (пор.: північна Донеччина – 0,26%; Нижня Наддніпрянщина – 0,22%;

Лубенщина – 0,3%). Можливо, це пояснюється тим, що названі ремесла не завжди могли бути надійним засобом виживання людини в колективі, оскільки ними займалося багато людей.

Однією з найбільш поширених є лексико-семантична група “Прізвища, похідні від назв осіб за їх внутрішніми ознаками”. Порівняльний аналіз дав підстави виявити певні регіональні особливості цієї групи (2200; 24102; 4,7%), що не збігається з даними, отриманими у дослідженнях інших регіонів України. Кількісне співвідношення прізвищ окресленої групи є неоднаковим: 22% – Північне Надзав’я, 18,8% – Верхня Наддніпрянищина, 12,07% – Опілля, 11,1% – Західне Поділля. Найближчою за кількісними показниками є північна Донеччина (5,8%).

Лексико-семантичний аналіз антропооснов дав змогу виокремити кілька підгруп з лексемами на позначення фізичних властивостей людини. За результатами дослідження лексико-семантична група “Прізвища, похідні від назв осіб за їх зовнішньою ознакою” складає 2190; 14489; 4,7%. На території північної Донеччини група “Назви людей за зовнішніми ознаками” становить 5,9% [3]. Серед особових апелятивів в основах прізвищ інших регіонів також найповніше представлено лексико-семантичну групу атрибутивних назв. Так, регіон сучасної Середньої Наддніпрянищини містить 1008 таких утворень (12,3%), Дніпровське Припоріжжя – 11,2%, Лубенщина – 8,6%, Нижня Наддніпрянищина – 5,8% [1], Північна Тернопільщина – 4,8% [11]. Це доводить, що найпопулярнішим мотивом номінації осіб виступав спосіб уособлення на основі тих ознак, що першими впадали в очі – колір волосся, обличчя, фізичні вади, риси характеру особи (*Гладких* (121), *Гладкий* (105), *Горбунов* (112) тощо). Найбільша кількість прізвищ пов’язана з білим кольором (30% від загальної кількості прізвищ з “кольоровою” семантикою): *Біленко* (33), *Білий* (8), *Біленький* (8). Семема *білий* відзначається продуктивністю в основах прізвищ усіх регіонів (Дніпровське Припоріжжя – 48, північна Донеччина – 20, Лубенщина – 15), оскільки її популярність із давніх-давен дає можливість для широкого мотиву номінацій.

Nomina impersonalia. На території сучасної Центральної та Східної Донеччини нараховується 14773 прізвища, похідних від назв категорії *nomina impersonalia*; 70501; 31,4%. Серед неособових апелятивів спільними для всіх регіонів є такі лексико-семантичні групи: 1) назви рослин; 2) тварин; 3) страв, продуктів харчування, напоїв; 4) абстрактних понять; 5) частин тіла людей чи тварин, анатомічних понять; 6) часових понять, одиниць виміру, чисел; 7) явищ природи.

У Центральній та Східній Донеччині найчисельнішою є група “Назви тварин та птахів” – 5109; 19132; 10,9%. Вона представлена у всіх досліджених регіонах України, але не настільки активно (за винятком Дніпровського Припоріжжя, де продуктивність зазначених твірних основ

– 6,3%, тоді як у північній Донеччині – 5,3%, на Лубенщині – 4,4%). Популярними у процесі ідентифікації були назви диких тварин (1650; 5296 – *Медведєв* (294 носії), *Волков* (179), *Зайченко* (154)) та назви диких птахів (1200; 4800 – *Воробйов* (337), *Соколов* (277), *Орлов* (264)). Цю тенденцію зберігають прізвищеві системи інших регіонів (пор.: Нижня Наддніпрянина – 3,7%, Дніпровське Припоріжжя – 6,3%, північна Донеччина – 5,04%) [1], очевидно, через популярний захисний мотив номінації або можливий міфологічно-тотемічний вплив назв певних звірів та птахів [10:17].

У Центральній і Східній Донеччині нараховується 2552 прізвища лексико-семантичної групи “Назви рослин”: *Колосов* (90), *Орехов* (82); 11945; 5,4%. Ця група активно репрезентована основами прізвищ Середньої Наддніпрянини (5%), північної Донеччини (3,13%), Дніпровського Припоріжжя (4%), Лубенщини (2,9%). У її межах домінуючою виявляється ЛС підгрупа “Назви дерев”: *Вишневський* (89), *Дубовик* (77) (856; 4180; 1,8% від загальної кількості фактичного матеріалу), хоча в північній Донеччині (1,3%), Середній Наддніпрянині (1,9%), Лубенщині (1,6%) найчисельнішою є підгрупа “Трав’яні рослини”: *Пшеничний* (63), *Овсянников* (61). Помічено відповідність у продуктивності певних семем: всі антропосистеми зафіксували лексему *дуб* як найпопулярнішу (пор.: Середня Наддніпрянина – 20 утворень, Нижня Наддніпрянина – 13, Дніпровське Припоріжжя – 22, Лубенщина – 4, північна Донеччина – 12). У Центральній та Східній Донеччині прізвища, пов’язані з апелятивом *дуб*, мають найширшу прізвищеву парадигму: *Дубовик*, *Дубін*, *Дубов*, *Дубинський*, *Дубенко*, *Дубовий*, *Дубко*, *Дубей* тощо (44 онімні одиниці).

Встановлено, що лексичною базою прізвищ досліджених регіонів виступають характерні для всієї української прізвищеві системи семантичні групи апелятивів і розряди іменної лексики, що свідчить про спільні тенденції процесу прізвиществорення в різних регіонах України, незважаючи на кількісні та деякі якісні розбіжності.

Література:

1. Бабій Ю. Б. Прізвища сучасної Середньої Наддніпрянини: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Миколаївський держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2007. – 206 с.
2. Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку: Дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тернопільський держ. педагогічний ін-т. – Львів, 1997. – 280 с.
3. Булава Н. Ю. Сучасні українські прізвища північної Донеччини: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – Одеса: Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова, 2005. – 20 с.
4. Ільченко І. І. Антропонімія Нижньої Наддніпрянини в її історичному

розвиткові (Надвеликолузький регіон): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2003. – 254 с.

5. Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (граматична структура, морфемна структура, лексико-семантична база, походження): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2004.–202 с.

6. Кравченко Л. О. Антропонімія Лубенщини: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 20 с.

7. Новикова Ю. М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини / За заг. ред. д-ра філол. наук, професора Т. Ю. Ковалевської. – Монографія. – Донецьк: Норд-Прес, 2009. – 210 с.

8. Панцьо С. Е. Антропонимия давней Лемковщины: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – языки народов СССР (украинский язык). – Ужгород: Ужгородский гос. ун-т, 1985. – 22 с.

9. Фаріон І. Д. Антропонімійна система Верхньої Наддністрянщини кінця XVIII – початку XIX ст.: (прізвищеві назви): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – Львів: Львівський держ. ун-т ім. І. Я. Франка, 1996. – 22 с.

10. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XV – початку XIX століття (з етимологічним словником). – Львів: Літопис, 2001. – 371 с.

11. Шеремета С. В. Антропонімія північної Тернопільщини: Дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2002. – 272 с.

12. Щетинин Л. М. Антропонимический текст как источник исторической информации // Перспективы развития славянской ономастики. – М.: Наука, 1980. – 396 с.

ЗМІСТ

МОВНИЙ ТА МОВЛЕНЦЕВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СЕМАНТИЧНІЙ, СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Ananiieva O. S. VERBALIZING QUANTITY.....	3
Ананьян Е. Л. ВИКОРИСТАННЯ АТРИБУТИВНОГО СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ЯКОСТІ СКЛАДОВОЇ ОДИНИЦІ АНГЛОМОВНОЇ ДРУКОВАНОЇ РЕКЛАМИ.....	9
Антонюк С. А. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ТВОРІ ЛУКРЕЦІЯ “ПРО ПРИРОДУ РЕЧЕЙ”.....	16
Байсан Д. В. МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛ. JUSTICE).....	26
Бехта Н. І. СТАНДАРТНА ОПОВІДЬ ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ: ВИЗНАЧЕННЯ, ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА КОНТЕКСТ ВИКОРИСТАННЯ.....	33
Близнюк Л. М. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ НЕІМ ЯК ЕЛЕМЕНТА НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	40
Бондар О. О. ВИЯВ ЛІНГВАЛЬНОЇ ПРИРОДИ СИНТЕТИЗМУ В СФЕРІ ПРИСУДКОВИХ СТРУКТУР.....	46
Божеску М. Г. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНГРЕСІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	53
Боштан А. В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АТРИБУТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ.....	59
Брацкі А. НАЦІОНАЛЬНА ФІЛОЛОГІЯ І СЛАВІСТИКА – СПІВІСНУВАННЯ ЧИ СУПЕРНИЦТВО?.....	65
Булатецька Л. І., Леицук Ю. В. КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТАФОРІЗОВАНИХ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ НОМІНАЦІЙ КАТЕГОРІЇ ОБМАНУ ВІДПОВІДНО ДО КОМПОНЕНТІВ ФРЕЙМУ ОБМАНУ.....	73
Бялик В. Д. ДЕКОДУВАННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НЕОЛОГІЗМУ У ВИСЛОВЛЕННІ.....	78
Вакуленко В. Ф. ДАВНЬОГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЗНАКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	83

Василенко Д. В. МОВНІ ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ МІФОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ ВІЙНИ.....	91
Вовк С. В. ВАРІЮВАННЯ НОМІНАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ Р. КІПЛІНГА.....	96
Волкова Л. М. FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF DISCOURSE MARKERS.....	100
Галаган В. Я. СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ІМЕННИКІВ-ПЕЙОРАТИВІВ ТА ПРИКМЕТНИКІВ-ПЕЙОРАТИВІВ	104
Гандзюк О. ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ СИНТАКСЕМ В УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ.....	111
Гнатковська О. М. КОМУНІКАТИВНІ ІНТЕНЦІЇ ЕКСПРЕСИВНИХ “Я-ВИСЛОВЛЕНЬ” У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	115
Гозуленко О. П. ФОНОВІ ОНІМИ У ПРОЗОВОМУ ДИСКУРСІ ПАНАСА МИРНОГО.....	120
Голоюх Л. В. ЕПІТЕТИ З НАЦІОНАЛЬНОЮ КОНОТАЦІЄЮ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ Р. ІВАНИЧУКА.....	125
Гонгало В. С. РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ ПОНЯТІЙНОГО ПОЛЯ “ПОДРУЖЖЯ ТА ПОДРУЖНЄ ЖИТТЯ”.....	130
Гончарук С. В. КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОСТОРОВИХ ІМЕННИКІВ-АНТОНІМІВ.....	139
Гоца Н. М. ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ У РОМАНАХ ТОНІ МОРРИСОН...	143
Грижак Л. М. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЗНАЧЕНИХ ІМЕННИХ ГРУП У РІЗНИХ ТИПАХ ДИСКУРСУ.....	149
Гуз О. П. ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ У МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	154
Гульчевська М. Б. МОРФОЛОГІЧНИЙ ТА ГРАМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	160
Гут Н. В. СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКИХ СЛІВ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Ш. БРОНТЕ).....	165
Данильченко І. В. ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ НОМІНАЦІЇ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ.....	170

<i>Derkacz-Padiasek T. I.</i>	
POLYSEMY AS A MEANS TO ENRICH THE LANGUAGE OF NEWSPAPERS.....	176
<i>Долгополова Л. А.</i>	
ІНФІНІТИВ У ФУНКЦІЇ ПРЕДИКАТА.....	185
<i>Дочу А. Р.</i>	
МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ОРНІТОНІМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ.....	189
<i>Дубчук М. Я.</i>	
КРИЛАТИ ВИСЛОВИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ КОНЦЕПТУ “ЩАСТЯ” В КРИЛАТИХ ОДИНИЦЯХ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ.....	200
<i>Дьячок Н. В.</i>	
ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ЛЕКСИКАЛИЗАЦИИ ВЕРБАЛЬНЫХ РЕАЛИЗАЦИЙ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ”.....	205
<i>Дягілева Ж. А.</i>	
АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ДРУЖБА” В РОМАНІ Е.М. РЕМАРК “DREI KAMERADEN”.....	211
<i>Єгорово О. І.</i>	
ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЄДНОСТЕЙ ВИЩОГО ПОРЯДКУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	219
<i>Єрченко О. В.</i>	
КОМПРЕСІЯ ЯК СТИЛЬОВА РИСА КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНОТАЦІЇ.....	228
<i>Замощина-Шеріф Н.О.</i>	
СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ЛОКАТИВНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСОМ -HANE В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	232
<i>Застровська С. О.</i>	
АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ RISIKO У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ.....	237
<i>Захарчук І. О.</i>	
ДИСТРИБУЦІЯ ОПЕРАТОРА NOT У РЕЧЕННІ.....	243
<i>Зимовець Г. В.</i>	
СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ.....	250
<i>Зербіно А. Д.</i>	
СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ ДІЕСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ “ЗГОДИ/НЕЗГОДИ” У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	257
<i>Зубач О. А.</i>	
ЗАСАДИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	263
<i>Капак Ю. М.</i>	
УНІВЕРСАЛЬНЕ ТА ІДІОЕТНІЧНЕ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ).....	268
<i>Кажарнович Я.</i>	
LICZEBNIK W CERKIEWNOSŁOWIAŃSKIM APOSTOLE Z BIBLIOTEKI ŚLĄSKIEJ.....	276

Кацуба Н. П. ВАРІАНТНЕ КЕРУВАННЯ ДІЄСЛІВ ФОРМАМИ ЗНАХІДНОГО І ОРУДНОГО ВІДМІНКІВ У СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ.....	283
Кінах Л. С. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ СУБСТАНТИВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	288
Клименко О. С., Климова Н. І., Безугла М. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ Е. ДЖЕННІНГС ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПОВТОРІВ НА РІЗНИХ РІВНЯХ АКТУАЛІЗАЦІЇ.....	296
Князян М. О. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВІДОБРАЖЕННЯ КРАСИ ПРИРОДИ В ТВОРАХ ГІ ДЕ МОПАССАНА, К. ПАУСТОВСЬКОГО Й М. СТЕЛЬМАХА.....	303
Ковалюк Ю. В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗНОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ ЛЮДИНА.....	311
Коляденко О. О. ПРОПОЗИЦІЙНО-ФРЕЙМОВИЙ АНАЛІЗ СЛОВОТВІРНОЇ ПАРАДИГМИ ЛЕКСЕМИ-РЕПРЕЗЕНТАНТА КОНЦЕПТУ СТРАХ.....	317
Копач О. О. СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ.....	324
Корнєва С. Є. КОНЦЕПТ MENTALITY / MENTATION У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ).....	329
Косенко А. В. АД'ЕКТИВНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ BEAUTY В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	337
Кратюк Ю. К. UWAGI NA TEMAT FLEKSJI POLSKIEJ GWARY GRÓDKA PODOLSKIEGO.....	343
Крилова Т. В. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ДЕАГЕНТИВНИХ СТРУКТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	350
Кудрявцева О. Д. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ ПРИЙМЕННИКІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТА НАУКОВОМУ СТИЛЯХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	356
Кузьмич О. М. ГОЛОВНІ ЧАСТИНИ МОВИ ЯК ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЗМУ.....	361
Кульчицька Н. О. КЛАСИФІКАЦІЯ АНТОНІМІЧНИХ ПАР У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ЗА ОЗНАКОЮ АСИМЕТРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ БІБЛІЙНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ КОНТРАСТУ).....	366
Курушкіна Т. М. ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСІОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛІЙСЬКИХ КУЛІНАРОНІМІВ.....	372

Ларькова Л. Х. ФУНКЦІЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	377
Лепко Г. В. НЕПРЯМІ НОМІНАЦІЇ ОСІБ ЗА ПОЛІТИЧНОЮ НАЛЕЖНІСТЮ.....	381
Лех О. С. АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СИСТЕМІ ПАРАМЕТРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	386
Липка С. І. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ФІКСОВАНИХ УСТАНОВОК У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	393
Лисецька Н. Г., Бондарчук О. Ю. ТИПОЛОГІЯ ТА СТРУКТУРА ЕКСПЛІКАЦІЇ КОНЦЕПТУ “СПОНУКАННЯ ДО ДІЇ” НА ПРИКЛАДІ ПРИСЛІВ'ЇВ ТА ПРИКАЗОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ....	400
Литвин А. А. МОВНА КОГНІЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ СПОРТУ.....	408
Луговий В. С. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСТИКОНУ ТВОРІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО.....	412
Лутава С. М. ОСОБЛИВОСТІ ПАРАДИГМИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ “ВІРТУАЛЬНИЙ КАЗКОВИЙ, МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР”.....	417
Лягіна І. А. КОЛОРОНІМИ У СТРУКТУРІ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	425
Мандрик Н. В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРІЗВИЩ РІВНЕНЩИНИ).....	430
Мартинюк О. М. ІМПЛІЦИТНЕ ВИРАЖЕННЯ АКТАНТНОСТІ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ).....	438
Марунько О. А. КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧЕННЯ З УСТАЛЕНОЮ КОНСТРУКЦІЄЮ У ПРЕТЕРИТАЛЬНОМУ КОН'ЮНКТИВІ.....	445
Мацкуляк Ю. Й. СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ, ЇХ ТИПИ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	449
Мельник Р. М. ЕПІДІГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИКМЕТНИКА EMSIG (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ).....	457
Мирошниченко М. І. ДО ПИТАННЯ СЛОВОТВОРУ ІМЕННИКІВ-НАЗВ ДІЯЧІВ.....	462
Минзак О. В. АНТОНІМІЧНІ ПАРИ: ОГЛЯД МЕЗОНІМІЧНИХ ХАРАКТЕРСТИК В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	468

Мирончук Т. А., Одарчук Н. А. ОПОЗИТИВНІ ВІДНОШЕННЯ ЯК СЕМАНТИЧНИЙ ҐРУНТ ПРЕВЕНТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ.....	474
Михайленко В. В. РАНГОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	479
Мініч Л. С. ПАРАДИГМА ФЛОРОЛЕКСЕМ У ТВОРАХ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО.....	486
Мойсей Л. Т. ТРАНЗИТИВНІ РОДОВІ МАРКЕРИ.....	492
Мудрак Я. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ МОДЕЛІ РЕЧЕНЬ З ФАКТИВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ ПАМ'ЯТІ.....	498
Мудрик С. О. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ НАПОВНЕННЯ МАКРОКОНЦЕПТУ "ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА" У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ.....	505
Музиченко Г. П. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ АЛЮЗІЇ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ЗАГОЛОВКАХ.....	513
Навроцька І. М. ВИДІЛЕННЯ ОМОНІМІВ В МЕЖАХ ПОЛІСЕМАНТИЧНОГО СЛОВА (НА ПРИКЛАДІ ІМЕННИКА COUNTER).....	521
Найдеш О. В. КОНСОНАНТНА СИМВОЛИЧНОСТЬ НАЧАЛЬНИХ ФОНЕСТЕМ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ.....	530
Намакитанская И. Е., Романова Е. В. ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕНТАЛЬНОСТИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ЧЕЛОВЕКА С ЕГО РЕЧЕВОЙ ХАРАКТЕРИСТИКОЙ, ИХ ВЗАИМОУСЛОВЛЕННОСТЬ В ТВОРЧЕСТВЕ В.С. ВЫСОЦКОГО.....	539
Нера Н. Я. ПРОНОМІНАЛЬНІСТЬ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ.....	546
Несин Ю. М. ФІКСАЦІЯ ТА ПЕРЕКЛАД НОВОТВОРІВ У ТЕКСТАХ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ.....	553
Нікіточкіна І. В. THE LEXICO-SEMANTIC FIELD OF ADJECTIVES OF POSITIVE EMOTIONS IN THE DISCOURSE OF IAN MCEWAN.....	562
Новикова Ю. М., Журавська О. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ДОНЕЧЧИНИ (У ПОРІВНЯННІ З ПРИЗВИЩАМИ ІНШИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ).....	570

Збірник наукових праць

Наукові записки Серія “Філологічна”

Випуск 13

Міжкультурна комунікація: мова — культура — особистість

*Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
22-23 квітня 2010 року*

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Коцюк Л. М.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М.,
Крайчинська Г. В., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп’ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 9.04.2010. Формат 42х30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 36,5. Гарнітура “TimesNewRoman”

Наклад 100 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”

Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ №1 від 8 серпня 2000 року.